

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

DIZERTAČNÍ PRÁCE

**MEZI NORMOU, REFORMOU A PRAXÍ:
PROBOŠTSTVÍ STŘEDOVĚKÝCH BENEDIKTINSKÝCH
KLÁŠTERŮ NA PŘÍKLADU ČESKÝCH MUŽSKÝCH KONVENTŮ**

Autor: Mgr. Josef ŠRÁMEK

Studijní program: 7105 V Historické vědy

Studijní obor: České dějiny

Školitel: Doc. Mgr. Jan STEJSKAL, M.A., Ph.D.

Olomouc 2014

Anotace

Jméno a příjmení autora: Mgr. Josef Šrámek

Název katedry a fakulta: Katedra historie, Filozofická fakulta

Název dizertační práce: Mezi normou, reformou a praxí: Probošství středověkých benediktinských klášterů na příkladu českých mužských konventů

Vedoucí dizertační práce: Doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A., Ph.D.

Počet stran textu: 338

Počet příloh: 1 strana

Klíčová slova: české dějiny; středověk; monasticismus; benediktini; probošství

Charakteristika dizertační práce: Práce se zabývá tématem v české medievistice dosud spíše neřešeným, a sice pobočnými domy (neboli expoziturami) českých a moravských klášterů. Na příkladu mužských benediktinských konventů se práce věnuje vývoji tzv. probošství a jejich postavení v rámci klášterních domén s důrazem na období 13. a 14. století, kdy se objevují ve větší míře písemné prameny, schopné tento jev postihnout. Práce tak svým zaměřením stojí na pomezí hospodářských, správních, politických a v širším slova smyslu kulturních dějin. Třebaže důraz a vlastní pramenná materie pochází z českého prostředí, téma je pojednáno v širším kontextu dějin křesťanského mnišství a historického vývoje vlastního benediktinského monastického proudu (novodobý termín řád je pro středověkou realitu spíše nevhodný a zavádějící). Benediktinské mnišství, které je stále v literatuře vykreslováno jako konzervativní a rigorózní, bylo ve skutečnosti fenoménem dosti flexibilním a od svého vzniku v 6. století procházelo opakovaně reformami, reagujícími na podněty doby a společnosti. V tomto kontextu je nahlíženo i na vznik klášterních expozitur a vůbec strukturovanější hierarchie benediktinských klášterů, což byl jev, se kterým původní řehole sv. Benedikta coby základní norma klášterního fungování nepočítala.

„Prohlašuji tímto, že jsem předloženou dizertační práci vypracoval samostatně a toliko na základě uvedených pramenů a literatury. V některých ohledech úzce navazuji na závěry své magisterské diplomové práce s názvem *Pod berlou sv. Vojtěcha: Komparace dějin benediktinských klášterů v Břevnově, Rajhradě, Polici a Broumově v epoše středověku*, obhájené na Katedře historie Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2008. Pro potřeby práce dizertační však byla argumentace povětšinou výrazně rozšířena.“

V Hradci Králové dne 15. června 2014

Mgr. Josef Šrámek

Poděkování

Stalo se již zvykem, ba povinností (třebaže nesporně milou) poděkovat na tomto místě alespoň několika slovy těm, kteří se o tuto práci tím či oním způsobem zasadili. V první řadě bych rád poděkoval docentu Janu Stejskalovi, který svými nezapomenutelnými přednáškami kdysi dávno v druhém ročníku vysokoškolského studia ovlivnil mé odborné směřování a který se mi v následujících letech stal vždy ochotným průvodcem po tajích středověkého mnišství i středověku obecně. Díky ještě větší a především pokornější si však zaslouží za svou trpělivost, s jakou čekal na dokončení této práce. Za mnohé neocenitelné rady při snahách o zorientování se v dějinách středověku vděčím profesorce Libuši Hrabové. Za mnohé podněty v oblasti církevních a správních dějin středověku jsem zavázán též profesoru Liboru Janovi. Nebýt doktorky Pavlínky Cermanové, která mi umožnila jako své pomocné vědecké síle prodlévat po tři měsíce na kostnické univerzitě, vypadala by tato práce jistě úplně jinak, a minimálně její první část by mohla být jen těžko realizována ve smysluplné podobě. Podobně magistru Jiřímu Knapovi jsem povinován díky za přátelské zprostředkování četné literatury, mnohou literaturu mi velice obětavě zprostředkoval doktor Tomáš Somer, jemuž vděčím také za řadu inspirativních postřehů, nejen při práci na Vilémově. Magistru Janu Kremerovi děkuji za přizvání k práci na projektu Centra mediévistických studií, věnujícímu se benediktinským klášterům ve střední Evropě v letech 800-1300, z čehož jsem těžil i v této práci, krom toho jsem profitoval i z mnohých vzájemných rozhovorů o monasteriologii a mediévistice obecně. Doktoru Davidu Kalhousovi vděčím za přátelské rozhovory a rady ve věci dějin přemyslovské epochy a za tolik potřebný korektiv, jehož se vždy nezištně ujal s laskavostí, erudicí i kritičností, jež jsou mu vlastní. Díky v tomto směru náleží i doktoru Robertu Novotnému, a vlastně celému CMS, minimálně za bezchybné Letní školy mediévistických studií na Sázavě, které tolikrát přispěly k rozšíření obzorů i navázání odborných kontaktů. Doktorce Marcele Hrádkové, doktorce Lence Doové, doktoru Davidu Novotnému a magistru Petru Černikovskému vděčím za podporu ve chvílích malomyslnosti. Speciální vzpomínku ale musím adresovat jednomu ze svých prvních učitelů, doktoru Jiřímu Kalferstovi, který mne inspiroval od dob středoškolských studií a posléze už jako kolega v královéhradeckém Muzeu východních Čech v tom pokračoval i v případě této práce. Jeho dokončení se však bohužel nedožil. Čestné místo v závěru pak nemůže nepřipadnout mé rodině za jejich letitou podporu a vytvoření podmínek ke studiu po celý můj život. Jsem si vědom toho, že ne každý má takové štěstí.

Obsah

1. Úvod: Předmět a cíle studia	6
2. Trendy monasteriologického bádání	10
2.1. Církevní dějiny prizmatem pozitivistické historiografie	10
2.2. Církevní dějiny v období hegemonie marxistické historiografie	15
2.3. Církevní dějiny po roce 1990	22
2.4. Česká monasteriologie v zrcadle zahraničního bádání	36
3. Metodologie a prameny	44
4. Bohemia monastica: Vznik sítě českých benediktinských klášterů	48
4.1. Christianizace přemyslovských Čech a vznik církevních struktur	48
4.2. Benediktinské fundace 10. století	53
4.3. Benediktinské fundace 11. století	58
4.4. Benediktinské fundace 12. století	71
4.5. Benediktinské fundace 13. a 14. století	96
5. Středověké benediktinské mnišství mezi normou a reformou	101
5.1. Vývoj řeholního života v západní církvi do 12. století	101
5.2. Zlomové 12. století? Příklad klášterů v Želivi a Hradišti u Olomouce	112
5.3. Regula sancti patris Benedicti jako norma klášterního života	126
6. Benediktinská proboštví v kontextu vývoje klášterní majetkové držby	139
6.1. Břevnov	139
6.2. Ostrov	150
6.3. Sázava	158
6.4. Rajhrad	170
6.5. Opatovice	189
6.6. Třebíč	196
6.7. Kladruby	205
6.8. Postoloprty	212
6.9. Podlažice	214
6.10. Vilémov	218
7. Benediktinská proboštví v Čechách a Moravě – pokus o sumarizaci	232
7.1. Benediktinská proboštví ve středověkých řádových strukturách	232
7.2. Exkurs: Orlová jako výjimka potvrzující pravidlo?	278
8. Závěr	284
9. Summary	287
10. Prameny a literatura	289
11. Přílohy	339

1. Úvod: Předmět a cíle studia

„Opat, který je hoden stát v čele kláštera, musí mít stále na paměti to, že je oslovován titulem otce, a svou hodnost představeného musí dokazovat skutky. Víra v něm totiž vidí Kristova náměstka v klášteře... Kdykoliv se má v klášteře rozhodnout něco důležitějšího, opat svolá celou komunitu a sdělí jí, oč se jedná. Až vyslechne mínění bratří, sám u sebe to rozváží a učiní, co uzná za vhodnější. ... Rozhodnutí závisí spíše na opatovi a v tom, co on posoudí jako užitečnější, musejí ostatní poslechnout. ... Všichni tedy mají ve všem poslouchat Řeholi jako svou učitelku a v ničem se od ní nesmějí lehkovážně odchýlit.“¹

Tato slova, která vepsal na počátku 6. století na stránky své řehole první opat kláštera Monte Cassino Benedikt z Nursie, označený pozdějšími věky (především díky autoritě Dialogů papeže Řehoře Velikého) za patriarchu západního mnišství,² uvozují po mém soudu výstižně celou následující rozpravu. V centru zájmu předkládané dizertační práce stojí totiž jako zastřešující téma problematika ustavení a následného vývoje institutu proboštví v rámci středověkého benediktinského řádu (třebaže termín řád není pro středověké poměry právě výstižný).

Existence vedlejších, závislých domů představuje v kontextu benediktinského monasticismu zásadní novum. Jedná se totiž o prvek, který původní řehole sv. Benedikta příliš nereflektuje. Sv. Benedikt z Nursie koncipoval svůj text jako rukověť pro jednotlivé autonomní komunity a nepředpokládal mezi nimi žádné formální hierarchické vazby. V čele každé komunity měl stát jako hlava opat, dle Benediktových slov ztělesňující zástupce samotného Krista. Jako takový je Benediktův opat svrchovanou autoritou, které sice otec zakladatel výslovně doporučuje radit se v zásadních otázkách s ostatními bratry, přesto však konečné rozhodnutí náleží jen a pouze jemu, z pozice „otce“ společenství. Tuto autokracii sv. Benedikt limituje na jedné straně povinností důsledného přidržování se řehole, především však opakovaným důrazem na odpovědnost vůči Bohu, jemuž bude opat skládat své účty. Dohledem nad kláštery, toliko volně sdružené pod autoritou řehole, měl být pověřen toliko příslušný místní biskup. V českých pramenech vrcholného středověku se však – dosti náhle – proboštví ve smyslu expozitur jiných konventů objevují, aniž by bylo historikovi zpětně zřejmé, jak k vytvoření hierarchie a vůbec celé strukturované sítě

¹ *Regula Benedicti*, Praha 1998, s. 14, 22-24.

² Srov. např. MARIAN SCHALLER, *Svatý Benedikt. Patriarcha západního mnišstva*, Praha 1947; *Benedictus. Eine Kulturgeschichte des Abendlandes*, Genf 1980; BERND JASPERT, *Benedikt von Nursia – der Vater des Abendlandes? Kritische Bemerkungen zur Typologie eines Heiligen*, in: *Studien zum Mönchtum*, Hildesheim 1982, s. 13-44; ANSELM GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie. Učitel duchovního života*, Praha 2004.

benediktinských klášterů došlo. Je totiž očividné, že se celá věc neobešla v soudobé společnosti bez komplikací a střetů, jak exemplárně ukazují až do 13. století ne bez výhrad přijímané vazby mezi kláštery v Břevnově a Rajhradě, nad nímž si břevnovští opati 13. věku nárokovali svrchovanost coby nad svým dceřiným založením. Zároveň se ukazuje jako nedostatečný apriorní poukaz na možné vlivy ze strany organizace řádu cisterciáckého, neboť existují doklady o tom, že české a moravské benediktinské kláštery se úspěšně vzpíraly i autoritě apoštolského stolce, který v kánonech přijatých IV. lateránským koncilem v roce 1215 nařídil všem řeholním řádům následovat právě vzor organizačních struktur, uplatňovaných následníky sv. Bernarda. Na otazníky a zároveň tedy i badatelský potenciál tématu pobočných řeholních domů poukázala už má magisterská diplomová práce, věnovaná středověkému vývoji břevnovského klášterství,³ která tak stojí u kořenů práce dizertační. Vyjasnění této otázky, která zatím stála spíše stranou pozornosti badatelů,⁴ je zásadní nejen pro další poznání vývoje církevní správy a vývojové trendy v rámci monastických proudů, ale jak se domnívám, také pro politické, právní, sociální a hospodářské dějiny obecně.

Za účelem zodpovězení výše uvedené otázky jsem se rozhodl strukturovat dizertační práci do několika autonomních částí, a to následujícím způsobem. Jako první přichází na řadu oddíl rázu syntetického. Úvodní pojednání představuje nástin dějin řádu sv. Benedikta v českých zemích do 15. století, které si klade za cíl představit širší kontext studované problematiky. Některé z benediktinských domů totiž proboštství nevytvořily, nebude o nich proto dále řeč, přesto je namístě mít jejich dějinný vývoj i nadále na paměti. Kapitola zároveň předestírá jak se vytvářela síť řádových domů v přemyslovském knížectví od 10. po 12. století, jejich vzájemné vztahy a kontakty. Tyto procesy jsou tak základním aspektem při sledování rozšíření pobočných fundací. Nutný výchozí bod představuje rozbor obsahu samotné řehole sv. Benedikta jakožto základní normy, od níž se fungování řádu vždy odvíjelo. Za účelem relevantního zhodnocení cesty, které benediktinský řád

³ JOSEF ŠRÁMEK, *Pod berlou sv. Vojtěcha: Komparace dějin benediktinských klášterů v Břevnově, Rajhradě, Polici a Broumově v epoše středověku*, magisterská diplomová práce, Olomouc 2008.

⁴ Pozornost věnoval cisterciáckým a benediktinským expoziturám DUŠAN FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštství v předhusitských Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 79-95; TÝŽ, *Celly a proboštství kláštera svatého Jana na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v rané středověkých Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 277-289. Na to, jaký problém a neznámou pro českou historiografii proboštství představuje poukázal výtečně LIBOR JAN, *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 19-27. Tentýž badatel se také upozornil na problematičnost obecného pojmu probošt, které se s klášterními expoziturami úzce pojí. Srov. LIBOR JAN, *Několik poznámek k nejstarší církevní organizaci na Znojemsku*, Časopis Matice moravské 1997, s. 43. Není to ale specifikum jen české. Na nedostatečnou pozornost historiků, věnovanou pobočným řeholním ústavům, upozorňuje z pozic anglosaského bádání také MARTIN HEALE, *The Dependent Pories of Medieval English Monasteries*, Woodbridge 2004, s. 1-3.

urazil od dob svého zakladatele po klíčové období 12. a 13. století, je věnována pozornost vybraným klíčovým okamžikům z dějin benediktinského monasticismu, jaké představují irský a anglo-saský model mnišství, proměny řeholního života v době karolinské, řeholní reformy spojené s fenomény Cluny, Gorze, Hirsau a především Cîteaux.⁵ Cílem těchto pasáží má být postižení určujících faktorů na cestě, během níž došlo k proměně idejí sv. Benedikta od izolacionismu řehole k zformování systematické struktury a hierarchie mezi jednotlivými kláštery. V obecném vyznění pak tento aspekt dokresluje realitu bouřlivých monastických reforem 11. a 12. století, neboli řečeno spolu s Mircea Eliadem, v centru zájmu stojí to, jak posvátný aspekt interaktoval s profánním.⁶ Následně text přechází v část analytickou, v níž je pojednáno o konkrétních případech českých a moravských benediktinských klášterů, a to v horizontu 11. až 14. století. Pozornost je věnována faktorům středověké kolonizace a s ní spjaté sociálně-ekonomické proměny přemyslovského království, konkrétně pak konstituování pozemkového jmění českých benediktinských klášterů během proměn 13. věku,⁷ což samo o sobě představuje téma věčného návratu české medievistiky.⁸ Pomyslný epilog představuje vláda Karla IV. a

⁵ Byť v minimalistickém měřítku se tak snažím propojit českou a světovou verzi historického příběhu řádu sv. Benedikta, tak jak po tom volal už před více jak 40 lety František Graus, jehož apel pokládám za stále aktuální. Viz FRANTIŠEK GRAUS, *Naše živá i mrtvá minulost*, in: *Naše živá i mrtvá minulost*. 8 esejí o českých dějinách, Praha 1968, s. 25.

⁶ Míněna je aluze na klasickou religionistickou práci MIRCEA ELIADE, *Posvátné a profánní*, Praha 2006.

⁷ Takto problematiku klášterních expozitur s časem 13. století naposledy propojuje František Musil, když píše o roli řeholníků na kolonizaci východních Čech následující: „Rozšiřování řádu benediktinů do nově osídlovaných území neprobíhalo zakládáním nových klášterů, ale tak, že stávající význačné kláštery v těchto oblastech zakládaly svá proboštství, která zůstávala součástí mateřských klášterů, jen některá z nich se až o mnoho později stávala samostatnými kláštery.“ Viz ONDŘEJ FELCMAN – FRANTIŠEK MUSIL (ed.), *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, Praha 2009, s. 286. I tato formulace podle mého ukazuje, jak vágní je naše poznání co se týče vzniku, vývoje a role vedlejších domů v kontextu středověkého mnišství. Ve vztahu k nabízejícím se badatelským otázkám viz inspirativní stať TOMÁŠE BOROVSKEHO, *Kláštery v čase změny. Několik otázek nad přemyslovským 13. stoletím*, in: Martin Wihoda – Lukáš Reitingger a kol., *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 308-318, která ale nemá ambice problematiku proboštství s ohledem na autorovu koncepci řešit. K tématu středověké kolonizace z košaté literatury srov. alespoň JOSEF ŽEMLIČKA, *K charakteristice středověké kolonizace v Čechách*, *Československý časopis historický* 1978, s. 58-79; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Proměny české společnosti ve 13. století*, *Folia Historica Bohemica* 1979, s. 133-138; JAN KLÁPŠTĚ, *Změna. Středověká transformace a její předpoklady*, *Mediaevalia Archaeologica Bohemica* 1994. Supplementum 2, Praha 1994, s. 9-59; JOSEF ŽEMLIČKA, *Markomané, Němci a středověká kolonizace. K historiografii jednoho problému české medievistiky*, *Český časopis historický* 1999, s. 235-272; TÝŽ, *České 13. století a „privatizace“ státu*, *Český časopis historický* 2003, s. 509-540; TÝŽ, *Němci, německé právo a transformační změny 13. století. Několik úvah a jeden závěr*, *Archeologia Historica* 2003, s. 33-46.

⁸ Ze stěží přehlédnutelného množství diskusních příspěvků srov. DUŠAN TŘEŠTÍK – JOSEF ŽEMLIČKA, *O modelech vývoje přemyslovského státu*, *Český časopis historický* 2007, s. 122-164; LIBOR JAN, *Skrytý půvab středověkého modelu*, *Český časopis historický* 2007, s. 873-902; MARTIN WIHODA, *Privatisierung im 13. Jahrhundert? Die tschechische Mediävistik und die Interpretation der Přemyslidenzeit*, *Bohemia* 2007, s. 172-183; PAVLÍNA RYCHTEROVÁ, *Aufstieg und Fall des Přemyslidenreiches. Erforschung des böhmischen Früh- und Hochmittelalters in der gegenwärtigen tschechischen Mediävistik*, *Zeitschrift für historische Forschung* 2007, s. 629-647; LIBOR JAN, *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007, s. 45-52; JOSEF ŽEMLIČKA, *Kasteláni,*

především správní aktivita pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic jakožto dovršení konsolidace správního aparátu české středověké církve,⁹ s ohledem na charakter pramenů je ale občas využito retrospektivního pohledu na vývoj klášterních domén a pak přichází ke slovu i prameny mladší. Celkovým cílem práce je tedy vykreslit proměnu, kterou prošel řád sv. Benedikta od svých počátků v 6. století (resp. v 10. století, měřeno domácí optikou) až do doby obecné konsolidace řádových struktur v epoše vrcholného středověku, tj. nejpozději ve 14. století, a postihnout trendy, které na řád během této doby působily. Dlouhý časový rámec nabízí dostatečnou plasticitu vytčeného cíle a minimalizuje nebezpečí přílišné paušalizace.¹⁰

vilikové a beneficia v netransformované transformaci, Český časopis historický 2008, s. 109-136; JIŘÍ MACHÁČEK, *Středověevropský model a jeho archeologické testování*, Český časopis historický 2008, s. 598-626; JOSEF ŽEMLIČKA, *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví. K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách*, Český časopis historický 2009, s. 269-308; MARTIN WIHODA, *Přemyslovská mediévistika o sobě a sobě. Melancholické rozjímání nad „budováním českého státu“*, Časopis Matice moravské 2009, s. 447-460; LIBOR JAN, *Hereditas, výsluha, kastelánie. Několik poznámek k terminologii a metodologii současné historiografie přemyslovského období*, Časopis Matice moravské 2009, s. 461-472; JOSEF ŽEMLIČKA, *K ústrojí přemyslovského státu. Čechy a Morava jako země, království, markrabství*, Český časopis historický 2010, s. 381-405; LIBOR JAN, *Budování monarchie českých Přemyslovců. Postřehy a úvahy*, in: Martin Wihoda – Lukáš Reitinger a kol., *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 117-136. Byť se tato polemika vede především na poli vztahu zeměpána a velmožů, s ohledem na to, že se dotýká samotného fundamentu představ o strukturálním uspořádání přemyslovského státu, pojí se úzce i s možnostmi konstituování církevní majetkové držby v 11.-13. století. Viz konkrétně LIBOR JAN, *K nejnovější literatuře o sv. Prokopovi a sázavském klášteře*, Český časopis historický 2009, s. 371-384; PETR SOMMER, *Stát, světec a raný středověk. Opat Prokop očima recenzentů*, Český časopis historický 2010, s. 287-305. Celá tato polemika pak nabývá na zajímavosti ve světle jedné z posledních studií ARONA JAKOVLEVIČE GUREVIČE, *Feudalismus před soudem historiků aneb O středověké „rolnické civilizaci“*, Dějiny – teorie – kritika 2008, s. 7-38.

⁹ Srov. TOMÁŠ BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005; ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha 2008; TÁŽ, *Svět české středověké církve*, Praha 2009.

¹⁰ Jak ukázal v koncepčně inspirativní práci JAN KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, v níž autor upřednostňuje spíše optiku evoluce před revolucí.

2. Trendy monasteriologického bádání

Účelem této kapitoly je podat orientační přehled stěžejních prací, které se váží k tématu dějin benediktinských klášterů ve středověku i monasteriologickému bádání obecně. Cílem takto pojatých pasáží není a ani nemůže být vyčerpávající výčet, ve své šíři nic neříkající, ale spíše upozornění na texty, které jsou podnes podnětné pro další studium dané problematiky, i postižení trendů a vývoje studia církevních dějin v české medievistice. S ohledem na téma práce bude pozornost věnována primárně vývoji bádání o českých a moravských benediktinských a cisterciáckých kláštorech v době předhusitské, leč ve vztahu k diskusi o statusu rajhradského monasteria nemůže být nezohledněna oblast studia kolegiálních kapitul. Obdobně si pro dějiny benediktinských konventů klíčové 12. století žádá podobným způsobem reflektovat také historiografii, zabývající se dějinami premonstrátských kanonií. V centru pozornosti tak stojí historiografie od konce 19. století až po současnost. Tyto pasáže jsou strukturovány chronologicky a dělí se podle převládajícího paradigmatu (s vědomím nutného zjednodušení především ve vytyčení hranice mezi pozitivistickým a marxistickým dějepisectvím) na pododdíly pozitivistického (od konce 19. do 1. poloviny 20. století), marxistického (od 50. do konce 80. let 20. století) a „polistopadového“ dějepisectví.¹¹

2.1. Církevní dějiny prizmatem pozitivistické historiografie

V oblasti bádání o kláštorech a náboženských řádech má české dějepisectví nepochybně nemalou tradici. Pomineme-li samé počátky kritického dějepisectví, představované kupř. díly Magnoalda Ziegelbauera, Bonaventury Pitera, Gerarda Lefebvra, Alexia Halbricha či Jeronýma Růžičky,¹² resp. vlastivědnou či starožitnickou fázi českého dějepisectví, spjatou

¹¹ Opírám se tu o základní práce k dějinám dějepisectví: FRANTIŠEK KUTNAR – JAROSLAV MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku 30. let 20. století*, Praha 1997²; JOSEF HANZAL, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999; BOHUMIL JIROUŠEK, *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice 2008.

¹² Výběrově z nejvýznamnějších: MAGNOALD ZIEGELBAUER, *Epitome historica regii, liberi, exempti in regno Bohemiae antiquissimi, celeberrimi ac amplissimi monasterii Brevnoviensis vulgo S. Margarethae ordinis S. Benedicti prope Pragam*, Coloniae 1740; BONAVENTURA PITER, *Thesaurus absconditus in agro seu monasterii Brzevnoviensi prope Pragam...*, Brunae 1762; TÝŽ, *Monasticon Moraviae, tomus I. Benediktini*, in: Moravský zemský archiv v Brně, fond E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 2606, sign. G a 24, kart. 300; GERARD LEFEBVRE, *Moravia monastica, pars I-II*, in: Moravský zemský archiv v Brně, fond E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 2629, 2630, sign. G a 38, G a 39, kart. 303; JERONÝM RŮŽIČKA, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013. Potenciál těchto raných výhonků kritického dějepisectví naznačuje studie VLADIMÍRA PIŠI, *Epitome historica monasterii Brevnoviensis Magnoalda Ziegelbauera jako pramen ke starším dějinám břevnovského kláštera*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha

především s časopisem Památky archaeologické a místopisné,¹³ vidíme že už zakladatelé tzv. pozitivistického dějepisectví věnovali dějinám českých klášterů a dalších církevních institucí nemalou pozornost, a to nejen s ohledem na sestavování prvních pramenných edic. I oni však navazovali na tradici starší, kterou lze vést minimálně od minuciózních prací Václava Vladivoje Tomka, ať už vezmeme v úvahu jeho fenomenální *Dějepis města Prahy* či práce z dějin jemu blízkého regionu severovýchodních Čech. věnované benediktinským klášterům v Polici nad Metují a Broumově, jež dodnes nebyly překonány.¹⁴ Shromáždění základní materie pro dějiny českých a moravských řádových fundací ovšem obsahuje již vpravdě zakladatelské dílo Františka Palackého,¹⁵ Julia Lipperta¹⁶ či Františka Vacka.¹⁷ Dodnes bohatým zdrojem poučení o dějinách českých a moravských církevních institucí jsou tzv. Laichterovy *České dějiny* Václava Novotného.¹⁸ Z obsáhleji koncipovaných děl i dnes ještě dobře poslouží místopisná práce Josefa Kurky.¹⁹

Toto můžeme říci zakladatelské období přineslo několik monografických prací, které si podržely přes své stáří cenu dodnes. Patří sem především dějiny polického a broumovského kláštera Václava Vladivoje Tomka (byť na pozadí dějin města Police nad Metují),²⁰ dějiny břevnovského kláštera Františka Krásla a Jana Ježka, jež nebyly v takové šíři dosud nahrazeny,²¹ stejně jako analogicky koncipované dějiny kláštera sázavského, jež

1993, s. 279-291; či v náznaku JAROMÍR LINDA, *Josef Bonaventura Piter. Zpráva o nálezu konceptů Pitrových kázání z let 1735-1752*, in: Břevnov v českých dějinách, Praha 1997, s. 93.

¹³ Např. VIKTOR BEZDĚKA, *Památky kláštera želivského*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1856, s. 145-152; KAREL VLADISLAV ZAP, *Zbraslav (Aula Regia, Königssal)*, Památky archaeologické a místopisné 1, 1854, s. 71-84, 117-125; TÝŽ, *Kláster Osek, jeho založení a nejstarší stavitelské a jiné umělecké památky*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1856, s. 178-180; TÝŽ, *Benediktinští klášterové sv. Jana Křtitele na Ostrově a v Skalách*, Památky archaeologické a místopisné 4, 1860, s. 108-117, 154-173; JERONÝM SOLAŘ, *Vilémov. Klášter benediktinský s kostelem sv. Petra a Pavla*, Památky archaeologické a místopisné 7, 1868, s. 407-416. ANTONÍN RYBIČKA, *Přehled historie klášterů v Čechách*, Památky archaeologické a místopisné 10, 1876, s. 530-548; KLIMENT ČERMÁK, *Zříceniny kláštera ve Vilémově*, Památky archaeologické a místopisné 15, 1892, s. 123-124, 780; JAN LEGO, *Kde stával filiální kostel „Teslínský“ benediktinů Ostrovských?*, Památky archaeologické a místopisné 18, 1900, s. 123-124.

¹⁴ VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Dějepis města Prahy. Díly I-IX*, Praha 1879-1905; TÝŽ, *Paměti újezdu Polického čili nynějších panství Broumovského a Polického z časů před válkou Husitskou*, Památky archaeologické a místopisné 1857, s. 200-213, 241-249.

¹⁵ FRANTIŠEK PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1926.

¹⁶ JULIUS LIPPERT, *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. Band 1. Die slavische Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen, Band 2. Der sociale Einfluss der christlich - Kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation*, Prag 1896, 1898.

¹⁷ FRANTIŠEK VACEK, *Sociální dějiny české doby starší*, Praha 1905.

¹⁸ VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny, díl I.1 Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha, díl I.2. Od Břetislava I. do Přemysla (1034-1197), díl I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253), České dějiny I.4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271)*, Praha 1912, 1913, 1928, 1937.

¹⁹ JOSEF KURKA, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421)*, Praha 1914.

²⁰ VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha 1881.

²¹ FRANTIŠEK KRÁSL – JAN JEŽEK, *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu*, Praha 1898.

sepsal František Krásal sám.²² Vedle Kráslovy práce lze položit základní knihu, věnovanou osobnosti sv. Vojtěcha, sepsanou Heinrichem Voigtem.²³ Do stejné kategorie v Tomkovou práci patří zpracování dějin města Broumova od Laurentia Wintery.²⁴ Jako aktualizovanou, leč především z Tomka vycházející práci je nutno vnímat knihu Stanislava Brandejse o Polici nad Metují,²⁵ potažmo pasáže Antonína Cechnera ze *Soupisu památek historických a uměleckých*.²⁶ O dějinách kláštera v Litomyšli pojednal v rámci monografického sepsání dějin města Zdeněk Nejedlý (tato práce bohužel na dlouho dobu zafixovala představu o tom, že zde fungoval benediktinský klášter, před polovinou 12. století nahrazený premonstráty).²⁷ Dosud nenahrazeno modernějším zpracováním je kolosální sepsání dějin rajhradského kláštera z pera Bedy Dudíka.²⁸ Stejně tak dodnes nebyl nahrazena práce Emanuely Nohejlové-Prátové o dějinách benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem.²⁹ Ve své době vyčerpávající sepsání dějin benediktinských klášterů a cisterciáckých ve východních Čechách přinesl Josef Kurka.³⁰ Zde je třeba upozornit na to, že jeho sepsání především dějin podlažického kláštera zůstává stále nejobsáhlejším pojednání o historii tohoto benediktinského opatství. Dodnes neopomenutelnou práci o dějinách sedleckého kláštera v době předhusitské sepsal Jaromír Čelakovský,³¹ velehradskému klášteru věnoval podobně významnou práci obsáhle Rudolf Hurt.³² Dodnes základní práce k dějinám benediktinského kláštera v Orlové, v tomto rozsahu opět nenahrazená, pochází od Aloise Adamuse.³³ Z pozic konfesivně angažovaného dějepisce k rozvoji monasteriologie výrazně přispěl vedle Josefa Kurky či Františka Krásala

²² FRANTIŠEK KRÁSL, *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, Praha 1895.

²³ HEINRICH GISBERT VOIGT, *Adalbert von Prag. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirche und des Mönchtums im zehnten Jahrhundert*, Berlin 1898.

²⁴ LAURENTIUS WINTERA, *Geschichtsbild der Stadt Braunau und der Umgegend*, Braunau 1894.

²⁵ STANISLAV BRANDEJS, *Kniha o Polici nad Metují a Policku. Díl I. Dějiny do roku 1914*, Police nad Metují 1940.

²⁶ ANTONÍN CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Broumovském*, Praha 1930.

²⁷ ZDENĚK NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí, díl I, Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*, Litomyšl 1903.

²⁸ BEDA DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrafthum Mähren. Band I. Von der Gründung des Stiftes bis zum Ende der Hussitenstürme (1048-1449), Band II. Vom Ende der Hussitenstürme bis in die Gegenwart (1449-1848)*. Brünn 1849, Wien 1868.

²⁹ EMANUELA NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, Praha 1925.

³⁰ JOSEF KURKA, *Začátky klášterů sázavského, opatovského, podlažského, svatopolského a sezemského*, Praha 1913.

³¹ JAROMÍR ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*, Praha 1916.

³² RUDOLF HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. Díl I. 1205-1650*, Olomouc 1934.

³³ ALOIS ADAMUS, *K dějinám benediktinského opatství v Orlové*, Opava 1923; TÝŽ, *Z dějin Orlové*, Kroměříž 1926.

především Augustin Neumann, byť jeho práce mají z dnešního pohledu nemalé limity.³⁴ Výrazné obohacení hospodářských, správních a právních dějin pak představovaly dodnes kruciální studie Václava Vaněčka.³⁵ Z pozice dějin umění, resp. dějin architektury pojednal souborně o klášterech v Hradišti a ve Zlaté Koruně Dobroslav Líbal,³⁶ obdobného charakteru je práce Oldřicha Blažíčka, Jana Čerovského a Emanuela Poche, věnovaná uměleckému vývoji kláštera v Břevnově.³⁷

Pro orientaci tak řečené Gollovy školy³⁸ platí na poli řeholních dějin stejně jako v případě dalších zájmových okruhů za hlavní charakteristický rys snaha o analytický rozbor pramene, vyplývající právě ze základu pomocně-vědných pracovních metod. Optimálním příkladem jsou studie věnované ranému Břevnovu a Rajhradu či Ostrovu z pera Gustava Friedricha³⁹ a Václava Hrubého,⁴⁰ resp. Friedrichovy studie o zakládací listině litoměřické kapituly,⁴¹ dále studie Viktora Pinkavy o listinách kláštera Hradiště u Olomouce,⁴² studie o otázce zakládací listiny třebečského benediktinského kláštera Ludvíka Krejčíka⁴³ a Augusta Sedláčka,⁴⁴ či minuciózní pojednání Václava Novotného o nejstarších kladrubských listinách.⁴⁵ Do této kategorie částečně spadá také obsáhlá monografie Rudolfa Urbánka, zabývající se sice otázkou pravosti tzv. Kristiánovy legendy, ovšem v důsledku vedené argumentace obsáhle řešící podobu břevnovského skriptoria a

³⁴ AUGUSTIN NEUMANN, *Církevní jmění za doby husitské*, Olomouc 1920; TÝŽ, *Katoličtí mučedníci doby husitské*, Hradec Králové 1927; TÝŽ, *Z dějin českých klášterů do válek husitských*, Praha 1936; TÝŽ, *Předhusitské kláštery a veřejné blaho*, Praha 1939.

³⁵ VÁCLAV VANĚČEK, *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století (Pokus o věcný rozbor imunitních textů)*, Praha 1928; TÝŽ, *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*, Praha 1931; TÝŽ, *Základy postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.-15. století) – zakladatelská práva – pozemková vrchnost – imunita, část I. Zakladatelská práva, část II. Pozemková vrchnost, Imunita hospodářská, část III. Imunita soudní*, Praha 1933, 1937, 1939; TÝŽ, *Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*, Praha 1938.

³⁶ DOBROSLAV LÍBAL, *Kláster Hradiště*, Praha 1944; TÝŽ, *Kláster Zlatá Koruna*, Praha 1948.

³⁷ OLDŘICH JAKUB BLAŽÍČEK – JAN ČEŘOVSKÝ – EMANEUL POCHE, *Kláster v Břevnově*, Praha 1944.

³⁸ K vysvětlení srov. JAROSLAV MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 255-269; BOHUMIL JIROUŠEK – JOSEF BLÜML – DAGMAR BLÜMLOVÁ (eds.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005; BOHUMIL JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006, především s. 17-42;

³⁹ GUSTAV FRIEDRICH, *O privilegii papeže Jana XV. daném r. 993 klášteru Břevnovskému*, Český časopis historický 11, 1905, s. 12-21; TÝŽ, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, in: Sborník prací historických k 60. narozeninám dvor. rady Prof. Dra Jaroslava Golla, Praha 1906, s. 72-80.

⁴⁰ VÁCLAV HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, Český časopis historický 1920, s. 94-126; TÝŽ, *Tři studie k české diplomatice*, Brno 1936.

⁴¹ GUSTAV FRIEDRICH, *O zakládací listině kapituly Litoměřické. Prolegomena k české diplomatice I*, Praha 1901; TÝŽ, *Ještě o zakládací listině kapituly Litoměřické*, Český časopis historický 8, 1902, s. 166-173; TÝŽ, *O neznámé listině krále Václava I. pro klášter Ostrovský (1233)*, Věstník Královské české společnosti nauk 2, 1942, s. 1-21.

⁴² VIKTOR PINKAVA, *O některých podvržených listinách kláštera Hradištského*, Časopis Matice moravské 33, 1909, s. 392-400; TÝŽ, *O založení kláštera hradištského*, Časopis Matice moravské 34, 1910, s. 55-62.

⁴³ LUDVÍK KREJČÍK, *O zakládací listině kláštera Třebečského*, Časopis Matice moravské 35, 1911, s. 192-199.

⁴⁴ AUGUST SEDLÁČEK, *Původní nadání Třebečského kláštera*, Časopis Matice moravské 35, 1911, s. 200-207.

⁴⁵ VÁCLAV NOVOTNÝ, *Počátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny*, Praha 1932.

tamní písemné kultury.⁴⁶ V návaznosti na pomocně vědnou historickou školu Gustava Friedricha pokračovali ve studiu klášterních listinných fondů Jindřich Šebánek a Sáša Dušková, jejichž erudice, podepřená řadou dílčích přípravných studií, se měla v dalších letech uplatnit v dalších svazcích českého kodexu.⁴⁷

Vedle obecněji laděných prací o církevní správě ve středověku z pera Františka Hrubého⁴⁸ či Kamila Krofty,⁴⁹ které si dodnes podržely svůj význam, je třeba zmínit stále základní studii Václava Novotného o zániku benediktinského konventu v Hradišti u Olomouce v polovině 12. století,⁵⁰ na dlouho dobu vlivnou úvahu o počátcích českého monasticismu předestřel Václav Chaloupecký, když formuloval tezi o misii do Uher vycházející z Břevnova skrze sv. Vojtěcha a jeho souputníky.⁵¹ Základní informace o historii kláštera v Podlažicích snesl August Sedláček.⁵² Dodnes v šíři rozhledu i excerpce pramenů nepřekonané sepsání dějin benediktinského kláštera ve Vilémově představuje minuciózní studie Čenka Sameše,⁵³ ještě větší váhu si uchovaly pramenné studie Josefa Teigeho a Ferdinanda Tadra o nejstarších dějinách hradištského a ostrovského kláštera a jejich pramenech.⁵⁴ Čeněk Sameš rozhojnil také historiografii, týkající se třebíčského opatství.⁵⁵ Z pozic historické vlastivědy přispěl cenným způsobem k poznání dějin českých klášterů Josef Vítězslav Šimák, a to spíše než obecně koncipovaným pátým svazkem *Českých dějin* především konkrétními studii, věnovanými severovýchodočeskému regionu, či dějinám cisterciáckého kláštera v Hradišti nad Jizerou.⁵⁶ K dějinám kláštera

⁴⁶ RUDOLF URBÁNEK, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend václavských a ludmilských a její autor, díly I.2,II.2*, Praha 1947, 1948.

⁴⁷ JINDŘICH ŠEBÁNEK, *Notář Otakar 5 a nejstarší listiny oslavanské a velehradské*, Časopis Matice moravské 1947, s. 222-290; SÁŠA DUŠKOVÁ, *Velehradský falsátor z pol. 13. století*, Časopis Matice moravské 1947, s. 291-307.

⁴⁸ FRANTIŠEK HRUBÝ, *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu*, Český časopis historický 1916, s. 17-53, 257-287, 385-421; 23; 1917, s. 38-73.

⁴⁹ KAMIL KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, Český časopis historický 1904, s. 15-36, 125-152, 249-275, 373-391; 12, 1906, s. 7-34, 178-191, 274-298, 426-446; 14, 1908, s. 18-34, 172-196, 273-287, 416-435.

⁵⁰ VÁCLAV NOVOTNÝ, *Uvedení premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*, Časopis Matice moravské 50, 1926, s. 155-170.

⁵¹ VÁCLAV CHALOUPECKÝ, *Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organizátor uherské církve*, Bratislava 1, 1927, s. 210-228.

⁵² AUGUST SEDLÁČEK, *Paměti kláštera v Podlažicích*, Method 29, 1903, s. 7-11.

⁵³ ČENĚK SAMEŠ, *Kláster vilémovský*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 41, 1933, s. 34-39; Časopis Společnosti přátel starožitností českých 42, 1934, s. 22-29, 120-125.

⁵⁴ JOSEF TEIGE, *Zpráva o pramenech dějin kláštera hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*, Věstník královské

české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 12, 1893, s. 1-79; Ferdinand Tadra, *Paměti kláštera ostrovského*, Věstník České akademie 15, 1906, s. 323-431.

⁵⁵ ČENĚK SAMEŠ, *Příspěvek k dějinám třebíčského klášterství*, Časopis Společnosti přátel starožitností 44, 1936, s. 177-182

⁵⁶ JOSEF VÍTEZSLAV ŠIMÁK, *Počátky kláštera Hradiště nad Jizerou*, Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1911, s. 357-368; TÝŽ, *Historický vývoj Čech severovýchodních*, Od

v Broumově se vyslovil tamní archivář Laurentius Wintera⁵⁷ či prvotřídní německý historik Julius Lippert,⁵⁸ dějiny benediktinského kláštera pečlivě zachytil Gottlieb Biermann.⁵⁹ Laurentius Wintera přispěl menším příspěvkem také k tématu středověkých dějin Břevnova.⁶⁰ Ve vztahu k hlavnímu tématu této práce je třeba zmínit pojednání o dějinách proboštví ostrovského kláštera v Teslíně pojednal Ludvík Kopáček, byť tato práce je již antikvovaná.⁶¹ K tématu dějin středověkých klášterů přispěla i rozvíjející se kunsthistorie. Uvést lze v první řadě studie Zdeňka Wirtha, věnované stavebním dějinám zbraslavského a sedleckého opatství,⁶² popř. pojednání o stavením vývoji Sázavy od Emanuela Poche.⁶³

2.2. Církevní dějiny v období hegemonie marxistické historiografie⁶⁴

Je obtížné paušálně říci, že by druhá polovina 20. století studiu dějin monasticismu, potažmo církevních dějin, v Československu nepřála.⁶⁵ Není pravdou, že by na tomto poli nebylo vůbec nic vykonáno (už s ohledem na husitologická bádání na jejichž poli se marxistická historiografie výrazně profilovala),⁶⁶ avšak je faktem, že tematické zřetele ležely jinde, a ani medievistika sama nepatřila mezi protěžovaná odvětví, jak výmluvně

kladského pomezí 1930/31, s. 51-58, 81-86, 99-104, 114-117, 130-135; TÝŽ, *Počátky Broumova a Broumovska*, Český časopis historický 1936, s. 575-582; TÝŽ, *České dějiny I.5. Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha 1938.

⁵⁷ LAURENTIUS WINTERA, *Braunau zur Zeit der Hussitenkriege*, Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen 4, 1904, s. 24-31; TÝŽ, *Politische Schicksale des Stiftlandes Brannau im Mittelalter*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 45, 1907, s. 183-195.

⁵⁸ JULIUS LIPPERT, *Die älteste Colonisation des Braunauer Ländchens*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 25-26, 1886-1888, s. 325-358.

⁵⁹ GOTTLIEB BIERMANN, *Das ehemalige Benediktinerstift Orlau im Teschnischen*, Programm des evangelischen k. k. Gymnasium in Teschen 1862, s. 3-23.

⁶⁰ LAURENTIUS WINTERA, *Die Culturthätigkeit Břewnovs im Mittelalter*, Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner- und Zisterzienserorden 16, 1896, s. 21-34, 237-243, 408-414.

⁶¹ LUDVÍK KOPÁČEK, *Benediktinské proboštví sv. Jana Křtitele v Teslíně*, Časopis katolického duchovenstva 110, 1930, s. 541-551, 717-740.

⁶² ZDENĚK WIRTH, *Stavba kláštera zbraslavského*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 20, 1912, s. ; TÝŽ, *K dějinám stavby klášterního chrámu v Sedlci*, Památky archeologické 26, 1914, s. 57-61, 130-132.

⁶³ EMANUEL POCHE, *Stavba kláštera Sázavského v době gotické*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 62, 1934, s. 97-120.

⁶⁴ Že nelze všechny práce daného období takřkajíc házet do jednoho pytle, neboť oficiální marxistická rétorika byla začasť jen nutnou úlitbou vládnoucím ideologickým kruhům (nemluvě o tom, že metodologicky tkvěla svými kořeny v pozitivismu Gollovy školy, posléze v jistých směrech reflektovala i podněty dějepiscství západního) upozorňuje FRANTIŠEK KAVKA, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscství*, Praha 2002, s. 82. V oblasti medievistiky se nabízí především příklad badatelských témat přední osobnosti marxistické historiografie (do roku 1970), Františka Grause. Viz naposledy NADĚŽDA MORÁVKOVÁ, *František Graus a československá poválečná historiografie*, Praha 2013. Srov. také stať BOHUMILA JIROUŠKA, *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie – možnosti a meze studia*, Český časopis historický 2006, s. 884-905.

⁶⁵ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *České církevní dějiny středověku od r. 1945*, in: *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*, Brno 2001, s. 18.

⁶⁶ Srov. v tomto ohledu výbor dobových recenzí a anotací odborné literatury, jenž přináší FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Nalézání, setkávání a mjení v životě jednoho medievisty*, Praha 2009, s. 17-330.

ilustruje rozbor obsahu ústřední tribuny oboru, Československého časopisu historického, především v 70. a 80. letech. Jak zdůraznila už ve svém referátu na VIII. sjezdu českých historiků v roce 1999 Zdeňka Hledíková, vedle výzkumů českého reformního hnutí či problematiky cyrilometodějské lze jen těžko hledat další vyhraněný tematický okruh, který by přednostně spadl pod hlavičku církevních dějin⁶⁷ a sdružoval v sobě vícero badatelů.⁶⁸ Je i názorem Hledíkové, že dějiny řádů a klášterů či řeholního života vůbec byly československou historiografií v předcházejícím období reflektovány mizivě, v čemž se s ní ve svém soudu shoduje též Libor Jan.⁶⁹

Historické bádání i v letech 1948-1989 přineslo několik souborných monografií. Jako první je třeba jmenovat solidní dějiny zlatokorunského kláštera od Jaroslava Kadlece.⁷⁰ Z pera téhož autora pochází práce, věnovaná osobnosti sv. Prokopa, kterou je možno samozřejmě číst také jako dějiny Prokopova sázavského kláštera (ta však příznačně vyšla v Římě v roce 1968).⁷¹ Řeholních dějin se pak letmo dotýká také Kadlecem redigovaná publikace, přinášející biografické medailonky českých světců.⁷² V monografii o dějinách města Žďáru nad Sázavou zpracovali Metoděj Zemek a Antonín Bartušek také dějiny tamního cisterciáckého kláštera.⁷³ Za podle mého soudu nejrepresentativnější dílo monasteriologické orientace tohoto období pokládám velkou monografii svatoprokopské fundace, vypracovanou kolektivem autorů pod vedením Květy Reichertové.⁷⁴ V jejím stínu (stejně jako ve stínu starší publikace Františka Krásla a Jana Ježka) pak zůstává spíše uměnovědná souhrnná práce Pavla Preisse a Milady Vilímkové, věnovaná klášteru v Břevnově.⁷⁵ Kulturním dějinám sázavského kláštera se ve vazbě na diskusi o vlivu staroslověnské kultury v raně středověkých Čechách věnoval literární historik Oldřich Králík.⁷⁶ Odborného zpracování se dostalo v 60. letech 20. století knihovně někdejšího broumovského kláštera.⁷⁷ Stranou nezůstaly ani dějiny knihoven dalších klášterů.⁷⁸

⁶⁷ Pojem a vymezení církevních dějin rozumím v intencích vymezených právě Z. HLEDÍKOVOU, *České církevní dějiny*, s. 18-19.

⁶⁸ Tamtéž, s. 22.

⁶⁹ Z. HLEDÍKOVÁ, *České církevní dějiny*, s. 24; LIBOR JAN, *K některým problémům středověkých církevních dějin na Moravě*, in: *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století*, Brno 2001, s. 41-42.

⁷⁰ JAROSLAV KADLEC, *Dějiny kláštera Svaté Koruny*, České Budějovice 1949.

⁷¹ JAROSLAV KADLEC, *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, Řím 1968.

⁷² JAROSLAV KADLEC, *Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*, Praha 1989.

⁷³ METODĚJ ZEMEK – ANTONÍN BARTUŠEK, *Dějiny Žďáru nad Sázavou. Díl I. 1252-1617*, Havlíčkův Brod 1956.

⁷⁴ KVĚTA REICHERTOVÁ A KOL., *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, Praha 1988.

⁷⁵ MILADA VILÍMKOVÁ – PAVEL PREISS, *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*, Praha 1989.

⁷⁶ OLDŘICH KRÁLÍK, *Sázavské písemnictví XI. století*, Praha 1961.

⁷⁷ LUDMILA VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969.

Archeologický a kunsthistorický výzkum v pracích Ivana Borkovského⁷⁹ a Anežky Merhautové výrazným způsobem přispěl k poznání starších dějin svatojiřského konventu,⁸⁰ výrazným objektem pozornosti se staly se svatojiřským klášterem spojené rukopisy, vážící se k výrazné osobnosti abatyše Kunhuty.⁸¹ K nejstarším českým církevním dějinám přispěli Anežka Merhautová a Dušan Třeštík.⁸² Anežka Merhautová je také autorkou dodnes základního kompendia, mapujícího románské architektonické památky.⁸³ Počátky gotického slohu v Čechách ve vazbě na cisterciácký řád vykreslil Jiří Kuthan.⁸⁴ Poslední velké benediktinské fundaci v době Karla IV., klášteru Na Slovanech, se monograficky věnoval Karel Stejskal.⁸⁵ Poznání ekonomického zázemí ostrovského kláštera zásadně rozšířila monografie Miroslava Richtera, věnovaná výzkumu městečka Hradištko u Davle.⁸⁶ Dějiny olomoucké biskupské kapituly v raném středověku zpracovali – opět dobově příznačně ve výrazně samizdatové podobě – Jan Bistrický a Miloslav Pojsl.⁸⁷ V té souvislosti je nutno uvést také monografii Miroslava Flodra o olomouckém skriptoriu doby Zdikovy, jež se letmo dotýká také hradištského kláštera.⁸⁸

Z menších prací jako velmi užitečné vademecum podnes může sloužit přehled pramenných zdrojů a literatury pro dějiny jednotlivých řeholních řádů a kongregací, který sestavil Josef Svátek.⁸⁹ Čeští historici se pak podíleli i a kolektivním díle o českých církevních dějinách, vzniklým na oslavu milénia pražského biskupství pod redakcí Ferdinanda Seibta.⁹⁰ Pozornost také s ohledem na téma této práce zaslouží studie Vladimíra Cinkeho o organizačním uspořádání českých klášterů ve vrcholném středověku,⁹¹ výrazné obohacení správních dějin české církve znamenaly studie Zdeňka

⁷⁸ VLADISLAV DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*, Praha 1966; IVAN HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, Praha 1966.

⁷⁹ IVAN BORKOVSKÝ, *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*, Praha 1975.

⁸⁰ ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě*, Praha 1966.

⁸¹ EMMA URBÁNKOVÁ – KAREL STEJSKAL, *Pasionál abatyše Kunhuty*, Praha 1975.

⁸² ANEŽKA MERHAUTOVÁ – DUŠAN TŘEŠTÍK, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1984.

⁸³ ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971.

⁸⁴ JIŘÍ KUTHAN, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby*, Praha 1983.

⁸⁵ KAREL STEJSKAL, *Klášter Na Slovanech*, Praha 1974.

⁸⁶ MIROSLAV RICHTER, *Hradištko u Davle – městečko ostrovského kláštera*, Praha 1982.

⁸⁷ JAN BISTRICKÝ – MILOSLAV POJSL, *Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*, Olomouc 1982.

⁸⁸ MIROSLAV FLODR, *Skriptorium olomoucké*, Brno 1960.

⁸⁹ JOSEF SVÁTEK, *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*, Sborník archivních prací 2, 1970, s. 503-624.

⁹⁰ FERDINAND SEIBT (Hrsg.), *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*, Düsseldorf 1974.

⁹¹ VLADIMÍR CINKE, *Organizace českých klášterů ve 13. a 14. století na podkladě provinčním*, Československý časopis historický 16, 1968, s. 435-446.

Fialy⁹² či Zdeňky Hledíkové.⁹³ Zařadit sem lze i studii Jaroslava Čechury, nahlížející na dějiny českých cisterciáckých klášterů v kontextu řádových normativních pramenů,⁹⁴ či Karla Dolisty o organizaci premonstrátského řádu.⁹⁵ Další rozvoj zaznamenalo diplomatické a obecně pomocněvědné bádání, spjaté především se jmény Zdeňka Fialy,⁹⁶ Jiřího Pražáka,⁹⁷ Jindřicha Šebánka a Sášy Duškové.⁹⁸ Zmínit zasluží také jméno Jaroslava Čechury,⁹⁹ Prokopa Zaorala¹⁰⁰ a Karla Dolisty, kteří se zabývali zakládací listinou hradištského kláštera,¹⁰¹ ve vztahu k Břevnovu patří zmínit jméno Václava Vojtíška.¹⁰² Z pozic diplomatiky k poznání středověkých dějin kláštera v Oseku a ve Žďáře nad Sázavou přispěl Jindřich Šilhan.¹⁰³ Z oblasti pomocných věd historických pak dějiny českých a moravských klášterů nezanedbávalo ani bádání kodikologické.¹⁰⁴

⁹² ZDENĚK FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, Sborník historický 3, 1955, s. 64-88; TÝŽ, *Die Organisation der Kirche in Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhunderts*, in: František Graus – Herbert Ludat (Hrsg.), *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*, Wiesbaden 1967, s. 133-147.

⁹³ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve 2. polovině 14. století*, Československý časopis historický 24, 1976, s. 244-274; TÁŽ, *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 43-93.

⁹⁴ JAROSLAV ČECHURA, *Cisterciácké kláštery v českých zemích v době předhusitské ve světle řádových akt*, Právněhistorické studie 26, 1984, s. 35-72

⁹⁵ KAREL DOLISTA, *Die Triennial- und Annukapitel der sächsischen Zikarie des Prämonstratenserordens*, *Analecta Praemonstratensia* 1974, s. 70-111; TÝŽ, *Circaria Bohemiae, abbas Praemonstratensis et capitulum Bohemiae 1142-1541*, *Analecta Praemonstratensia* 1987, s. 221-253; 1988, s. 142-164, 288-341; 1989, s. 160-161.

⁹⁶ ZDENĚK FIALA K počátkům listin v Čechách, Sborník historický 1953, s. 27-45; TÝŽ, *K otázce funkce našich listin do konce 12. století*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity C 7, 1960, s. 5-34.

⁹⁷ JIŘÍ PRAŽÁK, *Břevnovská deperdita z doby přemyslovské*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity C 7, 1960, s. 109-123; TÝŽ, *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách. K počátkům české listiny*, in: *Collectanea opusculorum ad iurus historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ad amicis discipulisque oblata – Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, s. 29-40.

⁹⁸ SÁŠA DUŠKOVÁ, *Listiny rudíkovské (Pohled do oslavanského skriptoria)*, Časopis Matice moravské 68, 1948, s. 244-282; JINDŘICH ŠEBÁNEK – SÁŠA DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I. K otázce břevnovských fals*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity II.2-4, 1953, s. 261-285; TÍŽ, *Studie k českému diplomatáři: II. Listiny kladrubské*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity II.2-4, 1953, s. 285-307; TÍŽ, *Česká listina v době přemyslovské*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity C 11, 1960, s. 51-72.

⁹⁹ JAROSLAV ČECHURA, *K otázce věrohodnosti tzv. osecké listiny*, Ústecký sborník historický, 1983, s. 9-30; TÝŽ,

Zapomenuté listiny kláštera Želiv v předhusitském období, Jihočeský sborník historický 57, 1988, s.25-39.

¹⁰⁰ Prokop Zaoral, *K zakládací listině hradištského kláštera z roku 1078*, Československý časopis historický 16, 1968, s. 275-283.

¹⁰¹ KAREL DOLISTA, *Ještě k listinám hradištského kláštera z roku 1078*, Československý časopis historický 19, 1971, s. 111-118.

¹⁰² VÁCLAV VOJTÍŠEK, *O starém profesním listku kláštera břevnovského*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 3, 1956, s. 15-21

¹⁰³ JINDŘICH ŠILHAN, *Osecká listina*, Vlastivědný věstník moravský 28, 1976, s. 196-205; TÝŽ, JINDŘICH ŠILHAN, *Domnělá falza žďárského kláštera*, Vlastivědný věstník moravský 25, 1973, s. .

¹⁰⁴ JIŘÍ PRAŽÁK, *Nejstarší kodex břevnovské knihovny*, in: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií, Praha 2006, s. 115-118; FRANTIŠEK HORÁK, *Klášterní knihovny v českých zemích*. Knihovna 6, 1966, s. 219-270; ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Kalendáře rukopisů kláštera sv. Jiří*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2, 1988, s. 35-79.

S nejstaršími českými kláštéry a se Sázavou přednostně se pojí i otázka církevně-politické orientace rané české církve. Základní tendence rané české církve 10. století pojednal dodnes fundamentálním způsobem František Graus. Tentýž historik pak zásadně ovlivnil i debatu o postavení staroslověnské kultury a tedy i raném sázavském klášteře.¹⁰⁵ Zde se ale uplatňovala spíše archeologie, než historie.¹⁰⁶ Dějinám klášterů věnoval soustavnou pozornost Petr Sommer.¹⁰⁷ Je jménem Antonína Hejny je spjato poznání vývoje kláštera benediktinek v Teplicích¹⁰⁸ a v Břevnově.¹⁰⁹ Břevnovu věnoval inspirativní studii také Vladimír Píša,¹¹⁰ významné zásluhy si připsala Milada Vilímková.¹¹¹ Pozornosti archeologů se těšil také emauzský klášter.¹¹² Velké pozornosti se těšil klášter v Ostrově u Davle.¹¹³ Proboštví ostrovského kláštera na Velízu věnovala pozornost Květa Reichertová.¹¹⁴ Se jménem Zdeňka Smetánky se pojí publikování výsledků cenného výzkumu v oblasti klášterišťe někdejšího benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem.¹¹⁵ Zásadním příspěvkem je také článek Petra Sommera a Bedřicha Štaubera, věnovaný dispozici benediktinského kláštera v Postoloprtech.¹¹⁶ Postoloprťům se krátce

¹⁰⁵ FRANTIŠEK GRAUS, *Böhmen zwischen Bayern und Sachsen. Zur böhmischen Kirchengeschichte des 10. Jahrhunderts*, Historica 17, 1969, s. 5-42; TÝŽ, *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách 10. století*, Československý časopis historický 14, 1966, s. 473-495. Srov. OLDŘICH KRÁLÍK, *Nová fáze sporů o slovanskou kulturu v přemyslovských Čechách*, Slavia 37, 1968, s. 474-494; RADOSLAV VEČERKA, *Problematika stsl. písemnictví v přemyslovských Čechách*, Slavia 39, 1970, s. 223-237.

¹⁰⁶ KVĚTA REICHERTOVÁ, *K dějinám a výstavbě slovanského kláštera na Sázavě*, Památková péče 34, 1974, s. 209-226; TÁŽ, *Přínos archeologie ke středověké podobě bývalého slovanského kláštera na Sázavě*, in: *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*, Praha 1975, s. 27-37; TÁŽ, *Stavební počátky bývalého slovanského kláštera na Sázavě*, Umění 26, 1978, s. 134-155; TÁŽ, *Na okraji archeologického výzkumu v bývalém slovanském klášteře na Sázavě*, Památky středních Čech 1, 1985, s. 121-129.

¹⁰⁷ PETR SOMMER, *Postavení církve v procesu tvorby a upevňování středověkého státu v Čechách*, in: *Metodologické problémy československé archeologie*, Praha 1982, s. 126-133; TÝŽ, *K začátkům premonstrátské kanonie v Praze na Strahově*, Archaeologia Pragensia 5, 1984, s. 97-101; TÝŽ, *Hradištní pohřebišťe v premonstrátské kanonii na Strahově*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historická 39, 1985, s. 193-197.

¹⁰⁸ ANTONÍN HEJNA, *Archeologický výzkum románské klášterní basiliky v Teplicích*, Archeologické rozhledy 7, 1956, s. 171-176, 188-190, 193-194, 294, 300-301; TÝŽ, *Basilika v Teplicích*, Umění 8, 1960, s. 217-230.

¹⁰⁹ ANTONÍN HEJNA, *Ke stavební minulosti břevnovského kláštera*, Památky archeologické 1956, s. 151-166; TÝŽ, *Příspěvek k počátkům osídlení Břevnova*, Archaeologia Pragensia 5/1, 1984, s. 103-111.

¹¹⁰ VLADIMÍR PÍŠA, *Raně středověký Břevnov: odraz vztahů Čech k Evropě*, Sborník Národního muzea, řada A – historie 39, 1985, s. 183-192.

¹¹¹ MILADA VILÍMKOVÁ, *Nové archivní doklady ke stavbě kláštera a kostela sv. Markéty v Břevnově*, Umění 22, 1974, s. 146-152.

¹¹² ZDENĚK DRAGON, *Archeologický výzkum Na Slovanech v roce 1976*, Staletá Praha 10, 1980, s. 108-112.

¹¹³ ANEŽKA LIVOROVÁ-MERHAUTOVÁ – MIROSLAV RICHTER – LUBOMÍR SRŠEŇ, *Architektonické zlomky ostrovského kláštera*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historická 34, 1980, s.

¹¹⁴ KVĚTA REICHERTOVÁ, *Proboštví ostrovského kláštera na vrchu Velízu*, Památky archeologické 76, 1985, s. 168-183.

¹¹⁵ ZDENĚK SMETÁNKA, *Výzkum na předklášterním Ostrůvku v Opatovicích nad Labem*, Archeologické rozhledy 19, 1967, s. 471-477.

¹¹⁶ PETR SOMMER – BEDŘICH ŠTAUBER, *Příspěvek k lokalizaci kláštera v Postoloprtech*, Archeologické rozhledy 35, 1983, s. 540-551, 596-600.

věnoval také Zdeněk Smetánka.¹¹⁷ Klášterem v Oslavanech se v několika studiích zabýval archeolog Zdeněk Měřínský,¹¹⁸ který se pokusil podobně jako Petr Sommer zasadit dějiny české středověké církve do širšího kontextu.¹¹⁹ K dějinám Rajhradu přispěl podnětně Jan Skutil,¹²⁰ stavební historii třebičského kláštera se věnoval Václav Richter,¹²¹ Hana Karasová,¹²² a Jiří Uhlíř.¹²³ K dějinám klíčové cisterciácké fundace z konce 13. století přispěli Klára Benešová, resp. Mojmír Horyna.¹²⁴ Premonstrátské kanonii v Milevsku věnoval pozornost z pozic dějin umění Jiří Kuthan.¹²⁵ K poznání stavebního vývoje kláštera ve Vyšším Brodě přispěl také již zmíněný Jaroslav Čechura.¹²⁶ Strahovské kanonii se věnoval Dobroslav Líbal.¹²⁷ Pozornosti se dostalo také cisterciáckému klášteru v Plasech.¹²⁸

Velké úsilí napřela československá medievistika k poznání hospodářských dějin. Dodnes neztratily na ceně studie Jaroslava Čechury, věnované cisterciáckého řádu¹²⁹ a vývoji klášterního velkostatku obecně,¹³⁰ stejně jako práce Kateřiny Charvátové.¹³¹

¹¹⁷ ZDENĚK SMETÁNKA, *Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech*, Praha 1987; PETR SOMMER – BEDŘICH ŠTAUBER, *Příspěvek k lokaci postoloprtského kláštera*, Archeologické rozhledy 1983, s. 540-551, 596-600.

¹¹⁸ ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Několik poznámek k místopisným záhadám v dějinách oslavanského kláštera*, Časopis Moravského muzea 92, 1973, s. ; TÝŽ, *Zaniklé středověké osady na panství kláštera oslavanského*, Archeologia Historica 1, 1976, s.

¹¹⁹ ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Církevní instituce na Moravě a jejich úloha ve vývoji hospodářství a osídlení od 10. do předhusitského období*, Archeologia historica 1985, s. 375-393.

¹²⁰ JAN SKUTIL, *Raně středověký Rajhrad a jeho místní i funkční proměny*, Historická geografie 21, 1983, s. 235-253.

¹²¹ VÁCLAV RICHTER, *Dvě románské stavby na třebičském klášterství*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských 1, 1956, s. 102-112.

¹²² HANA KARASOVÁ, *Archeologický výzkum v areálu bývalého benediktinského kláštera v Třebíči v letech 1959-1960*, Sborník Československé společnosti archeologické, Brno 1963, s. 740-741.

¹²³ JIŘÍ UHLÍŘ, *Archeologický výzkum ambitu bývalého benediktinského kláštera v Třebíči. Předběžná zpráva*, Vlastivědný věstník moravský 20, 1968, s. 285-290.

¹²⁴ HUBERT JEČNÝ – MICHAL TRYML, *Pohřebiště Přemyslovců na Zbraslavi*, in: Umění 13. století v českých zemích, Praha 1983, s. 197-200; KLÁRA BENEŠOVSKÁ – HUBERT JEČNÝ – DANA STEHLÍKOVÁ – MICHAL TRYML, *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*, Umění 34, 1986, s. 385-409; MOJMÍR HORYNA, *Nález románského zdiva v objektu prelatury na Zbraslavi*, Umění 32, 1984, s. 177-180.

¹²⁵ JIŘÍ KUTHAN, *Premonstrátské opatství a kostel sv. Jiljí v Milevsku*, Umění 17, 1969, s. 521-538.

¹²⁶ JAROSLAV ČECHURA, *Patrová kaple a nejstarší části kláštera ve Vyšším Brodě*, Umění 31, 1983, s. 317-333.

¹²⁷ DOBROSLAV LÍBAL, *Románský klášter na Strahově*, Umění 1, 1953, s. 181-220.

¹²⁸ MILAN PAVLÍK – DOBROSLAV LÍBAL, *Románská budova klášterního hospodářského dvora v Plasech*, Umění 28, 1980, s. 515-518.

¹²⁹ JAROSLAV ČECHURA, *Počátky osekého kláštera – mnišská kolonie v Mašťově*, Památky – příroda – život 10, 1978, s. 53-60; TÝŽ, *Počátky vyšebrodského kláštera*, Jihočeský sborník historický 50, 1981, s. 4-16.

¹³⁰ JAROSLAV ČECHURA, *Hospodářský vývoj plaského kláštera v době přemyslovské*, Historická geografie 18, 1979, s. 233-305; TÝŽ, *K nejstarším zmínkám o statcích kláštera v Plasech v době předhusitské*, Onomastický zpravodaj Československé akademie věd 25, 1984, s. 291-298; TÝŽ, *Klášterní velkostatky v předhusitských Čechách. Základní tendence hospodářského vývoje a metodologická východiska dalšího studia*, Archeologia historica 10, 1985, s. 395-407; TÝŽ, *Sekularizace církevních statků v husitské revoluci a některé aspekty ekonomického a sociálního vývoje v Čechách v době pozdního středověku*, Husitský Tábor 9, 1986-1987, s. 91-100; TÝŽ, *Das wirtschafstmodell der Zisterzienserklöster in Böhmen (1140-1419)*, in: Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki, Poznań 1987, s. 87-110; TÝŽ, *Dvě*

Hospodářským dějinám věnoval dlouhodobě svou pozornost Rostislav Nový, s jehož jménem se pojí především podnětné studium středověkých urbářů.¹³² K monasteriologickým otázkám se vyjádřilo v osobě Zdeňka Boháče či Josefa Bubeníka i historicko-geografické bádání.¹³³ Co se dílčích prací týče, svou obsáhlou monografií o cisterciáckém Velehradu s odstupem 30 let doplnil formou studie Rudolf Hurt.¹³⁴ Počátky tišnovského ženského kláštera zpracovali Jiří Kuthan¹³⁵ a Jindřich Šilhan.¹³⁶ Dvě studie věnoval kladrubského kláštera v době vrcholného středověku Vilém Václav Kremer,¹³⁷ majetkovou držbu kláštera do začátku 15. století zpracoval Eduard Kubů.¹³⁸ Zpracování dějin města Orlová využil k představení dějin tamního benediktinského kláštera Jaroslav Bakala.¹³⁹ Svůj zájem o dějiny Podkrkonoší zúročil ve studii, věnované opatovickému probošství ve Vrchlabí cenným způsobem Vladimír Wolf.¹⁴⁰ Dějin třebíčského opatství se úzce dotýká studie Ladislava Hosáka o středověkých historiografických pramenech

studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách, Sborník Národního muzea, řada A – historická 42, 1988, s. 1-73; TÝŽ, Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v předhusitském období, Minulostí Západočeského kraje 24, 1988, s. 205-225; TÝŽ, Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419-1420), Právněhistorické studie 29, 1989, s. 43-70; TÝŽ, Základní tendence ekonomického vývoje klášterního velkostatku v předhusitských Čechách, Právněhistorické studie 30, 1989, s. 31-54

¹³¹ KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Hospodářství oseckého kláštera v první polovině 14. století*, Československý časopis historický 28, 1982, s. 239-258; TÁŽ, *Kolonizace oseckého kláštera ve 13. a 14. století*, Folia historica Bohemica 6, 1984, s. 235-288; TÁŽ, *Vztah dvorů k vesnickému osídlení na panství cisterckých klášterů v Čechách*, Archaeologia historica 11, 1986, s. 461-467; TÁŽ, *Hospodářské dvory klášterů ve světle písemných pramenů (Ke stavební podobě dvorů rádiu benediktinského, premonstrátského a cisterckého)*, Archeologia historica 12, 1987, s. 287-299; TÁŽ, *Manorial Farms of Cistercian Abbeys of Medieval Bohemia*, in: Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki, Poznań 1987, s. 111-135.

¹³² ROSTISLAV NOVÝ, *Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390 (K situaci venkovského lidu v době předhusitské)*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historická 15, 1961, s. 1-44; TÝŽ, *Studie o předhusitských urbářích I*, Sborník historický 13, 1965, s. 5-64.

¹³³ ZDENĚK BOHÁČ, *K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie*, Československý časopis historický 16, 1968, s. 571-584; TÝŽ, *Patrocinia kostelů při nejstarších kláštorech a kapitulách v českých zemích*, Historická geografie 5, 1970, s. 3-50; TÝŽ, *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na Prahu husitské revoluce (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7-39; JOSEF BUBENÍK, *K topografii původní pozemkové držby sázavského kláštera*, Sborník vlastivědných prací Podblanicka 16, 1975, s. 295-302.

¹³⁴ RUDOLF HURT, *Počátky velehradského kláštera*, Časopis Matice moravské 1967, s. 87-115.

¹³⁵ JIŘÍ KUTHAN, *Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově*, Časopis Matice moravské 1974, s. 361-370.

¹³⁶ JINDŘICH ŠILHAN, *Počátky tišnovského kláštera*, Vlastivědný věstník moravský 39, 1987, s. 311-320; srov. JAN BISTRICKÝ, *Poznámky k článku Jindřicha Šilhana o počátcích tišnovského kláštera*, Vlastivědný věstník moravský 41, 1989, s. 106-110.

¹³⁷ VILÉM VÁCLAV KREMER, *Dějiny kláštera kladrubského v době gotické*, Sborník Okresního muzea v Tachově 20, 1985, s. 65-80; TÝŽ, *Kláster kladrubský v době svého největšího rozkvětu*, Sborník Okresního muzea v Tachově 22, 1987, s. 1-6.

¹³⁸ EDUARD KUBŮ, *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, Historická geografie 18, 1979, s. 205-232.

¹³⁹ JAROSLAV BAKALA, *Z nejstarších dějin Orlové*, in: Orlová 1223-1973. Z historie a současnosti města, Orlová – Ostrava 1973, s.

¹⁴⁰ VLADIMÍR WOLF, *Vrchlabské probošství v dějinách kraje na nejhořejším Labi*, Krkonoše – Podkrkonoší 5, 1970, s. 18-27.

moravské provenience.¹⁴¹ V oblasti bádání o dějinách kapitul, závažnou studii o počátcích litoměřické kolegiální kapituly publikoval Zdeněk Kristen,¹⁴² Větší pozornost byla věnována vyšehradské kapitula, ať už z pozic majetkového vývoje,¹⁴³ písemné kultury¹⁴⁴ nebo obecně kulturního významu.¹⁴⁵ Jan Bistrický v mnohém rozvedl zakladatelskou práci Miroslava Flodra o olomouckém skriptoriu v řadě dílčích studií.¹⁴⁶

2.3. Církevní dějiny po roce 1990

Třebaže tedy nelze říci, že by v letech 1948-1989 byly dějiny středověké církve tématem, které bylo historiky zcela opuštěno, přece jen platí, že počátkem 90. let 20. století lze v české historiografii zesílený zájem o studium církevních dějin vysledovat. Zdeňka Hledíková se dokonce hovoří o tom, že se tato oblast historického studia stala i pro širší publikum zajímavým tématem.¹⁴⁷ Byť je pravdou, že celá řada těchto prací z počátku 90. let trpí absencí reflexe vyšších historiograficko-teoretických modelů (což je ale obecně dobově podmíněným trendem patrným ve všech postkomunistických historiografiích) a nabízí převážně práce faktografického rázu, mám za to, že je jednalo dobově o nutnou fázi splácení určitého dluhu – který nadto není dodnes splacen plně – a v případě církevních dějin je proto nutné brát s rezervou nadsazená slova Dušana Třeštíka, stavějící do kontrastu „dějepisce“ a „faktopisce.“¹⁴⁸ Za takové práce pokládám např. syntézu Josefa Války o

¹⁴¹ LADISLAV HOSÁK, *Kritické poznámky k moravské středověké analistice*, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, řada historická 2, 1955, s. 78-82

¹⁴² ZDENĚK KRISTEN, *Pamětní záznam o založení a obvěnění kapituly litoměřické (Příspěvek k diplomatickému rozboru českomoravských aktů)*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 2, 1961, s. 69-97.

¹⁴³ PAVEL BOHÁČ, *Územní rozsah majetku vyšehradského proboštství na Prachaticku ve 13.-14. století*, Historická geografie 21, 1983, s. 337-365.

¹⁴⁴ JAN BISTRICKÝ, *Počátky diplomatické činnosti na Vyšehradě*, Folia Diplomatica 1, 1952, s. 1-24; JARMILA PSÍKOVÁ, *Příspěvky k diplomacie vyšehradských listin 12. století*, Archivum Trebonense 2, 1973, s. 1-43.

¹⁴⁵ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Ke kulturním poměrům vyšehradské kapituly na počátku 13. století*, Folia historica Bohemica 2, 1980, s. 129-173.

¹⁴⁶ JAN BISTRICKÝ, *Soubor rukopisů Metropolitní kapituly v Olomouci*, Folia Diplomatica 8, 1959-1960, s. 36-47; TÝŽ, *K otázce olomoucké kolekce zdíkovských listů*, Folia Diplomatica 13, 1965, s. 32-36; TÝŽ, *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs von Olmütz Heinrich Zdik*, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 26, 1980, s. 135-258; TÝŽ, *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, Sborník archivních prací 33, 1983, s. 32-74; TÝŽ, *Listy adresované olomouckému biskupu Jindřichu Zdíkovi*, Acta universitatis Palackianae Olomucensis. Historica 22, 1983, s. 9-43; TÝŽ, *Übersicht über das älteste Olmützer Urkundenwesen im 12. Jahrhundert*, Archivmitteilungen 4, 1988, s. 127-131.

¹⁴⁷ Z. HLEDÍKOVÁ, *České církevní dějiny*, s. 27.

¹⁴⁸ Srov. MACIEJ GÓRNY, *Několik úvah o české historiografii po roce 1989*, Dějiny – teorie – kritika 1, 2007, s. 65; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005, s. 47-67; srov. TÝŽ, *Myslití dějiny*, Praha – Litomyšl 1999, s. 28-47.

středověkých dějinách Moravy či sborník, redigovaný Zdeňkem Měřinským.¹⁴⁹ Za obzor těchto prací příliš nevykročil nedávný sborník, věnovaný výročí úmrtí krále Václava III.¹⁵⁰ Charakter spíše popularizační má také spíše povšechná historie cisterciáckého řádu v podání Milana Kameníka.¹⁵¹ Pokud opomineme kompilační práce často nevalné kvality, výrazným charakteristickým rysem této doby bylo vydávání prací, jejichž publikace nebyla v předchozím období možná. Mezi takové práce patří přehled dějin české církve v konfrontaci s husitskou reformací z pera Jaroslava Kadlece. Znovu byl otištěn i jeho text o svatém Prokopovi.¹⁵² S přispěním Zdeňky Hledíkové pak vyšla také Kadlecova souborná monografie o augustiniánech v Třeboni.¹⁵³ Do této kategorie spadá také souborné vydání církevně-historických studií Jaroslava Polce.¹⁵⁴ Péči břevnovského archisteria v tomto období vyšly zajímavé starší překladové práce, z nichž podnes zaslouží věnovat pozornost např. textům Adalberta de Vogüe či Stephena Hilpische.¹⁵⁵ V českém překladu byla také vydána starší práce Johannese Zeschicka, mapující přehledným způsobem dějiny benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě.¹⁵⁶ Dlužno dodat, že tato práce je stále ještě jediným souborným pojednáním o daném tématu.

Jeden ze základních kamenů k novodobému bádání i benediktinských klášterech přinesl Petr Sommer ve studii resumující počátky českých benediktinských klášterů.¹⁵⁷ Z pera Petra Sommera je pak třeba zmínit i další studie, věnované nejstarším dějinám Břevnova.¹⁵⁸ Výrazným podnětem k rozvoji monasteriologického studia se stalo milénium břevnovského kláštera v roce 1993, kdy se uskutečnilo několik odborných symposií a vyšla tiskem celá řada sborníků.¹⁵⁹ Hned několik cenných sborníků bylo věnováno také

¹⁴⁹ JOSEF VÁLKA, *Dějiny Moravy, díl I. Středověká Morava*, Brno 1991; *Morava ve středověku*, ed. Z. Měřinský, Brno 1999.

¹⁵⁰ *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do poč. XIV. století*, Olomouc – Brno 2006.

¹⁵¹ MILAN KAMENÍK, *Burgundsko, kraj mnichů. Cîteaux a Bernard z Clairvaux*, Praha 2002.

¹⁵² JAROSLAV KADLEC, *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, Praha 2000.

¹⁵³ JAROSLAV KADLEC, *Katoličtí exulanti čeští doby husitské*, Praha 1990; TÝŽ, *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004; TÝŽ, *Svatý Prokop*, Praha 2000.

¹⁵⁴ JAROSLAV V. POLC, *Česká církev v dějinách*, Praha 1999.

¹⁵⁵ ADALBERT DE VOGÜE, *Čtyři statě o řeholi svatého Benedikta*, Benediktinské sešity 2, Praha b. d.; TÝŽ, *Mnišská komunita*, Benediktinské sešity 3, Praha b. d.; STEPHAN HILPISCH, *Cluny a ostatní středověké mnišské reformy*, Benediktinské sešity 11, Praha b. d.; TÝŽ, *Od Benedikta z Nursie po Benedikta z Anianu*, Benediktinské sešity 10, Praha b. d.

¹⁵⁶ JOHANNES ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007.

¹⁵⁷ Petr Sommer, *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 75-100.

¹⁵⁸ PETR SOMMER, *Řezno a raně středověký Břevnov*, *Český časopis historický* 1995, s. 25-36; TÝŽ, *Břevnov a české benediktinské konventy ve středověku. (Poznámky k jejich hmotné kultuře)*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 25-33.

¹⁵⁹ *Milénium břevnovského kláštera (993-1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*, Praha 1993; *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*, St. Ottilien 1993; *Tisíc*

dějinám cisterciáckého řádu.¹⁶⁰ Naposledy se takto monografického zpracování dočkal klášter v Sedlci, třebaže v tomto případě nelze s ohledem na charakter publikace mluvit o komplexním zpracování,¹⁶¹ popř. emauzský klášter.¹⁶² Dějiny nejstarších benediktinských klášterů byly také představeny prostřednictvím hesel v katalogu k výstavě Střed Evropy kolem roku 1000.¹⁶³ Mezi sborníky je lépe řadit obsahově nepřiliš konzistentní publikaci *Za zdmi kláštera – cisterciáci v českých dějinách*, shrnující řadu aspektů klášterního života od každodenního života po písemnictví, architekturu a umění.¹⁶⁴ Podařenější výsledek naopak představuje sborník *Ve stopách sv. Benedikta*, který pokládám za zásadní už proto, že je zde poprvé na příkladu kláštera v Rajhradu problematizována otázka probošství ve středověkých řádových strukturách,¹⁶⁵ sborník *Historia monastica I*, věnující se podobám života ve středověkých kláštorech,¹⁶⁶ či tematický sborník *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*.¹⁶⁷ Mnoho podnětů přináší také sborník z 27. mikulovského symposia, věnovaného tématu církevní správy na Moravě.¹⁶⁸ S ohledem na podíl sv. Vojtěcha na rozvoji řeholního života v českých zemích je na místě zmínit i výstupy, pojící se s vojtěšským milénium.¹⁶⁹

Dějiny sázavského opatství podle současného stavu bádání shrnul Petr Sommer,¹⁷⁰ jako monografii nejstarších dějin Sázavy lze číst také jeho svatoprokopskou biografii.¹⁷¹ Pro dějiny ostrovského benediktinského kláštera je z této doby k dispozici práce Zdeňka Boháče,¹⁷² za vzorové zpracování klášterních dějin lze bez pochyb označit historii třebíčského benediktinského opatství Rudolfa Fišera.¹⁷³ Rudolf Fišer také pojednal o

let benediktinského kláštera v Břevnově, Praha 1993; *Břevnov v českých dějinách*, ed. M. Bláhová – I. Hlaváček, Praha 1997

¹⁶⁰ *Cisterciáci ve středověkém českém státě*, Cîteaux 1996; *850 let plaského kláštera (1145-1995)*, Plzeň 1996; *800 let kláštera v Oseku. Jubilejní sborník*, ed. N. Krutský, Osek 1996; *800 let kláštera v Oseku (1196-1996)*, ed. D. Stehlíková, Osek 1996; *900 let cisterciáckého řádu*, Praha 2000; *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*, Olomouc 2006.

¹⁶¹ *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera*, Praha 2009.

¹⁶² KLÁRA BENEŠOVSKÁ – KATEŘINA KUBÍNOVÁ (eds.), *Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*, Praha 2008.

¹⁶³ *Europas Mitte um 1000, Band I*, Stuttgart 2000.

¹⁶⁴ DANA DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – PETR CHARVÁT – BOHUMÍR NĚMEC – RADKA LOMIČKOVÁ – JAN ZDICHYNEC (ed.), *Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, České Budějovice 2010.

¹⁶⁵ *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002.

¹⁶⁶ *Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I*, Praha 2005.

¹⁶⁷ *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006.

¹⁶⁸ *XXVII. Mikulovské sympozium. Vývoj církevní správy na Moravě*, Mikulov 2002.

¹⁶⁹ *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*, Praha 1997; *Svatý Vojtěch. Sborník k miléniu*, Praha 1997.

¹⁷⁰ PETR SOMMER, *Sázavský klášter*, Praha 1996.

¹⁷¹ PETR SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007. Srov. JOSEF BUBENÍK, *O vzdělání sv. Prokopa. K jubileu roku 2004 (alternativní výklad)*, Sázavsko. Historie - tradice - současnost 11, 2004, s. 4-15; JIŘÍ SLÁMA, *Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 99-103.

¹⁷² ZDENĚK BOHÁČ, *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jílové u Prahy 1999.

¹⁷³ RUDOLF FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004.

počátcích třebíčské fundace prizmatem diplomatiky.¹⁷⁴ Souborné dějiny jsou k dispozici v případě tišnovského kláštera Porta coeli.¹⁷⁵ Drobná monografie byla věnována do té doby spíše přehlíženému benediktinskému opatství ve Vilémově.¹⁷⁶ Dosud nejvýraznější dílo české monasteriologické medievistiky ovšem představuje obsáhlá (a zatím nedokončená) syntéza dějin cisterciáckých klášterům ve středověkých Čechách autorky Kateřiny Charvátové.¹⁷⁷ Soubornou podobu dodal svým starším badatelským výsledkům Jaroslav Čechura,¹⁷⁸ výrazným způsobem se do vědomí historické obce zapsal především Tomáš Borovský.¹⁷⁹ V roce 1990 využil Karel Dolista svých rozsáhlých znalostí a pokusil se splatit dluh domácí historiografie vůči premonstrátské kanonii v Milevsku,¹⁸⁰ základní faktografie byla shrnuta pro dějiny premonstrátské kanonie v Louce u Znojma,¹⁸¹ počátků premonstrátského řádu se dotýká hroznatovská biografie Petra Kubína.¹⁸² Z hlediska dějin umění se k dějinám kláštera sv. Jiří vyjádřili Karel Stejskal a Anežka Merhautová.¹⁸³ Břevnovskému klášteru a jeho raně gotické architektuře věnoval cennou monografii Miroslav Kovář.¹⁸⁴ Obsáhlá monografie pod redakcí Karla Nováčka a Jana Adámka byla věnována klášteru kladrubskému.¹⁸⁵ K revizi podoby a rozsahu klášterní kolonizace na spíše opomíjeném česko-moravském pomezí nedávno přispěl Petr Hejhal.¹⁸⁶ V otázce vazeb střední Evropy na monastická centra Itálie přinesla nové světlo monografie Jana Stejskala.¹⁸⁷

České dějepiscectví i v oblasti monasteriologie nadále rozvíjí jsou tradici na poli pomocných věd historických. Z diplomatického hlediska ovlivnil monasteriologická studia

¹⁷⁴ RUDOLF FIŠER, *Kláster uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství*, Brno 2001.

¹⁷⁵ DUŠAN HLADÍK, *Dějiny kláštera Porta coeli I*. Tišnov 1994.

¹⁷⁶ TOMÁŠ SOMER – JOSEF ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově (1160-1541)*, Praha 2010.

¹⁷⁷ KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, díl I. Fundace 12. století, díl II. Kláštery založené ve 13. a 14. století, díl III. Kláštery na hranici a za hranicemi Čech*, Praha 1998, 2002, 2009.

¹⁷⁸ JAROSLAV ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*. Stuttgart – Jena – New York 1994.

¹⁷⁹ TOMÁŠ BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005.

¹⁸⁰ KAREL DOLISTA, *Premonstrátský klášter Milevsko*, Praha 1990.

¹⁸¹ PETR KROUPA – JIŘÍ KROUPA – LUBOMÍR SLAVÍČEK – JOSEF UNGER, *Premonstrátský klášter v Louce. Dějiny – umělecká výzdoba – ikonografie*, Znojmo 1997.

¹⁸² PETR KUBÍN, *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*, Praha 2000.

¹⁸³ KAREL STEJSKAL – ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *St. Georg – Stift auf der Prager Burg*, Praha 1991.

¹⁸⁴ MIROSLAV KOVÁŘ, *Raně gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově*, Praha 2010.

¹⁸⁵ KAREL NOVÁČEK – JAN ADÁMEK, *Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení, architektura, artefakty*, Plzeň 2010.

¹⁸⁶ PETR HEJHAL, *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*, Brno 2012.

¹⁸⁷ JAN STEJSKAL, *Řecké dědictví na Západě. Monasticismus, misie a středí Evropy ve středověku*, České Budějovice 2011.

významným způsobem Jan Bistřický,¹⁸⁸ zapomenout nelze ani přehledovou studii Rostislava Nového.¹⁸⁹ Počátkům orlovského opatství ve světle zakládací listiny kláštera se věnoval Jaroslav Bakala,¹⁹⁰ nejstarší diplomacie tepelské kanonie se dotkl Petr Kubín.¹⁹¹ Velice přínosné jsou i pro oblast dějin středověkých klášterů studie Jana Hrdiny z oblasti papežské diplomatiky.¹⁹² Velký význam mají také studie Dalibora Havla, zacílené na poznání raných benediktinských skriptorií.¹⁹³ Pozornosti se také dostalo dosud spíše opomíjenému ženskému benediktinskému klášteru sv. Jiří: Václav Plocek postihl problematiku svatojiřského skriptoria,¹⁹⁴ na tamější rukopisnou produkci zaměřila svou pozornost Zdeňka Hledíková¹⁹⁵ či v poslední době Ondřej Bastl¹⁹⁶ a Renáta Modráková.¹⁹⁷ Z pera Renáty Modrákové pocházejí i další příspěvky širšího charakteru, věnované svatojiřským benediktinkám.¹⁹⁸ Anna Smékalové se podnětně zabývala osudy strahovského rukopisu letopisu milevského opata Jarlocha.¹⁹⁹ Do této kategorie nepochybně také spadají kodikologické studie Ivana Hlaváčka,²⁰⁰ letité téma české

¹⁸⁸ JAN BISTŘICKÝ, *Über Falsifikate böhmischer Gründungsurkunden bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, Archivmitteilungen 4, 1991, s. 186-189; TÝŽ, *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny*, Vlastivědný věstník moravský 1993, s. 131-136; TÝŽ, *Poznámka k tzv. zakládací listině třebečského kláštera*, Vlastivědný věstník moravský 2002, s. 310-315.

¹⁸⁹ ROSTISLAV NOVÝ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*, Studia mediaevalia Pragensia 2, 1991, s. 125-146.

¹⁹⁰ JAROSLAV BAKALA, *Zakládací listina orlovského kláštera falzum?*, Těšínsko 33, 1990, s. 7-9.

¹⁹¹ PETR KUBÍN, *Ztracené a znovunalezené pečeti na nejstarších listinách tepelského kláštera. Osudy klášterních listin v nedávné minulosti*, in: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 227-243.

¹⁹² JAN HRDINA, *Papežské odpustkové listiny pro duchovenské instituce pražské a olomoucké diecéze (1197-1342)*, in: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 205-220; TÝŽ, *Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. (1389-1404). Pokus o kvantitativní srovnání*, in: Zbožnost ve středověku, Praha 2007, s. 35-58.

¹⁹³ DALIBOR HAVEL, *Nález zlomku Řehole sv. Benedikta z 11. století v pražském Klementinu*, in: Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, Brno 2006, s. 345-355; TÝŽ, *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, in: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy, Olomouc 2009, s. 78-87; TÝŽ, *K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století. Metodická sonda*, in: Campana codex civitas. Miroslav Flodr octogenario, Brno 2009, s. 136-176.

¹⁹⁴ VÁCLAV PLOCEK, *Svatojiřské skriptorium*, Documenta Pragensia 1990, s. 23-29.

¹⁹⁵ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Poznámka k svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300*, Documenta Pragensia 1990, s. 31-49; TÁŽ, *Svatojiřské kalendáře abatyše Kunhuty*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 2, 1991, s. 61-81, s. 61-81.

¹⁹⁶ ONDŘEJ BASTL, *Knihy a listiny zrušeného svatojiřského kláštera*, Documenta Pragensia 2004, s. 187-223.

¹⁹⁷ RENÁTA MODRÁKOVÁ, *Písemnosti abatyši kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve 13.-14. století. Naznačení úzkých hranic mezi diplomatikou a kodikologií*, in: Pragmatické písemnosti v kontextu správním a právním, Praha 2008, s. 55-72.

¹⁹⁸ Srov. RENÁTA MODRÁKOVÁ, *Úřad abatyše kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě v období 13.-14. století*, in: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV, Praha 2008, s. 580-588; TÁŽ, *Odras dvorského prostředí v klášteře benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě ve 13.-14. století*, in: Dvory a residence II. Skladba a kultura dvorské společnosti, Praha 2008, s. 459-469.

¹⁹⁹ ANNA SMÉKALOVÁ, *Osudy strahovského rukopisu DF III 1*, Studie o rukopisech 2002-2004, s. 15-23.

²⁰⁰ IVAN HLAVÁČEK, *Zisterziensische Bibliotheken Böhmens in der vorhussitischen Zeit (Mitte des 12. Jh. – 1420)*, in: Mediaevalia Augiensia. Forschung zur Geschichte des Mittelalters, Stuttgart 2001, s. 375-406; souborně TÝŽ, *Knihy a knihovny v českém středověku (Studie k jejich dějinám do husitství)*, Praha 2005.

medievistiky jaké představuje stockholmský Codex gigas, obohatil podnětným způsobem Jaroslav Kolár.²⁰¹

Velkého rozvoje zaznamenalo studium problematiky kulturních dějin. Přísloušným polem neoraným se staly dějiny středověkého kultu svatých. Zde stojí za zmínku stať Zdeňky Hledíkové o šíření svatoludmilské úcty ve vrcholném středověku²⁰² a Kateřiny Charvátové o kultu svatých v cisterciáckém řádu,²⁰³ či úvahy o kultu svatoprokopském z pera Petra Sommera²⁰⁴ a Petra Kubína.²⁰⁵ Dané téma je vůbec v poslední době především doménou Petra Kubína.²⁰⁶ Několik zásadních textů o církevních poměrech v Čechách před založením biskupství, jež se úzce dotýkají protodějin českého monasticismu, publikoval Dušan Třeštík.²⁰⁷ Dějin raně středověkého mnišství se volně dotýká diskuse o stáří Kristiánovy legendy. Tomuto velkému tématu, k němuž se dříve na první pohled definitivně vyjádřil Dušan Třeštík, věnoval řadu podnětných textů David Kalhous, hájící dataci díla do sklonku 10. století.²⁰⁸ Opoziční stanovisko v návaznosti na dávné teze

²⁰¹ JAROSLAV KOLÁR, *Kodex gigas a otázka jeho semiotické interpretace*, Český časopis historický 1991, s. 662-676.

²⁰² ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Úcta sv. Ludmily mezi 12. a 14. stoletím a její formování v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě*, in: Nomine Ludmilam. Sborník prací k počtě sv. Ludmily, ed. R. Špačková – P. Meduna, Praha 2006, s. 41-53.

²⁰³ KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Cisterciácká liturgie a cisterciáčtí světcí v Čechách ve 13. a 14. století*, in: Světcí a jejich kult ve středověku, Praha 2006, s. 201-209.

²⁰⁴ PETR SOMMER, *Prokopský esej (k jubileu roku 2003)*, Sázavsko. Historie - tradice - současnost 9, 2002, s. 5-25; TÝŽ, *Svatý Prokop a jeho kult ve středověku*, in: Světcí a jejich kult ve středověku, České Budějovice 2006, s. 261-281. Přesto však není svatoprokopská či sázavská problematika pokládána za vyčerpanou, jak dokládá aktuální polemika: srov. LIBOR JAN, *K nejnovější literatuře o sv. Prokopovi a sázavském klášteře*, Český časopis historický 2009, s. 371-384; PETR SOMMER, *Stát, světec a raný středověk (Opat Prokop očima recenzentů)*, Český časopis historický 2010, s. 287-305.

²⁰⁵ PETR KUBÍN, *Kanonizace svatého Prokopa v 1204*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006 s. 104-116; TÝŽ, *Byla kanonizace sv. Prokopa pouhou fikcí? K otázce datování Vita s. Procopii Minor*, in: Z plnosti Kristovy. Sborník k devadesátinám Oto Mádra, Praha 2007, s. 222-230.

²⁰⁶ PETR KUBÍN, *Kult blahoslaveného Hroznaty do roku 1634*, Světcí a jejich kult ve středověku, České Budějovice 2006, s. 51-82; TÝŽ, *Svatořečení a jeho chápání v raně středověkých Čechách*, in: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV., ed. P. Krafl, Praha 2008, s. 139-144; TÝŽ, *Svatořečení biskupa Vojtěcha*, in: Kościół w monarchiach Przemyslidów i Piastów, ed. J. Dobosz, Poznań 2009, s. 99-103; TÝŽ, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011.

²⁰⁷ DUŠAN TŘEŠTÍK, *Přemyslovec Kristián*, Archeologické rozhledy 1999, s. 602-613; TÝŽ, *K založení pražského biskupství v letech 968-976: pražská a řezenská tradice*, in: Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi J. Petráňovi, Praha 2004, s. 179-196. Srov. DAVID KALHOUS, *Záhadné počátky pražského biskupství*, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 195-208; MARTIN WIHODA, *Pražské arcibiskupství svatého Vojtěcha*, in: Kościół w monarchiach Przemyslidów i Piastów, Poznań 2009, s. 205-217.

²⁰⁸ DAVID KALHOUS, *Kristian und Grossmähren*, in: Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas, Brno 2005, s. 25-33; TÝŽ, *Kristiánova legenda v souřadnicích dějin 10. a 11. století*, in: Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów, Poznań 2007, s. 57-66; TÝŽ, *Státnost v Kristiánově legendě. K roli tradice při formování přemyslovského státu*, in: Stát, státnost a rituály v přemyslovských Čechách. Problémy – názory – otázky, Brno 2006, s. 135-154.

Václava Novotného nově obhájí Petr Kubín.²⁰⁹ Pro půtky ve věci datace však zatím není výrazněji řešena otázka vztahu legendy k obzorům raně středověké řeholní kultury.²¹⁰ Ve vztahu k nejstarším dějinám sázavského kláštera je také důležitá otázka významu a role staroslověnské kultury v přemyslovském knížectví 10.-11. století.²¹¹ Ve vztahu k tomuto tématu je zapotřebí zmínit přínosnou studii Václava Huňáčka o raně středověkých dějinách ostrovského kláštera.²¹² V oblasti široce koncipovaných kulturních dějin patří zmínit historiografické práce Marie Bláhové,²¹³ metodologické obohacení domácího diskursu představují historiografické studie Anny Smékalové²¹⁴ či analýza Zbraslavské kroniky z pera Roberta Antonína, Dany Dvořáčkové-Malé, Kateřiny Kubínové,²¹⁵ resp. Josefa Žemličky,²¹⁶ stejně jako úvahy Martina Wihody nad stránkami analů hradištsko-

²⁰⁹ PETR KUBÍN, *Znovu o Kristiána*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 63-72. Srov. DAVID KALHOUS, *Znovu o Kristiána: replika*, Časopis Matice moravské 126, 2007, s. 411-417.

²¹⁰ JOSEF ŠRÁMEK, *Osobnost procházející dějinami: Stále záhadný Kristián (mnich kláštera sv. Emmerama v Řezně nebo sv. Benedikta, Bonifacia a Alexia v Břevnově?)*, Studia theologica 1, 2008, s. 32-40.

²¹¹ Srov. MARTIN WIHODA, *Slovanská Sázava v paměti klášterního písemnictví*, Sázavsko. Historie - tradice - současnost 11, 2004, s. 17-25; TÝŽ, *Sázavský klášter v ideových souřadnicích českých dějin 11. věku*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 237-250; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století. Představy a skutečnost*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 189-218; PETR KOPAL, *Sázavský klášter jako středisko tzv. staroslověnské liturgie*, in: Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I, Praha 2005 s. 141-144; PAVLÍNA RYCHTEROVÁ, *Koncepce mnišství v nejstarších prokopských legendách*, in: Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I, Praha 2005 s. 145-152; EVA PALLASOVÁ, *Slovanská liturgie a staroslověnské písemnictví v českém prostředí*, in: Přednášky a besedy ze 42. běhu Letní školy slovanských studií, Brno 2009, s. 138-140; DAVID KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*, Český časopis historický 108, 2010, s. 1-33.

²¹² VÁCLAV HUŇÁČEK, *Ostrov mezi Břevnovem a Sázavou*, in: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), Praha 2000, s. 71-84.

²¹³ MARIE BLÁHOVÁ, *Letopis milevského opata Jarlocha a jeho pramenná hodnota*, in: Český stát na přelomu 12. a 13. století, Opava 1993, s. 35-48; TÁŽ, *Cisterciácké dějepisectví ve středověkých Čechách*, Historický obzor 5, 1994, s. 275-280; TÁŽ, *Klášterní historiografie ve středověkých Čechách*, in: Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski, Opole 1995, s. 143-157; TÁŽ, *Klášterní školy ve středověké Praze*, in: Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym, Wrocław – Opole 2000, s. 287-294; TÁŽ, *Sázavské dějepisectví*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 171-188; TÁŽ, *Petr Zbraslavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ego-dokument)*, in: Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách, Praha 2010, s. 67-81.

²¹⁴ ANNA SMÉKALOVÁ, *Blahoslavený duch zazpíval. Opat Gošalk a jeho literární obraz v Jarlochově letopisu*, Dějiny a současnost 11, 2005, s. 18-20, TÁŽ, *Jarloch a tzv. Ansbert aneb Nesmělá návštěva v dílně prvního milevského opata*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity C 52, 2005, s. 16-26; TÁŽ, *Dějepisectví druhé poloviny 12. století v českém prostředí*, in: Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów, Poznań 2007, s. 173-181.

²¹⁵ Kateřina Kubínová, *Potom král, jako by se mu už přetrhla otež rozumu... Jedno místo z autografu kroniky Petra Žitavského*, in: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové, Praha 2006, s. 538-544.

²¹⁶ Josef Žemlička, „Král jak ubohý hříšník svých poklesků litoval v pláči.“ *Václav II., Zbraslav a svatý Ludvík IX.*, in: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Praha 2004, s. 193-210; ROBERT ANTONÍN, *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otazníky, Brno 2006, s. 189-215; TÝŽ, *Epilog slavného věku. Svědectví Zbraslavské kroniky o přemyslovské dynastii*, Dějiny a současnost 2, 2006, s. 40-43; TÝŽ, *Ideál panovnické moci v narativních pramenech českého středověku*, in: Dvory a rezidence ve středověku. 2. Skladba a kultura dvorské společnosti, Praha 2008, s. 401-451; TÝŽ, *Chronicon Aulae Regiae a její pramenná hodnota pro výzkum česko-polských dějin na přelomu 13. a 14. století*, in: Drugie polsko-czeskie

opatovických či letopisu opata Jarlocha.²¹⁷ Jako jedno z bouřlivě se rozvíjejících medievistických témat posledních let, pohybující se na pomezí kulturních, sociálních a politických dějin, lze označit studium fenoménu středověkého dvora, ať už panovnického, šlechtického či dvora církevních prelátů. V tomto ohledu došlo v pracích řady badatelů ke konkrétnějšímu zhodnocení role řeholního elementu ve správních strukturách státu, vyjádřených optimálně právě v rovině dvorské.²¹⁸

Kontinuita s předcházejícím obdobím byla zachována na poli hospodářských dějin, kdy lze uvést jako příklad podnětných studií texty Zdeňka Boháče,²¹⁹ Kateřiny Charvátové,²²⁰ Josefa Žemličky,²²¹ Petra Meduny,²²² Tomáše Petráčka²²³ a Jaroslava Čechury²²⁴ zásadní

forum młodych mediewistów, Poznań 2009, s. 147–162; TÝŽ, *Král Jan a zbraslavský opat Petr. Proměny reflexe Jana Lucemburského ve Zbraslavské kronice*, in: Jan Lucemburský. Kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka, Ostrava 2012, s. 11–24; DANA DVOŘÁČKOVÁ – MALÁ, *K pojetí dobré vlády v Kronice zbraslavské*, in: Za zdiemi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách, Praha 2010, s. 82–97.

²¹⁷ MARTIN WIHODA, *Anály hradištsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*, in: Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek, Brno 2001, s. 25–32; TÝŽ, *Jeden duch a jedno knížectví milevského opata Jarlocha. Politické uspořádání přemyslovských držav mezi léty 1197 a 1222*, in: Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu, Olomouc 2006, s. 53–78; TÝŽ, *Skromné příběhy. Moravští Přemyslovci v paměti klášterních skriptorií*, in: Campana codex civitas. Miroslao Flodr octogenario, Brno 2009, s. 120–135.

²¹⁸ Srov. DANA DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Familiares regis. Duchovenstvo na dvoře Václava II.*, in: Od knížat ke králům. Sborník k šedesátým narozeninám profesora Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 165–176; DANA MALÁ, *Skladba pražského dvora za vlády Václava II.*, Mediaevalia Historica Bohemica 2003, s. 97–163; KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Cisterciáci na dvoře posledních Přemyslovců*, in: Dvory a rezidence ve středověku, II. Skladba a kultura středověké společnosti, Praha 2008, s. 327–346; MARIE BLÁHOVÁ, *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, in: Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym, Opole – Wrocław 1996, s. 363–368.

²¹⁹ ZDENĚK BOHÁČ, *Hospodářské zázemí emauzského kláštera v době předhusitské*, Mediaevalia historica Bohemica 1993, s. 239–241; TÝŽ, *K počtu řeholníků v předhusitských kláštorech*, Historická geografie 1997, s. 11–17; TÝŽ, *Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské*, Historická geografie 1995, s. 137–143.

²²⁰ KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Inventáře klášterních dvorů*, Archaeologia historica 15, 1990, s. 125–134; TÁŽ, *Cisterciácký řád a středověká ekonomická reforma*, Dějiny a současnost 3, 1991, s. 15–19; TÁŽ, *Cisterciácká středověká ekonomická reforma, teorie a praxe*, Muzejní a vlastivědná práce – Časopis společnosti přátel starožitností 30, 1992, s. 248–249; TÁŽ, *Kolonizace plaského kláštera 1175–1250*, Muzejní a vlastivědná práce – Časopis společnosti přátel starožitností 30, 1992, s. 73–83; TÁŽ, *Kolonizace plaského kláštera 1250–1420*, Muzejní a vlastivědná práce – Časopis společnosti přátel starožitností 30, 1992, s. 223–232; TÁŽ, *Settlement Patterns within the Domain of Plasy Abbey, Bohemia 1100–1400 a.d.*, Památky archeologické 84, 1993, s. 120–147; TÁŽ, *Postup výstavby cisterckých klášterů v Čechách*, Mediaevalia historica Bohemica 1993, s. 199–223; TÁŽ, *The Economy of the Cistercians in Bohemia*, in: Cisterciáci ve středověkém českém státě, Praha 1993, s. 183–192.

²²¹ JOSEF ŽEMLIČKA, „*Decimae trium provinciarum*“ pro klášter v Břevnově (*K hmotnému zajištění nejstarších klášterních fundací v Čechách*), in: Ludzie, Kóściół, Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej, Warszawa 2001, s. 125–133; TÝŽ, *Hmotné vybavení kláštera v Sázavě do konce 12. století (s výhledem do roku 1419)*, Sázavsko. Historie - tradice - současnost 7, 2000, s. 5–13; TÝŽ, *Hmotné zabezpečení nejstarších benediktinských klášterů v Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha, s. 265–276.

²²² PETR MEDUNA, *Curia Hirnzhedil. Příspěvek k poznání restrukturalizace osídlení nejstarší oseeké klášterní držby*, in: Cysterki w dziejach i kulturze ziem polskich, dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowej, Poznań 2004, s. 1066–1072.

studii, analyzující urbář kláštera Břevnov z počátku 15. století přinesli Jaroslav Čechura a Marie Ryantová.²²⁵ Řadou studií k rozvoji monasteriologicky orientovaného bádání přispěl Tomáš Borovský.²²⁶ Tento plodný badatel je pak autorem jedné ze zásadní studií (vedle problematiky klášterní ekonomiky), dotýkajících se úzce tématu dané disertační práce, a sice vztahu českých a moravských klášterů ke strukturálním proměnám přemyslovského státu ve 13. století.²²⁷ Z téhož důvodu je třeba zdůraznit význam velice podnětná studie Dušana Foltýna, věnované systému probošství v jak v rámci benediktinského, tak cisterciáckého řádu.²²⁸ K problematice prepozitury ostrovského opatství se vyslovila také Věra Smolová.²²⁹ Dušan Foltýn je také autorem podnětné studie o patronátních kostelech sázavského kláštera.²³⁰ Dějinám osídlení Sázavy ve vztahu k počátkům kláštera se nadále věnoval Josef Bubeník.²³¹ Ke správním dějinám lze zařadit podnětnou studii Jana Čížka a Jana Slavíka o obranném jištění hraničního teritoria broumovského probošství.²³² Záslužnou pozornost normativním pramenům a jejich vztahu k životu v cisterciáckých

²²³ TOMÁŠ PETRÁČEK, *Církevní velkostatek, nevolníci a evangelium (K vztahu církevních institucí a sociální struktury českých zemí 11.-12. století)*, Sborník Katolické teologické fakulty 7, 2005, s. 340-363; srov. také TÝŽ, *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek. Fenomén darovaných lidí přemyslovských zemí 10.-12. století*, Praha 2012.

²²⁴ JAROSLAV ČECHURA, *Grangia sive curia: Termíny, významy a mýty cisterciáků v Čechách ve vrcholném a pozdním středověku*, Časopis Národního muzea, řada A – historie 54, 2000, s. 12-41.

²²⁵ JAROSLAV ČECHURA – MARIE RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406*, Časopis Národního muzea, řada A - historická 3-4, 1992, s. 79-107.

²²⁶ TOMÁŠ BOROVSÝ, *Libri citationum jako pramen k sekularizaci na Moravě v 1. polovině 15. století*, in: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho přátelé a žáci k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 275-284; TÝŽ, *Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13.-15. století)*, Brno v minulosti a dnes 2000, s. 13-35; TÝŽ, *Jagellonští králové, královská komora a kláštery na Moravě (Snahy Jagellonců o zastavení rozpadu duchovní části panovnické komory)*, in: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé a žáci, Brno 2003, s. 35-41; TÝŽ, *Soukromé kláštery na Moravě ve 13. a 14. století (Pokus o přehled a rozlišení)*, Časopis Matice moravské 2004, s. 461-479; TÝŽ, *Majetkový vývoj kláštera v Louce do konce 15. století*, Jižní Morava 2004, s. 21-36; TÝŽ, *Vztahy královských měst a venkovských klášterů na Moravě v pozdním středověku*, in: Colloquia mediaevalia Pragensia 5. Sociální svět středověkého města, ed. M. Nodl, Praha 2006, s. 225-245.

²²⁷ Viz Tomáš Borovský, *Kláštery v čase změny. Několik otázek nad přemyslovským 13. stoletím*, in: Martin Wihoda – Lukáš Reitingger a kol., *Proměna středověčného Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 308-318.

²²⁸ DUŠAN FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých probošství v předhusitských Čechách*, in: Kateřina Charvátová (ed.), *900 let cisterciáckého řádu*, Praha 1999, s. 79-95; TÝŽ, *Celly a probošství kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 277-289.

²²⁹ VĚRA SMOLOVÁ, *Benediktinské probošství na Teslíně*, Podbrdsko 14, 2007, s. 7-32.

²³⁰ DUŠAN FOLTÝN, *Patronátní kostely Sázavského kláštera - příspěvek k úvahám o genezi předhusitského klášterního panství*, in: Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I, Praha 2005 s. 153-162.

²³¹ JOSEF BUBENÍK, *Nejstarší osídlení a počátky dějin Sázavy*, Sázavsko. Historie - tradice – současnost 1, 1993, s. 26-37; TÝŽ, *Doplňky k obrazu osídlení Sázavy a jejího okolí v období počátků kláštera*, Sázavsko. Historie - tradice - současnost 13, 2007, s. 50-53.

²³² JAN ČÍŽEK – JAN SLAVÍK, *Systém vojenského zajištění benediktinského majetku na Broumovsku a Policku*, in: Vladimír Wolf et Opera Corcontica (Sborník příspěvků k šedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa), Dissertationes historicae 7, 2002, s. 71-82.

klášterech věnovala v nedávné době Radka Lomičková.²³³ Osidlování severovýchodních Čech s důrazem na Podkrkonoší, kde sehrál nemalou roli opatovický benediktinský klášter, věnoval pozornost Vladimír Wolf.²³⁴ Dějiny kláštera v Orlové v nové podobě představil Jaroslav Bakala, třeba opět na pozadí dějin města,²³⁵ dějinám ostrovského kláštera věnovala pozornost Stanislava Tejčková.²³⁶ K počátkům cisterciáckých fundací přispěl na příkladu dějin maš'ovské, resp. oseké fundace Tomáš Velímský,²³⁷ začátky kláštera ve Žďáře nad Sázavou v kontextu budování lichtenburské domény na Vysočině představil Tomáš Somer,²³⁸ počátky a rozvoj tepelské kanonie ve 13. století pojednala Kateřina Charvátová²³⁹ a Petr Kubín,²⁴⁰ hospodářským dějinám kanonie v Litomyšli se věnoval Tomáš Velímský.²⁴¹ Sumárně dějiny premonstrátů v českých zemích v raném středověku shrnul Ivan Hlaváček.²⁴² Určité pozornosti se dostalo také premonstrátské kanonii v Louce,²⁴³ oproti starší studii Čenka Sameše bylo precizováno poznání ekonomiky kláštera ve Vilémově.²⁴⁴ Ženské větvi cisterciáckého řádu se vedle Kateřiny Charvátové věnovala též Božena Kopiczková.²⁴⁵ V nedávné době zčeřila poněkud stojaté vody české medievistiky obsáhlá a dosti emotivní debata o platnosti tzv. středoevropského modelu

²³³ RADKA LOMIČKOVÁ, *Vizitační protokoly vyšebrodského kláštera ve 14. století*, in: *Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I*, Praha 2005, s. 69-83; TÁŽ, *Za klášterními zdmi. Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ze 14. století*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 2007, s. 137-194; TÁŽ, *(Ne)poslušnost ve středověkém cisterciáckém klášteře. Způsob a smysl trestu*, in: *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Brno 2008, s. 291-304.

²³⁴ VLADIMÍR WOLF, *Osídlení kraje na česko-slezském pomezí východně Krkonoš ve druhé polovině 13. století*, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 28, 1998, s. 31-35.

²³⁵ JAROSLAV BAKALA, *Orlová do konce středověku*, in: *Dějiny Orlové*, Orlová 1993.

²³⁶ STANISLAVA TEJČKOVÁ, *1000 let ostrovského kláštera u Davle*, *Středočeský vlastivědný sborník, řada společenskovední* 17, 1999, s. 5-10.

²³⁷ TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Die Entstehung des Besitzes in Mašov (Nordwestböhmen) und die Umstände seiner Schenkung an die Zisterzienserabtei Waldsassen*, in: *Cisterciáci ve středověkém českém státě*, Cîteaux 1996, s. 205-215.

²³⁸ TOMÁŠ SOMER, *Smil z Lichtenburka a žďárský klášter*, *Historica Olomucensia* 36, 2009, s. 9-23.

²³⁹ KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Vývoj osídlení na panství kláštera v Teplé ve 13. století*, *Historická geografie* 28, 1995, s. 71-91.

²⁴⁰ PETR KUBÍN, *Účast bl. Hroznaty na křížových výpravách a založení kláštera Teplá (Studie o životní etapě českého velmože na konci 12. století)*, *Západočeský historický sborník* 4, 1998, s. 41-66.

²⁴¹ TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *K donaci vsí Blegou a Nabrezine litomyšlským premonstrátům (kastelán Blah a jeho rod II)*, in: *In memoriam Jan Rulf*, Praha 2000, s. 452-457.

²⁴² IVAN HLAVÁČEK, *Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit*, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen, s. 281-310.

²⁴³ METODĚJ ZEMEK, *Premonstrátský klášter v Louce v prvním století svého trvání (K 800. výročí vzniku)*, *Jižní Morava* 27, 1991, s. 7-21; HELENA KRMÍČKOVÁ, *K posloupnosti louckých opatů ve 13. století*, *Časopis Moravského muzea* 116, 1997, s. 53-65.

²⁴⁴ ALENA KŘIVSKÁ, *Listina opata Jaroslava II. ze 13. 7. 1318 – okno do dějin zaniklého vilémovského konventu a nejstarší historie vesnic v jeho okolí*, *Havlíčkobrodsko* 24, 2010, s. 171-186; TOMÁŠ SOMER, *Patronátní kostely vilémovského kláštera ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století*, *Havlíčkobrodsko* 27, 2013, s. 7-53.

²⁴⁵ KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Ženská větev cisterciáckého řádu v Čechách a na Moravě (13.-15. století)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 1991, s. 297-314; BOŽENA KOPIČKOVÁ, *Ženské cisterciácké kláštery v Čechách a na Moravě ve vztahu k církevní hierarchii (13.-počátek 15. století)*, *Český časopis historický* 1993, s. 389-399.

raně středověkého státu.²⁴⁶ Tato debata, jež se týká charakteru a fungování moci i podob strukturálního rozvrstvení sociálních vrstev v raném přemyslovském státě v horizontu 10. až 13. století,²⁴⁷ se sice povětšinou orientuje na otázku vzniku dědičné šlechty a jejich majetkových dispozic,²⁴⁸ z podstaty věci se ale dotýká i oblasti církevních dějin, konkrétně počátků a hospodářského a právního vývoje českých a moravských klášterů.²⁴⁹

Zajímavé výsledky předložili také archeologové a historici umění. Rozvíjelo se bádání o uměleckohistorickém vývoji kláštera na Slovanech, která tak již má v domácím dějepisectví jistou tradici.²⁵⁰ Miroslav Richter, Petr Sommer, Pavel Břicháček a Anežka

²⁴⁶ LIBOR JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006. V reakci DUŠAN TŘEŠTÍK – JOSEF ŽEMLIČKA, *O modelech vývoje českého přemyslovského státu*, Český časopis historický 2007, s. 122-164; LIBOR JAN, *Skrytý půvab „středoevropského modelu“*, Český časopis historický 2008, s. 873-902; JOSEF ŽEMLIČKA, *Kasteláni, vilikové a benefícia v netransformované transformaci*, Český časopis historický 2008, s. 109-136. Dále MARTIN WIHODA, *Privatisierung im 13. Jahrhundert? Die tschechische Mediävistik und die Interpretation der Přemyslidenzeit*, Bohemia 2006/2007, s. 172-183; PAVLÍNA RYCHTEROVÁ, *Aufstieg und Fall des Přemyslidenreiches: Erforschung des böhmischen Früh- und Hochmittelalters in der gegenwärtigen tschechischen Mediävistik*, Zeitschrift für historische Forschung 2007, s. 629-647; ROBERT ANTONÍN, *Model středoevropského typu středověkého státu jako interpretační problém české a polské mediévistiky*, Historia Slavorum Occidentis. Czasopismo historyczne 1, 2011, s. 65-76; TÝŽ, *Přemyslovská epocha v pohybu. O proměnách výkladového rámce českých dějin 10.–13. století*, Dějiny a současnost 9, 2011, s. 14–18.

²⁴⁷ BARBARA KRZEMIENSKA – DUŠAN TŘEŠTÍK, *Služebná organizace v raně středověkých Čechách*, Československý časopis historický 1964, s. 637-667; TÍŽ, *Přemyslovská hradiště a služebná organizace v raně středověkých Čechách*, Archeologické rozhledy 1965, s. 624-664; TÍŽ, *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století)*, Historická demografie 1978, s. 149-230; DUŠAN TŘEŠTÍK, *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*, Československý časopis historický 1971, s. 537-564; TÝŽ, *Proměny české společnosti ve 13. století*, Folia historica Bohemica 1979, s. 131-154; JOSEF ŽEMLIČKA, *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě)*, Český časopis historický 1995, s. 205-222; LIBOR JAN, *Budování monarchie českých Přemyslovců. Postřehy a úvahy*, in: Martin Wihoda – Lukáš Reitinger a kol., *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku*, Brno 2010, s. 117-136.

²⁴⁸ JOSEF ŽEMLIČKA, „*Omnes Bohemi*“: *Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*, Mediaevalia historica Bohemica 1993, s. 111-133; TÝŽ, *České 13. století: „privatizace“ státu*, Český časopis historický 2003, s. 509-540; MARTIN WIHODA, *Geneze moravské šlechty*, Acta Universitatis Silesianae Opaviensis C2 1995, s. 23-41; TÝŽ, *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007, s. 11-29; LIBOR JAN, *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007, s. 45-52; TÝŽ, *Hereditas, výsluha, kastelanie. Několik poznámek k terminologii a metodologii současné historiografie přemyslovského období*, Časopis Matice moravské 2009, s. 461-472; JOSEF ŽEMLIČKA, *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách)*, Český časopis historický 2009, s. 269-308; JAN KLÁPŠTĚ, *O raně šlechtě v českých zemích. Malý náčrt velkého tématu*, in: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu, Praha 2011, s. 61-66; JOSEF ŽEMLIČKA, *K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku*, Český časopis historický 110, 2012, s. 189-233.

²⁴⁹ MARCIN RAFAŁ PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI-XIII wiek)*, Kraków – Warszawa 2000; PETR SOMMER, *Církev a český stát od 10. do 13. století*, in: Przemysłidi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii, Poznań 2006, s. 43-77; TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *K problematice pozemkové držby českých velmožů a družiníků v období 11.-12. století*, Studia mediaevalia Bohemica 2009, s. 177-186; JOSEF ŠRÁMEK, *Ohlédnutí za historií benediktinského opatství v Podlažicích*; Chrudimské vlastivědné listy 5, 2009, s. 11-15; TÝŽ, *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k fundační činnosti raně české šlechty ve 12. století)*, Havlíčkobrodsko 26, 2012, s. 7-73.

²⁵⁰ KLÁRA BENEŠOVSKÁ, *Benediktinský klášter Na Slovanech s kostelem Panny Marie a slovanských patronů. Pokus o revizi názorů na stavební vývoj ve 14. století*, Umění 44, 1996, s. 118-130.

Merhautová představili své výzkumy týkající se ostrovského opatství,²⁵¹ materiální dějiny ostrovského kláštera dále solidně shrnul sborník, vydaný při příležitosti oslav jeho milénia.²⁵² Velice cenná je nejnovější studie o ostrovském prepozituře v Teslíně, předložená Karlem Nováčkem a Liborem Petrem.²⁵³ Pozornosti se dočkal taktéž milevský,²⁵⁴ zbraslavský,²⁵⁵ tišnovský,²⁵⁶ či hradištský klášter.²⁵⁷ Obzvláště významná je polemika o stavebním vývoji břevnovského kláštera mezi Vladimírem Píšou a Petrem Sommerem a Zdeňkem Dragounem.²⁵⁸ Velice přínosné jsou také studie Miroslava Kováře.²⁵⁹ Starší úvahy Rudolfa Turka o předhistorii břevnovských benediktinů v Plzni přesvědčivě vyvrátil Jiří Sláma.²⁶⁰ S ohledem na komplikovanost nejstarších dějin Rajhradu jsou nesmírně cenné archeologické poznatky, které snesli v poslední době především Čeněk Staňa, Josef Unger a Dana Zapletalová.²⁶¹ Totéž platí pro dějiny

²⁵¹ MIROSLAV RICHTER – ANEŽKA MERHAUTOVÁ – PAVEL BŘICHÁČEK – PETR SOMMER, *Bazilika s první jižní kaplí ostrovského kláštera*, Umění 38, 1990, s. 185-195; PETR SOMMER, *Die Seitenkapelle der romanischen Basilika in Ostrov bei Davle*, Památky archeologické 85, 1994, s. 81-106; PAVEL BŘICHÁČEK – ANEŽKA MERHAUTOVÁ – PETR SOMMER, *Opatský hrob z doby počátků Ostrova u Davle*, Archaeologica Pragensia 18, 2006, s. 45-64; PAVEL BŘICHÁČEK – MIROSLAV RICHTER – PETR SOMMER, *Neobyklý prvek interiérové výzdoby románské baziliky na Ostrově u Davle*, in: Čechy jsou plné kostelů. Kniha k počtu PhDr. Anežky Merhautové, DrSc, Praha 2010, s. 199-207.

²⁵² *1000 let kláštera na Ostrově (999-1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku*, Praha 2003.

²⁵³ KAREL NOVÁČEK – LIBOR PETR, *Praepositura in solitudo: Ostrovská cella Baštiny (Teslín) a archeologie nejmenších řádových založení*, Archeologické rozhledy 61, 2009, s. 285-302.

²⁵⁴ PAVEL BŘICHÁČEK, *Příspěvek k dějinám milevského kláštera – svědectví archeologie*, Bibliotheca Strahoviensis 1, 1995, s. 146-148; PAVEL BŘICHÁČEK – JAN MUK, *Kapitulní síň kláštera v Milevsku – dílo okruhu parlářovské huti*, Umění 39, 1991, s. 273-275.

²⁵⁵ ZDENĚK DRAGON – DANA STEHLÍKOVÁ, *Archeologické a stavebně historické výzkumy v areálu prelatury Zbraslavského kláštera v letech 1984-1989*, Staletá Praha 12, 1993, s. 135-164.

²⁵⁶ LUDVÍK BELCREDI, *Archeologický výzkum kaple sv. Kateřiny a areálu kláštera Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova*, Archaeologia historica 18, 1993, s. 315-343.

²⁵⁷ JOSEF BLÁHA, *Několik archeologických úvah k počátkům kláštera Hradisko*, in: Historická Olomouc 10, Olomouc 1995, s. 83-92; ZDENĚK ČÍZMÁŘ – JIŘÍ KOHOUTEK, *K nejstaršímu raně středověkému osídlení bývalého Kláštera Hradisko u Olomouce*, in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc, Brno 1997, s. 279-288; TÍŽ, *Předběžná zpráva o výzkumu kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1996*, Archaeologia historica 23, 1998, s. 335-352; JIŘÍ KOHOUTEK, *Výzkum benediktýnského kláštera Hradisko u Olomouce*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 211-217.

²⁵⁸ VLADIMÍR PÍŠA, *Břevnov v raném středověku. K stavebnímu a výtvarnému vývoji benediktýnského kláštera*, Umění 1990, s. 481-503; ZDENĚK DRAGON – PAVEL PREISS – PETR SOMMER, *Břevnovský klášter*, Praha 1993; Zdeněk Dragoun – Anežka Merhautová – Petr Sommer, *Stavební podoba břevnovského kláštera ve středověku*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 67-137.

²⁵⁹ MIROSLAV KOVÁŘ, *Trojprutá klenební žebra z českých klášterů – materiál*, Sborník Muzea středního Posázaví v Ratajích nad Sázavou a Archeologické společnosti při Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni 2, 2003, s. 113-116; TÝŽ, *K problematice raně gotických přestaveb Břevnovského, Sázavského a Strahovského kláštera*, Průzkumy památek 12, 2005, s. 184-191; MARTIN MUSÍLEK – MIROSLAV KOVÁŘ, *Benediktýnské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově. Příspěvek k historii a stavební podobě "zapomenutého" kláštera pod Železnými horami*, Časopis Společnosti přátel starožitností 117, 2009, s. 157-183.

²⁶⁰ JIŘÍ SLÁMA, *O údajném svatovojtěšském založení kostela sv. Jiří v Plzni-Doubravce*, Minulostí západočeského kraje 2001, s. 7-14.

²⁶¹ JOSEF UNGER, *Nová zjištění a nové otázky z areálu rajhradského kláštera*, Jižní Morava 31, 1995, s. 218-228; ČENĚK STAŇA, *Anfänge des Klosters in Rajhrad im Lichte der archäologischen Quellen*, in: Život v

zaniklých benediktinských klášterů v Opatovicích nad Labem,²⁶² Podlažicích,²⁶³ Vilémově²⁶⁴ a Želivu.²⁶⁵ Se jménem Petra Sommera se pojí dlouholeté studium vývoje sázavského klášterního areálu.²⁶⁶ Archeologický výzkum zpřesnil i poznatky o nejstarších dějinách svatojiřské fundace.²⁶⁷ Výrazné obohacení odborných debat představují v poslední době především studie Miroslava Kováře.²⁶⁸ Ocenit je nutno souborné vydání podnětných studií Jiřího Kuthana o umělecké stránce cisterciáckého řádu v českých zemích,²⁶⁹ na ceně neztratily ani příspěvky Petra Sommera a Jiřího Waldhausera,²⁷⁰ Zdeňka Chudárka,²⁷¹ Jana Sommera²⁷² či Jiřího Kohoutka.²⁷³ Solidních znalostí o stavebně-historickém vývoji bylo dosaženo také v případě premonstrátských kanonií (zde

archeologii středověku. Sborník věnovaný Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi, Praha 1997 s. 597-609; DANA ZAPLETALOVÁ, *Několik poznámek k velkomoravskému Rajhradu*, Brno v minulosti a dnes 16, 2002, s. 13-31.

²⁶² JIŘÍ SIGL, *K osídlení nejbližšího zázemí kláštera v Opatovicích nad Labem ve světle nových archeologických průzkumů*, Východočeský sborník historický 2, 1992, s. 33-44.

²⁶³ JAN FROLÍK, *Archeologický výzkum na klášterišti u kostela sv. Markéty v Podlažicích*, Muzejní a vlastivědná práce – Časopis Společnosti přátel starožitností 4, 2005, s. 238-239; ROMAN KŘIVÁNEK – JAN FROLÍK – JAN MUSIL, *Geofyzikální průzkum areálu zaniklého benediktinského kláštera v Podlažicích*, in: Co můj kostel má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu, Praha 2011, s. 129-137.

²⁶⁴ ZDENĚK PEHAL, *Fragment tympanální plastiky z Vilémova-Klášteřa, okr. Havlíčkův Brod*, in: Zpravodaj muzea v Hradci Králové 33, 2007, s. 178-182; TÝŽ, *Nejnovější poznatky k vilémovskému klášteru a jeho půdorysu*, Archeologické výzkumy na Vysočině 2, 2011, s. 24-38.

²⁶⁵ PETR SOMMER, *Želiv Reginarda Metského*, in: Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách, České Budějovice 2010 s. 129-136.

²⁶⁶ PETR SOMMER, *Podoba sázavského kláštera v 11. a ve 12. století*, Sázavsko. Historie - tradice – současnost 2, 1994, s. 33-47; TÝŽ, *Sázavský klášter v gotické podobě*, Sázavsko. Historie - tradice - současnost 3, 1995, s. 5-18; TÝŽ, *Benediktinské opatství v Sázavě a jeho laické zázemí*, in: Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym, Opole - Wrocław 1996, s. 419-423; TÝŽ, *Hrob svatého Prokopa v sázavské románské bazilice*, in: Ars videndi. Professori Jaromír Homolka ad honorem, Praha 2006, s. 47-60; TÝŽ, *Sázavský klášterní chrám na konci 11. století (Pokus o novou interpretaci textu tzv. Mnicha sázavského k roku 1095)*, in: Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátel, kolegové a žáci, Brno 2012, s. 253-259.

²⁶⁷ PETR SOMMER, *Kaple Panny Marie v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě a začátky české sakrální architektury*, in: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), Praha 2000, s. 121-126.

²⁶⁸ MIROSLAV KOVÁŘ, *Trojprutá klenební žebra z českých klášterišť - materiálie*, Sborník Muzea středního Posázaví v Ratajích nad Sázavou a Archeologické společnosti při Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni 2, 2003, s. 113-116; TÝŽ, *K problematice raně gotických přestaveb Břevnovského, Sázavského a Strahovského kláštera*, Průzkumy památek 12, 2005, s. 184-191; TÝŽ, *Materiálie k sakrální architektuře 13. století ve středních Čechách*, Památky středních Čech 23, 2009, s. 48-54; TÝŽ, *Několik architektonických zlomků ze tří středočeských klášterů*, Památky středních Čech 24, 2010, s. 6-11.

²⁶⁹ JIŘÍ KUTHAN, *Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis*, Praha 2005.

²⁷⁰ PETR SOMMER – JIŘÍ WALDHAUSER, *Nová etapa archeologického výzkumu opatského chrámu cisterciáckého kláštera Hradiště na Jizerou (1995 až 1999)*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000 s. 47-62.

²⁷¹ ZDENĚK CHUDÁREK, *Nástin typologie cisterciáckých klášterů v českých zemích*, Památky středních Čech 7, 1993, s. 16-22.

²⁷² JAN SOMMER, *Pozůstatky gotické budovy v sousedství bývalého cisterciáckého kostela v Sedlci u Kutné Hory*, Památky středních Čech 7, 1993, s. 50-55; TÝŽ, *Ke vztahu chórů cisterciáckých kostelů v Hradišti nad Jizerou a v Lilienfeldu*, Památky středních Čech 7, 1993, s. 62-64.

²⁷³ JIŘÍ KOHOUTEK, *Nové objevy v areálu velehradského kláštera*, in: Dějiny českého a slovenského práva do roku 1945, Praha 1996, s. 119-137.

nejde přehlédnout především jméno Jana Sommera, Anežky Merhautové, Petra Sommera a Josefa Ungera).²⁷⁴

Slibného rozvoje doznalo také bádání o biskupských a kolegiálních kapitulách. Patrně největší pozornosti historiků se těší kapitula svatovítská, jejíž studium je spjato především se jménem Zdeňky Hledíkové.²⁷⁵ Zdeňka Hledíková se také věnovala počátkům kapituly u Všech svatých na Pražském hradě,²⁷⁶ stejně jako kapitule vyšehradské.²⁷⁷ Dějiny vyšehradské kapituly lze označit za další oblíbené téma české medievistiky.²⁷⁸ Solidního poznání byla dosaženo v případě kapituly ve Staré Boleslavi, jejíž historie se těší zájmu nejen archeologů, ale i historiků.²⁷⁹ Souborným způsobem byly představeny dějiny litoměřické kapituly,²⁸⁰ mělnické kolegiální kapitule se věnovali dílčím způsobem Jiří Rác a Libor Jan,²⁸¹ monografického zpracování se dočkala brněnská kapitula.²⁸² Majetkové

²⁷⁴ JAN SOMMER, *Gotické klenby trojlodí premonstrátské baziliky v Milevsku*, Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 32, 1995, s. 286-288; TÝŽ, *Průzkumy východní části klášterního kostela v Milevsku v letech 1996 a 1997*, Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, 1997, s. 295-300; TÝŽ, *Poznámka k průzkumům milevského kláštera v roce 1999. Neznámý vstupní otvor v románském konventu, otázky původní podoby raně gotického presbyteria klášterního kostela*, Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 36, 1999, s. 176-182; TÝŽ, *Středověké pozůstatky klášterního kostela v Želivě. (Poznámky k jeho barokní proměně)*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 10, 1999, s. 96-105; TÝŽ, *K dispozičnímu řešení západní části jižního křídla románského konventu v Milevsku*, Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 37, 2000, s. 194-197; ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *Poznámka ke kostelu sv. Jiljí v Milevsku*, Mediaevalia historica Bohemica 3, 1993, s. 135-140; ANEŽKA MERHAUTOVÁ – PETR SOMMER, *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, Umění 47, 1999, s. 154-168; TÝŽ, *Strahovský klášter. Stavební dějiny baziliky od roku 1182 do doby opata Lohelia*, Umění 48, 2000, s. 302-314; JOSEF UNGER, *Archeologický výzkum v areálu louckého kláštera*, Jižní Morava 32, 1996, s. 27-35; TÝŽ, *Archeologický výzkum premonstrátského kláštera v Louce u Znojma. Příspěvek ke způsobu pohřbívání ve středověkých klášterech*, Pravěk 10, 2000, s. 143-150.

²⁷⁵ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Pomocné sbory duchovenstva při pražské metropolitní kapitule a při dalších kapitulách pražské provincie*, Roczniki historyczne 76, 2010, s. 196-210; JOSEF ŽEMLIČKA, *Děkan Vít, hodnostář a dobrodinec pražské kapituly. Sonda do života významné kulturní osobnosti 13. století*, in: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 549-569.

²⁷⁶ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Počátky kapituly u Všech svatých na Pražském hradě*, in: Ad vitam et honorem Jaroslao Mezník. Profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 461-472.

²⁷⁷ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Vyšehradské proboštství a české kancléřství v první polovině 14. století*, in: Královský Vyšehrad 2. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Kostelní Vydří 2001, s. 74-89.

²⁷⁸ MARIE BLÁHOVÁ, *Založení vyšehradské kapituly ve středověké historiografii*, in: Královský Vyšehrad 2. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Kostelní Vydří 2001, s. 13-31; KARIN PÁTROVÁ, *Probošt versus kapitula. K problematice majetkových vztahů uvnitř vyšehradské kapituly do doby husitské*, Mediaevalia Historica Bohemica 11, 2007, s. 79-93.

²⁷⁹ IVANA BOHÁČOVÁ (ed.), *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*, Praha 2003; KARIN PÁTROVÁ, *Počátky kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-Východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 13, 1998, s. 117-128; TÝŽ, *Moravský majetek kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-Východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 15, 2004, s. 110-114.

²⁸⁰ *Litoměřická kapitula. 950 let od založení*, Ústí nad Labem 2007.

²⁸¹ JIŘÍ RÁC, *K problému doby vzniku mělnické kolegiální kapituly*, Středočeský sborník historický 19, 1993, s. 3-10; LIBOR JAN, *Nezdařený pokus Václava II. o přenesení mělnické kapituly ke královské kapli Všech svatých*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 52, 2003, s. 65-74.

²⁸² LIBOR JAN – RUDOLF PROCHÁZKA – BOHUMIL SAMEK, *Sedm set let brněnské kapituly*, Brno 1996.

zázemi a fungování nejstarších českých kapitul v době předhusitské představila Karin Pátrová.²⁸³ Stávající poznatky o bádání o českých a moravských kapitulách shrnul sborník, připravený Janem Hrdinou a Martinou Maříkovou, který se tak tak solidním odrazovým můstkem pro další bádání.²⁸⁴

2.4. Česká monasteriologie v zrcadle zahraničního bádání

Pokusíme-li se souhrnně zhodnotit výše uvedení nástin, ukazuje se, že dějiny středověkého monasticismu nejsou v českém dějepisectví sice zanedbávané, ale také nepředstavují ani dnes masově zastoupenou oblast bádání, např. ve srovnání s dějinami měst či šlechty. Patrně nejsoustavnější pozornost byla dějinám českých a moravských klášterů věnována v souvislosti s přípravou edic pramenů a od toho se odvíjejícího studia listinné matérie. Toto je patrně nejtrvalejším odkazem tzv. historiografie pozitivistické. Dalším obdobně systematickým polem výzkumu se stalo studium majetkové držby a obecně ekonomického fungování středověkých klášterů. Což bylo tématem, v jehož rámci bylo především v letech 1948-1989 možné nejspíše pěstovat církevně historicky orientovanou medievistiku, byť platí, že na vině nebyly jen politické tlaky, ale také obecné vědecké paradigma, které hospodářské dějiny preferovala, a to nejen v historiografii tzv. východního bloku. Jakkoliv bylo dosaženo i cenných výsledků v případě archeologického poznání, zde už platí, že stav našich znalostí zde naráží na limity praxe archeologického bádání. Opravdu systematický výzkum tak byl proveden hlavně na Sázavě. Sumárně vzato je tak třeba konstatovat, že studium dějin benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě nelze nazvat systematickým, neboť je prozatím spíše objektem zájmu jedinců, jak ostatně ukazuje případ dějin cisterciáckého řádu. Stačí opět jen poukázat na skutečnost, že zatímco dějiny cisterciáckého řádu v Čechách disponují velice kvalitním kompendiem z pera Kateřiny Charvátové, třebaže nedokončeným a omezeným jen na historické Čechy (s drobným přesahem), pro komplexní představu o dějinách benediktinských klášterů jsou zde toliko již starší studie Johanesse Zeschicka a Zdeňky Hledíkové.²⁸⁵ Domnívám se, že jedním z desiderat české monasteriologie je právě absence větších syntéz, pojednávajících o dějinách českých, moravských a slezských klášterů. Jako velký vzor v tomto ohledu

²⁸³ KARIN PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiálních kapitul do sklonku 14. století (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*, Český časopis historický 106, 2008, s. 505-535.

²⁸⁴ *Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, Praha 2011.

²⁸⁵ JOHANNES ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007 (originál pochází z roku 1993); ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 7-24.

mohou sloužit velká díla jako kolektivní *Germania Benedictina* z produkce historiografie německé, potažmo rozsáhlá pojednání o dějinách mnišství na britských ostrovech z pera Davida Knowlese.²⁸⁶ Podobného charakteru jsou práce Iana Cowana a Davida Eassona,²⁸⁷ případně Aubrey Gwynn a Nevillea Hadcocka.²⁸⁸ Na Knowlesovy texty v mnohém navazuje nejnověji kniha Janet Burton a Karen Stöber, pojednávající o vzájemném prolínání klášterů a pozdně středověké anglické společnosti.²⁸⁹

Vedle velkoryse koncipovaných velkých přehledových prací či naopak dílčích analytických pojednání, orientovaných na určitou tematickou problematiku, má především bádání německé silnou tradici regionálně směřovaných studií, věnovaných buď přímo jednotlivým klášterům²⁹⁰ nebo více klášterům určité oblasti.²⁹¹ Za vzorovou, velmi minuciózní práci pokládám např. dějiny salzburského opatství sv. Petra z pera K. F. Hermanna.²⁹² Tato kniha skýtá velmi detailní a poučené informace o dějinách salzburského kláštera, ovšem líčení je vždy ukotveno v širším dějinném kontextu. V kontextu domácí historiografie se této práci koncepčně blíží Fišerova monografie, věnovaná třebskému benediktinskému opatství, práci podobného charakteru, která by nahradila letitou knihu Františka Krásla a Jana Ježka, by si bezpochyby zasloužilo opatství břevnovské.

Ke klasickým oborům studia německé historiografie patří už tradičně dějiny právní, které jsou zastoupeny i v monasteriologii. Jako vzorovou práci, dotýkající se dějin práva, správy, diplomatiky, ale i sociálních a hospodářských dějin, lze uvést pro české prostředí stále podnětnou studii Hanse Hirsche o klášterních imunitách, o jejímž významu vypovídá už samo druhé vydání.²⁹³ Ten samý případ představuje v reprintu vydaná hutná práce o kláštorech v optice středověkého církevního práva, jejímž autorem je Karl Blume.²⁹⁴ Opět

²⁸⁶ DAVID KNOWLES, *The Religious Orders in England, Volumes I-III*, Cambridge 1961-1962; TÝŽ, *The Monastic Order in England. A History of its Development from the Times of St. Dunstan to the Fourth Lateran Council 940-1216*, Cambridge 1966.

²⁸⁷ IAN B. COWAN – DAVID E. EASSON, *Medieval Religious Houses: Scotland*, London – New York 1976.

²⁸⁸ AUBREY GWYNN – R. NEVILLE HADCOCK, *Medieval Religious Houses: Ireland*, London 1970; srov. R. NEVILLE HADCOCK, *Medieval Religious Houses: England and Wales*, London 1971.

²⁸⁹ JANET BURTON, *Monastic and Religious Orders in Britain 1000-1300*, Cambridge 1997; JANET BURTON – KAREN STÖBER, *Monasteries and Society in the British Isles in the Later Middle Ages*, Woodbridge 2008.

²⁹⁰ Mezi zdařilé práce lze počítat např. knihu KLAUSE PETZOLDTA, *Monasterium Kempnicense. Eine Untersuchung zur Vor- und Frühgeschichte des Klosterwesens zwischen Saale und Elbe*, Leipzig 1982.

²⁹¹ K pečlivým pracím patří výběrově BERNHARD OPFERMANN, *Die Klöster des Eichsfeldes in ihrer Geschichte. Die Ergebnisse der Erforschung*, Leipzig 1961; NORBERT HECKER, *Der Einfluss der Klöster und Stifte auf die Landesentwicklung im Mittelalter*, Essen 1985; HANS ROSER, *Klöster in Franken*, Freiburg 1988; KASPAR ELM, *Mittelalterliches Ordensleben in Westfalen und am Niederrhein*, Paderborn 1989.

²⁹² K. F. HERMANN, *Geschichte der Erzabtei St. Peter zu Salzburg, Band I. Frühgeschichte 696-1193*, Salzburg 1996.

²⁹³ HANS HIRSCH, *Die Klosterimmunität seit dem Investiturstreit. Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte des deutschen Reiches und der deutschen Kirche*, Darmstadt 1967.

²⁹⁴ KARL BLUME, *Abbatia. Ein Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Rechtsprache*, Amsterdam 1965.

postarší, leč stále nosnou prací je kniha Hanse Huberta Antona, věnovaná problematice kuriálních klášterních privilegií v epoše raného středověku.²⁹⁵ Naopak relativně novou a velmi svěží prací představuje monografie Romana Zehetmayera o vývoji klášterní jurisdikce v období klíčového 13. století, postavená na konkrétním příkladu cisterciáckého kláštera Zwettl.²⁹⁶ České bádání stále staví na zakladatelské práci Václava Vaněčka, ovšem jak ukázala monografie Tomáše Borovského, zaměřená na moravské poměry 14. a především 15. století, prostor v oblasti správních a právních dějin stále zůstává. Naopak v případě hospodářských dějin vykazuje české medievistika zásluhou řady autorů, z nichž bych zmínil především jména Rostislava Nového a Jaroslava Čechury, i ve srovnání s bádáním zahraničním velice dobré postavení.²⁹⁷ Přesto se zdá, že aktuální diskuze o charakteru státu a vlastnictví v době přemyslovské by mohla mimo jiné skýtat prostor pro náročněji zaměřené studium hospodaření českých a moravských klášterů, popř. jejich vlivu na kolonizaci země.

Větší inspirací pro budoucí české bádání ovšem mohou být práce, více reflektující buď speciálnější témata nebo proměny metodologických postupů, jimiž historiografie ve 20. století prošla, čímž myslím především široce koncipované kulturní dějiny.²⁹⁸ Vzorová je práce Karine Ugé,²⁹⁹ jež pojednává na příkladu klášterů Saint-Bertin a Marchiennes o procesu utváření klášterní paměti o dějinách vlastních konventů v údobí raného a vrcholného středověku. V prostředí německém si platnost ponechává (soudě dle druhého vydání v 70. letech) letitá práce Jörga Kastnera.³⁰⁰ Nepochybně zásadní titul ohledně memorabilních a dějepiseckých děl, vzešlých z prostředí klášterů, představuje populární

²⁹⁵ HANS HUBERT ANTON, *Studien zu den Klosterprivilegien der Päpste im frühen Mittelalter*, Berlin – New York 1975.

²⁹⁶ ROMAN ZEHETMAYER, *Kloster und Gericht. Die Entwicklung der klösterlichen Gerichtsrechte und Gerichtsbarkeit im 13. Jahrhundert unter Besonderer Berücksichtigung der Zisterze Zwettl*, Wien – München 2001.

²⁹⁷ Srov. ARTUR SCHÖNING, *Der Grundbesitz des Klosters Corvey im ehemaligen Lande Lippe, Bände I-III*, Detmold 1959-1960; GILES CONSTABLE, *Monastic Tithes. From Their Origins to the Twelfth Century*, Cambridge 1964; JOSEPH MILZ, *Studien zur mittelalterlichen Wirtschafts- und Verfassungsgeschichte der Abtei Deutz*, Köln 1970; CHRISTIAN MOSSIG, *Grundbesitz und Güterbewirtschaftung des Klosters Eberbach im Rheingau 1136-1250. Untersuchungen zur frühen Wirtschaftsverfassung der Zisterzienser*, Darmstadt – Marburg 1978; MATTHIAS WILLWERSCH, *Die Grundherrschaft des Klosters Prüm*, Trier 1989; THOMAS GIESSMANN, *Besitzungen der Abtei St. Maximin von Trier im Mittelalter. Überlieferung – Gesamtbesitz – Güterbesitz in ausgewählten Regionen*, Trier 1990; ULRICH WEIDINGER, *Untersuchungen zur wirtschaftsstruktur des Klosters Fulda in der Karolingerzeit*, Stuttgart 1991; HENDRIK WEINGARTEN, *Herrschaft und Landnutzung. Zur mittelalterlichen Wirtschaftsgeschichte Kloster Zwiefaltens*, Ostfildern 2006.

²⁹⁸ Srov. alespoň PETER BURKE, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006; TÝŽ, *Co je to kulturní historie?*, Praha 2011.

²⁹⁹ KARINE UGÉ, *Creating the Monastic Past in Medieval Flanders*, Woodbridge – Rochester 2005.

³⁰⁰ JÖRG KASTNER, *Historiae foundationum monasteriorum. Frühformen monastischer Institutionsgeschichtsschreibung im Mittelalter*, München 1974.

problematice roku 1000 věnovaná kniha Patricka J. Gearyho.³⁰¹ Prolínání ekonomických a sociálních dějin dobře ukazuje podnětná práce Barbary Rosenwein, věnovaná fenoménu clunyjské kongregace,³⁰² potažmo kniha Eberharda Lincka, zaměřující se na společenský kontext vývoje majetkových domén vybraných klášterů v horizontu 11.-13. století.³⁰³ Podobně zajímavou prací je pro německé prostředí práce z pera Christine Sauer³⁰⁴ nebo Ludwiga Holzfurtnera,³⁰⁵ z prostředí anglického práce Emmy Cownie o patronátu v anglo-normanské Anglii,³⁰⁶ kniha Alison Binns o patrociniích v 11. až 13. století,³⁰⁷ problematiky vztahu mezi anglo-saskými a normanskými kláštery se dotýká ve velké části své práce, byť je tato jinak zaměřena spíše na dobu vrcholného a pozdního středověku, i Martin Heale.³⁰⁸ O Cluny jakožto o feudální vrchnosti pojednává zajímavá kniha Goduly Süßmann.³⁰⁹ Z nové, širší perspektivy se snaží zhodnotit vztah řeholníků vůči městské společnosti, který byl dosud studován jen skrze řády žebravé,³¹⁰ v přínosné práci Basilius Doppelfeld,³¹¹ resp. Wolfgang Bender.³¹²

Jako pomezí téma sociálních a správních dějin lze uvést studium role a postavení konvršů v rámci středověkých klášterů, spjaté opět tak či onak se jménem Kaspara

³⁰¹ PATRICK J. GEARY, *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of the First Millenium*, Princeton 1994.

³⁰² BARBARA ROSENWEIN, *To Be the Neighbour of Saint Peter. The Social Meaning of Cluny's Property 909-1049*, Ithaca – New York 1989.

³⁰³ EBERHARD LINCK, *Sozialer Wandel in klösterlichen Grundherrschaften des 11. bis 13. Jahrhunderts. Studien zu den familiae von Gembloux, Stablo-Malmedy und St. Trond*, Göttingen 1979.

³⁰⁴ CHRISTINE SAUER, *Fundatio und Memoria. Stifter und Klostergründer im Bild 110 bis 1350*, Göttingen 1993.

³⁰⁵ LUDWIG HOLZFURTNER, *Gründung und Gründungsüberlieferung. Quellenkritische Studien zur Gründungsgeschichte der Bayrischen Klöster der Agilolfingerzeit und ihrer hochmittelalterlichen Überlieferung*, Kallmünz 1984.

³⁰⁶ EMMA COWNIE, *Religious Patronage in Anglo-Norman England 1066-1135*, Woodbridge – Rochester 1998.

³⁰⁷ ALISON BINNS, *Dedications of Monastic Houses in England and Wales 1066-1216*, Woodbridge 1989.

³⁰⁸ MARTIN HEALE, *The Dependent Priors of Medieval English Monasteries*, Woodbridge 2004.

³⁰⁹ GODULA SÜSSMANN, *Konflikt und Konsens. Untersuchungen zu den Auseinandersetzungen zwischen cluniazensischen Klöstern und ihren rechtsabhängigen burgenses im Frankreich des 12. und 13. Jahrhunderts*, Münster 1996.

³¹⁰ KASPAR ELM (Hrsg.), *Stellung und Wirksamkeit der Bettelorden in der städtischen Gessellschaft*, Berlin 1981; Týž, *Erwerbspolitik und Wirtschaftsweisse mittelalterlicher Orden und Klöster*, Berlin 1992. Z dalších autorů např. BERNHARDT NEIDIGER, *Mendikanten zwischen Ordensideal und städtischer Realität. Untersuchungen zum wirtschaftlichen Verhalten der Bettelorden in Basel*, Berlin 1981; ANDREAS RÜTHER, *Bettelaorden in Stadt und Land. Die Strassburger Mendikantenkonvente und das Elsass im Spätmittelalter*, Berlin 1997.

³¹¹ BASILIUS DOPPELFELD, *Mönch und Stadt*, Münsterschwarzbach 1999.

³¹² WOLFGANG BENDER, *Zisterzienser und Städte. Studien zu den Beziehungen zwischen den Zisterzienserklöstern und den grossen urbanen Zentren des mittleren Moselraumes (12.-14. Jahrhundert)*, Trier 1992.

Elma,³¹³ zajímavou práci na téma noviciátu sepsal Mirko Breitenstein ze skupiny kolem Gerta Melvillea³¹⁴ či Mayke de Jong.³¹⁵ Do oblasti správních dějin lze zařadit rozsáhlé pojednání o představených středověkých klášterů na britských ostrovech, vycházejícího zřetelně z kolosálního díla Davida Knowlese.³¹⁶ Velmi podnětnou práci tohoto druhu a tematické orientace představuje kniha Huberta Seiberta o podobách opatské volby v sálské době na příkladu lotrinských a švábských klášterů,³¹⁷ téhož tématu se dotýká zajímavé knihy Franze Feltena či Lotte Herkommera, rozebírající na případu opatských voleb pozici církve v raně středověké společnosti.³¹⁸ Obecně hierarchii a uspořádání vztahů v mnišské komunitě pojímá práce Pierre Salmona.³¹⁹ Ujít pozornosti by neměl ani sborník o podobách moci a hierarchie ve středověkém mnišství, vzniklý pod patronací Gerta Melvillea a Sébastiena Barreta.³²⁰ Vazby mezi řeholníky a šlechtou studuje sborník zaštitěný osobností Nathalie Kruppa.³²¹ Podobně zajímavá je i práce Constance Brittain Bouchard, věnovaná raně středověkému Burgundsku.³²² Tématu správních dějin se týká velice podnětná práce Florenta Cyglera, věnovaná komparaci vývoje a role institutu generálních kapitul řádu u cisterciáků, premonstrátů, kartuziánů a cluniaků³²³ či Jörga Obersta o problematice řádových vizitací a kontroly řádového života.³²⁴ Mezi aktuální

³¹³ KASPAR ELM (Hrsg.), *Ordenstudien I. Beiträge zur Geschichte der Konversen im Mittelalter*, Berlin 1980; MICHAEL TOEPFER, *Die Konversen der Zisterzienser. Untersuchungen über ihren Beitrag zur mittelalterlichen Blüte des Ordens*, Berlin 1983.

³¹⁴ MIRKO BREITENSTEIN, *Das Noviziat im hohen Mittelalter. Zur Organisation des Eintrittes bei den Cluniazensern, Cisterziensern und Franziskanern*, Berlin 2008.

³¹⁵ MAYKE DE JONG, *In Samuel's Image. Child Oblation in the Early Medieval West*, Leiden – New York – Köln 1996.

³¹⁶ DAVID KNOWLES – CHRISTOPHER N. L. BROOKE – VERA C. M. LONDON, *The Heads of Religious Houses: England and Wales 940-1216*, London – New York 1972; DAVID M. SMITH – VERA C. M. LONDON, *The Heads of Religious Houses: England and Wales 1216-1377*, Cambridge 2001.

³¹⁷ HUBERTUS SEIBERT, *Abtserhebungen zwischen Rechtsreform und Rechtswirklichkeit. Formen der Nachfolgeregelung in lothringischen und schwäbischen Klöstern der Salierzeit (1024-1125)*, Mainz 1995.

³¹⁸ LOTTE HERKOMMER, *Untersuchungen zur Abtsnachfolge unter den Ottonen im südwestdeutschen Raum*, Stuttgart 1973; FRANZ J. FELTEN, *Äbte und Laienäbte im Frankreich. Studie zum Verhältnis von Staat und Kirche im früheren Mittelalter*, Stuttgart 1980.

³¹⁹ PIERRE SALMON, *The Abbot in Monastic Tradition. A Contribution to the History of the Perpetual Character of the Office of Religious Superiors in the West*, Washington 1972.

³²⁰ SÉBASTIEN BARRET – GERT MELVILLE (Hrsg.), *Oboedientia. Zu Formen und Grenzen von Macht und Unterordnung im mittelalterlichen Religiosentum*, Münster 2005.

³²¹ NATHALIE KRUPPA (Hrsg.), *Adlige – Stifter – Mönche. Zum Verhältnis zwischen Klöstern und mittelalterlichen Adel*, Göttingen 2007.

³²² CONSTANCE BRITTA BUCHARD, *Sword, Miter and Cloister. Nobility and the Church in Burgundy, 980-1198*, Ithaca – London 1987.

³²³ FLORENT CYGLER, *Das Generalkapitel im hohen Mittelalter. Cisterzienser, Prämonstratenser, Kartäuser und Cluniazenser*, Münster 2002.

³²⁴ JÖRG OBERSTA, *Visitation und Ordenorganisation. Formen sozialer Normierung, Kontrolle und Kommunikation bei der Cisterziensern, Prämonstratensern und Cluniazensern (12.–frühes 14. Jahrhundert)*, Münster 1996.

témata patří i studium řádových statut a regulí,³²⁵ potažmo zájem o střet striktních požadavků normativních pramenů s podmínkami každodenního života.³²⁶

S ohledem na téma této práce je na místě zmínit, že vděčným objektem zájmu monastické medievistiky je nepochybně kontinuální snaha, linoucí se jako příslovečná červená niť dějinami středověké církve, o přiblížení se ideálnímu stavu věcí, projevující se sérií větších či menších reforem. Velkým tématem je samozřejmě velké reformní hnutí spojené se jménem burgundského kláštera Cluny. Jako hlavní stávající autoritu v této oblasti bádání lze bezesporu označit Gilese Constablea, který tématu církevních reforem i dějin clunyjské kongregace věnoval řadu zásadních studií.³²⁷ Krom odborných pojednání se Giles Constable podílel také na edičním zpřístupnění dopisů clunyjského opata Petra Ctihodného či na edicích benediktinských *consuetudines*. Vedle Constableových prací lze za klasické práce, jež nelze při studiu dějin clunyjského fenoménu obejít, označit knihu Alberta Brackmanna,³²⁸ Ernsta Wenera,³²⁹ Joan Evans,³³⁰ Noreen Hunt o počátcích vzestupu Cluny za opata Hugona³³¹ či Herberta Cowdreyho o vazbě Cluny na gregoriánské reformní hnutí,³³² potažmo už zmíněnou monografii Barbary Rosenwein o clunyjském majetkovém vývoji. Na samostatném místě je zapotřebí uvést kolosální dílo Kassia Hallingera, jemuž náleží mimo jiné prvenství ve studiu klášterních *consuetudines*.³³³ Základní faktografii naposledy fundovaně shrnul Joachim Wollasch,³³⁴ vedle výše citované komparativní práce Florenta Cyglera o generálních kapitulách, představuje další zásadní práci o clunyjském administrativním systému představuje obsáhlá kniha Dietricha

³²⁵ BURKHARDT TUTSCH, *Studien zur Rezeptionsgeschichte der Consuetudines Ulrichs von Cluny*, Münster 1998; CRISTINA ANDENNA – GERT MELVILLE (Hrsg.), *Regulae – Consuetudines – Statuta. Studi sulle fonti normative degli ordini religiosi nei secoli centrali del Medioevo*, Münster 2005.

³²⁶ DAVID BLANKS – MICHAEL FRASSETTO – AMY LIVINGSTONE (edd.), *Medieval Monks and Their World: Ideas and Realities*, Leiden – Boston 2006.

³²⁷ GILES CONSTABLE, *Religious Life and Thought (11.-12. Centuries)*, London 1979; TÝŽ, *Cluny from the Tenth to the Twelfth Centuries*, Aldershot – Brookfield 2000; GILES CONSTABLE – GERT MELVILLE – JÖRG OBERSTE (Hrsg.), *Die Cluniazenser in ihren politisch-sozialen Umfeld*, Münster 1998. Zmínku zaslouží i širší syntéza GILES CONSTABLE, *The Reformation of the Twelfth Century*, Cambridge 1996.

³²⁸ ALBERT BRACKMANN, *Zur politischen Bedeutung der kluniazensichen Reformbewegung*, Darmstadt 1958.

³²⁹ ERNST WERNER, *Die gesellschaftlichen Grundlagen der Klosterreform im 11. Jahrhundert*, Berlin 1953.

³³⁰ JOAN EVANS, *Monastic Life at Cluny 910-1157*, London 1968.

³³¹ NOREEN HUNT, *Cluny under Saint Hugh 1049-1109*, London 1967.

³³² HERBERT E. J. COWDREY, *The Cluniacs and the Gregorian Reform*, Oxford 1970.

³³³ KASSIUS HALLINGER, *Gorze, Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter, Bände I-II*, Graz 1950-1951. Srov. JOACHIM F. ANGERER (Hrsg.), *Consuetudines monasticae. Eine Festgabe für Kassius Hallinger aus Anlass seines 70. Geburtstages*, Roma 1982.

³³⁴ JOACHIM WOLLASCH, *Cluny – „Licht der Welt“. Aufstieg und Niedergang der klösterlichen Gemeinschaft*, Düsseldorf 1996. Srov. také JOACHIM WOLLASCH – HANS-ERICH MAGER – HERMANN DIENER, *Neue Forschungen über Cluny und die Cluniazenser*, Freiburg – Basel – Wien 1959.

Poecka.³³⁵ Ve vazbě na clunyjskou reformu jsou samozřejmě studována i reformní hnutí, vycházející z jiných center, ať už se jedná o kláštery Gorze,³³⁶ Hirsau³³⁷ či Siegburg.³³⁸ Dodejme jen, že v kontextu tématu církevních reforem, tvoří velmi zajímavé téma anglické medievistiky, které by také mohlo být jedním z podnětů pro bádání české, dějiny tamních klášterů v období těsně před reformačním a reformačním.³³⁹ Tatáž témata pak přirozeně reflektuje i historiografie německá.³⁴⁰

Známé jsou též polemiky sv. Bernarda z Clairvaux s clunyjským opatem Petrem Ctihodným o podobě správného mnišství, které vyústily až v založení nového mnišského řádu.³⁴¹ Z toho důvodu je namístě reflektovat také výsledky bádání o cisterciáckém řádu. Důkladné shrnutí různých aspektů raně středověkého vývoje cisterciáckých klášterů nabídl David Williams.³⁴² Důvtipným pojednáním o počátcích bernardinské reformy je monografie z pera Constance Hoffman Bergman.³⁴³ V souvislosti se zmiňovanými polemikami cisterciáckých autorit s benediktinským mnišstvím 12. století stojí za reflexi práce Louise Lekaie³⁴⁴ či Johna Sommerfeldta³⁴⁵ o praktickém naplnění cisterciáckých ideálů. Řádové stylizace se dotýká i studie Elizabeth Freeman o cisterciáckém dějepisectví v Anglii.³⁴⁶ Ze souborných děl zasluží věnovat pozornost sborníku, vzniklému při příležitosti uplynutí 900 let od založení řádu pod redakcí Ulricha Knefelkampa.³⁴⁷ Normativní stránky cisterciáckého řádu a komparaci s konkurenčním směrem clunyjským

³³⁵ DIETRICH W. POECK, *Cluniacensis Ecclesia. Der cluniacensische Klosterverband (10.-12. Jahrhundert)*, Düsseldorf 1996.

³³⁶ JOHN NIGHTINGALE, *Monasteries and Patrons in the Gorze Reform. Lotharingia c. 850-1000*, Oxford 2001.

³³⁷ HERMAN JAKOBS, *Die Hirsauer. Ihre Ausbreitung und Rechtstellung im Zeitalter des Investiturstreites*, Köln – Graz 1961.

³³⁸ JOSEF SEMMLER, *Die Klosterreform von Siegburg. Ihre Ausbreitung und ihr Reformprogramm im 11. und 12. Jahrhundert*, Bonn 1959.

³³⁹ JAMES G. CLARK, *The Religious Orders in Pre-Reformation England*, Woodbridge 2002.

³⁴⁰ MANFRED SITZMANN, *Mönchtum und Reformation. Zur Geschichte monastischer Institutionen in protestantischen Territorien (Brandenburg-Ansbach, Kulmbach, Magdeburg)*, Neustadt an der Aisch 1999; ATHINA LEXUTT – WOLKER MANTEY – VOLKMAR ORTMANN, *Reformation und Mönchtum. Aspekte eines Verhältnise über Luther hinaus*, Tübingen 2008.

³⁴¹ ADRIANN H. BREDERO, *Cluny et Cîteaux au douzième siècle. L'histoire d'une controverse monastique*, Amsterdam 1985; PETER DINZELBACHER, *Bernhard von Clairvaux. Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*, Darmstadt 1998; GILLIAN R. KNIGHT, *The Correspondence between Peter the Venerable and Bernard of Clairvaux. A Semantic and Structural Analyse*, Aldershot 2002

³⁴² DAVID H. WILLIAMS, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, Leominster 1998.

³⁴³ CONSTANCE HOFFMAN BERGMAN, *The Cistercian Evolution. The Invention of a Religious Order in Twelfth-Century Europe*, Philadelphia 2000.

³⁴⁴ LOIUS J. LEKAI, *The Cistercians. Ideals and Reality*, Kent 1977.

³⁴⁵ JOHN R. SOMMERFELDT (ed.), *Cistercian Ideals and Reality*, Kalamazoo 1978.

³⁴⁶ ELIZABETH FREEMAN, *Narratives of a New Order. Cistercian Historical Writing in England, 1150 – 1220*, Turnhout 2002.

³⁴⁷ ULRICH KNEFELKAMP (Hrsg.), *Zisterzienser. Norm, Kultur, Reform – 900 Jahre Zisterzienser*, Berlin – Heilderberg 2001.

se dotýká obsáhlá práce Thomase Füsera.³⁴⁸ Vděčnost takto koncipovaného komparativního náhledu na fungování jednotlivých řádů demonstruje podobně jako Füserova práce i výše odkazovaná kniha Jörga Obersta, věnovaná klášterním vizitacím. Tradiční téma, které historiky cisterciáckého řádu stále vábí, představuje vedle spirituality³⁴⁹ řádové ekonomika a hospodářský model. Z obsáhlé literatury lze zmínit např. jednu z posledních prací na toto téma, soubornou práci, redigovanou Winfriedem Schichem.³⁵⁰ Je samozřejmé, že všechny tyto práce a nastolená témata nemůže české bádání o dějinách středověkých klášterů v plné šíři následovat – už s ohledem na odlišnou skladbu pramenů – ale k rozšíření optiky mohou tyto i další práce posloužit více než dobře a inspirovat k vykročení za dosavadní obzory, dané často právě prací se stejnými prameny, s nimiž pracovali již generace předchozí.

³⁴⁸ THOMAS FÜSER, *Mönche im Konflikt. Zum Spannungsfeld von Norm, Devianz und Sanktion bei den Cisterziensern und Cluniazensern (12. bis frühes 14. Jahrhundert)*, Münster 2000.

³⁴⁹ BASIL PENNINGTON (ed.), *The Cistercian Spirit*, Shannon 1970; OLIVER H. SCHMIDT – HEIKE FRENZEL – DIETER PÖTSCHKE (Hrsg.), *Spiritualität und Herrschaft*, Berlin 1998.

³⁵⁰ WINFRIED SCHICH (Hrsg.), *Zisterziensische Wirtschaft und Kulturlandschaft*, Berlin 1998.

3. Metodologie a prameny

Tematické vymezení předkládané dizertační práce spočívá především v oblasti církevních či řeholních dějin se zacílením na problematiku správních dějin, a to v úzké vazbě na dějiny hospodářské. Svým širším vyzněním se však zároveň dotýká i dějin politických, sociálních a kulturních. To vše se odráží ve zvoleném titulu *Mezi normou, reformou a praxí*, který chce vyjádřit zájem o ideové aspekty, ovlivňující proměny řádových struktur ve vztahu k měnící se společnosti (tedy poměr mezi normou, ztělesňovanou Benediktovou řeholí, a jejími reformami) a praktickým naplněním těchto ideových pnutí v organizaci benediktinských klášterů a každodenním životě jednotlivých konventů.

V poslední době zažívají určitou renesanci i dříve tzv. dějinami každodennosti a novými kulturními dějinami³⁵¹ upozaděné dějiny správní, které tak podobně jako dějiny politické dostávají nový obsah a rozšiřují svůj záběr a výrazové prostředky.³⁵² Díky tomu dříve úzce chápané dějiny správy³⁵³ více než kdy předtím vykračují za pouhý popis organizačních struktur, jednotlivých úřadů a jejich právních konotací a stávají se jednou z mnoha podskupin dějin sociálních. Naplňuje se tak přání Marca Blocha, aby se historik zabýval spíše životem člověka, než fungováním abstraktního organismu státu. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že správní organizace církve stále nepatří ke zcela frekventovaným tématům³⁵⁴ a především historiografie německá se stále orientuje především na dějiny státního zřízení ve smyslu *Verfassungsgeschichte*.³⁵⁵

³⁵¹ Srov. LYNN HUNT (ed.), *The New Cultural History*, Berkeley – Los Angeles – London 1989; RICHARD VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*, Praha 2002; popř. PETER BURKE, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006.

³⁵² V první řadě LIBOR JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000; TÝŽ, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006; ROBERT ŠIMŮNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418-1472*, Praha 2005; LENKA BOBKOVÁ – MARTIN ČAPSKÝ – IRENA KORBELÁŘOVÁ A KOL., *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*, Opava 2009.

³⁵³ Srov. ROSTISLAV NOVÝ, *Rozprava o dějinách správy (O předmětu, metodách a cíli oboru)*, in: 200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1988, s. 255-278; R. ŠIMŮNEK, *Správní systém*, s. 9-10.

³⁵⁴ V případě klášterních dějin si svou cenu nadále zachovává letitá práce ALBERTA WERMINGHOFFA, *Verfassungsgeschichte der deutschen Kirche im Mittelalter*, Leipzig – Berlin 1913; či JOHANNESSE ENGELMANN, *Untersuchungen zur klösterlichen Verfassungsgeschichte in den Diözesen Magdeburg, Meissen, Merseburg und Zeitz-Naumburg (etwa 950 bis etwa 1350)*, Jena 1933. Příslibem dalšího studia církevních struktur a organizace je obsáhlý sborník NATHALIE KRUPPA – LESZEK ZYGNER (Hrsg.), *Die Pfarrei im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, Göttingen 2008.

³⁵⁵ Ve vztahu k vývoji chápání pojmu a předmětu studia v medievistice srov. OTTO BRUNNER, *Moderner Verfassungsbegriff und mittelalterliche Verfassungsgeschichte*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1939, s. 513-528; FRANTIŠEK GRAUS, *Verfassungsgeschichte des Mittelalters*, Historische Zeitschrift 1986, s. 529-589; v kontextu českého přemyslovského bádání košatou diskusi shrnuje MARTIN WIHODA, *Přemyslovská medievistika o sobě a sobě. Melancholické rozjímání nad „budováním*

Podstatná část práce je psána prizmatem hospodářských dějin,³⁵⁶ které se už tradičně s dějinami správními úzce doplňují. Tato orientace není dána jen osobním zájmem, ale odkazuje se na polemiku v zahraniční literatuře, věnované pobočným domům. Martin Heale ve své práci o anglických pobočných kláštorech totiž upozorňuje na dosti negativní přístup Davida Knowlese, uznávaného podnes díky svému nepřehlédnutelnému dílu *The Religious Orders in England* za hlavní kapacitu tamější monasteriologie, díky čemuž jsou jeho názory dále a dále přejímány, k danému tématu. David Knowles totiž nahlížel na cely a malé klášteříky jako na jeden z nejmarkantnějších příznaků úpadku řeholního života ve středověké Anglii. Prepozitury pro něj byly doslova nešvarem, jdoucím proti duchu a liteře Benediktovy řehole.³⁵⁷ Jak Heale rozvádí, tento názor stěžejní autority se ujal a v anglické medievistice se na podřízené kláštery nahlíží jako na pouhé administrativní nástroje, které mají v sobě obsaženo jen málo ze specificky řeholního či dokonce církevního étosu.³⁵⁸ Ověření platnosti tohoto úhlu pohledu je pak obsahem Healovy vlastní knihy. Zaměření na hospodářské dějiny legitimuje skutečnost, že o prvních proboštvích v českých zemích jsme výslovně prameny informováni až během 13. století, tedy v době oné velké středověké proměny českých zemí, slovy Jana Klápště. S ohledem na to, že domácí monasteriologie stále postrádá podobné syntetické pojednání o benediktinských kláštorech ve středověku, jaké připravila pro kláštery cisterciácké Kateřina Charvátová,³⁵⁹ a samo téma benediktinských expozitur je v podstatě polem neoraným,³⁶⁰ žádá si téma nejprve zmapování pramenných zmínek o jednotlivých proboštvích, a dále pak jejich analýzu ve

českého státu“, Časopis Matice moravské 2, 2009, s. 447-460. Dále srov. kruciální práci HANSE K. SCHULZE, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter I-III*, Stuttgart 1985. Podobně jsou pojaty další práce, výběrově *Deutsche Verwaltungsgeschichte. Band I. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches*, Stuttgart 1983; OTTO KIMMINICH, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Baden – Baden 1987; DIETMAR WILLOWERT, *Deutsche Verfassungsgeschichte. Vom Frankenreich bis zur Wiedervereinigung Deutschlands*, München 2001. Z trendu nevybočuje ani nejnovější, velice obsáhlá práce ERNSTA PITZE, *Verfassungslehre und Einführung in die deutsche Verfassungsgeschichte des Mittelalters*, Berlin 2006, kde jsou sice struktury církve zastoupeny, leč marginálně a hlavní gros stále tvoří pilíře zeměpanské.

³⁵⁶ Viz PIERRE CHAUNU, *Economic History: Past Achievements and Future Prospects*, in: Jacques Le Goff – Pierre Nora (eds.), *Constructing the Past. Essays in Historical Methodology*, Cambridge – New York – Melbourne 1985, s. 28-46. Jako základním východiskem pro další studium mluví o ekonomických dějinách také ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: *Folia Historica Bohemica* 4, 1982 (Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století), s. 346.

³⁵⁷ DAVID KNOWLES, *The Monastic Order in England. A History of its Development from the Times of St. Dunstan to the Fourth Lateran Council 940-1216*, Cambridge 1966, s. 136.

³⁵⁸ Srov. DAVID KNOWLES, *The Religious Orders in England. Volume II. The End of the Middle Ages*, Cambridge 1961, s. 164; M. HEALE, *The Dependent Priories*, s. 4.

³⁵⁹ Práce Zdeňky Hledíkové, tím méně Johannese Zeschicka poslouží dobře jako prvotní vodítko, tuto mezeru však nezacelí. Srov. ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 7-24; JOHANNES ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007.

³⁶⁰ LIBOR JAN, *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 27, pozn. 23.

smyslu terminologickém a sémiotickém, jak bude zdůvodněno dále. Pozornost si totiž zaslouží samotný termín probošt, probošství, jeho výskyt v dobových pramenech a především v samotné řeholi sv. Benedikta.

Po stránce metodologické se tak práce nutně hlásí ke konceptu komparativních dějin.³⁶¹ Neboť slovy Josefa Války, správa je struktura, která má tendenci k dlouhému nebo alespoň střednímu trvání, nanejvýš k dílčím reformám uvnitř systému.³⁶² Zvolené metodické postupy jdou ruku v ruce se spektrem nabízejících se – a nutno především říci dochovaných – historických pramenů. S ohledem na fakt, že gros textu tkví v postižení vývoje majetkové držby českých a moravských benediktinských klášterů, představují základ informačních zdrojů prameny, odrážející akvizice nemovitého majetku daných řeholních domů, tj. primárně jimi nabyté listiny a privilegia. Bohužel je nutné konstatovat, že pro většinu českých a moravských klášterů se pro studovaný časový úsek nedochoval tak podstatný pramen, jakým jsou urbáře.³⁶³ Pokud však nějaké existují (povětšinou v časovém horizontu pozdního středověku), lze jich užít jako vítaný prostředek k retrospektivnímu doplnění oné mapy řeholních majetků. Ještě torzovitější je dochování materiálu účetního.³⁶⁴ Tento limitující faktor však není nikterak fatálního rozměru, a to z toho důvodu, že práce si neklade za cíl zjistit nutně výši jednotlivých výnosů, ale skutečně především zjistit početnost a majetkové držby jednotlivých klášterů a jejich rozvržení v prostoru. Rentabilitu jednotlivých statků lze krom toho odvozovat – byť přirozeně toliko rámcově – z pozdně středověkých soupisů odvodů komorní berně a především papežských desátků.³⁶⁵ Vzhledem k angažmá klášterů ve farní správě přinášejí vhodné doplnění pramenné základny zdroje provenience diecézní, míněno je tu především pražské (arci)biskupství a jeho konfirmační a erekční knihy,³⁶⁶ potažmo soudní akta.³⁶⁷ Bohužel, pro diecézi olomouckou se do dnešní doby dochoval pouze zlomek konfirmační

³⁶¹ RAYMOND GREW, *The Case for Comparing Histories*, *The American Historical Review* 4, 1980, s. 763-778; PATRICK J. GEARY, *Vergleichende Geschichte und sozialwissenschaftliche Theorie*, in: *Das europäische Mittelalter im Spannungsbogen des Vergleichs. Zwanzig internationale Beiträge zu Praxis, Problemen und Perspektiven der historischen Komparatistik*, Berlin 2001, s. 29-38; v praxi srov. GERT MELVILLE – ANNE MÜLLER (Hrsg.), *Mittelalterliche Orden und Klöster im Vergleich. Methodische Ansätze und Perspektiven*, Berlin 2007.

³⁶² Viz JOSEF VÁLKA, *Správní struktury a změny panovnické moci*, in: *Pocta Jana Janákoví. Předsedovi Matice moravské, profesorovi Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*, Brno 2002, s. 52.

³⁶³ Srov. *Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente*, Praha 1881.

³⁶⁴ Srov. např. *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390-1394*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk* 1888, s. 280-305.

³⁶⁵ *Registra decimarum papalium*, Praha 1873.

³⁶⁶ *Liber confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesis, tomus I-IX.*, Praha 1865-1889; *Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV. et XV.*, tomus I-VI, Praha 1875-1937.

³⁶⁷ *Soudní akta konzistoře Pražské. Díl I-VII*, Praha 1893-1901.

knihy z 50. let 15. století, tedy pro konventy moravské užití tohoto druhu pramene nepřipadá v úvahu.³⁶⁸

Škodou je, že vedle vyjmenované škály pramenů postrádáme pro domácí benediktinské kláštery prameny rázu narativního jaký např. pro Zbraslav (a menší míře i pro další spřízněné cisterciácké kláštery) představuje kronika zbraslavská³⁶⁹ či žďárská kronika pro konvent kláštera Fons Mariae Virginis ve Žďáře nad Sázavou.³⁷⁰ Kronika anonymního Mnicha sázavského není v tomto zcela uspokojivou náhradou,³⁷¹ tím méně pak tzv. analý hradištsko-opatovické.³⁷² Přitom existují indicie, že kupř. klášter břevnovský v předhusitské době nějakým sepsáním vlastních dějin disponoval, a že se toto dílo stalo podkladem jedné z redakcí kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína.³⁷³ V případě sázavského kláštera lze užít jako svědka také svatoprokopské legendy,³⁷⁴ ovšem netřeba snad zdůrazňovat o jak komplikovaný pramen se jedná. Jako neobvyklý historiografický pramen se při zachování vysoké míry obezřetnosti nabízejí také klášterní falza.³⁷⁵ Další kategorií pramenů, k nimž je v práci přihlíženo, představuje skupina, kterou lze označit jako prameny normativní. Tyto prameny nám poskytují představu o určitém vzorovém a hodnotovém rámci vývoje monastických struktur. Je přirozené, že na prvořadé místo připadá (snad vedle Bible coby prazákladního ideového zdroje) řeholi sv. otce Benedikta.³⁷⁶ Ve vztahu k pramenům tohoto typu je však zapotřebí mít stále na paměti, že před námi vykreslují toliko ideální situaci, k níž se realita každodenního života v lepší případě hodně blížila, v řadě případů však kodifikovaná norma a aplikovaná praxe představovala dvě odlišné skutečnosti.³⁷⁷ Práce jako taková se tedy nemůže zbavit jakéhosi „pozitivistického ducha,“ snad ale nebude pokládáno za alibismus, vyjádřím-li přesvědčení, že si to žádá – vedle naturelu autora – především samo téma.

³⁶⁸ Viz PETR ELBEL, *Zlomek olomoucké konfirmační knihy z let 1452-1455. Předběžné výsledky rozboru opomíjeného pramene k poznání církevní topografie, diecézní správy a konfesního soužití na Moravě po polovině 15. století*, in: *Colloquia Mediaevalia Pragensia* 8. Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku, Praha 2007, s. 91-137.

³⁶⁹ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, in: FRB IV, s. 3-337.

³⁷⁰ *Cronica domus sarensis*, Brno 1964.

³⁷¹ *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 238-269.

³⁷² *Letopisy hradištsko-opatovické*, in: FRB II, s. 386-400.

³⁷³ Srov. MARIE BLÁHOVÁ, *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, in: *Milénium břevnovského kláštera (993-1993)*, Praha 1993, s. 147-162.

³⁷⁴ *Středověké legendy prokopské*, Praha 1953.

³⁷⁵ Srov. JOSEF ŠRÁMEK, „*Aby události neunikly paměti. Středověká listinná falza a kláštery*, *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2. 2009, s. 13-36, kde je shrnuta obsáhlá literatura k tématu.

³⁷⁶ *Regula Benedicti*, Praha 1998.

³⁷⁷ Není důvodu předpokládat, že tomu bylo jinak ve středověku než v době moderní. Srov. JIŘÍ ŠOUŠA, *Jak to bylo a být nemělo. Ke studiu tzv. neformálních struktur v dějinách správy českých zemí 19. a 20. století*, *Acta Universitatis Carolinae* 1, 1996. Z pomocných věd historických XIII. Pomocné vědy historické a jejich místo mezi historickými obory, s. 55-62.

4. Bohemia monastica: Vznik sítě českých benediktinských klášterů

4.1. Christianizace přemyslovských Čech a vznik církevních struktur

K výraznějšímu šíření křesťanské víry³⁷⁸ došlo v Čechách na přelomu 9. a 10. století, a to v souvislosti s přijetím křtu prvním historicky doloženým Přemyslovcem Bořivojem a jeho manželkou Ludmilou, dle tradice z rukou arcibiskupa Metoděje.³⁷⁹ Samozřejmě nešlo o první kontakt s vírou v Syna Božího. Formálně byly Čechy křesťanské od roku 845 díky známému křtu 14 českých knížat v Řezně. Třebaže se jednalo o akt jednotlivců, motivovaný politicky, Čechy už poté představovaly zemi „dvojí víry“ (o pohanské restauraci po změně politické orientace již roku následujícího nevíme) a celý proces, jakkoliv formálně, zakončila právě Bořivojova osobní konverze, spojená s novým pojetím výkonu moci v české kotlině. Zásadní význam pro konsolidaci nové víry ve vztahu k až do 12. století přežívajícímu pohanství³⁸⁰ měla brzká existence „národních“ světců sv. Václava, sv. Ludmily a sv. Vojtěcha (potažmo sv. Prokopa, který stanul po jejich boku roku 1204).³⁸¹ Konkrétním vyjádřením definitivního akceptování přemyslovských Čech coby

³⁷⁸ Na problém s šířením křesťanské víry a především našeho vnímání procesu christianizace podnětným způsobem upozornil JOHN VAN ENGEN, *The Christian Middle Ages as an Historiographical Problem*, *American Historical Review* 3, 1986, s. 519-552; základní metodologickou práci v chápání historického jevu pokřesťanštění představuje PETER BROWN, *Autorita a posvátné. Aspekty christianizace římského světa*, Brno 1997. Z početné literatury pak alespoň výběrově srov. inspirativní počiny, jaké představují IAN WOOD, *The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe, 400-1050*, Harlow 2001; MARTIN CARVER (ed.), *The Cross goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300*, Woodbridge – Rochester 2003; NORA BERENDOVÁ (ed.), *Christianizace u utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, Praha 2013, odrážející rozsáhlé spektrum moderních badatelských přístupů i široký geografický rámec. K českým poměrům srov. PETR SOMMER, *Duchovní svět raně středověké české laické společnosti*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha 1997, s. 133-166; TÝŽ, *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*, Praha 2001; TÝŽ, *Christianizace raně středověkých Čech*, in: České země v raném středověku, Praha 2006, s. 85-91; nejnověji pak JIŘÍ HANUŠ A KOL., *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě*, Brno 2011.

³⁷⁹ Srov. *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*, Praha 1978, s. 18-21; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores*, Nova series II, Berlin 1923, s. 32. Z literatury alespoň MILOŠ ŠOLLE, *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*, Praha 1996; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*, Praha 2001, především s. 297-347; PETR CHARVÁT, *Zrod českého státu (568-1055)*, Praha 2007; JÁN STEINHÜBEL, *Kapitoly z nejstarších českých dějin, 531-1004*, Kraków 2011; DAVID KALHOUS, *Christian und Grossmähren*, in: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas (mit einem speziellen Blick auf die grossmährische problematik)*, Brno 2005, s. 25-33. Obsáhlou literaturu shrnuje FRANTIŠEK GRAUS, *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách 10. století*, *Československý časopis historický* 1966, s. 483, pozn. 79. V základní rovině k moravským poměrům srov. DUŠAN TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871*, Praha 2001; dále LIBOR JAN, *Stará Morava mezi Východem a Západem*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 251-264.

³⁸⁰ Informuje *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 161. K vztahu raného křesťanství a pohanství srov. P. SOMMER, *Začátky křesťanství*, passim; ZDENĚK SMETÁNKA, *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života*, Praha 2004, s. 188-197; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Počátky přemyslovské státnosti mezi křesťanstvím a pohanstvím*, in: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*, Brno 2006, s. 25-46.

³⁸¹ Základní práci ohledně významu světců v křesťanské společnosti představuje kniha PETERA BROWNA, *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago 1982. Platnost si stále ponechává

křesťanské země okolím se stal úspěch knížat Boleslava I. a Boleslava II. ve snahách o zřízení biskupství v Praze roku 973.³⁸² Tak se přemyslovské země plně přiřadily ke společenství křesťanských států. V české historiografii se podnes řeší otázka vztahu přemyslovských Čech k mojmírovské Moravě, odtud jsou pak rozvíjeny rozličné úvahy o kontinuitě staromoravských církevních struktur a raně přemyslovského státu, především s ohledem na liturgickou orientaci.³⁸³ Přes nepochybnou kontinuitu určitých aspektů se ovšem Čechy již v polovině 9. století, nejpozději na jeho konci, přihlásily skrze

stěžejní práce FRANTIŠKA GRAUSE, *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit*, Praha 1965; na konkrétním příkladu českých patronů pak TÝŽ, *St. Adalbert und St. Wenzel. Zur Funktion der mittelalterlichen Heiligenverehrung in Böhmen*, in: *Europa slavica – Europa orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, Berlin 1980, s. 205-231; nověji pak PETR KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011. Zde i diskuse o ne zcela jasné Prokopově kanonizaci.

³⁸² Viz VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny, díl I.1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, s. 583-592; FRANTIŠEK GRAUS, *Böhmen zwischen Bayern und Sachsen. Zur böhmischen Kirchengeschichte des 10. Jahrhunderts*, in: *Historica* 1969, s. 5-42; ZDENĚK FIALA, *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310*, Praha 1975, s. 69-75; ROSTISLAV NOVÝ, *K zakládacím listině pražského biskupství*, in: *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993, s. 13-19; JIŘÍ SLÁMA, *Český kníže Boleslav II.*, in: *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*, Praha 2000, s. 9-26; PETR CHARVÁT, *Boleslav II. Sjednotitel českého státu*, Praha 2004, s. 102-105; DUŠAN TŘEŠTÍK, *K založení pražského biskupství v letech 968-976: pražská a řezenská tradice*, in: *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi J. Petráňovi*, Praha 2004, s. 179-196; DAVID KALHOUS, *Záhadné počátky pražského biskupství*, in: *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, Praha 2004, s. 195-208; JOANNA ALEKSANDRA SOBIESIAK, *Boleslaw II Przemyslidzi i ich państwo (Od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Poznań 2008, s. 170-219. V souvislosti s počátky biskupství pražského je zapotřebí zohlednit také otázku biskupství olomouckého (resp. moravského): viz V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.1*, s. 609-613; L. JAN, *Stará Morava*, s. 251-264; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Moravský biskup roku 976*, in: *Ad vitam et honorem. Profesorovi Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 211-220, souhrnně naposledy PETR ELBEL, *Dějiny neúspěchu aneb úsilí Přemyslovců o zřízení arcibiskupství v českém státě*, in: *Martin Wihoda – Lukáš, Reitinger a kol., Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2012, s. 238-293; JOSEF ŠRÁMEK, *K výročí roku 1063: Moravský biskup Jan aneb O jednom obraze z Kosmovy kroniky*, *Vlastivědný věstník moravský* 3, 2013, s. 4-20.

³⁸³ Srov. VÁCLAV CHALOUPECKÝ, *Slovanská bohoslužba v Čechách*, *Věstník České akademie věd a umění* 59, 1950, s. 65-80; F. GRAUS, *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách*, s. 473-477; OLDŘICH KRÁLÍK, *Nová fáze sporů o slovanskou kulturu v přemyslovských Čechách*, *Slavia* 37, 1968, s. 474-494; RADOSLAV VEČERKA, *Problematika staroslověnského písemnictví v přemyslovských Čechách*, *Slavia* 39, 1970, s. 223-237; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století. Představy a skutečnost*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 189-218; L. JAN, *Stará Morava*, s. 251-259; TÝŽ, *Strukturelle Veränderungen – zwischen Altmähren und dem frühprämyslidischen Staat*, in: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas (mit einem speziellem Blick auf die grossmährische problematik)*, Brno 2005, s. 19-23; TÝŽ, *Budování monarchie českých Přemyslovců. Postřehy a úvahy*, in: *Martin Wihoda – Lukáš Reitinger a kol., Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2012, s. 117-136; MARTIN WIHODA, *Die mährischen Eliten als Problem der Kontinuität (oder Diskontinuität?) der böhmischen Geschichte*, in: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas (mit einem speziellem Blick auf die grossmährische problematik)*, Brno 2005, s. 9-18; TÝŽ, *Morava v době knížecí 906-1197*, Praha 2010, s. 128-133; PETR SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007, s. 95-102; AGNIESZKA KUŹMIUK-CIEKANOWSKA, *Święty i historia. Dynastia Przemyslidów i jej bohaterowie w dziele mnicha Krystiana*, Kraków 2007, s. 16-52, 129-149; DAVID KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*, *Český časopis historický* 108, 2010, s. 1-33.

zahraničněpolitickou orientaci ke kulturnímu okruhu latinskému. Podle Dušana Třeštíka nebyla volba mezi latinskou a řeckou kulturní sférou na pořadu dne, taková otázka podle jeho soudu nestála ani před Velkou Moravou.³⁸⁴ Část historiků dnes usuzuje, že poměrně záhy začala přemyslovská knížata usilovat o povýšení své domény na autonomní arcidiecézi, leč přes opakované pokusy se toto zdařilo až roku 1344 druhému panovníkovi nové lucemburské dynastie Karlovi.³⁸⁵

Křesťanství mělo nejspíše od začátku podporu vládnoucích knížat coby účinný nástroj k rozbití dosavadních socio-kulturních vazeb a prostředek k povznesení knížecí prestiže, stejně jako upevnění nových organizačních (chceme-li, státních)³⁸⁶ struktur.³⁸⁷ Výmluvně to ilustruje mnich Kristián ve své svatováclavské a ludmilské dvojlegendě, když líčí pohnutky Bořivojova přijetí křtu.³⁸⁸ Podobně dokládá souvislost mezi rozšiřováním přemyslovské domény v Čechách a novými církevními fundacemi i archeologie. Patrně ne náhodou nejstarší duchovenské instituce nepřekračují hranice centrální oblasti přemyslovského knížectví.³⁸⁹ Stranou musíme ponechat případ Moravy, kde lze předpokládat nějakou míru kontinuity po roce 906 (leccos např. naznačují počátky rajhradského kláštera či postavení Olomouce coby duchovního i politického centra), leč stav pramenné základy nepovoluje než více či méně podložené hypotézy.³⁹⁰ Není třeba pochybovat o tom, že k postupu christianizace významně přispěly právě kláštery, byť jejich vliv bývá poněkud upozadován ve prospěch zakladatelského díla přemyslovských

³⁸⁴ D. TŘEŠTÍK, *Staroslovanská liturgie*, s. 190.

³⁸⁵ ZDENĚK BOHÁČ, *Vývoj diecézní organizace českých zemí*, in: *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993, s. 21-27; P. ELBEL, *Dějiny neúspěchu*, s. 238-306. Myšlenku, že by o zřízení pražského arcibiskupství usiloval už kníže Břetislav I. skrze translaci ostatků sv. Vojtěcha zásadně odmítl IVAN HLAVÁČEK, *Angebliche Versuche der Přemysliden des 11. Jhs. um das Landeserzbistum in Prag*, in: *Prusy – Polska – Europa. Studia z dziejów i czasów wczesnonowożytnych*, Toruń 1999, s. 34-44. Hlaváčkův úsudek ale zůstal ojedinelým a nepůsobí příliš přesvědčivě.

³⁸⁶ K problematice užívání moderních pojmoslovných kategorií stát, resp. národ v reáliích středověku naposledy obsáhle a s reflexí širokého spektra medievistické literatury MARTIN WIHODA, *"Stát" a "státnost" evropského středověku v souřadnicích historického myšlení*, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 7, 2007, s. 29-37; TÝŽ, *Přemyslovská mediévistika o sobě a sobě. Melancholické rozjímání nad „budováním českého státu“*, *Časopis Matice moravské* 2, 2009, s. 447-460.

³⁸⁷ PETR SOMMER – DUŠAN TŘEŠTÍK – JOSEF ŽEMLIČKA, *Čechy a Morava*, in: Nora Berendová (ed.), *Christianizace u utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*, Praha 2013, s. 219-223, 236-240.

³⁸⁸ *Kristiánova legenda*, s. 18-21.

³⁸⁹ P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 21-23.

³⁹⁰ Viz naposledy podnětně M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 55-112; resp. TÝŽ, *Morava v 10. století*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 53-73; srov. také LIBOR JAN, *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*, in: XXVII. Mikulovské sympozium. Vývoj církevní správy na Moravě, Brno 2003, s. 7-20.

knížat.³⁹¹ Pokud budeme souhlasit s Dušanem Třeštíkem, že v konverzi od pohanství ke křesťanství nespočíval hlavní důraz na víře (*fides*), ale na rituálu (*religio*),³⁹² vysvětluje nám jasně nezastupitelnost reprezentantů nového kultu, jejichž roli nemohla knížecí moc suplovat. Příznáme-li relevanci Kosmovu údaji o 20 nových kostelích křesťanského ritu, založených knížetem, je také potřeba uvažovat o nárocích na jejich personálním zajištění. Zásadní roli v šíření křesťanství a následném upevnění církevních struktur sehrálo v období 9.-10. století především Řezno coby sídlo nejen biskupství, ale především významného benediktinského opatství, zasvěceného sv. Jimramovi (misijní biskupství v Řezně tvořilo až do roku 974 jeden celek s klášteřem, tj. zdejší biskup byl zároveň také opatem). Právě zdejší mniši sehráli významnou roli v nejstarších dějinách české církve. Řezenští mniši zajišťovali personální fungování pražského archipresbyteriátu, díky souhlasu řezenského biskupa Wolfganga vzniklo pražské biskupství, s řezenským klášteřem byl ostatně úzce spojen i benediktinský klášter v Niederaltaichu, odkud bylo na prahu 11. století obrozeno české benediktinství.³⁹³ Vedle Řezna však pro nejstarší dobu nesmíme opomínat ani význam Pasova a Salzburku, které také představovaly důležitá centra christianizace středovýchodní Evropy.³⁹⁴

³⁹¹ Naposledy na to upozornil LIBOR JAN, *K nejnovější literatuře o sv. Prokopovi a sázavském klášteři*, Český časopis historický 2009, s. 372. Kořeny této tendence nejspíše tkví ve skutečnosti, že i svatovítský děkan Kosmas jako vlivný informátor připisuje zásadní podíl na christianizaci Čechů Boleslavu II. (správně Boleslavu I., viz D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 437), který podle něho založil na dvacet kostelů: srov. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 42, 46, přitom však o řeholních fundacích jako takových mlčí. Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Otazníky nad nejstaršími dějinami břevnovského konventu: Kosmův vztah k českým klášterům aneb Na okraj jeho kroniky Čechů*, in: Jan Stejskal (ed.), *Mladá historie. Sborník studentských prací oboru historie*, Olomouc 2008, s. 117-138.

³⁹² Viz D. TŘEŠTÍK, *Počátky přemyslovské státnosti*, s. 41.

³⁹³ Srov. ALBERT HAUCK, *Kirchengeschichte Deutschlands, Band III*, Berlin 1958, s. 378-382; JOSEF HEMMERLE, *Germania Benedictina, Band II. Bayern*, Augsburg 1970, s. 238-247; RUDOLF GRABER, *Zum Geleit. St. Wolfgang und Prag*, in: Regensburg und Böhmen, Regensburg 1972, s. 7-10; JOSEPH STABER, *Regensburg und Böhmen bis 870*, in: Tamtéž, s. 11-16; TÝŽ, *Die Missionierung Böhmens durch die Bischöfe und das Domkloster von Regensburg im 10. Jahrhundert*, in: Tamtéž, s. 29-38; FRIEDRICH PRINZ, *Die gesellschaftliche Bedeutung des frühmittelalterlichen Mönchtums für Süddeutschland und Böhmen*, in: Tausend Jahre Bistum Prag 973-1973. Beiträge zum Millennium, München 1974, s. 41-51; JOSEF HEMMERLE, *Mission und Klöster der bayerischen Benediktiner in Böhmen*, in: Tamtéž, s. 52-69; ZDENKA KRUMPHANZLOVÁ, *Die Regensburger Mission und der Sieg der lateinischen Kirche in Böhmen im Licht archäologischer Quellen*, in: Millennium dioeceseos Pragensis 973-1973. Beiträge zur Kirchengeschichte Mitteleuropas im 9.-11. Jahrhundert, Wien – Köln – Graz 1974, s. 20-40; JOSEF SEMMLER, *Benediktinisches Mönchtum in Bayern im späten 8. und frühen 9. Jahrhundert*, in: Frühes Mönchtum in Salzburg, Salzburg 1983, s. 199-218; KARL HAUSBERGER, *Geschichte des Bistums Regensburg, Band I. Mittelalter und frühe Neuzeit*, Regensburg 1989, s. 13-272. Ke vztahům Řezna a prvního benediktinského kláštera v českých zemích v Břevnově viz PETR SOMMER, *Řezno a raně středověký Břevnov*, Český časopis historický 1, 1995, s. 25-36.

³⁹⁴ S ohledem na monasticismus srov. *Frühes Mönchtum in Salzburg*, Salzburg 1983; dále MAX HEUWIESER, *Geschichte des Bistums Passau, Band I. Die Frühgeschichte*, Passau 1939; ANNETTE ZURSTRASSEN, *Die Passauer Bischöfe des 12. Jahrhunderts. Studien zu ihrer Klosterpolitik und zur Administration des Bistums*, Passau 1989.

Dalšími centry duchovní správy byly vedle klášterů toliko hradské okrsky,³⁹⁵ farní síť se budovala dosti zdlouhavě – celý tento proces byl zakončen vlastně až na prahu vrcholného středověku.³⁹⁶ Je otázkou, jakou váhu lze přičítat kostelům při hradských okrscích s ohledem na jejich dostupnost. Ne zcela optimální situaci naznačuje normativní pramen, tzv. Homiliář opatovický, když nařizuje laikům účast na slavení mše svaté striktně ve farnosti, k níž přísluší (snad z důvodu lepší kontroly ortodoxie).³⁹⁷ Tento důraz dokládá též letopis Kanovníka vyšehradského.³⁹⁸ Na problém nedostatečnosti farní správy poukázal roku 1143 papežský legát Guido, leč jak dokládají prameny, problém nebyl uspokojivě dořešen ani na počátku 13. století.³⁹⁹ Záhodno je také vzít v potaz doložený jev nárůstu četnosti venkovských kostelů, patrný s jistotou od 12. století, jež také indikuje nenaplněnost jisté potřeby spirituálního zajištění.⁴⁰⁰ Zajímavým ukazatelem jsou i pohřby. Dosud byla archeology odkryta celá řada pohřbů venkovských, avšak není po archeologické stránce jednoznačně verifikovatelné, zda se jedná o pohřby mimo okruh sakrální stavby nebo zda se tato stavba (nelze jednoznačně uvažovat o striktně kamenných stavbách) pouze nedochovala.⁴⁰¹ Lze se tak důvodně domnívat, že kláštery (a nemnohé kapituly), představující vítané zahuštění církevní správy v přemyslovském knížectví, tak po dlouho hrály významnou roli v každodenní pastoraci venkovského lidu.

³⁹⁵ První písemný doklad o existenci hradských kněží představují (vedle *Kristiánovy legendy*, passim) tzv. Břetislavova hnězdenská statuta, dochovaná v Kosmově kronice Čechů. Viz *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 88-90. Vzhledem k tomu, že není zřejmé, odkud Kosmas své informace čerpal a zda nejde jen o jeho autorskou licenci, není tento údaj bez komplikací. Srov. GERARD LABUDA, *Święty Wojciech. Biskup-męczennik, patron Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 2000, s. 269.

³⁹⁶ K ke komplikovanému vývoji farních struktur srov. ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, in: *Colloquia Mediaevalia Pragensia 8. Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, Praha 2007, s. 23-32; IVO ŠTEFAN – LADISLAV VARADZIN, *Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie*, in: Tamtéž, s. 33-54; LIBOR JAN, *Die Anfänge der Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren*, in: *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, Göttingen 2008, s. 183-199. Velice podnětnou práci naposled k tématu předložil PETR JOKEŠ, *Farní organizace na středověké západní Moravě*, Brno 2011.

³⁹⁷ *Das Homiliar des Bischofs von Prag*, Prag 1863, s. 22.

³⁹⁸ *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, s. 225-226.

³⁹⁹ CDB I, č. 135, s. 138; CDB II, č. 235, s. 226, č. 236, s. 227

⁴⁰⁰ Viz JOSEF ŽEMLIČKA, *Venkovské románské kostely*, in: Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, s. 270-271; PETR SOMMER, *Druhá vlna christianizace české společnosti*, in: Tamtéž, s. 399-401.

⁴⁰¹ Srov. PAVLÍNA MAŠKOVÁ, *Pohřby na venkově*, in: Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, s. 410-412.

4.2. Benediktinské fundace 10. století

Obecně se soudí, že klérus v přemyslovském knížectví 1. poloviny 10. století představoval nepočetnou entitu, pocházel povětšinou ze zahraničí,⁴⁰² kde (přednostně opět v Řezně, jak ukazuje příklad syna Boleslava I. Kristiána) byli také školeni duchovní domácího původu, byť snad lze s jistou opatrností uvažovat o určité vzdělávací roli pražského archiepiskopátu.⁴⁰³ Přestože lze tomuto názoru s vysokou pravděpodobností přitakat, na druhou stranu jako by se zdálo, že je tím český raný středověk vylidňován. Pod nepřímou úměrou rostoucí kritičnosti a mizivého množství pramenů tak chudne obraz rané české církve o obtížně zařaditelné a organizovatelné jevy jakými jsou poustevníci (do očí bijícími výjimky představují případy poustevníka Gunthera alias Vintíře či pozdějšího sázavského opata Prokopa, do říše smyšlenek je povětšinou odkazován Jurik či Vitalis, které zná broumovská tradice) či inkusové.⁴⁰⁴ Je zřejmé, že skoupost pramenů stěží kdy dovolí nahlédnout, zda a jak je tento obraz pravdivý, přesto je záhodno mít tento limit na paměti. Budeme-li pak mluvit o nejstarších kláštřích v českých zemích, bude snad na místě dodat, že se jedná především o první ústavy, které přetrvaly natolik dlouho, aby se paměť o nich odrazila v těch nemnoha dodnes dochovaných pramenech. Přitom však nemůžeme bezpečně vyloučit, že v českém teritoriu minimálně 10. století neexistovaly další spirituální komunity, více či méně organizované.⁴⁰⁵ Dosud uspokojivě nedořešenou otázkou např. zůstávají ve stínu obsáhlé diskuse o vlivu a rozsahu staroslověnské liturgie osudy velkomoravského kléru po pádu mojmírovského státu – právě proto, že nelze

⁴⁰² D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 437-438; P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 29-30; P. SOMMER – D. TŘEŠTÍK – J. ŽEMLIČKA, *Čechy a Morava*, s. 231, 241-247.

⁴⁰³ Viz DUŠAN TŘEŠTÍK, *Přemyslovec Kristián*, Archeologické rozhledy 1999, s. 602-613; což rozvíjí JOSEF ŠRÁMEK, *Osobnost procházející dějinami, stále záhadný Kristián. Mnich kláštera sv. Emmerama v Řezně nebo sv. Benedikta, Bonifacia a Alexia v Břevnově?*, Studia theologica 1, 2008, s. 32-40. Srov. také A. KUŽMIUK-CIEKANOWSKA, *Święty i historia*, s. 53-77. Na okraj kristiánovské otázky nutno dodat, že se přidržují v otázce datace tohoto díla názorů, které zformulovali především Dušan Třeštík a David Kalhous. Co proti tomu namítá naposledy Petr Kubín, nepokládám za dostatečně průkazné. Srov. DUŠAN TŘEŠTÍK, *Deset tezí o Kristiánově legendě*, Folia Historica Bohemica 2, 1980, s. 7-33; DAVID KALHOUS, *Kristiánova legenda v souřadnicích dějin 10. a 11. století*, in: Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów, Poznań 2007, s. 57-77; PETR KUBÍN, *Znovu o Kristiána*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 63-72; DAVID KALHOUS, *Znovu o Kristiána: replika*, Časopis Matice moravské 126, 2007, s. 411-417; TÝŽ, *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*, Leiden – Boston 2012, s. 186-193.

⁴⁰⁴ Srov. CDB II, č. 367, s. 399-401; MAGNOADL ZIEGELBAUER, *Epitome historica regii, liberi, exempti in regno Bohemiae antiquissimi, celeberrimi ac amplissimi monasterii Brevnoviensis vulgo S. Margarethae Ordinis S. Benedicti prope Pragam*, Coloniae 1740, s. 40, 184; BONAVENTURA PITER, *Thesaurus absconditus in agro seu monasterii Brzevnoviensi prope Pragam*, Brunae 1762, s. 141-144; FRANTIŠEK KRÁSL – JAN JEŽEK, *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter a úcta u lidu*, Praha 1898, s. 316-317, 330; P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 102-110; P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 195-255.

⁴⁰⁵ Na toto opatrně upozorňuje např. IVAN HLAVÁČEK, *Z dějin břevnovského opatství*, in: Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově, Praha 1993, s. 13.

očekávat naprosté vylidnění Moravy, jak ukazuje např. případ raně středověké Olomouce.⁴⁰⁶

První řeholní ústav v českých zemích, o němž jsme tak s jistotou informováni, byl ustaven kolem roku 970 v úzké vazbě na počátky pražského biskupství,⁴⁰⁷ a to zásluhou sestry knížete Boleslava II. Mlady,⁴⁰⁸ která patrně pod vlivem své výchovy v Řezně a především v Římě podnítila založení benediktinského ženského kláštera sv. Jiří⁴⁰⁹ na Pražském hradě, aby se posléze stala vůlí papeže pod řeholním jménem Marie jeho první abatyší. Svatojiřský klášter byl od nejstarších dob už s ohledem na svou polohu úzce spojen s dvorem přemyslovských panovníků a v církevních souřadnicích knížectví hrál podobnou roli jako říšské kláštery Quedlinburg či Gandersheim, tj. kromě místa vzdělávání přemyslovských princezen po jistou dobu i jako nekropole přemyslovského rodu.⁴¹⁰ Lze předpokládat, že v nejstarším období se nejednalo v případě svatojiřského ústavu o klasický klášter benediktinek, ale spíše o ženskou kanonii, jak bylo v případě panovnických fundací obvyklé. Rozdíl spočíval v tom, že urozené kanovničky se sice řídily řeholí sv. Benedikta, požívaly však také řady úlev a privilegií: nemusely skládat řeholní sliby, měly právo na majetek a služebnictvo. Ke změně v plnohodnotný klášter došlo nejspíše až pod vlivem gregoriánské reformy, jejímž výsledkem byl ženský klášter

⁴⁰⁶ Ostatně *Kristiánova legenda*, s. 12-29, vypráví, že křesťanství přišlo do Čech z Moravy. K poměrům na Moravě po roce 906 MARTIN WIHODA, *Morava v 10. století*, in: České země v raném středověku, Praha 2006, s. 53-73; či ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů*, Památky archeologické 1986, s. 18-80. S důrazem na církevní organizaci pak L. JAN, *Počátky moravského křesťanství*, s. 7-20; s akcentem na mnišství a iro-skotskou misií METODĚJ ZEMEK, *Die ältesten monastischen Gemeinschaften in Mähren*, in: Frühes Mönchtum in Salzburg, Salzburg 1983, s. 221-229. Ke kontinuitě Olomouce JOSEF BLÁHA, *Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci*, in: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), Praha 2000, s. 179-196; TÝŽ, *Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.-17. století) na území města Olomouce*, *Archaeologia Historica* 1998, s. 133-157.

⁴⁰⁷ Údaje o založení se v literatuře různí: k problémům přesné datace naposledy D. TŘEŠTÍK, *K založení pražského biskupství*, s. 179-196; D. KALHOUS, *Záhadné počátky pražského biskupství*, s. 195-208.

⁴⁰⁸ Viz ANEŽKA BIRNBAUMOVÁ, *Dobrava a Mlada*, in: Karel Stloukal (ed.), *Královný, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 55-62; VÁCLAV RYNEŠ, *Mlada Přemyslovna*, Praha 1944; RUDOLF TUREK, *Ctihodná Mlada – Marie*, in: *Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*, Praha 1989, s. 78-84; BOŽENA KOPIČKOVÁ, *Urozená paní*, in: *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 79; P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 151-160.

⁴⁰⁹ O založení kláštera hovoří *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 42-44 (s nesprávným datem 968). Srov. také *Letopisy hradištsko-opatovické*, in: FRB II, s. 387. Dále ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *Poznámky k průzkumu kláštera sv. Jiří na Pražském hradě*, *Umění* 11, 1962, s. 177-181; TÝŽ, *Basilika sv. Jiří na Pražském hradě*, Praha 1966; IVAN BORKOVSKÝ, *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*, Praha 1975; ANEŽKA MERHAUTOVÁ – DUŠAN TŘEŠTÍK, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1984, s. 63-64; JAN FROLÍK – ZDENĚK SMETÁNKA, *Archeologie na Pražském hradě*, Praha – Litomyšl 1997, s. 112-115.

⁴¹⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 103-105, 123-125; *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, s. 206, 236-237. Srov. D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 450-470.

v podobě, jak o něm hovoří Kosmas.⁴¹¹ Bohatě nadaný svatojiřský klášter zůstal i pro pozdější časy u přemyslovských princezen v oblibě (vrcholu slávy dosáhl na přelomu 13. a 14. století za abatyše Kunhuty Přemyslovny) – jeho abatyše měla pak mimo jiné právo korunovat české královny.⁴¹² V klášteře se také rozvíjela ústa svatoludmilská i kult zakladatelky Mlady, ten však nepříliš úspěšně.⁴¹³

Na první mužský klášter černých mnichů si však české země musely ještě počkat. Podle tradice,⁴¹⁴ jejíž jádro je pokládáno za víceméně věrohodné, byl na začátku 90. let 10. století založen knížetem Boleslavem II. a pražským biskupem Vojtěchem mužský klášter černých mnichů v Břevnově.⁴¹⁵ Biskup Vojtěch, jenž právě vyslyšel prosby svých oveček a vrátil se z římského exilu, přivedl (opět podle tradice) z tamního kláštera sv. Bonifacia a Alexia na Aventinu skupinu benediktinských mnichů, kteří novou fundaci osadili.⁴¹⁶ Z textu privilegia papeže Jana XV. z roku 993, což je první pevné datum, spjaté s dějinami kláštera v Břevnově, dostal klášter své jméno po přilehlé vsi Břevnové.⁴¹⁷ Prvním opatem se údajně stal Říman Anastasius,⁴¹⁸ dále ztotožňovaný s Vojtěchovým vychovatelem Radlou, či Astrikem, pozdějším opatem uherského kláštera v Pannonhalmě a prvním ostřihomským

⁴¹¹ P. SOMMER, *První dvě století benediktinských klášterů*, s. 76; P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 104-105.

⁴¹² RENÁTA MODRÁKOVÁ, *Odras dvorského prostředí v klášteře benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě ve 13.-14. století*, in: *Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008, s. 459-474; TÁŽ, *Úrad abatyše kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražského hradě v období 13.-14. století*, in: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV.*, Praha 2008, s. 580-587.

⁴¹³ NAĎA PROFANTOVÁ, *Kněžna Ludmila. Vládkyně a světice, zakladatelka dynastie*, Praha 1996, s. 115-119; ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Úcta sv. Ludmily mezi 12. a 14. stoletím a její formování v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě*, in: *Nomine Liudmilam. Sborník prací k počtě sv. Ludmily*, Praha 2006, s. 41-53; P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 105-123, 151-160.

⁴¹⁴ *Viz Václava Hájka z Libočan Kronika česká, díl II. Zánik pohanství. R. 905-1100*, Praha 1923, s. 153-159; Božímu zásahu přiřknuto založení ale už ve falzu donační listiny Boleslava II. *Viz CDB I, č. 375, s. 348.*

⁴¹⁵ CDB I, č. 375, s. 347-348. U různých autorů různé doby se občas liší interpretace podílu obou mužů na fundaci. Srov. F. KRÁSL – J. JEŽEK, *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský*, s. 155; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.1*, s. 635-636, pozn. 2; RUDOLF URBÁNEK, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend václavských i ludmilských a její autor, díl 1/2*, Praha 1948, s. 479-480; DANA KOUTNÁ-KARG, *Die Anfänge des Klosters Břevnov*, in: *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr, St. Ottilien 1993*, s. 220; PETR SOMMER, *Das Kloster Břevnov*, in: *Europas Mitte um 1000, Band 1, Stuttgart 2000*, s. 418; LIBOR JAN, *Řeholník*, in: *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 169.

⁴¹⁶ *Brunonův život sv. Vojtěcha*, in: FRB I, s. 276, 278-281; *Jana Kanaparia život svatého Vojtěcha*, in: *Tamtéž*, s. 247-249. K Aventinu KARL BOSL, *Adalbert von Prag. Heiliger an einer euroäischen Zeitwende*, in: *Tausend Jahre Bistum Prag 973-1973. Beiträge zum Millenium*, München 1974, s. 99-101; TÝŽ, *Das Kloster San Alessio auf dem Aventin zu Rom. Griechisch-lateinisch-slavishe Kontakte in römischen Klöstern vom 6./7. bis zum Ende des 10. Jahrhunderts: Kulturbewegung im Mittelmeerraum im archaischen Zeitalter Europas*, in: *Beiträge zur Südosteuropaforschung*, München 1970, s. 15-28; STANISŁAW ZAKRZEWSKI, *Opactwo benedyktyńskie św. Bonifacego i Aleksego na Awentynie w latach 977-1085*, in: *Święty Wojciech v polskiej tradycji historiograficznej*, Warszawa 1997, s. 59-130; MIECZYSLAW ROKOSZ, *Rzym w X wieku. Lata klasztorne św. Wojciecha-Adalberta*, in: *Tropami Świętego Wojciecha*, Poznań 1999, s. 81-96.

⁴¹⁷ CDB I, č. 38, s. 44; CDB I, č. 375, s. 348. Z lingvistického hlediska ANTONÍN PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny, díl I. A-H*, Praha 1947, s. 158-159; srov. ANTONÍN HEJNA, *Příspěvek k počátkům osídlení Břevnova*, *Archeologia Pragensia* 5/1, 1984, s. 103-111; VLADIMÍR PÍŠA, *Milénium kláštera v Břevnově*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 35-36.

⁴¹⁸ Podle V. NOVOTNÉHO, *České dějiny I.1*, s. 636, pozn. 2, „kombinace velmi nejistá.“

arcibiskupem.⁴¹⁹ Existuje ovšem i jiná tradice o nejstarších dějinách břevnovské fundace, zachycená ve 14. století kronikářem Karla IV. Přibíkem Pulkavou z Radenína, jež informuje o tom, že Břevnov nebyl prvním sídlem aventinských mnichů na české půdě.⁴²⁰ Biskup Vojtěch se podle této tradice rozhodl zárodek budoucího břevnovského konventu usídlit nejprve v blízkosti hradiště Kostelec (dnes Plzeň-Doubravka). Tam měl být také vybudován malý klášteřík. Tuto představu, kterou ještě Rudolf Turek pokládal za věrohodnou,⁴²¹ ovšem přesvědčivě zamítl Jiří Sláma.⁴²² Nezpochybnitelný doklad o existenci břevnovského benediktinského konventu je skutečně dochován až z devadesátých let 10. století, kam se hlásí protekční privilegium papeže Jana XV. a donační listina knížete Boleslava II. (z pramenů mladších stručnou zmínku obsahují tzv. České letopisy, do roku 992 klade vznik kláštera Přibík Pulkava z Radenína).⁴²³ Třebaže z výsledků dosavadního diplomatického a paleografického zkoumání vyplývá, že údajné Boleslavovo privilegium je pozdějším falzem a původně pravá papežská listina byla před svou konfirmací počátkem 13. století interpolována, minimálně Janovu protekčnímu privilegiu je přiznávána ve většině obsažených údajů dostačující relevance.⁴²⁴

Právě privilegium papeže Jana XV. je zajímavým podnětem pro úvahy o počátcích monasticismu v českých zemích. V dané listině se totiž mluví o tom, že břevnovský klášter, který měl být založen nedlouho před vydáním písemnosti, byl v té době naopak již institucí konsolidovanou, ba dílem vzkvétající.⁴²⁵ O tuto dikci se opřel Václav Hrubý, který

⁴¹⁹ Toho takto uvedl do literatury VÁCLAV CHALOUPECKÝ, *Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organizátor uherské církve*, Bratislava 1, 1927, s. 210-228. Jeho pojetí jednoty Anastasia jako břevnovského opata a ostříhomského arcibiskupa zůstalo nadlouho vládnoucím paradigmatem. Srov. RUDOLF TUREK, *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 2000, s. 201; naposledy JÁN STEINHÜBEL, *Svatý Vojtěch a Uhorsko*, in: *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*, Praha 1998, s. 126-127. S odlišnou, leč nakonec zapadlou interpretací přišel OLDŘICH KRÁLÍK, *Slavníkovské interludium. K česko-polským kulturním vztahům kolem roku 1000*, Ostrava 1966, hl. s. 76-120. Toto ztotožnění ale vychází ze starší tradice: srov. *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 27-29, pozn. 1. K osobnosti opata/biskupa Anastasia/Astrika souhrnně LÁSZLÓ VESZPRÉMY, *Ungarn. Ein historischer Überblick*, in: *Europas Mitte um 1000, Band 2*, Stuttgart 2000, s. 545-546.

⁴²⁰ *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 27, pozn. 1.

⁴²¹ RUDOLF TUREK, *Otázka prvního sídla břevnovského konventu*, in: *Milénium břevnovského kláštera (993-1993)*, Praha 1993, s. 9-12.

⁴²² JIŘÍ SLÁMA, *O údajném svatovojtěšském založení kostela sv. Jiří v Plzni-Doubravce*, *Minulostí západočeského kraje* 31, 2001, hl. s. 12-13.

⁴²³ CDB I, č. 38, s. 43-46 (srov. insert a konfirmaci v listině Přemysla Otakara I. z roku 1224: CDB II, č. 259, s. 248-251); CDB I, č. 375, s. 347-350 (srov. insert a konfirmaci v listině Přemysla Otakara II. z roku 1255: viz CDB V, č. 45); *Letopisy české*, in: FRB II, s. 381; *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 27, pozn. 1.

⁴²⁴ GUSTAV FRIEDRICH, *O privilegiu papeže Jana XV. daném r. 993 klášteru Břevnovskému*, *Český časopis historický* 1905, s. 12-21; VÁCLAV HRUBÝ, *Falsa břevnovská*, *Český časopis historický* 1920, s. 94-126; JAN BISTRICKÝ, *Über Falsifikate böhmischer Gründungsurkunden bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, in: *Archiv Mitteilungen* 4, 1991, s. 188; naposledy pak JOSEF ŽEMLIČKA, *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, in: *Milénium břevnovského kláštera (993-1993)*, Praha 1993, s. 25-39.

⁴²⁵ CDB I, č. 38, s. 45: „... idem monasterium, quod in temporalibus et in spiritualibus per dei misericordem providenciam iam ex parte florere...“ Srov. VÁCLAV HRUBÝ, *Tři studie k české diplomacie*, Brno 1936, s. 79, a v návaznosti JOSEF ŠRÁMEK, *Lesk a bída benediktinského mnišství v raně středověkých Čechách*:

nabídl zajímavou hypotézu, zda nedatovat akt fundace Břevnova již do rozmezí let 984-988.⁴²⁶ Je snad možné uvažovat o tom, že biskup Vojtěch (jedenak pod vlivem soudobých církevně-reformních trendů, jednak s vědomím nepočetnosti kléru v Čechách) při svém návratu roku 992 pouze přivedl část aventinského konventu, která rozšířila již v zásadě fungující břevnovský konvent a dále tak podporovala christianizaci Čech.⁴²⁷ Rozvíjející se Vojtěchův kult pak v břevnovské historické tradici převrstvil spletité počátky fundace a sv. biskup Vojtěch byl řeholníky vyzdvihován jako hlavní zakladatel jejich kláštera, tak jak o tom mluví i papežské protekční privilegium.⁴²⁸ Datum 993 by tak představovalo vlastně jen první doloženou písemnou zmínku, nastíněná hypotéza by přitom řešila snad až přílišnou césuru mezi přijetím křesťanství Přemyslovci, založením biskupství a zřízením prvních klášterů. Marek Derwich např. na příkladu vývoje polské církve ukázal, že v případě upevňování církevní páteře v krátce christianizovaných zemích je potřeba počítat s jakousi mezifází, kdy vzhledem k mnoha obtížím nebylo možno zakládat ihned pevné kláštery, na místo nichž po určitou dobu existovaly smíšené komunity kanonických presbyterií biskupů a malých monastických misionářských cel.⁴²⁹

Mezi lety 999-1000 došlo k založení další benediktinské knížecí fundace, a to kláštera Ostrov⁴³⁰ při ústí Sázavy do Vltavy. Prvním opatem ostrovského kláštera se stal mnich

břevnovský klášter v klíčových letech 993-1200. Historica Olomucensia 35-2009. Sborník prací historických XXIII, s. 21-39. Pro úplnost uved'mě, že přesně opačně je zmíněná pasáž interpretována ZDENĚKEM DRAGONEM – ANEŽKOU MERHAUTOVOU – PETREM SOMMEREM, *Stavební podoba břevnovského kláštera ve středověku*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 102.

⁴²⁶ V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 79. Srov. D. KOUTNÁ-KARG, *Die Anfänge des Klosters Břevnov*, s. 219, 221.

⁴²⁷ Srov. počátky kláštera v Międzyrzeczi (také pouze první známý), založeného misii sv. Romulada z Ravenny, leč posléze s podílem domácích řeholníků. Viz MAREK DERWICH, *Die ersten Klöster auf dem polnischen Gebiet*, in: Europas Mitte um 1000, Band 1, Stuttgart 2000, s. 515-516.

⁴²⁸ Klášterní nekrologium ze 17. století označuje biskupa Vojtěcha za fundátora, zatímco kníže Boleslav je toliko donátorem. Viz NA v Praze, fond Benediktini Břevnov, *Necrologium seu memoriale mortuorum fratrum, ac benefactorum Ordinis S. Benedicti*, inv. č. 120, fol. 1a, 40b. O významu osobnosti fundátora pro řeholní komunitu a s tím spojeným kultem inspirativně ROMAN MICHAŁOWSKI, *Święta moc fundatora klasztoru (Niemcy XI-XII wieku)*, *Kwartalnik historyczny* 1984, s. 3-24.

⁴²⁹ MAREK DERWICH, *Die ersten Klöster auf dem polnischen Gebiet*, s. 515. Srov. dále GERARD LABUDA, *Najstarze klasztory w Polsce (Skice historyczne jedenastego wieku)*, in: *Z badań nad dziejami klasztorów w Polsce*, Toruń 1995, s. 10-54; MAREK DERWICH, *Studia nad początkami monastycyzmu na ziemiach polskich. Pierwsze opactwa i ich funkcje*, *Kwartalnik historyczny* 2000, s. 77-105.

⁴³⁰ Viz CDB I, č. 40, s. 46-47. K roku 1010 udává počátek ostrovského kláštera (leč rukou 15. století!) *Auctarium Ekkehardi Altahense a. 508-1139*, in: MGH SS XVII. *Annales aevi Suevici*, s. 363. Srov. též *Nomina monachorum Altahensium, A. Sub Godehardo abbate 997-1022*, in: Tamtéž, s. 368. Dále viz KAREL VLADISLAV ZAP, *Benediktinští klášterové sv. Jana Křtitele na Ostrově a v Skalách*, *Památky archaeologické a místopisné* 1860, s. 108-117, 154-173; JAN LEGO, *Kde stával filiální klášter „Teslínský“ benediktinů Ostrovských?*, *Památky archaeologické a místopisné*, díl 18, 1898-1899, s. 123-124; FERDINAND TADRA, *Paměti kláštera ostrovského*, *Věstník České akademie* 1906, s. 423-431; ZDENĚK BOHÁČ, *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jilové u Prahy 1999; VÁCLAV HUŇÁČEK, *Ostrov mezi Břevnovem a Sázavou*, in: *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*, Praha 2000, s. 71-84; PETR SOMMER, *Sázava a české kláštery*, s. 147-151; DUŠAN FOLTÝN, *Celly a proboštství kláštera svatého Jana na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 277-289.

Lambert, původem z bavorského kláštera Niederaltaichu. Zakladatelem tohoto kláštera se stal nedlouho předtím zemřelý kníže Boleslav II., resp. jeho syn Boleslav III., který dovedl otcovo přání ke zdárnému konci. Jako možný motiv jsou v literatuře vyzdvihovány výčitky Boleslava II. stran osudu Slavníkovců či v důsledku té samé události napjaté vztahy Přemyslovců s břevnovskými řeholníky.⁴³¹ Volba mateřského kláštera pak odráží vzájemné vazby i politickou situaci, nadto lze s obtížemi uvažovat o kapacitách Břevnova dostačujících k zajištění dalšího konventu. Ostrovský klášter nabízí významný prostor pro srovnání s okolnostmi vzniku břevnovského kláštera. Petr Sommer předpokládá, že jednání o fundaci bezpochyby začala mnohem dříve, než nás informují dochované písemné prameny.⁴³² Přitom, jak upozornil Zdeněk Boháč, ještě v raném novověku přežívala v ostrovském nástupnickém konventu u sv. Jana pod Skalou tradice, hovořící o starším původu mateřského kláštera v návaznosti na jakousi poustevnickou komunitu. Otcí zakladateli měli být i v tomto případě kníže Boleslav II. a biskup Vojtěch, a to již roku 981.⁴³³

4.3. Benediktinské fundace 11. století

Na prahu 11. století tedy v přemyslovském knížectví stály s jistotou tři řeholní ústavy, dva mužské a jeden ženský. Situace ovšem v té době nevypadala pro další šíření řehole sv. Benedikta vůbec optimálně. Na počátku 11. století procházelo přemyslovské panství řadou problémů, krize přemyslovských rodinných vztahů se setkala s ambicemi polského panovníka Boleslava Chrabrého.⁴³⁴ O dobové atmosféře vypovídají osudy břevnovského kláštera. Obvykle se usuzuje, že břevnovská fundace neprožívala na přelomu 10. a 11. století nešťastnější časy, že nebyla příliš stabilní, že vazba konventu a jeho předních hodnostářů na biskupa Vojtěcha představovala po roce 995 komplikaci ve vztahu

⁴³¹ Srov. MICHAL LUTOVSKÝ – ZDENĚK PETRÁŇ, *Slavníkovci. Mýtus českého dějepisceví*, Praha 2004, s. 27; P. CHARVÁT, *Boleslav II.*, s. 167-168, 181; P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 61-62. Naproti tomu ZDENĚK BOHÁČ, *Ostrov*, s. 5-7, který spíše akcentuje úlohu kolonizační.

⁴³² Srov. P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 61. Autor rozmezí mezi jednáními a vlastním založením odhaduje minimálně na dva roky. O okolnostech založení podle ostrovských pamětních záznamů JAN BISTRICKÝ, *Über Falsifikate böhmischer Gründungsurkunden bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, Archivmitteilungen 41, 1991, s. 186.

⁴³³ Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 5, pozn. 2.

⁴³⁴ Srov. BARBARA KRZEMIEŃSKA, *Krize českého státu na přelomu tisíciletí*, Československý časopis historický 18, 1970, s. 497-529; TÁŽ, *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012-1034)*, Československý časopis historický 25, 1977, s. 246-271; JOSEF ŽEMLIČKA, *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě)*, Český časopis historický 93, 1995, s. 205-222; DAVID KALHOUS, *Boleslav III.: Kníže na konci časů?*, in: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 221-229; TÝŽ, *České země za prvních Přemyslovců v 10.-12. století, díl. I. Čeled' sv. Václava*, Praha 2011, s. 79-86; M. MATLA-KOZŁOWSKA, *Pierwsi Przemyslidzi i ich państwo*, s. 240-492; JÁN STEINHÜBEL, *Kapitoly z najstarších českých dejín, 531-1004*, Kraków 2011, s. 132-151.

k přemyslovským knížatům, že Břevnov představoval jakési černé svědomí knížete Boleslava II.⁴³⁵ Vyvozuje se proto, že část břevnovské komunity odešla ze stěží prosperujícího kláštera do Polska a Uher jako misionáři ve stopách Vojtěchových.⁴³⁶ Důsledky slavníkovské tragédie ve vztahu k břevnovskému klášteru jsou ale možná přeceňované.⁴³⁷ Břevnov nezanikl, přečkal i krizi přemyslovské vlády na přelomu tisíciletí, ostatně ani břevnovská domácí tradice žádné drama těchto časů nevzpomíná. Naopak říká, že roku 996 byl údajně druhým břevnovským opatem zvolen mnich Jeroným, možná skutečně náhradou za odešlého (nebo zemřelého?) Anastasia.⁴³⁸ Větší váhu než libickému krveprolití lze ale oprávněně přikládat politickým poměrům. Není těžké si představit, že spory mezi Přemyslovci Boleslavem III., Oldřichem a Jaromírem zemi neprospívaly, stejně tak jako zásahy ze strany Boleslava Chrabrého. Břevnov tak vystupuje z dějinného přítmí až v polovině 11. století, kdy do kláštera přišla nová mnišská kolonie, a to stejně jako v případě Ostrova u Davle z kláštera Niederaltaich.⁴³⁹ Břevnov se tak stal součástí reformního proudu, odvozeného od klášterů v Metách, Trevíru a Řezně.⁴⁴⁰ V této době také tkví kořeny pozdějšího břevnovského kultu někdejšího niederaltaišského poustevníka Gunthera (Vintíře), který byl roku 1045 za opata Meinharda v břevnovském konventním chrámu pochován.⁴⁴¹ Stálost břevnovsko-niederaltaišských vazeb i v pozdějším období

⁴³⁵ Viz FRANZ MACHILEK, *Reformorden und Ordensreformen in den böhmischen Ländern vom 10. bis 18. Jahrhundert*, in: *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*, Düsseldorf 1974, s. 63; A. MERHAUTOVÁ – D. TŘEŠTÍK, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, s. 64; P. SOMMER, *První dvě století benediktinských klášterů*, s. 77; Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 8; MARIE BLÁHOVÁ – JAN FROLÍK – NAĀA PROFANTOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české, díl I. Do roku 1197*, Praha – Litomyšl 1999, s. 323; D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 137; PETR SOMMER, *Sázava a české kláštery 11. století*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 147; TÝŽ, *Svatý Prokop a jeho kult ve středověku*, in: *Světki a jejich kult ve středověku*, Praha 2006, s. 265, hl. pozn. 19.

⁴³⁶ Viz *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 29, pozn. 1. Srov. THOMAS VON BOGYAY, *Břevnov und die Ungarnmission (Gedanken über historische Fragen, die vielleicht nie beantwortet werden)*, in: *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr, St. Ottilien 1993*, s. 137-138; v širším kontextu imitatio sancti Adalberti JAN STESKAL, *Ostrov Pereon a střeoevropská misie kolem roku 1000*, *Theatrum historiae* 1, 2006, s. 15-20; ANDRZEJ PLESZCZYŃSKI, *Ota III. a problém východní misie. Několik poznámek k politickému a ideologickému pozadí fundace pro eremity v Polsku*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 77-89. Obecně k české, polské a uherské církevní struktuře JOSEF BOROVI, *Parallele zwischen der böhmisch-polnischen und der ungarischen Kirchenorganisation*, in: *Millennium dioeceseos Pragensis 973-1973. Beiträge zur Kirchengeschichte Mitteleuropas im 9.-11. Jahrhundert*, Wien – Köln – Graz 1974, s. 50-63.

⁴³⁷ Srov. naposledy P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 31.

⁴³⁸ *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 29.

⁴³⁹ *Nomina monachorum Althensium*, s. 368; Srov. GEORG STADTMÜLLER – BONIFAZ PFISTER, *Geschichte der Abtei Niederaltaich 731-1986*, München 1986, s. 96.

⁴⁴⁰ K Niederaltaichu JOSEF HEMMERLE, *Germania Benedictina, Band II. Bayern*, Augsburg 1970, s. 188-197; G. STADTMÜLLER – B. PFISTER, *Geschichte der Abtei Niederaltaich*, s. 49-190; k Řeznu CHRISTINE RADLINGER-PROMPER, *Sankt Emmeram in Regensburg. Struktur- und Funktionswandel eines bayerischen Klosters im frühen Mittelalter*, Kallmünz 1987.

⁴⁴¹ CDB I, č. 379, s. 352-354; *Annales Althenses maiores*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum ad usum scholarum* IV, s. 40; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 100; *Život Vintíře poustevníka*, in: FRB I, s. 346; *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 250; *Letopisy české*, in: FRB II, s. 381; *Wolfherio Vita S.*

dokládá uzavření konfraternity v polovině 13. století.⁴⁴² Konsolidace přemyslovské vlády za knížat Oldřicha a Břetislava I. se zjevně promítla i do životních poměrů za klášterními zdmi. Břevnov bezpochyby těžil z důsledků Břetislavova hnězdenského tažení, kdy kníže s velkou pompou přivezl z Polska nazpět do Prahy ostatky sv. Vojtěcha,⁴⁴³ v břevnovském klášteře opata Meinharda se také začíná rozvíjet svatovojtěšský kult, a to o něco dříve, než se ke sv. Vojtěchovi skrze Kosmovu kroniku přihlásilo pražské biskupství.⁴⁴⁴

V prvních desetiletích 11. století ovšem vznikl jiný klášter, který se zapsal do českých dějin neméně výrazně než klášter břevnovský, a to Sázava.⁴⁴⁵ Legendární tradice, spjatá se sv. Prokopem, sice zcela převrstvila počátky tohoto konventu, obecně se ale soudí, že kořeny této instituce skutečně tkví v komunitě, která se začala kolem charismatického poustevníka shromažďovat.⁴⁴⁶ Za vlády knížete Břetislava I. pak byl založen plnohodnotný klášter podřízený řeholi sv. Benedikta. Sázavská tradice 12. století pak přičetla založení kláštera dokonce Břetislavovu otci, knížeti Oldřichovi.⁴⁴⁷ Po 60 letech existence komunity byl roku 1095 vysvěcen nový konventní chrám opata Božetěcha, dokončený však až za

Godehardi Episcopi posterior, in: MGH, *Scriptores* XI, s. 201-202; *Ex Arnoldi libris de S. Emmerammo*, in: MGH, *Scriptores* IV, s. 571-573. Srov. GEORG LANG, *Gunther der Eremit in Geschichte, Sage und Kult*, in: *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner Ordens 1941/1942*, s. 1-80; JAROSLAV KADLEC, *Poustevník Vintíř*, in: *Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*, Praha 1989, s. 140-146; MICHAL DRAGON, *Vintíř a Radim. Lokální kultury českého vrcholného středověku*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 6, 1999, s. 65-75; P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 195-207.

⁴⁴² JOSEF TRUHLÁŘ, *Několik bohemik mnichovských III. Jména Benediktinů Břevnovských za opatování Dluhomilova 1217-1236*, *Časopis Českého museum* 59, 1885, s. 269; VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.*, Praha 1928, s. 892; G. STADMÜLLER – B. PFISTER, *Geschichte der Abtei Niederaltaich*, s. 128; Vzájemné vazby Čech a Niederaltaichu dokládají (bohužel bez bližšího určení) pro 13. století *Nomina monachorum Althensium, C. Sub Hermanno abbate 1256; D. Sub Volchmaro abbate 1280*, in: MGH, *Scriptores* XVII. *Annales aevi Suevici*, s. 368-369; obdobně *Hermannus, De institutione monasterii Althensis*, in: Tamtéž, s. 372; či vzpomínkou za opata Dluhomila *Necrologium monasterii Althae Inferioris*, in: MGH, *Necrologia* IV. *Dioecesis Pataviensis (Regio Bavarica, Regio Austriaca nunc Lentiensis)*, s. 45.

⁴⁴³ Srov. BARBARA KRZEMIEŃSKA, *Břetislav I.*, Praha 1986, hlavně s. 173-238; k hnězdenské translaci nejnověji PETR KOPAL, *Smiření Čechů se svatým Vojtěchem. Struktura jednoho obrazu v Kosmově kronice*, in: *Rituál smiření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Brno 2008, s. 45-55.

⁴⁴⁴ CDB I, č. 379, s. 353; *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 251. Srov. A. MERHAUTOVÁ – D. TŘEŠTÍK, *Románské umění*, s. 69; J. ŠRÁMEK, *Lesk a bida benediktinského mnišství*, s. 33-36; TÝŽ, *Otazníky nad nejstaršími dějinami*, s. 123-128.

⁴⁴⁵ Dále viz JOSEF KURKA, *Začátky klášterů Sázavského, Opatovického, Podlažického, Svatopolského a Sezemského*, Praha 1913; ANTONÍN NORBERT VLASÁK, *Benediktinský klášter sv. Prokopa na Sázavě. Památky archaeologické a místopisné 1871-1873*, s. 489-504, 603-610; KVĚTA REICHERTOVÁ A KOL., *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, Praha 1988; PETR SOMMER, *Sázavský klášter*, Praha 1996; TÝŽ (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006.

⁴⁴⁶ Srov. JAROSLAV KADLEC, *Svatý Prokop*, in: *Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*, Praha 1989, s. 126-139; TÝŽ, *Svatý Prokop*, Praha 2000; PETR SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007; VLADIMÍR ONDÁŠ, *Byl svatý Prokop basilíán nebo benediktin?*, in: *Světcí a jejich kult ve středověku*, Praha 2006, s. 211-219; PETR SOMMER, *Svatý Prokop a jeho kult ve středověku*, in: Tamtéž, 261-281. Viz také MARTIN NODL, *Prokop démonobijec a dvojí cesta vnitřní christianizace Karlovských Čech*, in: *Tři studie o době Karla IV.*, Praha 2006, s. 107-140.

⁴⁴⁷ *Vita minor*, in: *Středověké legendy prokopské*, Praha 1953, s. 132, 135, 140-141; *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 240-244. Ohledně datace založení srov. P. SOMMER, *Sázavský klášter*, s. 3.

jeho nástupce Dětarda.⁴⁴⁸ I v případě sázavského monasteria tedy jeho konsolidace představovala dlouhodobou záležitost. Sázavský klášter hraje zásadní roli v debatách a charakteru raného českého křesťanství a jeho postavení mezi latinskou a řeckou církví. Petr Sommer, s odvoláním na soubor prokopských legend⁴⁴⁹ a kroniku tzv. mnicha sázavského vyslovuje přesvědčení, že Prokop odešel do samoty nejen jako kněz, ale též jako mnich.⁴⁵⁰ Neméně důležité je Sommerovo odmítnutí případného Prokopova vzdálení se za hranice přemyslovského knížectví, jelikož ve vazbě na „slovanskost“ Sázavy se objevily snahy přisoudit sv. Prokopa východní monastické orientaci, nejčastěji řeholním zásadám Basilea Velikého.⁴⁵¹ Petr Sommer ovšem správně upozorňuje, že poustevnictví bylo sv. Benediktem akceptováno (i když ne protěžováno), navíc české mnišství, pokud víme, bylo západní nebo chceme-li říšské orientace, tzn. benediktinské. Petr Sommer konstatuje mimořádnou složitost a komplikovanost raného Břevnova skrze aventinským původ, ovšem přes veškeré možné potíže, se přiklání k možnosti, že se Prokop stal mnichem právě zdejším prostřednictvím, jak naznačuje i jedna z redakcí kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína, patrně čerpající z jakési vlastní břevnovské historie.⁴⁵² Sommer dále odkazuje se na řecko-latinský charakter Aventina, Prokopovo beze vší pochyby řecké jméno, stejně tak řecký původ řeholního jména prvního břevnovského opata Anastasia.⁴⁵³ Nelze také opomenout, že třebaže se benediktinské kláštery řídily stejnou řeholí, bylo bych chybné považovat benediktiny za řád v moderním slova smyslu, tedy za organismus uniformní či hierarchizovaný. Takového stupně vývoje benediktinské kláštery po celý středověk nedosáhly, naopak zachovávaly autonomii.

Jako čtvrtý benediktinský klášter v rámci přemyslovského knížectví vznikl někdy před polovinou 11. století konvent v Rajhradě u Brna. Ani v případě této fundace není interpretace jejich nejstarších dějin nesporná. Tradice spojuje počátky dějin Rajhradu s dějinami břevnovskými. Roku 1045 měl totiž kníže Břetislav I. obdarovat klášter v Břevnově při příležitosti vysvěcení nového klášterního kostela sv. Vojtěcha celou sv.

⁴⁴⁸ *Mnich sázavský*, s. 251; srov. P. SOMMER, *Sázavský klášter*, s. 9-11; KVĚTA REICHERTOVÁ, *Několik poznámek k hodnocení raně středověké zástavby v bývalém klášteře sv. Prokopa na Sázavě*, in: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno 1997, s. 289-292.

⁴⁴⁹ K pramenům o životě sv. Prokopa srov. *Středověké legendy prokopské*, Praha 1953; nověji pak ANTONÍN KALOUS – JAN STEJSKAL, *Několik poznámek k nové edici legend o svatém Prokopovi*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 136-142; MARIE BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepiscetví*, in: *Tamtéž*, s. 171-188.

⁴⁵⁰ *Vita minor*, in: *Středověké legendy prokopské*, Praha 1953, s. 132; *Mnich sázavský*, s. 241-242; srov. P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 92-93, 103.

⁴⁵¹ Viz naposled úvahy V. ONDÁŠE, *Byl svatý Prokop basilán?*, s. 211-219.

⁴⁵² *Kronika Pulkavova*, s. 29. Naopak nic o takovém spojení neví nejstarší tradice sázavská, tj. *Mnich sázavský*, s. 241; a *Život sv. Prokopa*, in: FRB I, s. 361.

⁴⁵³ P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 92-110.

apoštolů Petra a Pavla na pustém hradišti Rajhrad.⁴⁵⁴ Jiná listina téhož knížete pak o tři léta později hovoří o výstavbě kostela v Rajhradě,⁴⁵⁵ při němž se následně konstituovalo benediktinské probošství, podřízené břevnovskému opatství. Slabina této interpretace tkví v tom, že obě údajné listiny knížete Břetislava, týkající se Rajhradu, jsou falzy ze 13. století.⁴⁵⁶ Třebaže tedy Rajhrad vstoupil do povědomí jako břevnovské probošství, jeho skutečný status je až do pokročilého 13. století i s ohledem na nečetné pramenné zmínky nejasný, jak správně upozornil Libor Jan.⁴⁵⁷ Bohužel, až na práh téhož století jsou pramenné doklady o rajhradském klášteře nečetné, nadto je toto období zatíženo několika novodobými falzy Antonína Bočka.

Na polemiky o významu křesťanství staroslověnského ritu úzce navazuje diskuse o tom, co stálo za dvojím exodem slovanských mnichů ze sázavského kláštera v letech 1055 a 1097. Udávaná motivace kolísá od obecných faktorů, spojených s rozkošem mezi západní a východní církví a unifikací ritu latinského, přes důvody vnitřní, vyjádřené napětím mezi knížecí mocí a právy soukromých fundátorů kláštera, po tím vším se prolínající lidskou závist, klevety a snahu o vlastní obohacení. Vzájemné vztahy mezi mnichy a knížaty se přitom lišily případ od případu: Sázavě, zdá se, nepřáli Spytihněv I. a Břetislav II., naopak příznivě byl tomuto ústavu nakloněn Vratislav I., po jehož usednutí na pražský knížecí stolec se sázavští řeholníci navrátili z uherského exilu a ujali se znovu svého domu.⁴⁵⁸ Stejně tak je známá historika líčící, jak sázavský opat Božetěch vsadil Vratislavovi na hlavu královskou korunu, čímž se dotkl pražského biskupa Kosmy.⁴⁵⁹ Otázkou je, zda tato náklonnost vůči Sázavě byla skutečně příčinou Vratislavovy žádosti o povolení slovanské liturgie (o které nás – bohužel nedostatečně – informují papežská registra),⁴⁶⁰ nebo zda

⁴⁵⁴ CDB I, č. 379, s. 352-354.

⁴⁵⁵ CDB I, č. 381, s. 356-358.

⁴⁵⁶ GUSTAV FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, in: Sborník prací historických k 60. narozeninám dvor. rady Prof. Dra Jaroslava Golla, Praha 1906, s. 72-80.

⁴⁵⁷ LIBOR JAN, *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 19-27. Srov. MARTIN WIHODA, *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko o Olomouce*, in: Tamtéž, s. 29-32; TÝŽ, *Morava v době knížecí*, s. 124; JOSEF ŠRÁMEK, *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě. Příspěvek ke vztahu rajhradského a břevnovského kláštera v 11.-13. století*, Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku. Praha 2011, s. 45-73. S ohledem na složitost problematiky, která je přitom pro vyznění práce klíčová, budou nejstarší dějiny rajhradské fundace rozebrány samostatně.

⁴⁵⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 248-249; *Mnich sázavský*, s. 246-247.

⁴⁵⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 250.

⁴⁶⁰ *Registra Gregorii VII.*, in: MGH, *Epistolae selectae* II.2, Berlin 1923, s. 474-475; srov. povolení založení pražského biskupství papežem Janem XIII., ovšem s výslovným zákazem přidržení se ritu Bulharů či Rusů nebo slovanského jazyka, jež uvádí *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 44.

spíše panovník hrál s velkomoravskou kartou ve snaze dosáhnout pro Prahu arcibiskupství.⁴⁶¹

Nelze se zbavit dojmu, že většina interpretací této události je poznamenána moderní optikou, jež přespříliš pracuje s představou o dichotomii mezi Východem a Západem a přeceňuje vliv velkého schizmatu z roku 1054.⁴⁶² Je otázkou, zda by se tak záhy stala celá věc takovým politikem i v českém knížectví, aby byl kníže Svytich II. motivován jen z liturgických ohledů vystoupit proti sázavským benediktinům. Představa, že k vyhnání slovanských mnichů došlo v roce 1055 díky užší orientaci pražského dvora na papežskou kurií, slábne ve světle toho, že i Svytichův nástupce Vratislav II. udržoval styky s Římem neméně intenzivně.⁴⁶³ Vratislav Vaniček patrně správně vystoupil proti přecenění velkého schizmatu, avšak ani jeho úvaha o obavách z prolnutí slovanské liturgie s šířící se bogomilskou herezí nezůstává než hypotézou.⁴⁶⁴ David Kalhous přesvědčivě doložil, že Sázavu nelze bez problémů počítat za exkluzivní instituci, která by jako ostrov v moři latinské liturgie uchovávala slovanské tradice,⁴⁶⁵ neboť např. i jeden z rukopisů spjatý s ostrovským a rajhradským klášterem obsahuje staroslověnské glosy, přitom ostrovský klášter je od začátku spjat s říšským, tj. latinským řeholnictvem. Naopak dokladů o slovanském charakteru sázavského konventu není ve skutečnosti mnoho,⁴⁶⁶ s cyrilometodějským dědictvím spojují sv. Prokopa až prameny z 12. století.⁴⁶⁷ Teze o silné animozitě mezi klérem západní a východní orientace se nezdá býti příliš nosnou ani z toho důvodu, že po novém osazení Sázavy nevystupuje někdejší břevnovský mnich proti svým řádovým předchůdcům se záští, naopak s poukazem na ostouzení bratří klevetníky

⁴⁶¹ Srov. Z. FIALA, *Přemyslovské Čechy*, s. 114; M. BLÁHOVÁ – J. FROLÍK – N. PROFANTOVÁ, *Velké dějiny I*, s. 449; naopak MARTIN WIHODA, *Sázavský klášter v ideových souřadnicích českých dějin 11. věku*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 240-243; L. JAN, *Stará Morava*, s. 258-260. Tradiční pojetí odráží kupř. K. REICHERTOVÁ A KOL., *Sázava*, s. 95, 296. K vnitropolitickým střetům jako motivu k vyhnání sázavských mnichů tomu proti Wihodovi polemicky P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 114-122.

⁴⁶² Naposledy srov. MAREK DERWICH, *Vztahy mezi východním a západním mništvím v 11. století*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 65-68. Srov. také v obecnější rovině JAN STEJSKAL, *Řecké dědictví na Západě. Monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*, České Budějovice 2011, s. 11-104.

⁴⁶³ *Registra Gregorii VII.*, s. 60-61, 135-136. Srov. D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie*, s. 20-21; viz starší názory JOSEFA ŽEMLIČKY, *Mitra českých knížat*, Sborník Společnosti přátel starožitností 3, 1992, s. 19-20.

⁴⁶⁴ VRATISLAV VANIČEK, *Vratislav II. (I.), první český král. Čechy v době evropského kulturního obratu v 11. století*, Praha 2004, s. 48-49.

⁴⁶⁵ Z. FIALA, *Přemyslovské Čechy*, s. 111-112.

⁴⁶⁶ Viz MIROSLAV FLODR, *Paleografické poznámky k rajhradskému rukopisu Adova martyrologia*, Časopis Matice moravské 1956, s. 323-338; OLDŘICH KRÁLÍK, *K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*, Praha 1960; TÝŽ, *Sázavské písemnictví XI. století*, Praha 1961; VLADIMÍR DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*, Praha 1966, s. 189-190; D. TŘEŠTÍK, *Slovanská liturgie a písemnictví*, s. 191-204; D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie*, s. 15-19.

⁴⁶⁷ *Vita minor*, s. 132.

slovanské řeholníky spíše hájí a neváhá vyzdvihovat katolickou ortodoxii třetího sázavského opata Jimrama.⁴⁶⁸ Podobně je na místě relativizovat mínění o tom, že kronikář Kosmas byl zásadním odpůrcem slovanského ritu (neboť ve své kronice o Sázavě důrazně mlčí), která zdomácněla v literatuře i širším povědomí.⁴⁶⁹ Rozbor výpovědi Kosmovy kroniky ve vztahu k bezpochyby latinskému klášteru v Břevnově (jehož opatu Klimentovi děkan Kosmas druhou knihu své kroniky dokonce dedikoval) ovšem ukazuje, že Kosmas překvapivě opomíjel dějiny českých klášterů jako celek.⁴⁷⁰

Badatelé v poslední době stále více upozorňují také na skutečnost, že ještě v 10. a 11. století nelze hovořit o ustálené liturgii, naopak přes vysledovatelné snahy o unifikaci představuje raně středověká západní liturgie regionálně diverzifikovaný proud. Výslovnější snahy o sjednocení regionálních liturgických zvyklostí lze spojit až s pontifikátem reformního papeže Řehoře VII. Jeho úsilí pak zásadním způsobem napomohlo rozšíření clunyjské kongregace.⁴⁷¹ David Kalhous v tomto světle nejspíše správně varuje před apriorním přenášením představ o animozitě mezi staroslověnským a latinským klérem, známé z Velké Moravy (již ostatně považuje za zveličenou)⁴⁷² do přemyslovských Čech.⁴⁷³ Bylo také doloženo, že vedle příkladu uctívání ostatků sv. Borise a Gleba⁴⁷⁴ (kořeny lze předpokládat ve vazbách na klášter ve Visegrádě z časů exilu slovanských mnichů za vlády Spytihněva I.) nenacházíme v historii sázavského kláštera žádné stopy po kultu světce, uctívaného výhradně na Východě. Slovanský konvent tedy sice udržoval styky s východními oblastmi, neopomíjel však ani orientaci na Západ.⁴⁷⁵ Není tak potřeba uvažovat o dvou paralelních církvích, jak ta činil František Graus,⁴⁷⁶ a přijmeme-li představu liturgické nejednoznačnosti církevních poměrů v přemyslovském knížectví 11.

⁴⁶⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 247; *Mnich sázavský*, s. 246, 248.

⁴⁶⁹ Viz Z. FIALA, *Přemyslovské Čechy*, s. 114; JANA NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 71; PETR KOPAL, *Sázavský klášter jako středisko tzv. staroslověnské liturgie*, in: *Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia Monastica I*, Praha 2005, s. 142.

⁴⁷⁰ Srov. J. ŠRÁMEK, *Otazníky nad nejstaršími dějinami*, s. 1117-138.

⁴⁷¹ D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie*, s. 19, 23-25, 28; srov. také LADISLAV POKORNÝ, *Liturgie pěje staroslověnsky*, in: *Solušní bratři*, Praha 1962, s. 160-193; PETR SOMMER, *Prokopský esej. K jubileu roku 2003*, Sázavsko 2003, s. 14; M. DERWICH, *Vztahy mezi východním a západním mništvím*, s. 66-67.

⁴⁷² Srov. list papeže Štěpána V., zapovídající sloužení mše ve slovanském jazyce, viz CDS I, č. 36, s. 30; dále *Život Naumův*, in: MMFH II, s. 177-179; *Život Klimentův*, in: MMFH II, s. 200-234.

⁴⁷³ D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie*, s. 25-28.

⁴⁷⁴ *Mnich sázavský*, s. 251.

⁴⁷⁵ EMILIE BLÁHOVÁ, *Literární styky Sázavy a Kyjevské Rusi*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 221.

⁴⁷⁶ F. GRAUS, *Slovanská liturgie a písemnictví*, s. 473-495.

století, zbavíme se tak také nutnosti složitě hledat, že přišel Prokop ke svému řeholnímu jménu.⁴⁷⁷

Převažující hlas zainteresovaných historiků se tak dnes kloní k úsudku, vyslovenému již Václavem Novotným, že za střetem sázavského slovanského konventu s knížetem Spytihněvem II. je třeba nejspíše vidět důvody rázu světského (Novotný uvažoval o výkonu zakladatelských práv a vlivu na statky kláštera, naopak nebyl přesvědčen o potenciálu liturgických neshod), přičemž nelze vyloučit (pro rok 1055) ani možný motiv prohřešků vůči ortodoxii. V případě definitivního vyhnání slovanské komunity v roce 1097 však už přílišný důraz na věroučné spory nepůsobí s odkazem na dikci sázavského interpolátora Kosmovy kroniky přesvědčivě.⁴⁷⁸ Zajímavou interpretaci nabídl Lukáš Reitinger, jenž usoudil, že vyhnání sázavských mnichů zapříčinily úzké vazby opata Božetěcha na krále Vratislava I.⁴⁷⁹ Podle sázavské tradice byl opat Božetěch zvolen do úřadu na základě Vratislavova přání⁴⁸⁰ a aktivně se podílel na formulování Vratislavovy ideologie českého království, jež se však patrně nesečkávala s vřelým přijetím české společnosti.⁴⁸¹ Kosmas píše, že při vzpouře kněžice Břetislava (II.) před Brnem roku 1091 stáli na straně krále Vratislava i představení kostelů, mezi nimiž patrně bez nebezpečí velkého omylu můžeme očekávat i sázavského představeného Božetěcha.⁴⁸² Pokud přijmeme mínění, že po nástupu Břetislava II. na knížecí stolec byla ideologie království razantně odvržena, lze uvěřit tomu, že stín tohoto aktu, posílený vztahy z minulosti, postihl také Božetěchův klášter, jehož mniši patrně stále udržovali vazby na královnu Svatavu,

⁴⁷⁷ Shrnuje E. BLÁHOVÁ, *Literární styky Sázavy*, s. 221-223, třebaže sama se kloní k variantě o klášteře Athos.

⁴⁷⁸ Srov. VÁCLAV NOVOTNÝ, *Studien zur böhmischen Quellenkunde II. Der Mönch von Sazawa*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická 1910, s. 94-104; TÝŽ, *Vratislav II. a slovanská liturgie*, Časopis pro moderní filologii 2, 1912, s. 289-293, 385-390; nověji pak M. WIHODA, *Sázavský klášter*, s. 237-250; D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie*, s. 20-22.

⁴⁷⁹ LUKÁŠ REITINGER, *Přemyslovci mezi královskou korunou a knížecím stolicem. Tři studie k prvnímu českému království*, magisterská diplomová práce, Brno 2008, s. 54-61; srov. také P. KOPAL, *Sázavský klášter jako středisko*, s. 142.

⁴⁸⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 250.

⁴⁸¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 250-251. Nad osudy Vratislavova královského důstojenství rozvažuje MARTIN WIHODA, *První česká království*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy – názory – otázky, Brno 2006, s. 82-84; TÝŽ, *Kosmas a Vratislav*, in: Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, Brno 2006, s. 377-381; TÝŽ, *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007, s. 11-29; TÝŽ, *Sněmy Čechů*, in: Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 17-37; srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Te ducem, te iudicem, te rectorem. Sněmovní shromáždění v časně středověkých Čechách – kontinuita, či diskontinuita?*, Český časopis historický 91, 1993, s. 369-383; PETR KOPAL, *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*, in: Martin Wihoda – Lukáš Reitinger a kol.: Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely, Brno 2012, s. 359-371.

⁴⁸² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 148-150.

uvědomělou dědičku Vratislavovy ideje českého království.⁴⁸³ V literatuře se navíc objevuje mínění o tom, že slova sázavského mnicha, který doplnil Kosmovu kroniku o příběh vlastního kláštera, o rozporu mezi členy sázavského konventu, byla letopiscem účelově zveličena. Byla vznesena otázka, zda by byl konvent v takovém stupni rozvratu schopen náročné přestavby kláštera, dokončené těsně před koncem slovanské komunity, o níž sám letopisec mluví.⁴⁸⁴ Tentýž pramen přitom říká, že část slovanské komunity se posléze vrátila zpět a byla novým konventem přijata mezi sebe.⁴⁸⁵ Spíše historickou perličkou, která však ilustruje obecně sdílené mínění historiků o kulturním významu sázavského slovanského kláštera, podle mého mínění zůstává názor Aleše Novotného, jenž uvažuje s ohledem na „byzantskost“ výmalby znojenské rotundy sv. Kateřiny o tom, že na její výzdobě mohl nějakým způsobem participovat sázavský opat Božetěch jako mediátor východních (uherských) vlivů.⁴⁸⁶ Faktem je, že „latinizace“ Sázavy byla roku 1097 vykonána prostřednictvím břevnovské misie v čele s někdejšími proboštem Děthardem, jenž se stal novým sázavským opatem.⁴⁸⁷ Těžko však bez znalosti dalších skutečností tvrdit, zda byl mateřský konvent vybrán náhodně, zda byl jako jediný s to postrádat dostatečný počet bratří, vyslaných do nového působiště, či zda lze za tím vidět přízeň knížete Břetislava II. vůči břevnovskému klášteru.⁴⁸⁸

Období 2. poloviny 11. století položilo základy pozdějšího výjimečného postavení Břevnova mezi českými benediktinskými kláštery, jež bylo ve 13. století vyjádřeno interpolací protekčního privilegia papeže Jana XV. V něm totiž stojí s ohledem na počet řádových ústavů v 10. století nelogická věta: „...aby váš klášter byl pokládán za důstojnější a větší než jiné kláštery, ustanovujeme, aby byl hlavou i učitelem ... ve všech

⁴⁸³ Viz. L. REITINGER, *Přemyslovci*, s. 54-61; srov. hypotézu JOSEFA ŽEMLIČKY, *Poslední lov knížete Břetislava. K událostem ve Zbečně před Vánocemi roku 1100*, in: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 231-246.

⁴⁸⁴ *Mnich sázavský*, s. 251-252. Srov. MARIE BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepiscectví*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 180; souhlasně L. REITINGER, *Přemyslovci*, s. 58. Podobně D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie*, s. 21, vidí za líčením Mnicha sázavského rétorickou figuru, mající za cíl poukázat na důsledky rozporů v komunitě a především neposlušnosti vůči opatovi a tedy i Řeholi. Viz *Mnich sázavský*, s. 250.

⁴⁸⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 251.

⁴⁸⁶ Srov. ALEŠ NOVOTNÝ, *Malba ve znojenské rotundě a tapiserie z Bayeux. Srovnání sémantického významu pěti vybraných znaků*, *Vlastivědný věstník moravský* 59, 2007, s. 244. Novotný ve svém textu vychází ze snah o reinterpretaci výzdoby znojenské rotundy, kterou souborně předložil LUBOMÍR J. KONEČNÝ, *Románská rotunda ve Znojmě*, Brno 2005. Srov. také ANTONÍN FRIEDL, *Přemyslovci ve Znojmě. Ikonografie posvátného Oráče v českém mytihu*, Praha 1966; JOSEF POULÍK, *O románské rotundě ve Znojmě*, Brno 1987; *Znojenská rotunda ve světle vědeckého poznání*, Znojmo 1997; BARBARA KRZEMIEŃSKA – ANEŽKA MERHAUTOVÁ – DUŠAN TŘEŠTÍK, *Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě*, Praha 2000.

⁴⁸⁷ Podrobně líčí *Mnich sázavský*, s. 252-253.

⁴⁸⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 251; *Mnich sázavský*, s. 252.

klášterech sv. Benedikta...“.⁴⁸⁹ O rostoucím významu Břevnova ve 2. polovině 11. století ale svědčí i to, že tamní mnich Jan usedl z vůle knížete Vratislava II. na biskupský stolec v Olomouci.⁴⁹⁰ Bohužel, o životě moravského biskupa Jana I. toho není mnoho známo. Na olomoucký stolec u kostela sv. Petra byl Jan investován dle tradice roku 1063,⁴⁹¹ roku 1078 byl přítomen u slavnostního založení rodové nekropole olomoucké větve přemyslovského rodu, benediktinského opatství sv. Štěpána, později známého jako Hradiště u Olomouce.⁴⁹² Biskup Jan, jehož úmrtí bylo připomínáno i ve významných říšských benediktinských klášterech, zemřel 25. listopadu nejspíše roku 1085.⁴⁹³ Nejbarvitější epizodu z jeho života již na postu biskupa pak přináší Kosmas, když líčí střet pražského biskupa Gebharda s knížetem Vratislavem II.⁴⁹⁴ Pozitivní vliv sehrála skutečnost, že z Břevnova byla založeno několik dalších benediktinských opatství. Kromě Sázavy víme s jistotou o Opatovicích nad Labem. Kořeny tohoto ústavu podle tradice tkví v cele, jejímž zakladatelem byl velmož Mikulec. Podobně jako u jiných benediktinských klášterů ani v případě fundace opatovické si nejsme příliš jisti jak vypadaly skutečné počátky kláštera. Tzv. zakládací listina opatovického kláštera, hlásící se ke knížeti a králi Vratislavovi, je totiž falzem – patrně z 12. věku. Přesto se však diplomatici kloní k názoru, že se jedná o listinu zpadělanou, tj. že její základ představuje listina pravá.⁴⁹⁵ Problémem je především její datování. Diskutuje se o dvou datech, o roce 1073 a 1086. Editor českého diplomatáře Gustav Friedrich zařadil Vratislavovu listinu k roku 1073, to ovšem na první pohled nesouhlasí s tím, že Vratislav tu o sobě mluví v textu jako o králi Čechů. Autorka fundamentální monografie o opatovickém klášteře, Emanuela Nohejlová, oproti Friedrichovi upřednostnila ve svém výkladu rok 1086.⁴⁹⁶ Václav Hrubý na základě analýzy

⁴⁸⁹ CDB I, č. 38, s. 45; srov. *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Praha 1987, s. 364.

⁴⁹⁰ *Letopisy hradištsko-opatovické*, in: FRB II, s. 390.

⁴⁹¹ *Das Granum catalogi praesulum Moraviae*, Archiv für Österreichische Geschichte 78, 1892, s. 67; FRANTIŠEK GRAUS, *Necrologium Bohemicum – martyrologium pragense a stopy nekosmovského pojetí dějin*, Československý časopis historický 15, 1967, s. 793.

⁴⁹² CDB I, č. 79, s. 85.

⁴⁹³ *Necrologium Olomucense*, Archiv für Österreichische Geschichte 59, 1880, s. 653; *Das Granum catalogi praesulum Moraviae*, s. 67; *Necrologium monasterii Altae Inferioris*, in: MGH, *Necrologia IV. Diocesis Pataviensis*, s. 67; *Necrologium Altae Superioris*, in: MGH, *Necrologia III. Dioceses Brixinensis, Frisingensis, Ratisbonensis*, s. 225. Srov. VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197)*, Praha 1913, s. 257, pozn. 1.

⁴⁹⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 120-140. Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *K výročí roku 1063: Moravský biskup Jan aneb O jednom obrazu z Kosmovy kroniky*, *Vlastivědný věstník moravský* 3, 2013, s. 4-20.

⁴⁹⁵ CDB I, č. 386, s. 368-371. Srov. F. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 131-138; ROSTISLAV NOVÝ, *Opatovická fundační listina z r. 1073 – CDB I.386. Nálezová zpráva*, *Československý časopis historický* 8, 1960, s. 894-895. Datum 1088 jako rok založení kláštera udává (snad v závislosti na dikci falza) i *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika římská a česká*, in: FRB III, s. 468.

⁴⁹⁶ EMANUELA NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české*, Praha 1925, s. 8-9.

listiny usoudil, že rok 1073 se pojí s prapůvodním dokumentem, který byl posléze zfalšován a že královský titul byl Vratislavovi přiřčen až na základě doplnění z další předlohy, kterou byla dle Hrubého listina Vladislava I. pro klášter hradištský z roku 1160.⁴⁹⁷ Samo datum institucionálního založení kláštera se tak jeví být nepřilíživě významnou technikálií, už pro nevelký časový rozestup. Jelikož dikce listiny nebyla výrazněji zpochybněna, nejspíše můžeme věřit jejímu základnímu obsahu, tj. že zakladatelem byl kníže Vratislav II., a to na základě předcházející iniciativy svého dvořana Mikulce. Právě po Mikulcovi pojmenovaná cela představuje významnou stopu při úvahách, jak asi vypadala nejstarší vývojová fáze českého monastického hnutí.⁴⁹⁸ Stejně tak není nutné mít s ohledem na pramen za sporné, že nový klášter osadili řeholníci z Břevnova.⁴⁹⁹ Dokladem Vratislavova angažmá je dále osoba prvního opata, kterým se stal mnich a panovníkův kaplan Ondřej.⁵⁰⁰ Ziegelbauerovu představu, přičítající původ zakládajícího opatovického konventu kolébce řádu Monte Cassinu, odmítli svorně už Julius Lippert, František Vacek i Emanuela Nohejlová.⁵⁰¹

S ohledem na nejasné kořeny rajhradské komunity náležitý pomyslný primát nejstarší benediktinské fundace na Moravě klášteru Hradiště u Olomouce.⁵⁰² Tento ústav založil pro bratry Benediktovy řehole olomoucký kníže Ota I. spolu s manželkou Eufemií a na paměť tohoto počínu nechal zhotovit písemné stvrzení (potvrzené a rozšířené pak i Otovým vládnoucím bratrem Vratislavem II.), jež představuje nejstarší dochovaný dokument tohoto typu u nás.⁵⁰³ U založení nové řádové fundace byli jako svědci přítomni také břevnovský

⁴⁹⁷ Srov. CDB I, č. 208, s. 194-197. Z literatury V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 133.

⁴⁹⁸ Srov. DUŠAN FOLTÝN, *Celly a proboštví kláštera svatého Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 277-289.

⁴⁹⁹ CDB I, č. 386, s. 368-369.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 369.

⁵⁰¹ Srov. M. ZIEGELBAUER, *Epitome historica*, s. 210; JULIUS LIPPERT, *Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. Band II. Die soziale Einfluss, der christlich-kirchen Organisation und der deutschen Colonisation*, Prag-Leipzig 1898, s. 43; FRANTIŠEK VACEK, *Sociální dějiny české doby starší*, Praha 1905, s. 435; E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 9.

⁵⁰² Takto mluví o Rajhradě MARTIN WIHODA, *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 32. Za atypické okolnosti jeho vzniku označil PETR SOMMER, *Sázava a české kláštery 11. století*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 152.

⁵⁰³ CDB I, č. 79, s. 82-85; CDB I, č. 80, s. 85-87. Proti pravosti dokumentů se vyslovil VIKTOR PINKAVA, *O některých podvržených listinách kláštera Hradištského*, Časopis Matice moravské 33, 1909, s. 392-400. Naopak pravost listin hájil už před Pinkavou BEDA DUDÍK, *Dějiny Moravy, díl II*, Praha 1875, s. 282, pozn. 3; dále pak V. HRUBÝ, *Tři studie*, Brno 1936, s. 81-86; PROKOP ZAORAL, *K zakládací listině hradištského kláštera z roku 1078*, Československý časopis historický 16, 1968, s. 275-283; KAREL DOLISTA, *Ještě k listinám hradištského kláštera z roku 1078*, Československý časopis historický 19, 1971, s. 111-118; JAN BISTRICKÝ, *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny*, Vlastivědný věstník moravský 45, 1993, s. 131-136. Založení kláštera a podíl obou manželů vyzdvihují přirozeně i *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 390.

opat Meinhard a sázavský opat Vít.⁵⁰⁴ Toto založení pak v kontrastu příklady dlouhého vývoje především Břevnova a Sázavy nabízí příklad rychlého uvedení nové řeholní komunity v život.⁵⁰⁵ Zdejší oratoř byla totiž vysvěcena údajně již po několika měsících. Počátky výstavby Hradiště jsou kladeny do roku 1077, svěcení (jakkoliv ne zcela dokončené) stavby pak k datu 3. února příštího roku.⁵⁰⁶ Jistě na tom měla nějakou zásluhu nesporná přízeň knížecích bratrů Vratislava II. a Oty I. a skutečnost, že nová fundace byla pojata jako nekropole olomouckých knížat. Na druhou stranu archeologové předpokládají, že klášter vznikl na místě se starší sídlištní tradicí (odtud i název Hradiště), které už od 10. století, které sloužilo jako celnice a opěrný zbrojný bod.⁵⁰⁷ Odkud přišlo osazenstvo nového kláštera lze stěží říci. V Čechách té doby existovaly s jistotou tři mužské domy řádu – Břevnov, Ostrov a Sázava. Někdy ve zhruba stejné době jako Hradiště byly založeny i Opatovice nad Labem. Starší hradišťská tradice spojovala Otovu fundaci právě s Břevnovem opata Meinharda, jehož jméno čteme i mezi svědky, k propojení Hradiště a Břevnova sváděl i břevnovský původ olomouckého biskupa Jana.⁵⁰⁸ S jistotou víme, že roku 1073 či 1086 odešla z Břevnova mnišská kolonie, jež se stala základem konventu opatovického, roku 1097 pak břevnovský probošt Děthard s několika bratry započali novou kapitolu sázavského opatství. Je v tomto světle skutečně reálná představa, že by jeden klášter byl s to osídlit v rozmezí několika let ještě novou řádovou fundaci na Moravě? Nadto když jeho vlastní řeholníci doplnili stav kláštera teprve před několika dekádami? Reálně je jeví alternativa, kterou nabídl Jan Bistřícký a rozvedl Martin Wihoda. Podle jejich mínění se počátky hradišťského kláštera pojí nikoliv s českým, ale se zahraničním prostředím, konkrétně s Uhrami, domovinou kněžny Eufemie. Této možnosti by nasvědčovalo patrocínium hradišťského klášterního kostela, zasvěcené sv. Štěpánu Prvomučedníkovi.⁵⁰⁹

⁵⁰⁴ CDB I, č. 79, s. 85.

⁵⁰⁵ P. SOMMER, *Sázava a české kláštery*, s. 145-147, 151-152.

⁵⁰⁶ M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 33. Srov. PETR ELBEL, *Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 39-41; JIŘÍ KOHOUTEK, *Výzkum benediktýnského kláštera Hradisko u Olomouce*, in: *Tamtéž*, s. 213.

⁵⁰⁷ ZDENĚK ČIŽMÁŘ – JIŘÍ KOHOUTEK, *K nejstaršímu raně středověkému osídlení bývalého kláštera Hradisko u Olomouce*, in: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno 1997, s. 279-288; J. KOHOUTEK, *Výzkum benediktýnského kláštera Hradisko*, s. 216.

⁵⁰⁸ Viz JOSEF TEIGE, *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradišťského u Olomouce (až do roku 1300)*, *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická* 1893, s. 20. Příchod benediktinů do Hradiště z Břevnova mají za jistý např. ZDENĚK ČIŽMÁŘ – JIŘÍ KOHOUTEK, *Předběžná zpráva o výzkumu kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1996*, *Archaeologia Historica* 23, 1998, s. 335.

⁵⁰⁹ Viz M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 34; srov. BARBARA KRZEMIEŃSKA, *Olomoučtí Přemyslovci a Rurikovci*, *Časopis Matice moravské* 106, 1987, s. 260.

Další argument vedle zasvěcení chrámu a původu manželky knížete Oty skýtají poznatky diplomatické. Jan Bistrický totiž upozornil na formální podobnost hradištských listin se zakládací listinou benediktinského kláštera Szad v Uhrách z roku 1067.⁵¹⁰ Tuto indicii však zároveň není radno přeceňovat. Jan Bistrický totiž konstatoval, že bližší určení vztahu mezi skriptorii, v nichž se zrodila szadská a hradištská písemnost, nelze blíže specifikovat. Nejbližší jistotu představuje společná předloha obou listin.⁵¹¹ Jan Bistrický také odmítl nápad Barbary Krzemieńské, že oba dokumenty zhotovil notář uherského krále Šalamouna, bratra kněžny Eufemie. Podle Bistrického totiž vztah mezi listinami není dán společným autorstvím, ale právě převzetím společné předlohy.⁵¹² Martin Wihoda se pokusil podepřít variantu uherských kontaktů poukazem na tzv. *Necrologium Bohemicum*, kde se upomíná památka jak Oty I. Olomouckého a Eufemie Uherské, tak uherských panovníků Gejzy I. a Ladislava I.,⁵¹³ ani to však neříká o poměrech na Hradišti mnoho jistého. S ohledem na známou rukopisnou produkci v Olomouci 12. století pak lze uvažovat o tom, nakolik biskup Jindřich Zdík čerpal z možností blízkého hradištského kláštera.⁵¹⁴ Existence písařské dílny na Hradišti vyvolává otázku ohledně kontaktů na jiné kláštery, primárně však na Břevnov, kde je nejnověji předpokládáno skriptorium už pro 11. století.⁵¹⁵ Bohužel pomocnou ruku k řešení tohoto problému neskýtají ani identita prvních opatů. Anály hradištsko-opatovické coby primární pramen nás velestručně informují pouze o tom, že roku 1081 zemřel hradištský opat Jan a na jeho místo nastoupil opat Bermar.⁵¹⁶ To, že nesmíme přeceňovat věrohodnost barokní klášterní historiografie dokazuje i fakt, že

⁵¹⁰ *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I*, Pest 1860, s. 24-27. Srov. J. BISTRICKÝ, *Zakládací listiny kláštera Hradiska*, s. 131. Na potenciál uherského diplomatického materiálu poukazyval už P. ZAORAL, *K zakládací listině hradištského kláštera*, s. 283.

⁵¹¹ J. BISTRICKÝ, *Zakládací listiny kláštera Hradiska*, s. 132-133.

⁵¹² B. KRZEMIEŃSKA, *Olomoučtí Přemyslovci a Rurikovci*, s. 260; srov. J. BISTRICKÝ, *Zakládací listiny kláštera Hradiska*, s. 133-135.

⁵¹³ F. GRAUS, *Necrologium Bohemicum – martyrologium Pragense*, s. 799, 804, 806. Vzpomínku na Ladislava I. obsahují též *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 391.

⁵¹⁴ Srov. ANTONÍN FRIEDL, *Hildebert a Everwin. Románští malíři*, Praha 1927, s. 20-28; MIROSLAV FLODR, *Skriptorium olomoucké*, Praha 1960; JAN BISTRICKÝ, *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*, *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel und wappenkunde* 26, 1980, s. 135-258; TYŽ, *Listinná tvorba v Olomouci ve 12. století*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy* 8, 1990, s. 45-56; DALIBOR HAVEL, *K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století. Metodická sonda*, in: *Campana, codex, civitas*. Miroslav Flodr octogenario, Brno 2009, s. 136-177.

⁵¹⁵ Srov. D. HAVEL, *K benediktinskému skriptoriu*, s. 154-155; IVAN HLAVÁČEK, *Knihy a knihovny v českém středověku*, Praha 2005, s. 36-52.

⁵¹⁶ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 390. K analým hradištsko-opatovickým srov. MARTIN WIHODA, *Anály hradištsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*, in: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*, Brno 2001, s. 25-32; TYŽ, *Mähren in der Geschichtsschreibung der Přemyslidenzeit*, *Historica* 10, 2003, s. 17-22; JOSEF ŠRÁMEK, *Zamyšlení nad stránkami analý hradištsko-opatovických. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného bádání*, *Vlastivědný věstník moravský* 63, 2011, s. 305-314.

hradišťští benediktini se po svém vypuzení po roce 1150 neuchýlili do Břevnova, odkud měl jejich konvent vzejít. Nový domov našli u spolubratří v Opatovicích a Třebíči.⁵¹⁷

4.4. Benediktinské fundace 12. století

Doba 11. století přinesla výrazné zahuštění sítě benediktinských klášterů v přemyslovském knížectví. Na samém přelomu 11. a 12. století mělo dojít ještě ke zřízení další benediktinské fundace, konkrétně v Litomyšli. Klášter zde měl být založen díky přízni knížete Břetislava II., vládnoucího v letech 1097-1100. Vyvozuje se tak z dikce listiny krále Vladislava I. z roku 1167, stvrzující litomyšlské premonstrátské kanonii držbu jejích statků, v níž se Vladislav odkazuje na dřívější majetková nadání svých předchůdců, knížat Břetislava a Soběslava.⁵¹⁸ V literatuře se obvykle soudí, že kníže Břetislav II. založil na litomyšlském hradišti (kladeném Kosmou už do roku 981)⁵¹⁹ kostel zasvěcený Panně Marii, který osadil opatovickými benediktiny.⁵²⁰ O tomto aktu se však dodnes vedou mezi historiky spory. Např. Květa Reichertová poukázala na nevelké důchody kláštera a proto vyslovila pochyby o tom, že by v Litomyšli benediktini zřídili klášter. Naproti Jan Bistřícký bral existenci benediktinského ústavu v Litomyšli jako fakt, o němž netřeba pochybovat. Stejnou možnost připustil, byť opatrně, také Dušan Foltýn. Pravdou však je, že jako bezproblémové je přijímáno až usazení premonstrátů v polovině 12. století.⁵²¹

Na rozdíl od Václava Hrubého⁵²² se nedomnívám, že by při řešení otázky existence či neexistence benediktinského kláštera v Litomyšli nemohly napomoci narativní prameny,

⁵¹⁷ Viz M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 34. O dějinách hradišťského opatství s důrazem na zlomovou dobu poloviny 12. století JOSEF ŠRÁMEK, *Vzestup a pád rodové fundace olomouckých Přemyslovců. Několik slov ke konci benediktinského konventu v klášteře Hradiště u Olomouce*, *Střední Morava* 32, 2011, s. 4-15. Důkazem o vzájemných vazbách jsou styčné plochy mezi zakládacími listinami hradišťského a trebičského kláštera, na než upozorňuje JAN BISTRICKÝ, *Poznámka k tzv. zakládací listině trebičského kláštera*, *Vlastivědný věstník moravský* 54, 2002, s. 310-312. Srov. také TÝŽ, *Über Falsifikate böhmischer Gründungsurkunden bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, *Archivmitteilungen* 41, 1991, s. 186-187.

⁵¹⁸ CDB I, č. 399, s. 411-415.

⁵¹⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 49-50. Srov. MARIE BLÁHOVÁ, *Castrum sub silva situm, nomine Lutomisl (K první písemné zmínce o Litomyšli v Kosmově kronice k roku 981)*, in: *Litomyšl 981-1981*, Litomyšl 1981, s. 13-23.

⁵²⁰ Srov. FRANTIŠEK PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*, Praha 1926, s. 113; J. LIPPERT, *Sozialgeschichte Böhmens II*, s. 49; s odkazem na Lipperta ZDENĚK NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí, Díl I. Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*, Litomyšl 1903, s. 19-21; F. VACEK, *Sociální dějiny české*, s. 444; k tomu odmítavě V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/2*, s. 381-382; proti Novotnému pak V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 116-118; opatrněji pak KVĚTA REICHERTOVÁ, *Litomyšl*, Praha 1977, s. 11.

⁵²¹ Viz K. REICHERTOVÁ, *Litomyšl*, s. 11-14; JAN BISTRICKÝ, *Knížecí hrad a církevní instituce*, in: JINDŘICH SCHULZ (ed.), *Olomouc I, Olomouc 2009*, s. 95; DUŠAN FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého Vrbaty“*, in: *Codex gigas – ďáblova bible. Tajemství největší knihy světa*, Praha 2007, s. 64. Srov. MILAN SKŘIVAN – PAVEL VOPÁLKA, *Litomyšl. Starobylé město*, Praha – Litomyšl 1994, s. 10-11; P. SOMMER, *První dvě století*, s. 78; Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 9; JOSEF ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, Praha 2002, s. 252.

⁵²² Viz V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 109.

neboť minimálně u Jarlocha lze počítat se zájmem o řádové fundace a tedy snad i dobrou obeznámenost. Naopak Vladislavova listina z roku 1167 byla už Friedrichem i Hrubým kvalifikována jako falzum.⁵²³ A ani ona existenci benediktinském kláštera nedosvědčuje. Není nutné hned zpochybňovat místní paměť o roli knížat Břetislava a Soběslava jako dobrodinců litomyšlského kostela, za příjemce jejich darů je ale vhodnější předpokládat litomyšlský hradský kostel, potažmo kolegiátní kapitolu, nikoliv nikde nedoložený benediktinský dům.⁵²⁴ Svědčila by o tom pasáž Vladislavova potvrzení, kde se vypočítává donace knížete Břetislava a konstatuje se, že pokud někdo uloví na daném území jakoukoliv zvěř, je povinen postoupit část masa (knížetem založenému) kostelu. Pokud tak neučiní, kastelán po něm může vymáhat pokutu 300 denárů, kostelu pak náleží býk jako náhrada škody.⁵²⁵ Svrchovaná role hradského správce je pak podle mého názoru indicií k tomu, aby termín *ecclesia* byl skutečně překládán jako hradský kostel, potažmo kolegiátní kapitolu. S námitkou Zdeňka Nejedlého, že stejně tak jako nejsme ve vztahu k Litomyšli zpraveni o změně řehole, nemáme ani doklady o tom, že by se jeho slovy „obyčejný kostel“ změnil v klášter,⁵²⁶ se po mém soudu dostatečně vypořádal už Václav Novotný, jehož názor netřeba v tomto doplňovat.⁵²⁷ Proti existenci benediktinského kláštera v Litomyšli, kde by byli benediktini nahrazeni premonstráty, podobně jako k domu došlo v případě klášterů v Želivu a Hradiště u Olomouce, mluví právě slova milevského opata Jarlocha, který o Litomyšli mluví jako o fundaci nově zřízené biskupem Jindřichem Zdíkem.⁵²⁸ Podobně kanovník Vincencius přičítá zásluhu na výstavbě kláštera a uvedení řeholníků do jeho zdi olomouckému biskupovi.⁵²⁹ V případě ustavení premonstrátské kanonie v Litomyšli snad lze také najít konkrétnější Zdíkovu motivaci, než v případě jiných jím podnícených či podpořených premonstrátských fundací, a sice souvislost s útokem znojemského knížete Konráda na biskupa Zdíka roku 1145 a biskupovou

⁵²³ Tamtéž, s. 109-118. Hrubý konstatoval, že listina má základ ve skutečné listině Vladislava I., jak dokládá soubor svědků, objevujících se i v jiných listinách téhož panovníka, stejně tak jako doručovací formule a intitule.

⁵²⁴ Jak poznamenal už Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle I*, s. 21: „O dějinách kláštera benediktinského nevíme ničeho, než že Soběslav I. (125-1140) daroval klášteru Křekovice. Nedozvídáme se v celé době ani o jediném opatu Litomyšlském.“ Srov. J. LIPPERT, *Sozialgeschichte Böhmens II*, s. 49; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 82-85; MILAN SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259-2009. Město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009, s. 23-27.

⁵²⁵ Viz CDB I, č. 399, s. 413.

⁵²⁶ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle I*, s. 47.

⁵²⁷ Viz V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 382-383, pozn. 2.

⁵²⁸ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, in: FRB II, s. 491.

⁵²⁹ *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, in: FRB II, s. 410.

vděčností za vyvážnutí z nebezpečí.⁵³⁰ Vazbě nové kanonie na Jindřicha Zdíka také napovídá skutečnost, že první premonstrátský litomyšlský opat Jan se stal Zdíkovým nástupcem na olomouckém biskupském stolci, pohřben pak byl u hradištských premonstrátů.⁵³¹ Uvažovat je možno také nad tím, zda by Kosmas, vychvalující zásluhy knížete Břetislava II. o rozkvět křesťanské víry v Čechách, opomněl zmínit to, že se kníže stal také fundátorem benediktinského kláštera (byť je pravdou, že Kosmas jevil o dějiny církevních institucí s výjimkou pražského biskupství pramalý zájem).⁵³²

S ohledem na vztah Jindřicha Zdíka, Litomyšle a událostí roku 1145 je třeba přiznat váhu Hrubého argumentu, že je s podivem, že se pro Litomyšl nezachovala zakládací listina (ať už Vladislavova či Zdíková) jako je tomu pro kláštery v Plasech či na Strahově, resp. že Vladislavovo stvrzení držby statků připomíná jeho knížecí předchůdce, mlčí však o olomouckém biskupovi (na rozdíl od Jarlocha a Vincencia). Z toho pak Václav Hrubý odvodil, že zakladatele kláštera je třeba vidět nikoliv ve Zdíkovi či Vladislavovi I., ale v Břetislavu II. (Zdík pak jen do Litomyšle přivedl premonstráty).⁵³³ Václav Hrubý tu vlastně jen precizuje názor Zdeňka Nejedlého, už ten se pozastavoval na rozdílnou dikci listiny z roku 1167 a Vincenciovým a Jarlochovým letopisem, následkem čehož konstatoval, že „nerozhodnost kronik, že nevědí, komu určitě mají připsat založení kláštera, ukazují spíš na změnu řehole a nové obdarování, než na nové založení.“⁵³⁴ Tato teze ale ve výsledku klade jen další otázku, zda je možné, aby se existence benediktinského konventu v Litomyšli neodrazila v jiných pramenech, především právě s ohledem na vystřídání řehole. Jiří Pražák také upozornil na jeden rozpor v Hrubého argumentaci, Václav Hrubý totiž ponechal bez komentáře skutečnost, že listina, v jejímž skladateli on viděl královského notáře a svatovítského kanovníka Vincencia,⁵³⁵ na rozdíl od letopisu téhož autora neví nic o podílu biskupa Zdíka na uvedení kanonie v život.⁵³⁶ Diplomatičtý výzkum Jiřího Pražáka upozornil také na shody mezi údaji litomyšlské listiny s listinami pro Strahov a Doksany ohledně postoupení výnosu z mince zmíněným konventům. Na

⁵³⁰ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 399; *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, s. 414-416; CDB I, č. 143, s. 146-147; č. 145, s. 147-148. Srov. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle I*, s. 48-50; nověji PAVEL BOLINA, *Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145 (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí)*, Časopis Matice moravské 122, 2003, s. 343-373.

⁵³¹ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 426; *Das Granum catalogi praesulum Moraviae*, s. 72-74.

⁵³² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 160-161. O Kosmově kronice jako prameni pro dějiny církevních institucí J. ŠRÁMEK, *Otazníky nad nejstaršími dějinami*, s. 127.

⁵³³ Viz V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 117.

⁵³⁴ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle I*, s. 48.

⁵³⁵ Viz V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 109-118.

⁵³⁶ JIŘÍ PRAŽÁK, *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině krále Vladislava*, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 23.

základě toho poté Pražák vyslovil domněnku, že ke shodné donaci došlo i v případě Litomyšle v době Vladislava I., avšak při vzniku falza byl tento dar promítnut do starší doby (což nepokládá u listin tohoto přechodného období za výjimečné – např. díky mylnému opisu z jednotlivých aktových předloh).⁵³⁷ Podle Pražákova názoru také byla doložena určitá relevance svědečné řady na Vladislavově listině z roku 1167, v jisté míře shodná se svědečnou řadou listiny pro cisterciácký klášter Waldsassen z roku 1165, mající tedy základ v pravém dokumentu doby Vladislavovy.⁵³⁸ Jiří Pražák celou věc uzavřel konstatováním, že daná listina pochází ze závěru 12. století a účelem jejího sepsání bylo pořízení přehledu o majetku a důchodech litomyšlské kanonie, neboť stávající dokumenty, aktové záznamy a předpokládaná listinné předlohy (papežské privilegium a listina Vladislava I.) už době nevyhovovaly.⁵³⁹ V oné předloze Vladislava I. by snad pak bylo možné vidět zakládací listinu premonstrátské kanonie, dnes už nedochovanou, což by marginalizovalo Hrubého námitky.

Výrazným založením nastupujícího 12. věku se stal benediktinský klášter v Třebíči, nadaný knížaty Litoldem Znojemským a Oldřichem Brněnským. Podle tzv. zakládací listiny kláštera, dochované v jednom z rukopisů Kosmovy kroniky z 15. století,⁵⁴⁰ je zakladatelský akt kladen do roku 1101 a nejnověji je pokládán za věrohodný odraz autentického pamětního záznamu z 2. poloviny 12. století, kde byly zachyceny nejdůležitější pasáže Oldřichova chirografu z roku 1104. K roku 1101 se tak předpokládá založení kláštera, za další tři roky vysvěcení farního kostela sv. Benedikta, o pět let později vysvěcení konventního kostela Nanebevzetí Panny Marie, který se stal nekropolí obou fundátorů.⁵⁴¹ Třebíčský klášter byl vědomě pojatý jako symbol postavení obou fundátorů,

⁵³⁷ S odkazem na CDB I, č. 156, s. 161; CDB II, č. 286, s. 281 J. PRAŽÁK, *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině*, s. 21-22. Srov. TÝŽ, *Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho konfirmace z r. 1276*, Sborník archivních prací 5, 1955, s. 159-203; z aktovým záznamům TÝŽ, *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách. K počátkům české listiny*, in: Pocta Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 29-40.

⁵³⁸ J. PRAŽÁK, *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině*, s. 23-24. Srov. CDB I, č. 227, s. 204-206.

⁵³⁹ J. PRAŽÁK, *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině*, s. 29.

⁵⁴⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 257-261. Srov. vývoj názorů ohledně datace trebičského založení, BERTOLD BRETHOLZ, *Dějiny Moravy, díl I*, Brno 1896, s. 232; ADOLF LUDVÍK KREJČÍK, *O zakládací listině kláštera Třebického*, Časopis Matice moravské 1911, s. 192-199; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 515-516, pozn. 2; RUDOLF FIŠER, *Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o trebičském benediktinském opatství*, Brno 2001, s. 9-65; JAN BISTRICKÝ, *Poznámka k tzv. zakládací listině trebičského kláštera*, Vlastivědný věstník moravský 2002, s. 310-315; RUDOLF FIŠER, *K počátkům trebičského kláštera (Poznámky k tzv. falzu zakládací listiny)*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 85-96.

⁵⁴¹ J. BISTRICKÝ, *Über Falsifikate*, s. 186-187; ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Církevní instituce na Moravě a historické pozadí vzniku trebičského kláštera*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 60, 64; R. FIŠER, *K počátkům trebičského kláštera*, s. 85-95; MARIE BLÁHOVÁ, *Funkce a pramenná hodnota pamětních zápisů středověkých církevních institucí – tak zvaná zakládací listina kláštera Třebického*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 97-112; PETR OBŠUSTA, *Třebíčské benediktinské opatství a jeho odraz v archeologických pramenech*, in: Tamtéž, s. 219-220.

kteří se po roce 1100 vrátili z exilu do svých údelů a starší z bratrů Oldřich si osoboval z pozice nejstaršího z Oráčova rodu práva dosednout dle řádu Břetislava I. na pražský stolec oproti dědicovi Břetislava II. Bořivojovi II. Jako takový poté klášter sehrál významnou roli v osidlování pomezního hvozdu mezi Čechami a Moravou, a to již během 12. století. Až s dlouhým odstupem následovala založení jiných řádů – v Louce u Znojma, v Dolních Kounicích, v Zábrdovicích u Brna, v Nové Říši u Telče, v Tišnově a Doubravníku u Tišnova. V literatuře se objevuje také mínění, že Oldřichova a Litoldova fundace byla cílena také jako vojenský opěrný bod (o přestavbě místního hrádku či tvrze hovořil už Gregor Wolny), s tím však polemizuje Zdeněk Měřinský s odkazem na odlehlost kláštera od hlavních raně středověkých komunikací.⁵⁴²

Budeme-li na třebíčský klášter nahlížet jako na výjimečnou fundaci, která měla mimo jiné demonstrovat postavení a ambice brněnského knížete Oldřicha (podobným způsobem jako znojemská rotunda Oldřichova synovce Konráda II.),⁵⁴³ je s ohledem na pohnuté vztahy mezi Přemyslovci 1. poloviny 12. století zajímavé uvažovat o tom, odkud přišli do Třebíče první benediktinští bratři. Jako v případě jiných klášterů o tom nejsme soudobými prameny výslovně informováni, nabízejí se opět pouze dohady a zvažování okolností fundace a jejích pozdějších vztahů k jiným řádovým domům, jak vystihl už Rudolf Fišer.⁵⁴⁴ Jedním z možných vodítek by mohla být právě zakládací listina třebíčského kláštera. Již Adolf Ludvík Krejčík upozornil na shody třebíčského záznamu a zakládací listiny Hradiště u Olomouce, postavil se ale za pravost třebíčského textu.⁵⁴⁵ Ze stejných pozic vyšel při své analýze i Václav Hrubý, toho však srovnání hradišťského a třebíčského textu naopak přivedlo k pochybnostem o pravosti třebíčské vsuvky. Podezřelou se Hrubému stala především míra majetkového nadání, o dokumentu se tedy ve výsledku vyslovil jako o zpadělané zakládací listině kláštera nejdříve z konce 12. věku.⁵⁴⁶ S Hrubého stanoviskem se ztotožnili i Ladislav Hosák z pozic dějin osídlení a Zdeněk Fiala z pozic pomocných věd historických.⁵⁴⁷ Třebíčské vsuvce Kosmovy kroniky se

⁵⁴² Srov. GREGOR WOLNY, *Die Markgraffschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert, Band VI*, Brünn 1842, s. 542; R. FIŠER, *Klášter uprostřed lesa*, s. 61-62; Z. MĚŘIŇSKÝ, *Církevní instituce na Moravě*, s. 81.

⁵⁴³ Srov. BARBARA KRZEMIENSKA – ANEŽKA MERHAUTOVÁ – DUŠAN TŘEŠTÍK, *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*, Praha 2000.

⁵⁴⁴ RUDOLF FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004, s. 37.

⁵⁴⁵ A. L. KREJČÍK, *O zakládací listině kláštera Třebického*, s. 192-199.

⁵⁴⁶ V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 149-141.

⁵⁴⁷ LADISLAV HOSÁK, *Středověká kolonizace horního poříčí Jihlavy*, Časopis Společnosti přátel starožitností československých 60, 1952, s. 150-153; Z. FIALA, *K otázce funkce našich listin do konce 12. století*, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity C7, 1960, s. 8.

zásadním způsobem naposledy věnoval Rudolf Fišer.⁵⁴⁸ Ten se postavil proti názoru Václava Hrubého a hájí věrohodnost textu s odkazem na skutečnost, že se v doplňku Kosmovy kroniky odráží aktový pamětní záznam,⁵⁴⁹ chirograf knížete Oldřicha, dále pak opisovačem aktualizovaný. I Fišer konstatuje shodu třebského dokumentu s hradištskou listinou, domnívá se však, že shoda staršího pořízení Oty I. s mladší písemností Oldřichovou nemusí nutně znamenat vztah předlohy a opisu – upozorňuje v tomto směru na indicie naznačující vlivy říšského (bavorského) prostředí.⁵⁵⁰ Na potenciál výzkumu zahraničního diplomatického materiálu (především říšského, řísko-italského či uherského) ve vztahu k počátkům české klášterní listiny upozornil ostatně již dříve Prokop Zaoral.⁵⁵¹ Rudolf Fišer se postavil i Hrubého námitce o nápadné nákladnosti obvěnění, a to s poukazem na prestiž fundace v očích knížete Oldřicha, nárokuje si v té době pražský stolec. Tím Fišer vysvětluje i očividnou disproporci mezi donací Oldřichovou a Litoldovou.⁵⁵²

Ani Fišerovy vývody, jakkoliv důvtipné, však nedošly jednoznačného přijetí. S odlišným názorem vystoupil jako první Jan Bistřícký. Ten nesouhlasil především s Fišerovým odmítnutím uherského vzoru hradištské zakládací listiny coby základu listiny třebské ve prospěch prostředí bavorského. Bistřícký srovnáním listiny pro kláštery szadský (1067), hradištský (1078) a třebský (1101) dokázal vzájemnou stylistickou spřízněnost všech dokumentů, za shodami mezi listinou szadskou a třebskou tak viděl jako mediátora dokument hradištský. S odkazem na majetkové nadání následoval Bistřícký výhrady Hrubého, nesouhlasil ani s Fišerovým názorem o písemnosti jako chirografu knížete Oldřicha.⁵⁵³ Po Janu Bistříckém pak navázala Marie Bláhová na úvahu o Oldřichově chirografu. Ve svém textu především koriguje představu o chirografu jako dělené listině, kterou předložil Rudolf Fišer, a na základě široké škály příkladů přesvědčivě dokládá, že termín „chirographum“ od pozdní antiky po středověk značí spíše pořízení, které bylo vyhotovitelem vlastnoručně podepsáno či jinak signováno. Třebská písemnost

⁵⁴⁸ R. FIŠER, *Kláster uprostřed lesa*, s. 9-65; TÝŽ, *K počátkům třebského kláštera*, s. 85-95.

⁵⁴⁹ Tak už J. PRAŽÁK, *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách*, s. 34.

⁵⁵⁰ R. FIŠER, *K počátkům třebského kláštera*, s. 86-90.

⁵⁵¹ P. ZAORAL, *K zakládací listině hradištského kláštera*, s. 283. R. FIŠER, *K počátkům třebského kláštera*, s. 90, poukazuje na neobvyklou intitulaci pro české prostředí, korespondující spíše s zvyklostmi říšskými či severoitalskými. Srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 350.

⁵⁵² R. FIŠER, *K počátkům třebského kláštera*, s. 91-94.

⁵⁵³ J. BISTRICKÝ, *Poznámka k tzv. zakládací listině třebského kláštera*, s. 310-315. Srov. TÝŽ, *Zakládací listina kláštera Hradiska u Olomouce*, s. 131-136.

je pak pro Marii Bláhovou svodem několika pamětních zápisů, vzniklých vývojem majetkové dispozice mezi lety 1156-1225.⁵⁵⁴

Diplomatické polemice o charakteru třebíčské vsuvky Bretholzova opisu Kosmovy kroniky byl věnován takový rozsah se záměrem zjistit, zda původ dané písemnosti nějakým způsobem indikuje, kde tkvěly kořeny třebíčského konventu. Nezpochybnitelný se jeví vztah mezi hradištskou a třebíčskou listinou, lze však odtud něco zásadního vyvozovat o vztazích obou konventů? Úvahy o tom, že Oldřich Brněnský přivedl do stěžejní fundace své rodové větve řeholníky z olomouckého Hradiště nelze ani potvrdit, ani vyloučit. Jaký vliv mohla mít skutečnost, že Oldřichův otec Konrád se zastal po smrti olomouckého knížete Oty I. jeho dědiců?⁵⁵⁵ Je však ale také třeba říci, že během Oldřichova tažení na Prahu roku 1101 (tedy v době založení třebíčského kláštera) oba olomoučtí Přemyslovci podpořili pražského Bořivoje II. V letech 1105 a 1107 se pak sám olomoucký kníže Svatopluk pokusil usednout na pražský stolec, nehledě na nároky brněnského knížete Oldřicha.⁵⁵⁶ Zajímavou skutečností je i fakt, že kostelík sv. Benedikta byl vysvěcen roku 1104 nikoliv olomouckým, ale pražským biskupem.⁵⁵⁷ Z toho však ale není nutné vyvozovat myšlenku pohnutých vztahů mezi Přemyslovci Otovy a Konrádovy větve, neboť přiznáme-li sdělnost tzv. Granu, dozvíme se, že toho roku olomoucký biskup Petr právě zemřel.⁵⁵⁸ Samy hradištské anály pak o založení třebíčského kláštera nic nevědí,⁵⁵⁹ ba dikce klášterního letopisce je ve formulacích, týkajících se boje Oldřicha a Litolda s Bořivojem II., vůči Konrádovým synům ve svém vyznění spíše negativní.⁵⁶⁰ Při svém exodu z Hradiště však tamní benediktini volili za nový domov dílem klášter opatovický, dílem právě třebíčský.⁵⁶¹ Byla tato volba z celé řady jiných klášterů řádu podmíněna nějakými bližšími vazbami? O tom lze jen spekulovat. Není ale důvodu nesouhlasit s Janem Bistřickým, že až v této době se třebíčský konvent seznámil se zněním

⁵⁵⁴ M. BLÁHOVÁ, *Funkce a pramenná hodnota pamětních zápisů*, s. 101-104, 107-108. Názorem, že třebíčská písemnost představuje konglomerát několika aktových záznamů se Bláhová odchyluje nejen od názoru Fišerova, ale i Bistřického. Viz J. BISTRICKÝ, *Poznámka k tzv. zakládací listině třebíčského kláštera*, s. 313.

⁵⁵⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 148.

⁵⁵⁶ Tamtéž, s. 169-170, s. 178. Srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 126-133, 350-351.

⁵⁵⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 261.

⁵⁵⁸ *Das Granum catalogi praesulum Moraviae*, s. 69.

⁵⁵⁹ Zmíněno je jimi jen úmrtí třebíčského opata Cuna roku 1138, viz *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 396.

⁵⁶⁰ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 391-392.

⁵⁶¹ Datum narození 1096 pozdějšího opata Naděje, který je v úřadu zachycen k roku 1160, totiž uvádějí hradištsko-opatovické anály, viz *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 391; CDB I, č. 208, s. 196. Srov. LADISLAV HOSÁK, *Kritické poznámky k moravské středověké analistice I*, in: Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie 2, 1955, s. 85; J. BISTRICKÝ, *Über Falsifikate böhmischer Gründungsurkunden*, s. 187.

hradišťského zakládacího privilegia, podle něhož byla posléze sestavena ona vsuvka Kosmovy kroniky.

V úvahách o prvotním třebíčském konventu je ale možná namíste uvažovat o kontaktech zahraničních. Nedlouho po založení Třebíče osadili kladrubský klášter benediktini ze švábského Zwiefalten díky rodinným vazbám knížete Vladislava I. Nebylo by stejně tak možné, že Oldřich a Litold využili svých známostí, které měli v babenberském prostředí, odkud se roku 1101 do svých údělů navrátili? Druhá polovina 11. století se totiž v babenberské východní marce nesla ve znamení obrody benediktinského mnišství. Roku 1089 byla v duchu gorzského reformního hnutí přivedena z franckého Münster-Schwarzachu benediktinská komunita do kláštera v Melku. Ideje reformního kláštera Hirsau byly roku 1094 přeneseny mnichy ze St. Blasien do kláštera Göttweig, který se poté stal významným šířitelem benediktinské obrody. Roku 1103 byl z göttweigského kláštera, tedy z okruhu St. Blasien, reformován konvent v St. Lambrecht.⁵⁶² Byť je pravdou, že podobně jako v českých zemích i v babenberských državách šel celkový trend spíše k oblibě cisterciáků či premonstrátů před benediktiny (poslední novou benediktinskou fundací během 12. a 13. století představuje dům skotských mnichů ve Vídni roku 1158),⁵⁶³ automaticky to však neznamena, že by žádný ze stávajících benediktinských ústavů nebyl s to poskytnout misii pro nový klášter v příhraničí. Nepochybně bylo na co navazovat a nastíněný kvas monastického života na prahu 12. století mohl na Konrádovy syny zapůsobit. Ovšem ani české, ani rakouské prameny nejsou v tomto směru sdělné. Historici tu mohou jen litovat nedochování tušených klášterních letopisů.⁵⁶⁴ Ve vazbě na neobvyklou intitulaci hradišťské i třebíčské písemnosti⁵⁶⁵ usuzuje Rudolf Fišer, že za oběma písemnostmi je nutné hledat společný vzor, pocházející z „*církevně i právně vyspělejšího prostředí říšského, kam by ukazoval i původ matky obou*

⁵⁶² KARL LECHNER, *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976-1246*, Wien – Köln – Graz 1976, s. 100-103.

⁵⁶³ HEINZ DOPSCH – KARL BRUNNER – MAXIMILIAN WELTIN, *Österreichische Geschichte 1122-1278. Die Länder und das Reich der Ostalpenraum im Hochmittelalter*, Wien 1999, s. 58.

⁵⁶⁴ Srov. R. FIŠER, *Třebíč*, s. 135-139; MARTIN WIHODA, *Skromné příběhy. Moravští Přemyslovci v paměti klášterních skriptorií*, in: Campana, codex, civitas. Miroslav Flodr octogenario, Brno 2009, s. 128-129; LUKÁŠ REITINGER, *Nekrologia kláštera Pegau. Pozapomenuté svědectví o Přemyslovcích (nejen) Kosmova věku*, in: Martin Wihoda – Lukáš Reitinger a kol., *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 394-398. Analýzu díla Tomáše Pešiny z Čechorodu v tomto podnětne provedl ROSTISLAV SVOBODA, *Třebíčské letopisy v kronice Tomáše Pešiny z Čechorodu*, netištěná oborová práce, Brno 2003.

⁵⁶⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 258: „*In nomine sancte et individue trinitatis. Udalricus Dei gratia id quod est.*“; CDB I, č. 79, s. 83: „*In nomine sancte et individue trinitatis. Otto dei gratia id quod est.*“ Srov. WERNER GOETZ, „*Matilda Dei gratia si quid est.*“ *Die Urkunden-Unterfertigung der Burgherrin von Canossa*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 47, 1991, s. 379-394.

zakladatelů.⁵⁶⁶ Rudolf Fišer proto stáčí svou pozornost k tomu, že při Oldřichově tažení na Prahu byly součástí jeho vojska i oddíly freisingského biskupa. Freising pak představoval nejen sídlo biskupa, ale i starobylého benediktinského opatství. Známé je jméno prvního z třebičských opatů Cuna (zemřelého roku 1138), o němž Fišer uvažuje, že pocházel Freisingu či Pasova.⁵⁶⁷ Ovšem ani pro tuto hypotézu nemáme přímých dokladů, vedle stylistiky třebičské vsuvky a listiny třebičského opata Lukáše z roku 1225, kde je mezi svědky uvedeno několik bavorských duchovních.⁵⁶⁸ Tento směr však nelze z úvah zcela vyloučit, seznámíme-li se blíže s dějinami benediktinského monasticismu s bavorské východní marce. Karl Lechner konstatoval, že zde až do poloviny 11. století neexistoval s výjimkou St. Pölten žádný zeměpanský klášter, zdejší církevní instituce naopak vznikaly zásluhou fundacionální iniciativy místních velmožů a církevních institucí – už od karolinských dob představovaly vlastníky velkých majetků bavorské a francké kláštery jako Řezno, Niederaltaich či Tegernsee. Opomenout přirozeně nelze ani pasovské biskupství, které drželo patronátní práva k významným klášterům Kremsmünster, St. Florian a St. Pölten. Např. Melk, centrum pozdější monastické obrody, se dostal pod vliv Babenberků až roku 1089, kdy byl nově osazen benediktiny z Lambachu.⁵⁶⁹ Není tedy nutné uvažovat hned o vztazích Třebíče k Freisingu jen kvůli podpoře Oldřichových nároků tamním biskupem, vztahy jihomoravských benediktinů s rakouskými (či zprostředkovaně bavorskými) centry jsou však v obecném kontextu nabíledni.

Zásadní fundací se stal pro dějiny českého benediktinství kladrubský,⁵⁷⁰ který vzhledem ke svým zahraničním kontaktům sehrál podobně jako o století dříve klášter břevnovský roli zprostředkovatele soudobých reformních trendů. Reformní hnutí zpočátku 10. století, zahájené v burgundském klášteře v Cluny,⁵⁷¹ jehož nadšeným stoupencem byl sv. biskup Vojtěch a které ovlivnilo celou Evropu, se do Čech dostalo právě až na prahu 12. století prostřednictvím říše. V oblasti dnešního Německa se clunyjské ideály uchytily především

⁵⁶⁶ Viz R. FIŠER, *Třebíč*, s. 37.

⁵⁶⁷ Tamtéž, s. 37-38.

⁵⁶⁸ CDM II, č. 163, s. 164-166.

⁵⁶⁹ K. LECHNER, *Die Babenberger*, s. 100-101.

⁵⁷⁰ Dále viz VÁCLAV NOVOTNÝ, *Počátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny*, Praha 1932; VILÉM VÁCLAV KREMER, *Dějiny kláštera kladrubského v době gotické*, Sborník Okresního muzea v Tachově 20, 1985, s. 65-80; TÝŽ, *Klášter kladrubský v době svého největšího rozkvětu*, Sborník Okresního muzea v Tachově 22, 1987, s. 1-6.

⁵⁷¹ Srov. ERNST WERNER, *Die gesellschaftlichen Grundlagen der Klosterreform im 11. Jahrhundert*, Berlin 1953; ALBERT BRACKMANN, *Zur politischen Bedeutung der Kluniazensischen Bewegung*, Darmstadt 1955; H. E. J. COWDREY, *The Cluniacs and the Gregorian Reform*, Oxford 1970; KASSIUS HALLINGER, *Gorze-Cluny – Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter, Bände I-II*, Graz 1971. Autentické texty nabízí edice *Cluny im 10. und 11. Jahrhundert*, Göttingen 1967.

v kláštorech Gorze, Trevíru a Hirsau,⁵⁷² jež vdechly reformě další síly. Hlavně z Hirsau se reformovaní benediktini šířili dál a dál. Roku 1091 byl ve Württembersku založen reformovaný klášter Zwiefalten,⁵⁷³ skrze něhož došlo reformní hnutí až do Čech. Podněcující roli zprostředkovatele tu sehrála manželka knížete Vladislava I. Richenza z Bergu, jejíž rod byl se zwiefaltenským klášteřem velmi úzce spjat. Patrně tak na její přání povolal kníže Vladislav I. do nově založených Kladrub roku 1117 bratry ze Zwiefalten.⁵⁷⁴ O tomto aktu nás informuje zakládací listina, hlásící se do roku 1115,⁵⁷⁵ ovšem i ta byla podobně jako v jiných případech diplomatickým bádáním označena za pozdější falzum.⁵⁷⁶ Jak konstatoval už Václav Hrubý, diplomatická analýza tohoto dokumentu je však věci nesnadnou, neboť listina se dochovala ve dvou zněních, jen částečně shodných. Problematická je pak i další vazba na dvě vyhotovení listiny knížete Fridricha z roku 1186,⁵⁷⁷ která byla rovněž padělána. Určit, zda se některá z těchto listin opírá o pravou listinu, či dokonce zda obsahuje její znění, je podle Hrubého více než problematické. Sám se ale klonil ve věci Vladislavových listin k tomu, že ani jedno z dochovaných znění není prosto interpolací (věc však komplikuje nedostatek materiálu pro komparaci), v případě listin Fridrichových však Hrubý zastával názor o otisku původního textu do díkce falza, vzniklého dle jeho soudu v 1. polovině 13. století.⁵⁷⁸ Informace o nejstarších dějinách kladrubského klášteřa přináší vedle sporného diplomatického materiálu⁵⁷⁹ také Kosmova kronika. Kosmovo dílo dokládá, že zakladatelem kladrubské fundace se stal kníže Vladislav I.,⁵⁸⁰ který zde byl dokonce pohřben. Třebaže se příchod zwiefaltenských

⁵⁷² Srov. ALBERT BRACKMANN, *Zur Geschichte der Hirsauer Reformbewegung im XII. Jahrhundert*, Berlin 1928; KARL GREINER, *Kloster Hirsaus Geschichte durch 11 Jahrhunderte*, Calw 1929; KARL SCHMID, *Kloster Hirsau und seine Stifter*, Freiburg im Breisgau 1959; JOSEF KLOSE, *St. Wolfgang als Mönch und die Einführung der Gorzer Reform in Bayern*, in: Regensburg und Böhmen, Regensburg 1972, s. 61-88; HANS HUBERT ANTON, *Trier im frühen Mittelalter*, Paderborn 1987; *Monastische Reformen im 9. und 10. Jahrhundert*, Sigmaringen 1989.

⁵⁷³ Srov. WILFRIED SETZLER, *Kloster Zwiefalten. Eine schwäbische Benediktinerabtei zwischen Reichsfreiheit und Landsässigkeit*, Sigmaringen 1979; *900 Jahre Benediktinerabtei Zwiefalten*, Ulm 1989; ROLF KUITHAN, *Die Benediktinerabtei Zwiefalten in der kirchlichen Welt des 12. Jahrhunderts*, Münster 1997.

⁵⁷⁴ RAINER JOOS, *Zwiefalten und Kloster Kladrau (Kladruby) in Böhmen*, in: 900 Jahre Benediktinerabtei Zwiefalten, Ulm 1989, s. 49-52; Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 9; P. SOMMER, *První dvě století*, s. 78.

⁵⁷⁵ CDB I, č. 390, s. 393-404.

⁵⁷⁶ Srov. V. NOVOTNÝ, *Začátky klášteřa kladrubského a jeho nejstarší listiny*, passim.

⁵⁷⁷ CDB I, č. 405, s. 425-438.

⁵⁷⁸ V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 86-87, 100-105. K vzájemné závislosti listin Vladislavových a Fridrichových srov. RUDOLF KOSS, *Kritische Bemerkungen zu Friedrichs Codex diplomaticus nec non epistolaris regni Bohemiae I*, Prag 1911, s. 70.

⁵⁷⁹ Viz V. NOVOTNÝ, *Začátky klášteřa kladrubského a jeho nejstarší listiny*, passim; V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 86-105; JINDŘICH ŠEBÁNEK – SÁŠA DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři II. Listiny kladrubské*, Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university 2-4, 1954, s. 285-303; J. BISTRICKÝ, *Über Falsifikate*, s. 188.

⁵⁸⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 236. Ke knížeti Vladislavovi se jako k zakladateli hlásí i falzum zakládací listiny kladrubského klášteřa, vzniklé ve 13. století. Viz CDB I, č. 390, s. 393 - 403.

mnichů do Čech neobešel bez komplikací (Zdeňka Hledíková jako o důvodu uvažuje o slabosti prvotního založení či spíše o vnitřních sporech)⁵⁸¹ a němečtí řeholníci nebyli stávajícím konventem přijati s otevřenou náručí (nevraživost v rámci konventu měla dokonce za následek návrat německých řeholníků zpět do Zwiefalten a k jejich opětovnému návratu došlo až roku 1120), nakonec zwiefatenská misie v Kladrubech zapustila kořeny a roku 1130 se dokonce někdejší zwiefaltenský mnich Wiziman stal v Kladrubech opatem.⁵⁸²

Pokud jsme o nejstarších dějinách českých a moravských benediktinských klášterů soudobými prameny informováni jen velmi torzovitě, ještě komplikovanější příklad představuje klášter v Postoloprtech, jehož existence je v raně středověkých písemných pramenech zachycena skutečně minimálně. Listinně je zdejší konvent doložen až roku 1219, kdy opat Cassianus figuruje mezi svědky na listině Přemysla Otakara I., a to na třetím místě za břevnovským opatem Dluhomilem a sázavským Silvestrem.⁵⁸³ V pramenech 12. věku se Postoloprty objevují toliko jednou: letopis neznámého Mnicha sázavského informuje k roku 1157 o úmrtí postoloprtského opata Fridricha, to pak potvrzuje podlažické nekrologium, z čehož lze soudit, že v tamním benediktinském klášteře našel opat Fridrich věčný odpočinek.⁵⁸⁴ Podle bokem vyřčené zmínky v Kosmově kronice Čechů se pak počátek postoloprtského kláštera černých mnichů klade před rok 1120.⁵⁸⁵ Nelze se čemu divit. Postoloprtský klášter zanikl v husitských válkách tak dokonale,⁵⁸⁶ že podlouho nebylo ani známo, kde přesně stával. Archeologové klášteřiště odkryli až v 80. letech 20. století.⁵⁸⁷ Odborná literatura se domnívá, že také v Postoloprtech dominoval vliv břevnovského konventu.⁵⁸⁸ S ohledem na praktickou absenci zpráv o

⁵⁸¹ Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 9.

⁵⁸² Podrobněji R. JOOS, *Zwiefalten und Kloster Kladrau*, s. 49-52.

⁵⁸³ CDB II, č. 172, s. 161.

⁵⁸⁴ *Necrologium Podlažicence*, in: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852, s. 405. Srov. *Mnich sázavský*, s. 264.

⁵⁸⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 29: „... et novam urbem in plano loco construens nomine Dragus super ripam fluvii Ogre iuxta pagum Postoloprith, ubi nunc cernitur sancte Marie cenobium...“ Jak uvádí D. TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 102, první knihu své kroniky děkan Kosmas sepsal někdy okolo roku 1120; FRANTIŠEK KUTNAR – JAROSLAV MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997, s. 24, velmi povšechně uvádějí, že Kosmas své dílo sepsal v poměrně krátkém údobí na sklonku života, tj. před rokem 1125. Do let 1119-1122 pak klade sepsání Kroniky Čechů i JANA NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 67-68.

⁵⁸⁶ *Vavřince z Březové Kronika husitská*, in: FRB V, s. 372.

⁵⁸⁷ PETR SOMMER – BEDŘICH ŠTAUBER, *Príspevek k lokalizaci postoloprtského kláštera*, Archeologické rozhledy 35, 1983, s. 540-551; ZDENĚK SMETÁNKA, *Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech*, Praha 1987, s. 255-261.

⁵⁸⁸ P. SOMMER, *Sázava a české kláštery*, s. 154.

dějinách Postoloprts se však domnívám, že v tomto ohledu nelze vynášet jakékoliv soudy, což ostatně konstatoval už Václav Novotný.⁵⁸⁹

Ve 12. století zhoustla také monastická síť ve východních Čechách. Klášter sv. Vavřince v Opatovicích nad Labem byl nejspíše během 1. poloviny 12. století doplněn o opatství sv. Markéty v Podlažicích, jehož nejstarší historie bohužel také není příliš jasná. Pro celé období vlády přemyslovských knížat a králů vystupují podlažičtí řeholníci pouze v jediném dodnes dochovaném dokumentu, a to když roku 1160 svědčil podlažický opat Hugo na listině krále Vladislava I. pro hradištské premonstráty.⁵⁹⁰ Tzv. Vokounův rukopis Neplachovy kroniky přináší zmínku o tom, že roku 1159 byla dokončena stavba podlažického kláštera,⁵⁹¹ z čehož můžeme vyvodit delší život této fundace, už jen proto, že dva roky před dokončením stavby měl ve zdech zdejšího konventu zemřít již zmíněný postoloprtský opat Friedrich.⁵⁹² Nevíme sice, odkud přesně opatovický mnich čerpal, lze se ale domýšlet, že o dějinách klášterů svého „řádu“ (nadto jde-li o sousední Podlažice) mohl být dobře informován, ač moderní historici jeho úsilí jinak mnoho nechválí. Přesto však můžeme jen stěží odhadnout, kdy konkrétně byl klášter založen, navíc když víme, že dokončení stavby konventu často trvalo roky, ne-li desetiletí. Stejně tak jako neznáme přesné datum založení podlažického kláštera, nevíme ani odkud přišli řeholníci, kteří se stali prvními obyvateli. Ač relativně dobře informovaný pramen doby barokní uvádí jako mateřský klášter Břevnov, pro velký časový odstup nelze tomuto prameni přikládat plnou váhu.⁵⁹³ Neprůkazná je také hypotéza, jejíž kořeny tkví ve víře v existenci benediktinského kláštera v Litomyšli. Podle této hypotézy se někdejší litomyšlští mniši, vypuzení ve 40. letech 12. století ze svého kláštera premonstráty, podíleli na založení nového opatství v Podlažicích.⁵⁹⁴ Tuto, byť svůdnou, myšlenku je ovšem s ohledem na výše psané třeba odmítnout.⁵⁹⁵

Jako zakladatel podlažického kláštera je udáván blíže neznámý velmož Vrbata, což kontrastuje s předchozími benediktinskými fundacemi, které podnítili bez výjimky vládnoucí panovníci či alespoň příslušníci přemyslovského rodu. Ač tradice o založení

⁵⁸⁹ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 695, pozn. 4.

⁵⁹⁰ CDB I, č. 208, s. 194-197.

⁵⁹¹ *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika česká a římská*, in: FRB III, s. 471.

⁵⁹² *Necrologium Podlažicence*, s. 405; srov. *Mnich sázavský*, s. 264.

⁵⁹³ BONAVENTURA PITER, *Thesaurus absconditus in agro seu monasterio Brzewnowiensi prope Pragm, Brunae 1762*, s. 211.

⁵⁹⁴ J. KURKA, *Začátky klášterů sázavského, opatovického, podlažického a sezemského*, s. 19.

⁵⁹⁵ K dějinám Podlažic naposledy srov. DUŠAN FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého“ Vrbaty*, in: *Codex gigas – Dábova bible. Tajemství největší knihy světa*, Praha 2007, s. 61–74; JOSEF ŠRÁMEK, *Ohlédnutí za historií benediktinského opatství v Podlažicích*, Chrudimské vlastivědné listy 5, 2009, s. 11-15.

Opatovic hovoří o kořenech v poustevně velmože Mikulce,⁵⁹⁶ což se může jevit jako příhodná analogie k případu Podlažic, přece jen jako skutečný zakladatel vystupuje až král Vratislav I., který Mikulcovo založení obohatil a povýšil na autonomní opatství. To je důležitý akt, neboť tím se klášter vyvázal ze závislosti na mateřském břevnovském klášteře, odkud přišla zakladatelská kolonie. O zakladateli kláštera se dozvídáme z podlažického nekrologia ze 13. století,⁵⁹⁷ znovu se jeho jméno ozývá ve falzu opatovické zakládací listiny z poloviny 12. století, kde je objevuje „*Vrbatův les*“ jako mezník opatovických statků.⁵⁹⁸ Paušální ztotožnění s podlažickým Vrbatou – jakkoliv je časově i teritoriálně lákavé – ovšem není bez dalších indicií možné. Pokud by onen Vrbata skutečně byl jediným zakladatelem kláštera v Podlažicích, jednalo by se o dosti významný fakt. Pomineme-li velmože Mikulce zná literatura jako první soukromou („šlechtickou“) fundaci cisterciácký klášter v Sedlci, založený mezi lety 1144-1145 velmožem Miroslavem.⁵⁹⁹ I to však představuje ojedinělý případ, větší zakladatelskou aktivitu urozců známe až ke sklonku 12. století, kdy před nás vystupuje především Hroznatova Teplá a Osek Hrabišice Slávka.⁶⁰⁰ Ani tehdy však řeholní kolonie pozvaná velmožem neměla nutně na různých ustláno, jak ukazuje nezdařená snaha předáka Milhosta o uvedení cisterciáků do Mašřova u Kadaně.⁶⁰¹ Sedlec a Podlažice by tak mohly být dokladem nového trendu v české středověké společnosti. Často zmiňovaný je v literatuře příklad předáka Mstiše, který na sklonku 11. století obdaroval jím založený kostel v podhradí Bíliny. S ohledem na příklad Mstišův tak můžeme spekulovat o vztahu Vrbatovy fundace k chrudimskému správnímu hradu, a tedy i o vazbě Vrbaty samého k chrudimské kastelánii a pražskému knížeti. Případ Podlažic se tak může stát dalším kamínkem v mozaice debat o možnostech soukromého vlastnictví rané šlechty 11. a 12. století.⁶⁰² Neobvyklý je také fakt, že se pro Podlažice

⁵⁹⁶ CDB I, č. 386, s. 368-369.

⁵⁹⁷ *Necrologium Podlažicence*, s. 427.

⁵⁹⁸ CDB I, č. 386, s. 369; RBM I, č. 166, s. 72.

⁵⁹⁹ KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Počátky cisterciáckých klášterů v Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 65; TÁŽ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. Díl I. Fundace 12. století*, Praha 1998, s. 103.

⁶⁰⁰ PETR KUBÍN, *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*, Praha 2000, s. 104-139; TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 29-38.

⁶⁰¹ TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Příběh rodu Milhosticů. O počátcích české šlechty*, *Dějiny a současnost* 6, 2005, s. 18-21.

⁶⁰² Viz DUŠAN TŘEŠTÍK, *Proměny české společnosti ve 13. století*, *Folia Historica Bohemica* 1, 1979, s. 131-154; JOSEF ŽEMLIČKA, „*Omnes Bohemi*“: *Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 3, 1993, s. 111-133; TÝŽ, *Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců*, *Časopis Matice moravské* 109, 1990, s. 17-38; MARTIN WIHODA, *Geneze moravské šlechty*, *Acta Universitatis Silesianae Opaviensis* C2 1995, s. 23-41; DAVID KALHOUS, *Čeští velmoži 10. věku*, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C*, 2005, s. 5-13; MARTIN WIHODA, *Die mährischen Eliten als Problem der Kontinuität (oder Diskontinuität?) der böhmischen Geschichte*, in: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas (mit speziellen Blick auf die*

nedochovala žádná zakládací listina, resp. spíše její falzum, jaká většina ostatních českých klášterů na přelomu 12. a 13. století houfně sepisovala. O významných dárcích a zakladatelích bychom se tu jistě dočetli. Z absence takového falza, jež bylo na prahu 13. věku téměř normou, lze soudit, že klášter nepotřeboval o své majetky příliš bojovat, je to ale jen hypotéza.

Zmíněná listina z roku 1160 pro hradištskou premonstrátskou kanonii představuje také první pevnou zmínku o benediktinském klášteře ve Vilémově u Čáslavi.⁶⁰³ Ač je částí odborné literatury jeho existence zvažována už k roku 1131,⁶⁰⁴ tato datace není ve skutečnosti jistá. Podrobnější informace o počátcích opatství nedaleko Železných hor nabízí až jeden z dvorních kronikářů Karla IV., Přibík Pulkava z Radenína, podle jehož informací byl vilémovský klášter založen roku 1121 bratry Vilémem a Heřmanem ze Sulzbachu.⁶⁰⁵ Starší literatura pak Pulkavovou zmíněné uroence ztotožnila s bratry Vilémem a Heřmanem, zmíněnými k roku 1124 v Kosmově kronice, a vyvodila dále, že příslušníci bavorského šlechtického rodu se do přemyslovského knížectví dostali patrně jako doprovod kněžny Richenzy z Bergu, manželky knížete Vladislava I.⁶⁰⁶ A vzhledem k tomu, že se kněžna Richenza zásadním způsobem zasadila o přivedení mnichů z kláštera ve Zwiefalten do již dříve založených Kladrub, vstoupily ve vší tichosti do starší literatury domněnky, že odtud byl založen i Vilémov. Přestože se v porovnání s konkrétním

grossmährische Problematik), Brno 2005, s. 9-17; TÝŽ, *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007, s. 11-29; LIBOR JAN, *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Tamtéž, s. 45-51; TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Paní Bohatěj a její blízcí*, in: Tamtéž, s. 53-62; LIBOR JAN, *Hereditas, výsluha, kastelánie. Několik poznámek k terminologii a metodologii současné historiografie přemyslovského období*, Časopis Matice moravské 128, 2009, s. 461-472; JOSEF ŽEMLIČKA, *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách)*, Český časopis historický 107, 2009, s. 269-308; TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *K problematice pozemkové držby českých velmožů a družiníků v období 11.-12. století*, Studia Mediaevalia Bohemica 1, 2009, s. 177-186; JAN KLÁPŠTĚ, *O rané šlechtě v českých zemích. Malý náčrt velkého tématu*, in: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnítí. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu, Praha 2011, s. 61-66; JOSEF ŽEMLIČKA, *K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku*, Český časopis historický 110, 2012, s. 189-233; ze zahraniční perspektivy v mnohém podnětně MARCIN RAFAŁ PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI-XIII wiek)*, Kraków-Warszawa 2000.

⁶⁰³ Z nejnovější literatury MIROSLAV KOVÁŘ – MARTIN MUSÍLEK, *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově. Příspěvek k historii a stavební podobě „zapomenutého“ kláštera pod Železnými horami*, Časopis Společnosti přátel starožitností 117, 2009, s. 157-183; TOMÁŠ SOMER – JOSEF ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově (1160-1541)*, Praha 2010; JOSEF ŠRÁMEK, *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k fundáční činnosti rané české šlechty ve 12. století)*, Havlíčkovobrodsko 26, 2012, s. 7-73.

⁶⁰⁴ PAVEL VLČEK – PETR SOMMER – DUŠAN FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 685.

⁶⁰⁵ *Kronika Pulkavova*, s. 76, 262. Stejnou informaci obnáší i jeden z rukopisů Kosmovy kroniky, označený jejím editorem Bertoldem Bretholzem jako C 1b. Viz *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 219. Jedná se ale o rukopis z 15. století, tedy je vysoce pravděpodobné ovlivnění Pulkavovou kronikou u tohoto přípisu.

⁶⁰⁶ Např. JERONÝM SOLAŘ, *Vilémov. Klášter benediktinský s kostelem sv. Petra a Pavla*, Památky archaeologické a místopisné 14, 1868, s. 407.

příkladem břevnovského kláštera zdá, že Přibík Pulkava patřil mezi dobře informované kronikáře, je vzhledem k časovému odstupu na místě obezřetnost, nutící posuzovat jednotlivě případ od případu. Ačkoliv období 20. let 12. století svádí k úvahám o založení Vilémova už s ohledem na rozsáhlou fundační iniciativu v této době, přesto je Pulkavova zpráva poněkud problematická.

Diskutabilní je sama identita hrabat ze Sulzbachu. Snaha sladit informace kroniky Kosmovy a Pulkavovy naráží podle mého mínění na fakt, že odkazovaná Kosmova zmínka je dost skoupá: pražský děkan na příslušném místě pouze píše, že 12. února 1124 se vydal Heřman, bratr Vilémův, spolu s dalšími poutníky do Jeruzaléma.⁶⁰⁷ O jejich případném poměru ke kněžně či knížeti, tím méně k Vilémovu, tu není ani slova, jak střízlivě postihl už Václav Novotný.⁶⁰⁸ Další komplikace nastávají, chceme-li se o obou bratřích poučit z genealogie rodu hrabat ze Sulzbachu. Byť první známý příslušník rodu je doložen už roku 832, jména Vilém či Heřman v rodokmenu nenalzáme, naopak jako obzvláště oblíbená jména se v dané době u příslušníků rodu jeví jména Berengar či Gebhard.⁶⁰⁹ Přes rodové vazby tedy nelze specifikovat jejich vztah k Richenze z Bergu nebo dokonce doložit působení v Čechách. Barokní historik Tomáš Pešina z Čechorodu uvedl ve svém díle *Mars Moravicus*, že Vilém ze Sulzbachu působil v rámci olomouckého úředu jako knížecí úředník.⁶¹⁰ Nespolehlivost Pešinových údajů byla vícekrát prokázána, naposledy např. ve věci jím zmiňovaných starých třebíčských análů. Badatelům, hlásícím se k názoru o zakladatelích Vilémova jakožto příslušníkům rodu hrabat ze Sulzbachu také uniklo, že o tomto rodu Kosmas ve svém díle mluví, a to dokonce na dvou místech. Poprvé, když líčí události roku 1106, kdy císař Jindřich IV. čelil povstání, v jehož čele stanul jeho syn, pozdější Jindřich V. Na straně Jindřicha IV. se tehdy angažovaly také přemyslovské oddíly. Vojska obou Jindřichů proti sobě posléze stanula u Řezna. Markrabí Berengar ze Sulzbachu je tu pak zmíněn mezi těmi, kteří opustili Jindřicha IV. a přeběhli na stranu jeho

⁶⁰⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 227. Identifikaci nenapomáhá ani základní práce k tématu poutnictví do Svaté země, kniha Reinholda RÖHRICHTA, *Die Deutschen im Heiligen Lande. Chronologisches Verzeichnis derjenigen Deutschen, welche als Jerusalempilger und Kreuzfahrer sicher nachzuweisen oder wahrscheinlich anzusehen sind (c. 650-1291)*, Aalen 1968, který na s. 24 toliko opakuje Kosmovy údaje, aniž by blíže přispěl k identifikaci poutníků.

⁶⁰⁸ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 696.

⁶⁰⁹ *Grafen von Sulzbach*, in: Lexikon des Mittelalters (CD-ROM). Oběma hrabatům se ve svém podání českých dějin nevěnuje ani přední představitel předválečné německé historiografie a uznávaný znalec Kosmovy kroniky BERTOLD BRETHOLZ, *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306)*, München – Leipzig 1912.

⁶¹⁰ TOMÁŠ PEŠINA Z ČECHORODU, *Mars Moravicus sive bella horrida et cruenta seditiones, tumultus praelia, turbae et ex iis enatae crebrae et funestae rerum mutationes dirae calamitates incendia, clades, agrorum depopulationes, urbium vastitates, aedium sacrarum et prophanarum ruinae arcium et oppidorum everisiones, pagorum cineres, populorum excidia at alia id genus mala, quae Moravia hactenus passa fuit*, Praeae 1677, s. 285.

syna.⁶¹¹ Podruhé markrabě Berengar vystupuje na stránkách Kosmovy kroniky k roku 1110, kdy měl na pokyn krále Jindřicha V. zasáhnout do sporů o knížecí stolec mezi Přemyslovci Bořivojem II. a Vladislavem I.⁶¹² Jakákoliv souvislost s bratry Heřmanem či Vilémem zde ale nevysvítá. Svědectví Přibíka Pulkavy z Radenína je tak podle mého mínění stěží udržitelným.⁶¹³ Za úvahu stojí domněnka, kterou vyslovil Čeněk Sameš vycházející z faktu, že jméno zakladatelů vilémovského kláštera zná jen jeden z dochovaných rukopisů Pulkavovy kroniky, a sice, že ono přízvisko ze Sulzbachu je omylem, vzniklým snad špatným čtením při opisování předlohy.⁶¹⁴

Je ostatně pravdou, že ztotožnění fundátorů vilémovského opatství odmítlo již několik starších autorů. Jako jeden z prvních poukázal na problematičnost skutečnosti, že by původem cizí šlechtici založili v Čechách klášter, Bonaventura Piter.⁶¹⁵ Jeho podněty rozvinul František Vacek, který (opíraje se o typická rodová jména) označil ony blíže neznámé velmože za předky pozdějšího rodu moravských Kouniců.⁶¹⁶ Vackovy názory přejal a kodifikoval z pozice autority moravské vlastivědy a rodopisu Ladislav Hosák.⁶¹⁷ Na tuto interpretační linii v poslední době navázali jednak Miroslav Kovář s Martinem Musílkem, jednak Tomáš Velímský. Miroslav Kovář a Martin Musílek přese všechny interpretační komplikace, které reflektují, nadále uvažují o tom, že zakladateli kláštera byli s největší pravděpodobností družiníci Vladislava I. Vilém a Heřman, vylučují ovšem jejich souvislost s rodem sulzbašských hrabat.⁶¹⁸ Prozatím nejpodrobněji se pokusil ony uroence Viléma a Heřmana zařadit Tomáš Velímský. Ve shodě s Marcinem Rafałem Paukem⁶¹⁹ vyslovil názor, že Vilémov lze pokládat za první soukromou velmožskou fundaci v českém knížectví, za jejíž zakladatele pokládá příslušníky domácího rozrodu.⁶²⁰ Další indicií, o níž se Velímský opírá, je název samotných obcí Vilémov a Heřmanice (doloženy k roku

⁶¹¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 182.

⁶¹² Tamtéž, s. 202.

⁶¹³ Souhlasně PETR HEJHAL, *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*, Brno 2012, s. 60.

⁶¹⁴ Viz ČENĚK SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze 41, 1933, s. 72.

⁶¹⁵ B. PITER, *Thesaurus absconditus*, s. 202-203.

⁶¹⁶ FRANTIŠEK VACEK, *Kostely, církve a chrámy v Čechách*, Method 18, 1892, s. 44; TÝŽ, *Sociální dějiny české*, s. 439.

⁶¹⁷ LADISLAV HOSÁK, *Příspěvky ke starému rodopisu moravskému VII. Erb lekna*, Časopis Společnosti přátel starožitností v Praze 46, 1938, s. 55-57.

⁶¹⁸ M. KOVÁŘ – M. MUSÍLEK, *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově*, s. s. 159.

⁶¹⁹ MARCIN RAFAŁ PAUK, *Der böhmische Adel im 13. Jahrhundert: Zwischen Herrschaftsbildung und Gemeinschaftsgefühl*, in: *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*, Ostfildern 2011 s. 269.

⁶²⁰ TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *K donaci vsi Blegou a Nabrezine litomyšlským premonstrátům (Kastelán Blah a jeho rod II)*, in: *In memoriam Jan Rulf*, Praha 2000, s. 453; TÝŽ, *K problematice pozemkové držby českých velmožů*, s. 182-183.

1281).⁶²¹ Cenný je Velímského poukaz na případného třetího z bratrů, Pula.⁶²² Tím se totiž dostáváme znovu k názoru Františka Vacka o vazbě vilémovského kláštera na rozrod Kouniců. Svatopluk byl původně knížetem v Olomouci, v jeho službách coby pražského knížete je doložen Heřman. Šlo by tedy uvažovat o tom, že Svatopluk, který měl svou vlastní zkušenost s napjatými vztahy v rámci knížecí rodiny, stejně tak jako s boji o knížecí stolec⁶²³ a logistikou mezi Moravou a Čechami, mohl podporou svých družiníků v oblasti klíčové cesty z Moravy do Čech⁶²⁴ sledovat širší strategické cíle. Stejně tak kníže Vladislav.⁶²⁵ Za prvního jednoznačně doloženého člena rodu Kouniců je považován Vilém z Pulína, vzpomínaný na několika místech Jarlochova letopisu.⁶²⁶ Ve zkratce lze říct, že Vilém a jeho bratr Oldřich, synové Hroznatovi, patřili v závěru 12. století k výrazným politickým aktérům přemyslovského knížectví. Problémem ovšem je, že pro vazbu Kosmových bratří Viléma a Heřmana na Viléma z Pulína a pozdější rozrod erbu lekna nesevčí nic jiného než nepřímý doklad obliby jmen Vilém a Heřman, jež byla v tomto rodě ještě ve 13. století charakteristická.⁶²⁷ Stejně tak majetkové zázemí rodu je až do závěru 12. století zahaleno tajemstvím. Pramenně, byť problematicky, je doložena jakási majetková držba v severních Čechách,⁶²⁸ dále se však historie potomků Viléma z Pulína pojí hlavně s Moravou.⁶²⁹ Až roku 1249 byli bratři Vilém z Drnholce a Heřman z Rudíkova nuceni postoupit mikulovské panství Lichtenštejnům, následkem čehož rod pánů z Drnholce obrací svou pozornost do východních Čech, konkrétně na nově získané Lanšpersko.⁶³⁰ Vilém z Drnholce se tak stává zakladatelem Ústí nad Orlicí, od jeho syna Heřmana z Letovic pak odvozuje svůj původ rod pánů z Rychnova.⁶³¹

⁶²¹ CDB VI/1, č. 149, s. 197-198.

⁶²² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 184.

⁶²³ V roce 1101 přispěl Svatopluk společně s bratrem Otou k nezdaru vojenské výpravy bratranců Oldřicha a Litolda, když se nepostavil po jejich boku proti Bořivojovi II., sám také ve své snaze o zisk pražského knížecího stolce neuspěl. Viz M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 152-154.

⁶²⁴ Srov. IVAN VÁVRA, *Haberská cesta*, Historická geografie 6, 1971, s. 8-32.

⁶²⁵ Roku 1278 přesně takto táhlo od Moravského pole přes dnešní Havlíčkův Brod, Habry, Čáslav (a tedy i Vilémov) vojsko Rudolfa Habsburského. Viz *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, s. 332.

⁶²⁶ *Letopis Jarlocha, opata milevského*, s. 476-477, 483, 497, 506. Dále CDB I, č. 400, s. 415-417. Srov. IRENA HRABĚTOVÁ, *Staročeská báseň o Vilémovi z Kounic*, Časopis Matice moravské 103, 1984, s. 84-100; M. R. PAUK, *Działalność fundacyjna*, s. 58-63; M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 256-259; k majetkovému zázemí Viléma z Pulína, jeho bratra Oldřicha a jejich otce Hroznaty TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *K problematice rané kolonizace 12. století v Českém Středohoří a vzniku feudální pozemkové držby*, Mediaevalia historica Bohemica 4, 1995, s. 89-90.

⁶²⁷ Srov. L. HOSÁK, *Příspěvky ke starému rodopisu*, s. 55-57. Velmi opatrně v tomto ohledu M. R. PAUK, *Działalność fundacyjna*, s. 62.

⁶²⁸ CDB I, č. 310, s. 282; srov. M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 258.

⁶²⁹ CDM II, č. 247, s. 270-271; srov. M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 258-259.

⁶³⁰ CDM III, č. 135, s. 103; srov. L. HOSÁK, *Příspěvky ke starému rodopisu*, s. 57.

⁶³¹ L. HOSÁK, *Příspěvky ke starému rodopisu*, s. 57; FRANTIŠEK MUSIL, *Osídlování Podorlicka v době předhusitské*, Ústí nad Orlicí 2002.

To vše lze vzít v úvahu při sestavování torzovité skládky historického příběhu vilémovského kláštera, nestačí to však ani na velmi hrubě načrtnutý obraz. Ve sledovatelných dějinách vilémovského konventu pak už zakladatelská rodina z řad domácí šlechty nijak nevystupuje. Toto mlčení pramenů o významnější úloze šlechty v dějinách Vilémova⁶³² vede také spolu s dikcí zápisu v onom pozdně středověkém rukopise Kosmovy kroniky k opatrnosti nad tím hovořit o vilémovském opatství sv. Petra a Pavla jako o první soukromé fundaci. Zápis totiž, přiznejme, že ne zcela srozumitelně, hovoří o tom, že k aktu došlo na žádost urozených Viléma a Heřmana a na příkaz knížete Vladislava.⁶³³ Pro úplnost je třeba zmínit ještě Piterův názor o kořenech vilémovského kláštera v poustevnické cele blíže neznámého břevnovského bratra Viléma.⁶³⁴ Svoje tvrzení Piter opíral o dikci listiny Přemysla Otakara II., v níž je pro vilémovské opatství použit termín *Wilhalmcella*.⁶³⁵ Jak ostatně nově upozornil Martin Musílek, ještě na samém sklonku 20. let 15. století nacházíme v městských knihách Starého Města pražského dva zápisy, které zmiňují dům v držení vilémovského kláštera, který je tu označen jako *cella Wilhelmi*.⁶³⁶ Piterova zpráva tak vykazuje na jednu stranu delší životnost tradice o počátcích vilémovského kláštera, na druhou stranu je třeba mít na paměti neustálenost středověké terminologie,⁶³⁷ čili i ošidnost vyvozování dalekosáhlých závěrů z jednoho jediného pojmu. Stejně tak je ovšem pravdou, že poustevnictví je ze své podstaty fenomén, který je jen stěží zachytitelný písemnými prameny (snad s výjimkou hagiografie)⁶³⁸ a nelze se zbavit tušení, že určitý hyperkriticismus historické vědy do jisté míry zplošťuje minulou skutečnost a činí monastickou mapu přemyslovských Čech a Moravy o něco chudší, než možná reálně byla. Již Čeněk Sameš také upozornil, že břevnovská tradice vilémovských počátků rezonovala nejen v 18. století u Bonaventury Pitera, ale také před polovinou 16. století u samotného vilémovského konventu, jak lze soudit alespoň podle náhrobku posledního titulárního vilémovského opata, zesnulého roku

⁶³² Srov. např. svědečnou řadu v listině vilémovského opata Jaroslava z roku 1318, viz RBM III, č. 456, s. 187-188.

⁶³³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 219. Pojistku knížecího souhlasu ostatně připouští také T. VELÍMSKÝ, *K problematice pozemkové držby*, s. 185.

⁶³⁴ B. PITER, *Thesaurus absconditus*, s. 202.

⁶³⁵ RBM II, č. 2, s. 1-2.

⁶³⁶ M. KOVÁŘ – M. MUSÍLEK, *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově*, s. 159. Srov. VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Základy starého místopisu pražského, díl 1. Staré město*, Praha 1866, s. 34.

⁶³⁷ Akcentuje DUŠAN FOLTÝN, *Celly a proboštství kláštera svatého Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 277.

⁶³⁸ Srov. P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 195-218; P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*; JAN ROYT, *Poustevník Vintíř. Poznámky k hagiografii, kultu a ikonografii svěťce*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 259-261.

1541.⁶³⁹ I toto svědectví lze ovšem relativizovat poukazem na úzké provázání vilémovského a rajhradského konventu té doby.⁶⁴⁰

Taktéž otázka datace založení Vilémova je podle mne sporné. Zásadní otázkou je to, zda měl zwiefaltenský klášter tolik sil, aby brzy po sobě osadil dva české kláštery – Kladruby a Vilémov. O něčem takovém se vůbec nezmiňuje jinak dobře informovaná kronika Bertholda ze Zwiefalten (o němž víme, že byl v polovině 30. let v Praze),⁶⁴¹ ani dochované zwiefaltenské nekrologické zápisky.⁶⁴² Ve všech těchto pramenech vystupují Čechy pouze prostřednictvím Kladrub, nikoliv Vilémova. Hypotéza, spojující Vilémov s rokem 1131, pak odkazuje na zmínku tzv. Kanovníka vyšehradského a jím líčené údajné spiknutí proti knížeti Soběslavovi I.⁶⁴³ V pasáži o očištění pražského biskupa Menharta Kanovník vyšehradský udává, že k aktu došlo před biskupem bamberským, olomouckým a sedmi opaty českými.⁶⁴⁴ Ti zde nejsou konkrétně jmenováni, leč v literatuře se se usuzuje na opata břevnovského, ostrovského, sázavského, opatovického a kladrubského, jejichž kláštery v té době bezesporu fungovaly. Do výčtu jsou pak obyčejně doplňováni opati kláštera postoloprtského a právě vilémovského. U obou si nemůžeme být mnoho jisti. Nelze se zbavit dojmu, že ztotožnění jednoho z oněch sedmi českých opatů s opatem vilémovským představuje vlastně jen návrat k Pulkavovým údajům. Nemůžeme sice potvrdit, ani vyloučit, že onoho roku 1131 byl vilémovský opat u očištění biskupa Menharta, ovšem stejně tak lze na jeho místo dosadit opata podlažického, o jehož klášteře s jistotou víme, že fungoval už před rokem 1159.⁶⁴⁵ Musíme tak bohužel konstatovat, že nelze s jistotou říct kdy, kým a odkud byl vilémovský klášter založen. Uvažovat za stávající pramenné základny o tom, že zakladatelem mohl být nějaký urozenec Vilém, potažmo v tomto duchu nadále propojovat v jedno údaje Pulkavovy a Kosmovy, je stejně spekulativní jako uvažovat spolu s učeným rajhradským benediktinem Bonaventurou Piterem o kořenech vilémovského monasteria v poustevnické cele břevnovského bratra

⁶³⁹ Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 13, pozn. 21; M. KOVÁŘ – M. MUSÍLEK, *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově*, s. 159.

⁶⁴⁰ Více T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 42-46.

⁶⁴¹ *Die Zwiefalter Chroniken Ortliebs und Bertholds*, Stuttgart – Berlin 1941, s. 82-84, 178, 206, 218-220.

⁶⁴² Viz ROLF KUITHAN, *Die Benediktinerabtei Zwiefalten in der kirchlichen Welt des 12. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Untersuchung der Zwiefalter Memorialquellen*, Münster 1997, passim.

⁶⁴³ Srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Vyšehrad 1130: soud nebo inscenace? (K nekosmovskému pojetí českých dějin)*, in: *Husitství – reformace – renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 47-68; ne tak vyhraněný názor zastává VRATISLAV VANÍČEK, *Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140*, Praha – Litomyšl 2007, s. 218-225.

⁶⁴⁴ *Kanovník vyšehradský*, s. 213.

⁶⁴⁵ *Necrologium Podlažicence*, s. 405; *Mnich sázavský*, s. 264; *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika česká a římská*, s. 471.

Viléma. Jisté je až jmenovité doložení opata Viléma roku 1160.⁶⁴⁶ Pokud bychom uvěřili, že písemné prameny, ač pozdního původu, reflektují skutečnou paměť o založení vilémovské fundace, jednalo by se tak o jeden z prvních dokladů o podílu urozců přemyslovského knížectví na fundační aktivitě. Otázkou ale zůstává, zda lze pro tuto nejstarší dobu hovořit o soukromých fundacích nebo zda je lepší uvažovat o součinnosti urozců a zeměpána, konkrétně tedy ve smyslu, že bratři Vilém a Heřman byli ideovými původci fundace a kníže naopak hmotným dobrodincem, podobně jako o zakladatelském aktu hovoří falzum opatovické zakládací listiny.

Můžeme-li popřát sluchu již zmíněné kronice Přibíka Pulkavy z Radenína, roku 1139 byl knížetem Soběslavem I. podnícen vznik benediktinského domu v Želivu.⁶⁴⁷ O dějinách řeholních institucí (a vlastního řádu nepochybně obzvlášť) dobře informovaný kronikář Jarloch ještě dříve uvádí, že stavebníkem želivského kláštera byl benediktin Reginard, který vyklučil želivský les, na jeho místě zřídil pole a vystavěl kostel.⁶⁴⁸ A v tomto místě přicházejí první problémy. Ve 2. polovině 11. století vedl pražský biskup Gebhart svůj boj proti konkurenční moravské diecézi, kdy se poněkud zástupným argumentem staly majetky na Moravě.⁶⁴⁹ Rozsah a hodnota těchto zboží není v úplnosti známá, usuzuje se však, že jeho podstatnou (ne-li jedinou) částí byly vsi Sekyřkostel, Slivnice a Podivín.⁶⁵⁰ Po smrti biskupa Gebharda si však tyto majetky začalo nárokovat biskupství v Olomouci, a to až do roku 1099, kdy v Podivíně kníže Břetislav II. přestavěl hrad a navrátil lokalitu zpátky biskupství pražskému, konkrétně biskupu Heřmanovi.⁶⁵¹ Pražské biskupství pak drželo Podivín a ostatní zboží až do roku 1144. Tehdy olomoucký biskup Jindřich Zdík obdržel na sněmu v Bamberku od římského krále Konráda III. do té doby v českém prostředí neobvyklé výsady, díky nimž byli poddaní olomouckého biskupa vyňati ze soudní pravomoci českého knížete a jeho hodnostářů. Zároveň král Konrád biskupu Zdíkovi přiznal navrácení hradu Podivína a majetku a věcí k němu patřících, které ve starých dobách držel olomoucký kostel a který mezitím zabral pražský biskup.⁶⁵² Biskup Zdík, nejspíše v předtuše dalších sporů, přesto uznal nároky pražského biskupství a požádal krále

⁶⁴⁶ B. PITER, *Thesaurus absconditus*, s. 202.

⁶⁴⁷ *Kronika Pulkavova*, s. 83.

⁶⁴⁸ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 487.

⁶⁴⁹ DAVID KALHOUS, *Jaromír - Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038-1090) (Několik poznámek k jeho životu)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 9, 2003, s. 27-45.

⁶⁵⁰ MARTIN WIHODA, *Causa Podivín*, *Časopis Matice moravské* 117, 1998, s. 287; srov. VÁCLAV RICHTER, *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity F2*, 1958, s. 68-86; FRANTIŠEK MATĚJEK, *Záhada Sekyřkostel – Podivín*, *Časopis Matice moravské* 87, 1968, s. 245-254.

⁶⁵¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 169.

⁶⁵² CBD I, č. 138, s. 140-143; srov. SÁŠA DUŠKOVÁ, *K problematice dvou nejstarších listin olomouckého kostela na Podivín, minci a imunitu*, in: *Denárová měna na Moravě*, Brno 1986, 313-318.

Konráda, aby se u knížete Vladislava II. zasadil o zprostředkování řešení cestou vyrovnání se s pražským biskupstvím. Za ztrátu Podivína odškodnil kníže Vladislav II. pražského biskupa Otu postoupením lokality, zvané želivský újezd.⁶⁵³ Třebaže se ještě v prvních desetiletích 13. století objevilo několik snah spor o Podivín vzkřísit, ani jedna z nich nebyla úspěšná a poměry zůstaly tak, jak jich dosáhl biskup Zdík.⁶⁵⁴

Při pohledu na dikci pramenů však vzniká očividný protimluv. Zatímco kníže Soběslav vládl v letech 1126-1140, episkopát pražského biskupa Oty rámuje léta 1140-1148, biskup Zdík nastolil téma Podivína na říšském sněmu v Bamberku v roce 1144 a listina knížete Vladislava II. o směně obou majetků byla sepsána v rozmezí let 1146-1148. Tento rozpor se pokusil řešit již František Palacký, který usoudil, že roku 1139 založil kníže Soběslav v Želivu benediktinský klášter, za knížete Vladislava II. došlo k výměně Podivína za želivský újezd a roku 1148 byli do Želiva přivedeni premonstrátská kanovníci.⁶⁵⁵ Normou se na dlouho stal názor Václava Novotného. Ten odmítl domněnku, že by želivský klášter založil již kníže Soběslav v letech 1139-1140. Novotný usoudil, že netřeba pochybovat, že biskup Ota získal Želiv až za Vladislava II. po roce 1144 a angažmá knížete Soběslava označil za obyčejný omyl kronikáře počátku 13. věku, který kodifikoval jím spletený Pulkava.⁶⁵⁶ Novotný s poukazem na fakt, že ani jeden z pramenů nenaznačuje, že by v době směny Želivu za Podivín stál v oblasti klášter, usoudil, že k fundaci došlo až po roce 1144, s čímž ladí i angažmá biskupa Oty. Po smrti biskupa Oty se však jeho nástupce Daniel rozhodl benediktinům klášter odebrat a pozvat na přelomu let 1148 a 1149 do Želivu ze Steinfeldu premonstráty v čele s Jarlochem opěvovaným Gotšalkem.⁶⁵⁷

Václavu Novotnému se tak podařilo smířit výpověď většiny dobových pramenů a jeho hypotéza o počátcích Želivi zní logicky. V nedávné době se ovšem k benediktinské kapitole želivského kláštera vyjádřil Petr Sommer, který přispěl argumenty archeologické povahy. Petr Sommer se zaměřil na polemiku s Novotného názorem o dataci založení želivské fundace. Poukázal totiž na skutečnost, že ještě v roce 1178 vydal kníže Soběslav II. listinu, v níž se píše o staré cestě do Želivi – premonstrátská kanonie, fungující již cca tři desítky let zde však také není zmíněna.⁶⁵⁸ Z Jarlochova textu, líčícího jak opat Reginard vybudoval v Želivu kostely sv. Petra a Panny Marie Petr Sommer vyvozuje, že tato činnost

⁶⁵³ CDB I, č. 157, s. 161-163; srov. MIROSLAV FLODR, *Skriptorium olomoucké*, Brno 1960, 144-153.

⁶⁵⁴ CDB II, č. 23, s. 20-22; č. 31, s. 28-30; č. 216, s. 200-203; č. 217, s. 203-205; č. 235, s. 225-226; č. 237, s. 227-228; srov. M. WIHODA, *Causa Podivín*, s. 289

⁶⁵⁵ FRANTIŠEK PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1926, s. 109, 111.

⁶⁵⁶ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 689, pozn. 1

⁶⁵⁷ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 85-87.

⁶⁵⁸ CDB I, č. 287, s. 253.

musela obnášet větší časový úsek než 5 let mezi roky 1144 a 1149 (třebaže popřává sluchu Jarlochovým slovům, že stavba nebyla Reginardem dokončena).⁶⁵⁹ Podle Sommerova mínění Reginard musel nejprve věnovat velké úsilí zušlechtění okolní krajiny, aby byla hospodářsky využitelná. Vznik chrámových objektů byl až příslovečnou závěrečnou korunovací díla.⁶⁶⁰ Sommer soudí, že benediktiny byla vybudována část ambitu a hypoteticky i budovy klauzury, což ho s ohledem na časovou náročnost vede ke snaze rehabilitovat Pulkavův údaj, že roku 1139 byl želivský klášter dokončen – ve fázi dřevěného provizoria.⁶⁶¹ S Petrem Sommerem lze s ohledem na známý kontext vývoje nejstarších klášterů u nás souhlasit, že pobyt benediktinů v Želivi byl nejspíše delší, než tvrdí pozdější prameny premonstrátské provenience, přesto se však nelze jednoduše a bez dalšího studia přiklonit k platnosti Pulkavova data. Nejen proto, že je znám příklad kláštera hradišťského, který byl v život uveden nebývale rychle, to je však, zdá se, výjimka potvrzující pomyslné pravidlo. Pokud je Pulkavova kronika brána jako zajímavý (nikoliv však nesporný) pramen pro dějiny břevnovského kláštera, jelikož nejspíše čerpal z tamní knihovny,⁶⁶² v případě jiných klášterů už její údaje tak bezproblémové nejsou, jak ukazuje příklad Želivi geograficky blízkého Vilémova. Přijetí Pulkavova data 1139 tak nepokládám nadále za zcela nesporné. Doplňme, že někdejší želivský opat Reginard našel nový domov na Sázavě, kde se nakonec stal roku 1162 stal opět opatem.⁶⁶³

Kronikář Jarloch také líčí, že vypuzení benediktini zanechali klášter v naprosto vybydleném stavu a nově příchozí premonstrátská misie trpěla velkou nouzí, ze které bratřím vypomohl olomoucký biskup Zdík – na rozdíl od pražského biskupa Daniela.⁶⁶⁴ Jaké bylo nejstarší majetkové nadání a jak tedy vypadalo případné osídlení želivského újezda v polovině 12. století s jistotou z písemných pramenů nevíme. Podání počátků Želiva v Jarlochově kronice vyvolává obraz pusté krajiny, zušlechtěné až pilnými rukama

⁶⁵⁹ PETR SOMMER, *Želiv Reginarda Metského*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Petr Charvát – Bohumír Němec (eds.), *Cisterciáci v českých dějinách*, Praha 2010, s. 130-135; srov. ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, s. 370.

⁶⁶⁰ P. SOMMER, *Želiv Reginarda Metského*, s. 130-131, srov. P. SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, s. 55-72; KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Postup výstavby cisterckých klášterů v Čechách*, *Mediaevalia historica Bohemica* 3, 1993, s. 199-223.

⁶⁶¹ P. SOMMER, *Želiv Reginarda Metského*, s. 135-136; srov. JAN SOMMER, *Středověké pozůstatky klášterního kostela v Želivě (Poznámky k jeho barokní proměně)*, *Vlastivědný sborník Pelhřimovska* 10, 1999, s. 96-105; PETR SOMMER – ZUZANA THOMOVÁ – JURAJ THOMA, *Archeologie a rekonstrukce středověké podoby premonstrátské kanonie v Želivi*, in: Vladislav II., druhý český král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace, Praha 2009, s. 69-82.

⁶⁶² MARIE BLÁHOVÁ, *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 154-156; ale také J. SLÁMA, *O údajném svatovojtěšském založení kostela sv. Jiří*, s. 7-14.

⁶⁶³ *Mnich sázavský*, s. 267-268.

⁶⁶⁴ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 489-490.

benediktinů, je však otázkou, zda toto není jen literární topos. Jarloch psal s jistým časovým odstupem,⁶⁶⁵ jeho informace tedy možná nebyly nejpřesnější, zohlednit je také třeba monastickou tradici původu.⁶⁶⁶ U premonstrátů, zaměřených programově nejen na kontemplaci,⁶⁶⁷ ale také na pastorační činnost⁶⁶⁸ pak usazení v liduprázdné krajině dosti postrádá smyslu. Ostatně i pro nejstarší premonstrátské fundace platí, že i nadále vznikají v samém sousedství větších sídlišť, jak ukazuje příklad Strahova,⁶⁶⁹ popř. Želivu geograficky i charakterem postavení blízké Litomyšle.⁶⁷⁰ Podle Josefa Vítězslava Šimáka bylo osídlení okolo Želiva velmi řídké a kolonizace kolem poloviny 12. století teprve začínala, přičemž ještě ve 13. a 14. století neměla svůj vrchol za sebou. Prvotní věno kláštera lokalizoval Šimák do nejbližšího okolí z obou stran Želivky a předpokládal postup proti proudu řeky směrem k moravskému pomezí.⁶⁷¹ Dikce listiny krále Konráda III. z roku 1144 i knížete Vladislava II. z konce 40. let 12. století, tj. slova „*predium Selev et omnia a Selev cum appendiciis*“ však nepřímou naznačují, že kolonizace vedená v letech 1144-1226 premonstráty možná byla menší, než se obvykle usuzuje,⁶⁷² a to přesto, že literatura v zásadě správně charakterizuje újezd jako nekultivované nebo jen částečně kultivované území, jehož hranice bylo teprve třeba vymežit.⁶⁷³ A bylo-li toto „*predium*

⁶⁶⁵ Viz MARIE BLÁHOVÁ, *Letopis milevského opata Jarlocha a jeho pramenná hodnota*, in: Český stát na přelomu 12. a 13. století, Opava 1993, s. 37-41; ANNA KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*, Brno 2010, s. 30-45.

⁶⁶⁶ Srov. souborně alespoň MARILYN DUNN, *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*, Oxford 2000; VÁCLAV VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1. Od prapočátků po svatého Jana Zlatoústého*, Praha 2006, TÝŽ, *Spiritualita křesťanského mnišství 2-3*, Praha 2010.

⁶⁶⁷ Nejlépe doposud k tématu CAROLINE WALKER BYNUM, *Jesus as Mother. Studies in the Spirituality of the High Middle Ages*, Berkeley – Los Angeles – London 1982, s. 9-58.

⁶⁶⁸ KARL BOSL, *Regularkanoniker (Augustinerchorherren) und Seelsorge in Kirche und Gesellschaft des europäischen 12. Jahrhundert*, München 1979, s. 32-36; HELMUT FLACHENECKER, *Constitutiones und Seelsorge. Zum Selbstverständnis der Prämonstratenser*, in: *Regula Sancti Augustini. Normative Grundlage differenter Verbände im Mittelalter*, Paring 2002, s. 302-332; TÝŽ, *Grundzüge der Wirtschaftsverwaltung von Prämonstratenserstiften*, in: *Stift und Wirtschaft. Die Finanzierung geistlichen Lebens im Mittelalter*, Ostfildern 2007, s. 45-59; ALOIS SCHMID, *Zwischen Mönchaskese und praktischer Seelsorge*, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen 2003, s. 543-565.

⁶⁶⁹ PETR SOMMER, *K začátkům premonstrátské kanonie v Praze na Strahově*, *Archaeologia Pragensia* 5, 1984, s. 97-101; TÝŽ, *Hradištní pohřebiště v premonstrátské kanonii v Praze na Strahově*, *Sborník Národního muzea v Praze A*, 39, 1985, s. 193-197; PETR SOMMER – ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, *Umění* 47, 1999, s. 154-168.

⁶⁷⁰ PETR CHARVÁT, *Z dějin Litomyšle do počátku 14. století*, in: *Litomyšl. Duchovní tvář českého města*, Litomyšl 1994, s. 9-27; PAVEL BOLINA, *Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145 (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí)*, *Časopis Matice moravské* 122, 2003, s. 343-373; MILAN SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259-2009. Město kultury a vzdělání*, Litomyšl 2009, s. 16-27.

⁶⁷¹ JOSEF VÍTEZSLAV ŠIMÁK, *České dějiny I.5. Středověká kolonizace v zemích českých*, Praha 1938, s. 1186-1185.

⁶⁷² Viz PETR HEJHAL, *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*, Brno 2012, s. 53.

⁶⁷³ Srov. JAROSLAV TEPLÝ, *Příspěvek k problematice okrsku zvaného v listinných pramenech „circuitus“*, *Východočeský sborník historický* 6, 1997, s. 10; podrobněji pak TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Trans montes, ad fontes! K roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech*, Most 1998.

Selev et omnia“ s to plus minus vyvážit význam bohaté podivínské mincovny, lze se odvážit i domněnky, že není třeba vidět mezi použitím termínů *predium* a *circuitus* mezi polovinou 12. a počátkem 13. století a priori indicii hodnocení kvality zušlechtění Želivska, zvláště když oba pojmy použili různí autoři, každý v jiné době.

V hodnocení vývoje kolonizačního procesu v oblasti želivského újezdu je problémem skutečnost, že písemné prameny, které by mohly o nejstarších dějinách Želiva a Želivska vydat potřebné svědectví, jsou velmi chudé. Ojedinelým pramenem je opakovaně zmíněná Jarlochova kronika, která dokládá, že už v době konstituování premonstrátského kláštera existovaly na Želivsku vesnice, resp. dvory.⁶⁷⁴ Stěžejním písemným pramenem je z opisu známá listina papeže Honorio III. z května roku 1226, kterou byla premonstrátské kanonii potvrzena držba statků – evidováno je zde 64 vesnic náležejících Želivu.⁶⁷⁵ Tato listina je o to závažnější, že stejně jako v případě dalších klášterů, zakládací listinu Želiva (byla-li nějaká) neznáme. Starší bádání soudilo, že pomyslná první část Honoriovy listiny odráží původní benediktinské donace, k níž však byly připisovány i následující akvizice. Tato část zachycuje jména 59 vesnic. Část druhá pak referuje o 5 vsích a údajně vychází z poměrně současné doby ve vztahu k sepsání papežské listiny. Z toho pak vychází hypotéza, že cca dvě desítky vsí existovaly již v době založení Želiva benediktiny, přičemž tato majetková doména byla následně v letech 1149-1226 rozšířena cílevědomou premonstrátskou kolonizací o dalších 8 vsí.⁶⁷⁶ Turkova a Kopáčova studie o majetkovém vývoji Želiva do roku 1200 byla donedávna nejpodrobnějším zpracováním tohoto tématu. S drobnou korekcí vystoupil ještě Václav Richter, který soudil, že první skupina toponym, končící pasáží „*Czlaum et Branissow villam cum silvis usque ad terminos Moraue*“, označuje ono původní nadání pro benediktinský ústav, další skupina pak zahrnuje lokality, jež povstaly díky kolonizaci, vedené z kláštera. Poslední část majetkového passu dokládá konstituování majetkové domény okolo Borku na počátku 13. století.⁶⁷⁷ Domnívám se ovšem, že tato snaha ořezat výčet želivských majetků, zachycených na začátku 13. století, jakkoliv plně odpovídá metodologii soudobého diplomatického bádání, se však z dnešního pohledu jeví jako neudržitelná – už s ohledem na to, že není možné pracovat s originálem písemnosti, resp. s jejími případnými paleografickými vrstvami. Jediné pevné body představuje existence Želiva coby sídelního jádra oblasti, doloženého kolem roku 1144, a Jeníkova,

⁶⁷⁴ J. TUREK – L. KOPÁČ, *Místopis klášterství želivského kolem r. 1200*, Časopis Společnosti přátel starožitností 49-50, 1946, s. 196; PETR HEJHAL, *Poslední Vánoce biskupa Zdíka*, in: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám, Praha 2010, s. 581-585.

⁶⁷⁵ CDB II, č. 281, s. 274-277.

⁶⁷⁶ J. TUREK – L. KOPÁČ, *Místopis klášterství želivského*, s. 197-198, 208-217.

⁶⁷⁷ VÁCLAV RICHTER, *K nejstarším dějinám Třeště*, Časopis Společnosti přátel starožitností 61, 1953, s. 21.

doloženého k roku 1149. Snahu rozlišit na základě písemných pramenů kolonizaci benediktinskou a premonstrátskou, jak se o to pokoušelo ryze mechanickou cestou starší bádání, je třeba odmítnout,⁶⁷⁸ na druhou stranu netřeba pochybovat o tom, že aktivita benediktinů v regionu byla nejspíše větší, než se obvykle soudí. Okolo poloviny 13. století se především v okolí dnešního Havlíčkova Brodu, Jihlavy a Pelhřimova začíná ve velkém těžit stříbrná ruda, s čímž je obvykle spojována hlavní vlna kolonizace Vysočiny. Třebaže není důvod tento podnět a jeho důsledky zpochybňovat, není správné nahlížet na kraj jako v podstatě neosídlený, jak se pod vlivem zaměření se na hospodářský rozmach regionu kolem poloviny 13. století, vzestup Lichtenburků či fundační aktivitu šlechty mnohdy děje.⁶⁷⁹

Případ želivské fundace opata Reginarda je svým způsobem příznačná. Doba 12. století – a s ní i fundace nového třebičského probošství v Komárově u Brna⁶⁸⁰ roku 1195 – totiž už byla labutí písni rozmachu klášterů černě oděných mnichů. Neboť tento čas, jak známo, byl charakteristický nástupem do bílé barvy se oblékajících cisterciáků, kteří vzešli z reformního benediktinství a cestou zpět ke kořenům zásad hlásaných sv. Benediktem se stali novým mnišským proudem. Podobně silným a pod vlivem úcty k zakladateli sv. Norbertovi z Xanten oblíbeným impulsem pro další rozvoj monastické mapy Evropy se stali taktéž bíle odění premonstráti.⁶⁸¹ Tak se stalo, že krom zakládání nových konventů docházelo k tomu, že nové řády nastupovaly na místo svých historicky starších bratří, zaštiťujících se odkazem sv. Benedikta. Takto ukončili černí mniši své působení nejen v

⁶⁷⁸ P. HEJHAL, *Počátky středověké kolonizace*, s. 53.

⁶⁷⁹ JAN URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 78-116; PAVEL BENEDIKT ELBL, *Smil z Lichtenburka. Rytíř, velmož a zakladatel*, Třebíč 2007, s. 87-88; Kateřina Charvátová, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, díl III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2009, s. 73, 77-78; MARKÉTA MARKOVÁ, *Hranice přemyslovského státu*, in: Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Přemyslovci. Budování státu*, Praha 2009, s. 495. Srov. také TOMÁŠ SOMER, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, České Budějovice 2012.

⁶⁸⁰ Starší literatura kladla založení probošství do sklonku 12. věku, viz FRANTIŠEK AUGUSTIN SLAVÍK, *Komárov*, Časopis Matice moravské 1893, s. 259-261; JAROSLAV DŘÍMAL A KOL., *Dějiny města Brna, díl I*, Brno 1969, s. 38; Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 13. Novější archeologické a uměleckohistorické průzkumy nasunují jeho vznik spíše k první polovině století, viz DUŠAN FOLTÝN A KOL., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 194; R. FIŠER, *Třebíč*, s. 115-117. Území Luhu je uvedeno už v Oldřichově donaci v Třebíčské vsuvce Bretholzova rukopisu Kosmovy kroniky, viz *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, Anhang IV. Gründung der Trebitscher Kirche*, s. 259.

⁶⁸¹ Srov. NORMAN CANTOR, *The Crisis of Western Monasticism, 1050-1130*, The American Historical Review 1, 1960, s. 47-67; FRANZ MACHILEK, *Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren*, Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 3, 1973, s. 185-220; HERMANN JOSEF PRETSCH, *Das Ende der Hirsauer Reformbewegung, Hildegard von Bingen und die Zisterzienser – Fallbeispiel: Zwiefalten*, in: 900 Jahre Benediktinerabtei Zwiefalten, Ulm 1989, s. 61-72; GILES CONSTABLE, *From Cluny to Cîteaux*, in: Cluny from the Tenth to the Twelfth Centuries, Aldershot – Brookfield – Singapore – Sydney 2000, s. 317-322; KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Počátky cisterckých klášterů v Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 65-78; IVAN HLAVÁČEK, *Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit*, in: Studien zum Prämonstratenserorden, Göttingen 2003, s. 281-310.

Želivu, ale také v Hradišti u Olomouce, kteří slovy Josefa Žemličky „*formami svého působení a decentralizovanou organizací na „úkoly doby“ jednoduše nestačili.*“⁶⁸² Lze ale celý tento proces řeholní reformy skutečně odbýt takto lakonickými slovy? Jelikož se této klíčové otázce pro celý následný vývoj benediktinských domů v přemyslovských zemích bude věnovat zvláštní kapitola, zaměřená na kontextualizaci, nyní k tématu jen přehledově. Ani polovina 12. století neznamenal pro benediktiny v přemyslovském knížectví jen a pouze temnou kapitolu, jak by se mohlo z osudů želivského a hradištského konventu zdát. Téměř současně s odchodem benediktinů ze Želivu a Hradiště, roku 1148, byl v Opatovicích po smrti opata Blažeje jeho nástupcem na opatském stolci zvolen mnich Mysloch.⁶⁸³ Tento opat, dle klášterních záznamů „*muž stáří vysokého, při poradách udělovatel rady velemoudrý, poklesků chybujících bratří karatel shovívavý, pokoje a zahálky nesnášenlivý, bezpráví nelenivý pronásledovník, k službě Boží náchylný a v ní horlivý,*“⁶⁸⁴ který prospěl svému klášteru výstavbou nových konventních budov,⁶⁸⁵ je jedním z nejdůležitějších členů české řádové větve ve středověku. Jak totiž dokládá rukopis, uložený v knihovně kláštera v Teplé a představující inventář knihovny opatovické, opat Mysloch navštívil slavný benediktinský klášter v burgundském Cluny a přivezl odtud do Čech knihu konstitucí clunyjské kongregace.⁶⁸⁶ Pro svou ojedinělost představuje tato zmínka klášterního katalogu ze 14. století významný doklad o stycích českého benediktinství s centry řádového života. Že nelze paušálně říct, že by „*pietas benedictina*“ ztratila úderem 12. věku přízeň urozených zakladatelů, ukazuje fundace ženského kláštera v Teplicích roku 1164, o jehož vznik se zasloužila královna Judita, manželka druhého českého krále Vladislava I. Osazen byl tento dům snad řeholnicemi od sv. Jiří.⁶⁸⁷

4.5. Benediktinské fundace 13. a 14. století

Hegemonie mnichů v černých hábitech, jež trvala nejpozději od 9. století, byla na prahu 13. věku nezpochybnitelně minulostí. O pozornost zakladatelů se benediktini museli od této doby dělit nejen s cisterciáky (kteří těžili z kreditu charismatického sv. Bernarda

⁶⁸² Viz J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 251.

⁶⁸³ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 399.

⁶⁸⁴ Tamtéž, s. 399.

⁶⁸⁵ Tamtéž, s. 399-400.

⁶⁸⁶ Jak informuje zmínka v rukopise: „*Item liber constitutionum portatus de Cluniaco per abbatem Mislozium.*“ Viz E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 15, pozn. 2, s. 71-74. Srov. IVAN HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, Praha 1966, č. 81, s. 59-60, BOHUMIL RYBA, *Nejstarší katalog rukopisů kláštera opatovického*, Studie o rukopisech 1970, s. 57-77.

⁶⁸⁷ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 491.

z Clairvaux) a premonstráty, ale záhy také s mendikantskými řády. Navzdory tomu nelze benediktiny odsoudit k historickému zapomnění. I přesto, že v popředí zájmu fundátorů stáli zvláště cisterciáci, kteří ovšem sami čelili výrazné konkurenci v podobě proudů mendikantských, benediktinské konventy zůstaly nadále významnou složkou duchovního, sociálního i hospodářského života české společnosti. Je to právě 13. století, jehož prameny začínají přinášet svědectví o existenci benediktinských expozitur. Nejvhodnějším příkladem, na němž lze tento jev ilustrovat, je nové břevnovské proboštství v Polici nad Metují v severovýchodních Čechách, na konci téhož století následované proboštstvím v Broumově.⁶⁸⁸ Zvláštní panovnické přízně se těšil klášter svatojiřský, jehož abatyší byla Přemyslovna Kunhuta. Ona tradovaná zlatá doba českých zemí za vlády Karla IV. byla vstřícná i vůči benediktinům. V polovině 14. století byly dokonce fundovány dva nové ženské kláštery, a to roku 1341 v Pustiměři u Vyškova⁶⁸⁹ a o sedm let později klášter sv. Ducha na Novém Městě pražském. Pod vlivem Karlova pobytu v Lombardii vznikl další klášter, tentokrát mužský, sv. Ambrože, taktéž situovaný na Novém Městě pražském. Osazen byl italskými mnichy, držícími se valambroziánské liturgie. Stalo se tak roku 1354. V obecném povědomí nejrozšířenější je však Karlova fundace kláštera v Emauzích⁶⁹⁰ roku 1347, kam se uchýlili z Dalmácie uprchnuvší mniši ritu slovanského, podle toho pak zvaný „Na Slovanech.“ Karel IV. v tomto případě podle mínění Jaroslava Kadlece vědomě navázal na starší domácí tradici; sám nový klášter byl zasvěcen sv. Jeronýmu, kostel pak Panně Marii, sv. Cyrilu a Metodějovi, sv. Vojtěchu a sv. Prokopovi.⁶⁹¹ Zdeněk Boháč v této Karlově snaze viděl úsilí o vytvoření „Římu severu“ v Praze.⁶⁹² Boháč také konstatoval, že majetková výbava nové fundace, jež nebyla s ohledem na okolnosti příliš bohatá, ovlivnila na jedné straně další fungování konventu (např. klášterní kostel byl

⁶⁸⁸ Dále viz VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Paměti újezdu Polického čili nynějších panství Broumovského a Polického z časů před válkou Husitskou*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1857, s. 200-213, 241-249; TÝŽ, *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha 1881; JOSEF VÍTĚZSLAV ŠIMÁK, *Historický vývoj Čech severovýchodních*, Od kladského pomezí 1930-1931, s. 51-58, 81-86, 99-104, 114-117, 130-135; TÝŽ, *Počátky Broumova a Broumovska*, Český časopis historický 42, 1936, s. 575-582.

⁶⁸⁹ Sumarizuje FRANTIŠEK PEŘINKA, *Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři*, Sborník historického kroužku 1, 1905, s. 35-40; 2, 1905, s. 102-107.

⁶⁹⁰ RBM IV, č. 1704, s. 684; RBM V, č. 257-258, s. 135-136. Dále viz Karel STEJSKAL, *Klášter na Slovanech*, Praha 1974; nejnověji pak KLÁRA BENEŠOVSKÁ – KATEŘINA KUBÍNOVÁ (eds.), *Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*, Praha 2007.

⁶⁹¹ RBM V, č. 257, s. 135; srov. J. KADLEC, *Přehled*, s. 215-216; K. REICHERTOVÁ a kol., *Sázava*, s. 130-136, 301-303.

⁶⁹² ZDENĚK BOHÁČ, *Hospodářské zázemí emauzského kláštera v době předhusitské*, Mediaevalia Historica 3, Bohemica 1993, s. 237-238.

vysvěcen až roku 1372),⁶⁹³ na druhé straně pak je příznačná pro pozdní fundace 14. věku, které již neměly naději na získání většího pozemkového vlastnictví.⁶⁹⁴

Ačkoliv je 13. století nepochybně dobou, kdy v českých zemích prožívají svůj vrchol cisterciáci, tolik blízcí Václavu II.,⁶⁹⁵ jejichž řady v osobách opatů zbraslavských Konráda a Petra a sedleckého Heidenreicha zrodily zásadní postavy diplomacie počátků lucemburské éry, četnost kontaktů s římskou kurií,⁶⁹⁶ o nichž Zdeňka Hledíková říká, že v žádném případě nebyly samozřejmé, ukazuje, že pozice Břevnova a Zbraslavi coby předním zástupců benediktinské a cisterciácké orientace byla srovnatelná.⁶⁹⁷ Vnímání Břevnova v očích kurie pak naznačuje i fakt, že papež Řehoř IX. pověřil břevnovského a kladubského opata dozorem nad konáním benediktinských generálních kapitul v rámci českého království, což zopakoval také Inocenc IV. v letech 1246 a 1247. Vzhledem k opakovaným výzvám lze ale usuzovat, že nařízení nebyla úspěšně uvedena do života.⁶⁹⁸ Ještě roku 1336 vydal papež Benedikt XII. reformní bulu, nazvanou „*Ordinationes et reformationes pro bono regimine monachorum migrorum Ordinis S. Benedicti*“, označovanou jako tzv. bulla Benedictina, již navázal na ustanovení svých předchůdců. Benediktovi legáti ustavili guaranty konání generálních kapitul opět břevnovského opata a spolu s ním jeho třebešický protějšek. Tito opati měli zvolit vhodný klášter a termín, zorganizovat první provinční kapitolu podle nových statut, svolat na ní opaty a převory a celému shromáždění předsedat. Papežská statuta měla být na této kapitule zveřejněna a účastníci vyzváni k jejich dalšímu šíření a především dodržování. S tím bylo spojeno i

⁶⁹³ *Kronika Beneše z Weitmile*, in: FRB IV, s. 545.

⁶⁹⁴ Srov. Z. BOHÁČ, *Hospodářské zázemí emauzského kláštera*, s. 238-241.

⁶⁹⁵ Srov. DANA MALÁ, *Skladba pražského dvora za vlády Václava II.*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 13, 2003, s. 100-130; DANA DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Familiares regis. Duchovenstvo na dvoře krále Václava II.*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 165-176; v širším evropském kontextu panovníckých pohřebišť JIŘÍ KUTHAN, *Cisterciácké kláštery jako pohřební místa vládařských rodů střední Evropy*, in: *Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis*, Praha 2005, s. 45-64; konkrétně pak JOSEF ŽEMLIČKA, „*Král jak ubohý hříšník svých poklesků litoval v pláči*“. *Václav II., Zbraslav a svatý Ludvík IX.*, in: *Verba in imaginibus*, Praha 2004, s. 193-210.

⁶⁹⁶ Kupř. k roku 1318 byl břevnovský opat spolu s vratislavským a míšeňským biskupem ustanoven konsekrátorem dominikánského řádu v českém království (MVB, Tomus prodromus, č. 110, s. 105); obdobně o rok později ve vztahu k johanitům (MVB, Tomus prodromus, č. 151, s. 131-133; č. 193, s. 158); resp. roku 1323 ohledně vnitřních sporů v postoloprstském klášteře (MVB, Tomus prodromus, č. 250, s. 195-196). Další shrnuje MARIE BLÁHOVÁ, *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, in: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, Opole – Wrocław 1996, s. 363-368.

⁶⁹⁷ M. BLÁHOVÁ, *Cisterciáci ve službách české politiky*, s. 363-368; ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *České, moravské a slezské kláštery v kontaktu s kurií v letech 1305-1342*, in: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław-Opole 2000, s. 629-630.

⁶⁹⁸ RBM I, č. 1144, s. 538-539, č. 1164, s. 544. Srov. v širším kontextu VLADIMÍR CINKE, *Organizace českých klášterů ve 13. a 14. stol. na podkladě provinčním*, *Československý časopis historický* 16, 1968, s. 435-446.

právo vizitace podřízených klášterů a právo výběru pokut a udílení církevních trestů.⁶⁹⁹ Tento řád byl potvrzen znovu roku 1392 papežem Bonifácem IX. Praktické naplnění je však podle Zdeňky Hledíkové otázkou.⁷⁰⁰ Břevnovský opat Předbor z Chroustoklat sice generální kapitulu svolal, leč neúspěšně. Už k roku 1338 římská kurie musela řešit spor mezi opatem vizitátorem Předborem a svatojiřským konventem.⁷⁰¹ Dosavadní autonomie byla patrně příliš zažitá, to samé naznačuje fakt, že vizitace nadále vykonával pražský arcibiskup. Celému úsilí nebylo ale dáno zapustit hlubší kořeny. Reformní hnutí, vycházející z kláštera v Melku,⁷⁰² by patrně uvedlo i české benediktinské řeholní domy do těsnějšího styku s konventy rakouskými, ale husitské války znamenaly konec snahám o takto organizovanou benediktinskou provincii. Obnovení přinesly až časy barokní.⁷⁰³

Během 13. století se tak zformovala základní síť benediktinských klášterů v českých zemích. Výsledkem tohoto dlouhodobého procesu byla výrazná odchylka od prapočátků řádu v 6. století, tedy vytvoření určitých hierarchických struktur a neformálních vazeb mezi jednotlivými konventy. Vedle nejrůznějších konfraternit představuje výraznou inovaci především systém prepositur. Což je nepochybně instituce cizí normativní dikci Benediktovy řehole. Z textu řehole se dokonce zdá, že sv. Benedikt úřadu probošta nepřál a pojímal je jako „nutné zlo.“ V ustanovení o proboštovi (převorovi)⁷⁰⁴ kláštera totiž hned v úvodu říká, že ustanovení probošta vyvolává příliš často v kláštorech spory, neboť mnozí z proboštů se považují za druhé opaty a pyšně si osobují neomezenou moc.⁷⁰⁵ Ustavení této organizační jednotky bude obsahem následujících kapitol s cílem postihnout, čím bylo (či mohlo být) konstituování této inovace podmíněno a zda v tomto případě hrála nějakou roli konkurence ze strany nových řádů premonstrátů a cisterciáků, tedy řádů

⁶⁹⁹ MVB, Tomus prodromus, č. 1226, s. 656-658; RBM IV, č. 356, s. 143. Srov. BEDA DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgraftum Mähren, Band I. Von der Gründung des Stiftes bis zum Ende der Hussitenstürme (1048-1449)*, Brünn 1849, s. 23-34. Detailní výpis z buly na s. 299-308.

⁷⁰⁰ Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 16. Nasvědčovala by tomu i nutnost, aby roku 1338 kurie řešila spor mezi břevnovským opatem Předborem a svatojiřskou abatyší, která jeho nadřazenost jako vizitátora odmítala uznat. Viz Moravský zemský archiv v Brně, fond E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 507, sign. Gc 1/24.

⁷⁰¹ MVB, Tomus prodromus, č. 1303, s. 701.

⁷⁰² META NIEDERKORN-BRUCK, *Die Melker Reform im Spiegel der Visitationen*, Wien – München 1994; ALBERT GROIB, *Spätmittelalterliche Lebensformen der Benediktiner von der Melker Observanz vor dem Hintergrund ihrer Bräuche. Ein darstellender Kommentar zum Caeremoniale Melicense des Jahres 1460*, Münster 1999.

⁷⁰³ F. KRÁSL – J. JEŽEK, *Sv. Vojtěch*, s. 359-360; V. CINKE, *Organizace*, s. 443; M. VILÍMKOVÁ – P. PREISS, *Ve znamení břevna a růží*, s. 129-130; Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 15-17.

⁷⁰⁴ *Regula Benedicti*, Praha 1998, s. 152. Český překlad sice překládá termín *praepositus* jako převor, domnívám se však, že na místě je spíše označení probošt, pojem převor označuje latinská terminologie jako *prior*. Srov. DUŠAN FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštví v předhusitských Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 91-92.

⁷⁰⁵ *Regula Benedicti*, s. 152-156.

centralizovaných, jak často soudí literatura, která v autonomii benediktinských klášterů vidí hlavní důvod ztráty zájmu o řád ze strany potenciálních fundátorů, jejichž organizační strukturu by benediktini napodobovali.⁷⁰⁶ Tak např. Čeněk Sameš charakterizoval samostatnost benediktinských klášterů výslovně jako škodlivý jev, kterým se domy tohoto řádu lišily od správy cisterciáků a premonstrátů.⁷⁰⁷ František Graus označil mezinárodní charakter cisterciáckého a premonstrátského řádu jako jejich hlavní konkurenční výhodu před benediktiny a tyto vazby pokládal za důvod, proč skrze hospodářské výsledky cisterciáci a premonstráti dosáhli ve 12. a 13. století takové výrazné obliby u světských zakladatelů.⁷⁰⁸ Podobně argumentuje také Josef Žemlička.⁷⁰⁹ Pravdou je, že negativní hodnocení benediktinské formy mnišství ve srovnání s cisterckou reformou odrážejí už prameny středověké. Dosti emotivně toto reflektuje např. autor přelomu 12. a 13. století, Gerald z Walesu, který píše: „*Benediktini a cisterciáci nám poskytují následující srovnání. Když dáš benediktinům krásně vystavěný klášter se zajištěnými příjmy a obrovským majetkem, za krátko z něj udělají zuboženou ruinu. Když věnuješ cisterciákům pustý kus země nebo hustého lesa, za pár let tam spatříš kostely a budovy kláštera a všude kolem vzkvétající hospodářství. Tento rozdíl je podle mě důsledkem rozdílů v morálce a odpovědnosti členů jmenovaných řádů. Velice nerad bych se někoho dotkl, ale musím konstatovat, že cisterciáci své prosperity dosahují střídmostí, šetrností a prozíravostí. Benediktini si naopak škodí vlastní hamižností, přežíráním a nemírným pitím.*“⁷¹⁰ Na druhou stranu ovšem týž autor nešetří ani cisterciáky, když na stránkách svého díla jmenuje jako jejich charakteristické vlastnosti chamtivost a hrabivost, o nichž mluví jako o vyhlášených. Přesto dodává, že věří, že to vyplývá z jejich dobrého úmyslu, neboť členové řádu bílých mnichů vynikají pohostinstvím a nežijí jako jiní z cizích důchodů, ale pouze z plodů vlastní práce a podnikavosti. Gerald z Walesu neváhá dokonce říci, že „*tím vším a podobným jednáním cisterciáci způsobili, že zbožná barva jejich oděvu se stala jen bílým nátěrem na černých mravech. Pod bělostným oděvem skrývají temné úmysly, takže „co bývalo běloskvoucí, má nyní barvu tmoucí“*....“⁷¹¹

⁷⁰⁶ Srov. naposledy KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Filiační systém cisterciáckého řádu a české řádové domy*, in: Čechy jsou plné kostelů. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc., Praha 2010, s. 261-267.

⁷⁰⁷ Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, 1933, s. 27.

⁷⁰⁸ FRANTIŠEK GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I. Dějiny venkovského lidu od 10. století do první poloviny 13. století*, Praha 1953, s. 231-232.

⁷⁰⁹ J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 251. Rozmach cisterciáků ve 12. a 13. století přičítal jejich hospodářské organizaci a ekonomické politice už F. VACEK, *Sociální dějiny české*, s. 473.

⁷¹⁰ GERALD Z WALESU, *Putování Walesem/Popis Walesu*, Praha 2008, s. 31.

⁷¹¹ Tamtéž, s. 30-31.

5. Středověké benediktinské mnišství mezi normou a reformou

Proud, který později vyústil v hustou síť klášterů, jejichž obyvatelé zastávali přibližně shodné ideje, a která pokryla celou západní a značnou část středovýchodní Evropy, odvozuje svůj počátek od pramene, který začíná v 6. století našeho letopočtu a pojí se nesmazatelně se jménem sv. Benedikta z Nursie.⁷¹² Tento muž se stal, alespoň podle tradice, autorem (samozřejmě ve středověkém slova smyslu) souboru pravidel, tradičně označovaných jako řehole, jíž se komunita jím založeného kláštera v italském Monte Cassinu měla řídit.⁷¹³ Benediktův ideál se stal v dějinách křesťanského monasticismu nesporně velmi vlivným a každá snaha o reformu zasvěceného života se s ním nutně musela tak či onak vyrovnat. A především ve 12. století, které přineslo konec benediktinské hegemonie ve středověkém křesťanstvu a velký intelektuální rozmach v evropské společnosti, byla tato otázka takřikajíc na pořadu dne, jak naznačila předchozí kapitola.⁷¹⁴ S ohledem na důsledky pro benediktinské mnišství i interpretační rámec v dosavadní literatuře se proto podívejme na dějiny monastické obrody poněkud detailněji.

5.1. Vývoj řeholního života v západní církvi do 12. století

Počátky monastického hnutí jsou obvykle kladeny do egyptských pouští 4. století, odkud se v následujících stoletích tento způsob zbožného života šířil dále.⁷¹⁵ Byť se názory na důvody vzniku tohoto fenoménu liší,⁷¹⁶ lze snad jako podnět vidět odklon od vnějšího

⁷¹² Srov. MARIAN SCHALLER, *Svatý Benedikt. Patriarcha západního mnišstva*, Praha 1947; JULIUS FRANZ TSCHUDY – FRUMENTIUS RENNER, *Der heilige Benedikt und das benediktinische Mönchtum*, St. Ottilien 1979; *Benedictus – eine Kulturgeschichte des Abendlandes*, Genf 1980; RUDOLF HANSLIK, *Benedikt von Nursia*, in: *Lexikon des Mittelalters* (CD-Rom); ANSELM GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie. Učitel duchovního života*, Praha 2004, s. 17-35; ANTON GRABNER-HAIDER, *Die grossen Ordensgründer*, Wiesbaden 2007, s. 81-91.

⁷¹³ Srov. KARL SUSO FRANK, *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha 2003, s. 12-51; HUGH LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, Brno 2001, s. 5-29.

⁷¹⁴ Srov. alespoň GILES CONSTABLE, *Religious Life and Thought (11th-12th Centuries)*, London 1979; GILES CONSTABLE – ROBERT BENSON, *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, Cambridge – Massachusetts 1982; GILES CONSTABLE, *The Reformation of the Twelfth Century*, Cambridge 1996.

⁷¹⁵ Za jakýsi vzor sloužila vita sv. Antonína z pera alexandrijského biskupa Athanasia. Viz SV. ATANÁŠ, *Život sv. Antonína Poustevníka. Život a působení našeho svatého otce Antonína jak ho napsal a mnichům v cizině poslal náš svatý otec Atanáš, biskup alexandrijský*, Velehrad 1996. Srov. PETER BROWN, *The Making of late Antiquity*, Massachusetts – London 1993, s. 81-101; popř. VÁCLAV VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství, díl 1. Od prapočátků po svatého Jana Zlatoústého*, Praha 2006, s. 124-140. Stranou ponechme už příliš za rámec zacházející úvahy o souvislosti mezi křesťanským mnišstvím a náboženským systémem buddhistickým, viz JURGIS BALTRUŠAITIS, *Záhadný středověk. Antické a exotické prvky v gotickém umění*, Praha 2008, s. 222. Srov. podnes základní práci VINCENC LESNÝ, *Buddhismus*, Olomouc 1996; resp. MIRCEA ELIADE, *Dějiny náboženského myšlení II. Od Gautamy Buddha k triumfu křesťanství*, Praha 1996.

⁷¹⁶ Srov. H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 5-22; K. S. FRANK, *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 12-51; V. VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství I*, s. 10-13; MARILYN DUNN, *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*, Oxford 2003, s. 1-81; DARLENE L. BROOKS

světa a snahu o krystalitější formu života v duchu křesťanských ctností, se kterými se již oficiálně křesťanská společnost pozdní antiky i sama církve (která se jí po své legalizaci musela v mnohých ohledech přizpůsobit) rozcházela. Nespokojenci tak společnost opouštěli a uchýlovali se do samot, kde stranou rušivých elementů usilovali o lepší naplnění svých představ o životě v duchu Kristových slov.⁷¹⁷ Z římského Východu (za hlavní autority je třeba vedle Athanasia označit autory mnišských regulí Pachomia, Basilea Velikého a Řehoře z Nyssy) se postupně šíří mnišské hnutí i na Západ.⁷¹⁸ Jeho zakořenění v kulturních souřadnicích tehdejšího světa je spjato se jmény Hilaria z Potiers, sv. Martina z Tours, Jana Cassiana, Honorata či Caesaria z Arles. Přestože ti všichni se význačným způsobem zasloužili o zdomácnění monastické myšlenky na pozdně antickém Západě, přesto se reprezentativního přízviska „patriarcha západního mnišství“ dostalo až sv. Benediktovi z Nursie.⁷¹⁹ Benediktovi je pak připisován jeden z nevlivnějších normativních textů v dějinách monasticismu (je však nutné upozornit, že i sv. Benedikt ve své Řeholi vycházel ze starších zdrojů).⁷²⁰ Proto je poněkud paradoxní, že základní informace o životě sv. Benedikta známe pouze díky papeži Řehoři Velikému a jeho dílu *Dialogy*, sepsanému necelé půlstoletí po Benediktově smrti.⁷²¹ Přestože se dnes nahlíží na sv. Benedikta jako na zakladatele a klíčovou osobnost západního monasticismu, je pravdou, že jeho řehole se jako nesporná autorita prosazovala dosti dlouho (za zmínku tu vedle silných vlivů

HEDSTROM, *Redrawing a Portrait of Egyptian Monasticism*, in: *Medieval Monks and their World: Ideas and Realities. Studies in Honour of Richard E. Sullivan*, Leiden – Boston 2006, s. 11-34.

⁷¹⁷ PETER BROWN, *Tělo a společnost. Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*, Brno 2000, s. 167-199; TÝŽ, *The Rise of Western Christianity. Triumph and Diversity, A. D. 200 – 1000*, Malden – Oxford – Chichester 2013, s. 54-92; CHRISTOPH MARKSCHIES, *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*, Praha 2005, s. 149-157; PHILIP ROUSSEAU, *Křesťanský asketismus a rané mnišství*, in: *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*, Brno 2009, s. 106-115. K analýze klíčového slova *monachos* a k ideovým zdrojům vyčerpávajícím způsobem V. VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství I*, s. 13-53.

⁷¹⁸ Přehledným a fundovaným způsobem tuto cestu shrnuje V. VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství I*; TÝŽ, *Spiritualita křesťanského mnišství, díl 2-3*, Praha 2010. Srov. A. GRABNER-HAIDER, *Die grossen Ordensgründer*, s. 24-43; P. BROWN, *The Rise of Western Christianity*, s. 111-122, 145-159, 226-231.

⁷¹⁹ Srov. BERND JASPERS, *Benedikt von Nursia – der Vater des Abendlandes? Kritische Bemerkungen zur Typologie eines Heiligen*, in: *Studien zum Mönchtum*, Hildesheim 1982, s. 13-44; A. GRABNER-HAIDER, *Die grossen Ordensgründer*, s. 45-91; P. BROWN, *The Rise of Western Christianity*, s. 224-226; A. GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie*, s. 39-92.

⁷²⁰ Viz *Regula Benedicti*, Praha 1998. Obsáhle se řeší především vztah řehole Benediktovy k řehole Mistrově, srov. MARILYNN DUNN, *Mastering Benedict: Monastic Rules and Their Authors in the Early Medieval West*, *The English Historical Review* 1990, s. 567-594; ADALBERT DE VOGÜÉ, *The Master and St. Benedict: A Reply to Marilyn Dunn*, *The English Historical Review* 1992, s. 95-103; MARILYNN DUNN, *The Master and St. Benedict: A Rejoinder*, *The English Historical Review* 1992, s. 104-111. Srov. také MICHAEL PAULIN BLECKER, *Roman Law and „Consilium“ in the Regula Magistri and the Rule of St. Benedict*, *Speculum* 1, 1972, s. 1-28. Reprezentativní výběr raných mnišských regulí podává *Early Monastic Rules. The Rules of the Fathers and the Regula Orientalis*, Collegeville 1982.

⁷²¹ Srov. R. A. MARKUS, *Gregory the Great and His World*, Cambridge 1997; ALEŠ VANDROVEC, *Dialogy Řehoře Velikého*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s.13-17; H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 23-26; P. BROWN, *The Rise of Western Christianity*, s. 159-165, 190-215; JOHN MOORHEAD, *Gregory the Great*, London – New York 2005.

východních zvyklostí stojí především specifická podoba irského a anglosaského mnišství)⁷²² – vlastně až díky přičinění světské moci a franckých vládců. Dějiny monasticismu tak od svého počátku tvoří pestrý a barevný příběh plný vzájemného prolínání a ovlivňování.⁷²³ Obzvláště pěkný příklad tvoří raně středověké dějiny kláštera Reichenau u Bodamského jezera či blízkého kláštera St. Gallen.⁷²⁴ Řečeno výstižnými slovy Marca Blocha: „...byli sice všichni „syny svatého Benedikta“, ale ve skutečnosti podléhali stále rozmanitějším formám původního benediktinského zákona. Byl to svět rozpolcený a pulzující, neustále se zmítající mezi ryzí askezí a přizemnějšími starostmi, které přinášela správa značného jmění i prostá obava o každodenní chléb.“⁷²⁵

Vedle více či méně nezávislých monastických proudů se v průběhu raného středověku zrodil ovšem i další fenomén podobné síly jako životní ideál mnišský, a sice institut řeholního kanovníctví. Pokud u kořenů mnišství stojí jako ideový vzor pouštní otcové (resp. Jan Křtitel či Kristus), v případě kanovníctví představuje onen příklad k následování prvotní křesťanská obec v Jeruzalémě, jak o ní referují Skutky apoštolské.⁷²⁶ Tento vzor pak rozvíjí a modifikuje antické křesťanství.⁷²⁷ Nejobecněji lze jako kanovníky označit sbor kněžích, sdružených kolem významnějšího chrámu a zajišťujících jeho potřeby (nemusí se tedy nutně jednat o chrám biskupský). Odkazuje-li řecké slovo *monachos* k životu o samotě, pojem kanovník naopak označuje duchovního, žijícího podle regulí, tedy kánonů.⁷²⁸ Zásadní osobností, jež tento způsob života ovlivnila, ba podepřela svou

⁷²² Srov. KATHLEEN HUGHES, *The Church in Irish Society, 400-800*, in: *A New History of Ireland I. Prehistoric and Early Ireland*, ed. D. Ó Croinin, New York 2005, s. 301-330; P. BROWN, *The Rise of Western Christianity*, s. 126-133, 239-262, 321-339; z českých prací GORAZD JOSEF VOPATRNÝ, *Keltská církev prvního tisíciletí a její spiritualita*, Červený Kostelec 2002; TÝŽ, *Keltské křesťanství*, Červený Kostelec 2010.

⁷²³ Klíčovou roli sehrálo především anglo-saské mnišství a jeho dědictví odkázané církvi francké, viz HELEN ROBBINS BITTERMANN, *The Influence of Irish Monks on Merovingian Diocesan Organisation*, *The American Historical Review* 1935, s. 232-245; *Columbanus and Merovingian Monasticism*, Oxford 1981; JAMES PALMER, *The „Vigorous Rule“ of Bishop Lull: Between Bonifatian Mission and Carolingian Church Control*, *Early Medieval Europe* 2005, s. 249-276.

⁷²⁴ Srov. *Die Abtei Reichenau. Neue Beiträge zur Geschichte und Kultur des Inselklosters*, Sigmaringen 1974; *Mönchtum, Episkopat und Adel zur Gründungszeit des Klosters Reichenau*, Sigmaringen 1974; THEODOR KLÜPPEL, *Reichenauer Hagiographie zwischen Walahfrid und Berno*, Sigmaringen 1980; WALTER BERSCHIN, *Eremus und Insula. St. Gallen und die Reichenau im Mittelalter – Modell einer lateinischen Literaturlandschaft*, Wiesbaden 1987; ROLAND RAPPAMANN – ALFONS ZETTLER – KARL SCHMID, *Die Reichenauer Mönchsgemeinschaft und ihr Totengedenken im frühen Mittelalter*, Sigmaringen 1998; *Das Kloster St. Gallen im Mittelalter. Die kulturelle Blüte vom 8. bis zum 12. Jahrhundert*, Stuttgart 1999; ALFONS ZETTLER, *St. Gallen als Bischofs- und Königskloster*, *Alemannisches Jahrbuch* 2001/2002, s. 23–38; DIETER GEUENICH, *Mönche und Konvent von St. Gallen in der Karolingerzeit*, *Alemannisches Jahrbuch* 2001/2002, s. 39–62.

⁷²⁵ MARC BLOCH, *Feudální společnost*, Praha 2010, s. 354.

⁷²⁶ *Skutky apoštolské* 4, 32-37. Z literatury V. VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství I*, s. 40-45.

⁷²⁷ CH. MARKSCHIES, *Mezi dvěma světy*, s. 158-176.

⁷²⁸ Tamtéž, s. 153; JAROSLAV MACEK, *950 let litoměřické kapituly*, Kostelní Vydří 2007, s. 16-17; PETR KUBÍN, *Kolegiální kapituly v raném a vrcholném středověku (úvod do problematiky)*, in: *Litoměřická kapitula. 950 let od založení*, Ústí nad Labem 2007, s. 11-18.

nezpochybnitelnou autoritou (ač sám silně ovlivněn pouštními otci), byl sv. Augustin.⁷²⁹ Prvním takřikajíc normativním pramenem, který nám představu kolegiátní kapituly konkretizuje, jsou pravidla vytvořená na začátku druhé poloviny 8. století metským biskupem Chrodegangem. V tomto textu se prvně užívá termínu „regula canonicorum.“⁷³⁰ Klerici měli dle biskupa Chrodeganga žít podobně pospolitým životem jako mniši, zcela jednoznačně však nebylo rozhodnuto o ekonomickém zázemí. Přitom už tehdy existovalo povědomí o rozdílných kategoriích mnicha a při kapitule žijícího klerika, tedy rozlišování mezi *vita monastica* a *vita canonica*. Dle mínění M. A. Claussena biskup Chrodegang zásadním způsobem přispěl k dotvoření nového, neřeholního druhu kléru cestou aktivní adaptace Benediktovy řehole. Ta mu měla skýtat – narozdíl od rozptýlených kánonů církevních konciliů a synod – kompaktní a koherentní normu organizace komunitního života.⁷³¹ Skutečnost, že sám Chrodegang pak mezi jednotlivými mody duchovních společenství rozlišoval a že sepsání jeho *Regulae canonicorum* nebylo motivováno snahou o setření rozdílů mezi mnichem a klerikem pak ukazuje i jeho osobní angažmá v raných dějinách kláštera v Gorze, který posléze sehrál významnou roli v reformě středověkého monasticismu.⁷³²

Stěžejní událostí, která na jedné straně dopomohla benediktinskému mnišství na několik let k hegemonii a v podstatě udělala jasno mezi jednotlivými formami zasvěceného života, byla série církevních reforem, k nimž došlo na počátku 9. století. Cílem přitom měla být obnova kanonického života a odstranění lokálních zlořádů v církvi.⁷³³ Reforma, zvaná

⁷²⁹ Z nejvýznamnějších prací srov. PETER BROWN, *Augustine of Hippo. A Biography*, London 2000; JAMES J. O'DONNELL, *Augustine. A New biography*, London – New York 2005; HENRY CHADWICK, *Augustine of Hippo. A Life*, Oxford 2009. K dobovému kontextu viz PETER BROWN, *Religion and society in the Age of Saint Augustine*, London 1972; TÝŽ, *The Rise of Western Christianity*, s. 166-176; J. E. MERDINGER, *Rome and the African Church in the Time of Augustine*, New Haven 1997.

⁷³⁰ Viz *Sancti Chrodegangi Metensis episcopi Regula canonicorum*, Hannover 1889. Z literatury srov. M. A. CLAUSSEN, *The Reform of the Frankish Church. Chrodegang of Metz and the Regula canonicorum in the Eight Century*, Cambridge 2004, s. 19-113; JULIA BARROW, *Chrodegang, his Rule and its Successors*, *Early Medieval Europe* 2006, s. 201-212.

⁷³¹ JOSEF SEMMLER, *Mönche und Kanoniker im Frankenreiche Pippins III. und Karl des Grossen*, in: *Untersuchungen zu Kloster und Stift*, Göttingen 1980, s. 78-79; M. A. CLAUSSEN, *The Reform of the Frankish Church*, s. 60-61, 67-70, 117-123.

⁷³² J. SEMMLER, *Mönche und Kanoniker*, s. 81; M. A. CLAUSSEN, *The Reform of the Frankish Church*, s. 116; JOHN NIGHTINGALE, *Monasteries and patrons in the Gorze reform. Lotharingia c. 850-1000*, Oxford 2001; PHYLLIS G. JESTICE, *The Gorzian Reform and the Light under the Bushel*, *Viator* 24, 1993, s. 51-78.

⁷³³ *Institutio canonicorum Aquisgranensis*, in: MGH, *Concilia* II.1, s. 307-464; *Capitulare monasticum*, in: MGH *Capitularia* I, s. 343-349. Srov. ALBERT WERMINGHOFF, *Die Beschlüsse des Aachner Concils im Jahre 816*, *Neues Archiv der Gessellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 1902, s. 607-675; JOSEF SEMMLER, *Zur Überlieferung der monastischen Gesetzgebung Ludwigs des Frommen*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 1960, s. 309-388; TÝŽ, *Benedictus II: Una regula – una consuetudo*, in: *Benedictine Culture 750-1050*, Leuven 1983, s. 1-49; TÝŽ, *Die Kanoniker und ihre Regel im 9. Jahrhundert*, in: *Studien zum weltlichen Kollegiatstift in Deutschland*, Göttingen 1995, s. 62-109; WILFRIED HARTMANN, *Die Synoden der Karolingerzeit im Frankenreich und Italien*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1989.

podle místa konání cášská, ve svých tezích navázala (vedle papežských dekretálů a textů církevních Otců) na Chrodegangovy představy, tedy se v mnoho ohledech nadále inspirovala dikcí Benediktovy řehole, stejně tak ale stále akcentovala distinkce mezi kanovníckým a mnišským pojetím života. Regula canonicorum se stala závazným ustanovením pro ty, kteří nenáleželi k *ordo monachorum*. Řeholníkům pak Capitulare monasticum nařizovalo řídit svůj život plně dikcí řehole sv. Benedikta, což znamenalo postupný odklon od specifické řehole, označované jako *regula mixta*, tj. průnik řehole Benediktovy a řehole Kolumbána mladšího.⁷³⁴ Stěžejní osobností této reformy, která učinila z řehole sv. Benedikta závazný vzor na dalších 300 let, se stal Benedikt z Aniane. Pikantní je, že podle slov svého životopisce Arda, se měl Benedikt v mladickém rozhorlení vyjádřit o řeholi sv. Benedikta nepřilíš pozitivně, že je vhodná pro začátečníky či nemocné – narozdíl od řehole Basileovy a Pachomiovy.⁷³⁵ Účelem cášských synod bylo odlišení a striktní definování příslušníků duchovních společenství podle jejich způsobu života.⁷³⁶ Znatelný rozdíl představovala především hospodářská stránka, kdy kanovníci měli povoleno za jistých podmínek disponovat privátním majetkem, byly tak položeny základy pozdějšího institutu prebend. Ovšem přes prvotní snahu o následování monastického systému společného života komunity, tzv. *vita communis*,⁷³⁷ můžeme brzy vysledovat mezi kanovníky napětí ohledně hmotného zajištění, což vyústilo ve vznik prebend pro jednotlivce a v důsledky tedy odlišení od zvyklostí života v klášteře.⁷³⁸ Jednoduché nebylo ani prosazení cášských výnosů mezi mnišskou komunitou. Dochovány jsou výhrady, které vyslovil např. Haito z Reichenau, který poukazoval na odklon od striktní dikce řehole v některých ohledech.⁷³⁹ Ideálem monastického života pak byla v očích karolinských reformátorů co největší izolace od vezdejšího světa a hyperpřísné dodržování klauzury. Vzor ideálního mnicha v tomto ohledu představoval Ratpert ze Sankt Gallen, jenž

⁷³⁴ J. SEMMLER, *Die Kanoniker und ihre Regel*, s. 67; TÝŽ, *Mönche und Kanoniker*, s. 96-97; W. HARTMANN, *Die Synoden der Karolingerzeit*, s. 155; M. A. CLAUSSEN, *The Reform of the Frankish Church*, s. 114-116; H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 55-56.

⁷³⁵ *Vita Benedicti abbatis Anianensis et Indensis auctore Ardone*, MGH SS XV, s. 202.

⁷³⁶ JOSEF SEMMLER, *Iussit... princeps renovare... praecepta. Zur Verfassungsrechtlichen Einordnung der Hochstifte und Abteien in die karolingische Reichskirche*, in: *Consuetudines monasticae. Eine Festgabe für Kassius Hallinger aus Anlass seines 70. Geburtstages*, Roma 1982, s. 97-124; RAYMUND KOTTJE, *Claustra sine armario? Zum Unterschied von Kloster und Stift im Mittelalter*, in: *Tamtéž*, s. 127-132; W. HARTMANN, *Die Synoden der Karolingerzeit*, s. 157-161.

⁷³⁷ Srov. HANS-JÜRGEN DERDA, *Vita communis. Studien zur Geschichte einer Lebensform in Mittelalter und Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 1992, s. 5-182.

⁷³⁸ Srov. J. SEMMLER, *Die Kanoniker und ihre Regel*, s. 68-70; KARIN PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiálních kapitul do sklonku 14. století (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*, Český časopis historický 2008, s. 505-507.

⁷³⁹ *Actuum praeliminarium Synodi I. Aquisgranensis commentationes siue Statuta Murbacensia*, in: *Corpus consuetudinum monasticarum I. Initia consuetudinis benedictinae. Consuetudines saeculi octavi et noni*, Siegburg 1963, s. 443-448.

zřídka kdy opouštěl zdi kláštera.⁷⁴⁰ Tento bod se ve 12. století stal zásadním jablkem sváru mezi benediktiny a nově konstituovanými řeholními kanovníky.

Právě realizací této standardizace, kdy se řehole sv. Benedikta stala pro všechny mnichy poprvé v dějinách výhradním kritériem observace, byl zahájen směr, který se výrazně odchyloval od ducha, který sv. Benedikt zformuloval. Jedním aspektem bylo okleštění autonomie při správě vnitřních záležitostí ve prospěch faktického generálního opata z Inden (čímž Benedikt z Aniane v praxi naznačil cestu, vedoucí přes clunyjskou kongregaci, až ke generálním kapitulám cisterciáků). Dalším pak byl důraz na liturgický život komunity, který vedl k tomu, že mniši trávili kontemplací stále větší část dne, čímž denní schéma výrazně vychylovalo z rovnováhy Benediktovy představy ideálního dne mnicha.⁷⁴¹ Chvála takového způsobu života se dochovala např. v díla opata Smaragda ze Saint-Michel u Verdunu, který jako zdroj pokroku jmenuje četbu a kontemplaci.⁷⁴² I tento vývoj západního mnišství, jehož kořeny tkví v karolinských časech, se stane ve 12. století předmětem polemiky, jejímiž aktéry se stanou na straně benediktinské Suger ze Saint Denis a Petr Ctihodný, na straně reformní pak faktický zakladatel cisterciáckého řádu Bernard z Clairvaux. Opat Smaragdus pak ve svém vlivném díle *Commentaria in regulam Sancti Benedicti* kodifikoval cášské reformní výnosy.⁷⁴³

Vývoj benediktinského mnišství byl poznamenán i spory mezi syny Ludvíka Pobožného, jež vyústily v rozdělení francké říše na tři části roku 843.⁷⁴⁴ Výsledkem byl dlouhodobý trend zasahování světských elit do vnitřního života klášterů, nejmarkantněji vyjádřený častým dosazováním laických představených s odkazem na patronátní práva.⁷⁴⁵ Německá historiografie používá pro tuto dobu ve vztahu k církvi výstižný termín *eigenkirche*.⁷⁴⁶ Kláštery byly i v této době zakládány velkou měrou, bylo na ně však

⁷⁴⁰ H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 81. Viz *Casus sancti Galli*, MHG SS II, s. 94, 97.

⁷⁴¹ H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 80.

⁷⁴² *Smaragdi abbatis monasterii Sancti Michaelis Viridunensis Diadema monachorum*, PL 102, sl. 597. O duchovním a intelektuálním klimatu v kláštorech kolem na přelomu milénia též GEORGES DUBY, *Rok tisíc*, Praha 2007, s. 37-43.

⁷⁴³ *Smaragdi abbatis monasterii Sancti Michaelis Viridunensis Commentaria in regulam Sancti Benedicti*, PL 102, sl. 689-932.

⁷⁴⁴ VÁCLAV DRŠKA, *Die Teilungen des fränkischen Reiches und der Beginn des politischen Systems Westeuropas*, Prague Papers on History of International Relations 1, 1997, s. 5-29.

⁷⁴⁵ Viz PETER LANDAU, *Jus patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*, Köln – Wien 1975. K nešvaru laických představených např. KARL VOIGT, *Die karolingische Klosterpolitik und der Niedergang des westfraenkischen Koenigtums. Laienaebte und Klosterinhaber*, Amsterdam 1965; FRANZ J. FELTEN, *Äbte und Laienäbte im Frankreich. Studie zum Verhalten von Staat und Kirche im früheren Mittelalter*, Stuttgart 1980.

⁷⁴⁶ K pojmu srov. klasickou práci ULRICHA STUTZE, *Die Eigenkirche als Element des mittelalterlich-germanischen Kirchenrechts*, Darmstadt 1964, především s. 53-93; v širokém kontextu pak souborně UTA-RENNATE BLUMENTHAL, *The investiture controversy: Church and monarchy from the Ninth to the Twelfth century*, Philadelphia 1991.

nahlíženo jako na soukromý majetek fundátora a jeho rodiny. V případě držby patronátu panovníkem se opati těchto klášterů (téměř bez výjimky urozeného původu) stávali držiteli dvorských a státních úřadů a tedy i nepřehlédnutelnými hráči na politickém poli, přirozeně i s důsledky rázu ekonomického.⁷⁴⁷ Větší odklon od intencí sv. Benedikta z Nursie si snad nelze představit. Na přílišnou závislost řeholního kléru na laickém elementu pak reagovalo reformní hnutí, vycházejícího z burgundského kláštera v Cluny, založeného na počátku 10. století.⁷⁴⁸ V součinnosti s papežskou kurií bylo Cluny vyjmutu z vlivu nejen mocných laiků, ale i diecézního kléru (výraznou nelibost vyjádřil např. biskup Adalberon z Laonu), čímž byla ukončena etapa nastolená karolinskou dobou. Příznačná je vyprávění o tom, jak pozdější sv. Odo, druhý z clunyjských opatů, žil nejprve coby kanovník v Tours. Posléze však byl osloven četbou Benediktovy řehole, jež ho přiměla stát se mnichem. Po dlouhém hledání našel společenství, po jakém toužil, v klášteře Baume, kde pod pohledem opata Bernona stále žil striktní duch doby sv. Benedikta z Aniane.⁷⁴⁹ Berno a jeho následník Odo pak stáli u zrodu Cluny, jež se stalo za opata Odilona na prahu 11. století skutečným fenoménem. Svůj vliv sehrálo i úzké sepětí Clunyjských s reformním papežstvím.⁷⁵⁰ Cluny však nešlo pouze cestou striktního návratu k dikci Benediktovy řehole, ale vneslo do dějin západního mnišství i další novum: vedle hierarchické struktury především velký důraz na to, aby mniši přijímali také kněžské svěcení, což dosud nebyvalo zcela běžné. Cílem duchovních otců v Cluny bylo to, aby se v jedné osobě těsněji spojovalo odřikání světských záležitostí coby esence monastického způsobu života s liturgickou rolí kněží a učinit ještě více osou života bratří slavení eucharistie.⁷⁵¹ Cluny tak vlastně předznamenává další směr reformy na přelomu 11. a 12. století. Tato orientace na Boží chválu a péči o

⁷⁴⁷ Srov. obsáhle THOMAS VOGTHERR, *Die Reichsabteien der Benediktiner und das Königtum im hohen Mittelalter (900-1125)*, Stuttgart 2000.

⁷⁴⁸ Srov. alespoň ALBERT BRACKMANN, *Zur politischen Bedeutung der kluniazensischen Bewegung*, Darmstadt 1955; KASSIUS HALLINGER, *Gorze, Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter, Bände 1-2*, Graz 1971 GILES CONSTABLE (Hrsg.), *Die Clunienser in ihren politisch-sozialen Umfeld*, Münster – Hamburg 1998; TÝŽ, *The Abbey of Cluny. A collection of essays to mark the eleven-hundredth anniversary of its foundation*, Münster 2010.

⁷⁴⁹ Viz *Vita sancti Odonis abbatis Cluniacensis secundi*, PL 133, sl. 43-86.

⁷⁵⁰ Viz HERBERT E. J. COWDREY, *The Cluniacs and the Gregorian reform*, Oxford 1970; NOREEN HUNT, *Cluny under St. Hugh 1049-1109*, London 1967. K tématu reformního papežství srov. blížeji KLAUS SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, Brno 2001, s. 85-99; BERNHARD SCHIMMELPFENNIG, *Das Papstum. Von der Antike bis zur Renaissance*, Darmstadt 2009, s. 147-190. Výtečnou monografií o klíčové osobnosti papeže Řehoře VII., spjatého také s Cluny, sepsala UTA-RENATE BLUMENTHAL, *Gregor VII. Papst zwischen Canossa und Kirchenreform*, Darmstadt 2001. Ke sporu o investituru zůstává základní prací GERD TELLENBACH, *Libertas. Kirche und Weltordnung im Zeitalter des Investiturstreites*, Stuttgart 1936; nověji UTA-RENATE BLUMENTHAL, *Der Investiturstreit*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1982; WERNER GOEZ – ELKE GOEZ, *Kirchenreform und Investiturstreit 910-1122*, Stuttgart 2008.

⁷⁵¹ Viz G. DUBY, *Rok tisíc*, s. 133-134. Srov. JOAN EVANS, *Monastic life at Cluny 910-1157*, 1968 (místo vydání neuvedeno).

duše zemřelých měla dvojí důsledek. Na jedné straně, kláštery, které na sebe vzaly na prahu 11. věku eucharistické funkce, pronikly do samého srdce lidové zbožnosti a v oblíbě předstihly katedrální klérus.⁷⁵² Jak upozornil Georges Duby: clunyjská zbožnost byla produktem své doby. Liturgické modlitby, neustálý zpěv, stoupající v oblacích kadidla vzhůru k Božímu trůnu jako věčný obětní dar, jako věčný chvalozpěv a úpěnlivá prosba o smilování. To bylo to, k čemu společnost 10. a 11. století potřebovala mnichy.⁷⁵³ Tento vzestup měl však svou odvrácení tvář a postupem času přebujelá orientace na kontemplaci, a s ní ruku v ruce jdoucí důraz na nádheru sakrálních prostor,⁷⁵⁴ se posléze stane předmětem kritiky cisterciácké reformy.

Georges Duby, odkazující se v tomto na slova Raoula Glabera, upozornil na to, že spiritualita, z níž vyrůstala síla Cluny, byla silně ovlivněna apokalyptickým ovzduším kolem roku 1000, kdy se celé řadě lidí zdálo jako nejdokonalejší a nejblahodárnější individuální pokání před očekávaným druhým příchodem Krista přerušeni jejich dosavadního života a vstup do kláštera. Byl to čas, kdy – opět slovy Glaberovými – se svět samotný otřásl a zbavil se své zchátralosti a na všech stranách se oblékl do bílého šatu kostelů. Bylo to také období charakteristické velkým množstvím dětských oblátů. Ruku v ruce s tím šly další pokusy o větší monastizaci kanovníků, jak ukazuje snaha o reformy remešské katedrální kapituly v 60. letech 10. století.⁷⁵⁵ Ani Cluny ovšem nebylo jediné. Podobného významu dosáhlo ve Francii klášter sv. Viktora v Marseilles, Saint-Bénigne v Dijonu či klášter sv. Maximina v Trevíru. O šíření monastické obrody v Říši se zasloužil v první řadě konvent v Gorze u Met v čele v opatem Janem.⁷⁵⁶ Výjimečnost Gorze od Cluny tkvěla především v tom, že tento směr nevytvořil takovou hierarchickou strukturu a pouta mezi kláštery byla spíše postavena na systému konfraternit a sdílení dodatků k Řeholi, tzv. „consuetudines.“ Vedle tohoto směru však 11. století zrodilo i další výraznou odnož monastického života, jež čerpal z dědictví mnišství východního a už z historických důvodů proto dosáhl největšího úspěchu v oblasti někdejších byzantských držav v Itálii (odkázat stačí např. na známou Grottaferratu sv. Nila z Kalábie). Tato reforma se nesla

⁷⁵² G. DUBY, *Rok tisíc*, s. 134.

⁷⁵³ GEORGES DUBY, *Věk katedrál. Umění a společnost 980-1420*, Praha 2002, s. 63.

⁷⁵⁴ Ke vztahu clunyjské kongregace k umění podnětně a v širokých socio-ekonomických souvislostech G. DUBY, *Věk katedrál*, s. 59-79. Srov. také ANTONÍN NOVÁK, *Vědomí středověku. Z kulturních dějin prvního tisíciletí*, Praha 2007.

⁷⁵⁵ Viz G. DUBY, *Rok tisíc*, s. 103-104, 114-115, 121. Toto milenaristické povědomí ovšem nelze absolutizovat, neboť bylo omezeno nejspíše jak sociálně, tak teritoriálně, jak trefně upozornila LIBUŠE HRABOVÁ, *Zprávy z roku 1000 (Středoevropští kronikáři o době na přelomu 1. a 2. tisíciletí)*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 30, 2001, s. 33-41.

⁷⁵⁶ Viz WERNER GOEZ, *Abt Johannes von Gorze*, in: *Gestalten des Hochmittelalters. Personengeschichtlichen Essays im allgemeinhistorischen Kontext*, Darmstadt 1983, s. 54-69.

v době, kdy mniši ve znamení Cluny přebírají kněžské úkoly, ve znamení opětovného návratu k poustevnictví. Výmluvnou ukázkou tohoto pnutí v rámci benediktinské observance je camaldulský řád, jehož zakladatelem se stal sv. Romuald z Ravenny, který předtím prošel zkušeností v clunyjském opatství sv. Apolináře v Classe.⁷⁵⁷ Založení Camalduli v letech 1023-1026 bylo tedy nepochybnou reakcí na nespokojenost s leskem dominantního clunyjského benediktinství, kdy Romuald sjednotil eremetickou a cenobitskou ve specifický koexistující organismus.⁷⁵⁸ Podobným směrem se vydal zakladatel kartuziánů Bruno z Kolína, otec grandmonstké komunity Štěpán z Muret či Jan Gualberto z Vallombrosy.⁷⁵⁹ Vztah k odříkání a strohosti byl vlastní skrze Bernarda z Clairvaux i prvním cisterciákům.⁷⁶⁰ Camaldulská kongregace se ovšem nestavěla zády ani k evangelizaci. Camaldulské společenství zrodilo několik misionářů, kteří se vydávali šířit Slovo Boží mezi pohany. Mezi nimi vynikají především postavy tzv. Pěti svatých bratří a jejich životopisce a následovníka sv. Brunona z Querfurtu.⁷⁶¹ Výraznou osobností a popularizátorem řádu byl i poustevník z Fonte Avellana u Gobbia, jenž se nakonec stal dokonce kardinálem biskupem ostijským, Petr Damiani.⁷⁶²

Právě honosnost klášterních kostelů a život naplněný spíše symbolickou prací, který byl vzdálen skutečnému záměru sv. Benedikta, se stal důvodem kritiky, jež vyústila v založení cisterciáckého řádu. U jeho kořenů stanuli Robert z Molesme a především sv. Bernard z Clairvaux.⁷⁶³ Přestože Bernardovy názory na umění byly skutečně odlišné než u benediktinských opatů,⁷⁶⁴ lze vyslovit i názor, že jeho kritika byla úzce spojena se

⁷⁵⁷ O životě sv. Romualda informuje především *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, Roma 1957.

⁷⁵⁸ Srov. detailněji JAN STEJSKAL, *Řecké dědictví na Západě. Monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*, České Budějovice 2011, s. 43-49.

⁷⁵⁹ H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 148-150, 156-160.

⁷⁶⁰ Středověké nazírání na umění v dichotomii kategorií estetika – užitečnost shrnuje s častými odkazy na názory sv. Bernarda UMBERTO ECO, *Umění a krása ve středověké estetice*, Praha 1998, s. 17-34; srov. i A. NOVÁK, *Vědomí středověku*, s. 50-53.

⁷⁶¹ Srov. *Bruno Querfurtensis Vita quinque fratrum*, MGH SS XV/2, s. 709-738. Z literatury viz REINHARD WENSKUS, *Studien zur historisch-politischen Gedankswelt Bruns von Querfurt*, Münster – Köln 1956; JAN STEJSKAL, *Ostrov Pereon a středoevropská misie kolem roku 1000*, *Theatrum Historiae* 1, 2006, s. 16-21; TÝŽ, *Řecké dědictví*, s. 56-73, 94-104.

⁷⁶² Viz *Vita Petri Damiani*, PL 144, sl. 113-146. Damianiho osudy shrnuje H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 150-152; J. STEJSKAL, *Řecké dědictví*, 50-55.

⁷⁶³ K osobnosti Bernarda z Clairvaux inspirativně PETER DINZELBACHER, *Bernhard von Clairvaux. Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*, Darmstadt 1998; s důrazem na intelektuální rozměr MARINUS B. PRANGER, *Bernard of Clairvaux and the shape of monastic thought. Broken dreams*, Leiden 1994. K dějinám cisterckého řádu podnětně CONSTANCE H. BERMAN, *The Cistercian evolution. The invention of a religious order in twelfth-century Europe*, Philadelphia 2000. Základní faktografii shrnuje MILAN KAMENÍK, *Burgundsko, kraj mnichů. Cîteaux a Bernard z Clairvaux*, Praha 2002.

⁷⁶⁴ Srov. GEORGES DUBY, *Der heilige Bernhard und die Kunst der Zisterzienser*, Stuttgart 1981; stručněji TÝŽ, *Věk katedrál*, s. 122-130. Známá je v tomto polemika především s Petrem Ctihodným z Cluny a Sugerem ze Saint Denis. Viz BERNARD Z CLAIRVAUX, *Malby, sochy a stříbro v kláštorech*, in: *Skutky opata*

způsobem života, který v jeho očích vznesené a okázalé chrámy reprezentovaly, a to jisté povědomí o výlučnosti, jež bylo u řady vznešených a staroslavných clunyjských opatství té doby sdílenou ideou, vyplývající ze sociálních kořenů jednotlivců i ekonomického a mocenského statutu instituce. Bernardova představa o tom, jak konat ono „opus Dei“ se neslučovala se současnou tváří benediktinského mnišství. V první řadě upozorňoval, že ač sv. Benedikt věnoval liturgii a zbožnému rozjímání přirozeně velkou pozornost, dbal také na to, aby bratři věnovali dostatečnou pozornost manuální práci. Tuto rovnováhu, jak Bernard trefně postihl, Cluny dramaticky vychýlilo, první cisterciáci naopak toužili po návratu k její ryzí podobě. Cisterciácký mnich Caesarius z Heisterbachu to ve svém známém díle *Dialogus miraculorum* okomentoval trefnými slovy: „*A protože společenství nemůže zůstat příliš dlouho bohaté a ctnostné, muži moudří, milovníci ctností, muži chápající vyšší věci, museli pozorovat, ač žili v tomto klášteře v počestnosti, že onu řeholi dodržují v menší míře, než jak se zavázali svými řádovými sliby.*“⁷⁶⁵ Sám Caesarius ovšem ve svých exemplech ve stylizované promluvě k řádovým novicům nadále hlásil ke sv. Benediktovi: „*Clunyjští benediktini a cisterciáci mají sice jednu řeholi, ale dodržují ji odlišně. ... Pamatuj si ale dobře, že původcem našeho řádu je Duch svatý, jeho zakladatelem svatý Benedikt a obnovitelem ctihodný opat Robert.*“⁷⁶⁶

Cisterciácký řád se zapsal do dějin především vytvořením propracované organizační struktury, postavené na mateřských opatstvích a filiačních liniích, doplněný o kontrolní systém vizitací a cyklicky konaných generálních kapitulách všech opatů řádu v Cîteaux.⁷⁶⁷ Zmíněná organizační struktura se pak stala vzorem řádům novějších – výslovně nařídil následování generálních kapitul v jednom ze svých kánonů IV. lateránský koncil. Toto dílo lze spojit především se jménem třetího opata Štěpána Hardinga. Přitom je ovšem pravdou, že i cisterciáckou reformu potkal stejný osud, jako reformu clunyjskou. Ani ideál sv. Bernarda totiž dlouho nepřežil smrt svého neúnavného propagátora. I ve Francii se cisterciáci již kolem roku 1190 plně přizpůsobili světským zvyklostem – i cisterciáci měli své desátky, své pachtýře, své nevolníky, neuzavírali se tolik městům a vzali na milost i

Sugera, Praha 2003, s. 128-130; *Skutky opata Sugera*, in: Tamtéž, s. 99-126; resp. SUGER, *Spisy o Saint-Denis*, Praha 2006, passim.

⁷⁶⁵ CAESARIUS Z HEISTERBACHU, *Vyprávění o zázracích. Středověký život v zrcadle exempel*, Praha 2009, s. 37.

⁷⁶⁶ Tamtéž, s. 38.

⁷⁶⁷ Srov. JÖRG OBERSTE, *Visitation und Ordenorganisation. Formen sozialer Normierung, Kontrolle und Kommunikation bei Cisterziensern, Prämonstratensern und Cluniazensern*, Münster 1996; KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Vizitace v cisterciáckém řádu od 12. do počátku 15. století – obecná pravidla a některé české příklady*, in: *Colloquia Mediaevalia Historica 3. Historia Monastica I*, Praha 2005, s. 69-81.

univerzity.⁷⁶⁸ Postavení laických konvršů se v souhrnu také nelišilo od tolik kritizovaného postavení neprivilegovaných bratří v kláštorech clunyjské rodiny.⁷⁶⁹ Byla tak otevřena cesta pro mendikantské řády 13. věku, symbolicky potvrzující okřídlená slova Martina Luthera: „*Ecclesia semper reformanda est.*“ Vedle cisterciáckého řádu se stalo od poloviny 11. století velmi populární hnutí, oživující myšlenky řeholního kanovníctví. Tento proud byl motivován snahou o praktickou realizaci ideje gregoriánského papežství říkající, že apoštolové byli mnichy a že tedy i kněžstvo by se mělo řídit vzorem řeholníků.⁷⁷⁰ V tomto duchu se např. odvíjí i spis Petra Damianiho *De communi vita canonicorum*, jež je zřetelným návratem k myšlenkám Chrodeganga z Met. Oproti karolinské době však Damiani horlí proti osobnímu majetku kanovníků.⁷⁷¹ Paradoxně se však hnutí, které mělo posílit monastický étos společnosti stalo konkurencí tradičních mnišských řádů.

Na sklonku 11. století byla objevena tzv. řehole sv. Augustina, která dala kanovníckému hnutí nový tvar.⁷⁷² Je zřejmé, že osoba sv. Augustina hnutí vyhovovala už pro sílu legitimizace, jež byla s jeho jménem a autoritou ve středověkém křesťanstvu spojena. S odkazem na životní osudy i dílo sv. Augustina tak kanovnícké hnutí poukázalo na to, že apoštolský život není vlastní mnichům, ale klerikům, kteří přijali chudobu a žijí společným životem. Nejvýraznější odklon od dosavadní orientace pak představuje řád premonstrátů, ustavený roku 1121, a duch, který mu vdechl jeho duchovní otec, sv. Norbert z Xanten, pozdější arcibiskup magdeburský.⁷⁷³ Premonstráti se od počátku odlišovali svým důrazem na kazatelství a pastorační činnost, v čemž lze v době silícího prožívání víry spatřovat jeden z důvodů jejich úspěchu.⁷⁷⁴ Norbert se již roku 1125 stal arcibiskupem v Magdeburku,

⁷⁶⁸ G. DUBY, *Věk katedrál*, s. 129. Srov. M. BLOCH, *Feudální společnost*, s. 355-357; H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 174-178, 190-196.

⁷⁶⁹ H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 155, se nebojí použít v hodnocení vztahu bratří se svěcením a laických konvršů termínu „*společenský apartheid.*“

⁷⁷⁰ H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 160.

⁷⁷¹ *Petri Damiani De communi vita canonicorum*, PL 145, sl. 503-512.

⁷⁷² Problematiku tzv. Augustinovy řehole shrnuje H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 162-163.

⁷⁷³ Souborně k premonstrátům srov. např. *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen 2003. Podnětnou studii je též STEFAN WEINFURTER, *Funktionalisierung und Gemeinschaftsmodell. Die Kanoniker in der Kirchenreform des 11. und 12. Jahrhunderts*, in: *Die Stiftskirche in Südwestdeutschland. Aufgaben und Perspektiven der Forschung*, Tübingen 2003, s. 107-121. Základním pramenem k osobnosti sv. Norberta je *Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis*, in: MGH SS XII, s. 663-703. Z literatury srov. STEFAN WEINFURTER, *Norbert von Xanten – Ordenstifter und „Eigenkirchenherr“*, Archiv für Kulturgeschichte 1977, s. 80-101; TÝŽ, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*, in: Karl-Heinz Ruess (Hrsg.), *Barbarossa und die Prämonstratenser*, Göttingen 1989, s. 67-100; a především pak KASPAR ELM (Hrsg.), *Norbert von Xanten. Adliger – Ordensstifter – Kirchenfürst*, Köln 1984.

⁷⁷⁴ Jedním z výrazů niternějšího prožívání víry na přelomu 11. a 12. století je množící se vlna heretických hnutí. Viz MALCOLM LAMBERT, *Středověká hereze*, Praha 2000, s. 28-129. Tento široký proud, z něhož vyvěralo i kanovnícké (a posléze mendikantské) hnutí netřeba problematizovat, ač je možné, že řada

vlastním zakladatelem řádu se tedy po faktické stránce stal spíše jeho nástupce Hugo z Fosse.⁷⁷⁵ Zajímavé je, že statuta, sestavená Hugem z Fosse, se výrazně inspirovala jak clunyjskými „consuetudines“, tak především cisterciáckou *Chartou caritatis*. U samého zrodu premonstrátského řádu tak stojí určitý paradox. Ač sv. Norbert na kanovníky nahlížel jako na aktivní kazatelský řád, spojující v jedno apoštolskou chudobu a pastýřskou roli, Hugo z Fosse vedl řád spíše směrem k cisterciácké spiritualitě a dílem tedy stranou strastí vezdejšího zvěta. Toto pnutí pak bylo mezi jednotlivými premonstrátskými provinciemi podlouho patrné.⁷⁷⁶

5.2. Zlomové 12. století? Příklad klášterů v Želivu a Hradišti u Olomouce

Již Václav Novotný označil období let 1140-1150 za dobu, jež byla charakteristická téměř hromadným uváděním nových řeholí, tj. cisterciáků a premonstrátů, do českých zemí, které ukončilo dosavadní hegemonii benediktinů.⁷⁷⁷ Během 12. století byly založeny nové benediktinské domy v Třebíči, Kladrubech, Postoloprtech, v Želivu, Vilémově, Podlažicích a Teplicích. Cisterciácký řád získal v téže době Sedlec, Plasy, Nepomuk, Mnichovo Hradiště, Svaté Pole u Třebechovic a Osek. Premonstrátská kanovníci se před polovinou 12. věku usadili na Strahově, v Litomyšli, Milevsku, Louce u Znojma, v Teplé, v Doksanech, Louňovicích a Dolních Kounicích. Krom toho nahradili benediktiny v Hradišti u Olomouce a v Želivu.⁷⁷⁸ Bližší pohled na církevní mapu přemyslovského knížectví tedy ukazuje, že ještě v klíčovém období 12. století bylo nově založeno sedm domů benediktinských proti osmi, resp. deseti premonstrátským kanoniím a šesti klášterům cisterciáckým. To ukazuje na poměrně vyrovnanou péči fundátorů, navíc k případnému

v pramenech zachycených herezí vděčila za svůj vznik učenecké kultuře kléru, jak nabízí DAVID ZBÍRAL, *Nějvětší hereze. Dualismus, učenecká vyprávění o katarství a budování křesťanské Evropy*, Praha 2007.

⁷⁷⁵ Viz KASPAR ELM, *Hugo von Fosses. Erster Abt von Prémontré und Organisator des Prämonstratenserordens*, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen 2003, s. 35-55.

⁷⁷⁶ H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 167-168; ALOIS SCHMID, *Zwischen Mönchskese und praktischer Seelsorge*, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen 2003, s. 543-565; JÖRG OBERSTE, *Zwischen Uniformitas und diversitas. Zentralität als Kernproblem des frühens Prämonstratenserordens*, in: *Tamtéž*, s. 225-250.

⁷⁷⁷ VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 811.

⁷⁷⁸ Srov. ZDENĚK FIALA, *Die Organisation der Kirche in Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhunderts*, in: *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*, Wiesbaden 1967, s. 133-147; TÝŽ, *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310*, Praha 1975, s. 215-217; ROSTISLAV NOVÝ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 125-146; JOSEF ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198-1253). Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 465; IVAN HLAVÁČEK, *Česká církev, její organizace a správa ve vztahu ke státu do husitství (Několik úvah)*, in: *Zpomocných věd historických XV. Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*, Praha 2003, s. 9-26; MARCIN RAFAL PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI-XIII wiek)*, Kraków – Warszawa 2000, s. 37-108.

ideovému střetu mezi řeholemi došlo toliko ve dvou případech, u Hradiště a Želivu. Není proto bez zajímavosti podívat se na oba případy podrobněji.

Jako první skončila benediktinská éra kláštera v Želivu. Pražský biskup Daniel přistoupil podle svědectví kroniky tzv. Mnicha sázavského i letopisu premonstrátského opata Jarlocha na přelomu let 1148 a 1149 k vyhnání benediktinů ze zdejšího kláštera, aby na jejich místo pozval ze Steinfeldu premonstráty v čele s opatem Gotšalkem. Volbu premonstrátů pak milevský kronikář vysvětluje tím, jaké renomé měl v očích biskupa Daniela konvent strahovský. Daniel se tedy obrátil na Steinfeld s prosbou o vyslání nové misie do Čech. Jarloch také dodává, že biskup Daniel se k tomuto kroku odhodlal pod záštitou držby patronátních práv, zatímco sázavský benediktin tvrdí, že biskup podlehl pomluvám a uvěřil nespravedlivému očerňování želivských bratří.⁷⁷⁹ Želivské premonstráty pak v jejich krušných začátcích, kdy do Čech nově přichází konvent trpěl velkou nouzí, podpořil i olomoucký biskup Jindřich Zdík, který náhodou nedaleko od Želiva slavil vánoční svátky a byl znám jako příznivce řeholních kanovníků.⁷⁸⁰ Ivan Hlaváček se znalostí pozdějších osudů želivského benediktinského konventu vyslovil domněnku, že důvodem vypuzení benediktinské komunity byl její sázavský původ a lpění na slovanské liturgii,⁷⁸¹ to je však třeba odmítnout už proto, že někdejší opat benediktinského Želiva Reginard pocházel z říšského kláštera sv. Gorgonia u Met. Osud želivských benediktinů potkal zanedlouho i jejich spolubratry z moravského Hradiště.⁷⁸² I ze zdejšího kláštera byli benediktini nuceni v polovině 12. století odejít a na jejich místo přišli taktéž řeholní kanovníci sv. Norberta. Řádový kronikář Jarloch přičkl na počátku 13. století hlavní zásluhu na tomto aktu olomouckému biskupu Jindřichu Zdíkovi⁷⁸³ a jeho slova kodifikoval Václav Novotný.⁷⁸⁴ Datum, kdy přesně k výměně řehole na Hradišti došlo, však není příliš jisté. Listy steinfeldského probošta Oldřicha (odkud premonstráti na Hradiště přišli) datují příchod řeholních kanovníků na Moravu následně po smrti biskupa

⁷⁷⁹ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, in: FRB II, s. 489; *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 269. O benediktinských počátcích Želiva naposledy z archeologického hlediska, jímž potvrzuje slova písemných pramenů, PETR SOMMER, *Želiv Reginarda Metského*, in: *Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, České Budějovice 2010, s. 129-136, který tak přesvědčivě koriguje starší názor V. NOVOTNÉHO, *České dějiny I.2*, s. 698, pozn. 1, braný donedávna jako platný. Srov. také PETR HEJHAL – JOSEF ŠRÁMEK, *Glosy k raně středověkým dějinám Želiva*, in: *Archeologie východních Čech. Supplementum 1. Sborník k počtě Jiřího Kalfersta*, Hradec Králové 2014, s. 87-92.

⁷⁸⁰ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 489-490.

⁷⁸¹ IVAN HLAVÁČEK, *Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit*, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen 2003, s. 297-298.

⁷⁸² CDB I, č. 79, s. 82-85; č. 80, s. 85-87; *Letopisy hradištsko-opatovické*, in: FRB II, s. 390.

⁷⁸³ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 491.

⁷⁸⁴ VÁCLAV NOVOTNÝ, *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*, *Časopis Matice moravské* 1926, s. 157-158.

Zdíka, tj. po roce 1150.⁷⁸⁵ Podobně tzv. Moravská kronika uvádí, že benediktini opustili klášter až roku 1151, a to po přímé intervenci biskupa Jana III. a knížete Oty III. Dětleba.⁷⁸⁶ Zajímavé je, že pramen přednostního významu, analý hradištsko-opatovické, o věci odchodu z Hradiště mlčí a mezi klíčovými lety 1146-1163 je v nich cézura.⁷⁸⁷ Podle Novotného mínění k výměně na Hradišti, které osadili premonstrátsí bratři ze Strahova, došlo nejpozději roku 1150, kdy Jindřich Zdík zemřel. Celá věc přitom nebyla zřejmě bez komplikací, podobně jako v případě Želiva, kde také neměli dle všeho premonstráti na různých ustláno, můžeme-li věřit Jarlochovi. První hradištský premonstrátský konvent se potýkal s nemalými potížemi a opat Reiner byl dokonce nucen na svůj úřad rezignovat, protože se vůči němu bratři vzbouřili. Listy steinfeldského probošta naznačují, že tato kauza se v hradištské komunitě táhla dva roky. Dušan Foltýn i proto označil změnu řeholní orientace na Hradišti za jeden z nejdrastičtějších projevů ukončení dosavadního dominantního postavení benediktinů v českých zemích.⁷⁸⁸ Neoddiskutovatelnou tečku za „benediktinskou kapitolou kláštera Hradiště“ (slovy Martina Wihody) představuje listina z roku 1160, v níž král Vladislav I. potvrdil hradištským premonstrátům držbu jejich statků.⁷⁸⁹ Ostatně již předtím podpořil papež Hadrián IV. hradištské premonstráty vydáním ochranného privilegia pro jejich kanonii.⁷⁹⁰

Podle Martina Wihody „*proměna nejstaršího moravského opatství v premonstrátskou kanonii postrádá jasný motiv, pakliže takovým motivem nebyla Zdíkova slabost pro řeholi sv. Augustina*“⁷⁹¹ a tuto případnou slabost pro premonstráty naznačuje také Zdíkem mezi lety 1145-1150 fundovaná kanonie v Litomyšli, o níž informuje jak Vincencius,⁷⁹² tak Jarloch.⁷⁹³ Právě případ litomyšlské kanonie je nejméně problematický co se týče motivace fundátora. Mezi historiky nevládnou výraznější pochyby o tom, že se ve Zdíkových očích jednalo o poděkování za záchranu před útokem ze strany moravských knížat Konráda a

⁷⁸⁵ Srov. CDB I, č. 189, s. 182-183; č. 190, s. 183-184; č. 191, s. 184-185; č. 193, s. 186; č. 194, s. 186-187. Tuto otázku naposledy řeší JAN KREMER, *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů ve střední Evropě do počátku 13. století. Dceřinná založení klášterů Steinfeld a Dünwald*, magisterská diplomová práce, Praha 2009, s. 65-66.

⁷⁸⁶ MOJMÍR ŠVÁBENSKÝ, *Tzv. Moravská kronika*, Studie o rukopisech 1973, s. 196.

⁷⁸⁷ Srov. *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 399-400.

⁷⁸⁸ DUŠAN FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého“ Vrbaty*, in: *Codex gigas – d'áblova bible. Tajemství největší knihy světa*, Praha 2007, s. 62.

⁷⁸⁹ CDB I, č. 208, s. 194-197.

⁷⁹⁰ CDB I, č. 201, s. 190-191.

⁷⁹¹ Srov. MARTIN WIHODA, *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 37.

⁷⁹² *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, in: FRB II, s. 410.

⁷⁹³ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 467, 491.

Vratislava.⁷⁹⁴ Pokud vezmeme v potaz vztah hradištského kláštera k biskupovi, který naznačuje především podíl benediktinů na fungování proslaveného Zdíkovy skriptoria,⁷⁹⁵ nelze si nepoložit otázku, co biskupa Zdíka k jeho kroku vedlo. Miloslav Pojzl hovoří obecně o celoevropském trendu poklesu řeholní kázně a vnitřní krizi benediktinské řehole. Sám však konstatuje, že v případě Hradiště rozhodovaly okolnosti jiné, a sice Zdíkovy snaha šířit jemu blízké premonstráty.⁷⁹⁶ Právě návštěvu Jeruzaléma pokládal za klíčový okamžik v životě a mentálním vývoji Jindřicha Zdíka Jan Bistrický.⁷⁹⁷ Martin Wihoda také uvádí jako argument pro řeholní výměnu na olomouckém předhradí i relativně velkou autonomii benediktinského kláštera se silnou vazbou na olomoucká knížata.⁷⁹⁸

Literatura povětšinou odbývá tyto změny řeholí paušálním odkazem na to, že se benediktini již přežili a doba přála progresivnějším řádům.⁷⁹⁹ Velmi vlivným se ukázal být názor Václava Novotného, který oblibu cisterciáků vykládal jako důsledek jejich souznění s reformními ideály papežství, v jejich tuhé klášterní organizaci, která ze všech i těch nejdlehlších klášterů činila „*jedinou armádu bojovníků za ideály církve*“, tedy vzor reformovaného mnišství. Premonstráti pak byli dle Novotného sice spjati řeholními pravidly, ovšem nevázáni společným životem za nepřístupnými klášterními zdmi, naopak ochotně vstupovali do církevní správy. Svou kázní, vzděláním i smyslem pro potřeby života měli představovat praktický vzor ukázněného kněžstva.⁸⁰⁰ Václav Novotný také vyslovil názor, že v oblibě či podpoře jednotlivých řeholních směrů se promítala zahraniční politika přemyslovského knížectví, resp. vztah k císařství a papežství,

⁷⁹⁴ *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, s. 414; *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 398-399; CDB I, č. 143, s. 146.

⁷⁹⁵ Indicií přednostního významu je především skvostný dedikační obraz tzv. olomouckého horologia, který v rozvržení scény zcela ignoruje nejbližší spolupracovníky biskupa, kanovníky jeho kapituly, ale zachycuje hradištskou benediktinskou komunitu. Proslavená scéna se tak stává dalším dokladem sebevědomí bratří z nejstaršího řádového kláštera na Moravě a snad i stopu, zachycující význam kláštera mezi moravskými církevními elitami raného 12. věku. Z literatury srov. JAN BISTRICKÝ – STANISLAV ČERVENKA, *Olomoucké horologium. Kolektář biskupa Jindřicha Zdíka*, Olomouc – Praha 2011; DUŠAN TŘEŠTÍK – ANEŽKA MERHAUTOVÁ, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1984, s. 175; DALIBOR HAVEL, *K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století. Metodická sonda*, in: Campana codex civitas. Miroslav Flodr octogenario, Brno 2009, s. 142, 154-158; MARTIN WIHODA, *Morava v době knížecí 906-1197*, Praha 2010, s. 183, 275-278.

⁷⁹⁶ MILOSLAV POJSL, *Kláštery přemyslovské Moravy*, in: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*, Brno – Olomouc 2006, s. 83.

⁷⁹⁷ JAN BISTRICKÝ, *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, in: *Osobnosti moravských dějin 1*, Brno 2006, s. 31-32.

⁷⁹⁸ Viz M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 38, s odkazem na *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 397.

⁷⁹⁹ Srov. FRANTIŠEK GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I. Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. stol.*, Praha 1953, s. 231-232; ZDENĚK FIALA, *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310*, Praha 1975, s. 81-82; VÁCLAV MEDEK, *Osudy moravské církve do konce 14. věku. 1. díl dějin olomoucké arcidiecéze*, Praha 1971, s. 56; JOSEF ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, Praha 2002, s. 251.

⁸⁰⁰ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 811.

vyjádřeném schizmatem mezi Alexandrem III. a vzdoropapežem Viktorem IV.⁸⁰¹ Novotný pak poukázal na paradox, že řády, které se měly v očích reformně naladěných biskupů stát nástrojem církevní obrody, byly na svá místa uváděny způsobem, který vycházel z domácích poměrů, jež byly právě předmětem kritiky. Pro nové řády tak často nebyly zakládány domy nové, ale v souladu s uplatňováním zakladatelských práv jim byla svěřena buď uprázdněná fara nebo spíše klášter již stojící, odkud bylo starší osazenstvo vyhnáno.⁸⁰² Současné bádání však tuto základní premisu, z níž vychází zmiňovaný názor Václava Novotného, příliš nesdílí a je raději opatrnější v tom generalizovat postavení jednotlivých řádů ve vztahu mezi papežem Alexandrem III. a císařem Fridrichem Barbarossou a s tím spjatému schizmatu. Jak upozornila ve své práci Sabine Penth, samotní premonstráti nezastávali jednotný postoj a spíše pod vlivem místních elit následovali i jejich politiku a samotný řád tak byl v postoji ke schizmatu rozdroben. Těžko tedy lze v premonstrátech jako celku vidět nějaký výrazný politický nástroj.⁸⁰³

Kronikář Jarloch, vyzdvihující Zdíkovu péči o svůj řád a hovořící o „restauraci“ poměrů na Hradišti, samozřejmě nebyl informátorem nestranným.⁸⁰⁴ Jen stěží také lze zpochybňovat Zdíkův silný vztah ke sv. Augustinovi, jeho řeholi a tedy i samotným premonstrátům.⁸⁰⁵ O poklesu řeholní disciplíny mezi hradištskými benediktiny, což měla být pomyslná poslední kapka, která měla dovést osud černých mnichů ve zdech hradištského opatství, pak mluví i moderní historici.⁸⁰⁶ Vedle slov Jarlochových, mezi řádky naznačujících, že poměry na Hradišti již byly neúnosné a bylo třeba je opravit, se jako další doklad neveselých poměrů mezi řeholníky jeví zpráva o legaci kardinála Guidona z roku 1143. Tehdy totiž zmíněný papežský legát mimo jiné řešil kauzu jednoho z benediktinských opatů, který byl nucen podrobit se nové volbě, neboť údajně svůj úřad převzal v rozporu s kanonickým právem.⁸⁰⁷ Ponechme nyní stanou, že téměř soudobý pramen, anály hradištsko-opatovické, říkají, že dotyčný opat o novou volbu legáta požádal

⁸⁰¹ Tamtéž, s. 945-947. Tento faktor připouští i D. FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého“ Vrbaty*, s. 64.

V duchu Novotného též J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 253.

⁸⁰² V. NOVOTNÝ, *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského*, s. 157.

⁸⁰³ SABINE PENTH, *Prämonstratenser und Staufer. Zur Rolle des Reformordens in der staufischen Reichs- und Territorialpolitik*, Husum 2003, s. 152-155. Ke vztahu císařské a papežské moci obecně JOHANNES LAUDAGE, *Alexandr III. und Friedrich Barbarossa*, Kön – Weimar – Wien 1997, passim.

⁸⁰⁴ Rozbor autorského záměru opata Jarlocha naposledy podala ANNA KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika. K dějepisectví přemyslovského období*, Brno 2010, s. 156-211.

⁸⁰⁵ Srov. *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 485.

⁸⁰⁶ O hluboké krizi benediktinů ve 12. století hovoří, ač nekonkrétně, V. MEDEK, *Osudy moravské církve*, s. 56.

⁸⁰⁷ Ke Guidonově legaci srov. šířeji VÁCLAV NOVOTNÝ, *K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143*, Český časopis historický 1919, s. 198-212; LUCHESIUS SPÄTLING, *Kardinal Guido und seine Legation in Böhmen-Mähren (1142-1146)*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1958, s. 306-330.

z vlastní vůle.⁸⁰⁸ Výpověď klášterních analů je ale ve skutečnosti poněkud komplikovaná. Není totiž zcela jasné, o kterém klášteře letopisy, založené sice v Hradišti, avšak dokončené po exodu tamních benediktinů v klášteře v Opatovicích nad Labem, hovoří. Daný opat je totiž v rukopise označen pouze písmenem B. Ačkoliv první editoři letopisů Wilhelm Wattenbach a i Josef Emler viděli pod daným opatem Blažeje z Opatovic,⁸⁰⁹ postupem času došlo v literatuře ke ztotožnění s hradištským představeným Bohumilem.⁸¹⁰ Opata Bohumila přitom obě edice označují latinskou obdobou Deocarus.⁸¹¹ Že se literatura mylí a za pravdu je třeba dát názorům Wattenbachovým a Emlerovým dokazují zápisy hradištských analů k letům 1146 a 1148, které mluví o smrti opata Blažeje a nástupu opata Myslocha.⁸¹² Opat Mysloch je totiž nepochybně spjat s klášteřem opatovickým.⁸¹³ Zprávu o Guidonově legaci tedy nelze spojovat s hradištským benediktinským klášteřem, tedy ani nic nevyovídá o případném poklesu tamní řeholní disciplíny, která by o pár let později přivedla do zdí prastarého kláštera premonstráty. Přitom víme, že kardinál Guido přestupky kléru v Olomouci řešil, a to dokonce v samém středu biskupovy kapituly. Z důvodu smilstva totiž sesadil kapitulního děkana Tomáše a scholastika Milhosta.⁸¹⁴ Martin Wihoda naopak upozornil na skutečnost, že existují indicie o tom, že někteří z hradištských mnichů inklinovali k výjimečně přísné kontemplaci a nechávali se jako tzv. inklusové zazdívat ve svých celách.⁸¹⁵

Jindřich Zdík vystupuje v literatuře jako „muž reformy na olomouckém stolci.“⁸¹⁶ Biskup skutečně zásadně přispěl k přetváření původně nepříliš významného moravského biskupství v silné církevní středisko. Prvním Zdíkovým činem byla reforma samotné

⁸⁰⁸ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 398.

⁸⁰⁹ Tamtéž, s. 398; *Annales Gradicensis et Opatowicenses*, in: MGH SS XVII, Hannover 1861, s. 651, pozn. 62.

⁸¹⁰ Proti názoru Wattenbacha i Emlera vystoupil s míněním, že událost se skutečně váže k Hradišti a opatu Bohumilovi, nikoliv k Opatovicím a opatu Blažejovi, JOSEF TEIGE, *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*, Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 12, 1893, s. 7. S ním se dále ztotožnili V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 785; i EMANUELA NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, Praha 1925, s. 14; stejně tak jako nověji i J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 251; a M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 36. Ve své poslední knize však Martin Wihoda svůj názor změnil a ztotožnil se s identifikací Wattenbachovou. Viz M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 192, 354, pozn. 167.

⁸¹¹ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 396, pozn. 5; *Annales Gradicensis et Opatowicenses*, s. 651, pozn. 58.

⁸¹² *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 399: „Anno 1146 Blasius abbas obiit. Anno 1148 Mizloc successit.“ Ve Wattenbachově edici také rokem 1146 začíná nový oddíl, označený editorem jako *Continuatio Opatowicensis*. Viz MGH SS XVII, s. 652.

⁸¹³ Viz CDB I, č. 208, s. 196: „... Mizlochonis de Opatouith...“ Srov. BOHUMIL RYBA, *Nejstarší katalog rukopisů kláštera opatovického*, Studie o rukopisech 1970, s. 69: „Item liber constitutionum portatus de Cluniaco per abbatem Mislozium.“

⁸¹⁴ CDB I, č. 135, s. 138.

⁸¹⁵ Srov. M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 36. Dále J. TEIGE, *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského*, s. 4; A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 240-241.

⁸¹⁶ J. BISTRICKÝ, *Muž reformy na olomouckém stolci*, s. 28-43.

olomoucké kapituly. Hlavní inovací však bylo vytvoření sítě arcijáhensství kolem někdejších hradeckých kostelů v Přerově, Brně, Znojmě, Břeclavi a Spytihněvi v čele v arcipresbytery, kteří se nyní stali členy biskupské kapituly.⁸¹⁷ Při tom se jeho spojencem stal – podle mínění Vratislava Vaníčka – právě hradištský benediktinský klášter.⁸¹⁸ Vezmeme-li v úvahu paralely ze západní Evropy 1. poloviny 12. století, kdy jsou premonstráti využíváni, ve farní správě,⁸¹⁹ lze uvažovat o tom – jak činil už Karl Bosl – že podobně byl biskup Zdik motivován k podpoře premonstrátů v Čechách a na Moravě.⁸²⁰ Byla tedy výměna řeholníků na nedalekém Hradišti důsledkem Zdikových snah o reformu v diecézi? Mohl např. v premonstrátech vidět potřebnou oporu v pastorači s ohledem na ještě ne zcela optimální stav farní sítě? Vůči stavu farností v pražské i olomoucké diecézi měl ostatně výtky i legát Guido.⁸²¹ Nejspíše nikoliv. Jindřich Zdik se bezpochyby do paměti církevních skriptorií zapsal jako štedrý příznivce nových řádů. Stál u počátků premonstrátských kanonií na Strahově, v Litomyšli či v Želivi,⁸²² zasloužil se také o založení cisterciáků v českých zemích svou podporou soukromé fundace velmože Miroslava v Sedlci.⁸²³ Je však otázkou, jestli tu lze směřovat osobní zapálení pro určitou spiritualitu s paušální vnitřní krizí benediktinského monasticismu, jak o ní mluví literatura.⁸²⁴ Důvtipná studie Marka Derwicha, analyzující soudobou situaci v piastovském Polsku, varuje před zjednodušenými závěry.⁸²⁵ Bylo by nejspíše lepší mluvit o krizi popularity benediktinského řádu, než o krizi řádu samého.⁸²⁶ Rozložení premonstrátských fundací rozhodně nenaznačuje výraznější plán jak využít řeholních kanovníků v pastorači a ani dochované prameny o tomto nevyprávějí. Další velkou vlnu premonstrátských fundací

⁸¹⁷ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 701-704; J. BISTRICKÝ, *Muž reformy na olomouckém stolci*, s. 32-33.

⁸¹⁸ VRATISLAV VANÍČEK, *Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140*, Praha 2007, s. 234.

⁸¹⁹ HELMUT FLACHENECKER, *Constitutiones und Seelsorge. Zum Selbstverständnis der Prämonstratenser*, in: *Regula Sancti Augustini. Normative Grundlage differenter Verbände im Mittelalter*, Paring 2002, s. 302, 332; S. PENTH, *Prämonstratenser und Stauffer*, s. 61-62.

⁸²⁰ KARL BOSL, *Regularkanoniker (Augustinerchorherren) und Seelsorge in Kirche und Gesellschaft des europäischen 12. Jahrhundert*, München 1979, s. 32-36.

⁸²¹ Srov. CDB I, č. 135, s. 138.

⁸²² *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, s. 410; *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 467, 489-490.

⁸²³ CDB I, č. 155, s. 155-157.

⁸²⁴ Srov. NORMAN F. CANTOR, *The Crisis of Western Monasticism, 1050-1130*, The American Historical Review 1960, s. 47-67.

⁸²⁵ MAREK DERWICH, *Gab es eine Krise des Benediktinertums in Polen in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts?*, in: *Vita Religiosa im Mittelalter. Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtstag*, Berlin 1999, s. 123-138. Srov. též JOHN VAN ENGEN, *The „Crisis of Cenobitism“ Reconsidered: Benedictine Monasticism in the Years 1050-1150*, *Speculum* 1986, s. 269-304.

⁸²⁶ Takto formuluje např. MARCIN RAFAŁ PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI-XIII wiek)*, Kraków – Warszawa 2000, s. 180.

ostatně přináší až závěr 12. století.⁸²⁷ Byť k zahušťování farní sítě v průběhu 2. poloviny 12. století docházelo, výrazný posun v christianizaci venkova lze spojovat především se soukromými fundacemi klášterů a kostelů českými a moravskými urozenci na sklonku knížecího období. Samotný proces se ovšem táhl hluboko do 13. věku.⁸²⁸ Ostatně premonstráti sami ve své nejstarší fázi otázku laické pastorace také výrazněji neřešili. Podobně jako cisterciáci, kteří se proti ní dokonce poměrně striktně vyhrzovali. V nejstarších textech premonstrátské provenience je tento vliv cisterciáků velmi zřejmý. Až kolem poloviny 12. století se začínají v premonstrátských „constitutiones“ objevovat první doklady o tom, že se řád zabíral otázkou pastorace na farách v majetku řádových klášterů, resp. u přidružených klášterů ženských.⁸²⁹

S ohledem na vyloučení motivu poklesu řeholní kázně, omylem spjatý v literatuře se jménem opata Bohumila, nezbyvá než hledat motivy jiné. Martin Wihoda na základě hradištských letopisů vyslovil názor, že benediktinům se stal osudným spor biskupa s moravskými úředníky, resp. přimknutí mnichů k rodině svého zakladatele v tomto střetu.⁸³⁰ Je pravdou, že i s odstupem staletí je patrné určité rozladění neznámého zapisovatele, když na stránkách klášterních letopisů říká, že „*ten, jenž nedlouho před tím neznající Boha z modlářství chtěl vytrhnouti, nyní z vnuknutí původce vši nepravosti a vraždy neváhal stádo své pohanství zanechati.*“⁸³¹ Ačkoliv může být ošidné vyvozovat z toho širší závěry (v jiných případech totiž anály Jindřicha Zdíka líčí velmi pozitivně),⁸³² jistý odstup vůči biskupovi je zde patrný. Zajímavé je, že pramen přednostního významu, samotné klášterní anály, o exodu benediktinského sboru mlčí a mezi lety 1146-1163 je v nich césura.⁸³³ Jak případ Želivi, tak Hradiště, což jsou jediné v Čechách a na Moravě

⁸²⁷ Srov. J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 251-252.

⁸²⁸ Srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 449-463; TÝŽ, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 310-320; ZDENĚK SMETÁNKA, *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života*, Praha 2004, s. 188-197; JAN KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, s. 17-166; ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, Praha 2007, s. 23-32; LIBOR JAN, *Die Anfänge der Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren*, in: *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, Göttingen 2008, s. 183-199. Náročnost tohoto procesu nepopírá ani nejnověji PETR JOKEŠ, *Farní organizace na středověké západní Moravě*, Brno 2011, který se jinak kloní k názoru, že farní síť byla již na přelomu 11. a 12. století hustší než se obvykle soudí. Nejznámější příklad velmože Hroznaty a tepelské kanonie podává monograficky PETR KUBÍN, *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*, Praha 2000.

⁸²⁹ HELMUT FLACHENECKER, *Constitutiones und Seelsorge. Zum Selbstverständnis der Prämonstratenser*, in: *Regula Sancti Augustini. Normative Grundlage differenter Verbände im Mittelalter*, Paring 2002, s. 306-324.

⁸³⁰ M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 37-38; TÝŽ, *Morava v době knížecí*, s. 189, 203-204.

⁸³¹ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 397.

⁸³² Např. k roku 1126 je nově nastolený moravský biskup popisován jako „*nuzných všech pravice a nemocných podpora pevná*“, k roku 1137 získal Zdik přizvisko „*této země nejdůstojnější biskup*“, při ličení přepadení roku 1145 je Zdik titulován jako „*zbožný otec Moravy a Čech.*“ Viz tamtéž, s. 393, 395, 399.

⁸³³ Srov. *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 399-400.

doloženě případy přímé řeholní konkurence mezi starým a novým typem monastického života, vyzývá podle mého soudu především k opatrnosti. Motivace olomouckého biskupa mohla patrně oscilovat mezi pohnutkami čistě osobního rázu (niterný vztah k Augustinově řeholi či pokřivené vztahy se sebevědomou knížecí fundací), stejně tak jako mohla být zapříčiněna ohledy praktickými (konsolidace moravské diecéze a odstranění nešvarů).⁸³⁴ Řešení ovšem může být v neposlední řadě vlastně úplně jednoduché. Ohlédneme-li se zpětně ke kolika církevním fundacím během první poloviny 12. století došlo, je na místě uvažovat i nad ekonomickým potenciálem české a moravské společnosti. Pak je možné, že se hradištským i želivským benediktinům stala osudnou ekonomická bilance biskupské pokladny, jež nedovolovala založení premonstrátské kanonie na zelené louce a zakladateli nezbylo než využít zázemí již existující. Případu Želivu, domnívám se, tato hypotéza velmi sluší.⁸³⁵

Jednoduché to navíc není ani s onou konkurencí mezi řeholemi. Příklad nabízí opět Želiv. Sledujeme-li osudy někdejšího želivského představeného Reginarda, zjistíme, že byl sice biskupem Danielem připraven o klášter, který vybudoval, ale ještě za episkopátu toho samého biskupa se stal opatem benediktinské Sázavy. Informuje o tom eponymní kronika tzv. Mnicha sázavského, kladená obvykle do 70. let 12. století, tedy v podstatě soudobý pramen.⁸³⁶ Sázavský benediktin, když líčí životní osudy nového opata, výslovně říká, že někdejší želivský představený se stal obětí zlých lidí, kteří jej a jeho konvent u biskupa Daniela pomluvili, následkem čehož biskup celý konvent bez řádného soudu z kláštera vyhnal. Kronikář přitom nepochybuje, že se jednalo o pouhou záminku, jejímž účelem bylo právě uvolnění místa pro premonstráty.⁸³⁷ Mnohem zajímavější (neboť anonymní sázavský letopisec byl nepochybně angažovanou stranou) je ovšem zjevný distanc premonstráta Jarlocha, píšícího s odstupem zhruba dalšího půlstoletí po sázavském

⁸³⁴ Vznesené teze rozvádí JOSEF ŠRÁMEK, *Vzestup a pád rodové fundace olomouckých Přemyslovců. Několik slov ke konci benediktinského konventu v klášteře Hradiště u Olomouce*, Střední Morava 2, 2011, s. 4-15.

⁸³⁵ O ekonomickém vyčerpání možných fundátorů uvažuje např. I. HLAVÁČEK, *Die Anfänge der Prämonstratenser*, s. 309-310. Z polských pozic ukazuje na trend k usazování premonstrátů v již zakořeněných institucích také MAREK DERWICH, *Der Prämonstratenserorden im mittelalterlichen Polen. Seine Rolle in Kirche und Gessellschaft*, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen 2003, s. 317. Tradičně otázku řeší M. R. PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego*, s. 50-51, což je však ovlivněno jeho závislostí na starší české literatuře.

⁸³⁶ VÁCLAV NOVOTNÝ, *Zur böhmischen Quellenkunde II. Der Mönch von Sazawa*, Věstník Královské české společnosti nauk 1911, s. 59-66, 81-82, 91-92. JANA NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 74. Podnětně také JAN ZELENKA, *Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a 70. léta 12. století*, in: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace, Praha 2009, s. 50-68.

⁸³⁷ *Mnich sázavský*, s. 268-269.

benediktinovi.⁸³⁸ Jarloch se totiž proti slovům sázavského mnicha nikterak neohrazuje, ba jim přímo přitakává. Odpovědnost svádí na biskupa, kterého pro forma hájí odkazem na patronátní práva, na druhou stranu si ale Jarloch dává záležet na tom, aby premonstráty vykreslil v této kauze jako nevinný pasivní element, jelikož až po příchodu do Čech, až na Strahově, se steinfeldští premonstráti dozvěděli, že místo, kam míří, není uprázdňeno, ale že tam sídlí benediktini.⁸³⁹ Není pak divu, že z přemyslovského knížectví nemáme žádné stopy případných řeholních třenic a polemik.

Přesto jednu stopu ukazující na potřebu legitimizace svého řádu mezi písemnými památkami českého středověku najdeme. Je jím opět letopis opata premonstrátské kanonie v Milevsku. Paradoxně přitom ale právě toto dílo dokládá silné pozice tradičního mnišství v českém prostředí. Klíčová pasáž celého spisu, jež je věnována zakladateli Želiva, opatu Gotšalkovi, a již nedávno inspirativně interpretovala Anna Kernbach, ukazuje, že i mezi českou větví řádu ještě v druhém desetiletí 13. století rezonoval trend ohlížení či vyrovnávání se s cisterciáky, patrný od dob Hugona z Fosse. Jarloch obsáhle líčí život a činy opata Gotšalka, přičemž stěžejní význam má podle Anny Kernbach pasáž, hovořící o Gotšalkově posmrtném přijetí mezi cisterciáky, a to samotným sv. Bernardem. Tento passus pak ovšem není jen prostým legendistickým vyprávěním, jehož účelem měla být Gotšalkova kanonizace, ale Jarlochův záměr byl nejspíše širší. Byla jím podle Anny Kernbach legitimizace celého řádu v českých zemích a jeho začlenění do dějin spásy, přičemž svatá postava opata zakladatele byla pro Jarlocha hlavním argumentem.⁸⁴⁰ V očích opata Jarlocha se stává opat Gotšalk otcem zakladatelem premonstrátského řádu v přemyslovském knížectví, neboť s jeho jménem jsou spojeny nejstarší dějiny prvních dvou řádových kanonií, Strahova i Želiva.⁸⁴¹ Na podporu řádu dbal podle Jarlocha Gotšalk svědomitě po celý život, ostatně jedním z jeho posledních činů byl podíl na založení ženského kláštera v Dolních Kounicích.⁸⁴² Náboženský život opata Gotšalka pak Jarloch vykresluje tak, že se výsledný obraz nijak neprotiví benediktinskému ideálu.⁸⁴³ Motiv, který opata jako otce komunity ztotožňuje s Mojžíšem, je pak přímým dědictvím tradice

⁸³⁸ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku*, s. 77; A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 30-45. Srov. také ANNA SMÉKALOVÁ, *Osudy strahovského rukopisu DF III 1*, Studie o rukopisech 35, 2002-2003-2004, s. 15-23; TÁŽ, *Jarloch a tzv. Ansbert aneb nesmělá návštěva v tvůrčí dílně prvního milevského opata*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské university 54, 2006, s. 15-25.

⁸³⁹ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 489.

⁸⁴⁰ A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 166-211.

⁸⁴¹ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, s. 485-490.

⁸⁴² Tamtéž, s. 496-497.

⁸⁴³ Tamtéž, s. 490-494.

benediktinské, která takto vykreslovala již svého zakladatele.⁸⁴⁴ Jarloch zde nejspíše cítil jistý rozpor mezi ideálem řeholního kanovníka, neboť cítí potřebu omluvit Gotšalkovy rétorické nedostatky.⁸⁴⁵ Vize, kdy se umírající Gotšalk setkává v nebi se sv. Bernardem, který mu pomáhá do schodů a následně usazuje do středu cisterciáků, je jednoznačným odkazem.⁸⁴⁶ Jak dále píše Jarloch, Gotšalk pak sen dotvrdil tím, že adresoval cisterciácké kapitule v Cîteaux list, v němž žádal o přijetí do jejich řad. Tomu bylo také cisterciácká generální kapitula vyhověla. Rozpor Jarloch umně mění ve výhodu: tím, že je otec zakladatel přijat mezi ideální vzorovou komunitu křesťanského mnišství, legitimizuje i samotné premonstráty a dosazuje je po bok cisterciáků. Jak ukázal Peter Dinzelbacher, tyto vize byly ve 12. a na počátku 13. století oblíbenou strategií legitimizace nových řádů, vlastní nejen premonstrátům, ale i samotným cisterciákům.⁸⁴⁷ Podle mínění Anny Kernbach tak dílo milevského opata dokládá, jak se premonstrátská kanovníci ještě na prahu 13. století vyrovnávali s dobovým ideálem monastického života, který byl vnímán jako dokonalejší.⁸⁴⁸ Jarlochovo zobrazení opata Gotšalka ostatně v mnoha směrech konvenuje s ideálem mnicha 11. a 12. století, jak jej pro české prostředí zachytila svatoprokopská hagiografie. Nepřekvapí jistě, že hlavním vzorem legend o sv. Prokopovi byly životy sv. Benedikta.⁸⁴⁹ Pavlína Rychterová ovšem poukázala na významný fakt, že doložené textové shody nejsou v žádném případě pouhými přímými citacemi, nelze je tedy odbýt jako bezmyšlenkovité klišé, ale naopak figurují jako topos, vědomý programový prvek.⁸⁵⁰ Rychterová upozorňuje, že svatoprokopská vita byla koncipována a vnímána jako exemplární vyjádření velice konkrétního životního konceptu, a sice toho, jak nejlépe ve stopách světce Prokopa coby ideálního vzoru dojít spásy.⁸⁵¹ Prokopská hagiografie tak ukazuje, že ideál benediktinského mnicha v českém prostředí raného středověku stavěl především na motivech askeze a poustevnictví, čím plně odpovídá dobové tradici počínaje

⁸⁴⁴ OTMAR KAMPERT, *Das Sterben der Heiligen. Sterbeberichte unblutiger Märtyrer in der lateinischen Hagiographie des Vierten bis Sechsten Jahrhundert*, Altenberge 1998, s. 296; FRIEDRICH OHLY, *Typologie als Denkform der Geschichtsbetrachtung*, in: *Ausgewählte und neue Schriften zur Literaturgeschichte und zur Bedeutungsforschung*, Stuttgart – Leipzig 1995, s. 456-457.

⁸⁴⁵ *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, s. 494-495.

⁸⁴⁶ Tamtéž, s. 499-502.

⁸⁴⁷ PETER DINZELBACHER, *Visionen und Visionsliteratur im Mittelalter*, Stuttgart 1981, s. 217-218.

⁸⁴⁸ A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 199.

⁸⁴⁹ *Středověké legendy prokopské. Jejich historický rozbor a texty*, Praha 1953, s. 50-52. Srov. ANTONÍN KALOUS – JAN STEJSKAL, *Několik poznámek k nové edici legend o svatém Prokopovi*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 138-139; PETR KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 219-255.

⁸⁵⁰ PAVLÍNA RYCHTEROVÁ, *Koncepce mnišství v nejstarších prokopských legendách*, in: *Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I*, Praha 2005, s. 145. K tomu srov. MARTIN NODL, *Prokop démonobijec a dvojí cesta vnitřní christianizace Karlovských Čech*, in: *Tři studie o době Karla IV.*, Praha 2006, s. 107-140.

⁸⁵¹ Tamtéž, s. 146.

Životem sv. Antonína či Cassiánovou řeholí a legendami iroskotských peregriinů Brendana, Kolumbána, Pirmina a Gala konče.⁸⁵² Opět zde lze sledovat spíše vývoj v rámci kontinuity než zjevnou diskontinuitu.

České dějiny mnišství tedy neskýtají podobné příklady intenzivních řeholních polemik, které známe ze západních prostředí. Patrně nejznámějším aktérem těchto debat je Anselm z Havelbergu, premonstrátský řeholník a pozdější biskup, jinak žák samotného sv. Norberta, který obhajoval legitimitu premonstrátů před tradičním benediktinským i reformovaným cisterckým mnišstvím.⁸⁵³ V polemice s benediktinským opatem Egbertem z Huysburgu Anselm z Havelbergu tvrdil, že argumentem pro debaty o správnosti zasvěceného života není stáří nebo přísnost řehole, ale přínosnost pro společenství. V jeho očích tedy především pastorační činnost. Anselm tak premonstráty viděl jako následovníky apoštolů a dikci Skutků apoštolských interpretoval jako dávnou tradici řeholních kanovníků.⁸⁵⁴ Argumentem zásadního kalibru pak byl odkaz na to, že sám Kristus vedl jak kontemplativní, tak aktivní život. I ti největší polemici premonstrátského řádu ovšem ve svých spisech nebrojili proti tradiční mnišské askezi absolutně, řád cisterciáků naopak i oni chovali v úctě, pouze se snažili doložit, že život řeholních kanovníků je legitimní a monastické askezi se přinejmenším vyrovná.⁸⁵⁵ Přesto ale měl argument tradice ve středověké společnosti velkou váhu, museli se s ním tedy vypořádat i obránci premonstrátského řádu.⁸⁵⁶ Autoritou, vyzdvihoanou proti sv. Benediktovi, se proto stal sv. Augustin, k němuž se řeholní kanovníci hlásili vedle tradice apoštolské.⁸⁵⁷ Apoštolskou tradici si ovšem přisvojovalo také mnišství. Vedle argumentů Egberta z Huysburgu tento trend zachycuje mnohem dříve už kapitulář opatství sv. Viktora v Marseilles z 11., kde se

⁸⁵² Tamtéž, s. 143-152.

⁸⁵³ K Anselmově osobnosti srov. obsáhle JAY T. LEES, *Anselm of Havelberg. Deeds into Words in the Twelfth Century*, Leiden – New York – Köln 1998; SEBASTIAN SIGLER, *Anselm von Havelberg. Beiträge zum Lebensbild eines Politikers, Theologen und königlichen Gesandten im 12. Jahrhundert*, Aachen 2005.

⁸⁵⁴ *Skutky apoštolské* 4, 30-35.

⁸⁵⁵ Srov. WERNER BOMM, *Augustinregel, professio canonica und Prämonstratenser im 12. Jahrhundert. Das Beispiel der Norbert-Viten, Philipps von Harvengt und Anselms von Havelberg*, in: *Regula Sancti Augustini. Normative Grundlage differenter Verbände im Mittelalter*, Paring 2002, s. 264-284; TÝŽ, *Anselm von Havelberg, Epistola apologetica – Über den Platz der „Prämonstratenser“ in der Kirche des 12. Jahrhunderts*, in: *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen 2003, s. 107-183; S. PENTH, *Prämonstratenser und Stauffer*, s. 35-37. Naposledy tuto diskusi shrnuje a interpretuje HÝNEK VOTOČEK, *Vybrané aspekty z díla Anselma z Havelbergu v kontextu řeholních reforem 12. století*, magisterská diplomová práce, Olomouc 2009.

⁸⁵⁶ Srov. HANS-WERNER GOETZ, *The Concept of Time in the Historiography of the Eleventh and Twelfth Centuries*, in: *Medieval Concepts of the Past. Ritual, Memory, Historiography*, Cambridge 2002, s. 139-166; BERND SCHNEIDMÜLLER, *Construction of the Past by Means of the Present: Historiographical Foundations of Medieval Institutions, Dynasties, Peoples and Communities*, in: Tamtéž, s. 167-192.

⁸⁵⁷ *Augustine of Hippo and his Monastic Rule*, Oxford 1987. Srov. nejnověji PAUL R. KOLBET, *Augustine and the Cure of Souls. Revising a Classical Ideal*, Notre Dame 2010.

píše, že od okamžiku, kdy svatí apoštolové se slávou mučedníků opustili tento svět, apoštolské instituce počaly pozvolna ochlazovat. Avšak někteří, jež poznali učení blahoslavených apoštolů, se oddělili, začali žít pospolu a nazývat se řeckým slovem mniši. To byl pak počátek klášterů.⁸⁵⁸

Vedle pnutí vnějšího je však nutno upozornit také na pnutí vnitřní, které s sebou reforma monastické myšlenky nesla. Anselm z Havelbergu následoval Norberta z Xanten a hájil jeho stanoviska proti směru, kterým se premonstrátský řád pod vedením Norbertova nástupce Hugona z Fosse vydal. Anselm se tak stal apolegetou, prosazujícím myšlenky o sjednocení *vitae communis* a *vitae apostolicae* s důrazem na péči o duše bližních (*cura animarum*) a s tím spojeného kazatelství. Směr Hugona z Fosse se naopak blížil životu cisterciáků, ideál viděl v odcizení od světa a sám Hugo doporučoval, aby řád přijímal jen ty fary, které lze poté transformovat na konventy. Debata o směřování řádu tak byla ve 12. století živá i mezi samotnými premonstráty.⁸⁵⁹ O to více ale přirozeně dráždila řády tradiční. Abélard, který měl sám neshody s cisterciáky i benediktiny, poměrně tvrdě označil kanovníky za nonsens bez tradice.⁸⁶⁰ Kritika barvy roucha (týkající se tedy cisterciáků, ale lze ji vztáhnout i k premonstrátům), kdy tradiční benediktinskou černou nahradila bílá, je doložena u clunyjského opata Petra Ctihodného. Ten dokonce neváhal volit silná slova a mluví o nových farizeích.⁸⁶¹ Velká autorita 11. století, kardinál ostijský Petr Damiani, měl sice pro kanovníky pochopení, odmítl ale jejich nadřazené postavení. Damiani jako camaldulský mnich říkal, že církve má své počátky v mnišském životě, sám byl velkým zastáncem umrtvování těla a poustevnické askeze. Právě eremitismus považoval – s odkazem na samotného sv. Benedikta – za nejdokonalejší způsob křesťanského života. Benediktovu řeholi považoval Damiani za nejlepší formu života, jejímž prostřednictvím promlouvá Duch svatý.⁸⁶² Raoul Glaber ve svém díle *Historiarum sui temporis libri V* zmiňuje událost, kdy císař Ota III. z popudu papeže uvažoval nad vyhnáním jistých mnichů, o nichž Glaber sám říká, že byli mnichy jen podle jména a jinak žili velmi špatně, a nahradit je kanovníky. V noci se Otovi však zjevil sv. Pavel a varoval jej, že hoří-li skutečně vykonat to, co je službě Bohu nejlepší, ať nezačíná změnu pořádku v daném kostele vyhnáním mnichů, neboť je naprosto nevhodné v církevním řádu, navzdory tomu,

⁸⁵⁸ G. DUBY, *Rok tisíc*, s. 116.

⁸⁵⁹ ULRICH G. LEISLE, *Zur rechtlichen Ordnung prämonstratensischer Seelsorge im Mittelalter*, Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte 22, 2003, s. 31-45; A. SCHMID, *Zwischen Mönchaskese und praktischer Seelsorge*, s. 543-565.

⁸⁶⁰ *Petri Abaelardi Epistola XII*, PL 178, sl. 343-350.

⁸⁶¹ *Letters of Peter the Venerable, Vol. I*, Cambridge 1967, s. 57.

⁸⁶² *Petri Damiani De perfectione monachorum*, PL 144, sl. 294-295; ; *Petri Damiani Epistola XII Ad J. abbatem*, PL 144, sl. 392-396; *Petri Damiani De ordine eremitarum*, PL 145, sl. 327-336.

je-li částečně zkažen, odmítat nebo měnit jeho vlastní pravidla. Císař pak, poučen apoštoloými slovy, věnoval svou péči nápravě oněch mnichů, bez toho aby je vyhnal a nahradil.⁸⁶³

Ačkoliv je nepochybně pravdou, že rodící se nové a nové podoby monasticismu byly předmětem poměrně vášnivých polemik (a netýká se to jen období 12. století – i ve století následujícím žebravé řády zčeřily poklidné vody středověkého křesťanství, jak ukazuje známý případ sv. Tomáše Akvinského, jenž vstoupil mezi dominikány dokonce proti ostře vyjádřené vůli své rodiny),⁸⁶⁴ jednak nelze toho klima redukovat pouze na ostře polemické spisy,⁸⁶⁵ jednak se zdá, že je chybou absolutizovat toho pnutí a pracovat s ním jako s jediným interpretačním rámcem bez ohledu na specifičnost konkrétního regionu i každého jednotlivého případu, jak naznačují domácí případy řeholní výměny v kláštorech v Želivu u Pelhřimova a na Hradišti u Olomouce. Disputace a různice mezi premonstráty a benediktiny, které se ovšem netýkají cisterciáků, kteří hráli v dotyčném období jednoznačně prim, totiž vůbec nevysvětlují oblibu nových řádů a možnou motivaci fundátorů, kteří se bezpochyby v jedných detailech teologických půtek neorientovali. Sjednocení kněžské a řeholní role, kterou ovšem máme doloženu už v Benediktově řeholi (nemluvě o tom, že je známým faktem, že i nejstarší benediktinské kláštery suplovaly mezery v dosud ne optimálně dotvořené farní síti), sice mohlo skutečně hrát významnou roli v rozhodování světských fundátorů. I tyto motivy se však vzpírají jednoduché generalizaci. Klášterní fundace skýtala svému zakladateli celou řadu benefitů. A nejednalo se právě jen o funkci spirituální. Mohla sloužit jako útočiště vdov a dcer, jako místo vzdělání synů, v pozdějším středověku, s tím jak písemná kultura vytlačovala z veřejného života kulturu orální a rituální, mohla zajišťovat služby kancelářského charakteru. Samozřejmostí pak je role komemorativní a sepulkrální funkce kláštera coby rodového pohřebiště, klášterní instituce tak byla také vyjádřením prestiže zakladatele. Opomenout nelze ani význam militární v podobě opevněného azylu. Sama fundace kláštera byla navíc ekonomicky náročným podnikem. Pokud by za oblibou nových řádů stál přednostně jejich příklon k pastoraci, vystačil by si zakladatel s mnohem lacinějším kostelíkem a světským knězem.⁸⁶⁶ Za rozmachem především cisterciáckého řádu ve 12. století, jenž předčil i

⁸⁶³ G. DUBY, *Rok tisíc*, s. 115-116.

⁸⁶⁴ Viz ANTHONY KENNY, *Tomáš Akvinský*, Praha 1993. s. 13-14; JOSEF PIEPER, *Tomáš Akvinský. Život a dílo*, Praha 1997, s. 18-20, 36-38.

⁸⁶⁵ Příkladem budiž velice zajímavý text z poloviny 12. století, jež se nese ve velice smířlivém duchu a spíše se snaží tenze řeholního hnutí mezi sebou smířit. Viz *Libellus de diversis ordinibus et professionibus qui sunt in aecclesia*, Oxford 1972.

⁸⁶⁶ M. R. PAUK, *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego*, s. 193-210.

premonstrátské kanovníky, lze proto nejspíše vidět vedle ojedinělého charismatu sv. Bernarda úspěšný ekonomický model, který šedým mnichům zajistil takovou oblibu např. u rodící se pozemkové šlechty v přemyslovských zemích.⁸⁶⁷ Chybou historiografie pak je zaměření se na jednotlivinu bez toho, aby byl vzat v potaz širší rámec a kontext studovaného jevu. Akcentování unikátních (regionálně i chronologicky) polemik tak vedlo k paušalizující tezi o krizi tradičního mnišství. Pokud ovšem zasadíme události 12. století do kontextu dějin monasticismu a jeho reform, vidíme, že jde spíše o další fázi kontinuálního procesu obrody, prověřování a především návratu ke klasickým vzorům.⁸⁶⁸ Bylo tedy 12. století zlomové? Nepochybně ano. Definitivně ukončilo hegemonii benediktinství (která ale nikdy nebyla výsadní – vždy je třeba brát v potaz podobu mnišství na Britských ostrovech a v Irsku, popř. na Apeninském poloostrově, které ovlivňovaly i kontinentální Evropu), na druhou stranu se domnívám, že je chybné hovořit o krizi benediktinské myšlenky jako takové. K řeholi sv. Benedikta se nadále hlásili cisterciáci a tak vlastně benediktinské mnišství žilo dále ve své cisterciácké a později trapistické variaci.

5.3. Regula sancti patris Benedicti jako norma klášterního života

Sv. Benedikt konstruoval svou představu kláštera jako „dílny Boží.“ Klášter měl tedy představovat ve svých potřebách zcela autonomní jednotku, jejíž hlavní úsilí směřuje k askezi a kontemplaci. Mniši neměli být rušeni žádnými venkovními vlivy, a pokud už se tak muselo stát, řeholní komunita měla být ze svého života vytrhována jen minimálně (byť je sv. Benedikt vůči přijímání hostí v klášteře o dost vstřícnější než jeho předchůdci).⁸⁶⁹ Tuto představu lze nejlépe demonstrovat na příkladu vzorové podoby kláštera, jak ji odráží tzv. St. Gallenský plán. Ten, ačkoliv zachycuje pouze ideální, nikdy zcela realizovanou představu, přesně koresponduje s duchem záměru sv. Benedikta.⁸⁷⁰ Klášter St. Gallen je

⁸⁶⁷ Srov. alespoň KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Ve stopách svatého Bernarda z Clairvaux? Nejstarší cisterciácká ekonomika, Francie a Čechy*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 4, 1995, s. 125-145; TÁŽ, *Pluh a sekera: hospodářství a osídlovací procesy na panstvích českých klášterů ve 13. století*. Muzejní a vlastivědná práce - Časopis Společnosti přátel starožitností 1998, s. 65-79; TÁŽ, *Počátky cisterckých klášterů v Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 65-78.

⁸⁶⁸ Srov. DAVID KNOWLES, *From Pachomius to Ignatius. A Study in the Constitutional History of the Religious Orders*, Oxford 1966, s. 30-40; BRENDA BOLTON, *The Medieval Reformation*, London 1983, s. 17-32; GILES CONSTABLE, *The Reformation of the Twelfth Century*, Cambridge – New York – Melbourne 1996; JOSEF ŠRÁMEK, *Vita contemplativa, vita apostolica? Středověké mnišství v interakci mezi normou a reformou*, *Církevní dějiny* 10, 2012, s. 21-45.

⁸⁶⁹ Srov. *Regula Benedicti*, Praha 1998, s. 3-11.

⁸⁷⁰ Z početné literatury toliko výběrově: *Studien zum St. Galler Klosterplan*, St. Gallen 1962; WALTER HORN – ERNEST BORN – WOLFGANG BRAUNFELS, *The Plan of St. Gall. A Study of the Architecture and Economy of and Life in a Paradigmatic Carolingian Monastery I-III*, Berkeley – Los Angeles – London 1979; KONRAD

ovšem významný i z toho důvodu, že ve zdejší knihovně se nachází tzv. Codex č. 914, jehož obsahem je opis Benediktovy řehole. Tento st. gallenský opis vycházející z opisu, který nechal kolem roku 817 pořídit z cášského rukopisu Benediktovy řehole opata kláštera v Reichenau Haito. Tento st. gallenský rukopis pak platí za nejhodnotnější dochovanou verzi Benediktovy řehole a jako takový je základem moderních vydání.⁸⁷¹

Život mnišského společenství tak naplňovala jak činností duchovní (především četba Písma, tzv. *lectio Divina*, a společná liturgie), tak práce manuální, ať už se jednalo o práci zemědělskou, řemeslnou (jakkoli časem upozadovanou právě liturgií) či uměleckou (skriptoria); tedy zcela v duchu obecně známé zásady, definované Benediktem z Aniane, *ora et labora*.⁸⁷² Později nelze opomenout ani působení misijní a vzdělávací v klášterních školách.⁸⁷³ Je nutné si ale skutečně uvědomit, že původní ideál sv. Benedikta (sám o sobě vyrovnaný) byl postupně modifikován⁸⁷⁴ jak vnitřně v duchu jednotlivých konventů a jejich *consuetudines*, tj. jakýchsi doplňků k řeholi, tak i vlivem odlišností geografických a především politických v závislosti na době a společnosti.⁸⁷⁵ Benediktinské kláštery byly v duchu Benediktovy řehole autonomní, základní a svrchovanou jednotkou bylo opatství,⁸⁷⁶ nelze tedy v případě benediktinů hovořit o řádu, neboť centralizace byla klášterům černě oděných mnichů v podstatě po celé období středověku cizí.⁸⁷⁷ Míněno v pojetí cisterciáckého hierarchického systému, který je podnes vnímán jako modelový

HECHT, *Der St. Galler Klosterplan*, Sigmaringen 1983; WERNER JACOBSEN, *Der Klosterplan von St. Gallen und die karolingische Architektur. Entwicklung und Wandel von Form und Bedeutung im fränkischen Kirchenbau zwischen 751 und 840*, Berlin 1992; ANDREA ZUR NIEDEN, *Der Alltag der Mönche. Studien zum Klosterplan von St. Gallen*, Hamburg 2008.

⁸⁷¹ GEORG HOLZHERR, *Řehole Benediktova. Úvod do křesťanského života*, Praha 2001, s. 25.

⁸⁷² Ačkoliv sv. Benedikt věnuje práci v textu své Řehole velký prostor, tuto zásadu definoval až jeho pozdější nástupce z 9. století, sv. Benedikt z Aniane, jednoznačně však vycházející z odkazu sv. Benedikta z Nursie (srov. *Regula Benedicti*, s. 115-119). Viz A. GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie*, s. 71-76.

⁸⁷³ Srov. IVAN HLAVÁČEK, *Kláštery a jejich školství v Čechách v době předhusitské*, in: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, Opole – Wrocław 1996, s. 241, pozn. 1.

⁸⁷⁴ Sám sv. Benedikt chápal svá pravidla jako „rukověť“ pro začátečníky a dále odkazoval na vzor a zdroj poučení k naukám sv. Otců, jejich rozmluvám, ustanovením a Životům (výslovně zmiňuje řeholi sv. Otce Basilea), samozřejmě také ke sv. Písmu. Viz *Regula Benedicti*, s. 167-169.

⁸⁷⁵ Konkrétně srov. *Regula Benedicti*, passim; dále A. GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie*, s. 39-92; G. HOLZHERR, *Řehole Benediktova*, passim; ADALBERT DE VOGÜÉ, *Čtyři stě o řeholi svatého Benedikta*, in: *Benediktinské sešity 2*, Praha b. d.; TÝŽ, *Mnišská komunita*, in: *Benediktinské sešity 3*, Praha b. d.; ULRICH FAUST, *Leben nach der Regel Benedikts*, in: *Benediktiner, Zisterzienser*, Berlin 1999, s. 10-22; CRISTINA ANDENNA – GERT MELVILLE (Hrsg.), *Regulae – Consuetudines – Statuta. Studi sulle fonti normative degli ordini religiosi nei secoli centrali del Medioevo*, Münster 2005. Bez zajímavosti není v širším kontextu ani studie KARLA FLOSSE, *Středověká filozofie a benediktinský svět*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 90-96.

⁸⁷⁶ Srov. KARL BLUME, *Abbatia. Ein Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Rechtsprache*, Amsterdam 1965; PIERRE SALMON, *The Abbot in Monastic Tradition. A Contribution to the History of the Perpetual Character of the Office of Religious Superiors in the West*, Washington 1972.

⁸⁷⁷ JOHANNES ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007, s. 9.

vzor.⁸⁷⁸ Takového úrovně organizace nedosáhl ani clunyjský svazek.⁸⁷⁹ Všechny benediktinské kláštery byly v duchu litery řehole samostatné domy v čele s opatem, původně podřízené pouze dohledu místního biskupa, nikoli jiného kláštera.⁸⁸⁰ Až zmíněný klášter v Cluny, založený na počátku 10. století, byl vyňat z biskupské jurisdikce, trend exempce klášterů pak zesílil spolu s nástupem papeže Řehoře VII.).⁸⁸¹ Uvidíme ještě, že opakující se snaha kurie vytvořit v duchu reformy, proklamované na IV. lateránském koncilu roku 1215, řeholní kongregace se systémem generálních kapitul podle cisterciáckého vzoru i u ostatních mnišských řádů, nebyla i přes nepochybnou a hlavně opakovanou snahu korunována úspěchem. Taková benediktinská provincie se tak stala skutečností až hluboko v raném novověku a ani tehdy její existence nebyla bez obtíží.

Benediktova řehole je samozřejmě v první řadě spirituálním textem.⁸⁸² Sémanticky pojem řehole nemá odkazovat na něco zcela nového a vzdalovat se tak od osvědčených forem, naopak již jednou svěřené má předávat dále. Dochází tak sice vždy k výběru a vážení té které tradice, v zásadě ale všichni skladatelé mnišských řeholí usilují nikoliv o originalitu a diskontinuitu, ale naopak o kontinuitu v rámci dějin Spásy. I proto Benedikt vědomě navazoval na práci svých předchůdců. Bádání, zahrnující dnes již několik dekád, se shoduje, že nejsilnější vazba pojí Benediktovu řeholi s tzv. řeholí Mistrovou. Georg Holzherr shrnuje, že zjednodušeně lze říct, že čtvrtina Benediktovy řehole je převzata od Mistra, dvě třetiny Benediktova textu jsou Mistrovou předlohou významně ovlivněny a jedna třetina nemá s dikcí Mistrovy řehole nic společného. Stejně tak ale platí, že třebaže

⁸⁷⁸ Řadu aspektů řádové organizace rozebírají ve svých knihách JÖRG OBERSTE, *Visitation und Ordenorganisation. Formen sozialer Normierung, Kontrolle und Kommunikation bei der Cisterziensern, Prämonstratensern und Cluniazensern (12. –frühes 14. Jahrhundert)*, Münster 1996; THOMAS FÜSER, *Mönche im Konflikt. Zum Spannungsfeld von Norm, Devianz und Sanktion bei den Cisterziensern und Cluniazensern (12. bis frühes 14. Jahrhundert)*, Münster 2000; FLORENT CYGLER, *Das Generalkapitel im hohen Mittelalter. Cisterzienser, Prämonstratenser, Kartäuser und Cluniazenser*, Münster 2002. Srov. také D. KNOWLES, *From Pachomius to Ignatius*, s. 23-30; CONSTANCE HOFFMAN BERGMAN, *The Cistercian Evolution. The Invention of a Religious Order in Twelfth-Century Europe*, Philadelphia 2000.

⁸⁷⁹ Viz D. KNOWLES, *From Pachomius to Ignatius*, s. 12. Srov. NOREEN HUNT, *Cluny under Saint Hugh 1049-1109*, London 1967; JOAN EVANS, *Monastic Life at Cluny 910-1157*, London 1968; DIETRICH W. POECK, *Cluniacensis Ecclesia. Der cluniacensische Klosterverband (10.-12. Jahrhundert)*, Düsseldorf 1996; GILES CONSTABLE – GERT MELVILLE – JÖRG OBERSTE (Hrsg.), *Die Cluniazenser in ihren politisch-sozialen Umfeld*, Münster 1998; GILES CONSTABLE, *Cluny from the Tenth to the Twelfth Centuries*, Aldershot – Brookfield 2000.

⁸⁸⁰ Srov. *Regula Benedicti*, s. 151. Zde výjimka: v případě špatné volby opata mohou kromě diecézního biskupa zasáhnout také okolní opati a dokonce obecně křesťané.

⁸⁸¹ HANS HIRSCH, *Die Klosterimmunität seit dem Investiturstreit. Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte des deutschen Reiches und der deutschen Kirche*, Darmstadt 1967; HERBERT E. J. COWDREY, *The Cluniacs and the Gregorian Reform*, Oxford 1970; HANS HUBERT ANTON, *Studien zu den Klosterprivilegien der Päpste im frühen Mittelalter*, Berlin – New York 1975.

⁸⁸² Srov. A. GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie*, s. 39-92; G. HOLZHERR, *Řehole Benediktova*, s. 9-17.

Benedikt Mistrovu řeholi prokazatelně znal a vycházel z ní, nadržel se jí otrocky.⁸⁸³ Naprostým prazákadem a agumentem nejvyšší váhy je vždy zjevené Slovo Boží.⁸⁸⁴ Řehoř Veliký v jednom ze svých kázání výslovně říká: „*Ze života Otců se můžeme naučit, co si máme vybrat z Písma svatého. Jejich způsob života nám otevírá oči pro to, co nám chce evangelium na svých stránkách říci.*“⁸⁸⁵ Podobně konstatuje Štěpán z Muret, že „*není jiné řehole než Kristova evangelia.*“⁸⁸⁶ Všechny ostatní řehole nejsou podle téhož autora původní, ale odvozené, nejsou kořenem, ale výhonky, nikoliv hlavou, ale údem.⁸⁸⁷ Má-li tedy být úsilí o porozumění této formě života korunováno úspěchem, je třeba vztahovat přemýšlení o dějinách monasticismu k Bibli. Její konkrétní pasáže definovaly jak mnišský život obecně, tak jeho různé podoby a formy. Jako v celém křesťanství je i v případě mnišství tím nejvyšším vzorem sám Kristus. Odkázat lze na slova Matoušova evangelia: „*Vy tedy buďte dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec.*“⁸⁸⁸ Snaha o křesťanský způsob života tak vždy znamenala život podle evangelia, jak ostatně výslovně formuluje sv. Benedikt v prologu řehole.⁸⁸⁹ Řehole samotná tak vlastně byla jen aktualizací či zdůrazněním příkazů Bible stran každodenního života toho kterého kláštera. To platilo jak pro tradiční mnišství benediktinů, tak pro reformované mnišství cisterciáků (a ostatně i premonstrátů). Legitimizací každé formy monastického života tak byla vždy v konečném důsledku jen a pouze Bible. Společný život bratří, cenobitismus, jehož propagátorem se sv. Benedikt stal, odkazuje na příklad prvotní křesťanské obce v Jeruzalémě a jejího způsobu organizace a života. Benedikt mnišství definuje jako život pod řeholí a opatem.⁸⁹⁰ Cenobitské pojetí mnišství legitimizovaly především výmluvně dvě místa z Bible. Jednak Kniha žalmů, kde stojí „*Hle, jak dobré a jak milé, když bratři bydlí pospolu*“,⁸⁹¹ jednak Skutky apoštolské: „*Obec věřících měla jedno srdce a jednu duši. Nikdo neříkal o ničem ze svého majetku, že je jeho vlastní, ale měli vše společné.*“⁸⁹² V tomto směru se navíc

⁸⁸³ G. HOLZHERR, *Řehole Benediktova*, s. 11-13; A. DE VOGÜÉ, *Čtyři statě o řeholi svatého Benedikta*, s. 16-24.

⁸⁸⁴ A. GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie*, s. 89.

⁸⁸⁵ *Gregorii Homiliae in Ezechielem*, CCL 142, 10, 38.

⁸⁸⁶ *Stephani Muretensis Liber de doctrina*, in: *Scriptores ordinis Grandimontenses*, Turnhout 1968, s. 5.

⁸⁸⁷ *Regula venerabilis viri Stephani Muretensis*, in: *Scriptores ordinis Grandimontenses*, Turnhout 1968, s. 66.

⁸⁸⁸ Mt 5, 48.

⁸⁸⁹ *Regula Benedicti*, s. 6-7.

⁸⁹⁰ Tamtéž, s. 12-13.

⁸⁹¹ Ž 132, 1

⁸⁹² Sk 2, 44; 4, 32-35.

shodují obě stěžejní autority, jak sv. Benedikt, tak sv. Augustin.⁸⁹³ Ruku v ruce tak kráčí v rovině nejzákladnějšího ideálu jak tradiční mnišství, tak řeholní kanovnictví.

Pojem řehole je významově velmi pestrý.⁸⁹⁴ V první řadě opět musíme konstatovat, že odkazuje s Písmu svatému, na vazbu mezi mnišstvím a Božím slovem. Řehole tak díky sepětí s Písmem v dalším sledu označuje a definuje křesťanský způsob života všeobecně, tak jak vyplývá z příkázání či evangelíí. V užším slova smyslu pak řehole znamená slovo opatovo coby řádně ustanovené hlavy mnišské komunity. Osobnost opata samotného je tak v ideálním případě personifikací řehole a sv. Benedikta. Řehole je v intencích Benediktových nejzákladnějším klášterním zákonem. Představuje závazný písemně zaznamenaný řád, který upravuje život komunity v klášteře. Řehole tedy říká jak se mají mniši modlit, pracovat, organizovat, poslouchat, jak mají společně žít.⁸⁹⁵ Pro Benedikta stejně jako pro Mistra je klášter školou služby Páně.⁸⁹⁶ Klíčovým pojmem Benediktovy řehole je symbol domu Božího. Tento dům je chápán v širším slova smyslu jako symbol společenství, které je Kristovým tělem a příbytkem Ducha svatého. Domem Božím je tak jednak sám klášter, jednak řeholní komunita, jednak každý její jednotlivec. Benedikt chápe mnišskou komunitu jako Kristem svolanou a shromážděnou pospolitost. Podstatným znakem této komunity je stálost, tj. vazba na určitý klášter, který si mnich volí a s nímž pojí svůj další život ve znamení hledání cesty k Bohu.⁸⁹⁷ Tato stabilita ve společenství (*stabilitas in congregatione*) se pak ve 12. století stala jedním ze sporných bodů v otázce, zda je možné, aby mnich změnil řeholi i klášter. Tato zcela vezdejší skutečnost totiž byla bezprostředním důvodem vypuknutí polemik mezi Anselmem z Havelbergu a jeho oponenty. Charakter společenství, komunity, se ale odráží i v tom, že opat není absolutistickým vládcem a třebaže má poslední slovo, sám Benedikt doporučuje, aby se opat s bratry pravidelně radil a aby nepřehlížel ani bratry mladé a méně zkušené.⁸⁹⁸ Základy spirituálního étosu řehole odkazují k biblické výzvě „*Bez přestání se modlete.*“⁸⁹⁹ Benedikt dává těmto slovům pevný řád a definuje místo modlitby v životě mnicha. Důraz, který otec zakladatel Božím chválám přikládal, demonstruje dikce samotné řehole: „*Před službou Boží se nesmí dávat přednost ničemu.*“⁹⁰⁰ Nedílnou součástí je pak duchovní četba. Zde Benediktovi nejde jen o vzdělávání bratří, ale s ohledem na fakt, že se četbou rozumí

⁸⁹³ *Praeceptum I, 2, 1,3*, in: Augustine of Hippo and his Monastic Rule, Oxford 1987.

⁸⁹⁴ A. DE VOGÜÉ, *Čtyři statě o řeholi svatého Benedikta*, s. 47-49.

⁸⁹⁵ *Regula Benedicti*, s. XXIX-XXXII.

⁸⁹⁶ A. DE VOGÜÉ, *Mnišská komunita*, s. 3-11.

⁸⁹⁷ *Regula Benedicti*, s. XXXIII-XXXIV.

⁸⁹⁸ Srov. ILDEFONS HERWEGEN, *Smysl a duch Benediktovy řehole*, Libice nad Cidlinou 2008, s. 41-58.

⁸⁹⁹ 1 Sol 5, 17.

⁹⁰⁰ *Regula Benedicti*, s. 106-107.

především četba Bible, mniši mají při četbě především rozjímat, aby bylo dosaženo triády *lectio, meditatio, oratio*. Integrovanou součástí Benediktova náhledu na svět a život mnicha je i fyzická práce, nejen kontemplace. Benedikt se zde odvrací zády k antickému dědictví, kde manuální činnost byla vnímána jako nutnost či znak nižšího společenského postavení. Benedikt naproti tomu dává fyzické práci pozitivní smysl. Základní ideou řehole je tedy to, že nejen modlitbou, ale i prací je oslavován Bůh.⁹⁰¹ Tento důraz na vyváženost duchovního a manuálního úsilí ale posílil v 9. století hlavně Benedikt z Aniane.⁹⁰² Co se týká materiálního života komunity, Benedikt prostřednictvím řehole říká, že každý z bratří má obdržet vše potřebné, a to opět s odkazem na písmo: „*Rozdělovalo se každému, jak kdo potřeboval.*“⁹⁰³ Mnich totiž dle představy sv. Benedikta nemá vlastnit žádný soukromý majetek, dokonce ani knihu, ani tabulky, ani pisadlo. Vše potřebné tak mají dostávat toliko od opata, aby měli všechno společné a nikdo o ničem neříkal, že je to jeho vlastní, ani si to nemyslel.⁹⁰⁴

Řehole sv. Benedikta je povětšinou interpretována jako doklad západního racionalismu a římského duchovního vkladu prapůvodem východní spiritualitě.⁹⁰⁵ Benediktova řehole skutečně působí velmi praktickým duchem, představuje svou dikcí a koncepcí skutečné vademecum, jakýsi manuál monastického života, jenž organizuje život mnicha od úsvitu do soumraku a myslí na každyčkový sebemenší detail. Podíváme-li se na strukturu Benediktova díla, nejprve úvodem rozebírá druhy mnichů, přičemž upřednostňuje cenobity a vysoko si cení poustevníky. Negativně hodnotí tzv. sarabaity, které kritizuje za to, že co si vyberou nebo usmyslí, to prohlašují za svaté, a co nechtějí, to pokládají za nedovolené. Tzv. gyrovagové pak jsou odsuzováni pro své tuláctví a porušování *stabilitas loci*.⁹⁰⁶ V tomto hodnocení přitom odkazuje na sv. Augustina, potažmo Cassiana. Ač se to výslovně neobjevuje, i tyto pasáže mohli tradičnímu mnišstvu ve 12. století vytanout na mysli při půtkách s řeholními kanovníky. Dále Benedikt popisuje úřad, práva a povinnosti opata i dalších klášterních hodnostářů, vztah mezi opatem a bratřími, organizaci života v klášteře a systém jeho řízení, rozebírá ctnosti mnichů a naopak to, čeho by se měli vyvarovat, věnuje pozornost přestupkům i způsobu jejich postihování a trestání. roli opata

⁹⁰¹ Tamtéž, s. 132-133; 1 Pt 4, 11.

⁹⁰² Srov. A. GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie*, s. 71-72.

⁹⁰³ Sk 4, 35. Srov. *Regula Benedicti*, s. 90-91.

⁹⁰⁴ *Regula Benedicti*, s. 88-89,

⁹⁰⁵ A. GRÜN, *Svatý Benedikt z Nursie*, s. 39-41; A. DE VOGÜÉ, *Čtyři statě o řeholi svatého Benedikta*, s. 3; I. HERWEGEN, *Smysl a duch Benediktovy řehole*, s. 43-44, 57, 290.

⁹⁰⁶ *Regula Benedicti*, s. 14-15.

věnuje sv. Benedikt jednoznačně největší pozornost.⁹⁰⁷ Detailně popisuje průběh a podobu boholužby a všechny liturgické úkony v různých dnech i ročních obdobích. Přesně definuje podobu styku mnichů s okolním světem i chování bratří za klášterními zdmi. Benediktovým ideálem však je, aby toto bylo omezeno na nejnutnější možnou míru.⁹⁰⁸ Např. ač Benedikt klade v duchu evangelií velký důraz na pohostinnost a vstřícnost vůči poutníkům a obecně potřebným, jedním dechem zároveň říká, že aby se s hosty nestýkal a nemluvil s nimi nikdo, komu to není nařízeno.⁹⁰⁹ Tento kontakt vyhrazuje řehole opatovi jakožto hlavě kláštera.⁹¹⁰

Organizační rozměr, nikoli spiritualita, Benediktovy řehole je ovšem pro účely této práce stěžejní. Sv. Benedikt, když mluví o organizaci klášterního života, zmiňuje několik úřadů či označení hodností. V druhé kapitole své řehole mluví o opatovi. Opat je pro sv. Benedikta Kristovým náměstkem v klášteře a přirozeně hlavní autoritou v konventu.⁹¹¹ Opat však nemá být absolutistickým vládcem nad mnichy,⁹¹² ale v případě, že je potřeba rozhodnout něco významného, má podle řehole opat svolat do kapitulní síně celou komunitu a vyslechnout mínění bratří, on sám však rozhoduje o tom, co je lepší.⁹¹³ Posledním měřítkem každého konání je však vždy řehole a zákon Boží.⁹¹⁴ Dalším z úřadů, které sv. Benedikt vyjmenovává, je úřad děkana, který se má starat o vše podle Božích příkázání a nařízení svého opata.⁹¹⁵ Úřad děkana sv. Benedikt – soudě podle dikce řehole – viděl raději, než post převora. Ustanovení převora vyvolává podle sv. Benedikta příliš často v kláštorech spory, neboť mnozí z převorů se považují za druhé opaty a pyšně si osobují neomezenou moc. Sv. Benedikt proto doporučuje rozdělit potřeby konventu mezi více lidí, protože pak se eliminuje nárůst pýchy u konkrétního jedince. Benedikt říká, že všechny potřeby kláštera mají podle opatových příkazů vyřizovat děkani. Jestliže to však místní poměry vyžadují nebo pokud si to rozumně a pokorně vyžádá komunita a opat to požaduje za vhodné, může opat ustanovit v konventu převora. Převorovi pak náleží vykonávat s úctou, co mu opat uloží v souladu s jeho vůlí a příkazem. Nejlépe také je, když převora dosazuje sám opat (po poradě s bohabojnými bratry), který má pak také moc jej

⁹⁰⁷ Srov. PIERRE SALMON, *The Abbot in Monastic Tradition. A Contribution to the History of the Perpetual Character of the Office of Religious Superiors in the West*, Washington 1972, s. 3-45; BASILIUS STEIDLE, *Beiträge zum alten Mönchtum und zur Benediktusregel*, Sigmaringen 1986, s. 107-124, 179-205, 251-277.

⁹⁰⁸ *Regula Benedicti*, s. 120-121.

⁹⁰⁹ Tamtéž, s. 126-127.

⁹¹⁰ Tamtéž, s. 130-131.

⁹¹¹ Tamtéž, s. 15-23.

⁹¹² Tamtéž, s. 146.

⁹¹³ Tamtéž, s. 22-24.

⁹¹⁴ Tamtéž, s. 24, 146.

⁹¹⁵ Tamtéž, s. 72-74.

sesadit, nikoliv např. biskup, který jmenoval samotného opat. Je-li opat i převor jmenován stejnými lidmi, je podle Benediktova soudu zaděláno na sváry, neboť převor bude v pokušení cítit se na opatovi nezávislým.⁹¹⁶ Ildefons Herwegen konstatoval, že žádná jiná kapitola z Benediktovy řehole nevykazuje tak důkladné vysvětlení právního obsahu, žádná jiná také neobsahuje výčet tak rozsáhlých trestních sankcí. Ildefons Herwegen se dokonce odvážil úsudku, že Benediktova slova v pasážích o převorovi opouští věcný tón a vyznívají spíše jako osobní, emocionálně zbarvená reakce na konkrétní zkušenost.⁹¹⁷ V Benediktově apelu na jmenování převora opatem pak Herwegen spatřuje energický skutek, kterým sv. Benedikt pro Západ zajistit autonomii klášterů a tím ochránil i vnitřní stabilitu samotné komunity. Pozice převora tedy představuje v Benediktových záměrech výjimku, kterou ospravedlňují místní či osobní poměry, konstatuje Herwegen.⁹¹⁸ Velmi zajímavý je fakt, na který upozornil Adalbert de Vogüé, a sice to, jak se sv. Benedikt odlišuje ve srovnání se svým vzorem, Mistrem. Děkan je zjevně pozice, ke které má Benedikt větší důvěru, přesto na roli děkana klade menší důraz než Mistr. Naopak úřad převora Benediktovi očividně působil starosti, avšak na rozdíl od Mistra jej připouští, čímž se navrácí k tradicím, znázorněným řeholí Makariovou a dalšími východními řeholemi.⁹¹⁹ Vztah sv. Benedikta k převorovi převzala i clunyjská kongregace. V rámci systému clunyjských domů však byla situace ošetřena lépe: představení nesčetných clunyjských převorství (kláštery, které obzvláště v 11. století přistupovaly ke clunyjskému svazku, byly „degradovány“ na podřízená převorství) nesměli být voleni komunitou, ale byli vybíráni clunyjským opatem, a tedy na něm plně záviseli. Tito převorů byli odvolatelní a alespoň zpočátku se skutečně často střídali. Proti tomuto trendu zasáhl až na počátku 13. století clunyjský opat Hugo V. z Anjou, který stanovil, že převor má být sesazen jen v důsledku těžkého provinění.⁹²⁰

Na první pohled velmi podobným úřadem je pozice, která nás zajímá především, a to pozice probošta. Mnohem zajímavější ale je, že o tomto postu Benediktova řehole mlčí. Hlavním komplikací, před níž badatele staví mluva jeho pramenů, je nejednoznačnost, resp. spíše nekonkrétnost pojmu *praepositura* či *praepositus*. Odhlédneme-li od faktu, že i pro samotnou instituci kláštera mají středověké prameny různá pojmenování (namátkou

⁹¹⁶ Tamtéž, s. 152-156.

⁹¹⁷ I. HERWEGEN, *Smysl a duch Benediktovy řehole*, s. 299.

⁹¹⁸ Tamtéž, s. 300.

⁹¹⁹ A. DE VOGÜÉ, *Mnišská komunita*, s. 33-34. Srov. E. F. MORISON, *St. Basil and his Rule. A Study in Early Monasticism*, London – Edinburgh – New York – Toronto – Melbourne 1912, s. 39-57; D. KNOWLES, *From Pachomius to Ignatius*, s. 1-9; B. STEIDLE, *Beiträge zum alten Mönchtum und zur Benediktusregel*, s. 40-54; *Early Monastic Rules*, s. 17-87.

⁹²⁰ Viz D. KNOWLES, *From Pachomius to Ignatius*, s. 11-12; P. SALMON, *The Abbot in Monastic Tradition*, s. 51-53.

z nejobvyklejších jmenujme *monasterium*, *domus*, *claustrum*, *conventus*, ale i *abbatia*, *cella*, popř. velmi obecně *ecclesia*) mezi nimiž lze jen obtížně budovat nějaké kategorické, hierarchické či jiné vztahy, podobně vypadá situace i se vztahem převora a probošta, resp. proboštstvími. Nebudeme-li brát v potaz institut kolegiálních kapitul, v jejich čele – stejně jako v čele pobočných řeholních domů – stál hodnostář s titulem probošta, zcela jasná není role probošta ani v kontextu klášterních úřadů. V latinském znění pojem *prepositus* je do češtiny konvenčně a především zcela shodně překládán jako převor, nikoliv probošt.⁹²¹ Georg Holzherr ve svém komentáři k řeholi píše, že pojem *praepositus* (který překládá jako probošt, od středověku převor) původně označoval prvního muže kláštera a sám o sobě označoval toliko představeného. Později se tak pro tuto roli v klášterním organismu vžilo označení *prior* (převor).⁹²² Glosář ke standardnímu vydání Benediktovy řehole pak obsah slova *praepositus* dává do spojitosti se správou věcí či záležitostí kláštera, *praepositus* je tak dozorce a představený menší skupiny, ve vojenské terminologii termín pro velitele, v křesťanském slova smyslu předsedající duchovního společenství. V Benediktově řehole tento termín označuje děkany či převory.⁹²³ *Prior* je pak doslova „první ze dvou.“ V řeholi sv. Benedikta je takto chápán představený obecně, tedy opat, ve středověku toto slovo označovalo představeného komunity, domu, ale i biskupa. Pod vlivem reformních proudů prý postupně obsah slova *prior* splýval s pojmem *praepositus*.⁹²⁴

V Lexikonu des Mittelalter se zase dočteme, že rané mnišství nikdy nepoužívalo pojem *prior* v moderním smyslu označujícím zástupce (náměstka) představeného kláštera. V obecném smyslu hlavy řeholní komunity se tento termín poprvé objevuje u Caesaria z Arles, kde ovšem figuruje zanedbatelně ve srovnání s termíny *abbatissa*, *mater* či *senior*. Právě až Benediktova řehole spojuje (v 10 případech) označení opata a představeného, kdežto řehole Mistrova toto označení vůbec nezná. Taktéž u Jana Cassinana je termín *prior* vzácný, podobně je na tom tzv. *Regula Consensoria*. Pojem *prior* naopak dominuje v tzv. řeholi Pavla a Štěpána, kde se vyskytuje patnáctkrát, zatímco pojmy *abbas* či *pater* jen dvakrát, resp. třikrát. V Benediktově řeholi se použití termínu *prior* ve smyslu nadřízený (*superior*) odvozuje od Benediktova dělení bratří na starší a mladší v rámci společenství. Právě proto označuje termín „prior“ často právně dosti vágně osobu výše postavenou či

⁹²¹ *Regula Benedicti*, s. 152-156; G. HOLZHERR, *Řehole Benediktova*, s. 194-195; I. HERWEGEN, *Smysl a duch Benediktovy řehole*, s. 298-304.

⁹²² G. HOLZHERR, *Řehole Benediktova*, s. 194.

⁹²³ *Regula Benedicti*, s. 222-223.

⁹²⁴ Tamtéž, s. 223.

starší v hodnosti. Až *consuetudines* kláštera Corbie, pocházející z doby před rokem 826, používají jednoznačně termín *prior* ve smyslu Benediktem používaného slova *praepositus*, tj. v moderním slova smyslu převor.⁹²⁵ Co se pojmu *prepositus* týče, Lexikon des Mittelalters říká, že tímto termínem označovalo latinské mnišství slovy sv. Augustina nejprve představeného kláštera, posléze se tento termín ujal (v Benediktově řeholi) pro činovníka v klášterní hierarchii druhého. A leckdy oba významy splývají, např. v řeholi Makariově. Skutečnost, že sv. Augustin podřizuje představenému (*superior*) kněze (*presbyter*) vedla možná k tomu, že byl prvně jmenovaný význam transformován ve význam zástupce, náměstek, jak vidíme jasně v řeholích, které z Augustinova díla vycházejí (např. řehole Caesaria z Arles). Všeobecné rozšíření označení *abbas* pro prvního představeného klášterního společenství pak k tomuto významovému vývoji také přispělo, zatímco termín *prespositus* ve smyslu zástupce zůstal blíže nespecifikován. Od počátečního období vývoje mnišského hnutí byl pojem *prepositus* chápán ve smyslu představeného společenství, např. mnišského domu v Pachomiově řeholi nebo děkanátu v podmínkách egyptského mnišství. Také podle Mistrovy řehole se jako „prepositus“ označoval vedoucí dekanie, jako zastupující představený zde ale *prepositus* vystupuje jen v případě, že se opat, který na smrtelném loži již designoval svého nástupce, opět zotavil. Tehdy podle Mistra designovaný nástupce přijal roli jakéhosi asistenta opata. Sv. Benedikt pak sice potvrzuje tradiční roli převora, ale ve vztahu k inovacím se staví zdrženlivě. Pokud Benedikt varuje před současnou volbou opata a převora ve strachu, že to může vést k problémům v hierarchii, Řehoř Veliký však už, zdá se, Benediktovy obavy nesdílel. V 6. a 7. století význam *preposita* vzrůstal, dílem díky osobní nezpůsobilosti opatů, dílem kvůli jejich vytižení různými povinnostmi a v neposlední řadě také kvůli nárůstu klášterního majetku, za jehož správu byl odpovědný právě *prepositus*. Správa majetku byla také přednostním úkolem probošta, stojícího v čele katedrálních a kolegiálních kapitul.⁹²⁶

Lexikon für Theologie und Kirche informuje, že termínem *prior* (taktéž *prepositus* či německy *Propst*) označuje soudobá katolická teologie jednak představeného řeholního společenství, jenž byl současně zástupcem opata, jednak ale také představeného samostatného kláštera, který neměl status opatství. Termín také v obecné rovině označuje představeného kláštera, např. u dominikánů, augustiniánů nebo karmelitánů. Rané mnišství však nepoužívalo pojem *prior* v dnešním slova smyslu, upozorňuje Lexikon für Theologie und Kirche, ale spíše ve smyslu právně nepříliš specifikovaného označení pro nejvýše

⁹²⁵ ADALBERT DE VOGÜÉ, *Prior*, in: Lexikon des Mittelalters (CD-Rom).

⁹²⁶ ADALBERT DE VOGÜÉ, *Propst*, in: Lexikon des Mittelalters (CD-Rom).

postaveného nebo služebně staršího člena společenství, občas termín *prior* označoval prvního představeného komunity (*superior*) shodně se světským pojetím.⁹²⁷ Termín *priorat* pak podle Lexikonu für Theologie und Kirche původně označoval úřad *priora*, hlavy religiozního společenství, následně druhého muže po opatovi. Během raného středověku se prosadilo chápání tohoto výrazu ve smyslu řeholního domu bez statusu opatství (*abbatiola, cella, monasteriolum, praepositura*). Právně je nutno rozlišovat dvě věci: prostý priorát (nelze opět jednoduše rozhodnout, zda termín *priorat* přeložit do češtiny jako probošství nebo převorství), který je na svém mateřském klášteře zcela nezávislý, a priorát konventního typu, tedy klášter *sui iuris*, který je sice po ekonomické a organizační stránce autonomní, avšak bez toho, aby byl povýšen na opatství.⁹²⁸ Výraz *praepositus* či *propostus* (v originále Propst ve smyslu Vorsteher, představený) pak byl podle téhož Lexikonu původně označením pro zástupce opata (autor hesla zde odkazuje k Benediktově řeholi), později pak výraz označoval také představeného menšího kláštera. Původ slova se podle Lexikonu odvozuje z kanovníckého hnutí a Chrodegangovy řehole, kde sloužil k označení prvního z dignitářů. Jako probošti se většinou označují představený kolegiálních kapitul, vztahuje je také k označení kaplanů a farářů klášterních kostelů, resp. farářům větších farností.⁹²⁹

A konečně podle Lexikonu für Kirchen- und Staatskirchenrecht je v obecné rovině probošt označení buď pro vedoucí či dozorcí úřad střední instance nebo vedoucí duchovní úřad v rámci diecéze. Historicky termín *prepositus* označoval jak světské, tak duchovní představené. Lexikon odkazuje opět mezi prvními na řeholi sv. Benedikta a konstatuje, že jako *praepositus* je v ní označován představený, následující v hierarchii jako druhý po opatovi.⁹³⁰ Dále však argumentuje příklady ze 17.-19. století. Co se funkce týče, probošt zastává v kanonickém právu dvojí funkci: nejdůležitějším úkolem byla již odedávna vizitace. Vedle této role pak držitel úřadu probošta přejal funkce, vyplývající ze synodálního uspořádání. Probošt je tak jakýmsi předsedajícím představenstva a jeho kompetence jsou v současnosti v oblasti církevní správy dosti rozličné, třebaže se týkají převážně oblasti organizační.⁹³¹ K historickému vývoji titulu *praepositus* Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht dodává, že v 10. století byl tento termín nahrazen slovem

⁹²⁷ DOMINICUS M. MEIER, *Prior*, in: Lexikon für Theologie und Kirche, Band 8. Pearson bis Samuel, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1999, sl. 589.

⁹²⁸ D. M. MEIER, *Priorat*, sl. 589.

⁹²⁹ JOHANN HIRNSPERGER, *Propst*, in: Lexikon für Theologie und Kirche, Band 8. Pearson bis Samuel, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1999, sl. 642.

⁹³⁰ KLAUS BLASCHKE, *Propst*, in: Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht, Band 3 N-Z, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004, s. 305; UDO BREITBACH, *Propst*, in: Tamtéž, s. 306.

⁹³¹ K. BLASCHKE, *Propst*, s. 305-306.

prior, původní označení z Benediktovy řehole se však zachovalo pro představitele menší, povětšinou nezávislých klášterů. I zde se říká, že prostřednictvím Chrodegangovy řehole se pojem *praepositus* ujal také v kanovníckém hnutí, kde posloužil k označení prvního dignitáře a představeného biskupských a kolegiálních kapitul.⁹³²

Označení probošství a převorství pro klášterní expozitury tak bývá často zaměňováno. S použitím coby synonym se s těmito pojmy setkáváme především v pramenech kuriální proveniencí, naopak v pramenech původu domácího nebývá zaměňování běžné. Termín převorství se vůbec v předhusitských Čechách objevuje jen zřídka. Obecně lze s odkazem na Dušana Foltýna konstatovat, že rozdělení vedlejších benediktinských domů na probošství a převorství v Čechách rozhodně nebylo zažité.⁹³³ Je tedy patrné, že se v tomto případě jedná o novou kategorii úřadu, resp. další aspekt obsahu úřadu, který nově vystupuje do popředí. Ostatně stačí jen projít základní edice pramenné materiálu, potažmo latinské glosáře, a srovnat zde obsaženou nemalou škálu informací, abychom si uvědomili, komplikovanost prosté lingvisticko-sémantické analýzy těž s cílem osvětlit zkoumanou otázku.⁹³⁴ Domnívám se, že Benediktově řeholi je zde opět anachronicky podsouvána větší míra organizace než sám autor zamýšlel. Vyjdeme-li z doslovného překladu, že patrné, že sv. Benedikt nechtěl zakládat žádné úřady v moderním slova smyslu. Jeho *praepositus* je skutečně toliko představený či předsedající, *prior* je jednoduše přední, v popředí stojící, možná by šlo užít také volnější překlad ve smyslu starší. Rozdíl v sémantice vysvitne podle mého názoru dostatečně, srovnáme-li váhu jakou přikládá sv. Benedikt převorovi a jaký důraz klade na postavení děkana, jehož označení vychází z římské vojenské terminologie.⁹³⁵ Vezmeme-li v potaz, jak nelibě sv. Benedikt hledí na postavu převora a nebezpečí dvou konkurujících si představených jedné mnišské komunity, stává se etablování probošta jako jednoho z klášterních úřadů, nadto nadaného jistou mírou autonomie, k čemuž došlo během pozdějšího středověku, velmi zajímavou otázkou historického bádání.

⁹³² UDO BREITBACH, *Propst*, s. 306.

⁹³³ DUŠAN FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých probošství v předhusitských Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 91-92.

⁹³⁴ CHARLES D. DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis V*, Parisii 1845, s. 449-450. O tom, jaký problém představuje fakt, že středověká latina nerozlišuje v termínech *monachus* a především *monasterium* kleriky-kanovníky a řeholníky hovoří ve svém obecném úvodu do problematiky kolegiálních kapitul MAGDALENA BILSKA-CIEĆWIERZ, *Powstanie i organizacja kapitul kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 9-10.

⁹³⁵ G. HOLZHERR, *Řehole Benediktova*, s. 114-115; I. HERWEGEN, *Smysl a duch Benediktovy řehole*, s. 141-144.

Souhrnem, je možné říci, že obecně vzato, proboštem dnes chápeme předního hodnostáře kláštera, který však stojí v podřízeném postavení vůči klášteru jinému, možno říci mateřskému. Tento probošt je tedy prvním mužem ve svém konventu, odpovídá se však ze své činnosti opatu i celému konventu mateřského kláštera. V rámci tohoto mateřského kláštera je však zástupcem opata, tedy v hierarchické posloupnosti druhý muž konventu, právě zmíněný převor. Aby byla situace ještě komplikovanější, u cisterciáckého řádu se objevuje probošt mimo jiné ve vazbě na ženské konventy řádu, a to coby zástupce generální kapitulou pověřeného dohlázeatele, představeného blízkého mužského kláštera řádu (*pater abbas*). Tento opat měl za povinnost dohlížet na správný vývoj svěřeného ženského sboru. Avšak s ohledem na skutečnost, že tato činnost tvořila toliko dílčí součást spektra povinností hlavy konventu, není se čemu divit, že otec opat přicházel do kontaktu s jeptíškami jen zřídka, v ideálním případě při každoroční vizitaci. Proto patrně došlo k rámci řádových struktur ke jmenování jednoho z bratří opatovým trvalým zástupcem v ženském konventu, tedy probošta. Jak uvádí Kateřina Charvátová, tento probošt se začasté podílel nemalou měrou na každodenním životě kláštera (do jeho kompetence spadaly především majetkové záležitosti, případné angažmá ve věcech duchovních není z dochovaných pramenů zřejmé) a sestry nezřídka zastupoval při rozličných jednáních mimo klausuru.⁹³⁶ Že tento vztah mohl být často velice problematický ukazuje spor vedeným před polovinou 13. století mezi velehradským opatem a tišnovskou abatyší o vliv na obsazování postu probošta v Porta Coeli.⁹³⁷

⁹³⁶ Srov. KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, díl III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2009, s. 36.

⁹³⁷ Viz CDM V, č. 188, s. 197-199; srov. K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu III.*, s. 133.

6. Benediktinská probošťství v kontextu vývoje klášterní majetkové držby

6.1. Břevnov

O nadání kláštera v období 10. až 12. století nevíme vlastně nic. Jistou představu se snaží nabídnout údajná donační listina knížete Boleslava II., ta je však falzem z 13. století a podle toho je třeba k údajům přistupovat. Podle dikce falza byla nová fundace knížetem Boleslavem II. nadána vesnicemi Břevnov, Veleslavín a Vraná, lesy ve Slachově a Malejově, újezdem u Skochovic a dvorcem v Radotíně.⁹³⁸ Dle Přibíka Pulkavy z Radenína toto nadání rozmnožil biskup Vojtěch o další dvě vsi Vykáň a Bříství.⁹³⁹ Klášterní paměť, o které lze předpokládat, že vycházela z domácích zápisků neoficiálního rázu,⁹⁴⁰ tedy na počátku 13. století, kdy bylo falzum sepsáno, pokládala za svého hlavního donátora knížete Boleslava II. I skladba této donace odpovídá zhruba udávanému stáří.⁹⁴¹ Darem Břetislava I. se břevnovská doména měla rozrůst o tzv. hydčický újezd, kde se později staly lokálním centrem Nezamyslice, významnou akvizicí byl Rajhrad s okolím na Moravě.⁹⁴² Dle falza hlásícího se do časů vlády Václava I. (1245) se břevnovská doména rozrostla o další statky ve středním Povltaví a na Plzeňsku (především prácheňský újezd, dále polovinu vsí Budihostice, Noutovice a Žehrovice), na jižní Moravě měl být obohacen rajhradský statek.⁹⁴³ Klášterní pozemkové nadání tedy netvořilo kompaktní celek, což jistě nebylo z ekonomického hlediska výhodné.⁹⁴⁴ Proto konvent posléze usiloval o změnu cestou scelení domény prostřednictvím směn, koupí a prodejů, jak jsme o tom informováni od 13. století.⁹⁴⁵ Ve 13. století se činnost břevnovských opatů už zaměřovala také na kolonizační činnost. Od počátku tohoto století se podle tradice břevnovský konvent angažoval

⁹³⁸ CDB I, č. 375, s. 347-350.

⁹³⁹ *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 27; srov. CDB I, č. 38, s. 44-46.

⁹⁴⁰ ZDENĚK FIALA, K otázce funkce našich listin do konce 12. stol., Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C7, 1960, s. 7; JIŘÍ PRAŽÁK, *Privilegium pervetustum Boleslai*, in: Milénium Břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 13-24; JOSEF ŠRÁMEK, „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 2, 2009, s. 13-37.

⁹⁴¹ JOSEF ŽEMLIČKA, *Hmotné zabezpečení nejstarších benediktinských klášterů v Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 265-276.

⁹⁴² CDB I, č. 379, s. 352-354.

⁹⁴³ CDB I, č. 379, s. 353-354; CDB I, č. 381, s. 356-357; CDB II, č. 228, s. 213-214.

⁹⁴⁴ ZDENĚK BOHÁČ, *Hospodářské zázemí břevnovského kláštera v době předhusitské*, in: Břevnov v českých dějinách, Praha 1997, s. 54-55.

⁹⁴⁵ CDB II, č. 259, s. 250; CDB V, č. 76, s. 141; CDB V, č. 220, s. 342.

v severovýchodních Čechách v oblasti tzv. polického újezdu.⁹⁴⁶ Kromě snah o zisk a sjednocení pozemkového majetku (především v bezprostředním zázemí Břevnova ve středních Čechách)⁹⁴⁷ ale břevnovský konvent nezanedbával ani příjmy spojené s patronátními právy k řadě kostelů. Břevnovským benediktinům náležely požitky z výnosu kostelů v Liboci, Svrkyni, Bříství, v Nezamyslicích, Kostelci nad Vltavou, Chcebuzi, Rajhradě, Polici nad Metují a v Broumově.⁹⁴⁸ S posílením vlastních výnosů souvisela nutnost vyrovnat se s nároky rozličných laických velmožů.⁹⁴⁹ Vzhledem k historickému vývoji neměl Břevnov stejně jako jiné zdejší instituce⁹⁵⁰ rozsáhlou pozemkovou državu ve svém bezprostředním zázemí. V okolí pražského hradiště byla pozemková držba od počátku nutně rozdrobená a většina klášterních zboží, zformovaná během 13. století, byla rozeseta po celém království. Až do začátku 13. století bylo totiž zvykem panovníka zajišťovat existenci církevních institucí nějakými statky v okolí Prahy. Do toho od 13. století však razantně vstoupilo vedle církve též měšťanstvo, které začalo zakupovat venkovská zboží. Na omezené ploše se tak realizovalo příliš mnoho participantů.

Roku 1229 se rozhořel spor mezi břevnovským konventem a pražským biskupstvím o nárok na desátky z krajů litoměřického, bílinského a děčínského,⁹⁵¹ který dosáhl takové intenzity, že se do něj musela vložit papežská kurie. V říjnu roku 1229 tak papež Řehoř IX. pověřil opaty v Řezně a Altaichu vyšetřením a rozsouzením sporu o tyto desátky a další statky mezi Břevnovem a pražským biskupem. Že jejich úsilí úspěšné ukazuje další listina téhož papeže z roku 1231, v níž byli týmž úkolem pověřeni arcijáhen, děkan a jeden z kanovníků vratislavského kostela. Spor byl rozhodnut až za předsednictví vratislavského

⁹⁴⁶ CDB II, č. 367, s. 400-401. Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Břevnovská listinná falza a počátky osidlování Broumova pohledem současného dějepisce*, in: Jeroným Růžička, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013, s. XXXIII-XLV.

⁹⁴⁷ CDB V, č. 76, s. 141; č. 220, s. 342, RBM II, č. 1420, s. 613, RBM IV, č. 1154, s. 453, č. 1191, s. 475-477.

⁹⁴⁸ RBM III, č. 436, s. 177-178; RBM IV, č. 1012, s. 404-405.

⁹⁴⁹ RBM III, č. 1469, s. 574-575; RBM III, č. 1800, s. 700-701.

⁹⁵⁰ Srov. alespoň ZDENĚK BOHÁČ, *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*, *Historická geografie* 18, 1979, s. 165-203; TÝŽ, *Hospodářské zázemí emauzského kláštera v době předhusitské*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 3, 1993, s. 239-241; ROSTISLAV NOVÝ, *Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390. (K situaci venkovského lidu v době předhusitské)*, *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historická* 15, 1961, s. 12-17; TÝŽ, *Strahovský urbář z roku 1410. (Příspěvek ke studiu struktury předhusitského velkostatku)*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 7, 1963, s. 39-69; TÝŽ, *Studie o předhusitských urbářích 1*, *Sborník historický* 13, 1965, s. 38-42; TÝŽ, *Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století*, *Československý časopis historický* 19, 1971, s. 397-418; JAROSLAV ČECHURA, *Břevnov a Strahov na počátku 15. století*, in: *Historia docet. Sborník prací k počtům šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.*, Praha 1992, s. 35-45; PETR SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2006, s. 113-122.

⁹⁵¹ CDB II, č. 259, s. 248-250.

opata roku 1234, a to ve prospěch Břevnova. Resp. padl pro Břevnov kladný rozsudek, realizace však byla věcí jinou. Dva měsíce po vydání předchozí listiny byl totiž Řehoř IX. nucen vyzvat míšeňského probošta, děkana a scholastika, aby pohnuli pražského biskupa Jana II. k vyplacení a k náhradě zadržovaných desátků z Litoměřicka, Děčína a Bílinska břevnovským mnichům, jak mu ukládá výrok vratislavského opata.⁹⁵² Na druhé straně se Břevnovu za vlády opata Martina, někdejšího rajhradského probošta,⁹⁵³ dařil kolonizační podnik na české severovýchodě. Držba Policka byla konventu potvrzena a kolonizace zasáhla i za pohoří stěny na Broumovsko,⁹⁵⁴ byť ne vždy zcela čistou cestou.⁹⁵⁵ Břevnovsko-broumovská tradice přičítá zahájení osidlování dosud spíše nehostinného kladského pomezí poustevníku Jurikovi, tento příběh, jakkoliv není nereálný, ale nelze verifikovat, neboť se opírá v lepším případě toliko o paměť konventu. Podle falza, vzniklého v Břevnově a hlásícím do roku 1213, král Přemysl Otakar I. na základě žádosti břevnovského opata Chunona daroval tzv. polický újezd, označovaný v listině za pusté místo (kde už ale poustevničil břevnovský mnich Vitalis, břevnovskému klášteřu.⁹⁵⁶ Tento újezd a všichni lidé i statky, jež k němu náležejí, mají být do budoucna poddáni pouze opatovi jak ve věcech duchovních, tak světských, a mají být vyjmuti z pravomoci královských úředníků. Což je právě pasáž, která učinila danou listinu podezřelou v očích badatelů. Právě tato imunitní pasáž ovšem nabádá k opatrnosti a listina byla proto právem identifikována jako listinné falzum.⁹⁵⁷ Obecně se však předpokládá její hodnověrnost alespoň v základní informační rovině.⁹⁵⁸ Břevnovských falz, dotýkajících se severovýchodních Čech, je celá skupina a jejich vznik spadá do doby po roce 1222. Jako nepochybné falzum tak byla rozpoznána donace Přemysla Otakara I. na újezd polický z roku 1213 i konfirmace téhož od Václava I. z roku 1229, dochovaná v konfirmaci Karla IV. z roku 1351, dále listina Přemysla Otakara II. z roku 1260, kdy král s odkazem na svého otce a děda posílil pravomoci břevnovského opata nad poddanými v severovýchodních Čechách. Jindřich Šebánek a Sáša Dušková ovšem na druhou stranu

⁹⁵² CDB II, č. 330, s. 336; CDB III/1, č. 10, s. 7-8; CDB III/1, č. 63, s. 67; CDB III/1, č. 71, s. 75.

⁹⁵³ CDB V/1, č. 53, s. 107-108.

⁹⁵⁴ RBM II, č. 191, s. 76-77; RBM II, č. 522, s. 202-203.

⁹⁵⁵ RBM II, č. 276, s. 106-107.

⁹⁵⁶ CDB II, č. 367, s. 399-401.

⁹⁵⁷ VÁCLAV HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, Český časopis historický 26, 1920, s. 94-126; JOSEF VÍTEZSLAV ŠIMÁK, *Počátky Broumova a Broumova*, Český časopis historický 42, 1936, s. 575-582; JINDŘICH ŠEBÁNEK – SÁŠA DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I. K Otázce břevnovských falz*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 2-4, 1953, s. 261-285; SÁŠA DUŠKOVÁ, *Listinný poklad břevnovského kláštera z doby vlády Přemysla Otakara II.*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 139-145.

⁹⁵⁸ Tak konstatoval už VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*, Praha 1928, s. 622, pozn. 1.

rozehnali podezření, která panovala ohledně jiných listin. Týká se to mimo jiné listiny Přemysla Otakara II. z roku 1253 o přenesení práva trhu z Provodova do Police a potvrzení držby Police Břevnovu. Šebánek také zbavil podezření břevnovský exemplář Přemyslova velkého privilegia z března 1222,⁹⁵⁹ už z toho důvodu, že Břevnov je výslovně jmenován v confirmaci daného privilegia Přemyslem Otakarem II. roku 1253.⁹⁶⁰ Podle Šebánkova úsudku rovněž nemůže být námitka proti listině o koupi rychty v Broumově roku 1266.⁹⁶¹ Sáša Dušková konstatovala, že případ Břevnova podává i obraz obecných poměrů v českých zemích, kdy hlavně na počátku vlády Přemysla Otakara II. lze vysledovat usilovnou snahu o hospodářské zajištění, které se (v případě Břevnova) uzavírá k roku 1266.⁹⁶²

Přes všechny pochyby lze tedy věřit tomu, že k rozvoji osídlení v teritoriu severovýchodních Čech došlo v prvních desetiletích 13. století z podnětu břevnovských benediktinů. Na místě pozdějšího Broumova snad tehdy vznikla tvrz, situovaná nad řekou Stěnavou.⁹⁶³ V tomto případě je ale na místě opatrnost při zvažování břevnovského podílu, neboť benediktini na Broumovsko zjevně pronikají až kolem poloviny 13. století. V Polici nad Metují byl vybudován klášter, ve zfalšované listině, hlásící se do roku 1260, označený jako probošství (*ad preposituram de Politz*).⁹⁶⁴ Polické probošství po zbytek 13. století představovalo centrum břevnovské kolonizace v oblasti v oblasti severovýchodních Čech. Tímto centrem zůstala Police až do doby, než nad ní převážil význam Broumova, tj. do 1. poloviny 14. století. Roku 1253 byl královským privilegiem z Provodova do Police přeložen trh.⁹⁶⁵ Téhož roku také král Přemysl Otakar II. potvrdil nadání Policka opatovi Martinovi I.,⁹⁶⁶ což mělo za následek další postup kolonizace severovýchodních Čech. V rozmezí let 1255-1256 tak byly německými lokátory na pozdějším Broumovsku vysazeny vsi Hynčice, Křinice, Božanov a Velká Ves.⁹⁶⁷ Roku 1258 pražský biskup Jan

⁹⁵⁹ CDB II, č. 227, s. 210.

⁹⁶⁰ J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 261-285.

⁹⁶¹ RBM II, č. 522, s. 202. Srov. J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 270.

⁹⁶² S. DUŠKOVÁ, *Listinný poklad*, s. 139-145.

⁹⁶³ Snad lze tuto údajnou tvrz ztotožnit s tvrzí, o níž mluví AUGUST SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl V*. Praha 1995, s. 59, a které přiřítá úlohu strážkyně polské hranice. Srov. KAREL KUČA, *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku I. A-G*, Praha 1996, s. 333.

⁹⁶⁴ CDB V/1, č. 246, s. 377-379. Srov. JIŘÍ KUTHAN A KOL., *Umění doby posledních Přemyslovců*, Praha 1982, s. 276; LADISLAV HLADKÝ, *Police nad Metují. Středověké a novověké město či městečko?*, Královéhradecko 1, 2004, s. 71-72.

⁹⁶⁵ RBM I, č. 1344, s. 618.

⁹⁶⁶ RBM I, č. 1344, s. 618. Listina také vzbudila podezření, srov. V. HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, s. 116; J. V. ŠIMÁK, *Počátky Broumova a Broumovska*, s. 576, ale naposled JOSEF ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 427, tuto listinu označuje za nepravou, ale obsahově věrohodnou.

⁹⁶⁷ RBM II, č. 67, s. 26; RBM II, č. 68, s. 26; RBM II, č. 91, s. 35.

III. inkorporoval břevnovskému konventu broumovskou faru.⁹⁶⁸ Josef Vítězslav Šimák a po něm Karel Kuča z aktu inkorporace broumovské fary vyvodili ustavení probošství v Broumově.⁹⁶⁹ To je ale výslovně zmíněno až roku 1296 v listině papeže Bonifáce VIII. (*in Reygrad, in Policz et n Braunow prepositure alias prioratus nuncupate*).⁹⁷⁰ Do roku 1260 se pak hlásí podvržená listina, v níž měl král Přemysl Otakar II. nařídit, aby bylo Policko vyňato z pravomoci královských úředníků, a to jak v oblasti soudní, tak v oblasti platů, a aby podléhalo jen opatovi břevnovského kláštera. Pouze v případě hrdelního zločinu mělo být toto řešeno před královským soudem v Praze, ovšem pokuta či propadnutí statku mělo vždy náležet právě Břevnovu.⁹⁷¹ Z roku 1260 pak pochází pamětní zápis, vymezující hranice polického zboží vůči statkům pánů Petra a Rubína, rodu erbu třmene.⁹⁷²

Dikce Přemyslovy podvržené listiny z roku 1260 rozlišuje polický újezd a ostatní zboží kláštera za horami, tj. Broumovsko. Václav Vladivoj Tomek z toho vyvodil oddělenou správu klášterních statků: na Policku pod správou probošta, na Broumovsku pod dohledem purkrabího.⁹⁷³ Za Stěnamí ale nebyl břevnovský konvent do té doby pánem, benediktini na Broumovsko pronikli až v době opata Martina I. Tento opat roku 1266 odkoupil od fojta Wichera fojtství v Broumově se všemi právy a důchody k němu přináležejícími.⁹⁷⁴ K tomuto fojtství nejspíše krom Broumova náleželo také několik vsí v okolí. Samotný Broumov je písemně poprvé doložen k roku 1256 jakožto trhová ves (*villa forense*) či městečko (*oppidum forensis*).⁹⁷⁵ O Broumovu jako městě (*civitas Brunow cum suo territorio*) hovoří listina opata Bavora z roku 1296, třebaže po striktně právní stránce městskými právy ještě obdařen nebyl.⁹⁷⁶ Broumovskému fojtovi podléhaly do té doby v okolí založené vsi. Vzato souhrnně, počátek 60. let 12. století tak lze považovat za datum, kdy byla benediktinská správa v severovýchodních Čechách plně konsolidována a právně zajištěna. Policko i Broumovsko měly ve 2. polovině 13. století vlastní správu, ač obojí

⁹⁶⁸ CDB V/1, č. 162, s. 258-259; RBM II, č. 191, s. 76-77; srov. JOSEF KURKA, Josef. *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421)*, Praha 1915, s. 589, 591.

⁹⁶⁹ JOSEF VÍTEZSLAV ŠIMÁK, *České dějiny I.5. Středověká kolonizace v zemích českých*, Praha 1938, s. 896; K. KUČA, *Města a městečka I*, s. 333. Obdobně se dá usuzovat ze zmínky AUGUSTA SEDLÁČKA, *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1908, s. 59.

⁹⁷⁰ RBM II, č. 1716, s. 735-736.

⁹⁷¹ RBM II, č. 276, s. 106-107.

⁹⁷² RBM II, č. 85, s. 33-34.

⁹⁷³ VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*, Praha 1881, s. 16.

⁹⁷⁴ RBM II, č. 522, s. 202-203.

⁹⁷⁵ NK ČR, sign. Cim D92; RBM II, č. 91, s. 35; RBM II, č. 191, s. 76-77.

⁹⁷⁶ RBM II, č. 1732, s. 743.

podřízenou Břevnovu. Polickou vládl probošt, Broumovsko spravoval purkrabí, sedící právě na broumovské tvrzi, jenž zde stála snad již v roce 1253, s jistotou od roku 1296.⁹⁷⁷

Toto slibné období náhle ukončilo interregnum po smrti Přemysla Otakara II. na Moravském poli, kdy Břevnov přišel o celé Broumovsko ve prospěch vratislavského vévody Jindřicha IV., které tak bylo až do vévody smrti roku 1290 spojeno s Kladskem.⁹⁷⁸ Po roce 1290 pak bylo zřízeno samostatné broumovské děkanství, jež bylo odděleno od děkanství kladského.⁹⁷⁹ Stav klášterního hospodářství v této době lze odhadnout na základě faktu, že pražský biskup Tobiáš odpustil roku 1286 břevnovským poddaným placení desátku.⁹⁸⁰ Břevnovská ekonomická bilance se však spolu s nástupem Přemyslova dědice Václava II. patrně konsolidovala, jak by naznačovala rozsáhlá stavební aktivita opata Bavora z Nečtin na přelomu 13. a 14. století jak v Břevnově, tak v Polici nad Metují a v Broumově.⁹⁸¹ V té době už za sebou měl břevnovský konvent dvojí spor o příslušnost Rajhradu k břevnovskému klášterství. Nejpozději mezi lety 1296 a 1300 se tak moravský Rajhrad stává břevnovským proboštstvem.⁹⁸² V roce 1301 se také pražský biskup Řehoř znovu vzdal práv na desátky ze severočeských oblastí, které si nárokoval a zadržoval tak jejich výplatu Břevnovu.⁹⁸³ O atmosféře a životních podmínkách doby vypovídá právě úřad broumovského purkrabího. Takovým purkrabím byl rytíř Konrád ze Sulzu, najatý opatem roku 1296.⁹⁸⁴ Rod pánů ze Sulzu byl slezský rod původem z Durynska. Samotný Konrád se do Slezska se přiženil a po své ženě zdědil statky v Dobrzkowicích. O kontaktech a postavení členů rodu ze Sulzu svědčí fakt, že v letech 1298-1321 se jeho příslušníci objevují při vratislavském a lehnickém dvoře, bratr samotného Konráda působil jako duchovní v Hlohově.⁹⁸⁵ Purkrabí Konrád měl za úkol opatřit broumovskou tvrz posádkou a dostatečně ji bránit. Pokud by se vzdálil, slíbil Konrád zanechat tvrz osazenou silnou posádkou. V případě války mezi českým králem a polskými knížaty pokud by nebyl schopen broumovskou tvrz ubránit sám bez pomoci, nesměl sám povolát pomoc. O vyslání

⁹⁷⁷ RBM II, č. 1732, s. 743-744.

⁹⁷⁸ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, s. 333; RBM II, č. 1490, s. 642. Srov. JOSEF ŠUSTA, *České dějiny II.1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví (1271-1308)*, Praha 1935, s. 296, pozn. 1; VRATISLAV VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III. 1250-1310*, Praha – Litomyšl 2002, s. 417; FRANTIŠEK MUSIL, *K formování sociální a správní stránky manského systému v Kladsku*, in: *Korunní země v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*, Praha 2003, s. 71.

⁹⁷⁹ RBM II, č. 1514, s. 651-652. Nad výpovědní hodnotou závěti Jindřicha IV. rozmýšlí TOMASZ JUREK, *Testament Henryka Probusa. Autentyk czy falsyfikat?*, *Studia źródloznawcze* 25, 1994, s. 79-99.

⁹⁸⁰ RBM II, č. 1234, s. 533.

⁹⁸¹ RBM II, č. 2752, s. 1202-1204.

⁹⁸² RBM II, č. 1709, s. 732-733.

⁹⁸³ RBM II, č. 1888, s. 811.

⁹⁸⁴ RBM II, č. 1732, s. 743-744.

⁹⁸⁵ TOMASZ JUREK, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 293-294.

pomoci měl totiž rozhodnout pouze opat. Purkrabí měl být sice ochráncem práva, přitom si ale nesměl uzurpovat soudní pravomoci, pokud by mu to opat neurčil po svém vyslanci či ve svém dopise. Při soudních sporech měl vždy stát na straně broumovského fojta.⁹⁸⁶ Po něm (tj. patrně od roku 1297) držel purkrabský úřad Vyšemír z Nečtin, bratr opata Bavora.⁹⁸⁷

Opodstatnění funkce broumovského purkrabího dobře ilustruje příběh z počátku 14. století. Roku 1300 totiž v době opatovy nepřítomnosti broumovští fojtové Lev a Tyčko spolu s rychtáři z Martínkovic a Otovic vykradli o svátku Božího těla pokladnu v kostele v Polici. Opat Bavor si nechal oba fojty po návratu z Říma zavolat k sobě do Police a po jejich příchodu je nechal zajmout a uvěznit. Leč neopatrností či snad přímým přičiněním strážců zajatci utekli a spolu s dalšími vedli odboj proti klášteru. Následkem toho byli oba fojtové prohlášeni za psance a dáni do klatby. Nedali se tím ale zastrašit a dále plenili okolí. Když však vyloupili a vypálili klášterní ves Šonov, purkrabí Vyšemír s pomocí pana Beneše z Vartenberka, purkrabího kladského,⁹⁸⁸ proti povstalým fojtům vytáhl a porazil je. Odbojníci byli zajati, avšak Lvovi se podařilo uprchnout. Jeho bratr Tyčko byl z příkazu purkrabího Vyšemíra smýkán po broumovském náměstí a poté byl uvržen do kobky, kam jej posléze následoval i znovu lapený Lev.⁹⁸⁹ Tím byly mír a bezpečnost v kraji obnoveny, jak říká listina opata Bavora. Po těchto neblahých zkušenostech s povstáním broumovských fojtů tedy nechal opat Bavor z Nečtin mezi lety 1301-1305 Broumov opevnit, na což vydával každým rokem 24 hřivny stříbra. Za šest let činilo celkové vydání 144 hřivny stříbra, plus 12 hřiven za dovoz kamene. Hradní studna podle dochovaných účtů vyšla na 4 hřivny, stavba fary na 7 hřiven, další náklady obnášely sumu ve výši 5 hřiven. Na jižní straně hradu byl vystavěn trojlodní kostel s masivními opěrnými pilíři. Josef Vítězslav Šimák argumentoval, že nelze mluvit o stavbě nového hradu, ale jen o jeho obnově po požáru, neboť broumovské *munitio* je doloženo už k roku 1296. Věc ale není myslím v protikladu, vše je možno vysvětlit právě stavbou většího a lépe opevněného sídla. Naopak není třeba zpochybňovat Šimákovu tezi o tom, že vzhledem k dominantní poloze kláštera i hradu, který se nepřizpůsobuje okolí, ale okolí jemu, lze soudit, že zde ona tvrz jakožto předchůdce tohoto nového opevněného sídla vznikla buď současně s městem, ale spíše ještě před ním. I Jan Čížek a Jiří Slavík předpokládají

⁹⁸⁶ RBM II, č. 1732, s. 743-744. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze V*, s. 62.

⁹⁸⁷ RBM II, č. 2765, s. 1208.

⁹⁸⁸ Doživotně pak odměnou panu Beneši propůjčena do užívání klášterní ves Provodov se dvorem i vším příslušenstvím s omezenými právy nad tímto zbožím. Viz RBM II, č. 2024, s. 876.

⁹⁸⁹ RBM II, č. 2765, s. 1207-1209.

existenci tvrze nejpozději v roce 1296, usuzují také, že tvrz byla poškozena za bojů s fojty, což ovlivnilo nutnost přestavby.⁹⁹⁰ V důsledku výstavby vzniklo i nové sídlo probošství.⁹⁹¹ Ve stejné době byly dokončeny také stavební práce na polickém probošství, jež prošlo rozsáhlou přestavbou, o které svědčí tytéž opatské zápisky. Tehdy byl téměř dokončen klášterní kostel, započatý už za opata Martina I.⁹⁹² A právě tento opatem Bavorem z Nečtin na počátku 14. století vystavěný hrad, který stál jako sídlo proboštů na vyšším kvalitativním stupni než dřívější tvrz, byl zřejmě spolu s jeho strategickou polohou hlavním důvodem povýšení významu Broumova a tedy přesunutí centra regionu z Police nad Metují, kde tkví kořeny břevnovského kolonizačního podniku v severovýchodních Čechách, za Stěny, v důsledku čehož polické probošství ustoupilo do pozadí před Broumovem. Do souvislosti s touto stavební aktivitou za opata Bavora pak lze dát i výstavbu menších fortifikovaných objektů při hranicích břevnovského panství na českém severovýchodě.⁹⁹³

Podle svědectví Zbraslavské kroniky byl Břevnov velmi poškozen vládou Jindřicha Korutanského⁹⁹⁴ a problémy nastaly i za vlády Jana Lucemburského. Roku 1331 totiž král Jan zastavil břevnovské majetky na severovýchodě Čech slezským šlechticům, bratřím z Panovic, a k jejich navrácení došlo až po smrti zástavních držitelů v roce 1346.⁹⁹⁵ Naopak další zástava jihočeských majetků kláštera Vilémovi z Landštejna byla panovníkem ještě roku 1331 zrušena.⁹⁹⁶ Toto všechno, velkolepou stavební aktivitou počínaje a zásahy zeměpána konče, patrně přispělo k tomu, že vizitace, kterou provedl v roce 1331 Jan IV. z Dražic, neskončila pro Břevnov nejlépe.⁹⁹⁷ Přitom ještě v roce 1318 biskup Jan postoupil břevnovskému konventu na jeho obživu všechny důchody farních kostelů v Bříství, Liboci a Svrkyni a povolil břevnovským opatům prezentovat k těmto

⁹⁹⁰ J. V. ŠIMÁK, *Počátky Broumova a Broumova*, s. 582; JAN ČÍŽEK, *Městské opevnění Broumova v archivních pramenech*, Stopami dějin Náchodska 1, 1995, s. 17-28; JAN ČÍŽEK – JIŘÍ SLAVÍK, *Systém vojenského zajištění benediktinského majetku na Broumovsku a Policku*, *Dissertationes historicae* 7, 2002, s. 72; MIROSLAV KOVÁŘ, *Raně gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově*, Praha 2010, s. 75-76.

⁹⁹¹ *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika římská a česká*, in: FRB III, s. 479, pozn. e. Už s ohledem na papežskou konfirmaci z roku 1296 je tedy zřejmé, že názor V. V. TOMKA, *Příběhy kláštera a města*, s. 18, že probošství v Broumově vzniklo až tímto rokem, se nezakládá na pravdě.

⁹⁹² RBM II, č. 2752, s. 1202-1204. Srov. V. V. TOMEK, *Příběhy kláštera a města*, s. 13-14; M. KOVÁŘ, *Raně gotická architektura*, s. 67-68, 74-75.

⁹⁹³ Srov. J. ČÍŽEK – J. SLAVÍK, *Systém vojenského zajištění benediktinského majetku*, s. 71-82; MIROSLAV NOVÁK, *Archeologické prameny k nejstarším dějinám Polického újezdu*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 2004, s. 159-175.

⁹⁹⁴ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, in: FRB IV, s. 135.

⁹⁹⁵ RBM III, č. 1763, s. 690. K Pannewitzům T. JUREK, *Obce rycerstwo*, s. 263-264.

⁹⁹⁶ RBM III, č. 1800, s. 700-701.

⁹⁹⁷ RBM III, č. 1767, s. 691.

kostelům faráře.⁹⁹⁸ Z následujících let je pak doloženo několik majetkových přesunů břevnovských statků v rámci snahy získat peníze.⁹⁹⁹ Roku 1341 biskup Jan potvrdil Břevnovu inkorporaci broumovské fary,¹⁰⁰⁰ dalšího potvrzení práv k Polici a Broumovu se konventu dostalo znovu roku 1391.¹⁰⁰¹ V roce 1341 pověřil papež Benedikt XII. hradištského opata, aby rozsoudil spor konventu břevnovského s biskupem Janem IV. z Dražic a vedle toho, aby se postaral o vrácení statků odcizených klášteru neprávem.¹⁰⁰² Je tedy zřejmé, že břevnovské panství se nenacházelo v optimálním stavu. Roku 1342 papež Benedikt XII. uložil pasovskému děkanovi, aby rozhodl při mezi břevnovským konventem a knězem Felixem z Krče. Podstatou sporu se stalo podací právo k farnímu kostelu v Bříství. Břevnovský konvent sem po rezignaci dosavadního správce dosadil mnicha Valentina, což vyvolalo protesty zmíněného Felixe, který se břístevského kostela domáhal na základě papežské provize.¹⁰⁰³ Břevnov také musel hájit svá práva ve vztahu k požitkům, plynoucích mu z chrudimského farního kostela Panny Marie, které zdejší rektor Florián považoval za nespravedlivé. Spor pak vyústil v břevnovskou snahu o inkorporaci zdejšího kostela, což litomyšlský biskup Albert ze Šternberka roku 1379 vyslyšel a roku následujícího totéž potvrdil papežský legát,¹⁰⁰⁴ roku 1395 (a znovu roku 1403) pak samotný papež Bonifác IX.¹⁰⁰⁵ Břevnovské dominium bylo ohroženo, když papež Bonifác IX. rozhodl svojí bulou z roku 1402, že mají být zrušeny všechny dosavadní inkorporace far a kostely mají přejít toliko pod správu světských kněží. Což se netýkalo jen farního chrámu v Chrudimi, ale také kostelů v Kostelci nad Vltavou, Nezamyslicích, Chcebuzi, Bříství a Broumově. Toto však zmařil už roku 1405 zcela opačný verdikt papeže Innocence VII.¹⁰⁰⁶ Můžeme se jen dohadovat, zda se tak kurie rozhodla pro nezlomný odpor řeholního kléru. Rozličné majetkové spory v rámci převážně středočeské oblasti se táhly vlastně po celé období předhusitské.¹⁰⁰⁷ Pro špatné hospodaření musel být sesazen opat

⁹⁹⁸ RBM III, č. 436, s. 177-178.

⁹⁹⁹ RBM III, č. 573, s. 238-239; RBM III, č. 620, s. 262-264; RBM III, č. 779, s. 316; RBM III, č. 718, s. 295.

¹⁰⁰⁰ RBM IV, č. 241, s. 93; RBM IV, č. 1012, s. 404-405.

¹⁰⁰¹ MVB V/1, č. 496, s. 279.

¹⁰⁰² MVB, Tomus prodromus, č. 1356, s. 737; č. 1357, s. 738; RBM IV, č. 860, s. 340; RBM IV, č. 861, s. 340.

¹⁰⁰³ *Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů doby předhusitské*, Praha 1956, č. 160, s. 54.

¹⁰⁰⁴ MVB II, č. 1308, s. 520; MVB III, č. 80, s. 57-61; RBM VII/4, č. 1179, s. 717-718; MHB VI, č. 105, s. 84; MHB VI, č. 113, s. 97.

¹⁰⁰⁵ MVB V/1, č. 926, s. 500-501; MVB V/2, č. 2150, s. 1257-1259.

¹⁰⁰⁶ MHB VI, č. 155, s. 144.

¹⁰⁰⁷ Kupř. k roku 1368 je doložen spor mezi Břevnovem a svatovítskou kapitulou o plat z domu na Malé Straně (MHB VI, č. 108, s. 88-90), roku 1391 se staly předmětem sporu výnosy z fary v Chcebuzi (NA v Praze, fond Benediktini – Břevnov, sign. B II 53).

Jindřich z Lochovic a z nové volby vzešel jako opat nezamyslický farář Diviš.¹⁰⁰⁸ Zdá se, že opat Diviš II. byl lepším hospodářem než jeho předchůdce,¹⁰⁰⁹ jak ale poukázal Rostislav Nový, nelze házet veškerou vinu na hlavu opata Jindřicha z Lochovic, neboť negativní trend v ekonomické bilanci kláštera nastolili již jeho předchůdci.¹⁰¹⁰

Cenným pramenem pro představu o tom, jak vypadala břevnovská doména v době předhusitské, je klášterní urbář z roku 1406.¹⁰¹¹ Z něj vyplývá, že ekonomika břevnovského klášterství stála na zemědělské produkci v okolí Prahy, dále pak Podřipsku, Litoměřicku, Chlumínsku a Kouřimsku, tedy oblastech s dávnou sídlištní tradicí, nezanedbatelnou roli však hrály i regiony kolonizační, tj. oblast středního Povltaví, Policka, Broumovska a Prácheňska. V nejbližším okolí tvořily břevnovské zázemí tři zahrady a chmelnice. Klášteru patřilo osm a půl vsí, tvrz a tři dvory a jeden inkorporovaný kostel. Ve většině vsí držel klášter many, kteří jej měli v případě potřeby chránit či být jinak k dispozici. Další lokalitou bylo okolí Budče. Zde klášter držel šest vsí, sedm dvorů, tvrz, dva kostely a několik nápravníků. V pražském podhradí vlastnil Břevnov několik domů, dále pak masný krám a kovárnu.¹⁰¹² Na Litoměřicku se břevnovská doména skládala ze dvou kostelů, pěti vsí, dvou dvorů, mlýna, přivozu, ostrovů na Labi a několika

¹⁰⁰⁸ SA II, s. 320.

¹⁰⁰⁹ Srov. kupř. koupi domu na Starém Městě pražském roku 1395 a 1402 (MHB VI, č. 133, s. 118-119; MHB VI, č. 137, s. 124-125; MHB VI, č. 150, s. 139-140) nebo zřízení příkopa pro vedení vody do klášterního rybníka (MHB VI, č. 148, s. 138-139) či zisk rozličných platů (MHB VI, č. 166, s. s. 157; MHB VI, č. 173, s. 162-164). Ovšem to vše za aktivní a dlouhodobé podpory kurie (NA v Praze, fond Benediktini – Břevnov, sign. B IV 117; sign. B IV 133; sign. B IV 146; MHB VI, č. 117, s. 104; MHB VI, č. 125, s. 111-113; MHB VI, č. 126, s. 113; MHB VI, č. 128, s. 114; MHB VI, č. 129, s. 114-115; MHB VI, č. 141, s. 128; MHB VI, č. 158, s. 147-148; MVB V/1, č. 199, s. 128; č. 285, s. 161; č. 286, s. 161; č. 349, s. 194; č. 361, s. 203; č. 496, s. 279; č. 620, s. 355; č. 1003; s. 548-549; MVB V/2, č. 877-878, s. 478; č. 2150, s. 1257-1259; ASPB I, č. 150, s. 97-99), pražského arcibiskupa (MHB VI, č. 159, s. 148) i krále Václava IV. (RBM VI/1, č. 680, s. 385-386; MHB VI, č. 120, s. 106-107; MHB VI, č. 134, s. 119-120; MHB VI, č. 143, s. 128; MHB VI, č. 155, s. 144; MHB VI, č. 160, s. 148-150; MHB VI, č. 161, s. 150-152). Papežskou podporu v rovině symbolické a prestižní odráží MHB VI, č. 138, s. 125-126; MHB VI, č. 139, s. 127; MHB VI, č. 140, s. 127; NA v Praze, fond Benediktini – Břevnov, sign. B IV 126. Srov. též vybavení Břevnova i lokálních center, jak je podává torzo opatem Divišem pořízeného inventáře. Viz NA v Praze, fond Benediktini – Břevnov, Inventarium ecclesiasticum Archisterii Břevnoviensis filiarumque ejusdem exeunte 14to etc., inv. č. 51; resp. Josef EMLER, *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390-1394*, VKČSN 1888, s. 280-305.

¹⁰¹⁰ R. NOVÝ, *Předhusitský Břevnov*, s. 209-210. Rozprodávání klášterního majetku je doloženo už rok po nástupu opata Oldřicha do čela břevnovského konventu (MHB VI, č. 106, s. 84), obdobně pak roku 1375 (NA v Praze, fond Benediktini – Břevnov, sign. B III 101). K roku 1368 dosvědčuje svou listinou Půta starší z Častolovic, že břevnovský konvent učinil zadost všem svým dluhům (MHB VI, č. 109, s. 90-91). Ani tento proces však nebyl jednostranný, jak dokládá snaha opata Oldřicha skutečně zajistit Břevnovem si nárokové platy a i jinak ekonomiku pozvednout (MHB VI, č. 110, s. 91-92; MHB VI, č. 114, s. 97-101; MHB VI, č. 115, s. 101-102). Obdobnou snaze lze ostatně konstatovat i pro dobu Jindřicha z Lochovic (MHB VI, č. 116, s. 102-103; MHB VI, č. 118, s. 105).

¹⁰¹¹ NA v Praze, fond Benediktini-Břevnov, Urbář břevnovského kláštera, inv. č. 5 (fotokopie); editováno jako *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum Husiticum praecedente*, Praha 1881, s. 151-218. Srov. také NA v Praze, fond Benediktini-Břevnov, Výpis listů hlavního nápravníka z Břevnova, inv. č. 3, fol. 6-40.

¹⁰¹² *Decem registra censuum*, s. 155-169, 175-179, 214-215.

nápravníků. V Litoměřicích byl klášter obdařen příjmem ze solného cla A podýmného z děkanátů litoměřického, bílinského, českolipského, třebeňického a ústeckého.¹⁰¹³ V okolí městečka Chlumína připadalo klášteru sedm a půl vsí, čtyři dvory, dva kostely, tvrz, rybník a přívoz. Na Kostelecku Břevnov vlastnil devět a půl vsí, dva dvory, kostel a les. V jižních Čechách spadaly pod Břevnov čtyři vsí, dva dvory, 5 mlýnů, les, jeden kostel a výnos ze dvou cel.¹⁰¹⁴ V severovýchodních Čechách spravoval klášter v rámci polického probošství 22 vesnic, tři dvory a několik mlýnů. Okolo města Broumova pak bylo soustředěno 13 vesnic.¹⁰¹⁵ Na Moravě pobíral Břevnov výnosy z městečka Rajhrad, 14 vsí, sedmi dvorů, přílehlých vinic a lesa a domu v Brně.¹⁰¹⁶ Peněžní i naturální platy měl klášter připsán na kostelu v Chrudimi.¹⁰¹⁷ Na počátku 15. století tedy Břevnovu patřilo 90 celých vsí a téměř 20 z částí¹⁰¹⁸ včetně několika samostatných dvorů. Dále pak několik tvrzí a především město Broumov a městečka Chlumín, Police nad Metují a Rajhrad. Největší příjmy plynuly konventu z úrodných oblastí středních Čech, kde klášter vlastnil relativně hustou síť dvorů, zemědělských, řemeslných a obchodních center. Lokality mimo tuto oblast měly malý ekonomický význam. Mimořádné postavení měly ve srovnání se zbytkem klášterství državy v severovýchodních Čechách. Břevnov jednoznačně náležel mezi největší klášterní pozemkové vlastníky v předhusitských Čechách.¹⁰¹⁹ Břevnovský urbář z roku 1406 je o to významnějším pramenem z toho důvodu, že v moravském prostředí jsou narozdíl od Čech urbaniální písemnosti jevem spíše ojedinělým.¹⁰²⁰ Další odlišnost mezi oběma zeměmi tkví v tom, že ačkoliv poměry na Moravě bylo na přelomu 14. a 15. století bylo s ohledem na boje mezi syny Jana Jindřicha dramatičtější než poměry v Čechách,¹⁰²¹ míra zápisů, pronájmů či dokonce úchvatů klášterních majetků nedosáhla velké výše. Stejně tak, přestože jak markrabě Jošt, tak jeho bratranec Václav IV. vyvíjeli na moravské kláštery

¹⁰¹³ Tamtéž, s. 169-174.

¹⁰¹⁴ Tamtéž, s. 180-189.

¹⁰¹⁵ Tamtéž, s. 189-207.

¹⁰¹⁶ Tamtéž, s. 207-214.

¹⁰¹⁷ Tamtéž, s. 207, 215.

¹⁰¹⁸ JAROSLAV ČECHURA – MARIE RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406*, Časopis Národního muzea v Praze, řada historická 161, 1992, 81, upozorňují, že ze způsobu evidence vsí není často zřejmé jak velký díl klášter držel. Něco lze korigovat pomocí úvodního rejstříku k urbáři, ale ani s jeho přesností si nejsou jisti. Srov. *Decem registra censuum*, s. 151-154 a dále.

¹⁰¹⁹ *Decem registra censuum*, s. 155-218. Srov. J. ČECHURA, *Břevnov a Strahov*, s. 36-42; J. ČECHURA – M. RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov*, s. 80-105; ROSTISLAV NOVÝ, *Předhusitský Břevnov*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. s. 210-213; Z. BOHÁČ, *Hospodářské zázemí břevnovského kláštera*, s. 56-58.

¹⁰²⁰ TOMÁŠ BOROVSKÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005, s. 129, pozn. 103.

¹⁰²¹ Srov. alespoň VÁCLAV ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354-1411)*, Brno 2002; JAROSLAV MEZNÍK, *Lucemburská Morava. 1310-1423*, Praha 1999; LIBOR JAN A KOL., *Morava v časech markraběte Jošta. K 600. výročí zvolení posledního Lucemburka z moravské větve římským králem a jeho úmrtí*, Brno 2012.

nemalý fiskální tlak, nesáhli nijak na jejich statky.¹⁰²² I proto je břevnovský urbář příhodným pramenem pro představu poměrů v Rajhradě. Rajhradské proboštví stálo na pomyslném chvostě mezi moravskými kláštery co se týče jeho nemovitého vlastnictví, v porovnání např. s rozsáhlou doménou třebíčskou.¹⁰²³ Na druhou stranu tvořila tato zboží relativně kompaktní hospodářský celek, v čemž se blížila v rámci břevnovského klášterství poměrům severovýchodočeských prepozitur.¹⁰²⁴ Podle břevnovského urbáře patřily na přelomu 14. a 15. století k rajhradskému panství tyto statky: Rajhrad s panským dvorem, Čeladice, Holasice s panským dvorem a mlýnem, Opatovice s panským dvorem, Rajhradice s dvorem, Dunajovice s dvorem, Sobotovice s dvorem a mlýnem, Rebešovice s mlýnem, Loučka, Popovice s dvorem, Ostrovačice s dvorem, Domašov, Hluboká, Radoškov a Přibyslavice. Dále vlastnil klášter dům v Brně.¹⁰²⁵ Většinovým základem tohoto majetkového nadání byly panovnické donace.¹⁰²⁶ V podstatě všechny dvory byly situovány v těsném okolí Rajhradu.¹⁰²⁷ O celkový výnos z panství se Rajhrad dělil s Břevnovem, kterému se z moravských výnosů odvádělo něco přes 86 kop grošů.¹⁰²⁸ Až do roku 1420 celé břevnovské panství tvořilo mohutný hospodářský celek, z něhož stále více vystupoval na povrch význam severočeské domény. Z inventáře z konce 14. století a z urbáře z roku 1406 víme, že klášter vlastnil 41 poplužních dvorů, 86 celých vesnic, 13 vesnic dílem.¹⁰²⁹

6.2. Ostrov

Ostrovský benediktinský klášter vznikl na přelomu 10. a 11. století a jako většina českých a moravských benediktinských klášterů nemá dochovanou zakládací listinu. Uvnitř ostrovského konventu se však majetková nadání, učiněná ve prospěch kláštera evidovala v podobě pamětních zápisů, které se staly na počátku 14. století základem falza listiny, hlásící se do roku 1205.¹⁰³⁰ Jak však nejspíše trefně usoudil Václav Hrubý,

¹⁰²² T. BOROVSKÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé*, s. 186-193.

¹⁰²³ Tamtéž, s. 41-42.

¹⁰²⁴ J. ČECHURA – M. RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov*, s. 80; Tíž, *Hospodářství kláštera Břevnov na počátku 15. století*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 200.

¹⁰²⁵ *Decem registra censuum*, s. 154. K tomu srov. TOMÁŠ BOROVSKÝ, *Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13.-15. století)*, in: Brno v minulosti a dnes 14, 2000, s. 13-33.

¹⁰²⁶ J. ČECHURA – M. RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov*, s. 82.

¹⁰²⁷ Tamtéž, s. 102; Tíž, *Hospodářství kláštera Břevnov*, s. 205.

¹⁰²⁸ *Decem registra censuum*, s. 214. Srov. J. ČECHURA – M. RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov*, s. 92; Tíž, *Hospodářství kláštera Břevnov*, s. 200-202.

¹⁰²⁹ *Decem registra censuum*, s. 189-199.

¹⁰³⁰ CDB II, č. 359, s. 379-383. Srov. VÁCLAV HRUBÝ, *Tři studie k české diplomacie*, Brno 1936, s. 138; ZDENĚK FIALA, *K otázce funkce našich listin*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity C 9,

skladatel ostrovského falza nenalezl mnoho dokladů, o které by se mohl opřít, právě proto je však výsledkem unikátní narativní listina, která odráží mínění ostrovského konventu o vlastních dějinách v době sepsání.¹⁰³¹ Z této údajné listiny krále Přemysla Otakar I. se tak dozvídáme, že kníže Boleslav III. věnoval novému benediktinskému ústavu nedaleké vsi Sázava, Sedlec, Měchenice, Zaječí a Blažim, dále od kláštera se nacházely Vodochody. Kníže Oldřich klášter nadal vesnicemi Svojšice, Nahoruby a Pořešice u Sedlčan. Se jménem knížete Břetislava I. se pojí donace několika menších statků, do budoucna ovšem velkého významu, neboť právě zde se nacházely ostrovské expozitury. Jednalo se poustevnu (*spelunca*) s kaplí sv. Jana Křtitele v pozdějším Sv. Janu pod Skalou a ves Sedlec, kapli na vrchu Velíz, kapli sv. Jana Křtitele v Zátoni a kapli sv. Jakuba u Domažlic. Břetislavův syn Spytihněv II. Ostrovu věnoval ves Třeбенice, druhý Břetislavův syn Vratislav II. klášteru daroval vsi Krňany, Všetice a Nové Sedlo (snad Nusle). Vratislavův syn Břetislav II. na Ostrov pamatoval kapli sv. Petra v Putimi, ke které později kníže Vladislav II. připojil i okolní les. Kníže Konrád postoupil Ostrovu ves Kravsko u Znojma a ves Chraberce v Čechách, kníže Svatopluk pak klášter nadal vsí Bojanovice.¹⁰³²

Kromě podpory členů knížecího rodu zachycuje falzum Přemyslovy listiny i řadu darů, učiněných velmoži.¹⁰³³ Mladota např. věnoval ostrovskému konventu čtyři popluží se sadem ve vsi Kolovraty u Říčán a dvě popluží ve Vršovicích, velmož Nožislav klášteru daroval čtyři popluží v Dobříči spolu se sadem a lesem, velmož Svojše pak tři popluží

1960, s. 8; ; ROSTISLAV NOVÝ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 129-130.

¹⁰³¹ V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 141-142.

¹⁰³² CDB II, č. 359, s. 381-382. Srov. ohledně lokalizace ZDENĚK BOHÁČ, *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jílové u Prahy 1999, s. 8-9.

¹⁰³³ K této pasáži ostrovské listiny naposledy TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Paní Bohatěj a její blízcí*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007, s. 53-62. Nemovitě majetky a možnosti nakládání s ním jsou v současnosti předmětem obsáhlé debaty, čili toliko výběrově: DUŠAN TŘEŠTÍK, *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*, *Československý časopis historický* 19, 1971, s. 537-564; JOSEF ŽEMLIČKA, *Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců*, *Časopis Matice moravské* 109, 1990, s. 17-38; TÝŽ, „*Omnes Bohemi*“: *Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 3, 1993, s. 111-133; DUŠAN TŘEŠTÍK – JOSEF ŽEMLIČKA, *O modelech vývoje českého přemyslovského státu*, *Český časopis historický* 105, 2007, s. 122-164; LIBOR JAN, *Skrytý půvab „středoevropského modelu“*, *Český časopis historický* 106, 2008, s. 873-902; JOSEF ŽEMLIČKA, *Kasteláni, vilikové a benefícia v netransformované transformaci*, *Český časopis historický* 106, 2008, s. 109-136; MARTIN WIHODA, *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, Praha 2007, s. 11-29; LIBOR JAN, *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: Tamtéž, s. 45-52; LIBOR JAN, *Hereditas, výsluha, kastelánie. Několik poznámek k terminologii a metodologii současné historiografie přemyslovského období*, *Časopis Matice moravské* 128, 2009, s. 461-472; JOSEF ŽEMLIČKA, *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách)*, *Český časopis historický* 107, 2009, s. 269-308; JAN KLÁPŠTĚ, *O rané šlechtě v českých zemích. Malý náčrt velkého tématu*, in: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu, Praha 2011, s. 61-66; JOSEF ŽEMLIČKA, *K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku*, *Český časopis historický* 110, 2012, s. s. 189-233.

v Černuci a dvě v Chmutovicích, velmož Zbraslav se stal donátorem kaple sv. Vojtěcha společně s pěti poplužimi v Tuklatech u Nymburka, velmož Chotimír benediktinům daroval popluží v Bratřínově, velmož Dluhomil je v listině jmenován jako dárce vsi Mezoun s lesem, přiléhajícím k majetkům kláštera u sv. Jana pod Skalou. Také Dětrich z rodu Vršovců obdaroval Ostrov jedním poplužím v okolí sv. Jana pod Skalou. Manželka velmože Štěpána Bohatěj podle listiny odkoupila ve vsi Maskovice půdu o rozsahu tří popluží, kterou potom věnovala klášteru, družiník Cas připsal benediktinům dvě popluží u vsi Netvořice na Benešovsku, velmož Vchyna věnoval klášteru majetky v Postupicích na Kouřimsku a dvorec u Prahy, velmož Bolečej zase postoupil Ostrovu kapli sv. Vojtěcha se třemi poplužimi a lesem v Hrusicích.¹⁰³⁴ Velmož Asinus daroval klášteru kostel v Krušině, který lze ztotožnit s kostelem sv. Pankráce nedaleko Vyšehradu.¹⁰³⁵ Na základě charakteru zde zachycené držby lze souhlasit s dosavadním názorem, že zaznamenané akvizice zachycují poměrně ranou dobu, počínaje začátkem 12. století, jak ukazuje zmínka o velmožích Nožislavovi a Mladotovi v Kosmově kronice a u tzv. Kanovníka vyšehradského.¹⁰³⁶

V roce 1233 potvrdil král Václav I. ostrovskému konventu patronátní právo ke kostelu ve Skřípeli u Berouna a držbu pozemků v nedalekých vsích Lážovice a Žebrákov,¹⁰³⁷ dočasnou akvizicí Ostrova se v polovině 13. století staly někdejší vesnice kladrubského kláštera Lipany, Černošice a Lahovice v okolí Zbraslavi, ale roku 1277 je král Přemysl Otakar II. benediktinům odňal poté, co pojal úmysl zřídit na Zbraslavi lovecký dvorec. Jako náhradu pak panovník klášteru postoupil vsi Jemníky, Libušín, Humny s lesem, část Pcher, Vinařice a Žehrovice na Slánsku.¹⁰³⁸ Klášter byl negativně postižen za interregna po roce 1278, jak ukazuje archeologie v případě zaniklé klášterní osady Hradištko u Davle¹⁰³⁹ a dosvědčují i písemné prameny.¹⁰⁴⁰ Lze-li v tomto ohledu věřit svědectví Zbraslavské kroniky, v době vlády Václava II. se dokonce uvažovalo o tom, že Ostrov bude předán cisterciákům k založení nové fundaci. Ti si ale raději u krále Václava vyžádali onen lovecký dvorec, zbudovaný Přemyslem Otakarem II.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁴ CDB II, č. 359, s. 382-383.

¹⁰³⁵ LC II, s. 50.

¹⁰³⁶ Viz *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH SS, NS II, s. 209, 223; *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, s. 225-226.

¹⁰³⁷ CDB III, č. 55, s. 55-57.

¹⁰³⁸ CDB V/2, č. 841, s. 552.

¹⁰³⁹ Viz MIROSLAV RICHTER, *Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera*, Praha 1982.

¹⁰⁴⁰ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, s. 332.

¹⁰⁴¹ *Petra Žitavského kronika Zbraslavská*, in: FRB IV, s. 46.

Rozsah a podobu ostrovského klášterství na prahu 14. století odráží ochranné privilegium papeže Klimenta V. z roku 1310. Základem byl samotný klášter s blízkým městečkem Davle a dále osady Libeň, Okrouhlo, Zahoreny, Březová, Oleško, Petrov, Sázava, Píkovice, Hradištko, dvůr Řen, Třebsín, Krňany, Hostěradice, přívoz Čakovice, Maskovice, Všetice, Oušnice, Soběšovice, Neštětice, Zaječí, Blažim, Nahoruby, Bělce, Keleč, Nebřih, Loutí, Třebenice, Štěchovice, Masečín, Bratřínov, Bojanovice, Hvozdnice a Měchenice. Kolem Zátoně klášteru na počátku 14. století patřily vsi Bohdalovice, Hašlovice, Lužná a Dobrné, u Sv. Jana pod Skalou to byly vsi Hostim a Sedlec, zachyceny jsou zde cely ve Slaném, k němuž příslušely jisté platy a dávky, a v Nicově s příslušenstvím. Ke kapli v Domažlicích patřily zřejmě vsi Sedlice a Radonice.¹⁰⁴² Klášteru náleželo i několik dvorců a platů ze vsí i desátků z kostelů a kaplí v Domažlicích, ve Skřípeli, Bělci, Drahuni a Frymburku.¹⁰⁴³ Podle studií Zdeňka Boháče, docházelo v následujících desetiletích jen k minimálním změnám.¹⁰⁴⁴ V prosinci roku 1313 např. Ostrov po předchozím sporu postoupil za peněžní úhradu rakouské premonstrátské kanonii ve Schläglu práva ke kapli ve Frymburku.¹⁰⁴⁵ Téhož roku také král Jan Lucemburský postoupil ostrovskému konventu vsi Horčápsko, Stará Voda, Důl a část obce Lisovice náhradou za vsi Zalužany u Mirovic.¹⁰⁴⁶ V roce 1335 byl konventem zakoupen v rámci scelování domény dvorec v Libni.¹⁰⁴⁷ Konkurencí se ale Ostrovu stávala sousední Zbraslav. V roce 1319 např. věnovala královna Eliška Přemyslovna zbraslavským cisterciákům ves Klíнец, což vedlo ke sporu o desátky a kapli v této vsi, předmětem sporů se stala i držba v okolí vsi Štěchovice.¹⁰⁴⁸

Srovnání falza, hlásícího se k roku 1205, s papežským ochranným privilegiem z roku 1310 ukazuje, že během 13. a 14. století se ostrovskému konventu podařilo původně rozdrobenou majetkovou držbu scelit do několika větších celků s přirozenými centry kolem vlastního opatství sv. Jana Křtitele i kolem svých expozitur.¹⁰⁴⁹ Lze usuzovat, že zdejší lokality držel klášter nejspíše již od 11.-12. století, jak naznačuje dikce falza listiny Přemysla Otakara I. Ta také odkazuje na to, že v lokalitách, kde se posléze konstitovala

¹⁰⁴² Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 11.

¹⁰⁴³ RBM II, č. 2243, s. 971-972.

¹⁰⁴⁴ Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 11.

¹⁰⁴⁵ *Urkundenbuch des Stiftes Schlägl. Die Rechts- und Geschichtsquellen der Cisterce Slage und des Prämonstratenserchorherrenstift Schlägl von den Anfängen bis zum Jahr 1600*, Aigen im Mühlkreis 2003, č. 88, s. 103-105.

¹⁰⁴⁶ RBM III, č. 139, s. 59.

¹⁰⁴⁷ RBM IV, č. 146, s. 55.

¹⁰⁴⁸ Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 22.

¹⁰⁴⁹ Sumarizují KAREL VLADISLAV ZAP, *Benediktinští klášterové sv. Jana Křtitele na Ostrově a v Skalách*, Památky archaeologické a místopisné 1860, s. 167-173; Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 8-17.

ostrovská probošství, existovaly jakési sakrální objekty, poustevny a kaple.¹⁰⁵⁰ S výjimkou Slaného se sice tyto lokality nacházely spíše v odlehlých místech, zároveň ale často ležely při významných stezkách – např. Zátoň tak nejspíše sloužila ostrovským mnichům jako azyl při cestách do mateřského kláštera Niederaltaich.¹⁰⁵¹ Vedle kostelů v Domažlicích, Skřípeli, Bělíci, Frymburku (do roku 1313) a Drahuni, jmenovaných v roce 1310, Ostrov na přelomu 14. a 15. století získal ještě patronátní práva ke kostelům v Tochovicích a Olešku.¹⁰⁵² Zajímavé je ovšem sledovat, jak jsou tato místa – tj. Sv. Jan pod Skalou, Velíz, Zátoň, Nicov, Slaný a Teslín (Baštiny) v pramenech označovány. Ještě v papežské listině z roku 1310 jsou tyto objekty nazývány celami.¹⁰⁵³

Lokalita Sv. Jan pod Skalou je ve falzu listiny Přemysla Otakara II. spojována se jménem knížete Břetislava I., pojí se s ní také legenda o poustevníku sv. Ivanovi, které je ovšem pozdního původu.¹⁰⁵⁴ V písemných pramenech přitom Sv. Jan pod Skalou nevystupuje hojně. Na počátku 14. století zmíněná kaple získala farní status, jak dokládají registra papežských desátků. V nich je Sv. Jan pod Skalou veden jako probošství (*praepositura*).¹⁰⁵⁵ Tamní probošt se pravděpodobně (*preposito de Skala*) objevuje v karlštejnských účtech k roku 1329,¹⁰⁵⁶ k roku 1357 je pak v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství zmíněn probošt Dětrich,¹⁰⁵⁷ k roku 1401 je doložena existence probošta Chvala.¹⁰⁵⁸ Významnou lokalitou byl také Velíz, už s ohledem na polohu ve staré sídlištní oblasti nedaleko někdejšího tetínského hradiště, v době knížecí zde stával oblíbený lovecký dvorec Přemyslovců. Kosmas sem klade klíčový příběh o přepadení knížete Jaromíra Vršovci a záchraně knížete služebníkem Hovorou.¹⁰⁵⁹ Osídlení z 11. a 12. století ještě před zbudováním svatyně na Velízu doložil také archeologický výzkum.¹⁰⁶⁰ Kaple na Velízu a její držba ostrovským konventem je ve falzu listiny Přemysla Otakara I. opět

¹⁰⁵⁰ K pojmu kaple viz JINDŘICH ŠILHAN, *Kaplan a kaple*, *Archaeologia Historica* 6, 1981, s. 248-251; srov. PETR SOMMER, *K postihnutelnosti terminů ecclesia a capella v archeologických pramenech*, *Archaeologia Historica* 7, 1982, s. 453-469.

¹⁰⁵¹ Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 9, 25.

¹⁰⁵² LC VI, s. 9; LC VII, s. 155, 263, 284; LC VII, č. 261.

¹⁰⁵³ RBM II, č. 2243, s. 971.

¹⁰⁵⁴ *Život sv. Ivana*, in: FRB I, s. 112-120.

¹⁰⁵⁵ *Registra decimarum papalium*, Praha 1873, s. 42.

¹⁰⁵⁶ Účty hradu Karlštejna z let 1423-1434, Praha 1948, s. 103.

¹⁰⁵⁷ LC I, s. 17.

¹⁰⁵⁸ LC VI, 40.

¹⁰⁵⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 34-35; srov. ROBERT NOVOTNÝ, *Povýšení vši chvály hodného Hovory. Dva životy nejstarší nobilitace*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 396-403.

¹⁰⁶⁰ KVĚTA REICHERTOVÁ, *Probošství ostrovského kláštera na vrchu Velízu*, *Památky archeologické* 76, 1985, s. 168-183.

spojována s knížetem Břetislavem I.,¹⁰⁶¹ existenci kostela sv. Jana Křtitele dokládá k roku 1250 kompilace, označovaná jako tzv. Letopisy české. Velízský kostel se tehdy stal místem rytířského pasování královského vilika Ursa, které provedl na příkaz krále Václava I. před mnoha českými šlechtici děkan pražské svatovítské kapituly Vít.¹⁰⁶² Probošství (*praepositura*) je ovšem doloženo až ve 2. polovině 14. století registry papežských desátků,¹⁰⁶³ v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství figuruje Velíz k roku 1357 neutrálně jako kostel (*ecclesia*).¹⁰⁶⁴ Při volbě opata Vojtěcha roku 1401 je zachycen velízský probošt Mikuláš.¹⁰⁶⁵ Taktéž donace Zátone je spojována s Břetislavem I., v podvržené listině Přemysla Otakara I. údajně z roku 1205 je jmenován újezd a kaple (*circuitus, quod dicitur Zaton, et capellam*).¹⁰⁶⁶ Konfirmační knihy k roku 1374 označují Zátone za kostel (*ecclesia*) a k obročí presentovaného mnicha jako plebána.¹⁰⁶⁷ Obzvláště zajímavé je označení v zápise konfirmačních knih k roku 1383, kde se o Zátone mluví jako o farním kostele (*ecclesia parochialis in Zaton prope Krumlow*).¹⁰⁶⁸ V rejstříku papežských desátků je ale Zátone uvedena jako probošství (*praepositura*).¹⁰⁶⁹

Nicov je doložen záznamem v písemnosti ostrovské provenience, dosvědčující existenci listiny pražského biskupa Řehoře z Valdeka ze sklonku 13. století (*item litera Gregorii episcopi super ecclesia Niczow*).¹⁰⁷⁰ Nicovský probošt je zachycen v roce 1365 v konfirmačních knihách (*ecclesia in Niczaw*),¹⁰⁷¹ dále pak roku 1401 při volbě ostrovského opata.¹⁰⁷² Zdeněk Boháč vyvozuje, že snad s ohledem na odlehlost Nicova od mateřského opatství byly vzájemné kontakty méně četné.¹⁰⁷³ Někdy po roce 1318 (statek není zanesen v papežském ochranné privilegii a sám Protiva je doložen naposled v tomto roce)¹⁰⁷⁴ věnoval podle ostrovského nekrologia Protiva z Rožmitálu ostrovskému klášteru

¹⁰⁶¹ CDB II, č. 359, s. 381. Srov. MILOSLAV ČERNÝ, *K historii sakrálního areálu na Velízu*, *Minulosti Berounska* 5, 2002, s. 42-62.

¹⁰⁶² *Letopisy české 1196-1278*, in: FRB II, s. 287; srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Děkan Vít, hodnostář a dobrodinec pražské kapituly. Sonda do života významné kulturní osobnosti 13. století*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 549-569.

¹⁰⁶³ *Registra decimarum papalium*, s. 43.

¹⁰⁶⁴ LC I, s. 79.

¹⁰⁶⁵ LC VI, 40.

¹⁰⁶⁶ CDB II, č. 359, s. 381.

¹⁰⁶⁷ LC III-IV, s. 61,

¹⁰⁶⁸ LC III-IV, s. 159, 161.

¹⁰⁶⁹ *Registra decimarum papalium*, s. 67.

¹⁰⁷⁰ FERDINAND TADRA, *Paměti kláštera Ostrovského i Sv. Jana pod Skalou*, *Věstník České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění* 15, Praha 1906, s. 430.

¹⁰⁷¹ LC I/2, s. 61, 70.

¹⁰⁷² LC VI, s. 40.

¹⁰⁷³ Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 28.

¹⁰⁷⁴ *Reliquiae tabularum terrae Regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum, tomus I*, Praha 1870, s. 13.

statek na vrchu Baštíně s příslušenstvím.¹⁰⁷⁵ Toto příslušenství je však stále výrazně nejasné, s větší jistotou lze předpokládat služebnou osadu Teslín.¹⁰⁷⁶ Kolem tohoto statku se posléze vyvinulo další ostrovské proboštví. Občas bývá doklad o jeho existenci kladem k roku 1353, Věra Smolová však upozornila, že tento údaj je bezmyslenkovitě přejímán z díla Antonína Profouse.¹⁰⁷⁷ Jak Smolová dokládá, údaj z roku 1353 se týká jiného kláštera, konkrétně řádu augustiniánů.¹⁰⁷⁸ První písemná zmínka o baštínském proboštví pochází až z roku 1385, kdy je vzpomenut zesnulý baštínský probošt Oldřich.¹⁰⁷⁹ K roku 1395 se v ostrovském urbáři objevuje další baštínský probošt, Jan.¹⁰⁸⁰ Další údaj o baštínském proboštovi pochází z roku 1401 a 1411, kdy se podílel na volbě ostrovského opata.¹⁰⁸¹

Karel Nováček a Libor Petr konstatovali, že třebaže baštínské proboštví vykazuje znaky řeholního domu konventního typu, doložitelné ovšem až z přelomu 14. a 15. století, eremitický původ této lokality nelze přesto jednoznačně vyloučit. Cella byla zřejmě – i s ohledem na svůj pozdní vznik – v rámci ostrovského klášterství hospodářsky nepřilíš soběstačnou jednotkou. Významný postřeh přinesl archeologický průzkum ve věci neobvyklé velikosti konventního kostela, která se jeví neúměrná potřebám komunity. Přesto autoři pochybují o tom, že by klášterní kostel např. vystupoval jako suplent jednoho z článků farní sítě a sloužil duchovním potřebám nejen vlastního benediktinského konventu, ale i laického obyvatelstva v okolí. V tomto ohledu správně upozorňují na fakt, že baštínský kostel chybí v soupisu papežských desátků. Karel Nováček s Liborem Petrem tak spíše uvažují o tom, že stavba klášterního kostela ukazuje na plány a ambice ostrovského konventu, která však zmařila husitská revoluce.¹⁰⁸² Analogii v tomto ohledu nabízí nedokončená stavba konventního chrámu na Sázavě.¹⁰⁸³ Naproti tomu Dušan Foltýn

¹⁰⁷⁵ JOSEF EMLER, *Ein Necrologium des ehemaligen Klosters Ostrow*, Věstník Královské české Společnosti nauk, Praha 1878, s. 349. Srov. JAN LEGO, *Kde stával filiální klášter „Teslínský“ benediktinů Ostrovských?*, Památky archaeologické a místopisné, 1898-1899, s. 123-124.

¹⁰⁷⁶ Viz VĚRA SMOLOVÁ, *Benediktinské proboštví na Teslíně*, in: Podbrdsko 14, 2007, s. 24; KAREL NOVÁČEK – LIBOR PETR, *Praepositura in solitudo: Ostrovská cella Baštiny (Teslín) a archeologie nejmenších řádových založení*, Archeologické rozhledy 61, 2009, s. 293.

¹⁰⁷⁷ Viz DUŠAN FOLTÝN, *Celly a proboštví kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v rané středověkých Čechách*, in: Svätý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 278; V. SMOLOVÁ, *Benediktinské proboštví na Teslíně*, s. 17; ANTONÍN PROFOUS, *Místní jména v Čechách - jejich vznik, původní význam a změny, díl I. A-H*, Praha 1947, s. 30.

¹⁰⁷⁸ V. SMOLOVÁ, *Benediktinské proboštví na Teslíně*, s. 18; srov. RBM V/4, č. 1641, s. 736.

¹⁰⁷⁹ *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., Tomus I/2*, Praha 1971, č. 1687, s. 404.

¹⁰⁸⁰ *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum hussiticum praecedente*, Praha 1881, s. 87.

¹⁰⁸¹ LC VI, s. 40; LC VII, s. 35.

¹⁰⁸² K. NOVÁČEK – L. PETR, *Praepositura in solitudo*, s. 285-302.

¹⁰⁸³ Srov. PETR SOMMER, *Sázavský klášter*, Praha 1996, s. 21-33.

konstatuje, že spirituální rozměr a poustevnickou tradici nelze u zjevně odlehlých lokalit Nicova a Baštin vyloučit.¹⁰⁸⁴

Kostel ve Slaném už svým zasvěcením odkazuje ke klášteru Niederaltaich, kde sv. Gothard působil jako mnich a opat než se stal biskupem v Hildesheimu.¹⁰⁸⁵ V domácím prostředí pak toto patrocinium odkazuje ke klášterům v Břevnově a právě v Ostrově, které byly z Niederaltaichu před polovinou 11. století osazeny. Toto zasvěcení mohl získat slánský kostel až po roce 1131, kdy byl niederaltaišský mnich a hildesheimský opat kanonizován, což vzpomíná k příslušnému roku i kronika tzv. Mnicha sázavského a letopis tzv. Kanovníka vyšehradského.¹⁰⁸⁶ Zvláště vyprávění Kanovníka vyšehradského je ve vztahu k ostrovskému klášteru zajímavé: v jeho převyprávění zázraku v Běstvině totiž vystupuje nejen sv. Gothard, ale i velmož Mladota, jehož jméno je možná zaznamenáno ve falzu královské listiny, hlásící se do roku 1205. Josef Žemlička pak vyslovil domněnku, zda kostel ve vsi Slapy, o kterém Kanovník vyšehradský v příběhu běstvinského zázraku hovoří jako o místě kultu sv. Gotharda, není v důsledku písařské chyby spíše právě Slaný. Stejně tak je ale faktem, že Slapy leží v blízkosti vlastního ostrovského opatství.¹⁰⁸⁷ Podle Josefa Žemličky spadá výstavba kostela ve Slaném do 2. poloviny 12. nebo do počátku 13. století, kdy ostrovští benediktini v areálu i okolí pozdějšího města hojně množili svou držbu, s čímž souhlasí i Zdeněk Boháč.¹⁰⁸⁸ Žemlička také správně poukázal na fakt, že svatogothardské patrocinium je v rámci ostrovského klášterství výjimečné ve srovnání se zjevně oblíbeným zasvěcením sv. Jana Křtitele.¹⁰⁸⁹ I Slaný vystupuje v papežské listině z roku 1310 jako cela,¹⁰⁹⁰ roku 1331 je ale charakterizován jako klášter a kostel (*monasterium et ecclesia Slamensis*).¹⁰⁹¹ V rejstříku papežských desátků pak vystupuje jen město Slaný.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁴ D. FOLTÝN, *Celly a proboštství kláštera sv. Jana Křtitele*, s. 283.

¹⁰⁸⁵ GEORG STADTMÜLLER – BONIFAZ PFISTER, *Geschichte der Abtei Niederaltaich 741-1971*, Augsburg 1971, s. 100-106; JOSEF FLECKENSTEIN, *Godehard*, in: *Lexikon des Mittelalters* (CD-ROM).

¹⁰⁸⁶ *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 258; *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, s. 215. Srov. také ZDENĚK BOHÁČ, *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*, *Československý časopis historický* 21, 1973, s. 381.

¹⁰⁸⁷ Viz JOSEF ŽEMLIČKA, *Slaný – opožděné založení jednoho královského města*, in: *Slaný, české město ve středověku*, Kladno – Slaný 1997, s. 10; TÝŽ, *Úcta svatého Gotharda v přemyslovských Čechách*, in: *Světcí a jejich kult ve středověku*, České Budějovice 2006, s. 347-348.

¹⁰⁸⁸ Srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Vznik města Slaného: Příčiny a okolnosti pozdního konstituování jednoho královského města*, *Historická geografie* 29, 1997, s. 339-357; Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 29.

¹⁰⁸⁹ J. ŽEMLIČKA, *Úcta svatého Gotharda*, s. 348.

¹⁰⁹⁰ RBM II, č. 2243, s. 971.

¹⁰⁹¹ RBM III, č. 1723, s. 674.

¹⁰⁹² *Registra decimarum papalium*, s. 44.

Určitou záhadou je zmínka o plebánovi čili proboštovi ve Vilémku, jménem Jenko, při opatské volbě v roce 1401.¹⁰⁹³ Tato lokalita není jinde doložena. Zdeněk Boháč ztotožnil záhadnou lokalitu *Wilemek* s lokalitou Olešky u Říčan.¹⁰⁹⁴ Jak ale upozornil Dušan Foltýn, konfirmační knihy pražského arcibiskupství dokládají, že ke zdejšímu kostelu byli prezentováni světští kněží.¹⁰⁹⁵

6.3. Sázava

Byť sázavský klášter už coby fundace, spojená s váženým jménem sv. Prokopa, vstoupivšího na počátku 13. století mezi české světce,¹⁰⁹⁶ požíval ve středověkých Čechách nemalé úcty, zánik jeho archivu fakticky znemožňuje postihnout postavení Sázavy mezi českými a moravskými benediktinskými kláštery tak, aby tento obraz byl něčím víc než jen hypotézou.¹⁰⁹⁷ V tomto kontextu třeba chápat např. debatu o původu nejstarší sázavské donace, tedy o tom, zda prvotní zajištění nové klášterní fundace pocházelo z knížecího či Prokopova soukromého majetku.¹⁰⁹⁸ Úvahy o nejstarším hospodářském zázemí Prokopova kláštera vycházejí ze dvou zdrojů: na jedné straně z dikce prokopské legendy, označované jako *Vita minor*, jejíž původ je kladen do první třetiny 12. století,¹⁰⁹⁹ a údajů, zachycených v 70. letech téhož století anonymním Mnichem

¹⁰⁹³ LC VI, s. 40.

¹⁰⁹⁴ Z. BOHÁČ, *Ostrov*, s. 74.

¹⁰⁹⁵ LC VII, s. 155, 263. Srov. D. FOLTÝN, *Celly a probošství kláštera sv. Jana Křtitele*, s. 285, pozn. 6.

¹⁰⁹⁶ Srov. PETR SOMMER, *Svatý Prokop a jeho kult ve středověku*, in: Světci a jejich kult ve středověku, Praha 2006, s. 261-281; TÝŽ, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007, s. 173-182; PETR KUBÍN, *Kanonizace sv. Prokopa v roce 1204*, in: Svätý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 104-116; v kontradikci TÝŽ, *Byla kanonizace sv. Prokopa pouhou fikcí? K otázce datování Vita S. Procopii minor*, in: Z plnosti Kristovy. Sborník k devadesátinám Oto Mádra, Praha 2007, s. 222-230; souhrnně TÝŽ, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 245-255. Petr Kubín navazuje na text BERNARDA SCHIMMELPFENNIGA, *Heilige Päpste – päpstliche Kanonisationspolitik*, in: Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter, Sigmarining 1994, s. 73-100.

¹⁰⁹⁷ Srov. konstatování DUŠANA FOLTÝNA, *Patronátní kostely sázavského kláštera*, in: Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I, Praha 2005, s. 153. Těžko proto verifikovat slova *Mnicha sázavského*, in: FRB II, s. 240-241: „*Hoc in loco congruum videtur non debere praetermitti, qualiter coenobium Zazavense divinae dispositionis gratia exordium sumpserit, sed quibus principibus et qualiter ex tenui origine auctore deo in tantam, ut hodie cernitur, amplitudinem excreverit...*“

¹⁰⁹⁸ Viz MARTIN WIHODA, *Sázavský klášter v ideových souřadnicích českých dějin 11. věku*, in: Svätý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 237-250; P. SOMMER, *Svatý Prokop*, s. 110-122; LIBOR JAN, *K nejnovější literatuře o sv. Prokopovi a sázavském klášteře*, Český časopis historický 2009, s. 371-384; PETR SOMMER, *Stát, světec a raný středověk. Opat Prokop očima recenzentů*, Český časopis historický 2010, s. 287-305. U kořenů celé debaty ovšem stojí už studie VÁCLAVA NOVOTNÉHO, *Zur böhmischen Quellenkunde II. Der Mönch von Sazawa*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická 1910, s. 95-97. Srov. také ZDENĚK FIALA, *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310*, Praha 1975, s. 111-112.

¹⁰⁹⁹ Srov. *Středověké legendy prokopské. Jejich historický rozbor a texty*, Praha 1953, s. 278-283; srov. BOHUMIL RYBA, *Obrat v posuzování priorit prokopských legend a Břetislavových dekretů*, Strahovská knihovna 1968, s. 15-60; JANA NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 60; P. SOMMER, *Svatý Prokop*, s. 140-142.

sázavským.¹¹⁰⁰ Naposledy ovšem Martin Wihoda nabídl podnětnou hypotézu o odlišné filiaci obou textů, podle níž Vita minor vznikla až po sázavských letopisech a pro potřeby kanonizačního řízení a že tedy nemusí beze zbytku platit předpoklad, že Vita minor odráží více či méně věrně nedochovaný staroslověnský originál, resp. že Mnich sázavský do svého letopisu přepsal text Vita minor.¹¹⁰¹ Ke stejnému závěru dospěl po Wihodovi na základě revize jednotlivých stanovisek také Petr Kubín, který též pokládá sázavskou svatoprokopskou vsuvku ke Kosmově kronice za starší než je legenda Vita minor. S odkazem na Václava Novotného, který doložil, že tzv. kronika Mnicha sázavského je kompilací více autorů, datuje svatoprokopskou vsuvku, tzv. Exordium, do poloviny 12. století, zbytek letopisu pak tradičně do sklonku 70. let 12. století.¹¹⁰²

Pro historiky tak platí, že prameny, které se dotýkají života sv. Prokopa a tím i nejstarších dějin jeho kláštera, jsou problematické. V případě kroniky Mnicha sázavského je zase už na první pohled patrná jistá vnitřní nesoudržnost jím popisovaných dějů. Přesto, už s ohledem na žánr, dejme přednost tomu, co si o prvotním majetkovém nadání Prokopova kláštera myslel na sklonku 12. věku neznámý sázavský letopisec. Jeho dílo je (nehledě v tuto chvíli na časový odstup od popisovaných dějů) ostatně jediným pramenem, který na pokládanou otázku výmluvněji odpovídá. Ač se ani Mnich sázavský nezřídka literární stylizace a opakování topických schémat,¹¹⁰³ která snad přejímá ze svých předloh, už proto, že sepisuje – veden aktuálními potřebami svého společenství – dějiny svého

¹¹⁰⁰ K dataci ve stopách V. NOVOTNÉHO, *Zur böhmischen Quellenkunde II*, s. 1-124; TÝŽ, *Studien zur Quellenkunde Böhmens II. Der Mönch von Sazawa*, Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung 24, 1903, s. 552-602); MARIE BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepisectví*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 171-172; resp. J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura*, s. 74. Naposledy však JAN ZELENKA, *Kosmas, Mnich Sázavský, Jarloch a sedmdesátá léta 12. století*, in: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovaci, Praha 2009, s. 50-68, podnětně poukázal na fakt, že datace Mnichova textu úzce souvisí s interpretací Václava Novotného, který viděl v sázavské kronice aktualizaci událostí kolem Vladislavovy abdikace ve prospěch syna Bedřicha. Jan Zelenka v tomto ohledu předvzdělivě formuluje své výhrady vůči Novotného řešení a nabízí odlišnou interpretaci, chápající kroniku Mnicha sázavského především ve vazbě na autoritu Kosmovu. K tomu srov. EMIL PRAŽÁK, *Kosmas a Sázavský letopis*, Slavia 55, 1986, s. 255-256.

¹¹⁰¹ Viz M. WIHODA, *Sázavský klášter v ideových souřadnicích*, s. 238; k tomu srov. mínění M. BLÁHOVÉ, *Sázavské dějepisectví*, s. 176-177. Ke staroslověnské legendě srov. OLDŘICH KRÁLÍK, *Sázavské písemnictví 11. století*, Praha 1961; TÝŽ, *O existenci slovanské legendy prokopské*, Slavia 1964, s. 443-448; TÝŽ, *Znovu o existenci slovanské legendy prokopské*, Slavia 1966, s. 259-265; ve shodě s Králíkem JAROSLAV KADLEC, *K poměrům na Sázavě v 2. pol. XI. stol.*, Slavia 1966, s. 266-268. Existenci staroslověnské legendy odmítl již KAREL JELÍNEK, *Slovanská a latinská Sázava*, Slavia 1965, s. 123-131. Nejnověji takovou předlohu odmítají ANTONÍN KALOUS – JAN STEJSKAL, *Několik poznámek k nové edici legend o svatém Prokopovi*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 136; i P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 234.

¹¹⁰² V. NOVOTNÝ, *Zur böhmischen Quellenkunde*, s. 117-119; P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 219-245.

¹¹⁰³ Snad jen z povinnosti odkažme na „kanonickou“ práci ERNST ROBERT CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998.

kláštera,¹¹⁰⁴ sleduje jiný autorský záměr, více souznící s otázkami, jež prameni kladou dnešní historici, než žánr hagiografický. Zatímco *Vita minor* není v otázce majetkového nadání sázavského kláštera nijak konkrétní, Mnich sázavský naopak uvádí řadu detailů. Právě *Exordium*, říká Petr Kubín, bylo sepsáno se záměrem zajistit nezczizitelnost sázavského majetku.¹¹⁰⁵

Mnich sázavský udává (v souladu s *Vita minor*), jak se Prokop „odřekl domu a choti, polí, příbuzných i přátel ... a odešel do soukromí pouště.“¹¹⁰⁶ V této pasáži tedy Mnich sázavský (a stejně tak i *Vita minor*) zřetelně akcentuje poustevnickou podstatu Prokopova života.¹¹⁰⁷ Např. když poustevník knížeti Oldřichovi na jeho podiv nad svou skromností odpovídá, že se odřekl zcela světa pro lásku Boží a pro naději odměny shora.¹¹⁰⁸ Sázavský kronikář dále pokračuje líčením toho, jak se z Boží milosti šířila sláva poustevníková jména a lidé se k Prokopovi sbíhali a snášeli mu dary, ze kterých on živil žebráky a chudé.¹¹⁰⁹ Tak se stalo, že „po proběhnutí krátkého času blažený otec Prokop sebrav prostředky, jaké mohl, položil základ ve jménu Páně, vystavěl baziliku ke cti nejsvětější rodičky Boží Marie a svatého Jana Křtitele...“,“ kolem níž se pak konstituovalo řeholní společenství, řídící se zásadami sv. Benedikta.¹¹¹⁰ Dle samotného mnicha sázavského „některé věci, nezbytné ke klášterní potřebě“ dodal fundaci kníže Oldřich.¹¹¹¹ Oldřichovu donaci pak potvrdil – po Prokopově vysvěcení opatem – nový kníže Břetislav.¹¹¹² Zde nastává mezi Mnichem sázavským a Prokopovým menším životem první větší nesoulad – *Vita minor* totiž iniciativu přičítá výhradně knížeti Břetislavovi, z jehož vůle byl Prokop povýšen na opata a klášteru bylo dodáno potřebné zázemí k životu.¹¹¹³ Tento Oldřichův, resp. Břetislavův akt se však stal předmětem sporu, který je podnes předmětem výše zmíněných polemik: proti knížecí vůli totiž vystoupili se svými nároky (podle Mnicha

¹¹⁰⁴ Pojem klášterní kronika chápou v kontextu prací JÖRGA KASTNERA, *Historiae foundationum monasteriorum. Frühformen monastischer Institutionsgeschichtschreibung im Mittelalter*, München 1974; HANZE PATZE, *Klostergründung und Klosterchronik*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 1977, s. 89-121; ALOISE SCHMIDA, *Die foundationes monasteriorum Bavariae. Entstehung – Verbreitung – Quellenwert*, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter*, Sigmaringen 1987, s. 581-646.

¹¹⁰⁵ P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 236.

¹¹⁰⁶ *Mnich sázavský*, s. 241; srov. *Vita minor*, in: *Středověké legendy prokopské*, Praha 1953, s. 132.

¹¹⁰⁷ P. SOMMER, *Svatý Prokop*, s. 115, přesvědčivě poukázal na shodu s Matoušovým evangeliem; JIŘÍ SLÁMA, *Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 101, zase upozornil na svouvislost s líčením života sv. Benedikta. Na ovlivnění benediktinskou hagiografií upozorňují též A. KALOUS – J. STEJSKAL, *Několik poznámek k nové edici*, s. 138-139.

¹¹⁰⁸ *Mnich sázavský*, s. 242.

¹¹⁰⁹ Tamtéž, s. 242.

¹¹¹⁰ Tamtéž, s. 242-243; srov. *Vita minor*, s. 135.

¹¹¹¹ *Mnich sázavský*, s. 243.

¹¹¹² Tamtéž, s. 244.

¹¹¹³ *Vita minor*, s. 140-141.

sázavského bezprávně)¹¹¹⁴ blíže neurčení dědicové (*heredes*).¹¹¹⁵ Kníže Břetislav však údajně nechtěl rušit otcovu vůli, proto při rozsoudil a opatu Prokopovi daroval „*všechn užitek z vody a lesa v řečených mezích, vykoupil pole a louky, ležící po obou stranách řeky, za svědectví a potvrzení svého syna Vratislava a svých předních mužů za šest set denárů a postoupil je písemně a před právními svědky zpět opatu Prokopovi.*“¹¹¹⁶ Z vlastní štědrosti a pro spásu své duše pak klášter nadal dalším majetkem: odevzdal mnichům zemi až k lesu Strnovníku, ves Skramníky a jeden rybník.¹¹¹⁷ Výrazně odlišné pojetí nezastává ani Vita minor. Ta sice sděluje, že Prokop vystavěl kostelík (*basilica*) k počtě Panny Marie a Jana Křtitele, ale na rozdíl od Mnicha sázavského vůbec neudává, že by se tak mělo stát z vlastních prostředků. Vybavení komunity pro klášterní život je výslovně připisováno až knížeti Břetislavovi I.¹¹¹⁸ Z popisu knížecí (je v podstatě jedno, zda Oldřichovy nebo Břetislavovy) donace lze i s ohledem na časový odstup informátora od popisovaných událostí usuzovat, že klášter dostal do začátku relativně rozlehlé území s vybavením, které skýtalo potenciál saturovat základní životní potřeby konventu.¹¹¹⁹

Mnich sázavský také zmiňuje naprostý hospodářský rozvrat Prokopova kláštera poté, co se v jeho zdech roku 1097 usadila nově příchozí skupina z Břevnova pocházejících mnichů. Z existenciální nouze je údajně vytrhla až velkomyslnost a podpora ze strany knížete Břetislava II. Kronikář pak pokračuje chválou na nového opata, někdejšího břevnovského probošta Dětharda, jehož vykresluje jako vpravdě druhého zakladatele kláštera, za jehož moudré správy se postavení sázavského ústavu upevnilo po předchozích zmatených a nelehkých časech.¹¹²⁰ Sázavský letopisec nadto informuje, že opat Děthard se zasloužil i o rozšíření majetkového zázemí kláštera, „*totiž usedlosti, statky, nevolníky, výhostem propuštěné, dobrovolně upsané, sluhy a služby, země i vinice, lesy s horami i*

¹¹¹⁴ Mnich sázavský, s. 244.

¹¹¹⁵ Tamtéž, s. 244. K pojmu *heres, hereditas* srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Hmotné vybavení kláštera na Sázavě do konce 12. století (s výhledem do roku 1419)*, Sázavsko 7, 2000, s. 10; L. JAN, *K nejnovější literatuře o sv. Prokopovi*, s. 380-382; TÝŽ, *Hereditas, výsluha, kastelánie. Několik poznámek k terminologii a metodologii současné historiografie přemyslovského období*, Časopis Matice moravské 2009, s. 461-472; TÝŽ, *Hereditates a soudy statut Konráda Oty*, in: *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 19-22; P. SOMMER, *Stát, světec a raný středověk*, s. 294-295, 300. Na proměnlivost interpretačních modelů a různého chápání těchto pojmů podnětně upozorňuje studie ARONA JAKOVLEVIČE GUREVIČE, *Feudalismus před soudem historiků aneb O středověké „rolnické civilizaci“*, Dějiny – teorie – kritika 2008, s. 7-38.

¹¹¹⁶ Mnich sázavský, s. 244. Srov. *Kosmova kronika česká*, Praha 1975, s. 213.

¹¹¹⁷ Mnich sázavský, s. 244.

¹¹¹⁸ Vita minor, s. 135, 140.

¹¹¹⁹ J. ŽEMLIČKA, *Hmotné vybavení kláštera na Sázavě*, s. 10; srov. JOSEF BUBENÍK, *K topografii původní pozemkové držby sázavského kláštera*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 16, 1975, s. 295-302.

¹¹²⁰ Mnich sázavský, s. 252.

rovinami, s vodami a strouhami i s rybníky.¹¹²¹ Klášter konkrétně získal roku 1132 od paní Přibyslavi ves Hostivař u Prahy i s přilehlými polnostmi, loukami a lesem i veškerou čeledí a další (posléze zaniklá) ves Bosákovice.¹¹²² Tentýž pramen ještě líčí nástup opata Silvestra po Děthardově smrti roku 1134. Opatu Silvestrovi pak připisuje péči o zvelebení a rozmnožení věci kláštera, obsáhle se zmiňuje o čilém stavebním ruchu v sázavském klášteře této doby. Baziliku, zasvěcenou sv. Michalovi, nechal sázavský opat vystavět i ve vsi Mnichovice (u Říčan).¹¹²³ Logicky zní názor, že název této vsi lze klást do souvislosti s ranou klášterní kolonizací.¹¹²⁴

Formulace první části kroniky tak řečeného Mnicha sázavského, jež byla sepsána patrně za účelem verifikace klášterní majetkové držby,¹¹²⁵ ukazuje na to, jak si ve 12. století sázavský konvent představoval vlastní historii. Mnich sázavský na stránkách svého doplnění Kosmova textu vykresluje Sázavu jako knížecí fundaci, leč s určitým podílem zdrojů, které měl Prokop obdržet od zbožných věřících. Nedomnívám se, že by sdělnost pramenů byla taková, aby bylo možno dalekosáhle hodnotit kvalitu soukromé držby v Čechách první poloviny 11. století (k opatrnosti nabádá už fakt, že kníže Břetislav měl pojistit sázavské majetky písemnou formou, což by bylo jedno z prvních takových pořízení v přemyslovském knížectví),¹¹²⁶ jak se o to literatura snaží.¹¹²⁷ Především je ale podle

¹¹²¹ Tamtéž, s. 252.

¹¹²² Tamtéž, s. 258.

¹¹²³ Tamtéž, s. 259, 262, 267.

¹¹²⁴ Srov. D. FOLTÝN, *Patronátní kostely Sázavského kláštera*, s. 155.

¹¹²⁵ L. JAN, *K nejnovější literatuře o sv. Prokopovi*, s. 381; srov. JAROSLAV KADLEC, *Svatý Prokop. Český strážce odkazu cyrilometodějského*, Praha 2000, s. 53. P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 236-237, usuzuje, že se zde obráží obava sázavských mnichů z konkurence představované premonstráty a cisterciáky. Třebaže se domnívám, že obecně vzato se toto pnutí v české historiografii přečnuje a zapomíná se na to, že známe toliko dva příklady, kdy byl starší benediktinský konvent nahrazen novějším reformním řádem, v případě Sázavy nelze tento aspekt vyloučit, už proto, že zde našli nový domov mniši, kteří museli opustit Želiv a přenechat jej premonstrátům ze Steinfeldu. Blíže srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Vita contemplativa, vita apostolica? Středověké mnišství v interakci mezi normou a reformou*, *Církevní dějiny* 10, 2012, s. 21-45; PETR HEJHAL – JOSEF ŠRÁMEK, *Glosy k raně středověkým dějinám Želiva*, in: *Archeologie východních Čech. Supplementum 1. Sborník k počtě Jiřího Kalfersta*, Hradec Králové 2014, s. 87-92.

¹¹²⁶ Viz názor J. KADLECE, *Svatý Prokop*, s. 53. Ohledně onoho písemného stvrzení srov. M. BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepisectví*, s. 176-178; v širším kontextu pak VÁCLAV HRUBÝ, *Tři studie k české diplomacie*, Brno 1936, s. 1-73; ZDENĚK FIALA, *K počátkům listin v Čechách*, *Sborník historický* 1953, s. 27-45; TÝŽ, *K otázce funkce našich listin do konce 12. stol.*, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity C7*, 1960, s. 5-34; IVAN HLAVÁČEK, *The Use of Charters and Other Documents in Přemyslide Bohemia*, in: *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*, Turnhout 2000, s. 133-144.

¹¹²⁷ Např. (byť opatrně) MARTIN WIHODA, *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, in: *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007, s. 22; srov. TÝŽ, *Sázavský klášter v ideových souřadnicích*, s. 239-240; výslovně o tom, že „Prokop ze svých prostředků vystavěl kostel a zabezpečil fungování komunity“ mluví PETR KOPAL, *Sázavský klášter jako středisko tzv. staroslověnské liturgie*, in: *Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I*, Praha 2005, s. 143. Kompromisní stanovisko zformulovala M. BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepisectví*, s. 179, podle níž tím, že Prokop shromáždil prostředky na stavbu kostela, lze o Sázavě mluvit jako o soukromém založení – „to se však opírá o autoritu knízat jakožto podporovatelů Prokopových štědrých donátorů a ochránců kláštera.“

mého názoru zřejmé, že sázavský řeholník v závěru 12. věku neměl povědomí o tom, že by sv. Prokop nadal fundaci nějakým svým soukromým majetkem, což by bylo jistě zformulováno pregnančně, aby více vynikly nároky sakralizované Prokopovou autoritou. Prokopovi je zde přičítána toliko stavba kostela, což v praxi nemusela být nijak velké stavba (je dostatečně doloženo, že první konventní stavby byly povětšinou dřevěné a ke stavbě kamenných budov docházelo až s poměrně velkým odstupem).¹¹²⁸ Není proto třeba předpokládat žádnou ekonomicky náročnější Prokopovu donaci a odtud uvažovat o tom, že Prokop pocházel z velmožského rodu, čemuž protirečí už zmínka o Chotouni jako rodišti. Ani tento údaj nelze verifikovat, vypovídá ale o tom, že anonymní mnich sázavský nepokládal Prokopa za urozeného člověka.¹¹²⁹ K zásadnějšímu majetkovému nadání sázavské fundace došlo patrně až z rozhodnutí knížete.¹¹³⁰ Stejně tak je možné, přijmeme-li výklad Petra Kubína o datu a důvodech vzniku tzv. Exordia, že opatrný náznak o vlastní Prokopově iniciativě na vzniku kláštera, byl pouze legitimizační rétorickou figurou, kterou se chtěl sázavský konvent pojistit před osudem želivských spolubratří.¹¹³¹ Pak se ale jedním dechem nabízí otázka, proč se opatrně naznačil jen Prokopův podíl na vzniku sázavského kostela a nebylo využito i zajištění majetkového zázemí, které se ve 12. století již opatrně v pramenech vyjevuje. Analogií by mohl být známý příklad Mstišova kostela v Bílině či Zbyhněvova kostela v Úněticích, kdy byla dispozice nemovitým majetkem omezena jeho postoupením kostelu, tj. světcí. Ovšem ani v těchto případech nevládne konsensus ve věci jejich interpretace.¹¹³² A nakonec nezapomeňme, že život sv. Prokopa je líčen podle vzoru života sv. Benedikta, tedy je zde silný vliv monastické topiky.¹¹³³

¹¹²⁸ P. SOMMER, *Svatý Prokop*, s. 62-68, konkrétně k Sázavě s. 115, 122-137.

¹¹²⁹ Srov. J. SLÁMA, *Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti*, s. 102; P. SOMMER, *Svatý Prokop*, s. 90-91.

¹¹³⁰ Jak trefně podotkl JOSEF BUBENÍK, *Ekumena Sázavska*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 166, Prokopův klášter při jihovýchodním okraji původní středočeské domény Přemyslovců a tedy mohl být součástí širších Břetislavových plánů.

¹¹³¹ Srov. P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 238.

¹¹³² Viz M. WIHODA, *Kníže a jeho věrní*, s. 22; shodně LIBOR JAN, *K počátkům české šlechty. Družina, beneficium, pozemkové vlastnictví*, in: *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007, s. 45. Přesně opačně interpretuje bílinský případ PETR SOMMER, *Církev a český stát od 10. do 13. století*, in: *Przemysł i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii*, Poznań 2006, s. 49; shodně s ním JOSEF ŽEMLIČKA, *K pozemkové výstavbě české nobility ve starším středověku*, *Český časopis historický* 2012, s. 204-205. K opatrnosti v tomto případě vybízejí také JAN KLÁPŠTĚ, *O rané šlechtě v českých zemích. Malý náčrt velkého tématu*, in: *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnítí. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*, Praha 2011, s. 62; a TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *K problematice pozemkové držby českých velmožů a družiníků v období 11.-12. století*, *Studia Mediaevalia Bohemica* 2009, s. 178-180. O donaci kněze Zbyhněva ZDENĚK SMETÁNKA, *Legenda o Ostožovi*, Praha 2004, passim; TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Paní Bohatěj a její blízcí*, in: *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007, s. 55-62.

¹¹³³ *Středověké legendy prokopské*, s. 40-42, 50-52; METHOD K. KLEMENT, *Jsem ražen z českého kovu. Několik kapitol o sv. Prokopovi, Sázavě a Emauzích*, Praha 2002, s. 19-26; PAVLÍNA RYCHTEROVÁ,

Na druhou stranu mnichova slova o tom, že nároky oněch dědiců byly nespravedlivé, myslím neumožňují soudy o tom, jaký byl vztah zeměpána k tomuto majetku – sázavský benediktin se především bránil úchvatu vlastního zboží. V prokopském založení podle mého nelze hledat ani doklad totálního knížecího vlastnictví půdy a lidí – už proto, že z pramene je očividné, že kníže nemohl darovanými majetky disponovat jen dle své libovůle, neboť vedle souhlasu syna a velmožů (lze tu uvažovat o tom, že dotyční vystupovali v rámci celého aktu pouze jako jeho svědci) musel uspokojit nároky oněch dědiců zaplacením jisté finanční částky.¹¹³⁴ Jako platné memento se přímo nabízí zopakovat slova excelentního ruského medievisty Arona J. Gureviče: „*Interpretace středověkého textu medievistou pracujícím na přelomu 20. a 21. století nemůže být z principu identická s verzí, jež je zachycena v tomto textu. Ale nejobtížnější je nepodsouvat historickému svědectví naše dnešní soudy (což se bohužel v pracích historiků stává velmi často) a pokusit se najít oporu pro jinou, přesvědčivější interpretaci v samotném textu.*“¹¹³⁵ Vlastně ani tento text nemůže než zopakovat slova Martina Wihoda, že „*příběh sázavského kláštera rozhodně nelze označovat za naprosto srozumitelnou a již vůbec ne uzavřenou kapitolu českého středověku.*“¹¹³⁶

Faktický zánik kláštera a jeho sekularizace v husitských válkách se neblaze odrazily na dochování většiny pramenů, spjatých v klášteřem samotným. Pokud je naše povědomí o majetkovém zázemí sázavského kláštera v době knížecí víc než torzovité, lepší představa nevytane ani s nástupem 13. století, kdy jsou už písemné prameny přece jen čtenější. Jak konstatoval Josef Žemlička, v případě Sázavy postrádáme pro přelom 12. a 13. století poměrně obvyklé písemné pořízení, obsahující výčet statků a příjmů kláštera náležejících a nelze se ani domýšlet, zda takový dokument vůbec existoval.¹¹³⁷ Nepochybuje se přitom, že z nějakých záznamů pamětního rázu vycházel v 70. letech 12. století anonymní Mnich sázavský při sepisování sázavského dodatku ke Kosmově kronice – takovou indicií je např. pasáž o Prokopově úmrtí, z níž číší duch souvěkých nekrologií.¹¹³⁸ Do dnešní doby se ve fondu kláštera na Sázavě vlastně dochovala jedna jediná listina z roku 1433, která je sama

Koncepce mnišství v nejstarších prokopských legendách, in: Colloquia Mediaevalia Pragensia 3. Historia Monastica I, Praha 2005, s. 145-152.

¹¹³⁴ Označení raného přemyslovského státu jako knížecí vesnice výslovně používá DUŠAN TŘEŠTÍK, *Proměny české společnosti ve 13. století*, Folia Historica Bohemica 1, 1979, s. 142; kde navazuje na svou starší studii *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*, Československý časopis historický 19, 1971, s. 537-564.

¹¹³⁵ A. J. GUREVIČ, *Feudalismus před soudem historiků*, s. 12.

¹¹³⁶ Viz M. WIHODA, *Sázavský klášter v ideových souřadnicích*, s. 237.

¹¹³⁷ Srov. J. ŽEMLIČKA, *Hmotné vybavení kláštera na Sázavě*, s. 9.

¹¹³⁸ M. WIHODA, *Sázavský klášter v ideových souřadnicích*, s. 238; P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 235.

listinou příjemeckou.¹¹³⁹ V jedné formulářové sbírce se lze dočíst, že někdy kolem roku 1280 prodal sázavský opat část polností v kouřimském kraji Dětrichovi z Kouřimi.¹¹⁴⁰ Formulářové sbírky jsou však v tomto ohledu velice nespolehlivý pramen.¹¹⁴¹ Sázava byla údajně mezi kláštery neblaze postiženými za bezvládní po smrti krále Přemysla Otakara II. po roce 1278, kdy musel konvent přistoupit k rozprodeji části klášterních statků.¹¹⁴² Na počátku 14. století se však klášter patrně po ekonomické stránce zmátořil, neboť za opata Matěje sázavský konvent v roce 1315 přikročil k pokračování stavby nového konventního kostela i přestavby kláštera v duchu vrcholné gotiky. Tato stavba pokračovala po celé 14. století a byla přerušena výbuchem husitských bouří a zánikem sázavské komunity.¹¹⁴³ V roce 1321 věnoval sázavský konvent vyšehradskému proboštovi a královskému kancléři Janu Volkovi do doživotní držby dvůr v Taticích nedaleko Chotouně. V roce 1337 pak Nezamysl z Talmberka směnil majetky se sázavským klášteřem a této transakci vděčíme do zmínku o tom, že sázavské dominium zahrnovalo ves Mrchojedy. Další informace o majetkovém zázemí sázavského opatství nabízí až doba husitská a pohusitská prostřednictvím zástavních listin Zikmunda Lucemburského.¹¹⁴⁴ V tomto případě už ale nejsme s to rozklíčovat jak a především kdy klášter tyto majetky nabyt. V roce 1427 klášter a jeho příslušenství drželi bratři Sezema a Boček Jevišovičtí z Kunštátu (ten se ale roku 1432 zase psal sezením na Jevišovicích, Sezema se sezením na Sázavě připomíná naposled roku 1433).¹¹⁴⁵ Klášter a jeho příslušenství v širším okolí (až u Kouřimi, Českého Brodu a Kostelce nad Černými lesy) připadly v roce 1436 Jana Zajímačovi z Kunštátu. Bývalé

¹¹³⁹ Národní archiv v Praze, fond Listiny českých zrušených klášterů 1115-1784, inv. č. 566.

¹¹⁴⁰ RBM II, č. 1203, s. 521.

¹¹⁴¹ Upozorňuje J. ŽEMLIČKA, *Hmotné vybavení kláštera na Sázavě*, s. 11.

¹¹⁴² Tuto informaci udává bez odkazu JOSEF ŠUSTA, *České dějiny, díl II.1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 317. KVĚTA REICHERTOVÁ A KOL., *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*, Praha 1988, s. 122. formulaci přejímají a odkazují vedle Šusty na Dalimilovu kroniku, leč neurčitě. Zde však v líčení událostí mezi Přemyslovou smrtí a vládou Václava II. není o Sázavě zmínky, kronikář jen velmi povšechně, třebaže s imaginací mu vlastní, popisuje hladová léta, která nastala tři roky po smrti krále Otakara. Tzv. *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, s. 332, sice zmiňují, že klášterům nastaly za braniborského správcovství těžké časy, Sázava zde ale na rozdíl od Oseka, Břevnova, Vilémova či Teplíc není výslovně jmenována. S ohledem na to, že kolem v podstatě sousedního Vilémova protáhla habsburská vojska během tažení na Prahu, lze uvažovat o postižení Sázavy jako o pravděpodobném. Letopisec ostatně píše následující: „*De remotioribus monasteriis a civitate Pragensi, quod similia perpessi sunt, loqui non audeo, quia multa graviora.*“ Viz *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, s. 332. Podobně *Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla*, in: FRB II, s. 349: „*Eo tempore spoliata sunt omnia claustra monachorum, Cisterciensium, Griseorum, Nigrorum, Cruciferorum, sanctimonialium et canonicorum ceterorumque clericorum per totum regnum Bohemiae...*“

¹¹⁴³ EMANUEL POCHE, *Stavba kláštera sázavského v době gotické*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 42, 1934, s. 97-120; K. REICHERTOVÁ A KOL., *Sázava*, s. 138; PETR SOMMER, *Sázavský klášter*, Praha 1996, s. 21-22. Ohledně data srov. JOSEF VÍTĚZSLAV ŠIMÁK, *Bohemica v Lipsku*, Praha 1907, s. 10: „*Anno domini M^oCCC^oXV^o Mathias abbas et primam inceptit fundationem et primum lapidem posuit.*“

¹¹⁴⁴ J. ŽEMLIČKA, *Hmotné vybavení kláštera na Sázavě*, s. 11-12.

¹¹⁴⁵ AČ III, č. 245, s. 498; srov. K. REICHERTOVÁ A KOL., *Sázava*, s. 250; MIROSLAV PLAČEK – PETER FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 170-176, 198.

klášterní panství tehdy zahrnovalo městečko Sázavu, vsi Bělokozly, Čeřenice, Mstišovice, Choratice, Blatce, Dojetřice, Samechov, Křivolaje, Píseč, Pyskočely, Rovná, městečko Skalice, Chlum, Kozly, Bystřice, Stará Hůra, Vlkančice, Drletín, Horní a Dolní Kruty, Přestavky, Březinka, Teplá, Újezdec, Lazce, Radvanice, Podhradice, Mrchojedy, Přívlačky, Samopše, Skryje, Bylina, Doubravičany, Skramníky, Nesmeň, Machotín a poplužní dvůr ve Vestci.¹¹⁴⁶ V roce 1463 pak král Jiří z Poděbrad zapsal zboží kláštera sv. Prokopa Slavatovi z Chlumu a Košumberka, zejména zboží zbýšovské, tedy vsi Táborovu Lhotu, Čejkovice, Proboštovu Lhotu a Opatovice spolu s dvory, polnostmi, lesy, rybníky, pastvinami, platy a dalším příslušenstvím.¹¹⁴⁷ Jiné statky mezi Humpolcem a Německým Brodem, tj. vsi Babice, Kojkovice, Pelhřimovec, Vitonín, Lhota, Přibyně, Michalovice, Kvasetice, Radňov, Květenov, Kojičín, Bezděkov, Kaliště, Rapotice, Chýška, Hořelka, Zahradčice, Přiesek, Snět, Syrov a městečko Mnichovice, získal zápisem od císaře Zikmunda Lucemburského Mikuláš Trčka z Lípy.¹¹⁴⁸ Někdejší tábořský kněz Bedřich ze Strážnice získal v roce 1437 od císaře Zikmunda vedle jiného někdejší klášterní ves Chotouchov u Kouřimi,¹¹⁴⁹ v sousedství ležící ves Pučery s dvorem Zikmund zapsal Zacharovi z Řeneč.¹¹⁵⁰ Pět lánů v klášterní vsi Hostivař připadlo Janu Rakovnickému z Perče, samotnou ves Hostivař získal v roce 1437 Jan Zajímač z Kunštátu, dvůr ve Skramníkách byl panovníkem přiznán Olfartovi z Radimě.¹¹⁵¹

Jak však poukázal Dušan Foltýn, tuto nemilou situaci lze částečně s jistou opatrností doplnit o prameny jiné provenience – v první řadě se nabízí konfirmační knihy pražského arcibiskupství, kde jsou evidovány farní kostely, v nichž držel sázavský konvent patronátní práva, byť až od poloviny 14. století.¹¹⁵² Takový kostel stával ve vsi Skramníky, která patřila k nejstarší části sázavského klášterního panství a jmenován je k roku 1352 v rejstříku papežských desátků,¹¹⁵³ údaj z roku 1356 pak jako patrona tohoto kostela uvádí sázavského opata¹¹⁵⁴ a tento stav potvrzují prameny i pro další léta (1397, 1407 a 1414).¹¹⁵⁵ Před rokem 1419 se sázavský konvent pokusil získat souhlas s inkorporací tohoto kostela a za aktivní pomoci krále Zikmunda získal v roce 1421 příznivé vyjádření papeže Martina

¹¹⁴⁶ *Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480*, Praha 1914, č. 1412, s. 194.

¹¹⁴⁷ AČ IX, č. 85, s. 320-321.

¹¹⁴⁸ *Zbytky register*, č. 1336, s. 185, č. 1403, s. 193; AČ I, č. 201, s. 531.

¹¹⁴⁹ *Zbytky register*, č. 1441, s. 198.

¹¹⁵⁰ Tamtéž, č. 1448, s. 199.

¹¹⁵¹ Tamtéž, č. 1509, s. 206, č. 1524, s. 208, č. 1549, s. 212.

¹¹⁵² Viz D. FOLTÝN, *Patronátní kostely Sázavského kláštera*, s. 153.

¹¹⁵³ *Registra decimarum papalium*, Praha 1873, s. 51.

¹¹⁵⁴ LC I/1, s. 57.

¹¹⁵⁵ LC V, s. 277; LC VI, s. 203; LC VII, s. 122-123.

V., jenž pověřil opata kláštera ve Vilémově, aby inkorporaci realizoval.¹¹⁵⁶ Toto rozhodnutí ale již nemohlo být realizováno, neboť jak Sázava, tak Vilémov již byly v rukou husitů. Další kostel se nacházel v klášterní vsi Hostivař, kterou klášter získal od paní Přibyslavy v roce 1132. Držba patronátu sázavským konventem je zde doložena k roku 1372 a další záznamy platnost stavu potvrzují.¹¹⁵⁷ Ještě předtím roku 1362 vystupuje sázavský opat Albert jako vlastník vsi.¹¹⁵⁸ Zmíněn už byl také kostel, vystavěný opatem Silvestrem v Mnichovicích. S ohledem na dobu ustavení patřičných úředních knih je patronát sázavského kláštera ke zdejšímu kostelu doložen k roku 1354 a další doklady jsou dochovány po celý zbytek 14. století.¹¹⁵⁹ Další patronátní kostely vlastnil sázavský klášter na Kouřimsku. Kostel v Horních Krutech je doložen k roku 1400,¹¹⁶⁰ kostel ve Vavřinci je zmíněn k roku 1352,¹¹⁶¹ klášter je jako patron uveden zanedlouho poté, roku 1359.¹¹⁶² Patrocinium sv. Vavřince je však indicií, která naznačuje starší osídlení oblasti.¹¹⁶³ Patronátní práva sázavského kláštera ke kostelu v Polních Voděradech jsou pak doložena k roku 1357.¹¹⁶⁴ Ves Voděrady nepatřila Sázavě celá, podle falza z 12. století zde byla majetkově zainteresována také vyšehradská kapitula, ale patronem kostela byl toliko benediktinský konvent.¹¹⁶⁵ K roku 1359 je ve vsi také zmiňován dvůr v režii sázavského kláštera.¹¹⁶⁶ Od roku 1371 sázavský konvent dosazoval kněze ke kostelu ve vsi Lochy u Čáslavi (další doklady pocházejí z prvních desetiletí 15. století).¹¹⁶⁷

Pouze jedním z držitelů patronátního práva byl sázavský konvent ve vsi Skvrňově, jak ukazuje zápis k roku 1364.¹¹⁶⁸ Stejným způsobem držel klášter patronát ke kostelu v Rovné u Stříbrné Skalice, jenž je poprvé doložen roku 1417,¹¹⁶⁹ zatímco v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství je tento kostel uveden již k roku 1361.¹¹⁷⁰ Taktéž až na počátku 15. století, v roce 1405, bratři z Chlumu jako držitelé patronátních práv navrhli sázavského řeholníka Michala jako duchovního správce ke kostelu ve Vlkanči nedaleko sázavského

¹¹⁵⁶ MVB VII/1, č. 480, s. 213; č. 749, s. 318-319; č. 759, s. 321.

¹¹⁵⁷ LC II, s. 82; LC V, s. 280; LC VI, s. 119.

¹¹⁵⁸ LE, č. 68, s. 36.

¹¹⁵⁹ LC I/1, s. 9; s. 126; LC I/2, s. 96; LC III-IV, s. 5; LC VI, s. 8.

¹¹⁶⁰ LC VI, s. 21; dále LC LC VI, s. 56, s. 67.

¹¹⁶¹ *Registra decimarum papalium*, s. 51.

¹¹⁶² LC I/1, s. 86; dále

¹¹⁶³ D. FOLTÝN, *Patronátní kostely Sázavského kláštera*, s. 156.

¹¹⁶⁴ LC I/1, s. 57-58.

¹¹⁶⁵ CDB I, č. 387, s. 375.

¹¹⁶⁶ LE I, č. 24, s. 15.

¹¹⁶⁷ LC II, s. 62; LC VI, s. 271; LC VII, s. 39, 283.

¹¹⁶⁸ LC I/2, s. 42.

¹¹⁶⁹ LC VII, 242.

¹¹⁷⁰ LC I/1, s. 151.

Zbýšova.¹¹⁷¹ V témže roce byl ke kostelu ve Stonařově, který ovšem patřil už do olomoucké diecéze, dosazen sázavský bratr Jan. V roce 1411 byl dosazen na místo plebána při kostele v Ratajích nad Sázavou sázavský mnich Dětfich, a to na návrh Hanuše z Lipé,¹¹⁷² v roce 1416 však nový patron Ptáček z Pirkštejna dosadil k tomuto kostelu kněze světského.¹¹⁷³ V roce 1417 byl sázavský řeholník Matěj navržen Oldřichem z Talmberka jako plebán ke kostelu v Úzicích.¹¹⁷⁴

Sázavský klášter měl krom toho přímo inkorporovány tři fary – kostel v dnešní Sázavě-Černých Budech (ten se ale v konfirmačních knihách v podstatě neobjevuje),¹¹⁷⁵ v Dřevíči a ve Zbýšově. Dřevíčský kostel byl patrně vůbec nejvzdálenější farou, která byla ze Sázavy obhospodařována a angažmá benediktinů je zde doloženo k roku 1368, kdy je „*ad preposituram in Drzewnicz*“ presentován „*prepositus*“ Valentin.¹¹⁷⁶ Naposled je v Dřevíči zmiňován probošt Václav v roce 1405.¹¹⁷⁷ Historie Dřevíče byla ovšem starší a bohatší. Zdejší hrad (*munutissimum castrum nomine Drevic*) jmenuje k roku 1002 jako místo pobytu knížete Oldřicha Kosmas¹¹⁷⁸ a následně hrad sloužil jako sídlo knížecích úředníků a centrum dřevíčské provincie (*provincie Dreuics*).¹¹⁷⁹ Větší význam ale v rámci sázavského klášterství hrálo proboštství ve Zbýšově na Čáslavsku, k němuž patřily i další zboží: Táborova Lhota, Čejkovice, Proboštova Lhota, Opatovice a části vsí Damírov, Petrovice a Komárov.¹¹⁸⁰ V konfirmačních knihách pražského arcibiskupství je Zbýšov (*prepositura in Swissow*) doložen k roku 1362 díky rezignaci probošta Racka,¹¹⁸¹ k roku 1369 je zmíněn v registrech papežských desátků (*praepositura in Zbissaw/Sbissow*).¹¹⁸²

Třebaže ještě August Sedláček udával, že ve Zbýšově bylo zřízeno sázavské proboštství někdy před rokem 1360 s odkazem na výše zmíněného probošta Racka,¹¹⁸³ existenci sázavské prepozitury můžeme doložit o desetiletí dříve. Zbýšov se výrazně zapsal do historie ve 20. let 14. století, kdy došlo k dramatickému sporu mezi sázavským opatem Matějem a opozicí, vedenou právě zbýšovským proboštem Velislavem. Hlavní spor se vedl o údajně špatné hospodaření opata Matěje. Zdeňka Hledíková usoudila, že Matěj vedl

¹¹⁷¹ LC VI, s. 138.

¹¹⁷² LC VII, s. 37.

¹¹⁷³ S odkazem na Augusta Sedláčka uvádí D. FOLTÝN, *Patronátní kostely sázavského kláštera*, s. 158.

¹¹⁷⁴ LC VII, s. 216.

¹¹⁷⁵ LC VI, s. 162. Srov. D. FOLTÝN, *Patronátní kostely sázavského kláštera*, s. 160.

¹¹⁷⁶ LC I/2, s. 110.

¹¹⁷⁷ LC VI, s. 156, 162.

¹¹⁷⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH SS, NS II, Berlin 1923, s. 64.

¹¹⁷⁹ CDB I, č. 278, s. 244; č. 393, s. 406.

¹¹⁸⁰ AČ IX, s. 320-321.

¹¹⁸¹ LC I/1, s. 170.

¹¹⁸² *Registra decimarum papalium*, s. 29.

¹¹⁸³ AUGUST SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1908, s. 1013.

klášter asi dost „šlechticky“, čímž vzbudil nevoli bratří.¹¹⁸⁴ Spor mezi členy sázavského konventu byl zjevně bouřlivý, dostal se až před kurii, kam spor delegoval probošt Velislav poté, co se mu od administrátora pražské diecéze Oldřicha z Paběnic nedostal odpovědi na jeho stížnosti a sám byl z kláštera vypuzen opozicí, stojící při Matějovi. Opat Matěj po Velislavově odvolání do Říma přislíbil nápravu stavu a Velislav se do kláštera vrátil. Na stranu opata Matěje se vedle Oldřicha z Paběnic nejspíše postavil i břevnovský opat Bavor z Nečtin. Zbýšovský probošt Velislav byl na Sázavě opatem Bavorem zadržen, svázaný na ruku a nohou byl dopraven na Břevnov zde a internován s odkazem na nepřislušné (tj. nelojální) chování vůči svému opatovi, když jej pohnal před papežskou kurii. Ve stejné chvíli Oldřich z Paběnic spolu se svým příbuzným Vilémem ze Šebestěnic a dalšími druhy přepadl a poplenil zbýšovskou ves Opatovice, Vilém ze Šebestěnic dokonce vztáhl ruku na někdejšího probošta Petra, který patrně spravoval proboštsví za Velislavovy nepřítomnosti. Po smrti opata Matěje papež Jan XXII. vyslal do Čech své legáty, aby kauzu prošetřili, dohlédli na nápravu škod, které zbýšovské proboštsví a sám Velislav utrpěli, a podle svých zjištění povolali opata Bavora ke kurii.¹¹⁸⁵ O sporu samém lze jen těžko vyslovit soud, neboť kauza byla zjevně bouřlivá a známe verzi jen jedné strany. V říjnu 1324 se opat Bavor v Avignonu hájil a jeho obhajoba byla úspěšná. Bavor z Nečtin se v sázavském sporu dále neangažoval. Naopak Oldřich z Paběnic, když u něj Velislav po návratu z břevnovské internace žádal náhradu škody, nechal zbýšovského probošta zajmout, svázat a hodit do rybníka. Probošt se ale z překerní situace zjevně dostal, byť neznámo jak, a azyl našel u kurie.¹¹⁸⁶ Narozdíl od opata Bavora z Nečtin Oldřich z Paběnic se ze svých skutků nemusel zpovídat, ačkoliv jeho přečiny byly zjevně závažnější. V době, kdy papežští legáti začali kauzu řešit, byl totiž Oldřich z Paběnic již mnichem sedleckého kláštera, kde se v roce 1330 stal opatem,¹¹⁸⁷ a proto již byl mimo dosah přímé papežské moci. Zdeňka Hledíková na adresu komplikovaného sporu usoudila, že jeho pozadím nejspíše byly spory šlechtických skupin a nejasné (nejspíše majetkové) poměry v diecézi.¹¹⁸⁸ V angažmá opata Bavora z Nečtin v konfliktech uvnitř sázavského konventu lze vidět i snahu o praktické naplnění břevnovského primátu mezi českými a

¹¹⁸⁴ Srov. ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 257.

¹¹⁸⁵ MVB, Tomus prodromus, č. 666, s. 380-381. Srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, s. 258-259.

¹¹⁸⁶ Z. HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, s. 258.

¹¹⁸⁷ Srov. KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, díl I. Fundace 12. století*, Praha 2013, s. 184-185.

¹¹⁸⁸ Z. HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, s. 258; TÁŽ, *Počátky avignonského papežství a české země*, Praha 2013, s. 234-235.

moravskými benediktinskými kláštery, jak o něm hovoří zfalšovaná vsuvka v listině papeže Jana XV.¹¹⁸⁹

6.4. Rajhrad

Třebaže by podle zvolené struktury výkladu měl být Rajhrad pojednán v rámci kapitoly o břevnovském klášteře, specifika jeho vývoje do pokročilého 13. století si žádají věnovat mu pozornost samostatně. Jednak nevládne dosud shoda na tom, zda je správné označovat Rajhrad jako břevnovské proboštství před rokem 1300, jednak si vyjasnění této otázky bude žádat větší prostor. Rajhradský klášter je pokládán po klášterech břevnovském, ostrovském a sázavském čtvrtý nejstarší řeholní dům v přemyslovském knížectví, resp. spolu s hradištským klášterem a Třebíčí je mu přičítán status nejstaršího mnišského ústavu na Moravě.¹¹⁹⁰ Podle tradice, předávané nejpozději od 13. století, byl rajhradský konvent založen z Břevnova kolem roku 1045, kdy měl kníže Břetislav I. vydat listinu, stvrzující fundaci nového břevnovského kostela sv. Vojtěcha. Klášter na Břevnově kníže při té příležitosti také bohatě nadal. A jedním z takto získaných majetků byla také cela sv. apoštolů Petra a Pavla na pustém hradišti Rajhrad, a to s trhem v blízké vsi, clem a mýtem na mostě tamtéž. Zdejší klášterní poddaní pak byli obdařeni stejnými svobodami, kterými nadal dříve kníže Boleslav II. břevnovský služebný lid. Ti tak měli podléhat toliko jurisdikci opata, byli osvobozeni od stavění měst, oprav mostů, od poskytování pohostinství knížecím úředníkům a různých cel a podobně.¹¹⁹¹ Následně měl roku 1048 kníže Břetislav vydat listinu, informující o výstavbě kostela v Rajhradě, zasvěceného shodně s předchozí celou sv. Petru a Pavlu. Při tomto kostele se posléze konstitovalo benediktinské proboštství podřízené břevnovskému opatství. Výživu bratří zajistil kníže platy z krčmy ve vsi Rajhrad, z trhů a mýtného, dále ze vsí Popovice s lesem, vsí Opatovice a Ořechov, v brněnské provincii pak desátkem z obilí a platů, desátkem z mlýnů na řece Olšavě. K doplnění potřeb břevnovských bratří určil Břetislav ves Rajhradice a krčmáře v Loučce. Lidé jmenovaných vsí pak byli osvobozeni od zásahů hradských úředníků, jimi vymáhaných pracovních povinností i knížecích platů, tak jak již dříve svou listinou stanovil.¹¹⁹²

¹¹⁸⁹ CDB I, č. 38, s. 43-46.

¹¹⁹⁰ Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k proboštství v horizontu 11.-14. století*, Vlastivědník věstník moravský 1, 2014, s. 43-60.

¹¹⁹¹ CDB I, č. 379, s. 352-354. K výsadám břevnovského služebného lidu CDB I, č. 375, s. 347-350.

¹¹⁹² CDB I, č. 381, s. 356-358.

Obě zmíněné listiny knížete Břetislava I. jsou však falza vzniklá ve 13. století. Již Gustav Friedrich shledal dané dokumenty po diplomatické i paleografické stránce nevěrohodnými a ve výsledku přisoudil 13. věku.¹¹⁹³ Zajímavý je Friedrichův postřeh, že tyto tzv. Břetislavovy listiny jsou nápadně podobné údajnému donačnímu privilegii Boleslava II. z roku 993.¹¹⁹⁴ Slovní shoda je patrná v pasážích o imunitách, za vzor určil Friedrich jednoznačně literu Boleslavova privilegia.¹¹⁹⁵ Vzhledem k faktu nesprávného užití královského titulu usoudil Friedrich, že též confirmace privilegia Boleslava II., připsaná Přemyslu Otakaru II. a hlásící se do roku 1255,¹¹⁹⁶ je nepravá a vzniklá až po panovníkově smrti.¹¹⁹⁷ To však po něm odmítl Zdeněk Fiala a Jindřich Šebánek coby podnes hlavní autorita jeho názor přijal.¹¹⁹⁸ Friedrich se tak domníval, že i privilegia připsaná Břetislavu I. vznikla až po roce 1278. Možnou námitku, že už imunitní privilegium markraběte Přemysla z listopadu 1234¹¹⁹⁹ mluví o výsadách, daných Rajhradu, eliminoval Friedrich poukazem na rozdílný obsah obou výsad, přičemž nesporně pravé privilegium markraběcí je výrazně skromnější, nadto část Přemyslova privilegia byla do údajného Břetislavova textu doslovně opsána.¹²⁰⁰ Tomu nasvědčuje i skutečnost, že ve sporu s olomouckým biskupem Brunem o svrchovanost nad rajhradským konventem z roku 1255 (který však dopadl pro Břevnov vítězně), nebyly mnichy předloženy žádné písemné dokumenty stvrzující jejich právo; celá pře byla rozhodnuta toliko na základě ústních svědectví.¹²⁰¹ K obnovení sporu došlo v 90. letech téhož století za biskupa Dětricha a opata Bavora. Roku 1296 se olomoucký biskup znovu vzdal svých předchozích nároků, a to, jak usoudil Friedrich, právě pod vlivem předložených privilegií, hlásících se ke jménu knížete Břetislava I.¹²⁰² Po Gustavu Friedrichovi nalezl v břevnovských falzech své téma

¹¹⁹³ GUSTAV FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, in: Sborník prací historických k 60. narozeninám dvor. rady Prof. Dra Jaroslava Golla, Praha 1906, s. 73-75.

¹¹⁹⁴ CDB I, č. 375, s. 347.

¹¹⁹⁵ G. FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, s. 75-76; souhlasně J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 267; JIŘÍ PRAŽÁK, *Privilegium pervetustum Boleslai*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 14.

¹¹⁹⁶ RBM II, č. 56, s. 23.

¹¹⁹⁷ G. FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, s. 77; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 267; SÁŠA DUŠKOVÁ, *Listinný poklad břevnovského kláštera z doby vlády Přemysla Otakara II.*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 140.

¹¹⁹⁸ ZDENĚK FIALA, *Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud*, Sborník archivních prací 1951, s. 235; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 269.

¹¹⁹⁹ RBM I, č. 862, s. 405-406; CDB III/1, č. 90, s. 104-106. O vztahu listiny Břetislavovy a Přemyslovy ale srov. studii JANA BISTRICKÉHO, *Über Falsifikate böhmischer Gründungsurkunden bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*. Archivmitteilungen 4, 1991, s. 188.

¹²⁰⁰ G. FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, s. 77-78.

¹²⁰¹ Tamtéž, s. 79.

¹²⁰² RBM II, č. 1709, s. 732; CDM V, č. 43, s. 43-45; G. FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, s. 80. V této Friedrichově linii pak pokračoval ve své interpretaci také VÁCLAV HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, Český časopis historický 1920, s. 104-112.

Václav Hrubý.¹²⁰³ Ten zaměřil svou pozornost také na samu Přemyslovu konfirmaci z roku 1224.¹²⁰⁴ Usoudil o ní, že byla složena královským notářem, ale sepsána písařem břevnovským. Upozornil na skutečnost, že text pokračuje po ukončení hlavního Přemyslova textu, ovšem psán tímž inkoustem a touž rukou, jen poněkud jinými tahy. A právě zde se mluví o svobodách, udělených knížetem Břetislavem I. klášterním poddaným oproti hradským úředníkům. Lze souhlasit s Hrubým, že v čistě zpadělané listině by toto bylo vpraveno organicky do hlavního textu.¹²⁰⁵ Hrubého studie představuje velmi významný text. Narozdíl od dosti opatrného Friedricha, který se ve své práci omezil spíše na objektivní pomocněvědnou analýzu bez rozsáhlejší interpretace, Václav Hrubý naopak využil paleografických a diplomatických závěrů k formulování dalekosáhlé hypotézy o uvědomělé falzátorské aktivitě břevnovských opatů 13. věku. V Hrubého interpretaci tak spatřil světlo světa důmyslný řetězec na sobě vzájemně závislých falz a interpolovaných pravých privilegií.¹²⁰⁶ V očích Václava Hrubého tak „... do privilegia [Jana XV.] uložil [břevnovský opat] Dluhomil celý program, o jehož provedení pak usilovně pracovalo celé příští století. Vystihl ... příští vývoj svého kláštera k moci, jeho směr i cíl velmi bystře a cestu k němu jasně mu vyznačil.“¹²⁰⁷ Ještě dále pak jeho úvahy dovedl Rudolf Urbánek, když se rozsáhle zabýval autorstvím legendy tzv. Kristiána.¹²⁰⁸ V podstatě ale jen následoval Hrubého ideu a filiaci a podepíral tak svůj hlavní cíl: dokázat původ svatováclavské a ludmilské dvojlegendy do konce 14. století a najít jejího autora. Tato dosti extrémní Urbánkova interpretace však nenašla většího přijetí,¹²⁰⁹ ve výsledku však v obecném povědomí zakořenily Hrubého teze.

Můžeme se bez obav domnívat, že jejich podstata odráží tehdejší realitu alespoň ve svém jádru? Je možné věřit jejich skladateli, že k založení budoucího probošství došlo z iniciativy a za života knížete Břetislava? Z jiných zdrojů přece víme, že do doby vlády

¹²⁰³ Hrubý se však postavil proti Friedrichově filiaci pseudobřetislavovských listin, tj. závislosti listiny z roku 1048 na listině z roku 1045, i proti jejich vzniku na konci 13. století a navrhl dataci do první poloviny téhož století. Za vzor měl pak privilegium markraběte Přemysla z roku 1234.

¹²⁰⁴ CDB II, č. 259, s. 248-250.

¹²⁰⁵ V. HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, s. 98.

¹²⁰⁶ Viz tamtéž, s. 116-124.

¹²⁰⁷ Tamtéž, s. 97.

¹²⁰⁸ K listinným falzům, přičteným opatu Bavorovi RUDOLF URBÁNEK, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend václavských a ludmilských a její autor*, díl I.2, Praha 1947, s. 464-511.

¹²⁰⁹ Nutno ale souhlasit s lakonickým konstatováním J. ŠEBÁNKA – S. DUŠKOVÉ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 261, že taková rozsáhlá falzátorská dílna na Břevnově je stěží prokazatelná. Srov. naposledy J. PRAŽÁK, *Privilegium pervetustum Boleslai*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 15.

tohoto knížete spadá jakýsi druhý počátek Břevnova¹²¹⁰ a že ten samý kníže započal svou politickou kariéru před usednutím na pražský knížecí stolec jako správce Moravy po jejím dobytí na Polácích.¹²¹¹ Podpora břevnovské expanze na Moravu by tak mohla představovat prvek kontinuity politických a ekonomických strategií v návaznosti na dřívější období Břetislavova správcovství na Moravě poté, co Přemyslovci znovuovládli zemi.¹²¹² V textu zmíněných listin zaujme zmínka o tom, že břevnovská expozitura v Rajhradě navazuje na starší cellu sv. Petra a Pavla.¹²¹³ Byť by potvrzení či vyvrácení této informace mohlo napomoci lepšímu zhodnocení Břetislavových záměrů, bohužel nejsme s to tento údaj verifikovat. V literatuře se sice traduje povědomí o tom, že ještě před založením břevnovského probošství pobývali v Rajhradě slovanští mniši, snad basilíánské orientace,¹²¹⁴ patrně se ale jedná o snahu vysvětlit právě tuto část pseudobřetislavovských listin. I domácí klášterní tradice, zachycená Bedou Dudíkem, vzpomíná v Rajhradě kostelík, vysvěcený údajně roku 884 moravským arcibiskupem Metodějem.¹²¹⁵ V geografické vazbě na centra mojmírovské Moravy je snad možné, soudě podle závěrů archeologického bádání, jakousi sídlištní návaznost pokládat za relevantní.¹²¹⁶ Otázkou je ale životaschopnost takové komunity po vyvrácení správních center velmoravské říše

¹²¹⁰ Viz JOSEF ŠRÁMEK, *Lesk a bída benediktinského mnišství v raně středověkých Čechách: břevnovský klášter v klíčových letech 993-1200*, *Historica Olomucensia* 35 – 2009. Sborník prací historických XXIII, s. 21-39.

¹²¹¹ Srov. BARBARA KRZEMIEŃSKA, *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012-1034)*, *Československý časopis historický* 1977, s. 246-271; TÁŽ, *Wann erfolgte der Anschluss Mährens an den böhmischen Staat?*, *Historica* 19, 1980, s. 195-243; JOSEF ŽEMLIČKA, *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě)*, *Český časopis historický* 1995, s. 205-222.

¹²¹² Srov. z polské strany STANISŁAW ZAKRZEWSKI, *Bolesław Chrobry Wielki*, Krakow 2006, s. 311-315.

¹²¹³ K obsahu terminologických pojmů cella – probošství DUŠAN FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých probošství v předhusitských Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 79-80, 91-92; TÝŽ, *Celly a probošství kláštera svatého Jana na Ostrově – zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 277-289

¹²¹⁴ KAREL UHL, *Dějiny farnosti rajhradské*, Rajhrad 1934, s. 18; MILAN MICHAEL BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství katolické církve v českých zemích, díl II/2. Mnišské řády*, Praha 2004, s. 127.

¹²¹⁵ S odkazem na rajhradskou pamětní knihu BEDA DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern in Markgrafthum, Band I. Von der Gründung des Stiftes bis zum Ende der Hussitenstürme (1048-1449)*, Brünn 1849, s. 61. Dudík odkazuje též k listu rajhradského probošta M. pražskému biskupu Šebířovi z roku 1062. Viz CDM I, č. 156, s. 136. Jedná se ale o jedno z novodobých falz Antonína Bočka.

¹²¹⁶ B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 58-61; PLACIDUS BUCHTA, *Rajhrad (1045-1895). Dějepisný náčrtek k jubilejnímu roku 1895*, Brno 1894, s. 10-12; INOCENC LADISLAV ČERVINKA, *Slované na Moravě a říše velkomoravská*, Brno 1928, s. 93; CECILIE HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, *Brno – stavební a umělecký vývoj města*, Praha 1947, s. 25; VLADIMÍR HÁJEK, *Pohled do minulosti Rajhradu*, Brno 1966, s. 12-17; DANA ZAPLETALOVÁ, *Několik poznámek k velkomoravskému Rajhradu*, Brno v minulosti a dnes 16, 2002, s. 13-31. O obecné představě kontinuity nižších církevních organizačních struktur LIBOR JAN, *Církevní instituce na Moravě ve středověku*, in: *Morava ve středověku*, Brno 1999, s. 132.

Maďary na počátku 10. století.¹²¹⁷ Ani následující časy, kdy se oblast stala nejprve objektem expanze české a posléze polské, nadto čas od času tranzitním regionem maďarských výpadů na západ, nebyly pro rozvoj monastického života jistě nejvhodnější.¹²¹⁸

Do 11. století se snad zachovaly z původního hradiště v Rajhradě nějaké více či méně zpustlé zbytky, o kterých mluvil Beda Dudík. Těžko však věřit, že by se Břetislavův zakladatelský akt před polovinou 11. století mohl opřít o nějaké konsolidované živoucí zbytky velkomoravské církevní struktury, předpokládané vlastivědnou literaturou, která do Rajhradu klade sídlo řeholníků slovanského (cyrilo-metodějského) ritu a spekuluje o stycích této předbřevnovské komunity se sázavským opatem Prokopem.¹²¹⁹ Opomineme-li ale možný vztah sv. Prokopa a jeho kláštera na Břevnov opata Jeronýma¹²²⁰ i politickou atmosféru let 906-1019,¹²²¹ která jistě poklidu řeholního života nepřála, stojí před námi dva hlavní problémy. A sice, že máme doloženo velmi málo (a navíc velmi sporně) klášterů z velkomoravské doby,¹²²² a stejně tak skutečnost, že nás až o takovéto kontinuitě výslovně nezpravuje žádná rajhradská klášterní tradice.¹²²³ Ačkoliv přímé doklady chybí, proto lze

¹²¹⁷ Tomu napovídá antropologická analýza zdejších kostrových pohřbů. Viz HANA HANÁKOVÁ – ČENĚK STAŇA – MILAN STLOUKAL, *Velkomoravské pohřebiště v Rajhradě*, Praha 1986. K dobové atmosféře tohoto „temného věku“ JOSEF VÁLKA, *Dějiny Moravy, díl I. Středověká Morava*, Brno 1991, s. 33-35; nověji MARTIN WIHODA, *Morava v 10. století*, in: České země v raném středověku, Praha 2006, s. 53-73; resp. TÝŽ, *Morava v době knížecí 906-1197*, Praha 2010, s. 83-112. Srov. také DUŠAN TŘEŠTÍK, *Kdy zanikla Velká Morava?*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 9-26.

¹²¹⁸ V základní rovině srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I*, s. 25-31; LIBOR JAN, *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*, in: XXVII. Mikulovské sympozium. Vývoj církevní správy na Moravě, Brno 2003, s. 7-20; TÝŽ, *Stará Morava mezi Východem a Západem*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 251-264, DUŠAN FOLTÝN A KOL., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 11-12.

¹²¹⁹ K. UHL, *Dějiny farnosti rajhradské*, s. 18. Shodně kupř. kupř. V. HÁJEK, *Pohled do minulosti Rajhradu*, s. 18-19. Předpokládá ale jakousi „druhou vlnu“ mnichů slovanského ritu, nikoliv sbor ještě z časů mojmírovských. Roku 1048 pak podle něj byl jen klášter předán do rukou mnichů latinské orientace.

¹²²⁰ Viz PETR SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007, s. 104-107.

¹²²¹ Viz ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Morava v 10. století ve světle archeologických pramenů*, *Památky archeologické* 77, 1986, s. 29; M. WIHODA, *Morava v 10. století*, s. 61-63.

¹²²² LUDĚK GALUŠKA, *Kláštery a Velká Morava*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 197-209; LUDĚK GALUŠKA – LUMÍR POLÁČEK, *Církevní architektura v centrální oblasti velkomoravského státu*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 92-153.

¹²²³ Moravský zemský archiv v Brně, E6 – Benediktini Rajhrad: Gerard Lebvre, *Chronicon Rayhradense seu annales monasterii Rayhradensis Ordinis S. Benedicti Marchionatus Moraviae*, Pars I, sign. Fb 14, kart. 293; Gerard Lefebvre, *Moravia monastica seu historia diplomatico-chronologica omnium monasteriorum quae olim exstiterunt vel etiam nunc existerunt in inclyto Marchionatu Moraviae*, Tomus I, sign. Ga 38, kart. 303; Othmar Conrad, *Liber memorabilium monasterii Rayhradensis Ordinis S. Benedicti in Moravia*, sign. Fb 11, kart. 291; Othmar Conrad, *Annales antiquissimi monasterii Rayhradensis Ordinis S. P. N. Benedicti...*, Pars I, sign. Fb 12, kart. 292; Bonaventura Piter, *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum plurimas et praecipuas monasteriorum a saeculo XI, usq. ad saeculum XIV...*, sign. Ga 24, kart. 300; Bonaventura Piter, *Fas. complectens disertationem de monasterio Brzewnowiensi O. S. Benedicti, omnium primo in Bohemia et de propagatione Ord. S. Benedicti in Bohemia et deinde in Moravia...*, sign. Gc 21, kart. 318. Ličení počátků kláštera v Rajhradě se obecně opírá o pseudobřetislavovská falza. Viz Alexius Habrich, *Kurzer Lebensbegriff Herzogs Břetislaw des 1ten*, sign. Hb 13/6, kart. 350, fol. 1-5. Obdobně v případě osoby

stěží údaj pseudobřetislavovského falza o předbřevnovské cele potvrdit či vyvrátit, přesto je ale možné jakousi sídlištní kontinuitu v Rajhradě pokládat za možnou. Naposledy tak uvažuje Libor Jan, který Rajhrad považuje za významné církevní středisko 10. století, které posléze upozadilo konstituující se brněnské hradiště.¹²²⁴ Opět lze jen diskutovat o tom, zda, za jakých podmínek a jak dlouho v Rajhradě stával kostelík, při kterém působil presbyter, nebo zda tu v temných časech přelomu 10. a 11. století vyplnila vakuum spíše pustevna v blízkosti zpustlého hradiště, která byla později za podpory Břetislava I. povznesena příchodem mnichů z Břevnova v plnohodnotnější klášter. Tak by bylo možné smířit dikci obou listin, třebaže se jedná o domýšlení a spekulaci, opírající se o pouhé tušení poměrů na Moravě počátkem 11. století.¹²²⁵

S ohledem na skutečnost, že po roce 885 postupně převážily na Moravě latinské vlivy, je možno spolu s konstatováním absence pramenných dokladů představu nepřetržité kontinuity řeholnictví v Rajhradě odmítnout. Nepravděpodobné je též tvrzení o přesídlení slovanských mnichů z Rajhradu už roku 1030 do nově vzniklé Sptyihněvi pod nátlakem knížete Břetislava.¹²²⁶ Nelze ani vyloučit, že pozdní falzum zachytilo relativně odpovídající odraz skutečných dějů a počátky Rajhradu se skutečně pojí s angažmá kněžice Břetislava na Moravě a s upevňováním přemyslovské moci ve zdejších prostoru.¹²²⁷ Angažmá českých duchovenských institucí na Přemyslovci nově ovládnuté Moravě nebylo věcí výjimečnou, analogii ke vztahu Břevnova a Rajhradu může skýtat být příklad staroboleslavské kapituly,¹²²⁸ případně benediktinské kláštery v Opatovicích nad Labem a

sv. Prokopa i u autority Piterova formátu rezonuje údaj Pulkavův o Prokopovi jako někdejším vyšehradském knězi, který ale za souhlasu břevnovského opata Jeronýma-Dobromíra přijal roucho bratra řehole sv. Benedikta. Viz Bonaventura Piter, *Fas. complectens disertationem de monasterio Brzewnoviensi O. S. Benedicti, omnium primo in Bohemia et de propagatione Ord. S. Benedicti in Bohemia et deinde in Moravia...*, sign. Gc 21, kart. 318, fol. 27b.

¹²²⁴ LIBOR JAN, *Přemyslovská Morava*, in: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do poč. XIV. století*, Olomouc – Brno 2006, s. 9-11. Srov. B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 58-61; I. L. ČERVINKA, *Slované na Moravě*, s. 93; C. HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, *Brno*, s. 25; DANA ZAPLETALOVÁ, *Několik poznámek k velkomoravskému Rajhradu*, Brno v Minulosti a dnes 2002, s. 13-31. Velmi opatrně též VÁCLAV MEDEK, *Osudy moravské církve do konce 14. století, I. díl dějin olomoucké arcidiecéze*, Praha 1971, s. 44; TÝŽ, *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, s. 49.

¹²²⁵ Především LIBOR JAN, *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 24.

¹²²⁶ CDM I, č. 128, s. 113. Jedná se ale Bočkovo falzum. Srov. ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Hrad Sptyihněv v souvislostech moravského vývoje 11. až 12. století a otázka existence údělu Břetislavova syna Sptyihněva na Moravě*, *Časopis Matice moravské* 116, 1997, s. 19-38.

¹²²⁷ Srov. opatrný náznak u JOSEFA ŽEMLIČKY, „Moravané“ v časném středověku, *Český časopis historický* 1992, s. 20-22. Obecně ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19-1197)*, in: *Morava ve středověku*, 1999, s. 7-26; TÝŽ, *Hrad Sptyihněv*, s. 19-38; s důrazem na roli církevních institucí TÝŽ, *Církevní instituce na Moravě a historické pozadí vzniku třebečského kláštera*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 64. Obdobně L. JAN, *Přemyslovská Morava*, s. 8.

¹²²⁸ CDB I, č. 382, s. 358-362.

Ostrově u Davle, který byly obdařeny hmotnými požitky plynoucími z Moravy.¹²²⁹ Z oné archeologicky naznačené sídlištní kontinuity by přece jen šlo usuzovat na značně logickou návaznost Břetislavova vladařského úsilí, jež se pak v břevnovské paměti odrazilo po březnu 1222 ve falzech knížecích listin, kladených do první poloviny 11. století.¹²³⁰ Ačkoliv ve výčtu majetku a práv obě falza jistě obsahují pozdní příměsi, lze tu nalézt jádro odpovídající praxi 11. století, na němž skutečnost, že listiny byly vyhotoveny až o 200 let později nic nemění. Nezapomeňme, autentická zakládací listina je v případě českých a moravských klášterů pravou vzácností. Zajímavý podnět pro úvahy ohledně role Břevnova a Rajhradu v rámci rané církevní správy přemyslovského knížectví přináší myšlenka Štěpána Kohouta o rajhradském klášteře coby kolonizační a v jistém ohledu misijní fundaci.¹²³¹

I pro dobu po polovině 11. století platí, že informace o rajhradském klášteře jsou torzovité.¹²³² Představený rajhradského konventu se sice objevuje jako svědek ve sporu bývalého břevnovského mnicha a posléze olomouckého biskupa Jana s jeho pražským protějškem v listu papeži Alexandru II.,¹²³³ jedná se ovšem o podvrh Antonína Bočka. Totéž platí i pro dokumenty, svědčící o nadání kláštera pozemky v Domašově rytířem Miretem roku 1078 a dvorem v Bojkovicích kněžnou Eufemií Uherskou roku 1086, stejně jako o ztrátě a opětovném zisku Domašova v 1169 a nabytí Zatčan roku 1174.¹²³⁴ Diskutabilní je také validita svědectví Jana, probošta od sv. Petra v Rajhradě, v listině znojemského kastelána Soběna pro kostel sv. Petra v Brně z roku 1088.¹²³⁵ Můžeme se jen domýšlet, zda se Rajhradu nějak dotklo tažení vojska knížete Vratislava proti markraběti Leopoldovi Babenberskému.¹²³⁶ Byť kořeny měla tato událost ve střetu, známém jako spor o investituru, Kosmas informuje o střetu mezi Vratislavem a Leopoldem bez naznačení zahraničních souvislostí, pojímá jej jako běžnou pohraniční válku. V jeho podání tak chtěl

¹²²⁹ CDB I, č. 386, s. 368-371; CDB I, č. 97, s. 104.

¹²³⁰ Snahu navazovat na stará sídelní centra skutečně nelze mít za překvapivou a jen těžko z ní můžeme vyvozovat nějaké kulturní dědictví. Srov. v tomto mnohem „politictější“ případ cisterciáckého Velehradu: DUŠAN TŘEŠTÍK, *Vynalezení tradice aneb Velehrad*, in: *Myslití dějiny*, Praha – Litomyšl 1999, s. 153-157; LUDĚK GALUŠKA – MIROSLAV VAŠKOVÝCH, *K problematice slovanského osídlení Velehradu a jeho okolí v době před založením kláštera*, in: *Cisterciáci na Moravě*, Olomouc 2006, s. 185-199; MÍLOSLAV POJSL, *Tradice velkomoravského ústředí ve středověku*, in: *Tamtéž*, s. 219-227; LUDĚK GALUŠKA, *Bylo povědomí o Svatoplukově Moravě, Veligradu a Metodějově arcibiskupství na Moravě 10.-12. skutečně věcí neznámou?*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 50-62.

¹²³¹ Viz ŠTĚPÁN KOHOUT, *Olomouc a moravská církev v XI.-XIII. století*, in: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do poč. XIV. století*, Olomouc – Brno 2006, s. 66-67.

¹²³² Srov. postesknutí si B. DUDÍKA, *Geschichte des Stiftes Raygern I*, s. 81.

¹²³³ CDM I, č. 165, s. 142.

¹²³⁴ CDM I, č. 184, s. 165-166; č. 194, s. 176-177; č. 272; s. 252; č. 305, s. 282; č. 312, s. 288-289.

¹²³⁵ CDM I, č. 198, s. 127-128.

¹²³⁶ B. DUDÍK, *Geschichte des Stiftes Raygern I*, s. 84-85, uvádí, že k místu střetu táhl Vratislav přes Rajhrad. Údaj nelze blíže verifikovat.

Vratislav II. markraběte Leopolda potrestat za jeho vpády na jižní Moravu. Hlavními shromaždišti byla jistě přirozená centra Brno a Znojmo. Trasu tažení vojsk přesně neznáme, Kosmas říká toliko, že vojska knížat Vratislava, Konráda a Oty táhla odděleně ve dvou proudech.¹²³⁷ Formulace je dosti fádni, těžko lze hádat, kde ke spojení, jak Oty a Konráda, tak posléze obou dvou s Vratislavem, došlo. Ze směru od Prahy i Olomouce, i s ohledem na nutné doplňování zásob vojska z prostředků hradeckých center, však s jistotou můžeme očekávat, že knížecí oddíly protáhly kolem Brna, tedy možnou zastávkou se tak skutečně mohl stát i Rajhrad. Jedná se ale jen o dohady. Stejně tak se můžeme jen domýšlet, jak se žilo rajhradským bratřím zanedlouho po tomto rakouském tažení, kdy jednota mezi Břetislavovými syny vzala za své. Zkraje roku 1091 se král Vratislav nepohodl s bratrem Konrádem, který se zastal synovců Svatopluka a Oty II., jimž Vratislav po otcově smrti odňal Olomoucko.¹²³⁸ V červnu 1091 proto Vratislav přitáhl s vojskem k Brnu.¹²³⁹ Dotkly-li se ale tyto události nějak Rajhradu nejsme schopni doložit. Údaj o bezohledné snaze Konrádových družiníků opatřit si v souvislosti s obležením na úkor Rajhradu proviant uvádí Dudík, bohužel ale opět uvěřil Bočkovým falzům.¹²⁴⁰ Z dochovaných pramenů také nijak nevysvětluje, doplatil-li Rajhrad nějak na střety mezi přemyslovskými knížaty z české a moravské větve, které vyplnily velkou část 12. století.¹²⁴¹

Poprvé je Rajhrad výslovně zmíněn až u tzv. Kanovníka vyšehradského. Ten k roku 1136 zmiňuje snahu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka vystavět kostel v biskupské vsi Blansko, což ale vedlo ke sporu s brněnským knížetem Vratislavem, který se biskupově záměru snažil zabránit s odkazem na to, že ves patří jemu.¹²⁴² Za účelem vyjasnění situace se pak biskup i kníže sešli spolu se znojenským knížetem Konrádem právě v Rajhradě,¹²⁴³ aby tu jednali o řešení vzniklé situace. Ke shodě však nedošlo a rozřešení sporu se proto

¹²³⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 132.

¹²³⁸ Tamtéž, s. 148.

¹²³⁹ Tamtéž, s. 150.

¹²⁴⁰ B. DUDÍK, *Geschichte des Stiftes Raygern I*, s. 90; TÝŽ, *Dějiny Moravy, díl I. Od roku 906 až do roku 1125*, Praha 1875, s. 331. Srov. CDM I, č. 203, s. 188-189.

¹²⁴¹ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, in: FRB II, s. 506-507. K okolnostem naposledy MARTIN WIHODA, *Vladislav Jindřich*, Brno 2007, s. 33; obsáhle pak ANNA KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*, Brno 2010, s. 94-118. Už B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 135, soudil, že ze znalosti dobových poměrů nemohly být časy mezi lety 1175-1200 pro Rajhrad zvláště výhodné.

¹²⁴² Dle kanovníkova ne zcela jasného a od počátku stranického líčení (což ovšem nutně neznamená, že by nepodával pravdivé informace), byl kníže Vratislav motivován ohledem na hmotné statky. Viz *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, s. 223-224.

¹²⁴³ Tamtéž, s. 224.

odsunulo na pozdější dobu.¹²⁴⁴ S touto kauzou se na první pohled pojí příkaz papeže Lucia II. adresovaný pražskému biskupovi Otovi, aby chránil rajhradský klášter vůči moravským knížatům, jedná se ale opět o podvrh, spadající na vrub Bočkovi.¹²⁴⁵ Do roku 1169 se pak hlásí svědectví o darování oblasti pozdějších Hranic na Moravě rajhradskému klášteru olomouckým knížetem Bedřichem. Kníže Bedřich podle znění listiny obdařil rajhradský konvent územím se souhlasem svého otce, krále Vladislava, leč toliko ústně. Písemné stvrzení před svědky, představovanými královnou Juditou, pražským a olomouckým biskupem, královským kancléřem a proboštem vyšehradským, probošty pražským a litoměřickým, různými královskými dvorskými hodnostáři a velmoži českými i moravskými, si vyžádal břevnovský opat Jindřich.¹²⁴⁶ Výsledkem rajhradské kolonizace se měly stát Hranice a okolní vsi Heřmanice, Lúčky, Jasenice, Polom a Běloutín.¹²⁴⁷ Problémem však je, že tato listina je falzem ze 13. století, jak přesvědčivě dokázal Jindřich Šebánek.¹²⁴⁸ Někdy na počátku 13. století si pak Hranicko začali nárokovat také premonstráti z Hradiště u Olomouce. Patrně po nějaké době vzájemných sporů nakonec toto území na základě úmluvy mezi hradištským a břevnovským opatem získali hradištsí premonstráti. Právě do doby vzájemných sporů klade Jindřich Šebánek vznik falza, s čímž není důvod nesouhlasit. Méně už lze říct, zda zmíněné falzum obsahuje reálný základ, třeba ono písemně nefixované obvěnění. Ovšem ani nároky hradištských premonstrátů nebyly bez kazu, jelikož i oni si museli vypomoci podvrhem, tentokrát na jméno markraběte Vladislava Jindřicha k roku 1201.¹²⁴⁹ Ačkoliv se o pozadí sporu se můžeme jen dohadovat,¹²⁵⁰ faktem je, že i hradištsí premonstráti si falzum na jméno Vladislava

¹²⁴⁴ Tamtéž, s. 224; B. DUDÍK, *Geschichte des Stiftes I*, s. 112-113; TÝŽ, *Dějiny Moravy, díl II. Od roku 1125 až do roku 1173*, Praha 1877, s. 68.

¹²⁴⁵ CDM I, č. 252, s. 232; Vzorem se patrně stala listina Evžena III., kterou vzal na Zdíkovu přimluvu roku 1145 v ochranu statky svatojiřského kláštera (CDB I, č. 142, s. 144-146) a druhá, kterou papež moravské úředníky exkomunikoval (CDB I, č. 143, s. 146-147).

¹²⁴⁶ CDB I, č. 247, s. 218-219. Srov. BEDA DUDÍK, *Dějiny Moravy, díl IV. Od roku 1173 až do roku 1197*, Praha 1878, s. 322-323. Leč tato zpětnost vyvolává s ohledem na další vývoj jistá podezření. Viz LADISLAV HOSÁK, *Počátky a vývoj města do válek husitských*, in: L. Hosák – B. Indra – M. Jašková, *Hranice. Dějiny města. Díl I. Od nejstarších dob do války třicetileté*, Hranice 1969, s. 23, 25; a to podle JINDŘICHA ŠEBÁNKA – SÁŠI DUŠKOVÉ, *Studie k českému diplomatáři I. K otázce břevnovských fals*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity 2-4, 1953, s. 264.

¹²⁴⁷ V. BARTOVSKÝ, *Vlastivěda moravská II. Jičínský kraj – hranický okres*, s. 115-116; V. HÁJEK, *Pohled do minulosti Rajhradu*, s. 29. Korektivem L. HOSÁK, *Počátky a vývoj města*, s. 26.

¹²⁴⁸ J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 264.

¹²⁴⁹ Viz CDB II, č. 352, s. 364. Srov. J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři I*, s. 264; L. HOSÁK, *Počátky a vývoj města*, s. 25-28; nověji M. WIHODA, *Vladislav Jindřich*, s. 276. Viz také VIKTOR PINKAVA, *O některých podvržených listinách kláštera Hradištského*, *Časopis Matice moravské* 1909, s. 392-400; PAVEL BOLINA – PAVEL ŠLÉZAR, *K problematice falz vzniklých při majetkových sporech hradištského kláštera na severu Dražanské vrchoviny*, *Časopis Matice moravské* 2006, s. 307-342.

¹²⁵⁰ Zajímavou hypotézu nabídl M. WIHODA, *Vladislav Jindřich*, s. 271-278. Podle jeho soudu je na celou kauzu třeba hledět optikou poloviny 12. století, kdy na Hradišti došlo ke změně řehole benediktinské na

Jindřicha zhotovili až na počátku 14. století,¹²⁵¹ zatímco na téhož markraběte a jeho předchůdce se ale odvolával břeňnovský opat Dluhomil už během dřívější fáze sporu.¹²⁵²

V listopadu roku 1234 vydal moravský markrabě Přemysl se souhlasem svého bratra krále Václava I. privilegium, kterým se Rajhradu dostalo stejných výsad jako dříve klášteru velehradskému od krále Přemysla Otakara I. a markraběte Vladislava Jindřicha. Vedle toho markrabě potvrdil údajné svobody knížat Boleslava II. a Břetislava I. a udělil vsi Rajhradu právo trhu. Zajímavé je, že rajhradský konvent tu je ještě jmenován jako pouhá *cella*, jinak jsou užívány termíny *cenobium*, popř. *monasterium fratrum*.¹²⁵³ Musíme též přiznat, že toto privilegium nijak nenaznačuje podřízenost Břeňnovu.¹²⁵⁴ Ovšem jako o *domus nostris* mluví o Rajhradě břeňnovský opat Dluhomil už roku 1222.¹²⁵⁵ Král Přemysl I. užívá ve svém privilegiu na desátky z Kunovic z téhož roku obecný termín *conventus de Raghrad*.¹²⁵⁶ Ani zde nepadá o Břeňnovu ani slovo, žádný z jeho hodnostářů není mezi svědky, což však u listiny vydané v Brně můžeme těžko očekávat. Patrně v této době se nějak proměnil vztah Břeňnova a Rajhradu. Na nestandardní podobu vzájemných vztahů upozorňuje už s ohledem na listinu, připsanou knížeti Bedřichovi, také Martin Wihoda.¹²⁵⁷ 13. století však přineslo i několik problematických událostí, které patrně snahy o bližší poznání dějin Rajhradu ovlivnily dosti negativně. První z nich je známý tatarský vpád do střední Evropy na počátku 40. let 13. století. Jak část literatury udává, tento vpád měl

premonstrátskou (viz VÁCLAV NOVOTNÝ, *Uvedení premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*, Časopis Matice moravské 1926, s. 155-170; JOSEF ŠRÁMEK, *Vzestup a pád rodové fundace olomouckých Přemyslovců. Několik slov ke konci benediktinského konventu v klášteře Hradiště u Olomouce*. Střední Morava 2, 2011, s. 4-15). Podle Wihody tak mohla situace vypadat takto: Jurik odešel kolonizovat Hranicko ještě před touto událostí a roku 1169 odkázal své dílo nejbližšímu benediktinskému klášteru, tedy Rajhradu. Na Hradišti ale stále pobývali někteří bývalí benediktini. Přes ně se tak k Jurikovu odkazu přihlásili premonstráti. Wihoda ale neřeší měl-li by Jurik právo Hranicko odkázat Rajhradu (dle mého těžko, rozhodoval držitel zakladatelských práv, tj. panovník), resp. byl-li by takový odkaz právně relevantní. Domnívám se, že kdyby tomu tak bylo, hradištská premonstráti by nad Břeňnovskými nabyli snáze vrchu. Tato hypotéza také nevysvětluje pozdní vznik falza listiny Vladislava Jindřicha, když nevíme, že by byl hradištský nárok po roce 1222 zpochybněn.

¹²⁵¹ PETR ELBEL, *Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 49, uvažuje o tom, zda základem falza mohl být nějaký pamětní zápis.

¹²⁵² CDB II, č. 228, s. 213-214. Domnívám se, že z toho prostého důvodu, že nemáme jmenovaného rajhradského představeného jako čelnou osobnost celého sporu, ale toliko břeňnovského opata, bylo nejspíše jeho angažmá ve sporu větší než jen role obyčejného přímluvce. Podle mého toto (spolu s dikcí CDB II, č. 228, s. 213-214) nahrává myšlence o užších vztazích Rajhradu a Břeňnova, nejpozději od doby kolem vzniku dané listiny (ať už 1169 nebo až kolem 1222). Srov. též MARTIN WIHODA, *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*, in: Ve stopách sv. Benedikta, Brno 2002, s. 31-32.

¹²⁵³ CDB III/1, č. 90, s. 104-106. Viz B. DUDÍK, *Dějiny Moravy V*, s. 61; L. JAN, *Počátky benediktinů*, s. 20.

¹²⁵⁴ Srov. L. JAN, *Počátky benediktinů*, s. 20.

¹²⁵⁵ CDB II, č. 228, s. 214.

¹²⁵⁶ CDB II, č. 238, s. 228-229.

¹²⁵⁷ M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 32.

poznámenat i život ve zdech rajhradského kláštera.¹²⁵⁸ V letech 1241 až 1242 se Mongolové (v Evropě nazývaní Tataři)¹²⁵⁹ dostali do Polska a Slezska. Slezské vojsko před Tataři ustupovalo k Lehnici, aby se tu zformovalo pod vedením vratislavského vévody Jindřicha II. Pobožného. Nezáhalel ani český král Václav I.¹²⁶⁰ Čas však hrál proti Jindřichovi II. i Václavovi I. Dne 9. dubna 1241 došlo u slezské Lehnice k bitvě, v níž bylo spojená křesťanská armáda poražena a vévoda Jindřich II. padl.¹²⁶¹ Poté se snad pokusily mongolské oddíly prorazit přes Kladsko a severovýchodní Čechy,¹²⁶² odhodlaným odporem Václavových rytířů se je však podařilo odrazit.¹²⁶³ Hlavní šik Mongolů po znovuzformování protáhl Slezskem a Moravou směrem na jihovýchod. Cílem jejich pochodu se staly Uhry, kde se oddíly od Lehnice spojily s vojsky chána Batú.¹²⁶⁴ Smrt chána Ögedeje však rázně proměnila situaci a tak Batú zavelel k návratu. Roli hrály i potíže logistické, stejně tak jako vyplenění Uher, snad hlavní Batúův záměr.¹²⁶⁵ Tataři odešli, postižené země se však s následky vypořádávaly dlouhý čas, to včetně Moravy, kterou Mongolové vlastně jen protáhli. Průchod tatarských hord přes moravské území i přesto způsobil ztráty, ačkoliv se kočovníci logicky vyhnuli opevněným místům.¹²⁶⁶

Můžeme však usuzovat, že v této době došlo k poškození Rajhradu, jak se domníval již Beda Dudík a naposledy i Miloslav Pojzl? Tato otázka je velmi komplikovaná. Indicií je

¹²⁵⁸ Signifikantně B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 188-189; TÝŽ, *Dějiny Moravy V*, s. 235; naposledy shodně M. POJSL, *Kláštery přemyslovské Moravy*, s. 89. K tomu opatrněji L. JAN, *Přemyslovská Morava*, s. 29.

¹²⁵⁹ Viz BEDA DUDÍK, *Iter Romanum, Theil I. Historische Forschungen*, Wien 1855, s. 327-340. O původu skutečných Tatarů TIMOTEUS POKORA, *Mongolský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1241 (Dokončení)*, in: Sborník Vlastivědného spolku muzejního Olomouc 1974-1976, s. 104, pozn. 32, 33.

¹²⁶⁰ Německým prostřednictvím se jeho zprávy dostaly až dále do západní Evropy. Srov. JINDŘICH ŠEBÁNEK – SÁŠA DUŠKOVÁ, *Kritický komentář k moravskému diplomatovi. Zpracování látky z 3. svazku Bočkova moravského kodexu*, Praha 1952, s. 8-15.

¹²⁶¹ K této bitvě, která se v souvislosti s mongolským vpádem do Evropy nejvíce zapsala do obecného povědomí viz JERZY MULARCZYK, *Mongolowie pod Legnicą w 1241 r.*, Kwartalnik Historyczny 1989, s. 3-26; WACŁAW KORTA (ed.), *Bitwa legnicka*, Wrocław – Warszawa 1994.

¹²⁶² Mluví o tom *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*, in: FRB III, s. 174.

¹²⁶³ VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.*, Praha 1928, s. 729.

¹²⁶⁴ O rozdělení Mongolů na dva voje a poničení Polska, Čech a Uher mluví *Annales terrae Prussicae*, in: MGH SS XIV, s. 691.

¹²⁶⁵ Srov. PETER JACKSON, *The Mongols and the West 1221-1410*, Harlow 2005, s. 72-74.

¹²⁶⁶ Nespecifikované mínění o průchodu Moravou nacházíme v řadě pramenů z říšského prostředí. Viz *Annales Zwifaltenses*, in: MGH SS X, s. 59; *Annales breves Wormatienses*, in: MGH SS XVII, s. 75; *Annales et notae Schefflarienses*, in: MGH SS XVII, s. 341; *Annales sancti Pantaleonis Coloniensis*, in: MGH SS XXII, s. 535; *Gesta Treverorum*, in: MGH SS XXIV, s. 404; *Chronica regia Coloniensis*, in: MGH SRG XVIII, s. 281; *Balduini Ninovensis Chronicon*, in: MGH SS XXV, s. 543; *Carmina de regno Ungariae destructo per Tartaros*, in: MGH SS XXIX, s. 600; *Ex Mathei Parisiensis Cronicis maioribus*, in: MGH SS XVIII, s. 208. Srov. J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I*, s. 48. K tomu monografie z pera P. JACKSONA, *The Mongols*, s. 63, 68: V tomto výčtu vychází Peter Jackson z RBM I, č. 1070, s. 510; č. 1166, s. 545; č. 1170, s. 546-547; č. 1172, s. 547; č. 1239, s. 576; č. 1272, s. 589; a *Annales S. Pantaleonis Coloniensis*, in: MGH SS XXII, s. 535. Ve stejném duchu již JOHN ANDREW BOYLE, *The Mongol World Empire 1206-1370*, London 1977, s. 339.

skutečnost, že bylo třeba, aby došlo k opětovnému vysvěcení kláštera, jež se uskutečnilo na konci prosince roku 1246. Olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburka byla tehdy vysvěcena budova kláštera a oltáře sv. Petra a Pavla a sv. Kříže.¹²⁶⁷ Jaký byl v těch letech život v klášteře nevíme. Snad našli ochranu za brněnskými městskými hradbami, snad dílem v Břevnově, jak soudil už Beda Dudík.¹²⁶⁸ Je však otázkou, jak rychle se informace o Tatarech šířily, jestli mohly být vůbec rychlejší než oni sami. Proto se mi především alternativa břevnovského azylu nejeví příliš reálná. Ostatně ani samo tatarské tažení Moravou není dosud otázkou nespornou, takže není jisté, zda zmiňovaná potřeba znovuvysvěcení kláštera měla nějakou souvislost s asijskými kočovníky. Jako analogie se nabízí příklad premonstrátské kanonie Hradiště u Olomouce. Ačkoliv Timoteus Pokora konstatoval, že klášter byl poškozen už roku 1237 za válek krále Václava I. s bratrem Přemyslem,¹²⁶⁹ nakonec po důkladném rozboru pramenů připustil, že v jádru je mongolský zásah možný.¹²⁷⁰ Sám se závěrem své obsáhlé studie postavil za bleskurychlé protažení Mongolů Moravou směrem do Uher, kdy celé vojsko, rozdělené z logistických důvodů do menších oddílů, neztrácelo čas zbytečným obléháním opevněných sídel a jen plenilo venkov kvůli proviantu.¹²⁷¹ Stejně jako v případě Hradiště mohla vypadat situace i v případě Rajhradu. Problémem je ale skutečnost, že dobové prameny často směšují (nebo se nevyjadřují dostatečně jasně) tatarský vpád roku 1241 a vpád uherských Kumánů roku 1253, jak ukazuje např. kronika Přibíka Pulkavy z Radenína.¹²⁷² Boje mezi Přemyslem Otakarem II. a uherským králem Bélou IV. v roce 1253¹²⁷³ ostatně byly další událostí, která mohla Rajhrad negativně postihnout.¹²⁷⁴ O obnovu kláštera se opět zasadil olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka, jenž inicioval roku 1255 posvěcení klášterních budov.¹²⁷⁵ O rok dříve přispěla k povznesení kláštera papežská kurie udělením 40 denních odpustků

¹²⁶⁷ CDM III, č. 89, s. 64. Jak říká D. FOLTÝN A KOL., *Encyklopedie*, s. 633, nelze vyloučit, že se jednalo o následek mongolského tažení Moravou. Listina o ničem takovém sice nemluví, poničení kláštera ale zmiňuje ve své listině z roku 1247 markrabě Přemysl: „...ad petitionem deuotorum in Christo fratrum de Raygrad, quorum monasterium ... per imanes Tartaros destructum erat.“ Viz CDM III, č. 95, s. 69. Toto však J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Kritický komentář*, s. 68, určili za Bočkovu falzum.

¹²⁶⁸ B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 189. Historik tu naráží na problém pramenný, především novodobých falz Antonína Bočka, tak jak jsou uvedena ve třetím svazku jeho CDM. Srov. J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Kritický komentář*. Prameny k mongolskému vpádu do střední Evropy shrnul T. POKORA, *Mongolský vpád*, s. 172-183; s. 98-110.

¹²⁶⁹ Viz J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I*, s. 47-48.

¹²⁷⁰ T. POKORA, *Mongolský vpád (Dokončení)*, s. 99-101, 110. Shodně naposledy L. JAN, *Přemyslovská Morava*, s. 29.

¹²⁷¹ T. POKORA, s. 104.

¹²⁷² *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 138, 296, 299.

¹²⁷³ Velestručně a s datací do roku 1251 *Letopisové Jindřicha Heimburského*, in: FRB III, s. 313.

¹²⁷⁴ V. HÁJEK, *Pohled do minulosti Rajhradu*, s. 33; L. JAN, *Počátky benediktinů*, s. 21; D. FOLTÝN A KOL., *Encyklopedie*, s. 633.

¹²⁷⁵ CDM III, č. 221, s. 197; CDB V/1, č. 53, s. 107-108.

všem, kteří navštíví na svátek sv. Petra klášterní kostel.¹²⁷⁶ Další odpustky udělil papež Kliment IV. na přímluvu kardinála Quidona Rajhradu roku 1267.¹²⁷⁷ Pokud tedy etnicita a samotné válečné události, rozprostřené navíc na ploše pouhé jedné dekády, splývaly již současníkům, nelze se divit nejistotě moderní historiografie.

Ve věci úvah o poškození a obnově rajhradského kláštera je nutné zohlednit také postup markraběte Přemysla ve věci obnovy země. Listina, jež Rajhradu na dobu pěti let přiřkla celý výnos z mýt v Uherském Brodě a Kunovicích, je Bočkovým falzem. Následnou konfirmaci z roku 1251 ale Sáša Dušková označila za pravou.¹²⁷⁸ Jako důvod donace je v listině uvedeno přání markraběte dosáhnout spásy duše své i svých nástupců. O tom, že by klášter přišel k úhoně za střetů s bratrem (třeba roku 1233, kdy Václav I. dobyl Brno a markrabě Přemysl se mu musel poddat)¹²⁷⁹ zde není ani zmínka. Stejně jako o Tatarech. Musíme proto konstatovat, že prameny pro bezpečné doložení jakékoliv teze chybí. S ohledem na brzké události ještě podotkneme, že markrabská kancelář tu čtyři roky před sporem břevnovského opata s olomouckým biskupem pro Rajhrad použila termín *cenobium*. Na sklonku roku 1248 pak došlo k události, která měla v politice olomouckých biskupů s různou intenzitou rezonovat ještě dalších 50 let a která se úzce pojila s rajhradským klášterem. Ta samá událost také představuje po mém soudu pomyslné zakončení jedné etapy vývoje církevní správy ve středověkém českém království,¹²⁸⁰ přitom se však v bouřlivých dějinách přemyslovského státu kolem poloviny 13. století jakoby ztrácí.¹²⁸¹ Začátkem prosince roku 1248 totiž český král Václav I. postoupil olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburka právo na výběr desátků v celé

¹²⁷⁶ CDM III, č. 210, s. 186.

¹²⁷⁷ CDM III, č. 393, s. 395.

¹²⁷⁸ CDM III, č. 95, s. 69-70; č. 162, s. 136-137. Srov. J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Kritický komentář*, s. 129.

¹²⁷⁹ ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Morava a Slezsko ve století posledních Přemyslovců (1197-1310)*, in: *Morava ve středověku*, Brno 1999, s. 28-30.

¹²⁸⁰ Srov. KAMIL KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, *Český časopis historický* 10, 1904, s. 15-36, 125-152, 249-275, 373-391, *Český časopis historický* 12, 1906, s. 7-34, 178-191, 274-298, 426-446, *Český časopis historický* 14, 1908, s. 18-34, 172-196, 273-287, 416-435; FRANTIŠEK HRUBÝ, *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od 10. do konce 13. století a jeho poměr ke státu*, *Český časopis historický* 22, 1916, s. 17-53, 257-287, 385-421, *Český časopis historický* 23, 1917, s. 38-73; ZDENĚK FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, *Sborník historický* 3, 1955, s. 65-85.

¹²⁸¹ Do základní syntézy českých a moravských středověkých dějin se tato událost shodně nedostala. Srov. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*; TÝŽ, *České dějiny I.4. Rozmach české moci za Přemysla Otakara II. (1253–1271)*, Praha 1937; J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I*, s. 48-49; JOSEF ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998; TÝŽ, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002; TÝŽ: *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha 2011; VRATISLAV VANIČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české II. 1197–1250*, Praha – Litomyšl 2000; TÝŽ, *Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250–1310*, Praha – Litomyšl 2002; ROBERT ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců I. Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii (1192-1253)*, Praha 2012. S ohledem na charakter a především záběr těchto titulů je to pochopitelné, mnohem zajímavější je však skutečnost, že rajhradskou kauzu nereflexuje ani V. MEDEK, *Osudy moravské církve I*, s. 89-110.

olomoucké diecézi¹²⁸² a vedle toho také patronátní právo a veškerou světskou soudní pravomoc nad benediktinským klášteřem v Rajhradě.¹²⁸³ Tento akt krále Václava (poměrně překvapivý s ohledem na fakt, že se panovník po dva roky stavěl k osobě nového olomouckého biskupa odmítavě)¹²⁸⁴ se ovšem brzy stal předmětem soudní pře, jelikož Rajhrad si nárokovalo benediktinské opatství v Břevnově.¹²⁸⁵ Pro vzájemný vztah Břevnova a Rajhradu je jistě zajímavé, že v čele tehdejšího břevnovského konventu stál bývalý rajhradský probošt Martin.¹²⁸⁶ Bohužel, o průběhu pře mezi břevnovským konventem a olomouckým biskupstvím jsme informováni jen rámcově. Až ze začátku listopadu roku 1255 je dochována listina, která spor mezi břevnovským konventem a olomouckým biskupstvím uzavírá. Biskup Bruno ze Schauenburka byl nucen na základě vystoupení jistých svědků, dokládajících svým svědectvím relevanci nároků břevnovských benediktinů, ustoupit – třebaže ani olomoucké biskupství nepřišlo zkrátka.¹²⁸⁷ Výsledek, jenž nebyl nikterak přesvědčivým, tak spíše představoval zjevný kompromis, leč posléze tento stav potvrdila svou autoritou i papežská kurie.¹²⁸⁸

V době interregna po smrti Přemysla Otakara II. na Moravském poli se šlechta, zbavená autority v čele státu, snažila ze vzniklé situace co nejvíce vyzískat a nezastavila se ani před lapkovstvím, vedlejším produktem nutnosti vzít právo do svých rukou. Jindřich Heimburský v této době zmiňuje na Moravě ozbrojený odpor proti habsburské straně.¹²⁸⁹ Úzkou hranici mezi odporem proti nelegitimnímu vládci a lapkovstvím ukazuje signifikantně osud Gerharda z Obřan. Mezi léty 1281/1282 až 1286 se stal rajhradský klášter jeho útočištěm. Odtud se svou družinou vyrážel za kořistí. Zlom nastal roku 1285, jakmile se mladý český král Václav II. vypořádal s problémy v Čechách. Společně se Závíšem z Falkenštejna se vypravil roku 1286 na Moravu, aby potlačil řádění loupeživých hord. Po dobytí Kunštátu se před českého krále dostavil do Brna Gerhard z Obřan, jenž si

¹²⁸² CDB IV, č. 149, s. 247–249.

¹²⁸³ CDB IV, č. 150, s. 249–251.

¹²⁸⁴ Srov. V. MEDEK, *Osudy moravské církve I*, s. 89-90; LIBOR JAN, *Věrně po boku svého krále. Bruno ze Schauenburku*, in: *Osobnosti moravských dějin 1*, Brno 2006, s. 63-65; nejnověji TOMÁŠ SOMER – EVA SVOBODOVÁ, *Konrád z Friedberka. Biskup, na kterého se mělo zapomenout*, *Časopis Matice moravské* 132, 2013, s. 3–24.

¹²⁸⁵ Viz MILADA VILÍMKOVÁ – PAVEL PREISS, *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*, Praha 1989, s. 115-116; J. ŠRÁMEK, *Rajhradský klášter jako enigma*, s. 43-60.

¹²⁸⁶ CDM III, č. 220, s. 195-197; CDB V/1, č. 53, s. 107-108: „...qui prius fuit prepositus Raygradensis monasterii per multa tempora annorum...“ Dále CDM III, č. 190, s. 163-167; č. 201, s. 176-177.

¹²⁸⁷ CDB V/1, č. 55, s. 109–112.

¹²⁸⁸ CDM III, č. 238, s. 222–223.

¹²⁸⁹ Jmenovitě Gerhard z Obřan a Milota z Dědic tímto způsobem škodili Albrechtu Saskému, který hájil na Moravě zájmy svého tchána Rudolfa Habsburského. Viz MIROSLAV PLAČEK – PETER FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 64-65. Srov. *Letopisové Jindřicha Heimburského*, in: FRB III, s. 319.

zde dokázal vyprosit milost.¹²⁹⁰ Té se už ale nedostalo lapkům, obývajícím nejspíše výrazně vybydlený Rajhrad. I přes tvrdý odpor se jich podařilo podle svědectví Petra Žitavského na 400 Závašovi z Falkenštejna zajmout. Pro výstrahu byli všichni popraveni.¹²⁹¹ Tato událost, zachycená zbraslavským kronikářem (Petr Žitavský pro Rajhrad užívá obecný pojem *claustrum monachorum*),¹²⁹² svědčí o početnosti loupeživých družin za doby rozvrácení českého království po smrti Přemysla Otakara II. Roku 1288 musel být Rajhrad znovu vysvěcen olomouckým biskupem Dětřichem, který též klášteru na zhojení ran udělil v letech 1293 právo poskytovat odpustky.¹²⁹³ Už to poukazuje na pomalý postup a náročnost obnovy klášterství. V roce 1292 postoupila vdova po rytíři ze Želešic Vilcena pro spásu své duše rajhradskému konventu dvůr a lán v Rajhradcích (s podmínkou doživotního užívání).¹²⁹⁴ O tři roky později byl konventní chrám v Rajhradě obdařen 40 denními odpustky.¹²⁹⁵

Olomoucký biskup Dětřich se také znovu střetl s břevnovským konventem v soudní při o práva nad Rajhradem. Už roku 1290 si nechal vidimovat listinu svého předchůdce Bruna z roku 1255.¹²⁹⁶ Břevnovští si nechali roku 1294 papežem Alexandrem IV. stvrzenou Brunovu listinu o výsledku sporu o Rajhrad ověřit pražským biskupem Tobiášem z Bechyně.¹²⁹⁷ Pře se dostala až ke kurii¹²⁹⁸ a olomoucký biskup opět přiznal porážku. V lednu roku 1296 se Dětřich vzdal práv na ustanovování proboštů a vyšetřování nepravostí ve prospěch břevnovského opata, leč ponechal si právo vizitace, korekce a jurisdikce vůbec. Opat tak měl biskupovi prezentovat převora, který by stál nad proboštem, mnichy i poddaným lidem a účastnil by se biskupských synod.¹²⁹⁹ To však nebylo realizováno.¹³⁰⁰ Biskup tak zjevně uznal břevnovskou supremaci nad Rajhradem, jak ve správě *in spiritualibus*, tak *in temporalibus*. Právě tehdy došla – podle obecného mínění

¹²⁹⁰ M. PLAČEK – P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu*, s. 65-66.

¹²⁹¹ Viz *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, in: FRB IV, s. 29-30. O lapcích na Moravě mluví také *Letopisové Jindřicha Heimburského*, s. 320; popř. *Cronica domus Sarensis*, Brno 1964, s. 210-211. Srov. B. DUDÍK, *Dějiny Moravy VII*, s. 11-12; 76; LIBOR JAN, *Václav II. jako moravský markrabě (1283-1305)*, in: *Vládcové Moravy*, Brno 2007, s. 33-34; KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, s. 88-89.

¹²⁹² Srov. *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 29-30.

¹²⁹³ CDM IV, č. 290, s. 366.

¹²⁹⁴ CDM IV, č. 305, s. 388-389.

¹²⁹⁵ CDM V, č. 22, s. 23.

¹²⁹⁶ CDM V, č. 21, s. 22.

¹²⁹⁷ CDM V, č. 7, s. 6.

¹²⁹⁸ Naznačuje RBM II, č. 2752, s. 1203.

¹²⁹⁹ CDM V, č. 43, s. 43-45. Srov. B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 250-252.

¹³⁰⁰ Srov. L. JAN, *Počátky benediktinů*, s. 22.

historiků¹³⁰¹ – svého praktického naplnění břetislavovská falza. Roku 1296 tak byla slovy Libora Jana dokonána přeměna rajhradského kláštera v ústav závislý na Břevnovu.¹³⁰² Je ale také nutné dodat, že smlouva byla výslovně uzavřena mezi biskupem Dětrichem na straně jedné a břevnovským, ovšem i rajhradským konventem na straně druhé!¹³⁰³ Rajhrad tak nebyl obejit, nestačilo jednat jen s břevnovským opatem. Toto bylo stvrzeno též papežem Bonifácem VIII.¹³⁰⁴ Biskup Dětrich potvrdil rajhradská privilegia roku 1300, vedle toho už v únoru 1296 povolil břevnovskému opatu užívat pontifikálních odznaků v teritoriu olomoucké diecéze a udílet 40 denní odpustky (doslova z důvodu restaurace kláštera).¹³⁰⁵ Výsledkem je doložená péče břevnovského opata Bavora o vybavení rajhradského proboštví (spolu s dalšími proboštvími v Polici nad Metují a v Broumově) v letech 1296-1306.¹³⁰⁶

Další zpochybnění úzkého svazku břevnovského a rajhradského kláštera coby mateřského domu a podřízeného proboštví se již neopakovalo. Události 14. století skutečně výsledek sporu o Rajhrad potvrdily. Samotný počátek 14. věku, jenž se nesl ve znamení oslnivého vzestupu a brzkého pádu přemyslovského království, byl pro Rajhrad nepochybně velkou zkouškou. Opět netušíme jak se žilo v Rajhradě během vpádu uherských a kumánských spojenců Albrechta I. Habsburského na Moravu v roce 1304, kdy byla země silně popleněna. Uchráněna tehdy zůstala především pevná města a hrady.¹³⁰⁷ Vzhledem k tomu, že neznáme zmínku o takových událostech, ani o potřebě nového svčení klášterního kostela jako ve 40. a 50. letech 13. století, lze usuzovat, že se Uhři Rajhradu vyhnuli, popř. že mniši našli ochranu za zdi Brna a klášter nedoznal větších škod. V nepřehledných letech 1306 až 1310 se Rajhrad z pramenů zcela ztrácí. Až z roku 1311 víme, že se v Rajhradě konala schůzka českého krále Jana Lucemburského a rakouského vévody Fridricha Sličného za přítomnosti královny Elišky Přemyslovny, mohučského arcibiskupa a královského diplomata Petra z Aspeltu a zbraslavského opata Petra Žitavského. V Rajhradě se tehdy obě strany dohodly na potvrzení dřívější úmluvy

¹³⁰¹ Už G. FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, s. 80; V. HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, s. 104-112.

¹³⁰² L. JAN, *Počátky benediktinů*, s. 26. Srov. mínění M. WIHODY, *Benediktinská kapitola*, s. 31-32, ohledně postavení rajhradského konventu v první polovině 13. století.

¹³⁰³ CDM V, č. 43, s. 44: „...*inter nos* [Theodoricus, Olomucensis episcopus] *ex una, et uenerabilem abbatem et conuentum Brevnouiensem ... et monasterium Raygradense ... ex parte altera...*“ Jedná se podle mne o zřejmé odlišení třech stran účastných ve sporu.

¹³⁰⁴ CDM V, č. 27, s. 28; RBM II, č. 1716, s. 735-736. Souborně naposledy L. JAN, *Počátky benediktinů*, s. 22.

¹³⁰⁵ CDM IV, č. 289, s. 365-366; CDM V, č. 46, s. 48-49; RBM II, č. 1490, s. 642.

¹³⁰⁶ RBM II, č. 2752, s. 1202-1204.

¹³⁰⁷ Viz L. JAN, *Václav II. jako moravský markrabě*, s. 41.

z Chebu o vzájemném přátelství a pomoci, na rezignaci vévody Fridricha na moravské markrabství a na zástavě měst Znojma, Pohořelic a Podivína.¹³⁰⁸ Toto nepřímo potvrzuje, že Rajhrad nebyl válečným děním na počátku 14. století výrazněji postižen, když byly klášterní prostor a především sklepy s to hostit tak významné hosty. Roku 1327 postoupil král Jan z podnětu břevnovského opata Bavora rajhradskému probošství hrdelní právo nad poddanými, na něž později navázal markrabě Jan Jindřich.¹³⁰⁹ O rok později vystupoval rajhradský probošt Jan mezi rozhodčími sporu mezi klášterem na Zderaze a vdovou po Vítkovi ze Švábenic Perchtou o statky u Moravan.¹³¹⁰ Za formální dohru soudních pří z let 1255 a 1296 můžeme považovat souhlas olomouckého biskupa Hynka z Dubé z prosince 1330 s ustanovováním benediktinských bratří k farnímu kostelu v Rajhradě, k němuž bylo opatu Bavorovi přiznáno prezentační právo.¹³¹¹ Ještě předtím povolil biskup opatu Bavorovi zříditi ve vsi Rajhrad oratoř nadanou jím právem udílení 40 denních odpustků těm, kdož zde vyslechnou mši svatou a přispějí na výstavbu kostelíka. Důvodem byla nemožnost návštěv mší klášterními poddanými v konventním kostele v době rozvodnění Svratky.¹³¹²

Jednoznačné vítězství Břevnova ve sporu o svrchovanost nad Rajhradem dokládá rozhodnutí opata Předbora z Chroustoklat a celého konventu břevnovského s pronájmem dvora v Ořehovicích rajhradským poddaným roku 1339. Odváděný plat ovšem připadl rajhradskému plebánovi.¹³¹³ Výmluvná je také dikce listiny rajhradského probošta Mikuláše z roku 1349, kdy tento zlistiňuje, že rajhradský konvent se souhlasem břevnovského opata Předbora i samého probošta Mikuláše zakoupil na svou výživu několik polí.¹³¹⁴ Lze zde tušit snahu o centralizaci benediktinského řádu v duchu cisterciáckého filiačního systému (což jistě splývalo v představách břevnovských opatů s výsadním postavením jejich kláštera), jak naznačuje už kupř. *bullá Benedictina* papeže Benedikta XII. z roku 1336.¹³¹⁵ Přesto překvapí, že ještě v roce 1345 cítil opat Předbor potřebu nechat si pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic potvrdit souhlas Alexandra

¹³⁰⁸ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 178; srov. také s. 178, pozn. 2. Viz také B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 268; V. HÁJEK, *Pohled do minulosti Rajhradu*, s. 37-38.

¹³⁰⁹ RBM III, č. 1338, s. 523; CDM VI, č. 342, s. 267-268; č. 343, s. 268. Srov. B. DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I*, s. 355.

¹³¹⁰ CDM VI, č. 373, s. 287-288; RBM III, č. 1504, s. 588; *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských I*, č. 561, s. 109.

¹³¹¹ RBM III, č. 1718, s. 672; CDM VI, č. 410, s. 315.

¹³¹² CDM VI, č. 409, s. 315.

¹³¹³ CDM VII, č. 223, s. 160; RBM IV, č. 641, s. 249. Obdobně CDM VII, č. 263, s. 191-192; č. 304, s. 221.

¹³¹⁴ CDM VII, č. 983, s. 691.

¹³¹⁵ Srov. také působení papežského reformátora řádu sv. Benedikta v českých zemích na sklonku 14. století. Viz MZA v Brně, fond E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 48, sign. Ag 24.

IV. s listinou biskupa Bruna z roku 1255.¹³¹⁶ O tristním stavu (ovšem nejen hospodářském) mluví list kardinála Bartolomea, papežského protektora, korektora a reformátora benediktinského řádu z léta roku 1393.¹³¹⁷ Kardinál sem nechtěl pro chudobu českých benediktinských klášterů vysílat vizitátora, vyzval ale představené, aby dohlédli na odstranění všech nepravostí v liturgii i správě temporálií. Nakázal také, aby mniši neopouštěli klášter bez svolení představených. Přestože reformní bula Benedikta XII. nedosáhla svého naplnění a česko-moravská benediktinská kongregace byla více ideálem než skutečností, kardinál Bartolomeus ve svém listě představitelům klášterů řehole sv. Benedikta přece jen odkazuje i na autoritu břevnovského opata, jemuž náleží po pražském arcibiskupovi jako druhému reformační právo nad všemi kláštery řádu. Ještě roku 1391 ostatně papežská kurie znovu potvrdila Břevnovu jeho pravomoci nad pobočnými domy v Rajhradě, Polici a Broumově.¹³¹⁸

Situace ve vztahu k Rajhradu nebyla zjevně zcela přehledná už ve 13. století a od toho se odvíjí i nejistota moderních historiků, jak vlastně události roku 1248 a celý pozdější spor o Rajhrad interpretovat. Nad událostí se pozastavili např. Jindřich Šebánek a Sáša Dušková, kteří tento postup krále Václava I. dokonce označili za nelegální.¹³¹⁹ Skutečnost, že k rozhodnutí příznivému pro břevnovské mnichy došlo až díky ústním svědectvím a nikoliv díky písemným dokladům, které se objevily až ve druhé fázi sporu o Rajhrad a byly nade vše pochybnost kvalifikovány jako falza,¹³²⁰ vzbudilo podezření Rudolfa Urbánka. Ten následně ve stopách Václava Hrubého zkonstruoval rozmáchlý obraz Břevnova jakožto falzátorské dílny, odkud vycházely na přelomu 13. století a 14. století podvrhy v nebyvalém rozsahu.¹³²¹ Urbánkovy soudy, podmíněné subjektivními i objektivními faktory, však další bádání střizlivě odmítlo.¹³²² František Graus s britkostí sobě vlastní, leč trefně, označil za naivní představu Václava Hrubého o tom, že břevnovská falza 13. století byla nějakými programovými falzy, kdy břevnovský opat utíkal z pražského hradu s novou listinou, na níž ještě nezaschl inkoust, aby ji doplnil v duchu břevnovského „programu.“ O

¹³¹⁶ CDM VII, č. 606, s. 442.

¹³¹⁷ MZA v Brně, fond E 6 Benediktini Rajhrad, inv. č. 48, sign. Ag 24.

¹³¹⁸ MVB V/1, č. 496, s. 279.

¹³¹⁹ J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Kritický komentář*, s. 92.

¹³²⁰ G. FRIEDRICH, *O dvou nejstarších listinách*, s. 72–80. Srov. CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

¹³²¹ V. HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, s. 94–126; TÝŽ, *Tři studie k české diplomatice*, Brno 1936, s. 79–80; RUDOLF URBÁNEK, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor I.1.–I.2*, Praha 1947–1948.

¹³²² Srov. především J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatě I*, s. 261–285. K Urbánkovu dílu a od něj se odvíjejícímu hodnocení břevnovského opata Bavora z Nečtin JOSEF ŠRÁMEK, „*Ctihodný otec a pán Bavor, z Božího milosrdenství opat břevnovský, téhož místa téměř druhý zakladatel.*“ *K vytváření obrazu osobnosti v historiografii*, *Církevní dějiny* 6, 2010, s. 16–33.

břevnovských falzech pak Graus soudil, že svou stylizací ukazují, že nemůže jít o pouhá vymyšlená falza i po stránce obsahové, naopak, že nutně předpokládají určitou autentickou předlohu.¹³²³ Na nestandardní vztah Břevnova a Rajhradu, který se vzpírá jednoznačnému zhodnocení, poukázal trefně Martin Wihoda¹³²⁴ a panovnické předání patronátu nad klášterem olomouckému biskupovi se naposledy jeví poměrně nezvyklé také Tomáši Borovskému.¹³²⁵ Očividně je nutné smířit se se skutečností, že dějiny rajhradského kláštera až do pokročilého 13. století budou asi vždy jen konstrukcí, více či méně podloženou hypotézou, v níž se nutně odráží míra důvěry v obsah zmíněných břevnovských falz.

V literatuře tak bývá povětšinou paušálně přijímána existence Rajhradu jako benediktinského probošství, někdy jen s následnými úvahami o míře závislosti na Břevnově. Zřejmý je přitom fakt, že o poměru Rajhradu k Břevnovu vypovídají až prameny z pokročilého 13. století (indicie, směřující ke století 12. jsou přinejmenším diskutabilní), k ustálení vzájemných vazeb došlo, jak jsme viděli, mezi lety 1250–1300.¹³²⁶ To vedlo Libora Jana k formulaci podnětné hypotézy, jdoucí částečně v Hrubého a Urbánkových stopách. Podle Janova mínění totiž absence písemných dokladů o podřízeném vztahu Rajhradu vůči Břevnovu ilustruje chabé právní podložení břevnovských nároků a cesta Rajhradu k postavení břevnovského probošství tak byla podle jeho soudu více křivolaká, než se snaží břevnovská falza ukázat.¹³²⁷ Libor Jan tak nabídl alternativní výklad počátků rajhradského kláštera, tkvící v názoru, že kníže Břetislav I. zde založil nikoli benediktinský klášter, ale kolegiátní kapitolu, kterou ovšem kvůli nedostatku světských kněží svěřil do rukou benediktinům z Břevnova. A díky tomu se až postupem času podle Libora Jana stalo to, že byl Rajhrad chápán jako břevnovská expozitura.¹³²⁸

¹³²³ FRANTIŠEK GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I. Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. stol.*, Praha 1953, s. 312-313.

¹³²⁴ M. WIHODA, *Benediktinská kapitola*, s. 29–32. Srov. DAVID KALHOUS, *České země za prvních Přemyslovců v 10.-12. století II. Svět doby knížecí*, Praha 2013, s. 194-195.

¹³²⁵ TOMÁŠ BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005, s. 25.

¹³²⁶ Srov. také M. POJSL, *Kláštery přemyslovské Moravy*, s. 81-82.

¹³²⁷ L. JAN, *Počátky benediktinů*, s. 19–27.

¹³²⁸ Tamtéž, s. 25-26; TÝŽ, *Přemyslovská Morava*, s. 11. Janova teze byla přejata D. FOLTÝNEM A KOL., *Encyklopedie*, s. 634; naopak při tradiční interpretaci zůstává M. M. BUBEN, *Encyklopedie*, s. 128; či Z. MĚŘÍNSKÝ, *Církevní instituce na Moravě*, s. 58; Š. KOHOUT, *Olomouc a moravská církev*, s. 66. Ve shodě s Liborem Janem hovoří o kapitule v Rajhradě i DAVID KALHOUS, *Stará Boleslav v písemných pramenech raného středověku*, in: *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*, Praha 2003, s. 19; a T. BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé*, s. 24-25.

6.5. Opatovice

Už autorka dosud nenahrazené fundamentální monografie o dějinách opatovického kláštera Emanuela Nohejlová konstatovala, že „*neuspokojuje-li vypravování dějinných příběhů Opatovického kláštera chudobou svých zpráv, trpí přehled jeho zboží stejným nedostatkem.*“¹³²⁹ Podle tzv. zakládací listiny opatovického kláštera zřídil v době vlády knížete a krále Vratislava velmož Mikulec u toku Labe v hradeckém kraji poustevnu. Posléze se kolem této cely ustavila komunita několika bratří, kteří se ve svém životě řídili řeholí sv. Benedikta. Král Vratislav I. povýšil Mikulcovu cellu na opatství a podpořil fundaci také majetkově.¹³³⁰ Vedle knížete podpořili existenci opatovického konventu i další osoby: samotný Mikulec, hradecký probošt Těšen, blíže neznámý opat Bolebud, královský kaplan Geso a velmož Všebor. Prvním opatem nového konventu se stal Ondřej, někdejší knížecí kaplan.¹³³¹ Zakládací listina opatovického kláštera byla sice kvalifikována jako falzum pozdějšího věku (patrně z poloviny 12. století), leč literatura se shoduje na důvěře v podloženost údajů staršími pamětními zápisy.¹³³² Podle Emanuely Nohejlové o prvotním nadání kláštera nelze rozhodnout, neboť zakládací listina již zachycuje vývoj cca sta let.¹³³³ Václav Hrubý usoudil ve vazbě na Vratislavovu listinu pro hradištský benediktinský klášter a staroboleslavskou kapitolu, že Opatovice obdržely jen celé vsi bez většího příslušenství, nanejvýš s řekou či lesem – úhrnem tedy asi 8 vesnic. Za pozdější zisk má Hrubý shodně s Nohejlovou majetky na Moravě.¹³³⁴ Podobně relativizuje četnost v listině jmenovaných důchodů z trhů a mýt, o jejichž podílu na klášterní ekonomice jinak netřeba pochybovat.¹³³⁵ Tento soud o moravské držbě je snad až moc příkrý, i v jiných případech (břevnovský klášter, ostrovský klášter, staroboleslavská kapitula) máme dokumentovanou situaci, kdy přemyslovská knížata využívala církevních institucí

¹³²⁹ EMANUELA NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české*, Praha 1925, s. 44.

¹³³⁰ CDB I, č. 386, s. 368-371. O dataci listiny nebylo jednoznačně rozhodnuto. Listina sama se hlásí do roku 1073, Vratislav je ale titulován jako král. Srov. ROSTISLAV NOVÝ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 136-137.

¹³³¹ JERONÝM SOLAŘ, *Benediktinský klášter s kostelem sv. Vavřince v Opatovicích*, *Památky archaeologické a místopisné* 6, 1865, s. 188.

¹³³² JAROSLAV TEPLÝ, *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*, Pardubice 1997, s. 110. Srov. také ROSTISLAV NOVÝ, *Opatovická fundační listina z r. 1073-CDB I.386. Nálezová zpráva*, *Československý časopis historický* 1960, s. 894-895.

¹³³³ E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 9.

¹³³⁴ Tamtéž, s. 80; František HRUBÝ, *Tri studie k české diplomacie*, Brno 1936, s. 136-137.

¹³³⁵ S odkazem především na dikci CDB I, č. 80, s. 85-87 F. HRUBÝ, *Tri studie*, s. 137. Srov. FRANTIŠEK GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, díl I. Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. stol.*, Praha 1953, s. 229-237; JOSEF ŽEMLIČKA, *Hmotné zabezpečení nejstarších benediktinských klášterů v Čechách*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 265-276.

k těsnějšímu přivázání po roce 1019 ovládnuté Moravy k vlastním Čechám.¹³³⁶ V období kolem poloviny 11. století vykazuje tato zakladatelská strategie také největší smysl. Tyto úvahy naposledy odmítl Rostislav Nový, který usoudil, že listina, vycházející ze starších podkladů, reprodukuje zjevně celistvě původní donaci z 80. let 11. století.¹³³⁷ Nový se však nedostatečně vyrovnal s faktem, že donace zahrnuje i několik vsí s příznačným názvem Opatovice.¹³³⁸

Ve výčtu nejstaršího majetkového nadání opatovického kláštera tak čteme ves Opatovice, Osice, Osičky, Vysoká, Břehy, Přelouč, Mokošín, Opatovice u Mokošína (dnes zaniklá ves), Sopreč, Lodín, Hlína, Platenice, Dalečín a Opatovice na Brněnsku, dále pak popluží u Nedělišťě, Dolan, Vraclavi, Plačic a Libišan, újezdy v okolí Opatovic nad Labem, Přelouče, Sopřeče a u Olešnice na Brněnsku. Vesnice na Moravě byly výslovně určeny k výživě mnichů, kteří budou vybírat klášteru postoupené platy, vázané mimo jiné na kastelanie v Olomouci, Přerově, Břetislavi, Brně, ve Znojmě a dalších místech.¹³³⁹ Zajímavý je také poznatek archeologie, že klášter vznikl v oblasti starého osídlení.¹³⁴⁰ Ve starší literatuře se objevuje údaj o donaci velmože Domaslav, kterou měl potvrdit v roce 1108 kníže Svatopluk a Domaslavův syn Nemoj.¹³⁴¹ Ta je však moderním podvrhem.¹³⁴² Roku 1147 dosedl na opatský stolec opat Mysloch, o němž klášterní letopisy vypráví mnohou chválu.¹³⁴³ Za Myslochova opatství začala také po roce 1151 v Opatovicích výstavba nových konventních budov. Nový klášter i kostel sv. Vavřince vysvětil biskup Daniel za přítomnosti krále Vladislava I. roku 1163.¹³⁴⁴ Ve falzu listiny krále Vladislava I. pro litomyšlské premonstráty, hlásícím se do roku 1167 (která má však podle Jiřího

¹³³⁶ ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Církevní instituce na Moravě a historické pozadí vzniku třebičského kláštera*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 64; MARTIN WIHODA, *Morava v době knížecí 906-1197*, Praha 2010, s. 122-127.

¹³³⁷ R. NOVÝ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám*, s. 136-137.

¹³³⁸ Na tuto skutečnost upozornil naposled M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 125.

¹³³⁹ CDB I, č. 386, s. 368-371. Srov. také TOMÁŠ PETRÁČEK, *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek. Fenomén darovaných lidí přemyslovských zemí 10.-12. století*, Praha 2012, s. 184-186.

¹³⁴⁰ VÍT VOKOLEK, *Slovanská sídliště v okolí Opatovic n. L.*, *Archeologické rozhledy* 14, 1962, s. 636, 653-656; ZDENĚK SMETÁNKA, *Výzkum na předklášterním ostrůvku v Opatovicích nad Labem*, *Archeologické rozhledy* 19, 1967, s. 471-477; JIŘÍ SIGL, *Informace o předstihovém archeologickém výzkumu v Opatovicích n. L. v letech 2000-2002*, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 29, 2003, s. 134-141; TÝŽ, *K osídlení nejbližšího zázemí kláštera v Opatovicích nad Labem ve světle nových archeologických průzkumů*, *Východočeský sborník historický* 2, 1992, s. 33-44; VÍT VOKOLEK – JIŘÍ SIGL, *Archeologický výzkum v Opatovicích n. L. v květnu až červenci 2003*, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 30, 2004, s. 135-140.

¹³⁴¹ J. SOLAŘ, *Benediktinský klášter s kostelem sv. Vavřince*, s. 189, srov. RBM I, č. 195, s. 87.

¹³⁴² E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 13, pozn. 1.

¹³⁴³ *Letopisy hradištsko-opatovické*, in: FRB II, s. 399-400; *Necrologium Podlažicence*, in: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852, s. 410. Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 15.

¹³⁴⁴ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 399. Srov. PETR SOMMER, *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 93-94.

Pražáka základ v aktových i listinných předlohách, z nichž byla kompilace na sklonku 12. století složena), je zachycen odprodej opatovických statků, konkrétně lesa u Roubovic a pozemků u Domašic (Velké Sedliště) litomyšlské kanonii.¹³⁴⁵ Není důvodu nesouhlasit s názorem Emanuely Nohejlové, že pravděpodobným důvodem odprodeje byla odlehlost statků od centra klášterství. Patrně ze stejného důvodu přešla později z opatovických do podlažických rukou ves Hlína.¹³⁴⁶

Roku 1227 zemřel syn krále Přemysla Otakara I., moravský markrabě Vladislav a pohřben byl v klášterním kostele sv. Vavřince.¹³⁴⁷ Právě pro spásu duše svého syna obdařil král Přemysl se souhlasem manželky Konstancie a druhého syna Václava roku 1229 opatovický klášter dalšími majetky a potvrdil také předchozí donaci, učiněnou Kojatou, syna Hrabišovým, z význačného rodu Hrabišiců.¹³⁴⁸ Kojata roku 1227 věnoval Opatovicím ves Mateřov u Pardubic a ves Slavkovice.¹³⁴⁹ Listina krále Přemysla Otakara I. pak přináší svědectví o Přemyslově donaci vsi Stolany u Chrudimi a lesa okolo, jenž sahal až k Medlešicím. Stolany si opatovický konvent podržel i v dalším období, třebaže se jednalo o statek odlehlejší a hlavně izolovaný od srdce klášterství, ves Medlešice posléze benediktini získali také směnou za ves Skalice na Úsobrněnsku.¹³⁵⁰ Další majetkovou akvizici, zachycenou v Přemyslově listině z roku 1229 jsou vsi Hlavečnick, Lohenice, Mělice, Veselá u Barchova, Polisy u Osic, Lhota zvaná Březhrad, Vlčkovice, Dříteč, Stěžery, Dolany, Platěnice u Holic a přílehlá Lhota, Černojedý, „Chruppi“, tj. snad Krupá, a popluží ve Vtelně.¹³⁵¹ Roku 1253 potvrdil král Přemysl Otakar II. klášteru jeho výsady, v roce 1303 tento akt zopakoval Václavův syn Václav II.¹³⁵² V roce 1261 je pak zmíněna v držbě opatovického konventu se nacházející Přelouč jako město.¹³⁵³ V roce 1348 opat

¹³⁴⁵ CDB I, č. 399, s. 414. Srov. JIŘÍ PRAŽÁK, *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině krále Vladislava I.*, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 9-32; TÝŽ, *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách. K počátkům české listiny*, in: Pocta akademiku Václava Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 34; ŠTĚPÁN GILAR, *Od aktu k falzu, aneb Druhý život listiny Vladislava I. pro litomyšlské premonstráty z roku 1167*, *Východočeské listy historické* 21-22, 2004, s. 231-240.

¹³⁴⁶ Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 17.

¹³⁴⁷ *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika česká a římská*, in: FRB III, s. 472. Srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 138; JIŘÍ KUTHAN, *Splendor et gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity*, Praha 2008, s. 16.

¹³⁴⁸ CDB II, č. 324, s. 327-329.

¹³⁴⁹ CDB II, č. 303, s. 301-302. Srov. JOSEF KALOUSEK, *Závět Kochanova*, *Český časopis historický* 7, 1901, s. 203-204; TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 124.

¹³⁵⁰ J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 119.

¹³⁵¹ CDB II, č. 324, s. 327-329. Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 18-20; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 118-124.

¹³⁵² CDB V/1, č. 4, s. 37-38; RBM IV, č. 1789, s. 716-717; č. 1936, s. 762.

¹³⁵³ CDB V, č. , s. 292, 438-439. Srov. PETR VOREL, *Dějiny města Přelouče. Díl I. 1086-1618*, Přelouč 1999, s. 7-8.

Neplach postoupil vrchlabskému proboštství ves Benátky, které se však zjevně časem krátily zpět Opatovicím.¹³⁵⁴ V roce 1339 zakoupil opat Hroznata z Lipoltic ves Ždánice u Osic a Dolan, které již klášteru patřily, a to spolu Nivčicemi, Velkými a Malými Kavčinami, Černou a Stéblovou.¹³⁵⁵ V letech 1371 koupil opatovický klášter vsi Kalná, Dražkov a Kasalice,¹³⁵⁶ po roce 1373 pak ves Rosice s mlýnem a tvrzí a vsi Doubravici a Trnovou,¹³⁵⁷ v roce 1377 zase opat Jan z Orle pro klášter zakoupil tvrz (*castrum*) Blatník, městečko Bohdaneč a vsi Lhotka, Rybitví, Černá a Bystřec.¹³⁵⁸ Na přelomu 14. a 15. století tvořilo opatovické klášterství přes 80 vesnic a dvě městečka v jádrem na hranicích Hradecka a Chrudimska. Jaroslav Teplý tak zdůrazňuje, že majetková strategie kláštera byla od nejstarších dob orientována nikoliv výhradně na Hradecko, ale přes Chrudimsko také k Moravě a tento vývoj byl modifikován až během 13. a 14. století, kdy se rozhojňovaly především statky na Hradecku. Vazby k Moravě však nebyly oslabeny až do zániku kláštera, ještě v roce 1351 byla tamní držba konventu potvrzena markrabětem Janem Jindřichem. Lze tak uzavřít, že opatovický klášter patrně patřil mezi nadprůměrně bohaté kláštery.¹³⁵⁹

Také opatovický klášter držel podobně jako jiné kláštery několik patronátních kostelů. Držba patronátu k faře ve Stěžerách je doložena k roku 1355, ve stejném zápise je také doloženo prezentování kněze ke kostelu sv. Ducha v Hradci Králové opatem Neplachem.¹³⁶⁰ Znovu pak v roce 1373.¹³⁶¹ V roce 1361 opatovický konvent vystupoval jako patron ve vztahu k farnímu kostelu ve Žehuni, to ale mělo jen dočasný charakter, neboť už roku 1380 jsou patronátní práva doložena v jiných rukách.¹³⁶² V roce 1367 dosazoval opatovický představený plebána ke kostelu v Hoříněvsi,¹³⁶³ v roce 1374 v Osicích.¹³⁶⁴ K roku 1397 je doložena držba kostelního patronátu opatovickým konventem ve Ždánicích, kde konvent držel částečný patronát už v roce 1339,¹³⁶⁵ a v Přelouči.¹³⁶⁶

¹³⁵⁴ *Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480*, Praha 1914, č. 1463, s. 200-201.

¹³⁵⁵ LE II, s. 224. Srov. J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 127-129.

¹³⁵⁶ LE I, č. 201, s. 97.

¹³⁵⁷ *Reliquiae tabularum terre Regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I*, Praha 1870, s. 403; LC II, s. 86; AČ IV, s. 175-176.

¹³⁵⁸ *Reliquiae tabularum terre Regni Bohemiae I*, s. 442; LE II, č. 258, s. 140.

¹³⁵⁹ JAROSLAV TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 110, 133-134.

¹³⁶⁰ LC I, s. 24, dále LE I, č. 78, s. 41-42.

¹³⁶¹ LC III-IV, s. 23.

¹³⁶² LC I, s. 157. Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 53.

¹³⁶³ LC I/2, s. 82.

¹³⁶⁴ LC III-IV, s. 20.

¹³⁶⁵ LC I, s. 29-30; dále LC I/2, s. 50, 109; LC III-IV, s. 93.

¹³⁶⁶ MVB V, č. 1123, s. 611-612.

V Přelouči je přítom fara doložena k roku 1351.¹³⁶⁷ To sice bylo papežskou bullou v roce 1402 zrušeno, ale zjevně neúspěšně. Ždánice a Přelouč tak byly klášteru znovu inkorporovány.¹³⁶⁸ Nejspíše nově byla Opatovicím inkorporována roku 1403 fara v Rosicích, Bohdanči, Osicích, Kuněticích, Stolanech, Dříteči¹³⁶⁹ a roku 1413 fara u kostela sv. Petra v Hradci Králové, kam ovšem opatovický opat prezentoval kněze už roku 1360 a 1374.¹³⁷⁰

Hospodářský vzestup opatovického kláštera dobře ilustruje proces utváření klášterních expozitur. O opatovi Hroznatovi z Lipoltic je doloženo, že před nástupem do úřadu opata působil jako probošt neznámo kde, Emanuela Nohejlová ale usoudila, že byl proboštem některého z venkovských proboštví, nikoliv ve vlastních Opatovicích.¹³⁷¹ Nabízelo by se jich více. Takovou expoziturou se stala např. lokalita poblíž Vrchlabí. Vladimír Wolf ji v počátečním období vývoje charakterizuje jako poustku a vyslovuje domněnku, že proboštví u Vrchlabí mělo být jakousi oporou vůči panství řádu německých rytířů, které se rozkládalo jižněji v okolí Miletína, kde vznikla řádová komenda,¹³⁷² resp. spíše že je toto sousedství dokladem toho, že benediktinská kolonizace předcházela kolonizaci řádu německých rytířů, kteří se tak museli obrátit jiným směrem.¹³⁷³ První zmínka o vrchlabské expozituře pochází z roku 1270, kdy královna Kunhuta věnovala celle Panny Marie opatovických benediktinů (*cella in Heinrichowe ordinis s. Benedicti*) pole v Heinrichově.¹³⁷⁴ Proboštové se ve Vrchlabí zřejmě často střídali, což nepřispívalo k pořádku. Arcibiskup Arnošt z Pardubic proto v roce 1348 stanovil, že proboštví (*cella Sanctae Mariae in Albea seu Vorchlab, olim Heinrichs nuncupata, ... dicto monasterio subiecta*) má být osazeno sedmi bratry, a to pěti kněžími a dvěma konvrši, v jejichž čele má stát probošt. Proboštovi ale bylo zapovězeno opouštět klášter bez vážného důvodu,

¹³⁶⁷ MVB I, č. 1333, s. 701-702.

¹³⁶⁸ MVB V, č. 2152, s. 1261; č. 2153, s. 1261-1262; č. 2155, s. 1263-1264.

¹³⁶⁹ MVB V, č. 2151, s. 1260-1261; č. 2152, s. 1261; č. 2153, 2154, s. 1262. Srov. LE I, č. 120, s. 59.

¹³⁷⁰ E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 34. Srov. LC I, s. 140; LC III-IV, s. 26.

¹³⁷¹ E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 23, 60-61. Nohejlová v tomto odkazuje na zápis v původně opatovickém rukopisu, dnes Österreichische Nationalbibliothek Wien, Cod. 395, fol 149r. Jde o nedokončený přípisek ze 14. století, který skutečně nepřináší více informací, než snesla Emanuela Nohejlová. Za poskytnutí přepisu a konzultaci ohledně rukopisu děkuji Mgr. Anně Kernbach, Ph.D. Ohledně rukopisu jako takového srov. ANNA KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*, Brno 2010, s. 240-244.

¹³⁷² JITKA KALISTOVÁ, *Majetkové poměry řádu německých rytířů v českých zemích v 1. polovině 13. století*, in: Sborník prací k šedesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka, Olomouc 1968, s. 23-29; JITKA BALATKOVÁ, *K dějinám Řádu německých rytířů v Miletíně*, Krkonoše – Podkrkonoší 7, 1983, s. 205-214; LIBOR JAN – FRANTIŠEK SKŘIVÁNEK, *Němečtí rytíři v českých zemích*, Praha 1997, s. 19.

¹³⁷³ V. WOLF, *Vrchlabské proboštví*, s. 20. K osidlování kraje v okolí Hořic v Podkrkonoší a Miletína z pozic archeologie naposledy PAVEL DRNOVSKÝ, *Středověké osídlení na horním toku řeky Bystřice*, Ústí nad Orlicí 2013.

¹³⁷⁴ RBM II, č. 2486, s. 1069-1070; č. 2487, s. 1070.

jediným, kdo jej může odvolat měl být opat.¹³⁷⁵ Další zmínka o vrchlabském proboštví pochází z roku 1366, kdy je tamní probošt zmíněn jako svědek na listině opata Neplacha.¹³⁷⁶ Bylo to právě vrchlabské proboštví, které se stalo mezi lety 1379 a 1385 předmětem vnitroklášterního sporu o obsazení postu probošta (*prepositura in Wrchlab*).¹³⁷⁷ Možné důvody naznačuje rejstřík papežských desátků, který ukazuje, že vrchlabské proboštví (*praepositura monasterii Opatouicensis*) patřilo v 80. letech 14. století na přední příčky v regionu, co je bohatství týče.¹³⁷⁸

Již před rokem 1242 pozval slezský kníže Jindřich II. Pobožný opatovické benediktiny k osazení lesa Křesoboru.¹³⁷⁹ Roku 1249 synové zesnulého Jindřicha II. postoupili opatovickým benediktinům další území za účelem vysazení vsi Landshut (dnes Kamienna Góra), další dar, kterým se hranice klášterství přiblížilo k českým hranicím, následoval podle ne plně důvěryhodné písemnosti roku 1254. Vratislavský kníže Boleslav přitom měl vyjádřit touhu po zřízení kláštera (*claustrum ad honorem dei et beati Laurentii*).¹³⁸⁰ Podle Antoni Barciaka sehrály roli hlavně důvody politické.¹³⁸¹ Tato akvizice však neměla dlouhého trvání, neboť roku 1289 opat Časta křesborské zboží odprodal knížeti Boleslavovi, který sem pozval cisterciáky.¹³⁸² Třetí pobočkou opatovického kláštera se stal Wahlstatt u Lehnice ve Slezsku. Sem byli benediktini podle tradice povoláni kněžnou Hedvikou mezi lety 1241-1243.¹³⁸³ Wahlstatt přitom bylo velice symbolické místo, v nejtěsnější blízkosti tragického bitevního pole, kde padl vévoda Jindřich II. Pobožný.¹³⁸⁴ Marek Derwich zauvažoval, že je možné, že mniši přišli do Wahlstattu už z Křesoboru,

¹³⁷⁵ MVB I, č. 1136, s. 622-624; RBM V/2, č. 418, s. 213; č. 667, s. 337.

¹³⁷⁶ Moravský zemský archiv v Brně, fond E6 Benediktini Rajhrad, sign. 483.

¹³⁷⁷ SA I, č. 257, s. 369; SA II, č. 79, s. 324.

¹³⁷⁸ *Registra decimarum papalium*, Praha 1873, s. 96. Srov. VLADIMÍR WOLF, *Hospodářské poměry na nejhořejším Labi do poloviny 14. století*, Krkonoše – Podkrkonoší 3, 1967, s. 54; TÝŽ, *Vrchlabské proboštví*, s. 22-23;

¹³⁷⁹ RBM I, č. 1061, s. 503; CDS VII, č. 586, s. 261-262; *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika česká a římská*, s. 473. Srov. V. WOLF, *Vrchlabské proboštví*, s. 20; MAREK DERWICH, *Benedyktyni czescy na Śląsku. Z badań nad kontaktami między benedyktynami polskimi i czeskimi*, in: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 123.

¹³⁸⁰ CDB V/3, č. 1002, s. 46; RBM II, č. 11, s. 6; CDS VII, č. 863, s. 37-38.

¹³⁸¹ ANTONI BARCIAK, *Czechy a ziemnie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*, Katowice 1992, s. 52.

¹³⁸² RBM IV, č. 1871, s. 741. Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 20; WACŁAW KORTA, *Rozwój wielkiej własności na Śląsku do polowy XIII. wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, s. 83-93, 165; VLADIMÍR WOLF, *Osídlení kraje na česko-slezském pomezí východně Krkonoš ve druhé polovině 13. století*, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*, Sborník prací prací historických 28, 1998, s. 32-33.

¹³⁸³ *Vita sanctae Hedwigis*, in: *Monumenta Poloniae Historica IV*, Lwów 1884, s. 570. Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 20; MAREK DERWICH, *Fundacja benedyktyńskiej prepozytury w Legnicim Polu*, in: Wacław Korta (ed.), *Bitwa legnicka*, Wrocław – Warszawa 1994, s. 319-328.

¹³⁸⁴ Srov. JERZY MULARCZYK, *Mongolowie pod Legnicą w 1241 r.*, *Kwartalnik Historyczny* 1989, s. 3-26; Wacław KORTA (ed.), *Bitwa legnicka*, Wrocław – Warszawa 1994; ZDENĚK JIRÁSEK A KOL., *Slezsko v dějinách českého státu. Díl I. Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012, s. 177.

nikoliv z vlastních Opatovic, nakonec ale argumentuje pro vznik prepozitury až v letech 1350-1386, legendu o založení kláštera sv. Hedvikou označuje Derwich za pozdní. Farní kostel zde ale mohl fungovat již dříve, snad od roku 1342, a Derwich nevyklučuje angažmá benediktinů, které vyústilo posléze ve vznik probošství.¹³⁸⁵ Doloženo je, že na sklonku 14. století vznikl spor mezi opatovickým představeným a vratislavským biskupem o právo presentace, v roce 1400 však opat Petr Lazur dosáhl toho, že opatům mateřského kláštera bylo kurií přiznáno právo dosazovat wahlstatské probošty (hovoří se zde o *parrochialis ecclesie prepositure nuncupate in Walstet Wratislaviensis diocesis*) nezávisle na vratislavském biskupovi.¹³⁸⁶ Taktéž v pořadí čtvrtá opatovická expositura ležela ve Slezsku. V roce 1349 směnil opat Neplach patronátní právo ve Fürstenau a Kanthu, udělené konventu Karlem IV., za patronát ke kostelu se špitálem v Neumarktu neboli (Slezské) Středě.¹³⁸⁷ Zdejší probošt se pak objevuje v roce 1366 na svědecké listině, vydané opatem Neplachem.¹³⁸⁸ Na první pohled zaujme, že se opatovičtí benediktini vůbec pustili do takového podniku tak daleko od mateřského kláštera. Pokud kolonizace v okolí Vrchlabí mohla být náhodou, resp. bezprostředním využitím nabízející se příležitosti, nelze se zbavit dojmu, že angažmá ve Slezsku bylo spíše činem uvědomělým. Motiv však lze jen domýšlet. Vladimír Wolf usoudil, že oblast severovýchodních Čech, konkrétně Krkonoše, byla jako objekt kolonizace obzvláště lákavá, protože se zde nabízelo otevřené pole a zisky pro klášterní hospodaření byly zjevné.¹³⁸⁹ Třebaže oblast Krkonoš a Podkrkonoší nebyla osídlení prostá (angažoval se zde např. význačný rod Švábeniců),¹³⁹⁰ přesto Wolf označuje opatovické benediktiny za pionýry, kteří se ujali kolonizace kraje na samých hranicích Slezska.¹³⁹¹ Tento směr expanze byl poměrně logický. Odhlédneme-li od vzájemných vazeb sousedních států (vévoda Jindřich II. si např. vzal za manželku sestru českého krále Václava II., budoucí vévoda Jindřich IV. Probus zase vyrůstal na pražském dvoře),¹³⁹² ke specifikaci hranic mezi vratislavskou, pražskou a olomouckou diecézí došlo relativně

¹³⁸⁵ M. DERWICH, *Fundacja benedyktyńskiej prepozytury*, s. 323-324, 327-328. Srov. BOGUSŁAW CZECHOWICZ, *Dvě centra v koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348-1458)*, České Budějovice 2011, s. 65-66.

¹³⁸⁶ MVB V, č. 1586, s. 882-883. Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 34.

¹³⁸⁷ E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 62; M. DERWICH, *Benediktyni czescy na Śląsku*, s. 124.

¹³⁸⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond E6 Benediktini Rajhrad, sign. 483.

¹³⁸⁹ VLADIMÍR WOLF, *Vrchlabské probošství v dějinách kraje na nejhořejším Labi (Příspěvek k církevním dějinám doby předhusitské)*, Krkonoše – Podkrkonoší 5, 1970, s. 18-27.

¹³⁹⁰ DAVID PAPAŽÍK, *Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci*, Praha 2009, s. 45-54.

¹³⁹¹ V. WOLF, *Vrchlabské probošství*, s. 18, 20. Shodně také DAGMAR ADAMSKA, *Východočeská zboží držena Piastovci ve vrcholném středověku*, in: Ondřej Felcman a kol., *Území východních Čech od středověku po raný novověk. Kapitoly k územně správním dějinám regionu*, Praha 2011, s. 44.

¹³⁹² Z. JIRÁSEK A KOL., *Slezsko v dějinách českého státu I*, s. 177-179.

nedávno, v polovině 12. století, a úsilí opatovických benediktinů navíc přišlo v době, kdy ve Slezsku vrcholila podpora kolonizačních iniciativ.¹³⁹³

Na sklonku 14. století vzniklo i proboštství v Přelouči. Přelouč patřila k nejstarším majetkovým akvizicím kláštera, ve 14. století se ale zjevně výrazně proměnil její vztah k opatství. V pramenech se začínají objevovat osoby šlechtického původu, kteří se po Přelouči píší. Petr Vorel poměrně logicky usoudil, že (třebaže neznáme žádný doklad o manském slibu) lze v těchto lidech vidět zástupce nižší šlechty, zastávající pozici klášterních manů. Nebylo totiž v zájmu opatovického konventu strategické Přelouče se vzdát.¹³⁹⁴ Po inkorporaci přeloučské fary roku 1397 byl tento akt papežem Bonifácem IX. potvrzen ještě roku 1403 a při té příležitosti byl tamní dosavadní farní kostel (*parrochialis ecclesia*) povýšen na proboštství/převorství (*prioratus*).¹³⁹⁵ Petr Vorel sice konstatoval, že důvody k takovému aktu nejsou zřejmé, sám ale tyto důvody naznačil poukazem na význam města Přelouče, přitom již relativně vzdáleného od centra klášterství. Proboštství v Přelouči tak nejspíše mělo jak duchovní, tak organizačně-správní význam.

6.6. Třebíč

Od poloviny 12. století, kdy pod patronací olomouckého biskupa a knížete došlo ke změně řeholní orientace knížecí fundace na Hradišti, představoval trebičský klášter, založený „*uprostřed trebečského lesa*“,¹³⁹⁶ nejvýznamnější benediktinský ústav na Moravě. Představu o základním majetkovém nadání trebičského kláštera nabízí tzv. trebičský opis Kosmovy kroniky, který obsahuje vsuvku, informující o bohatém nadání učiněném ve prospěch trebičského kláštera knížetem Oldřichem, jeho bratrem Litoldem a jejich syny Vratislavem a Konrádem II. Kníže Oldřich tak z brněnského „údělu“ věnoval novému benediktinskému opatství 51 lokalit, z nichž známe Drnovice, Mladíkovice, Komárov, Rybníky, Cacovice, Letkovice u Ivančic, Pravlov, Oslavany, jakési Klilochovice, Omice, Tetčice, Ketkovice, Zašov, Rapotice, Sudice, Kvasovice, Okárec, Rakov, Vaněč, Studenec, Koněšín, Hošťálkovice, Kozlany, Malešice, Hrdibořice, Radiměř,

¹³⁹³ Tamtéž, s. 147-150, 179-187.

¹³⁹⁴ P. VOREL, *Dějiny města Přelouče I*, s. 12-14.

¹³⁹⁵ MVB V, č. 1123, s. 611-612; č. 2151, s. 1263.

¹³⁹⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, Anhang IV. Gründung der Trebischer Kirche*, in: MGH, Scriptorum, Nova series II, Berlin 1923, s. 258. Srov. LADISLAV HOSÁK, *Středověká kolonizace horního poříčí Jihlavy*, Společnost přátel starožitností československých 60, 1952, s. 150-151; ANTONÍN BATUŠEK, *K středověkému osídlení Třebíčka*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských 2, 1958, s. 19-25; RUDOLF FIŠER – EVA NOVÁČKOVÁ – JIŘÍ UHLÍŘ, *Třebíč. Dějiny města I*, Brno 1977, s. 177-181; ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, *Církevní instituce na Moravě a historické pozadí vzniku trebičského kláštera*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 80; RUDOLF FIŠER, *K počátkům středověké Třebíče (Poznámky k archeologickému výkladu problému)*, Západní Morava 6, 2002, s. 156-161.

Lhotice, Babice, Smrk, Vladislav, jakési Nemojovice, Hostákov, Dobrotouš, Nárámeč, Bor, Trnavu, Lubany, Křižanov, Bezděkov, Nehradov, Sokolí, Dobrkovice, Kojetín, Chlum a Číchov. Řada lokalit je však dnes už neidentifikovatelná.¹³⁹⁷ Významným ziskem byly podle Rudolfa Fišera vsi Pravlov a Koněšín, které fungovaly jako tržní centra regionu (*cum foro*). Pravlov byl krom toho sídlem knížecí celnice, třebíčský konvent proto získal nárok na podíl z výnosu cla. Kníže Oldřich na benediktiny myslel i dalšími příjmy, vázanými na trhy v Brně a knížecí mincovnu. Donace platu 100 denárů z mincovny, odváděnými ke kapli sv. Benedikta na Starém Brně a určená třebíčským mnichům podle Rudolfa Fišera naznačuje, že i tuto kapli měli benediktini ve správě.¹³⁹⁸ Z daru Oldřichova bratra knížete Litolda pocházelo 14 vesnic, z těch lokalizovatelných konkrétně Kracovice, Kožichovice, Výčapy, Střítež, Stařečka, Pozďátky, Okrašovice, Číměř a Jejkov.¹³⁹⁹ Situování jednotlivých lokalit také naznačuje, že hranicí mezi oběma knížectvími byla tehdy řeka Jihlava.¹⁴⁰⁰

Synové obou zakladatelů, knížata Vratislav Brněnský a Konrád II. Znojemský postoupili rodové fundaci před polovinou 12. století dalších 11 vesnic na Brněnsku a Znojemsku, např. Maloměřice a Nebovidy, Dalešice, Heřmanice, Stropešín, Sovolusky a Sedlatín.¹⁴⁰¹ Poslední donací se stal někdy po roce 1146 Měřín.¹⁴⁰² Nekompaktní pás třebíčské majetkové držby se tak v polovině 12. století táhl od Vyškovska k Brněnsku, Ivančicku, Náměšťsku a Třebíčsku k Číchovu s centry v podobě již zmíněného Koněšina a pozdějšího Luhu, který těžil z blízkosti brněnskému zázemí. Naopak okolí Měřína se stalo vděčným objektem klášterní kolonizace.¹⁴⁰³ Václav Hrubý pravost třebíčské donace

¹³⁹⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 257-260. Srov. AUGUSTIN SEDLÁČEK, *Prvotní nadání Třebického kláštera*, Časopis Matice moravské 35, 1911, s. 200-207; RUDOLF FIŠER, *Kláster uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství*, Brno 2001, s. 41-58; TÝŽ, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004, s. 35.

¹³⁹⁸ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 35.

¹³⁹⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 260. Srov. R. FIŠER, *Kláster uprostřed lesa*, s. 53-55.

¹⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 35. LADISLAV HOSÁK, *Územní rozsah hradeckých obvodů moravských v 11.-13. století*, in: Pocta Zdeňku Nejedlému, Olomouc 1959, s. 141-151, se vyslovil kriticky k rozlišení jednotlivých knížecích darů, což se však jeví jako přílišný skepticismus. R. FIŠER, *Kláster uprostřed lesa*, s. 43-44, naopak argumentuje, že skladatel písemnosti musel naopak s ohledem na nesouvislost donace postupoval výrazně pečlivě ve výčtu jednotlivých lokalit. Srov. také ROMAN SLOUKA, *Raně středověké osídlení Třebíčska v tzv. brněnském údělu*, Západní Morava 9, 2005, s. 5-23; TÝŽ, *Raně středověké osídlení Třebíčska v tzv. znojemském údělu*, Západní Morava 10, 2006, s. 115-123.

¹⁴⁰¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 260. Srov. R. FIŠER, *Kláster uprostřed lesa*, s. 51-56.

¹⁴⁰² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 260. Zápis je datován neurčitě „*post obitum Wratizlai*.“ Soudilo se, že kníže Vratislav Brněnský zemřel roku 1156, než se však ukázalo, že tento zažitý letopočet, pocházející od Tomáše Pešiny z Čechorodu, není prost problému. Jak konstatuje Martin Wihoda, poslední bezpečná zpráva o knížeti Vratislavovi pochází z roku 1146 a existují indicie pro to, že ještě téhož roku kníže zemřel. Srov. MARTIN WIHODA, *Morava v době knížecí 906-1197*, Praha 2010, s. 155-156.

¹⁴⁰³ Z. MĚŘÍNSKÝ, *Církevní instituce na Moravě*, s. 60-61; R. FIŠER, *Třebíč*, s. 35.

zpochybnil s poukazem na přílišnou bohatost. Na rozdíl od Adolfa Krejčíka¹⁴⁰⁴ tak odmítl pokládat tuto vsuvku ke Kosmově kronice za pravou zakládací listinu a položil její vznik po obsahové stránce až na konec 12. století.¹⁴⁰⁵ V Hrubého stopách vykročil s důrazem na srovnání se zakládací listinou hradištského kláštera také Jan Bistřický.¹⁴⁰⁶ Proti tomu ale Rudolf Fišer, který pokládá třebičskou pasáž za tzv. chirograf knížete Oldřicha, argumentuje s odkazem na větší donace ve prospěch vyšehradské kapituly nebo kladrubského kláštera.¹⁴⁰⁷ Argument klášteřem kladrubským však také není bezproblémový, pravdou ovšem je, že Hrubého technicistní pohled vůbec nezohledňuje význam třebičské fundace v regionu jihozápadní Moravy a především politické okolnosti a reprezentační ambice obou knížecích donátorů.¹⁴⁰⁸ Představu chirografu odmítla Marie Bláhová, důležité však je, že se postavila za důvěryhodnost donace s odkazem na její původ v pamětních záznamech. Je podle ní nesporné, že celá pasáž mohla v této podobě vzniknout nejdříve po roce 1156, což ale nevylučuje starší původ ostatních údajů.¹⁴⁰⁹ Řada vesnic nejspíše relativně brzy zanikla a ač se nadání jeví ohromné příjmy na něj vázané nemusely být nutně ohromující a vymykající se zvyklostem.¹⁴¹⁰

Pokud původní donace přemyslovských knížat směřovala především do regionu Brněnska a hlavně Znojemska, zajímavé je, že další vývoj byl opačný a majetkové zázemí kláštera se posunulo k severozápadu. Na Brněnsku Třebíči zůstaly jen tři vesnice a tři manské dvory, klášter ztratil držbu mezi Brnem a Sedlecem, ale za to se západní hranice klášterství posunula do těsného sousedství s Jihlavou. Z původního nadání knížete Oldřicha zůstalo v podstatě jen Kozlan, oblast severně od Vladislavi a okolí Číchova a Chlumu. Benediktini si podrželi většinu donace knížete Litolda jižně od vlastní Třebíče, na rozdíl od daru Konráda Znojemského. To však vyvážily zisky v okolí původně solitérního Měřína. Rudolf Fišer konstatoval, že pro nedostatek pramenů nelze rozhodnout, zda tyto

¹⁴⁰⁴ ADOLF KREJČÍK, *O zakládací listině kláštera Třebického*, Časopis Matice moravské 35, 1911, s. 192-199.

¹⁴⁰⁵ VÁCLAV HRUBÝ, *Tři studie k české diplomacie*, Brno 1936, s. 149-151.

¹⁴⁰⁶ JAN BISTŘICKÝ, *Poznámka k tzv. zakládací listině třebičského kláštera*, Vlastivědný věstník moravský 54, 2002, s. 310-315. Srov. TÝŽ, *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny*, Vlastivědný věstník moravský 45, 1993, s. 131-136.

¹⁴⁰⁷ R. FIŠER, *Klášteř uprostřed lesa*, s. 38-41; TÝŽ, *K počátkům třebičského kláštera. (Poznámky k tzv. falzu zakládací listiny)*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 85-95; TÝŽ, *Třebíč*, s. 29, 34-36, 107. Srov. také ANTONÍN ŽAMBERSKÝ, *K zakládací listině třebičského kláštera*, Naším krajem 7, 1997, s. 28-36.

¹⁴⁰⁸ Srov. Z. MĚŘÍNSKÝ, *Církevní instituce na Moravě*, s. 66-80; M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 148-158.

¹⁴⁰⁹ MARIE BLÁHOVÁ, *Funkce a pramenná hodnota pamětních zápisů středověkých církevních institucí. Tak zvaná zakládací listina kláštera Třebického*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 97-111. Souhlasně M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, 156-157.

¹⁴¹⁰ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 107-108. Srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 247.

majetkové akvizice byly výsledkem darů nebo spíš vlastní kolonizační iniciativy.¹⁴¹¹ Jeden z prvních dokladů majetkového pohybu pochází z roku 1225, kdy třebíčský opat vydal listinu, stvrzující směnu klášterních Oslavan za ves Horku, Kožichovice a Arklebice s paní Heilwidou ze Znojma, která pojala záměr zřídit v Oslavanech klášter cisterciáček.¹⁴¹² Směna přitom byla výhodná i pro benediktiny, kteří se vzdali majetku odlehlějšího ve prospěch bližšího. Roku 1230 konvent zastavil právě Oslavanům ves Řevušín výměnou za půjčku hotových peněz.¹⁴¹³ Doložena je koupě dvora a k němu příslušejících polí ve Svatoslavi roku 1290.¹⁴¹⁴ V polovině 14. století opatství získalo koupí ves Vojkovice,¹⁴¹⁵ roku 1335 byla klášterní Třebíč na žádost markraběte Karla králem Janem Lucemburským obdařena městskými právy podle vzoru královského města Znojma.¹⁴¹⁶ Obyvatelé však nadále zůstali poddáni třebíčskému opatovi. Bohužel je ale doložen i trend opačný, a to ztráta nemovitého majetku kláštera, jeho chudnutí a finanční obtíže, což je proces, který vyvrcholil v 15. století.¹⁴¹⁷ Finanční nároky na klášterní instituce vztahovali panovníci, biskupská i papežská kurie. Do královské komory např. Třebíč odváděla podle zástavních částek Zikmunda Lucemburského jeden z největších obnosů, 80 hřiven stříbra.¹⁴¹⁸ Už v roce 1264 zapsal olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka svému leníkovi Konrádovi z Hexteru biskupský desátek odváděný třebíčským opatstvím ve výši 10 hřiven stříbra,¹⁴¹⁹ stejným obnosem byl obdařen olomouckým biskupem Dětfichem z Hradce v roce 1296 jeho pronotář Ambrož.¹⁴²⁰ Zadlužování kláštera také ukazuje kauza z roku 1272, v níž musel dokonce zasáhnout král Přemysl Otakar II. Syn moravského komořího se marně snažil vymoci na třebíčském konventu dluh, který měl klášter vůči jeho otcí, a neváhal proto sáhnout až k úchvatu klášterních statků.¹⁴²¹ Na počátku 2. desetiletí 14. století byla

¹⁴¹¹ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 108.

¹⁴¹² CDM II, č. 163, s. 164-166. Srov. KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Ženská větev cisterckého řádu v Čechách a na Moravě (13.-15. století)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 1, 1991, s. 297-315; ZDENĚK NOVÁK, *Cisterciácký klášter Vallis S. Mariae v Oslavanech (1225-1525)*, in: *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*, Olomouc 2006, s. 128-142; MARTIN WIHODA, *Moravská markraběnka Heilwida*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 96-104.

¹⁴¹³ CDM II, č. 202, s. 218-219.

¹⁴¹⁴ CDM V, č. 93, s. 291.

¹⁴¹⁵ CDM IX, s. 70.

¹⁴¹⁶ R. FIŠER – E. NOVÁČKOVÁ – J. UHLÍŘ, *Třebíč I*, s. 44-45; RUDOLF FIŠER, „*In civitate nostra trebecensi*“ (*K počátkům středověké Třebíče*), in: *Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesorů Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*, Brno 2002, s. 543-555.

¹⁴¹⁷ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 109, 112.

¹⁴¹⁸ TOMÁŠ BOROVSÝ, *Zikmundovy zástavy na Moravě (Zápisy klášterních majetků)*, in: *Ad vitam et honorem Jaroslao Mezník. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003 s. 333; s odkazem na *Die Urkunden Kaiser Sigmunds I*, č. 4488, s.316; č. 5408, s. 380.

¹⁴¹⁹ CDM III, s. 362-364.

¹⁴²⁰ CDM V, č. 58, s. 57-58.

¹⁴²¹ Udává ADOLF KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874, s. 50; odtud R. FIŠER, *Třebíč*, s. 112.

podle soudu Rudolfa Fišera situace konventu po hospodářské stránce velmi těžká. Ilustruje to bula papeže Jana XXII. z roku 1324, kterou podpořil na vlastní žádost třebíčský konvent, když pověřil opata hradištského, vilémovského a opata skotského kláštera ve Vídni ochranou třebíčského opatství proti škůdcům klášterství.¹⁴²² Zajímavé je tu pro nás mimo jiné to, že podrobně vypočítává celý „organismus“ třebíčského opatství, tj. „*dictum Monasterium, et alia loca et membra eiusdem monasterii immediate subiecta consistere ... tzn. preposituras, prioratus, ecclesias, capellas, grangias, obedientias, castra, casalia, villas, domos, possessiones ... et nonnulla alia bona mobilia et imobilia ad dictum monasterium, et ad alia prelibata eiusdem membra spectantia.*“ Dluhy opatství dokládá i závěť olomouckého biskupa Konráda z roku 1326.¹⁴²³

Pod svrchovanost třebíčského opata spadala celkem tři proboštství, a sice expozitura v Komárově (Luhu), v Měříně a v Březové u Hradce nad Moravicí. Jak konstatuje sám autor dosud nejvyšší monografie, věnované třebíčskému benediktinskému klášteru, Rudolf Fišer, v dosavadní literatuře nebylo dosud těmto prepoziturám věnována odpovídající pozornost, neboť se jimi badatelé zabývali toliko okrajově. Fišer sám prezentuje svůj názor, že ač pramenných svědectví, jež lze k postižení dějin třebíčských proboštství využít, je poskrovnu, přesto je nelze při líčení historie kláštera v Třebíči opomenout.¹⁴²⁴ Jako první vznikla patrně pobočka v Luhu (dnes Brno-Komárov). Bohužel nelze vznik tohoto ústavu datovat přesněji. Poprvé je lokalita pozdějšího proboštství zaznamenána v tzv. zakládací listině třebíčského kláštera, kde se mluví o místě na Luhu poblíž brněnského hradu sv. Benedikta (*Sedlce, locum in luco prope castrum Brenense sancti Benedicti*).¹⁴²⁵ O jakýchkoliv základech třebíčské expozitury tu však není ani zmínky.¹⁴²⁶ Což je důležité s ohledem na fakt, že písemnost vznikala po roce 1156, možná ale i na přelomu 12. a 13. století. Kořeny proboštství pak literatura klade dosti vágně do 12. století, nejvíce konsenzuální datum pak představuje rok 1195.¹⁴²⁷ Odmítnut byl obecně

¹⁴²² CDM VI, č. 262, s. 197-199.

¹⁴²³ CDM VI, s. 242-243.

¹⁴²⁴ Srov. R. FIŠER, *Třebíč*, s. 115.

¹⁴²⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 259.

¹⁴²⁶ Srov. LIBOR JAN, *Kdo byl cruciburgensis monetae magister? Několik poznámek k počátkům města Brna*, *Folia Numismatica* 3, 1988, s. 27; LUDMILA SULITKOVÁ, *Brno v listinách do počátků institucionálního města*, *Brno v minulosti a dnes* 11, 1993, s. 57-58; MOJMÍR ŠVÁBENSKÝ, *Církevní poměry na Brněnsku před r. 1243*, *Brno v minulosti a dnes* 11, 1993, s. 90; R. FIŠER, *Třebíč*, s. 116.

¹⁴²⁷ Srov. JAROSLAV DŘÍMAL A KOL., *Dějiny města Brna, svazek I*, Brno 1969, s. 38; METODĚJ ZEMEK, *Patrocinia – důležitý pramen k poznání vývoje města*, *Brno v minulosti a dnes* 11, 1993, s. 99. Stavbu románského kostela sv. Jiljí klade s velkou pravděpodobností do konce 12. století JAROSLAV DVOŘÁK, *Stavební kámen starší středověké architektury v Brně*, in: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno 1997, s. 166, 173. Např. ale M. ŠVÁBENSKÝ, *Církevní poměry na Brněnsku*, s. 86, zastává ve svém textu dataci první poloviny 12. století.

názor Jana Skutila o existenci řeholního domu v Luhu již na konci 11. století.¹⁴²⁸ Ve starší literatuře¹⁴²⁹ se lze setkat s odkazy na prameny, spjaté s proboštvím v Luhu, kritické dějepisectví však již dávno odhalilo, že i v tomto případě se jedná o novodobá falza Antonína Bočka.¹⁴³⁰ Z toho důvodu představují první relevantní doklad o benediktinském klášteře v Luhu až dva dokumenty Přemysla Otakara I., datované lety 1210 a 1211, kdy král Přemysl schválil fundaci premonstrátské kanonie v Zábrdovicích a vzal ji pod svou ochranu.¹⁴³¹ A právě zde se vedle třebíčského opata objevuje mezi svědky uvedený lužský probošt Havel (*Hauel, prepositus de Luh; Gauel, prepositus de Luh*).¹⁴³² K letům 1225 a 1226 je pak listinně doložen tamější probošt Arnold (*de capitulo autem nostro Trebecensi Arnoldus prepositus de Luha sancti Benedicti; prepositus Arnoldus de Luh*), pozdější třebíčský opat.¹⁴³³ K roku 1235 zmiňuje klášter v Luhu kronikář Přibík Pulkava z Radenína, když mluví o zde (*in claustru Luh ante Brunnam sito sancti Benedicti*) uskutečněné schůzce českého krále Václava I. s rakouským vévodou Fridrichem. Zdroj jeho informací nelze verifikovat.¹⁴³⁴ K roku 1289 je Luh zmíněn při prodeji pozemků v Heršpicích (*Borso praepositus sancti Benedicti in Luha; nostro monasterio sancti Benedicti in Luha*).¹⁴³⁵ Naposledy Rudolf Fišer však uvažuje (ve stopách Mojmíra Švábenského) o starších kořenech lužského proboštví než je skloněk 12. věku. Fišer se opřel o patrocínium lužského kostela sv. Jiljí a údaj hradištsko-opatovických análů k roku 1133, které zmiňují vysvěcení blíže nelokalizované kaple sv. Jiljí.¹⁴³⁶ Rudolf Fišer pak, vycházejíc ze stavebně-historického průzkumu, který klade lužský kostel do sklonku 12. století, předpokládá ale jeho starší základy, obě kaple ztotožňuje. Jeho předpoklad, že lze očekávat velkou obeznámenost hradištského analisty s poměry u jiných klášterů řádu zní sice logicky, jistotu argumentu však nenabízí, třeba se v literatuře obvykle předpokládá se, že benediktini vypuzení z Hradiště odešli částečně právě do Třebíče, což by zpětně potvrzovalo jisté vzájemné kontakty a vazby.¹⁴³⁷ Odtud Rudolf Fišer usuzuje, že

¹⁴²⁸ Viz JAN SKUTIL, *Nejstarší patrocínia v Brně a na Moravě*, Brno v minulosti a dnes 11, 1993, s. 102.

¹⁴²⁹ Např. ADOLF KUBEŠ, *Dějepis města Třebíče*, Třebíč 1874.

¹⁴³⁰ Srov. CDM I, č. 156, s. 136; č. 362, s. 338; č. 372, s. 348-349. Irelevanci těchto údajů naposledy konstatuje R. FIŠER, *Třebíč*, s. 116.

¹⁴³¹ CDM II, č. 48, s. 54-57; č. 49, s. 57-59.

¹⁴³² CDM II, č. 48, s. 56; CDM II, č. 49, s. 59.

¹⁴³³ CDB II, č. 271, s. 261-266; CDB II, č. 287, s. 286-287.

¹⁴³⁴ *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 136. Ke zdroji této informace MARIE BLÁHOVÁ, *Brno v historiografických pramenech doby přemyslovské*, Brno v minulosti a dnes 11, 1993, s. 81.

¹⁴³⁵ CDM XV, č. 18, s. 14.

¹⁴³⁶ *Letopisy hradištsko-opatovické*, in: FRB II, s. 395: „*Eodem anno dedicata est capella sancti Egidii.*“

¹⁴³⁷ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 116-117. Srov. DAGMAR CEJNOVÁ, *Raně středověký průzkum v Brně-Komárově*, Přehled výzkumů Archeologického ústavu Československé akademie věd 1975, s. 66-67; J. DVORÁK, *Stavební kámen*, s. 166-168.

proboštví v Luhu úzce souviselo s péčí třebíčských mnichů o kapli sv. Benedikta na brněnském hradě.¹⁴³⁸ Mojmír Švábenský zase jako podnět ke vzniku lužského proboštví viděl (analogicky k břevnovské expozituře v Rajhradě) zájem o kolonizaci regionu jižně od Brna.¹⁴³⁹

Stav pramenné základny k dějinám proboštví v Luhu výmluvně odráží i dochovaná hospodářská agenda. Jak shrnul již tolikrát zmíněný Rudolf Fišer, o majetkových poměrech zdejšího kláštera se dochovalo jen minimum zpráv, které v podstatě neumožňují vynášení zásadních soudů o poměrech v Luhu či jeho postavení v rámci třebíčského klášterství.¹⁴⁴⁰ Základní zajištění lužského konventu nejspíše představovaly vesnice v okolí Brna, věnované třebíčské fundaci zakladatelem knížetem Oldřichem a jeho synem Vratislavem. V úvahu přicházejí vesnice Sedlce, Rybníky, Cacovice, resp. Brestany, Maloměřice, Bznatice, Smilovice a Nebovidy. K dalším majetkům Luhu patřili Horní Heršpice a Komárov. Na počátku 14. století je pak doložena držba čtyř zahrad u mlýna na Dornychu a dvou lánů polí, o čemž svědčí dokument z roku 1305. V samotném Komárově získali lužští benediktini roku 1318 od brněnského měšťana Jana Wiffona menší statek, a to jako kompenzaci za nárok na cestu vedoucí od kláštera k Brnu přes Janův mlýn.¹⁴⁴¹ S ohledem na staří a původní donaci – a tedy i skladbu vlastnictví¹⁴⁴² – byly v podstatě každodenní životní realitou lužských (komárovských) benediktinů různé majetkové a hraniční spory.¹⁴⁴³ Přesto ještě na konci 14. století, kdy již klášterství jako celek zažívalo po hospodářské stránce časy, jež nevěstily nic dobrého, bylo komárovské obročí natolik zajímavé, že papež Bonifác IX. pojal záměr dosadit sem svého kardinála Bartholomea, jenž byl příslušníkem benediktinské řeholní rodiny.¹⁴⁴⁴

Ač je z výše psaného textu dostatečně zřejmé, že v případě lužského proboštví nemůže vzhledem k torzovitosti pramenné základny historik s jistotou konstatovat více než existenci tohoto proboštví, ještě tristnější je situace u zbývajících expozitur, proboštví v Měříně a v Březové. Expozitura v Měříně je výrazně mladší než expozitura v Luhu (Komárově). Už s ohledem na svou polohu byl tento dům úžeji spjat s mateřským opatstvím. Možná i to je důvodem, proč zpráv o něm je dochováno bohužel jen minimálně.

¹⁴³⁸ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 117.

¹⁴³⁹ M. ŠVÁBENSKÝ, *Církevní poměry na Brněnsku*, s. 86

¹⁴⁴⁰ Srov. R. FIŠER, *Třebíč*, s. 120.

¹⁴⁴¹ Tamtéž, s. 120. Srov. CDM V, s. 177-178; CDM VI, s. 333; CDM VII, s. 806-807.

¹⁴⁴² CDM VI, č. 7, s. 370.

¹⁴⁴³ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 120; STANISLAV PETR, *Spor mezi kolegiální kapitulou sv. Petra a Pavla v Brně a klášterem v Komárově. Zapomenutá epizoda z dějin benediktinského proboštví v Komárově v pozdním středověku*, in: Campana codex civitas. Miroslav Flodr octogenario, Brno 2009, s. 218-244.

¹⁴⁴⁴ MVB V, č. 547, s. 309-310.

Podle Čenka Sameše přesto v podobě měřínského probošství dosáhl třebíčský klášter vrcholu svého postavení, ustavení měřínského probošství bylo pro Sameše výrazem dokončení kolonizačního procesu regionu.¹⁴⁴⁵ Už bylo řečeno, že třebíčské pamětní záznamy datují zisk Měřína do doby po smrti knížete Vratislava, tj. za rok 1146. Zároveň je tu Měřín označován jako pustina (*solitudo*), kde však přece jen nějací lidé žijí.¹⁴⁴⁶ Zároveň je třeba i z dějin Měřína odstranit podvrhy Antonína Bočka, čili do roku 1197 se hlásící confirmaci majetků třebíčského kláštera, připsanou brněnskému knížeti Spytihněvovi.¹⁴⁴⁷ Rudolf Fišer označil existenci měřínského probošství před rokem 1225 za nepravděpodobnou, a to s odkazem na fakt, že listina opata Lukáše z roku 1225 uvádí jen probošta z Luhu.¹⁴⁴⁸ Přitom s ohledem na menší vzdálenost od opatství by byla přítomnost měřínského probošta spíše logická. Měřínské probošství se objevuje na jedné z listin krále Václava II. roku 1298.¹⁴⁴⁹ Problémem ovšem je, že tento regist se nezakládá na originální písemnosti, ale vychází z opisu, resp. z diplomatáře žďárského opata Otto Steinbacha, jehož zdrojem byla zase poznámka v modlitební knížce rajhradského probošta Josefa Bonaventury Pitera.¹⁴⁵⁰ Už v tomto světle se tedy informace v moravském kodexu jeví prakticky bezcennou. Dalším známým písemným dokladem o měřínském probošství je až listina markraběte Prokopa z roku 1402,¹⁴⁵¹ o majetkových poměrech Měřína netušíme nic až do roku 1556. Podle pramenů 16. století patřilo k Měřínu zázemí cca 14 vesnic.¹⁴⁵² Rudolf Fišer sám argumentuje pro vznik probošství do rozmezí let 1225-1250, opírá se ovšem toliko o patrocinium sv. Jana Křtitele a stavebněhistorický průzkum. I tato rámcová datace je tedy toliko hypotézou.¹⁴⁵³

Musíme tedy konstatovat, že o dějinách Měřínského probošství nevíme v podstatě nic. A bohužel, lepší není situace ani v případě třetího třebíčského probošství v Březové. O Březové měli povědomí ještě rajhradští benediktini, kteří v 18. století skládali dohromady rukopis moravského Monasticonu, který se dnes nachází ve fondu rajhradského kláštera

¹⁴⁴⁵ ČENĚK SAMEŠ, *Stručné dějiny města Třebíče*, Třebíč 1972-1979, s. 16. Srov. také TÝŽ, *Příspěvek k dějinám třebíčského klášterství*, Časopis Společnosti přátel starožitností československých 44, 1936, s. 177-182.

¹⁴⁴⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 260.

¹⁴⁴⁷ CDM I, s. 348-349.

¹⁴⁴⁸ CDM II, č. 163, s. 166.

¹⁴⁴⁹ CDM V, č. XCIV, s. 97; srov. RBM II, č. 1801, s. 774.

¹⁴⁵⁰ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 122-123.

¹⁴⁵¹ CDM XIII, č. 157, s. 164-165.

¹⁴⁵² R. FIŠER, *Třebíč*, s. 124.

¹⁴⁵³ Tamtéž, s. 123-124.

v Moravském zemském archivu v Brně.¹⁴⁵⁴ Už Josef Edmund Horky ale neměl ve 20. letech 19. století o Březové ani tušení a i po objevu ověřených opisů čtyřech březovských listin bylo březovské probošství kladeno např. do Březové u Svitav.¹⁴⁵⁵ Pozornost tak probošství v Březové věnoval až Josef Svátek.¹⁴⁵⁶ Březové byla součástí tzv. Semislavova újezdu (odkazujícího nejspíše na olomouckého komorníka Semislava z Morkovic),¹⁴⁵⁷ který se přes sňatek dostal do držení Vojtěcha z Medlova. Jeho prostřednictvím se majetek dostal do držení premonstrátek v Doubravniku. Výsledkem byl dlouhý majetkový spor, který rozhodl až král Václav I. Od doubravnických premonstrátek se zboží dostalo třebíčskému opatství, konstatoval nakonec Svátek bez uvedení bližších detailů.¹⁴⁵⁸ Otázka, co vedlo třebíčské mnichy, aby se zajímali o vzdálené majetky u Hradce nad Moravicí, tak zaujala až Rudolfa Fišera. Ten upozornil na listinu markraběte Přemysla z roku 1238, kde jsou vytyčeny hranice tzv. Semislavova újezdu, z níž ovšem vyplývá, že oblast Březové (*que Brezaw nominatur*) součástí tohoto újezdu nebyla.¹⁴⁵⁹ Tím pak odpadá nutnost řešit otázku proč byl Semislavův újezd nepotřebný pro doubravnické premonstrátky, ale měli o něj zájem třebíčtí benediktini.¹⁴⁶⁰ Rudolf naopak hledá podmínky pro získání Březové v době vlády Konráda II. Oty, který se mohl před rokem 1191 stát dárce lokality. Kdy však benediktini vybudovali v Březové probošství, na to se ani Rudolf Fišer neodpovídá, neboť se není o co opřít. Na základě patrocina a obecnějšího vývoje klášterní domény uvažuje o době 60. let 13. století coby mezníku.¹⁴⁶¹ Leč je třeba říci, že stejně jako v případě Měřina nemá tato úvaha váhu argumentu. Až roku 1289 je tedy díky pozdnímu opisu znám probošt Vlk, další zmínka o březovském probošství pochází z roku 1312.¹⁴⁶²

¹⁴⁵⁴ Moravský zemský archiv v Brně, E6 – Benediktini Rajhrad: Gerard Lebre, *Chronicon Rayhradense seu annales monasterii Rayhradensis Ordinis S. Benedicti Marchionatus Moraviae*, Pars I, sign. Fb 14, kart. 293; Gerard Lefebvre, *Moravia monastica seu historia diplomatico-chronologica omnium monasteriorum quae olim exstiterunt vel etiam nunc existerunt in inlyto Marchionatu Moraviae*, Tomus I, sign. Ga 38, kart. 303; Bonaventura Piter, *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum plurimas et praecipuas monasteriorum a saeculo XI, usq. ad saeculum XIV...*, sign. Ga 24, kart. 300; Bonaventura Piter, *Fas. complectens disertationem de monasterio Brzewnoviensi O. S. Benedicti, omnium primo in Bohemia et de propagatione Ord. S. Benedicti in Bohemia et deinde in Moravia...*, sign. Gc 21, kart. 318.

¹⁴⁵⁵ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 128. Ostatně ještě MILAN MICHAEL BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích II. Mnišské řády*, Praha 2004, s. 82-87.

¹⁴⁵⁶ JOSEF SVÁTEK, *Benediktinské probošství v Březové a jeho velkostatek*, Vítkovsko 4, 1958, s. 1-5.

¹⁴⁵⁷ Srov. LIBOR JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 80.

¹⁴⁵⁸ CDM III, č. XLVII, s. 35-36. Srov. J. SVÁTEK, *Benediktinské probošství v Březové*, s. 1-2.

¹⁴⁵⁹ CDM II, č. CCLXXX, s. 333-334.

¹⁴⁶⁰ R. FIŠER, *Třebíč*, s. 130.

¹⁴⁶¹ Tamtéž, s. 131.

¹⁴⁶² Tamtéž, s. 132.

6.7. Kladruby

Také v případě Kladrub je obtížné uvažovat o nejstarším majetkovém zázemí kláštera, neboť tzv. zakládací listina opatství, hlásící se do roku 1115, je falzum.¹⁴⁶³ Věc je o to složitější, že údajná listina knížete Vladislava I. se dochovala ve dvou exemplářích, které jsou jen částečně shodné.¹⁴⁶⁴ Taktéž listina knížete Bedřicha z roku 1186 byla zfalšována a je známa z více vyhotovení.¹⁴⁶⁵ Tyto písemnosti sice podávají velice pečlivý výčet klášterních majetků, nevíme ale přesně jak dlouhý vývoj se zde odráží. Václav Hrubý usoudil, že soubor kladrubských listin vznikl v 1. polovině 13. století za opata Reinhera,¹⁴⁶⁶ Zdeněk Fiala spolu s Jindřichem Šebánkem a Sášou Duškovou zase upozornili na to, že lze u Kladrub předpokládat existenci pamětního aktového materiálu.¹⁴⁶⁷ Na přelomu let 1234-1235 papež Řehoř IX. přijal Kladruby pod ochranu papežského stolce a potvrdil klášteru držbu majetků, dalším pramenem je pak konfirmace krále Václava I. z roku 1239.¹⁴⁶⁸ Jiný soupis klášterní držby z doby předhusitský již k dispozici není, jak upozornil Eduard Kubů.¹⁴⁶⁹ Rostislav Nový nahlížel na fundaci kladrubského kláštera jako na výraz záměru knížete kolonizovat oblast západočeského pohraničí, pro což viděl oporu právě v obvěnění kladrubského opatství Panny Marie.¹⁴⁷⁰ Nedostatečně je zatím prozkoumáno předklášterní osídlení oblasti. Kladrubský klášter totiž podle poznatků archeologie nevznikl v liduprázdné krajině, ale usuzuje se, že základem knížecí donace mohl být např. knížecí dvorec při významné křižovatce dálkových cest.¹⁴⁷¹

V literatuře se tak soudí, že založení opatství mohlo být reakcí na německou kolonizaci pohraničního lesa, což dobře ladí se známými peripetemi okolo hradu Přimda. Podle názoru Karla Nováčka a Jana Adámka tak poloha Kladrub a základní pozemková donace jasně svědčí o strategických zájmech knížete.¹⁴⁷² Mezi nejstarší majetkové nadání kladrubského kláštera, tj. po počátku 13. století, patřilo 146 vesnic, přičemž v 59 případech

¹⁴⁶³ CDB I, č. 390, s. 393-403. Srov. VÁCLAV NOVOTNÝ, *Počátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny*, Praha 1932, s. 13-17, 30-; ROSTISLAV NOVÝ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 137-138.

¹⁴⁶⁴ VÁCLAV HRUBÝ, *Tři studie k české diplomatice*, Brno 1936, s. 86-104.

¹⁴⁶⁵ CDB I, č. 405, s. 425-438.

¹⁴⁶⁶ V. HRUBÝ, *Tři studie k české diplomatice*, s. 101-102. Srov. JINDŘICH ŠEBÁNEK – SÁŠA DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři II. Listiny kladrubské*, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity* 2, 1954, s. 297-298.

¹⁴⁶⁷ J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři II*, s. 289; ZDENĚK FIALA, *K otázce funkce našich listin do konce 12. stol.*, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity* C7, 1960, s. 8.

¹⁴⁶⁸ CDB III/1, č. 101, s. 117-120; CDB III/2, č. 219, s. 289-295.

¹⁴⁶⁹ EDUARD KUBŮ, *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*, *Historická geografie* 18, 1979, s. 207.

¹⁴⁷⁰ ROSTISLAV NOVÝ, *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972, s. 131.

¹⁴⁷¹ KAREL NOVÁČEK – JAN ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení – architektura – artefakty*, Plzeň 2010, s. 114, 127.

¹⁴⁷² Tamtéž, s. 128.

klášter vlastnil jen část vsi. Pokud jde soudit, majetkové zázemí kláštera se soustředilo hlavně na oblast západních Čech (Plzeňsko, Tachovsko, Stříbrsko), dílčí lokality se ale nacházely i v dalších částech knížectví (Slánsko, Lounsko, okolí Prahy, zanedbatelně východní Čechy).¹⁴⁷³ Pověštinou šlo o knížecí donaci, která se tak jeví jako poměrně velkorysá, na druhou stranu dobově příznačná byla také roztržitost této držby. První větší komplex, tvořený 20 vesnicemi, se nachází kolem samotných Kladrub, dalších 11 vesnic tvořilo tzv. krašovský újezd, další celek představoval pás 12 vesnic severovýchodně od kláštera. Tzv. újezd bezděkovský tvořily vsi Blatná, Bezděkovice, Otěšice, Vrativojovice, Leskovice a Hořovice. Ve větší vzdálenosti se už nachází Zbraslav u Prahy s okolím, tvořeným vesnicemi Černošice, Lipany, Žabovřesky, Lahovice, Vidim a Dolní Jirčany. Z tohoto počtu ale jen Zbraslav držel konvent celou. Zhruba polovina z vesnic byla rozeseta po území západních a středních Čech, nejvzdálenější bod tvořily Řestoky u Chrudimi a Vračovice u Vysokého Mýta. Nejstarší doložená koupě pochází z roku 1197, kdy kladrubský konvent získal Bdeněves v sousedství klášterem již vlastněného Touškova.¹⁴⁷⁴ Podobnou akvizicí byla v roce 1205 koupě Pňova, který opět ležel v sousedství klášterní vsi Butov.¹⁴⁷⁵ V roce 1222 konvent zakoupil zbývající část vsi Úherce, jejíž první polovinu vlastnil už na konci 12. století.¹⁴⁷⁶ V roce 1231 pak opat Reinher koupil od oseckých cisterciáků vsi Svinná a Vranov v těsném sousedství kláštera,¹⁴⁷⁷ o dva roky později následovala obdobně motivovaná koupě vsí Trnové a Tisové od mělnické kapituly za peníze stržené prodejem vsí Přitulnov a Koryto.¹⁴⁷⁸ V roce 1239 pak byla klášterní država doplněna o Damnov a Kosov.¹⁴⁷⁹ V témže roce opat Reinher směnil sezemický újezd u Mnichova Hradiště za bližší čížkovský újezd.¹⁴⁸⁰ Směnou za Proboštov u Litoměřic pak kladrubský konvent získal další část již drženého přeštického újezdu.¹⁴⁸¹ Klášter se nadále těšil přízni panovníka. V roce 1233 král Václav I. daroval opatství ves Cetovice,¹⁴⁸² v roce 1235 část vsi Sytno,¹⁴⁸³ v roce 1239 pak tentýž

¹⁴⁷³ CDB I, č. 390, s. 393-403; č. 405, s. 425-438; CDB III/1, č. 101, s. 117-120; CDB III/2, č. 219, s. 289-295. Srov. K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 131-132; E. KUBŮ, *Pozemková držba kláštera kladrubského*, s. 212; TOMÁŠ EDEL, *Hrad Vladislavice*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 87-95.

¹⁴⁷⁴ CDB I, č. 363, s. 330-331.

¹⁴⁷⁵ CDB II, č. 54, s. 47.

¹⁴⁷⁶ CDB II, č. 241, s. 233-234.

¹⁴⁷⁷ CDB III/1, č. 13, s. 11-12.

¹⁴⁷⁸ CDB III/1, č. 45, s. 45-46; č. 46, s. 46-47; č. 47, s. 47-48.

¹⁴⁷⁹ CDB III/2, č. 218, s. 288-289. V případě Kosova mohlo jít také o zaniklou ves Kozlov, viz K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 129, pozn. 142.

¹⁴⁸⁰ CDB III/1, č. 172, s. 212-213; č. 173, s. 213-214.

¹⁴⁸¹ CDB III/2, č. 196, s. 250-251.

¹⁴⁸² CDB III/1, č. 51, s. 51-52.

král postoupil klášteru bývající část Benešovic v centru kladrubského klášterství a část vsí Tisová, Tuřany u Slaného a Ostrov.¹⁴⁸⁴ Významným pramenem je konfirmace kladrubských majetků, vydaná králem Václavem I. z roku 1239, třebaže ani tato listina není neproblematická.¹⁴⁸⁵ Zde je zachycena směna odlehlého bezdědovického újezda za ves Zhoř, která dosud tvořila ojedinělou enklávu mezi klášterními statky. Objevuje se zde koupě části Touškova, Doubravy, sousedící k jinými klášterními vesnicemi Svinnou a Trhovou. Před rokem 1239 klášter také získal Skapce. Před polovinou 13. století zjevně nabývá na významu přeštický újezd s městečkem Přeštice.¹⁴⁸⁶ To se také stalo poslední velkou majetkovou akvizicí.¹⁴⁸⁷ V další lokální centrum se vyvinulo městečko Touškov.¹⁴⁸⁸ Listina z roku 1239 ukazuje úsilí kladrubského kláštera o vytvoření ucelené domény.¹⁴⁸⁹ Vláda opata Reinhera (1231-1275) je chápána jako doba, kdy kladrubské opatství dosáhlo hospodářského vrcholu. Pozici kláštera dokresluje i skutečnost, že roku 1234 vyzval papež Řehoř IX. opaty Kladrub a Břevnova, aby svolali generální kapitulu benediktinských klášterů pražské a olomoucké diecéze v duchu kánonů IV. lateránského koncilu. Generální kapitulu se sice nepodařilo uskutečnit, ale papež Inocenc IV. roku 1246 a 1247 požadavek svého předchůdce zopakoval a pověřil dokonce jako svého legáta nideraltaišského opata Hermanna.¹⁴⁹⁰

Paradoxně po polovině 13. století se objevuje méně pramenných svědectví o vývoji kladrubského klášterství, klášteru vyrostla konkurence v podobě města Stříbra, které bylo podporováno jak Václavem I., tak Přemyslem Otakarem II.¹⁴⁹¹ V roce 1250 konvent koupil ves Staré Sedlo, které sousedilo s dosavadními hranicemi klášterství.¹⁴⁹² V roce 1288 byl zakoupen dům v Berouně, o němž Eduard Kubů vyslovil úvahu, že sloužil jako záchytný bod při cestě z Kladrub do Prahy a naopak.¹⁴⁹³ V roce 1313 byl konventem zakoupen dům přímo v Praze.¹⁴⁹⁴ V roce 1348 je potvrzena předchozí směna Olšovic pražských johanitů

¹⁴⁸³ CDB III/1, č. 116, s. 142-143.

¹⁴⁸⁴ CDB III/2, č. 216, s. 285-286.

¹⁴⁸⁵ CDB III/2, č. 219, s. 289-295. Srov. J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři II*, s. 286-293.

¹⁴⁸⁶ CDB III/2, č. 196, s. 250-252; CDB IV/1, č. 67, s. 154-155; RBM I, č. 1119, s. 529; č. 1133, s. 534. Srov. J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři II*, s. 294-296.

¹⁴⁸⁷ K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 10.

¹⁴⁸⁸ RBM II, č. 72, s. 31.

¹⁴⁸⁹ E. KUBŮ, *Pozemková držba kláštera kladrubského*, s. 218.

¹⁴⁹⁰ CDB III/1, č. 68, s. 72-74; CDB IV/1, č. 89, s. 180-182; č. 104, s. 197.

¹⁴⁹¹ K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 10-11; srov. J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři II*, s. 285.

¹⁴⁹² CDB IV, č. 196, s. 357-358.

¹⁴⁹³ RBM II, č. 2409, s. 1042. E. KUBŮ, *Pozemková držba kláštera kladrubského*, s. 218.

¹⁴⁹⁴ RBM IV, č. 1981, s. 778.

za kladrubské Sekyřany.¹⁴⁹⁵ Další údaj o majetkových transakcích pochází až z roku 1350, kdy konvent získal ves Myslinka poblíž klášterních zboží Bdeněves a Touškov.¹⁴⁹⁶ Karel IV. roku 1365 potvrdil směnu vsí Lubence za hrad Kyjov a Malesice, tj. okolí Touškova. Další lokality v okolí Touškova, a sice Vlkyš, Kůští a hrad Kornberk, byly směněny roku 1368 za jiné klášterní vsi Kamenná Hora, Potok, Krašov a Vranovice.¹⁴⁹⁷ Roku 1373 se klášterní panství rozrostlo o Prostiboř, roku 1390 byly zakoupeny Hradišťaňany, Ostrovce a Nahošice.¹⁴⁹⁸ V tomto období ale už Kladruby tolik nových lokalit nezískaly, z čehož lze snad domýšlet, že klášterní doména byla v podstatě zcelená. Výsledkem byl souvislý komplex s těžištěm v oblasti západních Čech.¹⁴⁹⁹

Klášteř také uplatňoval patronátní práva k řadě kostelů. Základem byl farní kostel sv. Petra v Kladrubech, jehož existenci lze klášt před rok 1233 a jednoznačně je doložen roku 1344 (*Henricus parochianus de Cladrub; Henricus, plebanus de Cladrub; Cztyborius, plebanus ecclesiae s. Petri in Cladruby*).¹⁵⁰⁰ Tento kostel byl ovšem obsazován světským duchovenstvem a klášteru byl inkorporován roku 1353.¹⁵⁰¹ Farní kostel v Bijadlech u Merklína také spadá do nejstaršího období formování klášterní domény a svou polohou na tzv. řezenské stezce tato lokalita patrně patřila k významnějším v rámci kladrubského klášterství. Výkon patronátního práva kladrubským konventem je zde (*ecclesia parrochialis*) doložen relativně pozdě, roku 1389. Ke kostelu byl pravděpodobně dosazován světský klérus.¹⁵⁰² Ještě ve 12. století kladrubský konvent zapustil kořeny ve vsi Touškov a zisk této vsi byl zakončen mezi lety 1231-1239.¹⁵⁰³ Roku 1288 byla Kladrubům biskupem Tobiášem inkorporována fara v Touškově (*ecclesia parrochialis in Tusskow*)¹⁵⁰⁴ a v roce 1328 prezentoval kladrubský opat v Touškově (*in ecclesia in Tusskow de jure vacante, in qua idem abbas et conventus jus obtinent patronatus*) kněze.¹⁵⁰⁵ V roce 1343 je již Touškov uveden jako proboštství (*fratrem Fridericum presbiterum ad praeposituram ecclesiae in Tusskow per mortem fratris Zifridi olim praepositi ibidem vacantem praesentatum confirmant*)¹⁵⁰⁶ a stejně tak je tomu v roce 1355 v soupise papežských

¹⁴⁹⁵ CDB IV, č. 155, s. 256-257.

¹⁴⁹⁶ E. KUBŮ, *Pozemková držba kláštera kladrubského*, s. 218.

¹⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 220; K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 134.

¹⁴⁹⁸ E. KUBŮ, *Pozemková držba kláštera kladrubského*, s. 218-219.

¹⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 220-223.

¹⁵⁰⁰ CDB III/1, č. 115, s. 141-142; CDB IV, č. 119, s. 213-215; RBM IV, č. 1484, s. 599.

¹⁵⁰¹ MVB II, č. 156, s. 66; LC III-IV, s. 77.

¹⁵⁰² LC III-IV, s. 210.

¹⁵⁰³ CDB III, č. 219, s. 289-293.

¹⁵⁰⁴ RBM II, č. 1438, s. 619.

¹⁵⁰⁵ RBM III, č. 1425, s. 558-559. Srov. také RBM IV, č. 2028, s. 792, č. 2036, s. 796.

¹⁵⁰⁶ RBM IV, č. 1259, s. 500.

desátků (*praepositura in Tuskow*).¹⁵⁰⁷ Přitom zápis v konfirmačních knihách pražského biskupství, kde je k roku 1355 zachycena změna faráře v Touškově, mluví stále jen o farním kostele (*ecclesia in Tuscow*),¹⁵⁰⁸ ovšem v roce 1370 již tentýž pramen uvádí Touškov se statusem probošství (*ad preposituram in Tuscow*),¹⁵⁰⁹ v roce 1409 je zde Touškov zapsán příznačně jako kostel neboli probošství (*ad ecclesiam seu preposituram nuncupatam in Tuskow*).¹⁵¹⁰ V roce 1417 pak konfirmační knihy zaznamenaly jméno touškovského probošta Racka.¹⁵¹¹ Kostel v Brtné (dnes Damnov) se nachází v konfirmaci papeže Řehoře IX., tamní fara (*ecclesia parochialis*) byla kladrubskému konventu inkorporována v roce 1353 spolu s kostelem sv. Petra v Kladrubech.¹⁵¹² Výkon patronátních práv je pak doložen prvně roku 1376.¹⁵¹³ Dnešice, jejichž část klášter držel již od dob knížete Vladislava I., byly dokoupeny nedlouho před rokem 1234, objevují se tedy také v konfirmaci papeže Řehoře. Opat a konvent prezentovali k tamnímu kostelu (*ecclesia parochialis*) faráře poprvé roku 1391.¹⁵¹⁴ Také v případě Holostřev platí, že ačkoliv lokalita patřila k nejstarší klášterní donaci, patronátní právo k tamnímu kostelu (*ecclesia parochialis*), držené kladrubským konventem, je doloženo až k roku 1386.¹⁵¹⁵

V roce 1346 vrátil Arnošt z Pardubic blíže nespecifikovanou cellu v lesích u hradu Přimda (*locus seu cella in nemore sub Bavaricali sub castro Przimda sita*) kladrubskému klášteru.¹⁵¹⁶ Jedná se patrně o lokalitu Svatá Kateřina u Rozvadova, situovanou na tzv. norimberské stezce, tj. nedaleko bavorských hranic. Poprvé je tato lokalita (*in nemore apud heremitam*) zmíněna roku 1291 při jednání krále Václava II. s bavorským vévodou Ludvíkem o zakročení proti lupičům, řádicím v pomezním hvozdu a podle úsudku Josefa Šusty snad i o podpoře politiky Albrechta Habsburského.¹⁵¹⁷ V roce 1306 přešla cella (*cella sita in heremo ultra castrum Phrinpergk*) pod správu Kladrub a zdejší obyvatelé kněží Radoslav a Braniš a konvrš Jan (*fr. heremitanos, videlicet Radoslaum, Branisium presbyteros et Joannem conversum ... eandem cellam inhabitantes*) se stali členy kladrubského konventu. Opatství se následně ujalo správy celly po strážce ekonomické i

¹⁵⁰⁷ *Registra decimarum papalium*, Praha 1873, s. 29.

¹⁵⁰⁸ LC I/1, s. 41.

¹⁵⁰⁹ LC II, s. 32.

¹⁵¹⁰ LC VI, s. 265.

¹⁵¹¹ LC VII, s. 239-240.

¹⁵¹² MVB II, č. 156, s.

¹⁵¹³ LC III-IV, s. 60-61. Srov. dále LC III-IV, s. 96, 100.

¹⁵¹⁴ LC V, s. 81. Dále LC VI, s. 268, LC VII, s. 63, LC VIII-X, s. 189.

¹⁵¹⁵ LC III-IV, s. 177. Dále LC V, s. 218; LC VI, s. 161.

¹⁵¹⁶ RBM IV, č. 1655, s. 658-659.

¹⁵¹⁷ RBM II, č. 1554, s. 667-668. Srov. JOSEF ŠUSTA, *České dějiny II.1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 431; ROBERT ANTONÍN, *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283-1300*, Brno 2009, s. 148-183.

duchovní.¹⁵¹⁸ Někdy před rokem 1346 pak byla zmíněná cella připojena ke statkům pražského arcibiskupství, což změnil ve zmíněném roce arcibiskup Arnošt z Pardubic. Po roce 1352 se v rejstříku papežských desátků objevuje kaple sv. Kateřiny (*capella sanctae Katherinae*)¹⁵¹⁹ a z této celly/kaple se nakonec vyvinulo jedno z kladrubských proboštví.¹⁵²⁰ Patronátní vztah kladrubského konventu ke kostelu v Kostelci je poprvé zaznamenán roku 1364, k obročí byli prezentováni svěští duchovní.¹⁵²¹ Část vsi Kozolupy patřila kladrubskému opatství nejpozději od sklonku 12. století, disponování patronátním právem k tamnímu farnímu kostelu dosvědčuje zápis z roku 1366, kdy v důsledku sporů o výkon tohoto práva rozhodli arcibiskupští úředníci o střídavém uplatňování tohoto práva.¹⁵²² Rozhodnutí ovšem zřejmě situaci nevyřešilo, jak naznačuje další podobný spor z roku 1404, ze kterého však vyšel vítězně kladrubský konvent.¹⁵²³ Roku 1431 tak prezentoval kladrubský opat bratra Jana jako správce ke kostelu v Kozolupech, a to zcela sám.¹⁵²⁴ Kostel sv. Ondřeje v Krašově byl osazen duchovním správcem z podnětu kladrubského konventu poprvé údajně v roce 1368.¹⁵²⁵ V roce 1365 získal kladrubský konvent další patronátní kostel ve vsi Malesice nedaleko Touškova. Doklad o prezentaci kněze pak pochází z roku 1406.¹⁵²⁶ Roku 1396 fundovali kladrubští měšťané u kostela sv. Jakuba v Kladrubech kapli sv. Markéty,¹⁵²⁷ k roku 1417 je díky zápisu v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství doloženo, že kladrubský konvent sem dosazoval duchovní.¹⁵²⁸ K roku 1359 je kladrubský konvent uveden jako patron kostela v Trnové, kam opat prezentoval k faře světské duchovní.¹⁵²⁹

Někdy před rokem 1370, přesné datum však nelze zjistit,¹⁵³⁰ získal kladrubský klášter další proboštví, a to při kostele sv. Vavřince v Pasečnici. Zdejší kostel podle názoru Karla Nováčka a Jana Adámka nesloužil jako farní, první zpráva o něm pochází z roku 1393 (ve výčtu kladrubských hodnostářů je jmenován *Raczko in Possecznicz ecclesiarum*

¹⁵¹⁸ RBM II, č. 2095, s. 904.

¹⁵¹⁹ *Registra decimarum papalium*, s. 89.

¹⁵²⁰ LC VIII-X, s. 244-245.

¹⁵²¹ LC I/2, s. 54.

¹⁵²² LC I/2, s. 77.

¹⁵²³ LC VI, s. 124.

¹⁵²⁴ LC VIII-IX, s. 175.

¹⁵²⁵ Uvádí tak bez odkazu na pramen K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 153. Údaj se nepodařilo ověřit.

¹⁵²⁶ MVB VI, č. 188, s. 118; LC VIII-X, s. 244-245.

¹⁵²⁷ LE IV, č. 609, s. 440-441.

¹⁵²⁸ LC VII, s. 225.

¹⁵²⁹ LC I/1, s. 95. Srov. *Registra decimarum papalium*, s. 73.

¹⁵³⁰ K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 158.

et capellarum prepositi).¹⁵³¹ Probošt Racek je jmenován dále roku 1417 (*Raczko prepositus S. Laurentii in Posiecznicz*).¹⁵³² Status proboštví měly také Přeštice, které byly pro klášter získány mezi lety 1238-1245.¹⁵³³ Proboštví je zde doloženo k roku 1328 (*Henricus, prepositus tunc in Psriessiz*),¹⁵³⁴ dále pak k roku 1360 (*prepositus in Prziesticz; ecclesia in Prziesticz*),¹⁵³⁵ 1367-84 (*praepositura in Prziesczyc*),¹⁵³⁶ 1393 (*Wernherus in Prziesticz ... ecclesiarum et capellarum prepositi*),¹⁵³⁷ 1399 (*ecclesia in Prziesticz seu prepositura nuncupata; ecclesia parrochialis in Prziesticz alias prepositura nuncupata*),¹⁵³⁸ 1403¹⁵³⁹ a 1435 (*Henricus, dictus Czucker, prepositus et rector ecclesiae parrochialis in Prziesticz*).¹⁵⁴⁰ Díky koupi přeštického újezdu získal klášter také ves Vícov s farním kostelem, k němuž kladrubský opat dosazoval výlučně řeholní bratry, např. roku 1323 (*fratrem Pribislaum in ecclesia parrochiali in Wienczow rectorem instituit*),¹⁵⁴¹ roku 1406 (*ecclesia parrochialis in Wieczow*)¹⁵⁴² či roku 1409.¹⁵⁴³ Před rokem 1334 byla fara ve Vícově dokonce spojena s přeštickým proboštvím (*ecclesia in Wieczow praepositurae in Przesticz unita*),¹⁵⁴⁴ což vedlo k tomu, že byl Vícov někdy chápán jako jedno z proboštví, jak ukazují zápisy z konfirmačních knih z let 1393 (*Protywa in Wieczow ... ecclesiarum et capellarum prepositi*).¹⁵⁴⁵ Jedná se ale o ojedinělou věc, jak dokládají další zápisy, např. z roku 1417 (*Nicolaus, plebanus in Wieczow*).¹⁵⁴⁶ Součástí nejstarší majetkové donace byla také Zbraslav.¹⁵⁴⁷ Tu sice kladrubský konvent relativně záhy ztratil, naposledy je doložena jako součást kladrubského klášterství v letech 1234-1235 (*in provincia Pragensi Sbraslau*),¹⁵⁴⁸ Karel Nováček a Jan Adámek se ovšem vyslovili s poukazem na svědectví Zbraslavské kroniky, že zde pobývalo nastálo několik mnichů, mínění, že i Zbraslav byla kladrubským proboštvím a správním centrem majetkového obvodu v pražské

¹⁵³¹ LC V, s. 156.

¹⁵³² LC VII, s. 239.

¹⁵³³ CDB III/2, č. 196, s. 250-251; CDB IV, č. 67, s. 154-155; č. 85, s. 174-175.

¹⁵³⁴ RBM III, č. 1480, s. 578-579.

¹⁵³⁵ LC I/1, s. 113, 141.

¹⁵³⁶ *Registra decimarum papalium*, s. 29.

¹⁵³⁷ LC V, s. 156.

¹⁵³⁸ LC V, s. 316; LC VI, s. 5; *Registra decimarum papalium*, s. 29.

¹⁵³⁹ *Registra decimarum papalium*, s. 29.

¹⁵⁴⁰ LC VIII-X, s. 244.

¹⁵⁴¹ RBM IV, č. 2016, s. 788;

¹⁵⁴² LC VI, s. 179.

¹⁵⁴³ LC VI, s. 265. Srov. dále LC VIII-X, s. 103, 250.

¹⁵⁴⁴ RBM IV, č. 81, s. 28.

¹⁵⁴⁵ LC V, s. 156.

¹⁵⁴⁶ LC VII, s. 239.

¹⁵⁴⁷ *Petra Žitavského kronika Zbraslavská*, in: FRB IV, s. 48-49.

¹⁵⁴⁸ CDB III/1, č. 101, s. 118. K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 163, pozn. 248, uvažují na rozdíl od svědectví Zbraslavské kroniky o tom, že Zbraslav byla benediktiny prodána, nikoliv směněna, a získané peníze byly vynaloženy na koupi přeštického újezdu.

provincii.¹⁵⁴⁹ Ves Staré Sedlo zakoupil kladrubský klášter v roce 1250,¹⁵⁵⁰ přičemž patronát k tamnímu kostelu (*ecclesia*) držel konvent prokazatelně roku 1378.¹⁵⁵¹ Presentován k němu byl nejprve světský klérus, posléze pak kladrubští mniši.¹⁵⁵² V literatuře se proto objevil názor o tom, že Staré Sedlo patřilo mezi kladrubská proboštví, to však není pramenně doloženo.¹⁵⁵³

Držba jednoho popluží ve vsi Skapce se objevuje už v nejstarších listinách, hlásících se ke jménům knížat Vladislava I. a Fridricha,¹⁵⁵⁴ vyskytuje se také v konfirmaci papeže Řehoře IX. z let 1234-1235.¹⁵⁵⁵ Naproti tomu doklad o držbě patronátu k farnímu kostelu (*ecclesia parochialis*) konventem je až výrazně pozdní, pochází z roku 1405.¹⁵⁵⁶ Prostiboř se stala součástí kladrubského panství v roce 1373 a první doklad o výkonu patronátních práv pochází z doby o deset let mladší (*ecclesia in Prostieborz*).¹⁵⁵⁷ Sporný je patronátní vztah Kladrub ke kostelu v Bražci, který se opírá pouze o nejasný doklad z roku 1358,¹⁵⁵⁸ epizodický, ne-li vůbec sporný byl také kladrubský výkon patronátních práv ke kostelu ve Štědré u Žlutic, doložený pouze k roku 1406 (*ecclesia parochialis in Styedra*).¹⁵⁵⁹

6.8. Postoloprty

První písemná zmínka o klášteře benediktnů v Postoloprtech pochází z roku 1157, kdy letopis Mnicha sázavského podává zprávu o úmrtí tamního opata Fridricha, s jehož jméno zachycuje také podlažické nekrologium.¹⁵⁶⁰ Nepřímo je opatství doloženo také v Kosmově kronice, kde se objevuje při líčení událostí kladených kronikářem do roku 1120.¹⁵⁶¹ Poté se objevuje až postoloprtský opat Cassianus jako svědek na listině krále Přemysla Otakara I. v roce 1219.¹⁵⁶² Lze předpokládat, že příčinou tohoto neutěšeného stavu byl zánik opatství, známého jako Porta Apostolorum, na samém počátku husitských válek.¹⁵⁶³

¹⁵⁴⁹ K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 164. Srov. TOMÁŠ PETRÁČEK, *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek. Fenomén darovaných lidí přemyslovských zemí 10.-12. století*, Praha 2012, s. 198.

¹⁵⁵⁰ CDB IV, č. 196, s. 357-358.

¹⁵⁵¹ LC III-IV, s. 96.

¹⁵⁵² LC III-IV, s. 118; LC VI, s. 146, 179; LC VII, s. 239, LC VIII-X, s. 238.

¹⁵⁵³ K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 159.

¹⁵⁵⁴ CDB I, č. 390, s. 400; č. 405, s. 433.

¹⁵⁵⁵ CDB III/1, č. 101, s. 118.

¹⁵⁵⁶ LC VI, s. 149; LC VII, s. 72.

¹⁵⁵⁷ LC III-IV, s. 157. Srov. dále LC VII, s. 46.

¹⁵⁵⁸ LC I, s. 70. Srov. K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 164.

¹⁵⁵⁹ LC VI, s. 187.

¹⁵⁶⁰ *Necrologium Podlažicence*, in: Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte, Brünn 1852, s. 405. Srov. *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 264.

¹⁵⁶¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 29.

¹⁵⁶² CDB II, č. 172, s. 161.

¹⁵⁶³ *Vavřince z Březové Kronika husitská*, in: FRB V, s. 372.

Po epizodickém vystoupení opata Cassiana se postoloprtský klášter objevuje v pramenech v roce 1237. Toho roku ve zdech opatství pobýval král Václav I., který zde vydal listinu ve prospěch premonstrátské kanonie v Teplé.¹⁵⁶⁴ V roce 1239 je doložena první majetková transakce, týkající se Postolopr. Král Václav I. potvrdil opatu Reinherovi a konventu kláštera kladrubského držbu statků a při té příležitosti se dozvídáme, že Kladruby zakoupili od Postolopr. dvě vsi, Kosov či Kozlov a Damnov.¹⁵⁶⁵ Zajímavé je, že o stejné transakci mezi Kladruby a Postoloprty vydal listinu také postoloprtský opat Berthold, ovšem až roku 1251, a to to výslovně na žádost kladrubského protějšku, opata Reinhera.¹⁵⁶⁶ Roku 1292 král Václav II. na žádost postoloprtského konventu vyjmul klášterní ves Boč (*villam eorum dictam Botch*) z pravomoci loketských úředníků.¹⁵⁶⁷ V roce 1318 se objevuje zmínka o uzavření konfraternity mezi postoloprtským a vilémovským konventem,¹⁵⁶⁸ úzké vztahy pojily postoloprtské mnichy také s klášteřem benediktinek v Teplicích, kam konvent dosazoval probošta.¹⁵⁶⁹ Z roku 1325 pochází další doklad o majetkové transakci, bohužel se opět jedná o prodej postoloprtských statků, o nichž nevíme jak a kdy je opatství získalo. Víme tak jen tolik, že v roce 1325 postoloprtský konvent dosvědčil, že prodal za 95 kop grošů německým rytířům v Chomutově vesnice Všestudy, Bečov a Všehrady.¹⁵⁷⁰ A dále v roce 1357 opat a konvent kláštera v Postoloprtech směnili s králem Karlem IV. vsi Smilov, Vykmánov, Stráž u Klášterce nad Ohří, Hrachovou, Osvinov a především zde prvně doložené proboštství v Boči i s celou vsí (*prepozitura in Bocz*). Opatství naopak získalo patronátní kostel v Libišanech a několik mlýnů, např. na předměstí Žatce.¹⁵⁷¹ Podle rejstříku papežských desátků odváděl postoloprtský klášter mezi lety 1367-1403 berni ve výši 5-16 hřiven stříbra, nejčastěji však 8. V tomtéž prameni je na přelomu 14. a 15. století doložen kostel sv. Ondřeje za klášterními zdi.¹⁵⁷² Údaje o vývoji postoloprtského klášterství jsou zjevně více než torzovité, je proto třeba vzít za vděk prameny mladšími, a sice zástavami 15. století. V roce 1420 byly Herbordovi z Kolovrat zapsány někdejší vsi postoloprtského kláštera Solopisky a Markvarec,¹⁵⁷³ v roce 1437 dostal Závaš z Jimlína zapsanu ves Mnichový Lipen a

¹⁵⁶⁴ CDB III/1, č. 158, s. 192-193.

¹⁵⁶⁵ CDB III/2, č. 219, s. 294.

¹⁵⁶⁶ CDB IV/1, č. 204, s. 366-368.

¹⁵⁶⁷ RBM II, č. 1573, s. 676.

¹⁵⁶⁸ RBM III, č. 462, s. 191.

¹⁵⁶⁹ RBM IV, č. 1487, s. 600-601.

¹⁵⁷⁰ RBM III, č. 1048, s. 404.

¹⁵⁷¹ RBM VI/2, č. 668, s. 379-380.

¹⁵⁷² *Registra decimarum papalium*, Praha 1873, s. 29, 70.

¹⁵⁷³ *Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1489*, Praha 1914, č. 1618, s. 220.

člověka ve Velkém Lipně, který také patřil benediktinům,¹⁵⁷⁴ roku 1436 byly zapsány postoloprtské vsi Březno a Lenešice Parcifalovi z Prostiboře,¹⁵⁷⁵ Skupice a Břvany Benešovi z Kolovrat,¹⁵⁷⁶ Podbořany Burianovi z Gutštejna.¹⁵⁷⁷

O poznání lépe jsme díky konfirmačním knihám pražského arcibiskupství informováni a patronátních kostelech postoloprtského opatství. Tak roku 1354 prezentoval opat Dětrich plebána ke kostelu v Záboři.¹⁵⁷⁸ O tři roky později, tedy roku 1357, byl usazen opatem Albertem kněz ke kostelu ve Vrútku.¹⁵⁷⁹ Další patronátní kostel, k němuž měl postoloprtský konvent podací právo stál ve vsi Lipen, jak ukazuje zápis z roku z téhož roku.¹⁵⁸⁰ Postoloprtský klášter držel patronátní právo také ke kostelu sv. Štěpána na Větším městě pražském,¹⁵⁸¹ k Podbořanům¹⁵⁸² či k Libočanům.¹⁵⁸³ Roku 1369 prezentoval postoloprtský opat faráře ke kostelu ve Slavětíně, který bývá počítán mezi postoloprtská proboštví.¹⁵⁸⁴ K další prezentaci ke slavětínské faře (*ecclesia parochialis*) došlo v roce 1389. Opět zde není zmínka o proboštví. K obročí je ovšem dosazován postoloprtský mnich.¹⁵⁸⁵ Přitom ale když např. roku 1373 probíhala volba nového opata, záznam vyjmenovává jen opatovy podřízené hodnostáře (*prior; subprior*), o představených venkovských expozitur nemluví.¹⁵⁸⁶ K roku 1398 je doložen výkon patronátního práva postoloprtského konventu ke kostelu ve Skupicích.¹⁵⁸⁷

6.9. Podlažice

Existence podlažického benediktinského kláštera je doložena krátce po polovině 12. století, bohužel ale platí, že k dějinám tohoto opatství se do dnešní doby dochovalo i na středověké poměry pramalé množství, až díky tomu vstoupily Podlažice do literatury jako nejchudší a nejméně známý český klášter černých mnichů, svým způsobem druhořadý.¹⁵⁸⁸

¹⁵⁷⁴ Tamtéž, č. 1585, s. 215.

¹⁵⁷⁵ Tamtéž, č. 1341, s. 185.

¹⁵⁷⁶ Tamtéž, s. č. 1340, s. 185.

¹⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 1376, s. 189. Srov. č. 1002, s. 142.

¹⁵⁷⁸ LC I/1, s. 41.

¹⁵⁷⁹ LC I/1, s. 45.

¹⁵⁸⁰ LC I/1, s. 63.

¹⁵⁸¹ LC I/1, s. 93, 160, 177; LC II, s. 26, 39.

¹⁵⁸² LC I/1, s. 187.

¹⁵⁸³ LC I/2, s. 74, LC II, s. 20.

¹⁵⁸⁴ LC II, s. 12.

¹⁵⁸⁵ LC III-IV, s. 211.

¹⁵⁸⁶ LC II, s. 86. Takových případů je přitom více.

¹⁵⁸⁷ LC III-IV, s. 205.

¹⁵⁸⁸ DUŠAN FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého“ Vrбаты*, in: *Codex gigas – d'áblova bible. Tajemství největší knihy světa*, Praha 2007, s. 61.

O Podlažicích písemné prameny poprvé informují mezi lety 1157-1160,¹⁵⁸⁹ archeologický výzkum ale dokládá, že oblast, kde se opatství konstitovalo, byla osídlena od 12. století, ještě před vznikem kláštera. Jako možná centrum se jeví kostel sv. Martina v Chrašticích (místní část dnešní Chrastí) a po vzniku kláštera se dosud jednotný komplex rozdělil na dvě lokality – Chraštice a Podlažice, přičemž Podlažice (od přelomu 13. a 14. století spolu s hlavní městskou lokalitou klášterní domény Chrastí) hrály dále prim. V Podlažicích byly nalezeny pozůstatky dřevěné zástavby, není však jisté, zda ji lze spojovat s klášteřem. Ještě během doby knížecí byl v Podlažicích vystavěn kamenný trojlodní klášterní kostel, ve 13. a 14. století navázala přestavba celého kláštera. Dochované architektonické zlomky ukazují na vysoký stupeň řemesla, jenž byl na stavbě uplatněn, což nepřímo vede k opatrnosti při označování Podlažic za nejhudší český klášter ve středověkých Čechách (byť je zde samozřejmě možnost, že vzhled kláštera neodpovídá jeho ekonomickému potenciálu, protože se stavba probíhala třeba částečně na dluh).¹⁵⁹⁰ Vzhledem k poloze kláštera je asi správný postřeh, že klášter byl záměrně založen jako jistý opěrný bod při dálkových trasách,¹⁵⁹¹ byť neměl takové štěstí jako klášter ve Vilémově, aby z této pozice významněji těžil ekonomicky, tak jako Vilémov z celnice v Habrech.

Základem klášterní donace se stalo patrně nadání velmože Vrбаты, tvořené lesnatým újezdem na okraji chrudimského hradskeho okrsku, a nejspíše i ves Podlažice. O zakladateli kláštera stručně informuje toliko podlažické nekrologium z 13. století, které na svátek sv. Tomáše Apoštola jmenuje úmrtí „*Vrбаты, zakladatele tohoto kostela*.“¹⁵⁹² Vedle toho pak falzum opatovické zakládací listiny z poloviny 12. století zmiňuje „*Vrbatův les*“ coby mezník opatovických statků.¹⁵⁹³ Centra klášterních statků se rozkládala kolem dnešní Chrastí, v jejímž katastru se Podlažice nacházejí, a Nasavrck,¹⁵⁹⁴ a vedle velmože Vrбаты byli jejich donátory patrně i další urozenci. Podle podlažického nekrologia daroval jakýsi

¹⁵⁸⁹ CDB I, č. 208, s. 194-197; *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika česká a římská*, in: FRB III, s. 471; *Necrologium Podlažicence*, in: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852, s. 405; k tomu srov. *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 264; viz také JOSEF PLAČEK, *Ke zprávě mnicha Sázavského o cestě českého svatebního poselství do Uher roku 1157*, *Český časopis historický* 13, 1907, s. 183-185.

¹⁵⁹⁰ JAN FROLÍK – JIŘÍ SIGL, *Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny*, Hradec Králové 1995, s. 21; JAN FROLÍK, *Archeologický výzkum na klášteřišti u kostela sv. Markéty v Podlažicích*, Muzejní a vlastivědná práce – *Časopis Společnosti přátel starožitností* 113, 2005, s. 238-239; ROMAN KŘIVÁNEK – JAN FROLÍK – JAN MUSIL, *Geofyzikální průzkum areálu zaniklého benediktinského kláštera v Podlažicích*, in: *Co můj kostel má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*, Praha 2011, s. 129-137.

¹⁵⁹¹ D. FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého“ Vrбаты*, s. 65.

¹⁵⁹² *Necrologium Podlažicence*, s. 427. Srov. JOSEF PLAČEK, *Príspevky k otázce Nekrologu Podlažického*, *Listy filologické* 34, 1907, s. 101-115.

¹⁵⁹³ CDB I, č. 386, s. 369.

¹⁵⁹⁴ AUGUST SEDLÁČEK, *Paměti kláštera v Podlažicích*, *Method* 1-2, 1903, s. 7-10; JAROSLAV TEPLÝ, *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*, Pardubice 1997, s. 136-137.

Štěpán klášteru clo, vybírané na Trstenické stezce ve Stradouni u Vraclavi. Bohužel blíže neidentifikovatelnou ves daroval klášteru jakýsi Fabián.¹⁵⁹⁵ Majetkem nového opatství se možná brzy stala také původně opatovické ves Hlína s příslušnými lesy.¹⁵⁹⁶ O tom, že by někdo z přemyslovských knížat přispěl k zajištění existence konventu, jak se domýšlel August Sedláček,¹⁵⁹⁷ nemáme ani listinné, ani jiné písemné doklady, včetně zmíněného nekrologia. Jaroslav Teplý rozdělil klášterní doménu podle stavu z konce 14. století do tří úseků: úsek, kde se Podlažice stýkaly s Opatovicemi, tj. ves Hlína s lesem zabíhajícím k Rokytne a snad také s Vrbatovým Kostelcem, les Vrbatův a Zdislavův za říčkou Rokytnou, o Zdislavi Teplý uvažuje, že zde sídlili klášterní mani. Začátek druhého územního celku pak podle Teplého začínal na již od lesního újezdu u vsi Hlína a Vrbatova lesa směrem ke Včelákovu, Cejřovu a Vrbatovu Kostelci. Teplý soudí, že dnešní toponymum Kvasín odpovídá lokalitě Quaza, zachycené v podlažickém nekrologiu. Tento obvod považuje jednoznačně za objekt klášterní kolonizace, byť i ten zahrnuje starší sídlištní lokality. Třetí celek podlažického klášterství pak podle Teplého zahrnoval bližší i vzdálenější okolí samotných Podlažic, dále pak lokality Chacholice, Chrast, Horka, Hroubovice, Dobrkov, Bor, Brčekoly, Žilovice, Lhota u Chroustovica část Rosic, Řestok, Zájezdce, Čankovic, Dvakačovic, Trojovic a Hůrek u Vejvanovic.¹⁵⁹⁸

O ekonomické kondici podlažického klášterství svědčí proslulý Codex gigas, který někdy mezi lety 1227 a 1295 podlažičtí benediktini museli zastavit sedleckým cisterciákům a jelikož neměli na výplatu, unikátní rukopis vykoupil břevnovský opat Bavor z Nečtin.¹⁵⁹⁹ Přesto po roce 1347 klášter rozšířil svou doménu o rozsáhlý statek Boží Dům (dnes Nové Hrady) mezi Luží a Poličkou s více než 20 vesnicemi (podle stavu z konce 14. století): městečko Proseč, vsi Chotovice, Olšany, Nová Ves, Příluka, Suchá Lhota, Předměstí, Zábory, Zderaz, Bor, Leština, Doubravice, Libecina, Dvořiště, Javorník, Podhořany, Rybníček, Mokrá Lhota, Řepníky, Střemošice, Zádolí a Chánov.¹⁶⁰⁰ Pomyslným centrem v sousedství kláštera se stala od přelomu 13. a 14. století osada Chrast, v nově získaných východněji situovaných oblastech pak městečko Proseč. Nelze

¹⁵⁹⁵ *Necrologium Podlažicence*, s. 416; 421.

¹⁵⁹⁶ JOSEF PLAČEK, *Glina villa zakládací listiny opatovské*, Český časopis historický 17, 1911, s. 444; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 136-137; DAVID RICHTER, *Drobnost ke vsi Hlína (dnes část obce Horka) a její úloze v klášterní držbě*, Chrudimské vlastivědné listy 22, 2013, s. 5.

¹⁵⁹⁷ A. SEDLÁČEK, *Paměti kláštera v Podlažicích*, s. 7.

¹⁵⁹⁸ J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 136-138.

¹⁵⁹⁹ Sumarizuje naposledy JOSEF ŠRÁMEK, *Ohlédnutí za historií benediktinského opatství v Podlažicích*, Chrudimské vlastivědné listy 18, 2009, s. 11-15; TÝŽ, *Opat Bavor z Nečtin, břevnovský klášter a podlažický Codex Gigas*, Chrudimské vlastivědné listy 18, 2009, s. 12-16.

¹⁶⁰⁰ CDM VII, č. 735, s. 539; CDM XII, č. 483, s. 423; RBM V, č. 365, s. 156; LE VI, č. 81, s. 150. Srov. A. SEDLÁČEK, *Paměti kláštera v Podlažicích*, s. 8; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 139.

ale opomíjet, že v Chrasti samé je ve 14. století doložena existence majetku v rukou šlechty, z čehož Jaroslav Teplý usoudil na starší osídlení ještě před vznikem kláštera.¹⁶⁰¹ Což na jednu stranu ladí s poznatky archeologie, na druhou stranu tato držba může stejně tak být výsledkem pozdějších majetkových transakcí. Ve stejné oblasti přitom Teplý vidí také prostor pro klášterní kolonizaci.¹⁶⁰² Rejstřík papežských desátků ukazuje Podlažice spíše jako chudší klášter ve srovnání nejen s Břevnovem či Kladruby, ale i sousedními Opatovicemi (Podlažice odváděly do kuriální pokladny 4 kopy grošů, Opatovice 9).¹⁶⁰³ V rámci litomyšlské diecéze ale Podlažice patřily k nejbohatším církevním institucím.¹⁶⁰⁴ Přesto roku 1371 litomyšlský biskup Albert ze Šternberka popohnal podlažického opata Domaslava před soud za jeho špatné hospodaření s klášterním majetkem, výsledkem čehož bylo Domaslavovo sesazení a dlouho se táhnoucí pře, která skončila po Domaslavově smrti investiturou nového opata Bohunka roku 1375.¹⁶⁰⁵ Třebaže vztahy nového biskupství a podlažického kláštera byly napjaté, jak ukazuje spor o hranice v zalesněných oblastech v okolí Proseče mezi podlažickým a litomyšlským klášterem,¹⁶⁰⁶ tomu, že rozsudek odpovídal realitě, by mohla napovídat skutečnost, že mezi papežem delegovanými soudci se nacházel i opatovický představený, u něhož lze očekávat dobrou představu o podlažických poměrech.¹⁶⁰⁷

Ve 2. polovině 14. století byla také založena jediná podlažická expozitura u kostela sv. Jakuba ve Svídnici (dnes Práčov).¹⁶⁰⁸ Lokalita, založená Jarošem Lacembokem z Chlumu, je prvně doložena mezi lety 1349-1351, kdy se jednalo o podobě vznikající litomyšlské diecéze.¹⁶⁰⁹ K roku 1361 je v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství zmiňován rektor kostela ve Svídnici litomyšlské diecéze (*rector ecclesie in Swidnicz Luthomislensis diocesis*),¹⁶¹⁰ k roku 1366 zmiňuje August Sedláček s odkazem na vatikánská registra probošta Havla, tento údaj se ale nepodařilo ověřit.¹⁶¹¹ V roce 1371 už zmiňuje papežská kancelář kostel kláštera sv. Jakuba na Svídnici zákona sv. Benedikta litomyšlské diecéze

¹⁶⁰¹ Viz AČ 31, s. 344. Srov. J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 138.

¹⁶⁰² J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 138.

¹⁶⁰³ *Registra decimarum papalium*, Praha 1873, s. 29.

¹⁶⁰⁴ Srov. D. FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého“ Vrbaty*, s. 67

¹⁶⁰⁵ Moravský zemský archiv v Brně, fond E6 Benediktini – Rajhrad, sign. 385; MVB IV, č. 678, s. 383-384; č. 997, s. 567-568, č. 1003, s. 571-572; č. 1047, s. 596.

¹⁶⁰⁶ RBM II, č. 670, s. 260-261. Viz podrobněji A. SEDLÁČEK, *Paměti kláštera v Podlažicích*, s. 8-9; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 139.

¹⁶⁰⁷ D. FOLTÝN, *Tajemství kláštera „svatého“ Vrbaty*, s. 67.

¹⁶⁰⁸ ZDENKA HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, in: Břevnov v českých dějinách, Praha 1997, s. 13, nedopatřením hovoří o dvou podlažických proboštvích – ve Svídnici a v Práčově.

¹⁶⁰⁹ CDM VII, č. 974, s. 677; MVB I, č. 1333, s. 700-703.

¹⁶¹⁰ LC I/1, s. 149.

¹⁶¹¹ A. SEDLÁČEK, *Paměti kláštera v Podlažicích*, s. 9.

(*ecclesia monasterii sancti Jacobi in Swidnicz ordinis sancti Benedicti Luthomuslensis diocesis*).¹⁶¹² Když byl dosavadní probošt Bohunko v roce 1375 zvolen podlažickým opatem, byl jako jeho nástupce na postu svídnického probošta prezentován bratr Jindřich z Bezna. Papežská kancelář zde výslovně hovoří o proboštví podlažického opatství (*prepositura in Swydnicz ordinis S. Benedicti Luthomuslensis diocesis*).¹⁶¹³ Roku 1383 se v soudních aktech objevuje Mikuláš, plebán ve Svídnici u sv. Jakuba litomyšlské diecéze (*in Swidnicz s. Jacobi Lithomissl. dioc.*),¹⁶¹⁴ v roce 1392 se však v písemnosti kuriální proveniencí hovoří toliko o farním kostele sv. Jakuba ve Svídnici.¹⁶¹⁵ Svědectví o podlažickém proboštví ve Svídnici přinášejí prameny 15. století. Díky tomu víme, že k proboštví ve Svídnici patřily lesy, mlýny a dvůr v Řestokách.¹⁶¹⁶ Po zániku kláštera v roce 1421 se stal jistý Šimon ze Svídnice v roce 1434 plebánem v Obranech.¹⁶¹⁷

6.10. Vilémov

Nejstarší pevně doložené datum v dějinách vilémovského opatství je rok 1160, kdy první známý představený tohoto kláštera vystupuje jako svědek na knížecí listině pro premonstrátskou kanonii Hradiště u Olomouce, které ještě před dekadou obývali také benediktinští mniši.¹⁶¹⁸ Již Čeněk Sameš, který věnoval vilémovského kláštera donedávna jedinou větší studii, trefně konstatoval, že „psátí *podrobné dějiny kláštera Vilémovského je věc nemožná pro nedostatek pramenů jak listinných, tak kronikářských. Zvláště asi prvních sto let tímto nedostatkem trpí.*“¹⁶¹⁹ To samozřejmě odráží i povědomí o majetkových dispozicích vilémovského kláštera. Po epizodickém výskytu v roce 1160 se vilémovský benediktinský klášter znovu objevuje v písemných pramenech počátkem 13. století, konkrétně mezi lety 1204-1214, do nichž je rámcově datována listina časlavského, chrudimského a vracavského knížete Děpolta III., v níž kníže přiřkl opatství podíl na výnosu celnice v Habrech.¹⁶²⁰ Objem výnosu ze cla vybíraného v Habrech lze stěží vyjádřit

¹⁶¹² MVB IV, č. 228, s. 136-137; č. 349, s. 195-196.

¹⁶¹³ MVB IV, č. 1003, s. 571-572.

¹⁶¹⁴ SA II, č. 96, s. 211.

¹⁶¹⁵ MVB V, č. 658, s. 371.

¹⁶¹⁶ AČ 37/3, s. 1676.

¹⁶¹⁷ *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských, díl I. Inventář pergamenů z let 1078-1471*, Brno 1932, č. 1286, s. 270.

¹⁶¹⁸ Srov. TOMÁŠ SOMER – JOSEF ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově (1160-1541)*, Praha 2010; argumentaci rozvádí a precizuje JOSEF ŠRÁMEK, *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k fundační činnosti rané české šlechty ve 12. století)*, Havlíčkovobrodsko 26, 2012, s. 7-73.

¹⁶¹⁹ ČENĚK SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze 42, 1934, s. 70.

¹⁶²⁰ CDB II, č. 112, s. 107.

v přesných číslech. Nesporný je však význam cesty, na níž se toto clo vybíralo, a která je tradičně označována jako Haberská, známá již Kosmovi.¹⁶²¹ Haberská stezka vedla od Čáslavi přes Habry, dnešní Havlíčkův Brod, Jihlavu, Brtnici a Moravské Budějovice do Znojma.¹⁶²² Její větší část procházela v této době stále ještě rozsáhlým hraničním hvozdem, jenž zahrnoval větší část Českomoravské vrchoviny. Význam Haberské cesty s postupující kolonizací rostl a zvýšení dopravního ruchu se jistě projevovalo i na výnosu ze cla, vybíraného v celnicích v Habrech (1204-1214, snad 1205)¹⁶²³ a Jihlavě (1234).¹⁶²⁴ Výnos z tohoto cla tak nejspíše nebyl zanedbatelný.¹⁶²⁵ Haberská cesta však nebyla jedinou cestou, která vedla z Čech na Moravu. Přímo z Vilémova měla vycházet takzvaná Libická cesta. Ta vedla z Vilémova kolem Chotěboře přes Libici nad Doubravou do Žďáru nad Sázavou a odtud dále na Moravu. Jméno dostala podle Libického újezdu, kterým procházela. Samotný Libický újezd představoval ve 12. století rozsáhlé zalesněné území, které se rozkládalo mezi Čáslavskem a Brněnskem. Kníže Soběslav I. tento újezd věnoval olomouckým biskupům, jak dokládá listina, hlásící se do let 1146-1148.¹⁶²⁶

Zažilo se vnímat vilémovské opatství jako klášter v pohraničí.¹⁶²⁷ To sice v zásadě platí, Vilémov byl skutečně založen na okraji starého sídelního území, na druhou stranu to neznamená, že vznikl v kraji liduprázdném.¹⁶²⁸ Odhlédneme-li od umístění v blízkosti průsečíku dvou dálkových cest, v bezprostřední blízkosti Vilémova se vedle hlavního centra oblasti Čáslavi se nacházejí dvě lokality, doložené v písemných pramenech 12. století. První z nich jsou již zmíněné Habry, které Kosmas zmiňuje k roku 1101.¹⁶²⁹ Druhou lokalitou je Běstvína, ležící v těsném sousedství Vilémova. Běstvína je dějištěm zázraku, který tzv. Kanovník Vyšehradský zmiňuje ve svém letopisu k roku 1137.¹⁶³⁰ Prvotní majetkové nadání se nejspíše rozkládalo v nejbližším okolí kláštera, patrně také bylo méně scelené, jak dovolují vyvozovat analogie s jinými českými a moravskými kláštery. Již Čeněk Sameš usoudil, že jádrem klášterství bylo nepřilíši rozsáhlé území okolo

¹⁶²¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH SS, NS II, Berlin 1923, s. 178.

¹⁶²² IVAN VÁVRA, *Haberská cesta*, Historická geografie 3, 1969, s. 8-32.

¹⁶²³ CDB II, č. 112, s. 107.

¹⁶²⁴ CDB III/1, č. 88, s. 98.

¹⁶²⁵ Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 177.

¹⁶²⁶ CDB I, č. 158, s. 163-165. JINDŘICH SCHULZ, *Vývoj českomoravské hranice do 15. století*, Historická geografie 4, 1970, s. 52-81; LIBUŠE HRABOVÁ, *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964, s. 25-27.

¹⁶²⁷ Viz Č. SAMEŠ, *klášter vilémovský*, s. 77.

¹⁶²⁸ Leccos v tomto směru naznačuje případ Želivska, viz PETR HEJHAL – JOSEF ŠRÁMEK, *Glosy k raně středověkým dějinám Želiva*, in: Archeologie východních Čech, Supplementum 1, Sborník k počtě Jiřího Kalfersta, Hradec Králové 2014, s. 87-92. Srov. také PETR HEJHAL, *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*, Brno 2012.

¹⁶²⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 178.

¹⁶³⁰ *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, s. 225.

Vilémova. Na východě pak klášter disponoval Bojanovským újezdem s četnými, ale nevelkými osadami. Další majetky drželo opatství v jihu v okolí Habrů směrem k pozdějšímu Německému Brodu, kde před polovinou 13. století vzniklo několik lokálních hornických center.¹⁶³¹ Průkazně máme potvrzen roku 1223 zisk vsi Opočnice, kterou vilémovskému konventu odkázal Sezema z Kostomlat.¹⁶³² Konsolidaci kláštera v dobových strukturách potvrzuje listina krále Přemysla Otakara II. z roku 1253, v níž panovník potvrdil klášteru (označen je v listině jako *Wilhalmcella*) jeho privilegia, majetky a klášterní poddané zbavil různých břemen a robot.¹⁶³³ Podobně mluví mandát téhož krále z roku 1276, v němž vzal Přemysl Otakar II. pod svou ochranu poddané vilémovského kláštera, potvrdil konventu právo brát půl urbury ze stříbrných dolů nacházejících se na klášterním panství a klášterní poddané osvobodil od povinnosti vyměnit si oběživo u královských penězoměnců v době tzv. obnovy mince (*renovatio monetae*).¹⁶³⁴

Před rokem 1256 se vilémovský konvent ocitl ve sporu s havlíčkobrodským farářem a příslušníkem řádu německých rytířů Benediktem o patronát nad kostely v Langendorfu a Mittelbergu.¹⁶³⁵ Sporné kostely byly spravovány farářem Jindřichem, který je obdržel opata vilémovského kláštera. Proti tomu ale ohradil německobrodský farář Benedikt z řádu německých rytířů s poukazem na to, že oba farní kostely vznikly v hranicích brodské farnosti. Oba nově vzniklé farní obvody tak zřejmě slibovaly značné výnosy.¹⁶³⁶ Mittelberg a Langendorf Vilémov držel ještě roku 1265¹⁶³⁷ a lze soudit, že je neztratil před rokem 1307, kdy došlo k výměně rozsáhlých majetků mezi klášterem a Rajmundem z Lichtenburka.¹⁶³⁸ Díky této směně se také dozvídáme, že vilémovskému klášteru v okolí Brodu kromě již zmiňovaného Mittelbergu a Langendorfu patřilo ještě zaniklé hornické středisko Hohendorf a vsi Okrouhlička a Kochánov. Celá pře dopadla nakonec pro vilémovské benediktiny nepříznivě, neboť olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka z pozice papežem pověřeného rozhodčího přiřkl v roce 1256 sporné kostely

¹⁶³¹ Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 77. Srov. TOMÁŠ SOMER, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, České Budějovice 2012, s. 129-173.

¹⁶³² CDB II, č. 252, s. 241-242.

¹⁶³³ CDV V/1, č. 2, s. 30.

¹⁶³⁴ RBM II, č. 2, s. 1-2; č. 1009, s. 422.

¹⁶³⁵ K zaniklému Mittelbergu KAREL MALÝ – PAVEL ROUS, *Ověření výpovědních možností strusek z Jihlavska a Havlíčkobrodská*, *Archæologia historica* 26, 2001, s. 67-87; PAVEL ROUS – KAREL MALÝ, *Průzkum terénních stop po zpracování polymetalických rud na Havlíčkobrodsku*, *Mediaevalia archaeologica* 6, 2004, s. 121-144.

¹⁶³⁶ Stejně tak tento spor interpretuje JOSEF ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských. 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 451, 453.

¹⁶³⁷ CDB V/2, č. 455, s. 671-672.

¹⁶³⁸ RBM II, č. 2152, s. 929.

havlíckobrodskému faráři Benediktovi. Spor tím ale neskončila táhl se dál, v roce 1261 a 1262 do něj musel zasáhnout i mocný Smil z Lichtenburka. Definitivně tento výsledek potvrdil roku 1265 výnos pražské svatovítské kapituly a vilémovský opat Myslibor tehdy potvrdil, že se za konvent vzdává patronátního práva a zavazuje se zaplatit pokutu ve výši 100 hřiven stříbra.¹⁶³⁹ Jiným dokladem příjmů kláštera z horní činnosti je již zmíněný mandát Přemysla Otakara II. z roku 1276,¹⁶⁴⁰ který mimo jiné odkazuje na nedochovaná privilegia, která vilémovský konvent tehdy ještě držel.¹⁶⁴¹ Klášteru se výsledku mohlo připadnout necelých 23% vytěženého stříbra z jeho statků.¹⁶⁴² Nesmíme ale zapomenout, že klášteru s těžbou vznikaly i náklady, takže tento podíl na výnosech je třeba spíše chápat jako kompenzaci ztrát než jako čistý zisk.¹⁶⁴³

Přemyslův mandát ale přináší i další informaci o tom, že klášter zjevně vlastnil několik městeček, resp. tržních osad. Nepochybně sem náležel samotný Vilémov, dále se nabízejí Habry, kde bylo opatství zaangažováno již od počátku 13. století, faktem ale je, že jako majetek kláštera jsou výslovně doloženy až v listině Karla IV. z roku 1352. Tehdy panovník udělil městečku Vilémov právo konat trhy podle vzoru ostatních královských měst a zároveň na tutéž úroveň povznesl ves Habry.¹⁶⁴⁴ Na místě je tak spíše opatrnost. Habry vilémovský konvent s jistotou nezískal před rokem 1223 a pravděpodobný je spíše jejich zisk až v polovině 14. století.¹⁶⁴⁵ Nabízel by se Vilémovu velmi blízký Golčův Jeníkov, ten ale dochované prameny s klášterem nijak nespojují, naopak ukazují na vazbu k Lichtenburkům, jak lze vyvodit z toho, že v roce 1308 Rajmund z Lichtenburka Jeníkov zastavil.¹⁶⁴⁶ V blízkosti klášterního Bojanovského újezdu se nacházejí Nasavrky, avšak stejně jako v případě Golčova Jeníkova ani v případě Nasavrky není pramenně zachycena žádná vazba ke klášteru ve Vilémově.¹⁶⁴⁷ Světlá nad Sázavou se nachází přímo na území, které klášter nejpozději ve 13. století osídloval, prokazatelně také držel patronát ke zdejšímu kostelu sv. Václava, jak dokládá listina z roku 1318.¹⁶⁴⁸ Také Libice nad Doubravou se nachází v těsné blízkosti Bojanovského újezdu a vsi Rouzeň, které klášteru

¹⁶³⁹ CDB V/1, č. 90, s. 164-165; č. 288, s. 428-430; č. 318, s. 467-477; č. 455, s. 671-672. Ke kauze naposledy T. SOMER, *Smil z Lichtenburka*, s. 167-173.

¹⁶⁴⁰ CDB V/2, č. 811, s. 502-503. Potvrzena byla ještě Václavem II. roku 1289, viz RBM II, č. 1473, s. 636.

¹⁶⁴¹ Viz CDB V/2, č. 811, s. 503.

¹⁶⁴² T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 19-20.

¹⁶⁴³ JAN KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví*, Praha 1955, s. 80-81.

¹⁶⁴⁴ MHB VI, č. 30, s. 409.

¹⁶⁴⁵ T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 22-23.

¹⁶⁴⁶ RBM II, č. 2176, s. 939. Srov. JAN URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha Praha 2003, s. 107, 151.

¹⁶⁴⁷ T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 24.

¹⁶⁴⁸ RBM III, č. 456, s. 188. Srov. Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 77-86.

patřily, a také zde Vilémov vystupoval jako vlastník patronátních práv ke kostelu sv. Jiljí, jak je doloženo k roku 1362.¹⁶⁴⁹ Patronátní práva ke kostelu však nelze ztotožňovat s držbou vlastní vsi, takže v otázce, zda Libice nad Doubravou patřila vilémovskému klášteru je lépe zachovat obezřetnost.¹⁶⁵⁰

V květnu roku 1278 klášter dosáhl přijetí pod papežskou ochranu a stvrzení držných výsad a privilegií.¹⁶⁵¹ Slibný vývoj, který pravda nečetné zmínky z 13. století naznačují, ale vzal za své v době po osudové bitvě na Moravském poli roku 1278, kdy Vilémov doplatil na svou polohu při zemské stezce, spojující Čechy a Moravu. Anonymní skladatel analistických tzv. Příběhů krále Přemysla Otakara II. uvádí Vilémov jako exemplární příklad neblahého stavu království v časech interregna. Když totiž letopisec vypočítává veškeré škody a neřády, která zemi sužují, říká o vilémovském opatství sv. Petra a Pavla, že tento klášter byl „nejvíce zhuben, protože u něho král Rudolf podvkráte stál se vši mocí svou, a markrabí brandenburský a knížata polští se tam sešli.“¹⁶⁵² Listina z roku 1279, která zachycuje převedení dvou klášterních vsí Bučice a Vlačice u Čáslavi s přilehlými dvory na německé právo, výslovně odkazuje na obsazení českého království, kdy klášterní statky nenacházejí mír.¹⁶⁵³ Obyvatelům Bučic a Vlačic byly opatem stanoveny přesné platy a dávky. V květnu 1279 vydal papež Mikuláš III. ve prospěch kláštera listinu, v níž stvrzoval platnost všech výsad, udělených v předchozích letech klášteru všemi papeži, králi i knížaty.¹⁶⁵⁴ Obdobně potvrdil roku 1289 král Václav II. Vilémovu listinu Přemysla Otakara z roku 1276, v níž se fixuje podíl kláštera na ziscích z horního podnikání.¹⁶⁵⁵ Jako na důsledek neblahých let po Moravském poli je možné interpretovat listinu z července roku 1288, ve které bratři Smil a Oldřich z Lichtenburka stvrzují, že přijali od vilémovského opata Jaroslava do doživotního držení dvě pusté vsi řečeného kláštera, Opočnici a Bolici, a to pod příslibem ochrany kláštera.¹⁶⁵⁶ V listině se hovoří o obou vsích jako o „*villas desolatas*“, byly tedy zjevně násilně zničeny během bojů po roce 1278. S potomky Smila z Lichtenburka vstoupili vilémovští mniši do kontaktu ostatně už roku 1281, kdy od nich odkoupili vsi Heřmanice a Majolovice (dnes Malejov) s lesem Kozojedy právem rybolovu na řece Doubravce včetně patronátního práva ke kostelu sv. Benedikta

¹⁶⁴⁹ LC I/1, s. 184.

¹⁶⁵⁰ T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 23-24.

¹⁶⁵¹ MHB VI, č. 7, s. 385-386.

¹⁶⁵² *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, s. 332.

¹⁶⁵³ RBM II, č. 1167, s. 500.

¹⁶⁵⁴ RBM II, č. 1172, s. 502.

¹⁶⁵⁵ RBM II, č. 1473, s. 636.

¹⁶⁵⁶ RBM II, č. 1456, s. 625. J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 109, mylně uvádí, že šlo o ves Voleč.

v Heřmanicích.¹⁶⁵⁷ Roku 1288 také Jistislav, syn Bleha z Chlumu listinně doložil, že přijal za úplatu od vilémovského kláštera pustou ves Rouzeň za účelem obnovy. Rouzeň byla podle všeho opuštěna při průchodu cizích vojsk v roce 1278, protože se nacházela v bezprostřední blízkosti Libické cesty. Zdeněk Pehal soudí, že po roce 1288 nově vysazená Rouzeň zanikla ještě těsně před koncem 13. věku,¹⁶⁵⁸ tento závěr však není jediný možný a nabízí se např. prověření hypotézy, že při obnově vsi byl katastr rozdělen. Jako nástupce Rouzně tak lze považovat Novou Ves u Chotěboře (nejstarší dochovaný tvar Voigtsdorf) a Víška.¹⁶⁵⁹ Podle smlouvy měl Jistislav z Chlumu za doživotní užívání nově vysazené vsi zaplatit klášteru 10 hřiven stříbra a zároveň se zavázal k tomu, že nikdy nebude klučit okolní les, který patřil klášteru. Z tohoto lesa bylo možné využívat pro potřeby nové vesnice pouze palivové dřevo. To vše vypovídá mimo jiné o nepříliš dobré kondici klášterní ekonomiky.¹⁶⁶⁰ Listina z června 1289 přináší svědectví o tom, že Konrád z Rochova přijal ves Pavlov, která patřila vilémovskému klášteru a kterou předtím držel jeho otec a matka, a zavázal se postoupit ves po své smrti zpět benediktinům.¹⁶⁶¹ Konrád z Rochova byl nejspíše příslušníkem lichtenburské klientely.¹⁶⁶²

V roce 1282 vilémovský konvent vyměnil s pražským biskupem Tobiášem vesnici Sulice za vesnici Markovice s patronátním právem k tamějšímu kostelu sv. Jiří.¹⁶⁶³ Tato výměna jasně svědčí o snaze kláštera scelovat svojí doménu. Zatímco Sulice se nachází pouhých 20 kilometrů jihovýchodně od Prahy, nově získané Markovice 10 kilometrů severozápadně od Vilémova nedaleko klášterních vesnic Bučic a Vlačic u Čáslavi. Z hlediska scelování klášterních majetků to byla jistě výhodná směna, nicméně Markovice podle všeho nepatřily k nejvýnosnějším vesnicím. Výnosy z Markovic patrně nebyly ani s to uživit místního faráře. Nejspíše proto věnoval pražský biskup Tobiáš ještě roku 1284 tomuto faráři výnos desátku z blízké vesnice Zehuby za dodávku tří liber vosku jednou do roka.¹⁶⁶⁴ Tato vesnice patřilo přitom klášteru, jak ukazuje odprodej roku 1327.¹⁶⁶⁵ Listina Konráda z Rochova také přináší doklad o klášterní kolonizaci. Petrovice, nacházející se

¹⁶⁵⁷ RBM II, č. 1245, s. 539.

¹⁶⁵⁸ ZDENĚK PEHAL, *Zaniklá středověká vesnice Rouzeň u Nové Vsi u Chotěboře, k. ú. Víška*, Havlíčkobrodsko 23, 2009, s. 7-33; srov. T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 27-29.

¹⁶⁵⁹ Tato otázka nebyla zatím zpracována, za konzultaci problému vděčím Mgr. Tomáši Somerovi, Ph.D.

¹⁶⁶⁰ RBM II., č. 1440, s. 620.

¹⁶⁶¹ RBM II, č. 1475, s. 637.

¹⁶⁶² RBM II, č. 2214, s. 962; srov. dále T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 30; T. SOMER, *Šmil z Lichtenburka*, s. 90-91.

¹⁶⁶³ RBM II, č. 1286, s. 553.

¹⁶⁶⁴ RBM II, č. 1331, s. 575; srov. Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 24.

¹⁶⁶⁵ RBM III, č. 1335, s. 521.

mezi Ledčí a Světlou nad Sázavou, nejprve patřily klášteru, poté rodičům Konráda a až k roku 1289 se dozvídáme, že je drží sám Konrád. Lze tak klášter vznik Petrovic nejpozději k polovině 13. století. V okolí Petrovic pak jsou i další vesnice, jejich jména odkazují k vilémovskému klášteru, a sice Vilémovice, Opatovice a Benetice (místní jméno Benetice je odvozováno od osobního jména Beñata, tedy původně Benedikt).¹⁶⁶⁶ O aktivitě kláštera v okolí Světlé nad Sázavou vypovídá ještě listina z roku 1307, kdy došlo k rozsáhlé majetkové směně mezi vilémovským konventem a Rajmundem z Lichtenburka, která zahrnovala Hohendorf, Langendorf, Mittelberg, Okrouhličky, Kochánov, Sighartsdorf na Havlíčkobrodsku a Závidkovice, Radostovice, Dětrichovu Lhotu a Řečice v okolí Světlé nad Sázavou. Tyto vesnice byly vyměněny za hrad a tržní městečko Smrdov (dnes Sázavka) s okolními vesnicemi Zboží, Bačkov, Štěpánov, Lubné a zaniklý Rosečín (Rosičín).¹⁶⁶⁷ Tato směna byla výhodná pro obě strany, neboť tak došlo k dalšímu scelení pozemkové držby jak Rajmunda z Lichtenburka, tak vilémovského kláštera. Benediktini získali další statky v nejbližším okolí kláštera a navíc tržní městečko. Ani ztráta souvisejících příjmů z těžby nemusela být fatální. V této době už těžba procházela v regionu výrazným útlumem, Mittelberg dokonce zanikl ještě v 1. polovině 14. století.¹⁶⁶⁸

Významnou součástí klášterní majetkové držby byl tzv. Bojanovský újezd. Kdy jej klášter získal netušíme. Čeněk Sameš měl za to, že Bojanovský újezd představoval původní vybavení kláštera, což ale nelze ani potvrdit, ani vyloučit.¹⁶⁶⁹ V roce 1315 vilémovský klášter zastavil Hrabišovi z Paběnic vesnici Ústupky se vším jejím příslušenstvím, zejména s vrchem Ohebem, tedy lokalitu v západní části Bojanovského újezdu.¹⁶⁷⁰ Důvodem zástavy mělo být (vedle peněžité pokuty) odškodnění za škodu, která Hrabišovi vznikla.¹⁶⁷¹ Čeněk Sameš tuto událost vykládal tak, že vilémovský opat Budík v rámci odvety za dřívější vpád Hrabiše na klášterní statky poplenil jeho statky. O Hrabišově útoku však nemáme žádné zprávy, lze si však dobře představit situaci, kdy se takto řešili různé sousedské majetkové spory. Zástava patrně měla skrze důchody, které ze vsi plynuly, za cíl umořit dluh kláštera. V roce 1348 se zastavené zboží po smrti Hrabišovy

¹⁶⁶⁶ ANTONÍN PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny, díl I. A-H*, Praha 1947, s. 52.

¹⁶⁶⁷ RBM II, č. 2152, s. 929.

¹⁶⁶⁸ PAVEL ROUS, *Nález středověké keramiky u osady Ovčín u Havlíčkova Brodu*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 1995, s. 124-134.

¹⁶⁶⁹ Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 162. Srov. z pozic archeologie JAN MUSIL – PETR NETOLICKÝ, *Studium dynamiky středověkých sídelních struktur v tzv. bojanovském újezdu (Železné hory, okres Chrudim)*, *Živá archeologie* 15, 2013, s. 32-37.

¹⁶⁷⁰ RBM III, č. 249, s. 102-103.

¹⁶⁷¹ Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 26.

manželky Svatochy konventu navrátilo.¹⁶⁷² Někdy před rokem 1329 (toho roku byla transakce patrně toliko zpětně zapsána) získal zcela pustý Bojanovský újezd od vilémovského konventu ke znovuosazení Jindřich z Lichtenburka.¹⁶⁷³ K němu náležela celá řada vesnic: Bojanov, Polánka, Proseč, Mazanice (dnes Prosíčka), Krásný (dnes Krásná), Travný, Travenec (obojí dnes Travná), Hodonín, Mladoňov (dnešní Mladoňovice), Hradiště, Lhotice (dnes České Lhotice), Lubkov (dnešní Libkov), Lázy (snad dnešní Vedralka), Vršov, Chlum, Kovářov, Petrkov, Slanín (neznámé polohy), Výškov (zaniklá vesnice u Nasavrku), Šiškovice, Lutobořice (dnes Licibořice), Holín (dnes východní část Kovářova) a Hořovice (dnes Hořelec).¹⁶⁷⁴ Z celého Bojanovského újezdu Vilémovu po roce 1329 zůstaly jen Křižanovice.¹⁶⁷⁵ Bojanovský újezd však nebyl místem vhodným k intenzivnímu zemědělství, takže skutečná ztráta pro klášter nejspíše nebyla veliká. Nepříliš osídlená oblast jistě sloužila jako zdroj dřeva, s klesající těžbou na Havlíčkobrodsku ale klesala (byť nevymizela) i poptávka po dřevěném uhlí, tedy i po dřevu jako komoditě.¹⁶⁷⁶ Nadto si klášter ponechal právo k těžbě jakýchkoliv kovů i nadále.

Ve 14. století se množí pramenné doklady, které umožňují sledovat vývoj majetkových akvizic vilémovského kláštera. Roku 1350 bratři Ješek z Mrchojed a Modliboh z Heřmanic kupují od kláštera jeden dvůr v Heřmanicích za 10 kop grošů na dobu jejich života.¹⁶⁷⁷ Roku 1360 získal vilémovský klášter roční plat tří kop grošů z vesnice Lhotka (pravděpodobně Libická Lhotka), která patřila bratřím z Vícemilic,¹⁶⁷⁸ ti také o dva roky později konventu prodali další plat jedné hřivny ročně ve vsi *Bussovna* (snad Bousov u Ronova nad Doubravou),¹⁶⁷⁹ o šest let později klášter koupil za 50 kop grošů od Domaslava z Lipničky jeho díl, který zde držel. Vilémov tím patrně získal buď celou, nebo alespoň většinu této vesnice.¹⁶⁸⁰ Roku 1364 titíž bratři Tomiš a Ješek z Vícemilic odprodali (avšak nikoliv klášteru!) platy z polí ve Vilémově.¹⁶⁸¹ Z tohoto nástinu poměrně výmluvně vyplývá charakter majetkové držby v regionu, která byla zjevně velmi roztržštěná. Roku

¹⁶⁷² MHB VI., č. 27, s. 406.

¹⁶⁷³ RBM III, č. 1518, s. 594-595; srov. JAROSLAV TEPLÝ, *Bojanovský újezd neboli districtus Boyanouyensis v letech 1329-1419*, Východočeský sborník historický 18, 2010, s. 93-150.

¹⁶⁷⁴ T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 32.

¹⁶⁷⁵ RBM III, č. 1518, s. 595.

¹⁶⁷⁶ RBM IV, č. 1050, s. 424-425.

¹⁶⁷⁷ MHB VI, č. 29, s. 407-408.

¹⁶⁷⁸ MHB VI, č. 33, s. 412-414.

¹⁶⁷⁹ MHB VI, č. 36, s. 417-418; srov. T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 35.

¹⁶⁸⁰ MHB VI, č. 41, s. 423-424.

¹⁶⁸¹ MHB VI, č. 37, s. 418-419.

1384 Rubín, syn Peška ze Skalice a Beneš z Rýzmburka spolu s dalšími urozenci zpečetili společně listinu, níž se zavázali vyplatit opatu Petrovi a konventu vilémovského kláštera sumu ve výši 100 kop grošů pražských, které měl děd pana Rubína připsat vilémovskému opatovi Ondřejovi a konventu ve své závěti a jištěné na vsích Bukovina a Turkovice.¹⁶⁸² Roku 1384 koupil Kuneš z Číhoště od vilémovského konventu vesnici Maličín (Malčín u Světlé nad Sázavou) na dobu svého života.¹⁶⁸³ Roku 1387 zase konvent prodal klášter Jírovi z Jeníkova na dobu jeho života vesnici Maleč u Libice nad Doubravou.¹⁶⁸⁴ Roku 1397 bylo opatství ve sporu s Mstislavem Zubákem z Kladrub, jeho bratrem a Mstislavovými syny o les u Kladrub.¹⁶⁸⁵ V roce 1398 byl klášteru (po vyplacení 50 kop grošů) přiznán nárok na vesnice Heřmanice a Pařízov ve sporu s Kunšíkem, synem Modlíboha z Heřmanic.¹⁶⁸⁶ Ve stejném roce byl ve prospěch kláštera vyřešen spor o pole (resp. platy z nich) u vesnice Svinný u Chotěboře.¹⁶⁸⁷ Roku 1399 pak klášter vyhrál spor, který vedl s Pešíkem z Pelstrova o dvůr Bačkov, třebaže musel nejdřív vyplatit celkem 28 kop grošů.¹⁶⁸⁸

Vilémovský konvent se ve 14. století snažil udržet kompaktnost své domény a tomu přizpůsoboval i svou strategii. Kupoval platy a dávky za hotové peníze, ale sám se snažil vyhnout zástavám a prodejům vlastního majetku. Benediktini se ovšem dostávali také do řady sporů se svými sousedy. Pokud můžeme soudit z materiálu, o němž nevíme, zda se dochoval v reprezentativním množství, tak se zdá, že ze soudních sporů se sousedy Vilémov vycházel převážně jako vítěz.¹⁶⁸⁹ Podle soupisu odvodů papežské kurii z pražské arcidiecéze z konce 60. let 14. století se ukazuje, že Vilémov zaujímal mezi benediktinskými kláštery zhruba střední příčky. Na papežském desátku Vilémov odvedl v roce 1367 12 kop grošů, o dva roky později už ale jen polovinu.¹⁶⁹⁰ Z listiny z počátku roku 1391 se dozvídáme, že roční příjem kláštera dosahoval sumy ve výši 600 hřiven stříbra, přičemž roční výnos farního kostela Panny Marie uvnitř klášterních zdí nepřesáhl 20 hřiven.¹⁶⁹¹ Jenže už v říjnu roku 1395 činil roční výnos vilémovských důchodů pouze 100 hřiven stříbra – z toho 60 hřiven vynesly nově inkorporované fary ve Valči,

¹⁶⁸² Národní archiv v Praze, fond Benediktini-Břevnov, inv. č. 141, sign. B IX 273.

¹⁶⁸³ MHB VI, č. 45, s. 429-430.

¹⁶⁸⁴ MHB VI, č. 46, s. 430-431.

¹⁶⁸⁵ MHB VI, č. 52, s. 438-439.

¹⁶⁸⁶ MHB VI, č. 53, s. 440-441.

¹⁶⁸⁷ MHB VI, č. 54, s. 441-442.

¹⁶⁸⁸ MHB VI, č. 55, s. 443-444.

¹⁶⁸⁹ T. SOMER – J. ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 35-37.

¹⁶⁹⁰ *Registra decimum papalium*, s. 29; srov. CIM II, č. 701, s. 901.

¹⁶⁹¹ MVB V/1, č. 465, s. 258.

Uherčicích, Litobratřicích a Liběčicích.¹⁶⁹² Bula papeže Bonifáce IX. z roku 1401, potvrzující vilémovskému opatství patronátní práva ke kostelům ve Světlé nad Sázavou, Bojanově a Heřmani, udává jako roční příjem kláštera sumu 300 hřiven stříbra, přičemž jmenované farní kostely přinesly do klášterní pokladny obnos 33 hřiven za rok.¹⁶⁹³ Proč došlo v klášterních příjmech mezi lety 1391 a 1395 k tak znatelnému výpadku nevíme. Roku 1397 byla vilémovskému opatství královskou komorou vyměřena zvláštní berně určená na boj se zemskými škůdci ve výši 180 kop grošů.¹⁶⁹⁴ I tento údaj dokládá podobně jako výše papežských desátků, že vilémovské opatství náleželo v rámci českého království ke středně movitým klášterům.¹⁶⁹⁵ Můžeme tedy vytušit, že vilémovský klášter patřil k relativně movitým církevním ústavům, jeho hospodaření před počátkem husitských válek nejspíše nepatřilo k nejhorším.¹⁶⁹⁶ Příznaky krize jsou přesto v pramenech patrné. Roku 1400 např. král Václav IV. osvobodil vilémovský konvent od odvodu královské berně za poslední tři léta, a to pro dluhy, do nichž klášter upadl a ještě v roce 1420 král Zikmund Lucemburský vilémovským benediktinům zastavil úroky berně na splacení dluhů.¹⁶⁹⁷

Vilémovský klášter také držel patronátní práva k několika kostelům. Rekonstruovat lze tuto síť až od poloviny 14. století, i když některé kostely s vysokou pravděpodobností klášter držel od doby starší.¹⁶⁹⁸ Vilémovský klášter vystupoval jako patron ve vztahu ke 13 kostelům v pražské arcidiecézi: v Bučicích, Heřmani, Heřmanicích, Kněži u Habrů, Libici nad Doubravou, Lučici, Markovicích, Polomi, Skuhrově, Smrdově (Sázavce), dnes zaniklé Stusyni, Světlé nad Sázavou a Vilémově. V olomoucké diecézi držel klášter patronátní práva ke třem kostelům: v Uherčicích, Valči a Litobratřicích na Znojemsku, do litomyšlské diecéze patřil farní kostel v Bojanově. Celkově klášter držel patronát k 17 farním kostelům a minimálně k jednomu filiálnímu. Tomáš Somer upozornil na chybu, jež je přejímána ze zakladatelské práce Čeňka Sameše.¹⁶⁹⁹ Sameš spočetl podle listiny z roku 1401 počet vilémovských patronátních kostelů na 33, jak ale upozorňuje Somer, v dané listině se

¹⁶⁹² MVB V/1, č. 956, s. 517.

¹⁶⁹³ MHB VI, č. 57, s. 446-447; MVB V/1, č. 736, s. 60. Mylné mínění starší literatury korigují MIROSLAV KOVÁŘ – MARTIN MUSÍLEK, *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově. Příspěvek k historii a stavební podobě „zapomenutého“ kláštera pod Železnými horami*, Časopis Společnosti přátel starožitností 117, 2009, s. 164.

¹⁶⁹⁴ CIM II, č. 701, s. 901.

¹⁶⁹⁵ Srov. KAMIL KROFTA, *Začátky české berně*, Český časopis historický 36, 1930, s. 471-472; M. KOVÁŘ – M. MUSÍLEK, *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla*, s. 165.

¹⁶⁹⁶ Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Osudy benediktinského opatství ve Vilémově na sklonku středověku jako příklad počátků konfesijního rozkolu mezi Čechami a Moravou*, Církevní dějiny 13, 2014, s. 94-99.

¹⁶⁹⁷ MHB VI, č. 67, s. 458.

¹⁶⁹⁸ Patronátním kostelům vilémovského kláštera se důkladně věnoval TOMÁŠ SOMER, *Patronátní kostely vilémovského kláštera ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století*, Havlíčkobrodsko 27, 2013, s. 7-53.

¹⁶⁹⁹ T. SOMER, *Patronátní kostely vilémovského kláštera*, s. 15, pozn. 25.

hovoří o celkovém ročním výnosu ze tří jmenovaných kostelů ve výši 33 hřiven stříbra ročně.¹⁷⁰⁰ Podle výzkumů Zdeňka Boháče patronátní práva výrazně korelují s pozemkovou držbou¹⁷⁰¹ a tomuto závěru odpovídá i rozmístění patronátních kostelů vilémovského kláštera,¹⁷⁰² třebaže se třeba upozornit, že tato vazba nebyla neměnná ani absolutně platná. Klášter například mohl držet patronát ve vsi, která patřila někomu jinému, nebo zde byl klášter jen jedním z více majitelů. Ve vazbě na závěry Zdeňka Boháče lze shrnout, že vilémovský klášter se svými 17 patronátními kostely náležel mezi movité instituce a lze ho srovnávat s Břevnovem či statky pánů z Rýzmburka.¹⁷⁰³ Jen výjimečně lze sledovat tyto patronátní kostely hlouběji do minulosti za horizont úředních knih pražského arcibiskupství. V roce 1318 se v pramenech objevuje kostel ve Světlé nad Sázavou.¹⁷⁰⁴ Jestli v té době držel vilémovský konvent kostelní patronát však nelze říci. O Bučicích víme, že byly vysazeny z rozhodnutí vilémovského konventu v roce 1279 a tedy že jejich majitelem byl vilémovský klášter, o patronátu ale výslovné zmínky nejsou, i když lze jeho držbu mnichy s ohledem na okolnosti téměř s jistotou předpokládat.¹⁷⁰⁵ Držba patronátu Vilémovem je doložena už ve 13. století v případě kostela sv. Benedikta v Heřmanicích, které v roce 1281 spolu s blízkými Malejovicemi konvent koupil od Jindřicha, Smila a Rajmunda z Lichtenburka.¹⁷⁰⁶ Kostel ve Smrdově (Sázavce) Vilémov získal v roce 1307 taktéž od Rajmunda z Lichtenburka.¹⁷⁰⁷ Jiným příkladem je kostel sv. Jiří v Markovicích, který vilémovští benediktini získali výměnou s pražským biskupem v roce 1282,¹⁷⁰⁸ v roce 1366 ale nového faráře k tomuto kostelu navrhovala Anežka z Landštejna, vdova po Hynkovi Žlebském z Lichtenburka.¹⁷⁰⁹

Vilémovskému klášteru se podařilo inkorporovat polovinu všech patronátních kostelů, což bylo nepochybně významným aktem s nemalým přínosem pro klášter. Roku 1382 byl klášteru inkorporován farní kostel ve Vilémově a v moravské Valči, obojí bylo potvrzeno

¹⁷⁰⁰ Č. SAMEŠ, *Klášter vilémovský*, s. 84–85. Srov. MHB IV, č. 325, s. 385–386; MVB V, č. 956, s. 517; MHB VI, č. 57, s. 446–447; MVB V, č. 1838, s. 1058–1059.

¹⁷⁰¹ ZDENĚK BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce. (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7–42; srov. též ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 48–49.

¹⁷⁰² T SOMER – J ŠRÁMEK, *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla*, s. 16–39; T. SOMER, *Smil z Lichtenburka*, s. 121–126.

¹⁷⁰³ Z BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby*, s. 21; srov. T. SOMER, *Patronátní kostely vilémovského kláštera*, s. 38.

¹⁷⁰⁴ RBM III, č. 456, s. 187–188.

¹⁷⁰⁵ CDB VI/1, č. 29, s. 71–72.

¹⁷⁰⁶ CDB VI/1, č. 149, s. 197–198.

¹⁷⁰⁷ RBM II, č. 2152, s. 929.

¹⁷⁰⁸ CDB VI. 1, č. 241, s. 295–296.

¹⁷⁰⁹ LC I. 2, s. 78.

ještě roku 1386,¹⁷¹⁰ 1391 a 1392.¹⁷¹¹ V roce 1395 dosáhl konvent inkorporace moravských kostelů v Uherčicích, Valči (de facto znovupotvrzení) a Litobratřicích a českého kostela v Libici nad Doubravou.¹⁷¹² Roku 1401 pak byly ke klášteru inkorporovány kostely ve Světlé nad Sázavou, Heřmani a Bojanově.¹⁷¹³ Vedle důvodů ekonomických byla důvodem k inkorporaci moravských far nepochybně velká vzdálenost od mateřského kláštera a tedy i obtížná kontrola tamní situace.¹⁷¹⁴ Tyto kostely jsou pak zajímavé z jednoho důvodu. Kolem kostela s Uherčicích se následně konstitovalo proboštství, zde našel vilémovský konvent azyl po roce 1421, kdy mateřské opatství ovládli Žižkovi husité.¹⁷¹⁵ Jak se Uherčice do svazku se vzdáleným Vilémovem dostaly není zřejmé.¹⁷¹⁶ Připomínány jsou poprvé roku 1220 v listinách krále Přemysla Otakara I. a Konráda z Hardeggu.¹⁷¹⁷ V tomto roce Přemysl Otakar I. a jeho bratr Vladislav Jindřich postoupili jako léno vsi Uherčice a Schořice zmíněnému Konrádovi. Schořice ovšem Konrád prodal a ves se dostala do majetku velehradských cisterciáků. Výsledkem této transakce byl nárok uherčických farářů na roční plat 1 karátu vína náhradou za ztracený patronát. Tento plat se stal předmětem sporu roku 1267, kdy už patronátní práva k uherčickému kostelu drželi vilémovští benediktini.¹⁷¹⁸ V tomto roce pohnali prokurátor vilémovského opata Myslibora Hostislav spolu s uherčickým farářem Elvinem velehradského opata před soud pro neplacení vinného desátku. Výsledek sporu je bohužel neznámý. V roce 1297 je pramenně doloženo jméno jakéhosi Šebora z Uherčic, nejspíše klášterního mana, jemuž byla uložena povinnost chránit statky kláštera.¹⁷¹⁹ Roku 1340 pak benediktini postoupili 3 svobodné lány Karlovi z Uherčic za podobný závazek ochrany klášterního majetku a poddaných.¹⁷²⁰ Krom samotných Uherčic, Litobratřic a Valče Vilémovu na Moravě patřily i další vsi, a sice Ivaň a dnes již zaniklá ves Narvice.¹⁷²¹ Lze nejspíše souhlasit s názorem, že ustavení proboštství v Uherčicích bylo motivováno právě potřebou efektivně řešit problém správy tamního

¹⁷¹⁰ MVB V, č. 71, 72, s. 59; LE II, č. 393, s. 236.

¹⁷¹¹ LE IV, č. 508, s. 363–364; LC V, s. 108.

¹⁷¹² MHB IV, č. 325, s. 385.

¹⁷¹³ MHB VI, č. 57, s. 446–447.

¹⁷¹⁴ KAREL MLATEČEK – MARIE MLATEČKOVÁ, *Uherčice*, Uherčice 2002, s. 40; T. SOMER, *Patronátní kostely vilémovského kláštera*, s. 23–24; JOSEF ŠRÁMEK, *Benediktinské opatství ve Vilémově na Havlíčkobrodsku a jeho vazby k Moravě ve středověku*, *Vlastivědný věstník moravský* 3, 2014, s. 1–13.

¹⁷¹⁵ J. ŠRÁMEK, *Osudy benediktinského opatství ve Vilémově na sklonku středověku*, s. 99–107.

¹⁷¹⁶ K. MLATEČEK – M. MLATEČKOVÁ, *Uherčice*, s. 38.

¹⁷¹⁷ CDB II, č. 196, s. 181–182; č. 197, s. 182–183.

¹⁷¹⁸ CDM III, č. 389, s. 392.

¹⁷¹⁹ CDM V, č. 77, s. 79; srov. K. MLATEČEK – M. MLATEČKOVÁ, *Uherčice*, s. 38.

¹⁷²⁰ CDM VII, č. 270, s. 195–196.

¹⁷²¹ K. MLATEČEK – M. MLATEČKOVÁ, *Uherčice*, s. 38.

zboží.¹⁷²² Z toho, co o klášterních prepoziturách víme, je možné konstatovat, že případ Uherčic a vilémovského kláštera odpovídá obecnějšímu rámci. Funkce probošství jako administrativního centra při správě vzdálených statků, potažmo centra širší kolonizace regionu pak začasť svými kořeny tkvělo ve úsilí konventu dosáhnout inkorporace farnosti. Tento postup je možné vhodně sledovat na vývoji břevnovských probošství v Polici nad Metují a v Broumově coby optimálních příkladech založení takříkajíc na zelené louce.¹⁷²³ O velké vzdálenosti mezi opatstvím a farou ve Valči ostatně hovoří jako u důvodu inkorporace listina papeže Urbana VI. z roku 1381.¹⁷²⁴ Papež Bonifác IX. ovšem inkorporace nejen povoloval, ale také rušil. K tomu došlo v roce 1402, kdy papež rozhodl o neplatnosti inkorporací, které byly učiněny bez veliké nutnosti nebo z falešných či chybějících důvodů. Otázkou ale je praktický dosah tohoto aktu. Tak v případě Valče byl ke zdejší faře dosazen v červnu roku 1403 z rozhodnutí papeže kněz Jan Petrův z Křižanova. Ten ale zanedlouho zemřel a nový papež Inocenc VII. souhlasil s prezentací vilémovského mnicha Bernarda na post plebána ve Valči.¹⁷²⁵

Otázkou také je kolik probošství vilémovský klášter měl. Kuriální odpověď z roku 1358 na písemnost, kterou arcibiskup Arnošt z Pardubic na žádost vilémovského konventu adresoval papežské kurii, naznačuje, že expozitur mělo vilémovské opatství více, neboť se tu mluví o vilémovských pobočných domech v množném čísle. Konkrétně tu čteme „... *quod in dicto monasterio et prioratibus eidem subiectis ac parrochialibus et aliis ecclesiis ad monasterium ipsum spectantibus...*“¹⁷²⁶ Také roku 1387 v odpovědi na supliku krále Václava IV. kure použila termín „... *in dicto monasterio et prioratibus ac ecclesiis ad illud pertinentibus...*“¹⁷²⁷ Bohužel, jmenovitě tyto expozitury nikde uvedeny nejsou. Samotný termín lze překládat navíc jako převorství, nikoliv probošství, ale ani tak nedává věc valného smyslu. A to zvláště ve světle papežského listu pro břevnovský klášter, kde stojí: „*Confirmatur antiqua consuetudo, secundum quam praepositurae alias prioratus nuncupatae in Rajhrad, Policz et Broumov...*“¹⁷²⁸ Termíny *praepositura* i *prioratus* zde evidentně znamenají to samé. Na druhou stranu, jinde kuriální prameny hovoří např. o

¹⁷²² Tamtéž, s. 40.

¹⁷²³ Viz JOSEF ŠRÁMEK, *Formování klášterní domény ve 13. a 14. století na příkladu benediktinských probošství v Polici nad Metují a v Broumově*, Časopis Matice moravské (v tisku); srov. TÝŽ, *Pod berlou sv. Vojtěcha: Komparace dějin benediktinských klášterů v Břevnově, Rajhradě, Polici a Broumově v epoše středověku*, magisterská diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2008, s. 177-191.

¹⁷²⁴ LE II, s. 237.

¹⁷²⁵ MVB V, č. 2102, s. 1228.

¹⁷²⁶ MVB II, č. 751, s. 294.

¹⁷²⁷ MVB V, č. 154, s. 99.

¹⁷²⁸ MVB V, č. 496, s. 279.

Valči v době její inkorporace v 80. letech 14. století jako o farnosti (*parrochia*) či farním kostele (*parrochialis ecclesia*),¹⁷²⁹ stejně je označena i v roce 1403.¹⁷³⁰ Z ojedinělého obratu ve výše zmíněných písemnostech nelze po mém soudu vyvozovat obsáhlejší závěry o počtu vilémovských expozitur, spíše jej lze považovat za obecný formální obrat papežské kanceláře.

¹⁷²⁹ LE II, s. 236–237; MVB V, č. 71, s. 59.

¹⁷³⁰ MVB V, č. 2102, s. 1228.

7. Benediktinská proboštví v Čechách a Moravě – pokus o sumarizaci

7.1. Benediktinská proboštví ve středověkých řádových strukturách

Klášterní expozitury a proboštví nepředstavují zatím v české historiografii obsáhleji řešené téma.¹⁷³¹ Potenciál tématu klášterních proboštví naznačila ve své přehledovém pojednání již Zdeňka Hledíková,¹⁷³² za skutečně zakladatelské studie po teoreticko-metodologické stránce lze označit příspěvky Dušana Foltýna, věnované cisterciáckým a benediktinským konventům. I ty však zůstaly toliko sondou, omezenou na příklady ostrovského a sázavského kláštera.¹⁷³³ Dosud byly položeny především základy k diskusi o počátcích klášterních expozitur, kam lze vedle Foltýnovy studie zařadit také podnětné, až provokující pojednání Libora Jana o rajhradském klášteře¹⁷³⁴ či v obecnějším kontextu vývoje středověkého monasticismu dobře ukotvenou studii Karla Nováčka a Libora Petra, cennou svým archeologickým zaměřením.¹⁷³⁵ Zatímco na podněty přinesené Liborem Janem nebylo fakticky navázáno,¹⁷³⁶ Dušan Foltýn přispěl reakcí na tezi Zdeňky Hledíkové o tom, že rozmach zřizování cell, z nichž povstala pozdější proboštví, se pojí s vlivem gorzské reformy, zatímco následná reforma hirsauská tento vliv umenšuje. Dušan Foltýn v zásadě vyslovil souhlas s poustevnami jako možným předstupněm určitých proboštví, obecně ale varoval přes paušalizaci a přečeňování tohoto jevu. Zde je ale třeba dodat, že Zdeňka Hledíková rozlišuje i případy, kdy se proboštví vyvinulo z inkorporovaného

¹⁷³¹ Tak konstatoval již PETR SOMMER, *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 95. Jednou z prvních moderních studií, která se cíleně zabývá proboštvím ve vazbě na dějiny osídlení, je práce VLADIMÍRA WOLFA, *Vrchlabské proboštví v dějinách kraje na nejhořejším Labi (Příspěvek k církevním dějinám doby předhusitské)*, *Krkonoše – Podkrkonoší* 5, 1970, s. 18-27; následovaná s odstupem zase archeologicky orientovanou studií KVĚTY REICHERTOVÉ, *Proboštví ostrovského kláštera na vrchu Velízu*, *Památky archeologické* 76, 1985, s. 168-183. Na dosud nevytěžený potenciál o vedlejší řeholní domy ovšem upozorňuje v úvodu své podnětné knihy také MARTIN HEALE, *The dependent priories of medieval English monasteries*, Woodbridge 2004, s. 1-3.

¹⁷³² ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 12-13.

¹⁷³³ DUŠAN FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštví v předhusitských Čechách*, in: *900 let cisterciáckého řádu*, Praha 2000, s. 79-95; TÝŽ, *Patronátní kostely Sázavského kláštera - příspěvek k úvahám o genezi předhusitského klášterního panství*, in: *Colloquia Mediaevalia Pragensia* 3. *Historia Monastica* I, Praha 2005, s. 153-162; TÝŽ, *Celly a proboštví kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v rané středověkých Čechách*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 277-289.

¹⁷³⁴ LIBOR JAN, *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002 s. 19-27.

¹⁷³⁵ KAREL NOVÁČEK – LIBOR PETR, *Praepositura in solitudo: Ostrovská cella Baštiny (Teslín) a archeologie nejmenších řádových založení*, *Archeologické rozhledy* 61, 2009, s. 285-302.

¹⁷³⁶ Odlišný pohled na vznik rajhradského kláštera jsem podal ve dvou příspěvcích, viz JOSEF ŠRÁMEK, *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě. Příspěvek ke vztahu rajhradského a břevnovského kláštera v 11.-13. století*, *Documenta Pragensia Supplementa* II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku, Praha 2011, s. 45-73; TÝŽ, *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k proboštví v horizontu 11.-14. století*, *Vlastivědník věstník moravský* 1, 2014, s. 43-60.

farního kostela, resp. bylo založeno již se statusem expozitury tzv. na zelené louce, což z Foltýnovy polemiky úplně nevysvítá.¹⁷³⁷ Také Petr Sommer vyslovil názor, že účelově redukováné objekty statutárně nižší monastické úrovně lze předpokládat již od nejstarších dob vývoje českého mnišství.¹⁷³⁸ Spíše opomíjená, třebaže ne neznámá, je také role probošství coby refugií za náboženských válek v 15. století.¹⁷³⁹

Role klášterních expozitur tak není zatím příliš jasná. Libor Jan, limitován popularizačním charakterem svého textu, k tématu klášterních vedlejších domů říká, že středověké kláštery mívaly odloučená probošství jako střediska menších majetkových komplexů, jejichž správu zastával řeholník s titulem probošta (*praepositus*), jenž měl k sobě několik málo bratří.¹⁷⁴⁰ Rudolf Fišer charakterizuje probošství jako instituce vznikající „uvnitř“ shluku vzdálenějších vesnic. Nad majetkem si opatství podrželo nadále kontrolu a probošti a jejich malé konventy nemohli provádět žádné majetkové transakce bez výslovného souhlasu opata a konventu jako celku.¹⁷⁴¹ František Musil spojil vznik expozitur s kolonizačním procesem, leč velmi vágně.¹⁷⁴² Kolonizační rozměr (na konkrétním případě probošství v Luhu) akcentoval i Mojmír Švábenský.¹⁷⁴³ Zdá se, že tedy vládne shoda na tom, že expozitury jsou důsledkem především hospodářského vývoje a správních a organizačních potřeb. Dušan Foltýn však upozorňuje na to, že hospodářsko-správní role expozitur je možná příliš jednostranně zdůrazňována. Ve své studii se sice zabýval expoziturami cisterciáckými, o to překvapivější však byl jeho poznatek, že v předhusitských Čechách byla probošství s dominující hospodářkou či správní funkcí jevem výjimečným, konkrétně Dušan Foltýn podle svého mínění našel pouze jednu cisterciáckou expozituru, která by tuto charakteristiku splňovala. Foltýn také upozorňuje na terminologický problém úřadu probošta a převora, které jsou si velmi blízké a o to více přispívají ke zmatení. Konstatuje také, že v papežské kanceláři je běžné používání obou pojmů jako synonym, naopak domácí prameny doby předhusitské mezi nimi rozlišují a

¹⁷³⁷ Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, s. 12.

¹⁷³⁸ P. SOMMER, *První dvě století benediktinských klášterů*, s. 97.

¹⁷³⁹ JOSEF ŠRÁMEK, *Historický vývoj břevnovského klášterství z pohledu jeho probošství v Broumově v 15. století*, in: *Studia iuvenilia MMIV-MMV*, Ostrava 2006, s. 9-33; TÝŽ, *Osudy benediktinského opatství ve Vilémově na sklonku středověku jako příklad počátků konfesijního rozkolu mezi Čechami a Moravou*, *Církevní dějiny* 13, 2014, s. 94-116.

¹⁷⁴⁰ LIBOR JAN, *Řeholník*, in: *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 181.

¹⁷⁴¹ RUDOLF FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004, s. 109.

¹⁷⁴² ONDŘEJ FELCMAN – FRANTIŠEK MUSIL (eds.), *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, Praha 2009, s. 286.

¹⁷⁴³ MOJMÍR ŠVÁBENSKÝ, *Církevní poměry na Brněnsku před rokem 1243*, Brno v minulosti a dnes 11, 1993, s. 86.

rozlišené zachovávají.¹⁷⁴⁴ Zde lze doplnit, že to, co konstatuje Dušan Foltýn pro konventy cisterciácké, platí v zásadě i pro konventy benediktinské, jak je vidět v předchozí kapitole. Pouze v písemnostech papežské proveniencí se objevuje formulace *praepositura alias prioratus*, naopak prameny domácí rozlišují mezi pojmy *prior* a *prepositus*, jak ukazující např. statistiky opatských voleb, kde bývají vyjmenováni přítomní volitelé. Bývají také odlišeni *prior* a *prepositus* mateřského opatství od *preposita* venkovského domu (často *prepositus de...* nebo *prepositus in...*).

Podle vlivné osobnosti anglosaské monasteriologie Davida Knowlese však byly celly a malé klášteríky jedním z nejmarkantnějších příznaků úpadku řeholního života ve středověké Anglii. Jelikož expozitury postrádaly autonomii a podle Knowlese tedy i plně odpovědnou duchovní hlavu, nebyly tak tyto jednotky podle jeho soudu schopny plně realizovat život podle řehole. Takové expozitury tak byly podle Knowlese nešvarem, jdoucím proti duchu a liteře Benediktovy řehole.¹⁷⁴⁵ Odtud pak vychází hodnocení pobočných domů jako přednostně administrativního nástroje, který vykazuje málo specificky řeholních či církevních rysů.¹⁷⁴⁶ Proti duchu a liteře řehole expozitury skutečně jsou. Znamenají ale nešvar? Vždyť jak celly, tak prepozitury jsou právně kodifikovány již na cášských synodách, které měly za cíl obrodu a konsolidaci mnišství.¹⁷⁴⁷ Přitom práce R. Nevilla Hadcocka, věnovaná středověkým klášterům Anglie a Walesu ukázala celly a prepozitury jako významnou součást monastické mapy středověké Anglie.¹⁷⁴⁸ David Knowles také vypracoval jako vůdčí osobnost anglosaské monasteriologie jakousi typologii klášterních založení, v nichž rozlišuje autonomní opatství, autonomní proboštví, závislé proboštví a malé domy, proboštví či celly, jejich status je těžké definovat. Jako proboštví je přitom označován dům s nejméně 4 řeholníky, jako *cella (priory cell)* pak dům tvořený méně než 4 mnichy.¹⁷⁴⁹ Cesta k závislému domu byla podle Knowlese v praxi trojí: původně nezávislý dům byl po úpadku pohlcen více prosperujícím klášterem, který sledoval zájmy tradice a aktuálních správních potřeb; expozitura mohla být už zřízena jako miniaturní řeholní dům, který se ale neuchytil tak, jak fundátor zamýšlel nebo za třetí byla

¹⁷⁴⁴ D. FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštví*, s. 79-80, 91

¹⁷⁴⁵ DAVID KNOWLES, *The monastic order in England. A history of its development from the times of St. Dunstan to the Fourth Lateran council 940-1216*, Cambridge 1966, s. 134-136, 687.

¹⁷⁴⁶ DAVID KNOWLES, *The religious orders in England, Volume II*, Cambridge 1961, s. 164; JANET BURTON, *Monastic and religious orders in Britain 1000-1300*, Cambridge 1994, s. 30.

¹⁷⁴⁷ *Capitulare monasticum*, in: MGH, *Capitularia regni Francorum I*, Hannover 1883, s. 346; *Concilium Aquisgranense*, in: MGH, *Concilia IV, Concilia aevi Karolini*, Hannover 1998, s. 321, 333.

¹⁷⁴⁸ R. NEVILLE HADCOCK, *Medieval religious houses: England and Wales*, London 1971, s. 52-82, 137-180.

¹⁷⁴⁹ DAVID KNOWLES – CHRISTOPHER N. L. BROOKE – VERA C. M. LONDON, *The heads of religious houses: England and Wales 940-1216*, London – New York 1972, s. 1.

správní cella zřízena samotným opatstvím za účelem ostrahy a obhospodařování vzdálených majetků.¹⁷⁵⁰ Což je aspekt, který je reflektován většinou české literatury. Ostatně ještě před Davidem Knowlesem se pokusil klášterní fundace kategorizovat Chester William New, a to na konventní domy, malé celly zcela závislé na mateřském klášteře a správní jednotky, tzv. *bailiwick*.¹⁷⁵¹ S Knowlesovým závěrem vyslovil nesouhlas Martin Heale, který vyzval k revizi a kritickému prověření této teze.¹⁷⁵² Třebaže anglická historiografie tradičně spojuje expozitury, filiační vazby anglických klášterů s normanským zábořem a vazbami anglických fundací na Francii (tzv. *alien priories*), z čehož a priori plynou hodnotově zabarvené konotace,¹⁷⁵³ Martin Heale uvažuje o vlivu iro-skotského mnišství na strukturovanou hierarchii anglických řeholních domů a konstatuje, že další náznaky se po mnišské obrodě v 10. století objevují až v raném 11. století. Odmítá proto, že by šlo relevantněji usuzovat na podobu hierarchických vztahů před normanským zábořem a po něm, jelikož valná většina dokumentů pochází až z doby po roce 1066.¹⁷⁵⁴

Za důležité pokládám obzvláště to, že Martin Heale (byť minimálně ve stopách Donalda Matthewa) upozornil na faktor, který David Knowles a historici z jeho díla vycházející, opomíjeli, a to faktor farní správy jakožto možný aspekt zakládání klášterních prepozitur. Jedním z důvodů proč začaly celly vznikat, byla péče o posvátná místa, tvrdí Martin Heale. Tyto celly bývaly obdařeny skromným majetkem a větší klášter v sousedství na takovou cellou mohl, ale také nemusel mít dohled. Prepozitury mohly také vznikat na místech, historicky památných nebo přímo spjatých s dějinami mateřského kláštera. I Donald Matthew poukázal na skutečnost, že nemalý počet anglických expozitur 11. a 12. století nejspíše nebyl založen jen a pouze ze správních důvodů, ale že je normanští baroni zakládali jako kaple a fary v majetku francouzských (normanských) klášterů. Teze, že po úspěchu gregoriánské reformy mniši nemohli vykonávat farní správu, dnes již není zastáván (a českém prostředí je pak tento argument zcela irrelevantní). Obecně tak Martin

¹⁷⁵⁰ D. KNOWLES, *The monastic order in England*, s. 134-135.

¹⁷⁵¹ CHESTER WILLIAM NEW, *The history of the alien priories in England to the confiscation of the Henry V*, Chicago 1916, s. 18-20, 37-44.

¹⁷⁵² M. HEALE, *The dependent priories*, s. 3-5.

¹⁷⁵³ J. BURTON, *Monastic and religious orders*, s. 29-30. Srov. C. W. NEW, *The history of the alien priories*. K poměrům před normanským zábořem SARAH FOOT, *Monastic life in Anglo-Saxon England, c. 600-900*, New York 2006, kde se autorka zabývá především institutem tzv. *mynsterů* (německy *Münster*), které definuje jako instituce odlišné od klášterů. V tomto duchu pak upozorňuje na nebezpečí automatického ztotožňování obsahů pojmů *monasterium* a *monastery*.

¹⁷⁵⁴ M. HEALE, *The dependent priories*, s. 15-17. Srov. MICHAEL T. CLANCHY, *From memory to written record. England 1066-1307*, London – Cambridge 1979.

Heale varuje před jednostranným přeceňováním ekonomických faktorů, třebaže i ty samozřejmě hrály svou roli.¹⁷⁵⁵

Martin Heale upozorňuje, že již doba karolinská znala malé celly, přesto to bylo až clunyjské hnutí, které transformovalo příležitostné celly, tj. spíše anomálie, v ústřední rys monastické mapy, tedy kláštery závislé na centrálním opatství, a to na základě darovacích listin, které zakládaly mezi nadřízeným a podřízeným domem jasnou soudní vazbu, jak ukázala Noreen Hunt. Přesto však ani tehdy nedošlo k ustavení nepřetržitých vazeb na clunyjská opatství. I za opata Hugona si řada klášterů, formálně podřízená autoritě Cluny podržela status opatství a v praxi se těšila nemalé nezávislosti. I clunyjský svazek tak zůstával relativně decentralizovaný, upozorňuje Heale. Naopak opatství v Gorze směrem k podmanění spřízněných klášterů pod svou jurisdikci nikdy nevykročilo.¹⁷⁵⁶ Heale tak paradoxně odmítl pracovat s analogiemi clunyjské kongregace či cisterciáckého a premonstrátského organizačního modelu, neboť poukázal na to, že jelikož filiační vazba byla zabudována v řádových konstitucích, byl téměř každý takový klášter závislý.¹⁷⁵⁷ Poukázal naopak na fakt, že z anglo-normanského období pochází řada dokladů o tom, že se určité kláštery snažily prosadit svou svrchovanost nad jinými, např. s odkazem na to, že z jejich středu odešla do daného kláštera první kolonie. Takto např. Battle Abbey, úzce spjaté s rozhodující bitvou u Hastings, čelilo 40 let nárokům kláštera Marmoutier, podobně si klášter Worcester nárokoval svrchovanost nad klášterem v Alcesteru.¹⁷⁵⁸

Clunyjskému hnutí tak náleží primát v reorganizaci hierarchických vazeb mezi kláštery, hlásícími se k řeholi sv. Benedikta, nelze však odtud vést přímou linii k proboštstvím středověkých Čech, už proto, že vliv Cluny do tohoto prostoru významněji nezasáhl. Víme sice, že opatovický opat Mysloch Cluny navštívil a přivezl odtud řádové konstituce, to však představuje anomálii, o jejímž reálném významu lze toliko diskutovat. Klíčovou událostí počátku 13. století se stal IV. lateránský koncil zaobírající se široce reformou soudobé církve, což se mělo dotknout i podoby a fungování klášterního života.¹⁷⁵⁹ Církevní otcové se inspirovali v cisterciáckém organizačním systému a rozhodli se stanovit jej jako

¹⁷⁵⁵ M. HEALE, *The dependent priories*, s. 22-36, 62; DONALD MATTHEW, *Norman monasteries and their English possessions*, Oxford 1962, s. 51-65.

¹⁷⁵⁶ NOREEN HUNT, *Cluny under Saint Hugh, 1049-1109*, London 1967, s. 184; H. E. J. COWDREY, *Cluniacs and Gregorian reform*, Oxford 1970, s. 70-71; DIETRICH W. POECK, *Cluniacensis Ecclesia. Der cluniacensische Klosterverband (10.-12. Jahrhundert)*, München 1998; M. HEALE, *The dependent priories*, s. 18-20.

¹⁷⁵⁷ M. HEALE, *The dependent priories*, s. 9.

¹⁷⁵⁸ Tamtéž, s. 53.

¹⁷⁵⁹ Srov. HELENE TILLMANN, *Pope Innocent III*, Amsterdam – New York – Oxford 1980, s. 189-272; JOHN C. MOORE, *Innocent III (1160/61-1216). To root up and to plant*, Leiden – Boston 2003, s. 228-251

závazný pro všechny mnišské „řády.“ Základem cisterciáckého uspořádání byl hierarchický filiační systém, doplněný o generální kapitulu řádu coby zákonodárný orgán a pravidelní vnitřní kontroly, tzv. vizitace, prováděné právě podle filiační struktury. Na rozdíl od clunijské kongregace, kde v čele stálo jednoznačně samotné Cluny, k němuž se svazky pojily další opatství, vytvořili cisterciáci vícestupňovou hierarchii. Hlavním opatstvím bylo sice Cîteaux, kde se scházeli opati ke generální kapitule, jinak ale vzniklo několik řádových rodin, které spolu byly v bezprostředním kontaktu. Mateřské Cîteaux i jeho první čtyři dcery, tzv. protoopatství La Ferté, Pontigny, Clairvaux a Morimond zastávaly rovnocenné postavení¹⁷⁶⁰

V každém království či provincii se dle nařízení IV. lateránského koncilu měla každé tři roky sejít generální kapitula opatů a těch převorů, kteří nad sebou neměli opata. Celá kapitula pak měla mít čtyři předsedající – žádný z nich však neměl převzít vůdčí roli, aby mohl být kdykoli kdokoli nahrazen, bude-li to po zralé úvaze nutné. To, co bylo na generální kapitule se souhlasem předsedajících bylo rozhodnuto, mělo se stát obecně závazným. Také měly být jmenovány ctěné osoby z řad kléru, které měly plnit roli papežských vizitátorů. Papežskému stolci také náležel status odvolací instance v případě, že by došlo k obtížím, které nebudou moci vyřešit vizitátoři či generální kapitula.¹⁷⁶¹ Toto na první pohled s tématem proboštství nesouvisí, ale jedná se v praxi o snahu zavést přísnější hierarchii, což bylo v případě benediktinských klášterů, zvláště v českém prostředí, jak nedosáhly ozvuky clunijské reformy a každý klášter vznikal jako nezávislé opatství, výrazné novum. Jsou dochovány výzvy papežské kurie k naplnění kánonů IV. lateránského koncilu, tedy k pravidelnému konání benediktinských generálních kapitul, které měl garantovat právě břevnovský opat, vedle něj pak opat kladrubský, resp. třebíčský. Vzhledem k opakování těchto výzev však lze předpokládat, že ideu se nepodařilo přes zjevnou snahu Břevnova, který se od počátku 13. století snažil prosazovat svůj primát mezi benediktinskými kláštery coby nejstarší fundace řehole sv. Benedikta, realizovat, snad právě z důvodu vzájemné konkurence a zažité autonomie jednotlivých opatství.¹⁷⁶² Nátlak kurie přitom neutichal. Ještě v roce 1336 vydal papež Benedikt XII. bulu *Ordinationes et reformationes pro bono regimine monachorum migrorum Ordinis S.*

¹⁷⁶⁰ Srov. i s reflexí základní zahraniční literatury KATEŘINA CHARVÁTOVÁ, *Filiační systém cisterciáckého řádu a české řádové domy*, in: Čechy jsou plné kostelů. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc., Praha 2010, s. 261-267.

¹⁷⁶¹ <http://www.ewtn.com/library/COUNCILS/LATERAN4.HTM>; kánon o generálních kapitulách mnichů. K institutu generálních kapitul a jeho fungování v širokém komparativním rámci doposud nejlépe FLORENT CYGLER, *Das Generalkapitel im hohen Mittelalter. Cisterzienser, Prämonstratenser, Kartäuser und Cluniazenser*, Münster 2002.

¹⁷⁶² RBM I, č. 1144, s. 538-539, č. 1164, s. 544.

Benedicti, tzv. *bullu Benedictinu*.¹⁷⁶³ Stejnou linii zachovával také papež Bonifác IX. Praktické naplnění bylo věcí jinou. Břevnovský opat Předbor sice kapitulu svolal, leč neúspěšně. Už k roku 1338 jsme informováni o tom, že římská kurie musela řešit spor mezi opatem-vizitátorem Předborem a svatojiřským konventem.¹⁷⁶⁴ Benediktinské generální kapituly se tedy přes nátlak kurie a patrně i zájem minimálně břevnovských opatů neujaly. Vladimír Cinke správně konstatoval, že skutečnou centralizaci přinesla až organizační struktura dominikánů a minoritů.¹⁷⁶⁵ Za to se počínaje pokročilejším 13. stoletím utěšeně rozrůstaly pobočné domy. Expozitury jistě nelze vysvětlit prostým převzetím organizačního systému cisterciáků, přesto kánony IV. lateránského koncilu ukazují, že jako inspirace cisterciácký vzor obecně sloužil. Jelikož doba velkých fundací 11. a 12. století byla již dávno pryč, jeví se snaha o budování menších klášterních založení jako veskrze realistická, jdoucí navíc v konkrétním českém případě ruku v ruce se soudobými osidlovacími trendy, které nabízely nemalé možnosti. Není třeba hledět na velikost těchto domů, aby bylo možno říct, že to byly právě expožitury, co vlilo benediktinskému mnišství pomyslnou novou krev do žil. Nepřikládám se proto k mínění Knowlesově, že expožitury byly jevem úpadkovým, naopak je pokládám za doklad funkční adaptace. Souhlasím také s názorem Healeovým, že rigidní typologická řada je zkreslováním historické skutečnosti do předpřipravených škatulek, přičemž lze předpokládat, že faktory vzniku jednotlivých expožitur byly spíše individuální a nezřídka se jich více prolínalo.

Mateřský klášter tak mohl zohledňovat např. důvody administrativního rázu, historické důvody nebo faktor vlastní prestiže, laický patron mohl mít zájem jak na pastorači, tak na zajištění posmrtných přimluv za vlastní osobu.¹⁷⁶⁶ I z toho mála, co můžeme o domácích expožiturách benediktinských opatství předpokládat, je zřejmé, že lze jen stěží generalizovat. Břevnovská kolonizace severovýchodních Čech, poznamenaná řadou listinných falz, stejně jako dramatický souboj o Rajhrad ukazují, že expožitury byly považovány za cenné. Příklad klášterů v Polici nad Metují a v Broumově skýtá svým založením na tzv. zelené louce a již poměrně solidním odrazem v pramenech cenný a ojedinělý vhled do vývoje benediktinských expožitur počínaje právě zakladatelským 13.

¹⁷⁶³ MVB, Tomus prodromus, č. 1226, s. 656-658; RBM IV, č. 356, s. 143. Srov. JAN BALLWEG, *Konziliare oder päpstliche Ordensreform. Benedikt XII. und die Reformdiskussion im frühen 14. Jahrhundert*, Tübingen 2001, s. 74-86.

¹⁷⁶⁴ MVB, Tomus prodromus, č. 1303, s. 701. Srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 16.

¹⁷⁶⁵ VLADIMÍR CINKE, *Organizace českých klášterů ve 13. a 14. stol. na podkladě provinčním*, Československý časopis historický 66, 1968, s. 435-446.

¹⁷⁶⁶ M. HEALE, *The dependent priories*, s. 23-24.

stoletím. Případ zmiňovaných klášterů tak naznačuje, že konstituování probošství coby podřízených klášterních jednotek a lokálních správních a ekonomických center bylo reakcí na pomyslnou proměnu Čech knížecích v Čechy královské a svým způsobem okolnostmi vynucenou modernizací prastarých organizačních struktur benediktinů.¹⁷⁶⁷ Wladimír Wolf usoudil, že oblast severovýchodních Čech, konkrétně Krkonoše, byla jako objekt kolonizace pro opatovické benediktiny obzvláště lákavá, protože se zde nabízelo otevřené pole a zisky pro klášterní hospodaření byly zjevné.¹⁷⁶⁸ Opatovická kolonizace Podkrkonoší vůbec svádí k analogiím s břevnovským osidlováním Policka a Broumova. Naopak motivy fundátorů opatovických slezských probošství lze vidět spolu s Martinem Healem v rovině sakrální a komemorativní (obzvláště v případě Lehnice). Ostrovská probošství naznačují roli lokalit tohoto typu v christianizaci země (raně středověké kořeny se jeví přinejmenším jako možné u lokalit Sv. Jana pod Skalou, Velízu a Zátoně), zcela prakticky také nepochybně sloužila ke správě odlehlejších statků. Explicitně toto dokládá povinnost zátoňského probošta odvádět do Ostrova ročně jistý plat z 5 okolních vsí.¹⁷⁶⁹ Sázavský příklad ukazuje, že jednou z rolí expozitur skutečně byla správa zvláště odlehklých statků, což jak Dřevíč (mezi Rakovníkem, Slaným a Louny), jak Zbýšov (u Čáslavi a Golčova Jeníkova) nepochybně splňují. Stejně jako Přelouč coby opatovická expozitura, potažmo vilémovské Uherčice, u nichž ale zároveň nelze zapomenout, že se probošstvím stávají až pozdě a tento status možná kodifikoval zánik mateřského opatství v husitských válkách. Přitom základem uherčického probošství byl farní kostel, o nějž jeví benediktini eminentní zájem, stejně jako v případě probošství broumovského. Na fakt, že dosavadní úvahy o podobě kostelní sítě ve středověkých českých zemích málo zohledňují klášterní kostely a kostely v držení klášterů, které striktně vzato farní status neměly, ale prakticky farní duchovní službu (*cura animarum*) poskytovaly, záslužně nedávno upozornil Petr Jokeš. Jokeš zde jako jeden z příkladů jmenovitě udává Třebíč.¹⁷⁷⁰ Petr Vorel sice konstatoval, že pohnutky k takovému aktu nejsou zřejmé, sám ale je naznačil poukazem na význam města Přelouče, přitom již relativně vzdáleného od centra klášterství.¹⁷⁷¹

¹⁷⁶⁷ Srov. TOMÁŠ BOROVSÝ, *Kláštery v čase změny. Několik otázek nad přemyslovským 13. stoletím*, in: Martin Wihoda – Lukáš Reitinger a kol., *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 307-318; JAN KLÁPŠTĚ, *Změna – středověká transformace a její předpoklady*, Mediaevalia Archaeologica Bohemica 1993, Památky archeologické 85, Supplementum 2, Praha 1994, s. 9-59; ROBERT ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců, díl I. (1192-1253) Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii*, Praha 2012, s. 297-357.

¹⁷⁶⁸ VLADIMÍR WOLF, *Vrchlabské probošství v dějinách kraje na nejhořejším Labi (Příspěvek k církevním dějinám doby předhusitské)*, Krkonoše – Podkrkonoší 5, 1970, s. 18-27.

¹⁷⁶⁹ LE V, s. 574-575.

¹⁷⁷⁰ PETR JOKEŠ, *Farní organizace na středověké západní Moravě*, Brno 2011, s. 11-14.

¹⁷⁷¹ PETR VOREL, *Dějiny města Přelouče, díl I. 1086-1618*, Přelouč 1999, s. 14.

Proboštství v Přelouči tak nejspíše mělo jak duchovní, tak organizačně-správní význam. Rudolf Fišer zase na rozdíl od Mojmíra Švábenského proboštství v Luhu spojil s péčí třebíčských mnichů o kapli sv. Benedikta na brněnském hradě.¹⁷⁷² V případě kladrubské Sv. Kateřiny, Pasečnice či Zbraslavi není doložena farní funkce tamního kostela, což vedlo k vyslovení hypotézy, že tato místa hrála roli opěrného bodu při dálkových cestách.¹⁷⁷³

Fundací naprosto zásadního významu je podle mého soudu při řešení otázky benediktinských pobočných domů jihomoravský Rajhrad. Výrazný přelom v bádání o jeho dějinách znamenal pojednání Libora Jana, který ve světle sporů s olomouckými biskupy správně konstatoval, že vztah mezi Břevnovem a Rajhradem není do pokročilého 13. století zcela jasný, ba nesporný, a nabídl proto alternativní hypotézu, podle níž byl Rajhrad založen jako kolegiátní kapitula. Třebaže tato studie představuje výrazný posun v dosavadním studiu dějin rajhradského kláštera (hlavně proto, že vrací téma středověkého Rajhradu do medievistické diskuse a inspirativně tematizuje okruh badatelských otázek), sama však vyvolává otázky další – např. ve věci procesu přeměny kolegiátní kapituly v benediktinský klášter, což by s sebou neslo i konkrétní důsledky ekonomického rázu, resp. ve věci přijetí této proměny samotnou rajhradskou komunitou.¹⁷⁷⁴ Tato názorovou škálu nepochybně obohacující hypotéza také nebyla dále hlouběji rozpracována a bádání ji v podstatě přešlo mlčením.¹⁷⁷⁵

Jak bylo ukázáno, otázka mnišství a kanovnictví byla obsáhle diskutována počátkem 9. století na synodě francké církve v Cáchách, jejímž výsledkem byla známá reforma, spočívající v odstranění lokálních odlišností a zlořádů.¹⁷⁷⁶ Cášská reforma vycházela z normativních textů jak sv. Benedikta z Nursie, tak sv. Chrodeganga z Met, a usilovala o

¹⁷⁷² R. FIŠER, *Třebíč*, s. 117.

¹⁷⁷³ EDUARD MAUR, *Řezenská cesta a zemské stezky na Domažlicku*, *Západočeský historický sborník* 7, 2001, s. 5-40; K. NOVÁČEK – J. ADÁMEK A KOL., *Kladrubský klášter*, s. 177.

¹⁷⁷⁴ Srov. pro kontext KARIN PÁTOVÁ, *Probošt versus kapitula. K problematice majetkových vztahů uvnitř vyšehradské kapituly do doby husitské*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 11, 2007, s. 79-93; TÁŽ, *Prebendy nejstarších kolegiátních kapitul do sklonku 14. století. (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*, *Český časopis historický* 106, 2008, č. 3, s. 505-535; TÁŽ, *Proměny českých kolegiátních kapitul ve 13.-14. století*, in: Pavel Krafl (ed.), *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV.*, Praha 2008, s. 567-570; TÁŽ, *Od servicii k denním podílům. Vývoj podělování kanovníků v českých středověkých kolegiátních kapitulách*, in: *Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, Praha 2011, s. 75-99.

¹⁷⁷⁵ Bez komentáře ji ponechal i PETR SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007, s. 37.

¹⁷⁷⁶ ALBERT WERMINGHOFF, *Die Beschlüsse des Aachener Concils im Jahre 816*, *Neues Archiv der Gessellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 1902, s. 607-675; JOSEF SEMMLER, *Die Kanoniker und ihre Regel im 9. Jahrhundert*, in: *Studien zum weltlichen Kollegiatstift in Deutschland*, Göttingen 1995, s. 62-109; WILFRIED HARTMANN, *Die Synoden der Karolingerzeit im Frankenreich und Italien*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1989.

odlišení a definování příslušníků duchovních společenství podle jejich způsobu života.¹⁷⁷⁷ Znatelný rozdíl představovala především hospodářská stránka. Kanovníci totiž směli za jistých podmínek disponovat soukromým majetkem (tak byl už v 9. století položen základ pozdějších prebend), což však bylo při rigorózním setrvání u dikce Benediktovy řehole naprosto nemyslitelné. Právě s ohledem na majetkové uspořádání byly také formulovány striktní požadavky stran limitovaného počtu členů kapituly. Ovšem přes prvotní snahu o následování monastického systému společného života komunity,¹⁷⁷⁸ můžeme brzy vysledovat mezi kanovníky napětí ohledně hmotného zajištění, což vyústilo právě ve vznik zmíněných prebend pro jednotlivce.¹⁷⁷⁹ Tuto situaci odráží pro české prostředí už listina knížete Soběslava I. pro vyšehradskou kapitolu, kladená do roku 1130.¹⁷⁸⁰ Od konce 30. let 11. století vedle biskupských kapitol v českých zemích vznikaly i kapituly kolegiátní, s nimiž právě Libor Jan ve svých úvahách spojuje i Rajhrad. Jako nejstarší bývá uváděna kapitula ve Staré Boleslavi, založená knížetem Břetislavem I. jako pokání uložené mu papežem za hnězdenské loupení a posvěcená biskupem Šebířem roku 1046.¹⁷⁸¹ Tímto aktem se inspirovali též Břetislavovi synové. Kníže Spytihněv II. založil okolo roku 1057 kapitolu v Litoměřicích, významným aktem se pak stala fundace kapituly na Vyšehradě roku 1070 jeho bratrem, knížetem Vratislavem II. Na přelomu 11. a 12. století pak vznikly ještě kapituly v Mělníce a Sadské.¹⁷⁸²

Založení staroboleslavské kapituly vykazuje znaky aktu pokání, alespoň v Kosmově podání, stejnou motivací byl však možná hnán i kníže Boleslav II., když zakládal pro klid své duše benediktinský klášter v Ostrově u Davle. Vyšehradská kapitula se stala oporou pro svého zakladatele Vratislava II., oproti tomu věrnou oporou, ba loutkou (pokud opět budeme věřit Kosmovi) v ruce knížat byl biskup Šebíř. Náklonnost chovala k Sázavě knížata Oldřich, Břetislav i Vratislav, alespoň podle tradice zachycené v prokopských legendách a sázavské redakci Kosmovy kroniky, stejně tak v nedlouhém časovém odstupu po založení staroboleslavské kapituly, rajhradského kláštera, litoměřické i vyšehradské kapituly byl roku 1078 olomouckým knížetem Otou I. a jeho manželkou Eufemií Uherskou

¹⁷⁷⁷ W. HARTMANN, *Die Synoden der Karolingerzeit*, s. 157-161.

¹⁷⁷⁸ Srov. HANS-JÜRGEN DERDA, *Vita communis. Studien zur Geschichte einer Lebensform in Mittelalter und Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 1992, s. 5-182.

¹⁷⁷⁹ Srov. J. SEMMLER, *Die Kanoniker und ihre Regel*, s. 68-70; z domácího prostředí K. PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiátních kapitol*, s. 505-507.

¹⁷⁸⁰ CDB I, č. 111, s. 112-115.

¹⁷⁸¹ K okolnostem BARBARA KRZEMIENSKA, *Břetislav I.*, Praha 1986, s. 230-238.

¹⁷⁸² P. SOMMER, *Svatý Prokop*, s. 36-37; K. PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiátních kapitol*, s. 515-535; ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení do doby husitské*, Sborník historický 19, 1972, s. 5-48.

založen benediktinský klášter Hradiště u Olomouce, a to za souhlasu Otova vládnoucího bratra Vratislava a za patronace opatů břevnovského a sázavského. Fundace Oty I. byla zamýšlena jako nekropole olomoucké větve vládnoucího rodu, byť by olomoučtí Přemyslovci jistě mohli pomýšlet i na tamější biskupský chrám. Se stejnými pohnutkami pak založili krátce po roce 1100 třebešický klášter řehole sv. Benedikta knížete Oldřich Brněnský a Litold Znojemský. Jednoznačným dokladem panovnické přízně bylo i povýšení původní celly poustevníka Mikulce na opatství králem Vratislavem I., můžeme-li věřit svědectví falza opatovické zakládací listiny.¹⁷⁸³ Měřeno prostým výčtem, celkový trend 10. až 12. století mluví spíše ve prospěch klášterních fundací nad kapitulami.¹⁷⁸⁴ Nelze říci, že by známé příklady skýtal jakékoliv vodítko pro případné zevšeobecnění motivace fundátora. Naopak prozatím nebyla výrazněji zpochybněna závislost zemské církve na knížeti,¹⁷⁸⁵ která byla zlomena až bojem biskupa Ondřeje na počátku 13. století a odrazila se ve velkém privilegii církvi krále Přemysla Otakara I.

Potíž je, že vůbec netušíme jaké bylo postavení kostela, kolem něhož měl kníže Břetislav rajhradskou kapitolu založit. Na jakou tradici (popřejeme-li sluchu dikci břetislavovských falz) kníže navazoval? Co svým činem jako fundátor sledoval?¹⁷⁸⁶ Odpověď na otázku, jakou roli hrál rajhradský kostelík v regionu, aby kolem něho byla ustavena kapitula, je přitom klíčová. Zvláště pokud uvážíme, že jen krátce předtím kníže Břetislav I. zvolil k založení kapituly Starou Boleslav, tedy místo, kde zemřel patron přemyslovského rodu sv. Václav. Byť retrospektivní pohled ukazuje, že Rajhrad hrál ne nepodstatnou roli ve duchovní správě země (konventní kostel nejspíše dlouho plnil i roli kostela farního),¹⁷⁸⁷ za stávajícího stavu znalostí se zdá, že rajhradský kostel zastával

¹⁷⁸³ Nepřekonaná zůstává práce EMANUELY NOHEJLOVÉ-PRÁTOVÉ, *Příběhy kláštera opatovického*, Praha 1925, s. 8-12.

¹⁷⁸⁴ Výčet kapitul podává ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Několik úvah o kapitulách v českém středověkém státě*, in: *Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny česká a v Uhrách ve středověku*, Praha 2011, s. 9-44. Dále srov. ZDENĚK FIALA, *Die Organisation der Kirche in Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhunderts*, in: *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*, Wiesbaden 1967, s. 133-147; TÝŽ, *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310*, Praha 1975, s. 215-217; ROSTISLAV NOVÝ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 125-146; JOSEF ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198-1253). Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 465.

¹⁷⁸⁵ Znovu především J. ŽEMLIČKA, *Hmotné zabezpečení*, s. 265-276. Srov. také na konkrétním příkladě jedné fundace JOSEF ŠRÁMEK, *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k fundační činnosti rané české šlechty ve 12. století)*, *Havlíčkovobrodsko* 26, 2012, s. 7-73.

¹⁷⁸⁶ Srov. DANA ZAPLETALOVÁ, *Několik poznámek k velkomoravskému Rajhradu*, Brno v minulosti a dnes 16, 2002, s. 19, 23.

¹⁷⁸⁷ RBM III, č. 1718, s. 672; CDM VI, č. 410, s. 315. K procesu formování farní správy srov. ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, in: *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8. Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku, Praha 2007, s. 23-32; LIBOR JAN, *Die Anfänge der Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren*, in: *Pfarreien im Mittelalter*.

v celozemském měřítku patrně nepříliš velký význam. Především ale zcela chybí pramenný doklad pro existenci kolegiátní kapituly v Rajhradě, byť třeba v rovině historické paměti. Lze samozřejmě uvažovat i o tom, že při vyhotovování příslušného falza břevnovští benediktini zahladili stopy, které by mluvily o opaku toho, co si oni nechávali panovníkem konfirmovat. To je však úvaha pro svou spekulativnost v relevantní diskusi obtížně použitelná. Je sice pravdou, že i Kosmas mluví ve své kronice o tom, že kníže Břetislav I. založil na znamení svého pokání ve Staré Boleslavi klášter (*monasterium*) namísto kolegiáty. Ovšem toto není dokladem žádné změny právního statutu církevní instituce. Historická obec v tom vidí nejčastěji kronikářův omyl, byť podle mého názoru jde spíše o ukázkou dobové terminologické nejednoznačnosti.¹⁷⁸⁸

Jak by také mniši, kteří přišli do Břevnova před polovinou 11. století z proreformně orientovaného kláštera v Niederaltaichu,¹⁷⁸⁹ asi přijali působení v rámci kapituly, tedy instituce s odlišným statutem. Za možný třetí bod pokládám vztah k majetku. V rovině ideálu platilo, že řeholník nesměl mít soukromý majetek, kanovník ovšem ano, prostřednictvím prebend.¹⁷⁹⁰ Při sledování teze, počítající s Rajhradem v 11. století coby s kolegiátní kapitulou, tedy narážíme na řadu problémů. Domnívám se, že k jednoznačnému zamítnutí či naopak dalšímu rozpracovávání hypotézy o kapitule je třeba vyjít z širší komparace poměrů minimálně ve středoevropském prostoru a ověřit tak, zda-li a za jakých podmínek k takové přeměně kolegiátní kapituly v klášter vůbec kdy došlo. Řešení této otázky je ovšem pro svou rozsáhlost úkolem pro samostatný výzkum, nejspíše přesahujícím reálné síly jedince. Z analogií říšských sice známe podobně radikální „přeměny“ kláštera v kolegiátu,¹⁷⁹¹ existuje ovšem ale i trend přesně opačný. Ještě více pro

Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich, Göttingen 2008, s. 183-199. Velmi podnětně naposledy PETR JOKEŠ, *Farní organizace na středověké západní Moravě*, Brno 2011.

¹⁷⁸⁸ Viz *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 93; srov. poznámku Marie Bláhové k popularizační edici *Kosmova kronika česká*, Praha 1975, s. 259, pozn. č. 31.

¹⁷⁸⁹ Faktor těsného spojení s knížecím domem zdůrazňuje pro podobu břevnovského reformního proudu 11. století FRANZ MACHILEK, *Reformorden und Ordensreform in den böhmischen Ländern vom 10. bis 18. Jahrhundert*, in: *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*, Düsseldorf 1974, s. 65. K Niederaltaichu v základní rovině JOSEF HEMMERLE, *Germania Benedictina, Band II. Bayern*, Augsburg 1970, s. 188-197; GEORG STADTMÜLLER – BONIFAZ PFISTER, *Geschichte der Abtei Niederaltaich 731-1986*, München 1986.

¹⁷⁹⁰ Rozdíl v míře askeze mezi mnichy a kanovníky zmiňuje M. BILSKA-CIEĆWIERZ, *Powstanie i organizacja kapitul kolegiackich*, s. 11. O četných příkladech odporu kanovníků (ba mnohdy velmi aktivním) vůči zavádění zásad *vitae communis* také JAN BISTRICKÝ, *Budování olomoucké katedrály a kapituly sv. Václava*, in: *Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*, Olomouc 1982, s. 29. Srov. též KARIN PÁTROVÁ, *Probošt versus kapitula. K problematice majetkových vztahů uvnitř vyšehradské kapituly do doby husitské*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 11, 2007, s. 79-93.

¹⁷⁹¹ Srov. ALFRED WENDELHORST – STEFAN BENZ, *Verzeichnis der säkularkanonikerstifte der Reichskirche*, Neustadt an der Aisch 1997, passim. Údaje o násilné reformě kapitul shora na příkladech Mohuče, Würzburku, Salzburku a Magdeburku během 1. poloviny 12. století shrnuje s odkazem na PHILIPPA SCHNEIDERA, *Die*

zvažování teze Libora Jana mluví poměry polské, kdy tamní historiografie zná jistý vliv benediktinského řádu na proces konsolidace biskupských kapitul – např. v Krakově či Kruszwici. Leč právě nejlépe dokumentovaný příklad kapituly kruszwické označuje přese všechno Magdalena Bilska-Ciećwierz jako případ výjimečný i v kontextu polském.¹⁷⁹² Ačkoliv je jistě nesporné, že dějiny nelze násilně vměstňovat do historiky zpětně vytvořených zákonitostí, mám za to, že při znalosti obecného vývoje kapitulního života v našich zemích i v zahraničí (tj. rozpadu společného jmění v jednotlivé prebendy, což u nás pozorujeme nejpozději 1. polovině 12. století),¹⁷⁹³ by Rajhrad tvořil až moc překvapivou výjimku z obecného, a to nejen českého, trendu. Jak říká Karin Pátrová, „*místo kanovnícké zásady vitae communis se v našem prostředí uplatňovala spíše jen bona communis, a ani to ne nadlouho.*“¹⁷⁹⁴ Taková představa Rajhradu, založeného jako kolegiátní kapitula a v době obecného rozpadu společného kapitulního života naopak (jakkoliv třeba pod nějakým břevnovským tlakem) spějící k podobě benediktinského kláštera, se mi jeví jako až moc exkluzivní.

Mám za to, že i za truchlivého stavu pramenné základny je lépe hledat pro relevantní vysvětlení podklad, než usuzovat *ex silentio*. Za klíč pokládám, možná na první pohled paradoxně, ony dvě prapůvodní listiny, hlásící se k osobnosti knížete Břetislava I. Byť jsou tyto listiny diplomatickým bádáním spolehlivě datovány do období 13. století, je záhodno zamyslet se nad tím, zda je jejich výpovědní hodnota skutečně tak limitovaná, jak nám stigma slova falzum a priori podsouvá. Pokud však vyjdeme z tezí moderního diplomatického studia a budeme klást oněm pseudobřetislavovským falzům poněkud odlišné otázky, než se dosud dělo, je možné formulovat také jinou hypotézu o kořenech rajhradského konventu, stejně tak jako o nejstarších dějinách kláštera břevnovského.¹⁷⁹⁵ Cestou je podle mého názoru pojmání tzv. listinných falz jako svého druhu historiografického materiálu. Odhlédneme-li od tradičního zájmu o to, zda dokument mluví

bischöflichen Domkapitel, Mainz 1892, s. 30-50 (neměl jsem k dispozici) JAN BISTRICKÝ, *Historický obzor olomouckého hradu*, *Archaeologia Historica* 11, 1986, s. 82.

¹⁷⁹² Srov. M. BILSKA-CIEĆWIERZ, *Powstanie i organizacja kapitul kolegiackich*, s. 119-120. O vývoji kapituly v Kruszwici podrobněji MAREK DERWICH, *Kruszwica – Włocławek – Szpetal. Epizod „kujawski“ w dziejach opactwa benedyktynów w Mogilnie*, *Nasza Przeszłość* 2001, s. 269-273.

¹⁷⁹³ Jak ukázala detailnější studie K. PÁTROVÉ, *Probošt versus kapitula*, s. 80-84. Srov. J. BISTRICKÝ, *Historický obzor olomouckého hradu*, s. 82.

¹⁷⁹⁴ K. PÁTROVÁ, *Probošt versus kapitula*, s. 84.

¹⁷⁹⁵ Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě. Příspěvek ke vztahu rajhradského a břevnovského kláštera v 11.-13. století*, in: *Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, Praha 2011, s. 45-73.

či nemluví pravdu (z čehož povětšinou plyne odsudek),¹⁷⁹⁶ a připustíme premisu, že dokument se nesnaží primárně lhát, ale naopak odráží povědomí své doby o minulých dějích (byť často vzhledem k časovému odstupu pokřivené), je možné klást danému prameni dotazy na funkci dokumentu v konstruování příběhu identity určitého společenství, jež stálo za vznikem falza.¹⁷⁹⁷ Nutným výchozím bodem jsou raně středověké sociální poměry, vzdělanost a v první řadě právní kultura, kdy vedle postupně sílícího zájmu o písemné právní doklady silnou pozici nadále zastávalo také právo obyčejové, provázené řadou rituálních jednání.¹⁷⁹⁸ Řada v dnešním chápání soudních jednání proto nebyla písemně kodifikována. Relativně vzácná listina tak po dosti dlouhý čas představovala spíše symbol, dominantní faktor tvořil ale nadále příslušný rituál a ceremonie, který ji legitimizoval.¹⁷⁹⁹ Rovnováha se ve prospěch psaných dokumentů vychýlila teprve na prahu vrcholného středověku.¹⁸⁰⁰ Ačkoliv se tedy nakonec písemné dokladování jakéhokoliv právního aktu prosadilo, tato praxe narážela na problém jak uvést nový zvyk v soulad s realitou starší, kdy dosud nebyla písemná pořízení právního aktu požadovanou normou.¹⁸⁰¹ V okamžiku nutnosti písemné fixace výsledků zvykových úmluv

¹⁷⁹⁶ Tím není nijak zpochybněna fundamentálnost diplomaticko-paleografické analýzy, leč pouhým omezením se na ni nelze postihnout celou komplexnost středověkého padělatelství, jak upozorňuje i ALFRED HIATT, *The Making of Medieval Forgeries. False Documents in Fifteenth-Century England*, London – Toronto – Buffalo 2004, s. 14.

¹⁷⁹⁷ Podrobněji téma rozpracovává JOSEF ŠRÁMEK, „*Aby události neunikly paměti.*“ *Středověká listinná falza a kláštery*, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 2, 2009, s. 13-37; TÝŽ, *Středověká listinná falza. Podvod nebo prostředek uchování dějinné paměti?*, Dějiny a současnost 4, 2009, s. 37-40.

¹⁷⁹⁸ V obecné rovině srov. ROSAMOND MCKITTERICK, *The Carolingians and the Written Word*, Cambridge 1989, s. 1-22; JACQUES LE GOFF – JEAN-CLAUDE SCHMITT (eds.), *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 834-843; historiograficko-terminologický nástin studia komunikace podává MARCO MOSTERT, *New Approaches to Medieval Communication?*, in: *New Approaches to Medieval Communication*, Turnhout 1999, s. 19-28.

¹⁷⁹⁹ MICHAEL T. CLANCHY, *From Memory to Written Record. England 1066-1307*, London – Cambridge 1979, s. 231; KARL HEIDECCKER, *Communication by Written Texts in Court Cases: Some Charter Evidence (ca. 800-ca. 1100)*, in: *New Approaches to Medieval Communication*, Turnhout 1999, s. 124-126. K rituálům především GERD ALTHOFF, *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*, Darmstadt 2003; PAVLÍNA RYCHTEROVÁ, *Rituály, rity a ceremonie. Teorie rituálu a jejich reflexe v medievistickém bádání*, in: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*, Brno 2006, s. 11-23; TÁŽ, *Kam s ním? Rituál a ceremonie v medievistice*, in: *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, Praha 2009, s. 427-432.

¹⁸⁰⁰ R. MCKITTERICK, *The Carolingians and the Written Word*, s. 23-75, 79-126; ANNA ADAMSKA, „*From Memory to Written Record*“ in *the Periphery of Medieval Latinitas: The Case of Poland in the Eleventh and Twelfth Centuries*, in: *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*, Turnhout 2000, s. 95-96; GEORGES DECLERCQ, *Originals and Cartularies: The Organization of Archival Memory (Ninth-Eleventh Centuries)*, in: *Tamtéž*, s. 147-148, 160-170; CHRISTOPHER BROOKE, *Europe in the Central Middle Ages (962-1154)*, London – New York 1987, s. 29; PATRICK J. GEARY, *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of the First Millenium*, Princeton 1994, s. 81-82, 88-113; MARIE BLÁHOVÁ, *Funkce a pramenná hodnota pamětních zápisů středověkých církevních institucí. Tak zvaná zakládací listina kláštera Třebíčského*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 104-107.

¹⁸⁰¹ Pro české poměry obecně srov. V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 1-73; ZDENĚK FIALA, *K počátkům listin v Čechách*, Sborník historický 1953, s. 27-45; TÝŽ, *K otázce funkce našich listin do konce 12. stol.*, Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity C7, 1960, s. 5-34; ROSTISLAV NOVÝ, *Diplomatické poznámky k*

došla uplatnění falza. S ohledem na fungování dobového práva, kdy starší doložené právo bylo povětšinou posuzováno coby legitimnější, vystupuje před námi jasná motivace k vytváření byť dobře míněných falešných podkladů.¹⁸⁰² Většina středověkých padělků vznikla za účelem fixace práv, ať už skutečných, nebo těch, o nichž se jejich tvůrci v dobré víře domnívali, že opravdu existovala.¹⁸⁰³ Mnohé padělky tak byly s pravými dokumenty do velké míry identické, mnohé často jen nahrazovaly originály z mnoha možných příčin už fyzicky nevyhovující. Ve snaze restituovat starobylé právo se tehdejší lidé řídili svou představou o tom, jak by takový ideál měl vypadat. Ani padělky nebyly vždy nutně motivovány zištnými cíli. Aron Gurevič v tomto ohledu užívá termín „zbožná lež hraničící se sebeklamem.“¹⁸⁰⁴ Za mnohými padělky tak stála idea, že k danému aktu nemohlo nedojít, neboť by to bylo nespravedlivé a tedy nemožné – „patřilo“ se přece, aby tak dotyčný donátor učinil. A toto spravedlivé právo přirozeně muselo být starobylé, proto muselo být fixováno do minulosti. Na takovou „opravu“ pak falzifikátor nenahlížel jako na podvod, jeho čin představoval v jeho očích naopak triumf spravedlnosti nad bezprávím. Dokumenty měly zachycovat nejvyšší hodnotu, pravdu a spravedlnost. Tato pravda, formovaná určitým podvědomím, tak paradoxně zobrazovala minulou skutečnost nikoli takovou, jaká byla, ale takovou, jaká by měla být.¹⁸⁰⁵

Základem falzátorské činnosti českých duchovenských ústavů byla proměna právního rámce české společnosti na prahu 13. století, vyjádřená v našem konkrétním případě privilegiem české církve Přemysla Otakara I. z března 1222,¹⁸⁰⁶ na niž byly duchovní instituce nuceny reagovat.¹⁸⁰⁷ Obecně vzato, listinný materiál je v břevnovském klášterním archivu dochován jednoznačně až od 13. století.¹⁸⁰⁸ Nejstarší privilegia (s výjimkou ochranné listiny papeže Jana XV.) jsou bádáním přesvědčivě označena za falza právě

donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století, *Studia Mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 125-146; IVAN HLAVÁČEK, *The Use of Charters and Other Documents in Přemyslide Bohemia*, in: *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*, Turnhout 2000, s. 133-144. Pro konkrétní představu pak viz JITKA KŘEČKOVÁ, *Archiv břevnovského kláštera*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 43-45.

¹⁸⁰² Srov. M. T. CLANCHY, *From Memory*, s. 232-236.

¹⁸⁰³ A. HIATT, *The Making of Medieval Forgeries*, s. 7.

¹⁸⁰⁴ ARON GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978, s. 136.

¹⁸⁰⁵ Tamtéž, s. 136-137.

¹⁸⁰⁶ CDB II, č. 227, s. 210.

¹⁸⁰⁷ Srov. už V. HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, s. 95.

¹⁸⁰⁸ Přehled podává ROMUALD SCHRAMM, *Regesten zur Geschichte der Benedictiner-Abtei Břevnov-Braunau in Böhmen*, *Studien und Mittheilungen aus dem Benediktiner-Orden* 1, 1882, s. 66-83, 2, s. 292-309; 3, s. 82-95.

z tohoto věku.¹⁸⁰⁹ Jak ukazují výsledky diplomatického zkoumání, kořeny české listiny tkví patrně v období vlády Vratislava II., větší šíření písemných pořízeních je však zaznamenáno až od sklonku první poloviny 12. století.¹⁸¹⁰ Až do 13. století postačovalo v obecném měřítku jen ústní nadání, k jehož pojištění si progresivní církevní instituce vedly aktové záznamy?¹⁸¹¹ Zřetelně o tomto vypovídají analýzy, provedené Zdeňkem Fialou. Ten se podrobně zabýval dochováním listinného materiálu u domácích duchovních institucí a shledal, že vedle výjimečného souboru listin hradištského kláštera jen Kladruby mají dochovány do konce 12. století dvě nesporně pravé listiny domácích vydavatelů. Veškeré další fundační či donační listiny benediktinských klášterů jsou falzy 12. či počátku 13. století. Co se týče písemností zahraničních vydavatelů, není situace v zásadě odlišná.¹⁸¹² Přitom ale s určitostí předpokládá vedení aktových záznamů u Ostrova, Opatovic i Kladrub a s velkou pravděpodobností také u Břevnova, Rajhradu, Třebíče a Hradiště.¹⁸¹³ Fiala proto usoudil, že nemůže být taková absence diplomatických záznamů náhodou (danou kupř. právě zničením), protože množství listin českých klášterů neroste ani od 30. let 12. století, kdy se obecně listina stále více prosazuje (ačkoliv ještě ve 40. a 50. letech je užívání skutečných listin vzácností). Od klášterů se nijak neliší ani poměry kapitul.¹⁸¹⁴ Vedle toho je zapotřebí počítat také s obzvláštní péčí, která byla takovým záznamům Archiv nebyl jen úložištěm různých dokladů, ale též významným fixátorem paměti, jak zdůrazňuje Georges Declercq.¹⁸¹⁵ Pamětní zápisy (v našem prostředí toliko aktového rázu) byly záležitostí zásadního významu. Jak správně upozorňuje Patrick J. Geary, pro každou středověkou instituci byla paměť své minulosti klíčem ke schopnosti čelit výzvám současnosti, a tak ztráta této paměti byla velikým nebezpečím. Nešlo totiž jen

¹⁸⁰⁹ CDB I, č. 375, s. 347-350; č. 378, s. 351-352; č. 379, s. 352-354; č. 410, s. 443-444; CDB II, č. 365, s. 397-398. Srov. Archiv Národního muzea Praha, Sb. F15 Břevnov (v. Broumov), Verzeichniss der ältesten bekannten Urkunden Stiffts Břewnow, kart. 13; Z. FIALA, *K otázce funkce našich listin*, s. 6, 19, pozn. 15.

¹⁸¹⁰ Srov. V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 2-22; R. URBÁNEK, *Legenda t. zv. Kristiána I/2*, s. 464-466; Z. FIALA, *K otázce funkce*, s. 5, 16, 18; JAN BISTRICKÝ, *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny*, Vlastivědný věstník moravský 1993, s. 131-136; TÝŽ, *Über Falsifikate*, s. 187; TÝŽ, *Übersicht über das Urkundenwesen der böhmischen Herrscher bis zum Jahre 1197*, in: *Typologie der Königsurkunden*, Olomouc 1998, s. 227-233.

¹⁸¹¹ Srov. R. URBÁNEK, *Legenda t. zv. Kristiána I/2*, s. 445; RUDOLF FIŠER, *K počátku třebíčského kláštera (Poznámky k tzv. falzu zakládací listiny)*, in: *Ve stopách sv. Benedikta*, Brno 2002, s. 85-96; M. BLÁHOVÁ, *Funkce a pramenná hodnota*, s. 97-1227.

¹⁸¹² Z. FIALA, *K otázce funkce našich listin*, s. 21, pozn. 41. K souboru kladrubských listin přehledně VÁCLAV NOVOTNÝ, *Začátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny*, Praha 1932, resp. JINDŘICH ŠEBÁNEK – SÁŠA DUŠKOVÁ, *Studie k českému diplomatáři II. Listiny kladrubské*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity 2-4, 1953, s. 285-307; J. BISTRICKÝ, *Über Falsifikate*, s. 188.

¹⁸¹³ Z. FIALA, *K otázce funkce našich listin*, s. 8.

¹⁸¹⁴ Tamtéž, s. 16, 18; I. HLAVÁČEK, *The Use of Charters*, p. 137.

¹⁸¹⁵ Srov. G. DECLERCQ, *Originals and Cartularies*, p. 147, 155-160. Srov. odlišný názor P. J. GEARYHO, *Phantoms of Remembrance*, p. 83-87, 115-119.

o individuální paměť jednotlivých bratří, ale celé komunity, resp. instituce.¹⁸¹⁶ Tímto úhlem pohledu pak musíme hledět i na dějiny břevnovského konventu, hlavně pak na problematiku jeho falzátorské činnosti ve 13. století. Celá kauza je totiž integrálně spojena s transformačními procesy, symbolicky oddělujícími epochu Čech knížecích od doby královské. Tyto změny si falza obrazně řečeno vyžádaly a jen a jen s touto dobou jsou spojeny. Patrně není náhodou, že z doby pozdější již žádná srovnatelná neznáme, ač kupř. doba pohusitská by k tomu vybízela.

Proč také v Břevnově sepsali obě listiny na jméno knížete Břetislava I. a ne třeba na jméno Boleslava II. jakožto svého zakladatele? Jaké mohlo být ve 13. století povědomí o panování knížete Břetislava I. na Moravě a odkud tedy mohl břevnovský skladatel obou rajhradských falz čerpat?¹⁸¹⁷ Zdeněk Fiala v roce 1975 konstatoval, že dějiny Moravy mezi lety 906 až 1030 jsou velmi nejasné, ba pro téměř naprostý nedostatek spolehlivých pramenů přímo záhadné. Držbu Moravy Břetislavem se svolením knížete Oldřicha kladl nejpozději do roku 1030 a upozornil, že Kosmas sice přičítá tuto zásluhu Oldřichovi, avšak umisťuje svoje líčení bez konkrétní datace do velmi pochybných chronologických souřadnic. Podle Fialy tak Přemyslovci opanovali Moravu někdy mezi lety 1017–1029, spíše blíže meznímu datu prvnímu než druhému.¹⁸¹⁸ Opětovným spojením Čech a Moravy začalo slovy Fialovými pro Moravu období v jistém smyslu epochálního významu. Přemyslovská vláda prý začínala na Moravě něco nového, v rovině vládní moci a správy nenavazovala na žádnou starší tradici, neobnovovala nic z rozkvětu mojmírovské říše, a to ani ve sféře církevní. Za jisté označuje, že přemyslovské hrady (tzv. břetislavovské) na Moravě byly budovány v nápadné blízkosti dávno zpustlých velkomoravských hradišť. Trvala tedy přitom kontinuita osídlení. Počáteční správa Moravy připadla knězi Břetislavovi. Přitom ale poukázal na neshody s otcem, následkem čehož musel Břetislav hledat před rokem 1034 azyl v zahraničí.¹⁸¹⁹ Do konce dvacátých let 11. století datoval návrat Moravy pod přemyslovské panství také Rostislav Nový. S Břetislavovým správovstvím i on spojil vznik hradisek v nejexponovanějších oblastech moravského pohraničí, o poznání větší důraz ve věci upevňování celistvosti obnoveného přemyslovského soustátí však položil na roli církve, jmenovitě na moravské majetky

¹⁸¹⁶ Srov. P. J. GEARY, *Phantoms of Remembrance*, s. 117–118, 131. K souvislosti mezi ranými pamětními záznamy a klášterním dějepisectvím (s legitimizační funkcí) JÖRG KASTNER, *Historiae foundationum monasteriorum. Frühformen monastischer Institutionsgeschichte im Mittelalter*, München 1974.

¹⁸¹⁷ Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Kníže zakladatel? Otázka paměti o vládě Břetislava I. na Moravě v moderním historiografickém paradigmatu i v pramenech domácí proveniencce 12. až 14. věku*, *Historica Olomucensia* 44–2013. Sborník prací historických XXXII, s. 11–42.

¹⁸¹⁸ FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310*. Praha 1975, s. 13–14.

¹⁸¹⁹ Tamtéž, s. 14–16, 40.

břevnovského kláštera a staroboleslavské kapituly, resp. o něco později klášterů ostrovského a opatovického.¹⁸²⁰

Výrazný posun v otázce dějin Moravy v první polovině 11. století znamenaly studie Barbary Krzemieńská.¹⁸²¹ Dobyť Moravy označila za jednu ze dvou vskutku závažných politických událostí první dekády Oldřichovy vlády. Nejspíše už kolem roku 1019 byl knížetem Oldřichem ovládnut moravský prostor a kníže jej téměř vzápětí předal svému synovi Břetislavovi.¹⁸²² Na Moravě pak Břetislav působil až do podzimu roku 1033, kdy za otcovy nepřítomnosti dočasně (do jara roku 1034) spravoval celé knížectví.¹⁸²³ Uvedená monografie dodnes představuje nejrozsáhlejší a nejpečlivější práci o Břetislavovi I. Přesto ani zde se o Břetislavově zakladatelském díle na Moravě mnoho nedočteme. O Břetislavovi Krzemieńská usoudila, že vládl Moravě po řadu let a vtiskl jí natolik markantní stopy, že jeho nástupce Spytihněv II. cítil nutnost tamní elity, chápané jako srostlé s Břetislavem, zcela odstranit a nahradit vlastními. Výsledek Břetislavovy moravské vlády tak prý podle autorky známe dobře, i ona však připustila, že o Břetislavově konkrétním působení na Moravě víme jen pramálo jistého.¹⁸²⁴ I Krzemieńská, stejně jako jiní historici, knížeti připočetla zakládání (staro)nových hradů,¹⁸²⁵ přičemž věc uzavřela slovy, že Břetislavova vláda na Moravě byla zřejmě natolik důležitá, že z paměti potomků téměř vymizel kníže Oldřich coby skutečný strůjce připojení Moravy.¹⁸²⁶ Josef Žemlička v návaznosti na Krzemieńskou opětovné připojení Moravy k českému jádru datuje opatrně do roku 1019, možná 1020.¹⁸²⁷ Moravě pak přičítá významnou roli v budování přemyslovského státu. Zatímco v Čechách museli Přemyslovci své centralizační kroky pečlivě zvažovat, na Polácích znovudobytá Morava jim poskytovala podle Žemličky volnější prostor k realizaci. Moravské obyvatelstvo tak bylo zatíženo odvody, na Moravě vyrostla síť knížecích hradů, kde zastávali úřady a posty knížecí družiníci a velmoži z Čech.¹⁸²⁸ Tato Morava také byla polem, kde kněžic a dědic stolce Břetislav sbíral praktické panovnické zkušenosti. I Josef Žemlička přitom připouští, že konkrétněji přiblížit Břetislavovu aktivitu coby moravského správce se prozatím nedaří. Ve shodě s archeology

¹⁸²⁰ ROSTISLAV NOVÝ, *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972, s. 12, 154–155, 158.

¹⁸²¹ BARBARA KRZEMIEŃSKA, *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*, Československý časopis historický 18, 1970, s. 497–532; TÁŽ, *Politický vzestup českého státu*, s. 246–270; TÁŽ, *Wann erfolgte der Anschluss Mährens*, s. 195–243; souborně TÁŽ, *Břetislav I.*, Praha 1986.

¹⁸²² B. KRZEMIEŃSKA, *Politický vzestup českého státu*, s. 249; TÁŽ, *Břetislav I.*, s. 69.

¹⁸²³ B. KRZEMIEŃSKA, *Politický vzestup českého státu*, s. 268–270.

¹⁸²⁴ B. KRZEMIEŃSKA, *Břetislav I.*, s. 77.

¹⁸²⁵ Tamtéž, s. 77–78.

¹⁸²⁶ Tamtéž, s. 78.

¹⁸²⁷ JOSEF ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 2002, s. 43, 347.

¹⁸²⁸ Tamtéž, s. 43.

konstatuje, že datování moravských hradišť je příliš rámcové, než aby bylo možné rozlišit hrady vzniklé před rokem 1034 a po něm. Často bylo také přemyslovskou mocí využito staveb, vystavěných již dříve Poláky, nebo staveb s kontinuitou ještě od velkomoravských dob. Hradská struktura na Moravě doznala podle něho pevnějších linií mezi lety 1041–1055, výstavba menších objektů doznávala ale ještě na přelomu 11. a 12. století. Břetislavovu aktivitu ale podle Žemličkova mínění potvrzují názvy jako Břeclav či Spytihněv (analogii v Čechách představují v duchu této interpretace hrady Jaroměř, Oldříš, Vraclav).¹⁸²⁹ Dodejme, že za Břetislavovo sídlo v době jeho správcovství se obvykle udává Olomouc. Nejpozději Břetislavovo správcovství tak položilo základy postavení Olomouce v rámci přemyslovského panství. Východní (olomoucká) část Moravy měla podle Břetislavových záměrů – jak vyvozuje Žemlička – sloužit jako sanitární kordon proti Polsku a Uhrám, západní (brněnská) část měla chránit Moravu proti útoku ze strany bavorské východní marky (Rakousku). Tomu mělo odpovídat i vojenské a logistické zajištění oblasti moravského teritoria.¹⁸³⁰ Symbolickým stvrzením platnosti dominantního náhledu domácího dějepisce se také staly pasáže Zdeňka Měřinského v bilancující publikaci *Přemyslovci – budování českého státu*, která si na počátku 21. století vytkla za cíl sumarizaci stávajících znalostí o dějinách přemyslovské epochy českých dějin. Raně středověké Moravě zde ovšem není věnován větší prostor a výklad nijak nenaznačuje možné nejasnosti či sporné body. Zdeněk Měřinský klade ovládnutí Moravy přemyslovskými vojsky do let 1018/19–1020. Břetislav jako správce pak podle něho přistoupil k reorganizaci získaného území. V severní části Moravy navázal na zbytky velkomoravských a povelkomoravských struktur, nabízela se především církevní tradice. Zároveň pak církevní pouta pomáhala integračnímu procesu. Tak alespoň autor nahlíží na majetkové donace na Moravě pro Břevnov, staroboleslavskou kapitolu či ostrovský a opatovický klášter. Na jihu, který byl Maďary více postižen, pak za Břetislavovy vlády vznikla nová mocenská centra, byť opět poblíž center starších, a obranná linie na levém břehu Dyje a pravém břehu Moravy, dokončená nejpozději za Břetislavova syna Spytihněva II.¹⁸³¹

¹⁸²⁹ JOSEF ŽEMLIČKA, *K dotváření hradské sítě za Břetislava I. „Přemyslovská“ jména v názvech českých a moravských hradišť*, *Historická geografie* 28, 1995, s. 27–46. Srov. PAVEL KOUŘIL, – ZDENĚK MĚŘINSKÝ – MIROSLAV PLAČEK, *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (Vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu)*, *Archaeologia Historica* 19, 1994, s. 121–126.

¹⁸³⁰ J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 44.

¹⁸³¹ ZDENĚK MĚŘINSKÝ, *Morava součástí přemyslovského státu*, in: Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, s. 220–221.

V řadě studií se k tématu vyslovil Libor Jan. Ten datuje vstup ozbrojených přemyslovských oddílů na Poláky dosud ovládanou Moravu do roku 1019. Dále konstatuje, že se obecně předpokládá, že Oldřichův syn Břetislav na Moravě využil prvky starší organizace, zároveň však začal budovat obrannou linii na jihu a jihovýchodě země s cílem chránit své državy před vpády z bavorské Východní marky a z Uher. Některá z těchto opevnění vznikla u starých velkomoravských center jako např. Břeclav u Pohanska, u Olomouce a Znojma je pak zřejmá plná kontinuita s předchozím obdobím. Rajhrad pokládá v tomto duchu za důležité církevní středisko jižní Moravy. Ve vztahu k Rajhradu je přitom významné, že i Libor Jan přiznává falzům, hlásícím se do 11. století, relativně vysokou výpovědní hodnotu (výslovně jmenuje pseudobřetislavské falzum zakládací listiny staroboleslavské kapituly).¹⁸³² Obecně argumentuje pro kontinuitu moravské církevní správy, v konečném důsledku tedy odmítá představu, že by Přemyslovci budovali Moravu z ničeho, což s sebou nese důsledky pro promyšlení vztahu církevní a hradske správy.¹⁸³³ Tzv. břetislavovské hrady a Břetislavovu vládu na Moravě jako dobu testování a zdokonalování následného správního systému Čech dokonce Jan neváhal výslovně označit za opakované klišé a mýtus.¹⁸³⁴ K síti hradů, jež je Břetislavovi I. povětšinou připisována a která tvoří hlavní páteř teze o Břetislavově formování znovudobyté Moravy, se v nedávné době vyjádřil také Miroslav Plaček, který upozornil, že běžně zastávaná představa o převážně jednorázové akci je příliš schematická než aby platila v plném rozsahu. Přidrží se datování Barbary Krzemieńské a zisk Moravy Přemyslovci datuje do let 1019–1020, upozorňuje především na kontinuitu Olomouce, shodně s Liborem Janem na předbřetislavovský původ Přerova a Znojma a shrnuje, že s Břetislavovou aktivitou lze spojovat především objekty při jihovýchodní hranici Moravy, které nadto ležely vždy poblíž staršího centra. Hradisko v Rajhradě pak považuje v polovině 11. století za naprosto zpustlé, jeho náhradou se mělo stát Brno. I v případě Brna se ale kloní k návaznosti na starší podmínky. V obecné rovině konstatuje nedostatečnost archeologického průzkumu, kvůli čemu pak musíme při poznávání přemyslovských hradišť vzít zavděk svědectvím písemných pramenů.¹⁸³⁵ Také Michal

¹⁸³² LIBOR JAN, *Přemyslovská Morava*, in: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*, Olomouc – Brno 2006, s. 8–9.

¹⁸³³ LIBOR JAN, *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*, in: XXVII. Mikulovské sympozium. Vývoj církevní správy na Moravě, Brno 2003, s. 7–20.

¹⁸³⁴ LIBOR JAN, *Budování monarchie českých Přemyslovců. Postřehy a úvahy*. In: Martin Wihoda – Lukáš Reitinger a kol., *Proměna středověké Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 134–135.

¹⁸³⁵ MIROSLAV PLAČEK, *Moravské hrady za vlády Přemyslovců a jejich proměny*, in: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*, Olomouc – Brno 2006, s. 109–112.

Lutovský přitakává z pozice archeologie převládajícímu stanovisku. Přemyslovský útok proti polským pozicím na Moravě, do jehož čela stává knížete Oldřicha, klade do roku 1019. Morava se následně stala jakousi českou pohraniční markou ve správě mladého Břetislava.¹⁸³⁶ Podle jeho mínění kněžic Břetislav zčásti využil starší organizaci hradišť a přejal již existující opevněné objekty (např. Olomouc či Přerov). Zároveň od dvacátých let 11. století vzniká nově budovaná síť dalších hradů pro lepší ovládnutí a obranu země, alespoň v základní rovině dokončená do poloviny padesátých let 11. století.¹⁸³⁷ Přitom Lutovský sám říká, že archeologie, která je zde výhradním poskytovatelem chronologických poznatků, nedisponuje možností jednoznačné datace vzniku hradišť a nemůže tedy verifikovat jejich přímou vazbu na zakladatelské dílo Břetislava I.¹⁸³⁸

Výrazný posun od převládajících názorů přinesla monografie Martina Wihody, věnovaná Moravě v raném středověku. Inspirován polským dějepiscetvím,¹⁸³⁹ odklonil se Wihoda od dosud převládajícího názoru, kladoucího vypuzení Poláků z Moravy na počátek dvacátých let 11. století, a navrhuje posunout připojení Moravy Přemyslinci i svatbu kněžice Břetislava do roku 1029, čímž zmizí většina komplikací, které přináší hypotéza Krzemieńské.¹⁸⁴⁰ Moravské vládě knížete Břetislava je podle Wihody obvykle přičítána velká váha jakožto novému počátku přemyslovského *regna*.¹⁸⁴¹ Wihoda sám však na rozdíl od většiny současného bádání skepticky usuzuje, že skutečný rozsah Břetislavových reforem i jejich vliv na život země zůstává skryt za propastí času, a ve světle všech zjevných i skrytých slabin dnes přijímaných úvah vybízí k dalšímu zamyšlení nad povahou

¹⁸³⁶ MICHAL LUTOVSKÝ, *Po stopách prvních Přemyslovců. Díl III. Správa a obrana země (1012–1055). Od Oldřicha po Břetislava I.*, Praha 2008, s. 51–52. Shodně MAGDALENA BERANOVÁ – MICHAL LUTOVSKÝ, *Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století*, Praha 2009, s. 303.

¹⁸³⁷ M. LUTOVSKÝ, *Po stopách prvních Přemyslovců III*, s. 199.

¹⁸³⁸ Tamtéž, s. 199–200.

¹⁸³⁹ S. ZAKRZEWSKI, *Boleslaw Chrobry*, s. 312–315; DANUTA BORAWSKA, *Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI wieku*, Warszawa 1964, s. 22–37; GERARD LABUDA, *Utrata Moraw przez państwo polskie w XI wieku*, in: *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich I*, Wrocław 1960, s. 93–124; TÝŽ, *Mieszko II król Polski (1025–1034). Czasy przelomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992, s. 71–77; HENRYK ŁOWMIAŃSKI, *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV. Tom VI.1*, Warszawa 1985, s. 54–57; ZOFIA KURNATOWSKA, *Początki Polski*, Poznań 2002, s. 119–156; MARZENA MATLA-KOZŁOWSKA, *Pierwsi Przemyslidzi i ich państwo (Od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*, Poznań 2008, s. 400–405, 434–451. Srov. také MIROSLAV LYSÝ, *Politika českého knížete a Břetislava I. (1035–1055) voči Uhorsku*, *Historický časopis* 52, 2004, s. 451–467; HERWIG WOLFRAM, *Konrad II. (990–1039). Kaiser der dreier Reiche*. München 2000, s. 236; JÁN STEINHÜBEL, *Kapitoly z najstarších českých dejin, 531–1004*, Kraków 2011, s. 140–141. Tyto názory podrobně sumarizuje J. ŠRÁMEK, *Kníže zakladatel?*, s. 25–27.

¹⁸⁴⁰ M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 119–120. K tomu už V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.1*, s. 726–727, pozn. 2. Wihoda tu revidoval svůj starší názor, který respektoval dataci Krzemieńské, viz M. WIHODA, *Morava v 10. století*, s. 63–64.

¹⁸⁴¹ M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 118.

Břetislavovy vlády na Moravě.¹⁸⁴² K podobnému závěru dospěl také David Kalhous, podle něhož převážil vliv Přemyslovců na Moravě během prvních desetiletí 11. století. Kalhous však přiznává, že stále není úplně jasno, ve kterém roce se tak přesně stalo. O charakteru a intenzitě Břetislavovy vlády na Moravě podle Kalhousova soudu mnoho nevíme, David Kalhous sám není stoupencem úvah o Moravě jako dobyté zemi, která se Přemyslovcům stala modelem pro rekonstrukci státní páteře. Hypotézu o budování důmyslné sítě hradů označuje sice za inspirativní, poukazuje ovšem na nízkou výpovědní hodnotu už proto, že se tato teorie opírá pouze o jména některých z nich, upomínající některé z Přemyslovců (vedle Břeclavi a Sptyhnhěvi na Moravě také Jaroměř nebo Oldřiš v Čechách).¹⁸⁴³ Lze shrnout, že dominantní paradigma českého dějepisceví se k otázce dějin Moravy v první polovině 11. století staví následujícím způsobem: Připojení Moravy k českému jádru se stává pomyslným rodným listem resuscitované přemyslovské monarchie a Morava sama hraje v tomto procesu „budování státu“ klíčovou roli. Právě na Moravě se prý Břetislav I. vyučil v praxi vladařskému řemeslu a ověřil si zde planost správně-organizačních struktur, které rozvíjel následně po roce 1035 už jako svrchovaný český kníže. Moravský vývoj tak podle mínění alespoň části historiků v leccems přecházel nebo alespoň doprovázel podobné tendence v samotných Čechách.¹⁸⁴⁴ Zajímavá je také setrvalost víry v tuto hypotézu, třebaže archeologie, která v této době představuje nezastupitelného partnera pro historii, přiznává, že její prameny a metodologie nejsou schopny pohybovat se v takto úzkém datačním rámci. Občas se dokonce zdá, že nadále platí situace, že archeologie odkrývá obraz, vytvářený historiky a jejich prameny. Čehož jsou si zase vědomi, jak se zdá, spíše archeologové než historici.¹⁸⁴⁵ Pokud ale nevládne jistota u moderních historiků, jaké mohlo být povědomí o dějinách Moravy za vlády knížete Břetislava I. v dobách, kdy v příšeří břevnovského skriptoria vznikala obě rajhradská falza?

¹⁸⁴² Tamtéž, s. 123, 127.

¹⁸⁴³ DAVID KALHOUS, *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. Díl I. Čeled' sv. Václava*, Praha 2011, s. 93–95.

¹⁸⁴⁴ Viz J. ŽEMLIČKA, *Expanze, krize a obnova Čech*, s. 214–215, 218; Srov. BARBARA KRZEMINEŇSKA – DUŠAN TŘEŠTÍK, *Přemyslovská hradiště a služební organizace přemyslovského státu*, *Archeologické rozhledy* 17, 1965, s. 624–655; DUŠAN TŘEŠTÍK, *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*, *Československý časopis historický* 19, 1971, s. 537–566; JOSEF VÁLKA, *Správní struktury a změny politické moci*, in: Pocta Janu Janákovi, Brno 2002, s. 53–55; JIŘÍ SLÁMA, *Počátky přemyslovského státu*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 30–52; JIŘÍ MACHÁČEK, „Velkomoravský stát“ – kontroverze středoevropské mediévistiky, *Archeologické rozhledy* 64, 2012, s. 775–787. Srov. k tomu NAĎA PROFANTOVÁ – MARTIN PROFANT, *Modernizace moravské mediévistiky?*, *Archeologické rozhledy* 44, 2014, s. 127–140; IVO ŠTEFAN, *Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států*, Tamtéž, s. 141–176; DAVID KALHOUS, *Náčelnictví nebo stát? Několik poznámek k článku Jiřího Macháčka o charakteru Velké Moravy*, Tamtéž, s. 177–180.

¹⁸⁴⁵ Srov. z pozice historie DUŠAN TŘEŠTÍK, *K poměru archeologie a historie*, *Archeologické rozhledy* 53, 1999, s. 357–361; z pozice archeologie pak JAN KLÁPŠTĚ, *Dějepis a archeologie: Příbuzenství jak se patří*, in: *Dějiny ve věku nejistot*, Praha 2003, s. 96–109.

Fundamentální roli v otázce vývoje Moravy za knížat Oldřicha a Břetislava hraje svědectví Kosmovy Kroniky Čechů.¹⁸⁴⁶ V literatuře bylo správně konstatováno, že kníže Břetislav I. představuje hlavního hrdinu Kosmovy kroniky; on je tím panovníkem, který je dáván Oráčovým potomkům na prahu 12. století za vzor úspěšného a spravedlivého vládce.¹⁸⁴⁷ Je mu proto svatovítským děkanem v jeho kronice věnována nemalá pozornost. Ve světle předchozího nástupu rozprav v odborné literatuře ovšem překvapí, že samotnému počátku Břetislavovy vladařské kariéry Kosmas věnuje pozornost pramalou. Poslední obšírnější zápis je věnován k roku 1017 úmrtí třetího pražského biskupa Thidaga, letmo je Kosmou konstatován nástup jeho nového biskupa Ekkeharda roku následujícího. Pro léta 1019 a 1020 pak kronika zcela mlčí. Poté přichází obšírná pasáž, datovaná do roku 1021, v níž Kosmas nejprve velebí Břetislavovu osobnost, aby následně přikročil k líčení únosu Jitky z kláštera. A jen na okraj této hrdinské historiky udává, že Břetislav s chotí, poté co pozdravil otce, odjel přímo na Moravu, kterou mu kníže Oldřich již předtím svěřil do moci, když vypudil ze všech hradů Poláky.¹⁸⁴⁸ O Břetislavovi se Kosmas znovu zmiňuje až k roku 1030 v souvislosti s velkou porážkou Maďarů. Následujícího roku kronikář zmiňuje narození Břetislavova syna Spytihněva, ovšem jen stručně bez bližších údajů, kde se tak stalo nebo zda se jednalo o prvního potomka mladého knížecího páru.¹⁸⁴⁹ O Spytihněvovi jako o prvorozeném synovi hovoří až na jiném místě v úvodu druhé knihy.¹⁸⁵⁰ Pochyby o chronologickém rámci popisovaných událostí, s nimiž operuje odborná literatura, legitimuje např. skutečnost, že smrt knížete Oldřicha datuje Kosmas do roku 1037, zatímco současné bádání hovoří o roce 1034.¹⁸⁵¹ Především ale zarazí, že přes oblibu, které se Břetislav u Kosmy nepochybně těšil, i přes fakt, že Kosmas nebyl vstřícně naladěn vůči piastovské konkurenci,¹⁸⁵² o břetislavovské přestavbě přemyslovského státu, tím méně o

¹⁸⁴⁶ DUŠAN TŘEŠTÍK, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1968; OLDŘICH KRÁLÍK, *Kosmova kronika a předchozí tradice*, Praha 1976.

¹⁸⁴⁷ Viz JIŘÍ SLÁMA, *Kosmovy záměrné omyly*, in: *Dějiny ve věku nejistot*, Praha 2003, s. 261–262; LIBOR ŠVANDA, *K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice*, in: *Querite primum regnum dei*, Brno 2006, s. 211–220. Srov. MARTIN WIHODA, *Martin: Kosmas a Vratislav*, in: *Tamtéž*, s. 367–380; PETR KOPAL, *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*, in: *Martin Wihoda – Lukáš Reitingger a kol., Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010, s. 359–371; ROBERT ANTONÍN, *Panovník ve světle českých legend a kronik 10.–13. století*, in: *Tamtéž*, s. 484–549.

¹⁸⁴⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 72–75. Na tento nepoměr poukázal již VÁCLAV CHALOUPECKÝ, *Kdy byla Morava připojena k českému státu*, *Český časopis historický* 1947–1948, s. 243.

¹⁸⁴⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 76, 77.

¹⁸⁵⁰ *Tamtéž*, s. 82.

¹⁸⁵¹ *Tamtéž*, s. 77; Srov. PETR SOMMER, – DUŠAN TŘEŠTÍK, – JOSEF ŽEMLIČKA (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, s. 553.

¹⁸⁵² To konstatovala už BARBARA KRZEMIEŃSKA, *Polska i Polacy w opinii czeskiego kronikarza Kosmasa*, *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego* 15, 1960, s. 75–95; šířeji TAŽ, *Češi a Poláci v mínění svých nejstarších kronikářů*, in: *Tisíc let česko-polské vzájemnosti I*, Opava 1966, s. 53–83. Naposled shodně též

průkopnickém díle na Moravě, nic neví, resp. neříká. Pouze k roku 1110 při líčení o průběhu sněmu v Sadské klade knížeti Vladislavovi I. do úst slova o tom, že Morava a její panovníci byli vždy podřízeni českým knížatům, jak to ustanovil Vladislavův děd Břetislav I., který si tuto zemi jako první podmanil.¹⁸⁵³ Kosmovu kroniku přitom můžeme pokládat za hlavní zdroj historických znalostí v břevnovském klášteře, už s odkazem na dedikaci jedné z knih tamnímu opatovi Klimentovi, především pak proto, že Břevnov stál nejspíše u kořenů celé jedné větve opisů Kosmova díla.¹⁸⁵⁴

Dalším pramenem, který se o dějinách Moravy v 11. století či o knížeti Břetislavovi zmiňuje a jehož znalost můžeme mezi břevnovskými mnichy ve 13. století předpokládat, jsou letopisy hradišsko-opatovické. Tyto letopisy, jejichž kořeny tkví ve skriptoriu rodového kláštera olomouckých Přemyslovců na Hradišti, jež Martin Wihoda označil s lehkou nadsázkou za první moravskou kroniku,¹⁸⁵⁵ vznikly cca dvě desetiletí po Kosmovi a jejich cena tkví v tom, že jsou pramenem domácí, moravské provenience. Na badatele však čeká ještě větší zklamání než v případě kroniky pražského děkana. První zmínka o Břetislavovi I. je zde uvedena až v souvislosti s rokem 1029 v souvislosti s porážkou Maďarů. Hradišský benediktin při té příležitosti lakonicky konstatoval, že toho roku kníže Břetislav, poté co vytáhl z Moravy, způsobil velkou porážku Uhrům a poplenil jejich zemi až k Ostřihomi. Dále uvádí narození Spytihněvo na Moravě a následně až smrt Oldřichovu a Břetislavův nástup na knížecí stolec.¹⁸⁵⁶ Mezi léty 1017 až 1029 zmiňuje toliko dvě události, a sice k roku 1017 smrt biskupa Thidaga a nástup biskupa Ekkeharda a k roku 1023 Ekkehardovo úmrtí a nástup biskupa Hyza.¹⁸⁵⁷ Letopisy stručně zmiňují tažení do Polska a přivezení ostatků sv. Vojtěcha, následné boje s císařem Jindřichem, získání tributu z Polska i Břetislavovu smrt v Chrudimi.¹⁸⁵⁸ Obecně jsou ale i v těchto údajích

LUKÁŠ REITINGER, „Census de terra Polonie“ a přemyslovská svrchovanost nad Polskem, Časopis Matice moravské, 128, 2009, s. 474, 481.

¹⁸⁵³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 205.

¹⁸⁵⁴ IVAN HLAVÁČEK, *Příspěvky k nejstarším dějinám knihovny břevnovského kláštera (Od nejstarších dob do roku 1420.)*, in: Milénium břevnovského kláštera (993-1993), Praha 1993, s. 56–57, 61; MARIE BLÁHOVÁ, *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, in: Tamtéž, s. 147–149. Srov. také MARIA WOJCIECHOWSKA, *Kosmas z Pragi a benedyktyni*, in: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznaň 1959, s. 345–354.

¹⁸⁵⁵ M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 71–75. Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Zamyšlení nad stránkami análů hradišsko-opatovických. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného bádání*, *Vlastivědný věstník moravský* 4, 2011, s. 305-314.

¹⁸⁵⁶ *Letopisy hradišsko-opatovické*, in: FRB II, s. 389.

¹⁸⁵⁷ Tamtéž, s. 388.

¹⁸⁵⁸ Tamtéž, s. 389.

mnohem méně sdělné než kronika Kosmova. Stručnost analistických zápisků mírně překračují až s datem založení kláštera roku 1078.¹⁸⁵⁹

A tím také výčet narativních (historických) pramenů domácí provenience, které by mohly být ve 13. století použity jako podklad pro sepsání oněch dvou pseudobřetislavských falz, končí. Události 11. století sice zachycuje také kronika neznámého mnicha sázavského, psaná jako rozvedení Kosmovy kroniky.¹⁸⁶⁰ Zde jsou sice knížata Oldřich a Břetislav zmíněna, ale pouze epizodicky jako donátoři a dobrodinci kláštera. Jinak pozornost kronikáře cele ulpívá na osobnosti prvního opata sv. Prokopa.¹⁸⁶¹ Nejedná se o nic překvapivého, neboť musíme mít na paměti, že mnich sázavský jednak uvažoval v souřadnicích obvyklých pro žánr klášterních kronik (kronika mnicha sázavského představuje až do 13. století, kdy vznikla např. kronika žďárského kláštera Jindřicha Řezbáře a především kronika zbraslavská Petra Žitavského, počín nejbližší tomu, co bychom mohli přes veškeré výtky k tomuto označení i samotné koncepci sázavského díla nazvat klášterní kronikou),¹⁸⁶² především ale následoval rozvržení Kosmovy předlohy, kterou dle svých potřeb doplňoval. Líčení o sv. Prokopovi a založení Sázavy sázavský opisovač položil před závěr první Kosmovy knihy, za místo, kde se Kosmas věnuje smrti knížete Jaromíra.¹⁸⁶³ Buď tedy necítil za potřebné dodat něco ke Kosmovým pasážím o knížeti Břetislavovi, nejspíše ale ani nic navíc nevěděl.

Další prameny z 12. a 13. století, tedy především kronika tzv. *Kanovníka vyšehradského*,¹⁸⁶⁴ letopis pražského kanovníka Vincencia,¹⁸⁶⁵ kronika milevského opata Jarlocha,¹⁸⁶⁶ tzv. *Výpisky z Vincencia, Jarlocha a jiných starších letopisců českých*,¹⁸⁶⁷ *Letopisy české*¹⁸⁶⁸ a *Letopisy pražské*,¹⁸⁶⁹ svůj obzor už takto hluboko do minulosti nevztahují. Alespoň ke Kosmovu podání nebylo v těch letech dodáno nic nového. Další

¹⁸⁵⁹ Tamtéž, s. 390.

¹⁸⁶⁰ Viz M. BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepisectví*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 171–182; JAN ZELENKA, *Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a sedmdesátá léta 12. století*, in: Vladislav II., druhý český král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace, Praha 2009, s. 51–57.

¹⁸⁶¹ *Mnich sázavský*, in: FRB II, s. 240–246; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 242–247.

¹⁸⁶² Srov. MARIE BLÁHOVÁ, *Klášterní historiografie ve středověkých Čechách*, in: Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski, Opole 1995, s. 143–155. O charakteru dějepisectví 12. století z poslední doby inspirativně především ANNA KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*, Brno 2010, s. 82–93.

¹⁸⁶³ M. BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepisectví*, s. 173.

¹⁸⁶⁴ *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, s. 203–237.

¹⁸⁶⁵ *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*, in: FRB II, s. 407–460.

¹⁸⁶⁶ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, in: FRB II, s. 461–516.

¹⁸⁶⁷ *Výpisky z Vincencia, Gerlacha a jiných starších letopisců českých*, in: FRB II, s. 271–281.

¹⁸⁶⁸ *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, in: FRB II, s. 282–303; *Letopisy české*, in: FRB II, s. 380–382.

¹⁸⁶⁹ *Letopisy pražské*, in: FRB II, s. 376–380.

vyprávěcí prameny jako *Příběhy krále Václava I.*,¹⁸⁷⁰ *Příběhy Přemysla Otakara II.*,¹⁸⁷¹ *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*,¹⁸⁷² *Žďárská kronika*¹⁸⁷³ či *Zbraslavská kronika*¹⁸⁷⁴ se jednoznačně zabývají současností, výjimečně nedalekou minulostí. Se *Žďárskou kronikou* úzce souvisí (byť nejspíše ne autorsky) *Letopisy Jindřicha Heimburského*.¹⁸⁷⁵ V tomto prameni, vzniklém před rokem 1300, je opět pojednáno i období počátku 11. století. Břetislavovo jméno poprvé padne v souvislosti s rokem 980, kdy kronikář líčí Břetislavovo narození. Otce a matku záhy opomíjí a věnuje se pouze Břetislavovi. V téže pasáži, tedy stále pod hlavičkou roku 980, Jindřich Heimburský vypráví, že Břetislav byl muž velmi statečný a jako vévoda vládl nad zemí moravskou, zatímco jeho otec panoval v Čechách. Pokračuje únosem Jitky na Moravu, aby dále vylíčil Břetislavovo zpusťování Polska, přivezení ostatků sv. Vojtěcha a opanování města Vratislavi a dalších. Poté se vrací zpět do minulosti ke smrti sv. Vojtěcha, kterou datuje do roku 996, a k dobytí Prahy polským knížetem Měškem [sic!] roku 1001. Břetislava se znovu týká až zápis datovaný k roku 1021. Jindřich Heimburský zde znovu opakuje, nyní s datací, údaj o únosu Jitky, a dodává, že s ní Břetislav zplodil syny Spytihněva, Vratislava, Konráda, Jaromíra a Otu. Do roku 1036 pak klade smrt Oldřichovu a nástup Břetislava na pražský stolec. Jedním dechem přitom líčí tažení do Polska, údajně motivované pomstou za oslepení děda Boleslava [sic!]. Následně informuje o tažení císaře Jindřicha a nakonec k roku 1055 o úmrtí knížete Břetislava.¹⁸⁷⁶ Údaje do roku 1125 zjevně vycházejí z Kosmovy kroniky, jsou ovšem o mnoho stručnější.¹⁸⁷⁷

Téma přemyslovského opanování Moravy na prahu 11. století se pak překvapivě vrací až počátkem 14. století v tzv. *Dalimilově kronice*, jež je kladena nejčastěji do let 1310–1314.¹⁸⁷⁸ Text tohoto pramene naznačuje, že toto povědomí nemuselo být vůbec valné. Kronikářův obzor je obecně mnohem menší než Kosmův. O knížeti Břetislavovi mluví až

¹⁸⁷⁰ *Příběhy krále Václava I.*, in: FRB II, s. 303–308.

¹⁸⁷¹ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, s. 308–335.

¹⁸⁷² *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, s. 335–368.

¹⁸⁷³ *Cronica domus Sarensis*, Brno 1964, s. 158–225.

¹⁸⁷⁴ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, in: FRB IV, s. 3–337.

¹⁸⁷⁵ Dlouho se usuzovalo, že Jindřich Řezbář, autor *Žďárské kroniky*, a Jindřich Heimburský, autor *letopisů*, je tatáž osoba. To však zpochybnil Jaroslav Ludvíkovský a jeho názoru se dnešní bádání drží, byť ne bez výjimky. Původ obou pramenů je však kladen do žďárského cisterciáckého kláštera. Srov. JAROSLAV LUDVÍKOVSKÝ, *O mnichu Jindřichu Řezbáři a jeho žďárské kronice*, in: *Cronica domus Sarensis*, Brno 1964, s. 7–16; JANA NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 85–88. Starší názor o jednotném autorství obou pramenů hájil JINDŘICH ŠILHAN, *Jindřich Heimburský*, *Vlastivědný věstník moravský*, 20, 1968, s. 26–62.

¹⁸⁷⁶ *Letopisové Jindřicha Heimburského*, in: FRB III, s. 308–309.

¹⁸⁷⁷ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura*, s. 87.

¹⁸⁷⁸ LUBOMÍR MACHALA – EDUARD KUBŮ (eds.), *Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti)*, Olomouc 1994, s. 30.

při vděčné příležitosti únosu Jitky a následné svatby, událost navíc chybně datuje až do doby po smrti Břetislava otce Oldřicha. O Moravě ani o bojích s Poláky zde není v souvislosti s Břetislavem ani zmínky.¹⁸⁷⁹ Byť je takové srovnání ošemetné už s ohledem na rozdílnost autorského záměru či vzdělání a dostupnost předloh, kronika tzv. Dalimila stejně jako *Letopisy Jindřicha Heimburského* vedou k jisté opatrnosti ohledně toho, co mohli v Břevnově nebo Rajhradě na sklonku 13. století o dějinách Moravy v první polovině 11. století vědět. Ostatní prameny doby lucemburské záměrně ponechávám stranou, neboť další výrazná historiografická činnost se pojí až s dobou vlády Karla IV., což je již výrazně vzdáleno časům, kdy vznikala obě klíčová rajhradská falza, a obtížně by se dokazovalo, jaká informace toho kterého mladšího pramene, mohla být známa také břevnovským mnichům. Letný náhled navíc ukazuje, že autoři této doby jsou ve svých údajích závislí především na Kosmovi, což platí především pro kroniku Jana Marignoly,¹⁸⁸⁰ leč stejně tak pro kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína.¹⁸⁸¹ O kronice Přibíka Pulkavy se přitom soudí, že ve své první recenzi čerpala z dnes už blíže neurčitelných zdrojů břevnovské provenience.¹⁸⁸² Přesto platí, že kronikář Pulkava vztah knížete Břetislava, jemuž věnuje velkou pozornost, k Moravě líčí v souladu s tím, co znal již Kosmas, rozsáhleji líčí jen únos Jitky ze sweinfurtského kláštera.¹⁸⁸³ Stručné anály, pro něž je označení kronika až příliš vzletné, sepsané představeným benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem, jsou pak jako pramen naprosto zanedbatelné.¹⁸⁸⁴ Díla striktně dějepiseckého rázu přitom ve středověku nebyla jedinou možností, jak uchovat svědectví o minulých událostech. Zprávy historického rázu lze nalézt i v jiných projevech písemné kultury, především v textech, odrážejících kulturní či společenskou paměť, tedy fenomén označovaný Ottou Gerhardem Oexle jako *memoria*.¹⁸⁸⁵ Jak správně poukazuje např. Marie Bláhová, historické zprávy ve smyslu svědectví o činech a událostech tak mohou být zachyceny i v písemnostech, jejichž hlavní funkcí nebylo podat historické svědectví, ale primárně uchovat informace o právních a hospodářských jevech. V tomto ohledu zmiňuje např. i listinná falza, která nezřídka zachycují širší historiografické souvislosti a podrobnosti o fundaci té které instituce. Tyto písemnosti tak podle Bláhové konstatovaly historický fakt a uchovaly ho pro budoucí generace, vedle toho pak zavazovaly

¹⁸⁷⁹ *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*, in: FRB III, s. 86–94.

¹⁸⁸⁰ *Kronika Jana z Marignoly*, in: FRB III, s. 535–541.

¹⁸⁸¹ *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 3–77.

¹⁸⁸² Srov. M. BLÁHOVÁ, *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, s. 154–156.

¹⁸⁸³ *Kronika Pulkavova*, s. 37–46.

¹⁸⁸⁴ *Neplacha, opata opatovského, kronika římská a česká*, in: FRB III, s. 451–468.

¹⁸⁸⁵ Pojem *memoria* představuje OTTO GERHARD OEXLE, *Memoria in der Gesellschaft und in der Kultur des Mittelalters*, in: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*, Leipzig 1994, s. 297–301.

zakladatele, donátory i samotnou církevní instituci k péči o majetek, darovaný takto kdysi svatému patronovi. Marie Bláhová výslovně uvádí příklady břevnovského, ostrovského, třebíčského a opatovického benediktinského kláštera či staroboleslavské, litoměřické a vyšehradské kapituly.¹⁸⁸⁶

Jisté svědectví mohou skýtat také prameny diplomatické. Ani v tomto případě ovšem nelze čekat nemožné – už s ohledem na četnost takových písemných pořízení, jak už bylo konstatováno výše. Se jménem knížete Břetislava se pojí řada listin, většina z nich však pochází z jiné doby, než do které se hlásí. První je datována do období po roce 1037. Kníže tehdy stvrdil sázavskému klášteru darování svého otce Oldřicha a obohatil je o ves Skramníky.¹⁸⁸⁷ Další listina, kladená do širokého rozmezí let 1037–1055, svědčí o Břetislavově donaci ve prospěch kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle.¹⁸⁸⁸ Kníže Břetislav je jmenován také v údajné listině Eppa, hradského správce bílinského, hlásící se do roku 1043. Ve skutečnosti je ovšem tato listina falzem ze 13. století. Rytíř Eppo zde dosvědčuje, že břevnovskému opatovi Meginhardovi daroval ves Sebranice, což kníže Břetislav potvrdil.¹⁸⁸⁹ Poté následují obě rajhradská falza, tedy listiny, hlásící se do roku 1045 a 1048. První informuje o fundaci nového břevnovského kostela sv. Vojtěcha a s tím spojeným obdarováním Břevnova, mj. právě cellou sv. apoštolů Petra a Pavla na pustém hradišti Rajhrad. Druhá listina hovoří o výstavbě kostela v Rajhradě, zasvěceného taktéž sv. Petru a Pavlu, přičemž za stavitele se prohlašuje sám kníže.¹⁸⁹⁰ Další Břetislavova (opět podvržená) listina se hlásí také do roku 1045 a svědčí o Břetislavově donaci ostrovského kláštera.¹⁸⁹¹ O zvyklosti obdarovávat české církevní instituce majetkem na Moravě pak svědčí vedle falz rajhradských i falzum zakládací listiny staroboleslavské kapituly, jež se hlásí do roku 1046. Sepsána tato listina však byla nejspíše ve 12. století.¹⁸⁹² Právě staroboleslavská listina je pro nás podstatná, neboť odpovídá rajhradským falzům časově, podává svědectví o angažmá českých duchovenských institucí na Moravě, a především, badatelé jí už tradičně dopřávají sluchu alespoň, co se týče jádra sdělení.¹⁸⁹³ Falzem zakládací listiny staroboleslavské kapituly také končí výčet diplomatických pramenů,

¹⁸⁸⁶ Viz MARIE BLÁHOVÁ, *Historická paměť v pramenech raně přemyslovských Čech*, in: Dějiny ve věku nejistot, Praha 2003, s. 58–60.

¹⁸⁸⁷ CDB I, č. 48, s. 50–51.

¹⁸⁸⁸ CDB I, č. 52, s. 52–53.

¹⁸⁸⁹ CDB I, č. 378, s. 351–352.

¹⁸⁹⁰ CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

¹⁸⁹¹ CDB I, č. 380, s. 354–356.

¹⁸⁹² CDB I, č. 382, s. 358–362. Srov. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 100.

¹⁸⁹³ V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 73–79; TADEUSZ LALIK, *Włość kanoników starobolesławskich w pierwszej połowie XI wieku. Ze studiów nad organizacją domeny książęcej*, *Kwartalnik historii kultury materialnej* 19, 1971, s. 399–429.

v nichž se objevuje jméno knížete Břetislava. Jak vidno, dobová svědectví o vládě knížete Břetislava na Moravě jsou veskrze tristní. Kronikář Kosmas coby nejbližší informátor má znalosti pouze povšechné. Prameny písemné rozhodně neodkládají rozsáhlou Břetislavovu zakladatelskou iniciativu během jeho správcovství Moravy, o níž se mluví v části odborné literatury; svědectví archeologie zase není s to chronologicky odlišit etapu do roku 1034 a od roku 1035 do roku 1055. Prameny z přelomu 13. a 14. století, tedy *Letopisy Jindřicha Heimburského* a kronika tzv. Dalimila pak ukazují, že tehdejší povědomí o dějinách Moravy v prvních desetiletích 11. století bylo nejspíše ještě mizivější. Ani mezi prameny diplomatickými mnoho svědectví o Břetislavově politice ve vztahu k Moravě nenajdeme. Vedle falza zakládací listiny staroboleslavské kapituly jsou jimi právě obě břevnovská falza, týkající se Rajhradu. Mezi oběma listinami odlišné provenience je přitom vidět rámcová shoda jak chronologická, tak věcná. Domnívám se proto, že je v případě počátků rajhradského kláštera vhodné nahlížet na ona pseudobřetislavovská falza jako na nositele historické paměti břevnovského konventu o vlastních dějinách.¹⁸⁹⁴ Vždyť i mezi historiky, věnujícími se středověkému dějepisectví, v podstatě panuje shoda na tom, že je vysoce pravděpodobné, že v Břevnově byly snad již od nejstarších dob vedeny byť stručné analistické a nekrologické zápisky, které patřily k nejstarší historiografické produkci v českém knížectví.¹⁸⁹⁵ To ostatně souzní i s názorem Martina Wihody, který naposledy hodnotí rajhradské listiny jako vcelku spolehlivou stopu.¹⁸⁹⁶

Dalo by se sice namítnout, že pochází-li falzum staroboleslavské listiny z 12. století, mohli se právě jím inspirovat na sklonku 13. století v Břevnově. To však naráží na několik problémů. Jednak bychom museli doložit kontakty mezi mnichy z Břevnova a kanovníky ze Staré Boleslavi, které by umožnily inspiraci boleslavským privilegiem. Ještě závažnější je však argument jiný. Již Václav Hrubý doložil, že staroboleslavská listina byla ve své prapůvodní podobě sepsána nejspíše za vlády Vratislava I., dle jeho soudu v letech 1061–1067. Přitom ještě roku 1298 bylo ve sporu s olomouckým biskupem Dětrichem o desátky na jižní Moravě touto listinou argumentováno (pravdou ovšem je, že i listinu z roku 1298 známe jen z opisu). K úpravě na listinu knížete Břetislava (jehož má Hrubý, stejně jako Lalik, na základě Kosmova svědectví za zakladatele kapituly) došlo podle Hrubého (soudě

¹⁸⁹⁴ Další argumentaci v tomto směru nabízí J. ŠRÁMEK, „*Aby události neunikly paměti*“, s. 13–37; TÝŽ, *Na okraj počátků Břetislavovy fundace*, s. 45–73.

¹⁸⁹⁵ M. BLÁHOVÁ, *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, s. 153; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 2001, s. 107. Srov. v širším záběru JIŘÍ PRAŽÁK, *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách*, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 29–40.

¹⁸⁹⁶ M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 124.

podle germanismů v textu a imunitním ustanovení) až po tomto roce.¹⁸⁹⁷ Přitom tehdy už Břevnov svůj druhý spor o Rajhrad vedl. Pokud bychom tedy chtěli uvažovat o vzájemné inspiraci rajhradských falz a staroboleslavského falza, bylo by možné tvrdit, že inspirací se stala právě úspěšná akce břevnovská. Což je samozřejmě myšlenka nadnesená či minimálně neverifikovatelná. Můžeme také usuzovat, že vročení prvního pseudobřetislavovského falza do roku 1045 nebylo náhodné, tím méně, že bylo ovlivněno listinou staroboleslavskou. V textu první listiny totiž zaznívá souvislost s poustevníkem Vintířem (někdejším mnichem kláštera v Niederaltaichu, odkud pocházel i základ konventu, který za vlády Břetislava I. přišel do Břevnova), jenž zemřel 9. října 1045 a pohřben byl v Břevnově.¹⁸⁹⁸ Nemůžeme sice ověřit, zda Vintíř skutečně pokřtil malého Břetislava, věrohodně je ovšem doložen jeho vztah k Přemyslovcům, když orodoval roku 1034 za Oldřichovo propuštění ze zajetí.¹⁸⁹⁹ Vintířova smrt roku 1045 je doložena podobně věrohodně jak domácími, tak především zahraničními prameny.¹⁹⁰⁰ Lze důvodně předpokládat, že oporou, ne-li zdrojem břevnovské paměti ve 13. století tu byla především Kosmova erudice. Vintířovská úcta se v Břevnově utěšeně rozvíjela, o což nepochybně dbal již opat Meginhard, který tělo někdejšího spolubratra z Niederaltaichu nechal pohřbít v novém břevnovském kostele sv. Vojtěcha. Ve 13. století se tamní mniši dokonce pokusili dosáhnout Vintířovy kanonizace, a to dvakrát: v letech 1251–1252 a v roce 1261.¹⁹⁰¹ Ačkoliv se břevnovským mnichům jejich úsilí nepodařilo korunovat úspěchem, vintířovská úcta ve zdech staroslavné fundace nezanikla a památkou na ni zůstala kanonizační legenda *Vita Guntheri*.¹⁹⁰² Vintířovský kult tedy v Břevnově zjevně kulminoval ještě před zhotovením pseudobřetislavských falz, neboť je doloženo, že v první fázi sporu o Rajhrad s biskupem Brunem se mohl břevnovský opat odvolat toliko na ústní svědectví. Obě falza byla předložena až ve druhé fázi v devadesátých letech 13. století, kdy Břevnov musel čelit opakovaným nárokům olomouckého biskupství ze strany biskupa Dětficha z Hradce.¹⁹⁰³

Snaha o kanonizaci Vintíře je podle mého soudu dalším dokladem kolektivní paměti břevnovského konventu o událostech před polovinou 11. století. V tomto případě navíc

¹⁸⁹⁷ V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 78–79.

¹⁸⁹⁸ Životní osudy poustevníka Vintíře shrnuje PETR KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 195–204.

¹⁸⁹⁹ *Annales Altahenses maiores*, in: MGH 4, Hannover 1891, s. 19.

¹⁹⁰⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 100; *Mnich sázavský*, s. 250; *Annales Altahenses maiores*, s. 40; *Herimanni Augiensis Chronicon*, in: MHG 5, Hannover 1844, s. 125; *Bernoldi Chronicon*, in: MGH 5, s. 425.

¹⁹⁰¹ CDB V/3, č. 1203, s. 162.

¹⁹⁰² Viz *Život Vintíře poustevníka*, in: FRB I, s. 337–346. Srov. P. KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 210–218.

¹⁹⁰³ Naposledy faktografii shrnuje LIBOR JAN, *Počátky benediktinů na Moravě*, s. 19–27.

nelze mnichy podezírat ze ziskuchtivosti, jak je to možné při zvažování motivace k výrobě rajhradských falz, neboť prosazením svatořečení nepřiliš známého kultu by klášter na prestiži tolik nezískal. Sv. Vintíř byl nepochybně jiná kategorie než svatý zakladatel kláštera, biskup Vojtěch, k němuž se Břevnov usilovně hlásil od poloviny 11. století. Myslím, že není třeba pochybovat o tom, že v případě Vintířovy kanonizace pnutí souznělo s niternou úctou a odtud vycházející potřebou břevnovského konventu. Obsah *Vita Guntheri* se pak logicky odrazil i v historiografické podstatě rajhradských falz.¹⁹⁰⁴ Celé kanonizační úsilí, předcházející sepsání obou problematických listin, je proto argumentem k odmítnutím myšlenky, že by spojení nejranějších dějin Břevnova a Rajhradu skrze osobnost Vintíře a knížete Břetislava bylo motivováno jen snahou promítnout břevnovské majtkové nároky co nejdále do minulosti. O zvyku obdarovávat české duchovenské instituce majetky na Moravě – a nejspíše tak posilovat pouto mezi oběma zeměmi – navíc vedle staroboleslavské listiny a rajhradských falz svědčí i další pramen, jen o něco málo mladší. Je jím tzv. zakládací listina kláštera sv. Vavřince v Opatovicích nad Labem, hlásící se do roku 1073, leč také kvalifikovaná jako falzum z 12. věku.¹⁹⁰⁵ Ovšem stejně jako v případě listiny staroboleslavské i v listinu opatovickou vkládají historici alespoň elementární důvěru.¹⁹⁰⁶ Kořeny tohoto ústavu podle tradice zrcadlí se v písemnosti, tkví v celle, jejímž zakladatelem byl velmož Mikulec. Vratislav I. měl následně obdařit opatovickou cellu, v jejímž čele stál jeho kaplan Ondřej, několika statky a stát se tak zakladatelem regulérního kláštera. Falzum opatovické zakládací listiny také přináší další cenný údaj pro hlubší zamyšlení se nad dějinami českého křesťanství a církve, a to svou zmínkou o tom, že kořeny opatovického kláštera tkví v poustevnické celle, o níž slyšíme i ve falzech rajhradských. Tato, byť ojedinělá, svědectví představují významné upozornění na to, jak mohla vypadat nejstarší vývojová fáze českého monastického hnutí, jež ovšem není dostatečně podchycena písemnými, ani archeologickými prameny.¹⁹⁰⁷

Zohlednit je také zapotřebí dobový kontext, v němž o spor o Rajhrad mezi břevnovským opatstvím a olomouckými biskupy došlo, tedy zasadit události z let 1248-1255 do obecnějších souřadnic doby vlády krále Václava I. a především do souvislostí diecézní politiky biskupa Bruna ze Schauenburka. Konec roku 1248, kam spadá vydání

¹⁹⁰⁴ *Život Vintíře poustevníka*, s. 344–346.

¹⁹⁰⁵ CDB I, č. 386, s. 368–371. Emanuela Nohejlová nabídla dataci aktu spíše do roku 1086 než 1073. Viz EMANUELA NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české*, Praha 1925, s. 8–9.

¹⁹⁰⁶ Srov. E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, s. 8–9; V. HRUBÝ, *Tři studie*, s. 131–138; ROSTISLAV NOVÝ, *Opatovická fundační listina z r. 1073. CDB I.386. Nálezová zpráva*, Československý časopis historický 1960, s. 894–895; TÝŽ, *Diplomatické poznámky k donačním listinám*, s. 136–137.

¹⁹⁰⁷ Další příklady snáší D. FOLTÝN, *Celly a proboštví*, s. 277–289.

inkriminované listiny krále Václava I. pro biskupa Bruna, byl v českém království velmi dramatický. Kulminovala totiž událost, která vstoupila do českých dějin jako tzv. povstání markraběte Přemysla. Třebaže této významné kapitole českých dějin 13. století byla věnována nemalá pozornost, dlouho nebylo jasno ani v tak základní věci, jakou je datace Přemyslova povstání. Josef Pekař datoval jeho počátek na konec roku 1247 či na začátek roku 1248, Josef Šusta a s ním i Václav Novotný se pak přiklonili spíše k roku 1247. Konsensus nakonec ustálil na vročení povstání do let 1248 až 1249. Finální rozbuškou domácí války byla nejspíše Přemyslova proklamace králem z konce července 1248. Různé názory byly vysloveny na téma motivace k povstání i míře účasti královice Přemysla na něm. Obecně se badatelé shodují alespoň na faktoru osobní psychické krize krále Václava I. a dočasného ochabnutí jeho vladařské pozornosti (3. ledna 1247 totiž zemřel Václavův nejstarší syn a předpokládaný nástupce na trůně Vladislav), čemuž se snažili přední velmoži čelit, až události nakonec vyústily v otevřenou rebelii. Střet byl uzavřen dvěma mírovými smlouvami: na přelomu let 1248/1249 a následně v červnu 1249. V létě roku 1249 tak domácí válka skončila definitivně.¹⁹⁰⁸ Významnou osobností v táboře Václava I. byl mezi jinými také olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka. Ten králi Václavovi nabídl nejen svou autoritu jednoho z hlavních duchovních hodnostářů země nebo osobní vlastnosti jako např. konexe či diplomatický um, známý z pozdější doby (Ivan Hlaváček konstatoval, že 100 známých listin biskupa Bruna jednoznačně ukazuje, že olomoucký biskup náležel ke špičkovým politikům své doby minimálně ve středoevropském měřítku),¹⁹⁰⁹ ale i jistou podporu ekonomickou a vojenskou (ač budování vazeb na základě lenních vztahů lze datovat až do let 1249-1251, přičemž po roce 1270 tento trend sílí).¹⁹¹⁰

¹⁹⁰⁸ Základní linii tzv. Přemyslova odboje, odvíjející se z líčení tzv. *Příběhů krále Václava I.*, in: FRB II, s. 304-308, nastínil již FRANTIŠEK PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1926, s. 149-151; dále JOSEF PEKAŘ, *O povstání královice Přemysla proti králi Václavovi I.*, Praha 1941; JOSEF ŠUSTA, *Kritické příspěvky k počátkům Přemysla II. Otakara*, Český časopis historický 21, 1915, s. 12-39; V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 784-818; JINDŘICH ŠILHAN, *Cisterciácké datování a vzpoura markraběte Přemysla mladšího*, Vlastivědný věstník moravský 23, 1971, s. 322-334; JOSEF ŽEMLIČKA, *Odboj královice Přemysla v letech 1248-1249 a jeho sociální zázemí*, Československý časopis historický 33, 1985, s. 564-586; TÝŽ, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 166-185; VRATISLAV VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české. Díl II. 1197-1250*, Praha – Litomyšl 2000, s. 371-387; LIBOR JAN, *Domácí šlechtická opozice a přemyslovští králové 13. věku*, in: Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku, Brno 2008, s. 85-94; MARTIN WIHODA, *Přemyslova moravská léta. Mezi královskou korunou a babenberským dědictvím*, in: Pocta králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II., Brno 2010, s. 50-51; R. ANTONÍN, *České země za posledních Přemyslovců I*, s. 383-389; TOMÁŠ SOMER, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, České Budějovice 2012, s. 27-45.

¹⁹⁰⁹ IVAN HLAVÁČEK, *Poznámky k itinerářům a mobilitě pražských a olomouckých biskupů konce 13. století*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 212; srov. JOSEF ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 308.

¹⁹¹⁰ LIBUŠE HRABOVÁ, *Ekonomika feudální držby olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964, s. 100-108; J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, s. 171, 590; TÝŽ, *Přemysl Otakar II.*, s.

Nejspíše lze souhlasit s míněním Václava Novotného, jenž dal rajhradskou listinu krále Václava I. (resp. celý soubor listin, který panovník ve prospěch olomouckého biskupa a jeho nástupců dne 11. prosince 1248 vystavil) do přímé souvislosti právě s odbojem markraběte Přemysla a odměňováním Václavových věrných, mezi něž patřil i biskup Bruno.¹⁹¹¹ Z Brunovy listiny z roku 1255 víme, že k Rajhradu náležel patronát nad pěti farními kostely (v Rajhradě, Sebranicích, Domašově, Ostrovačicích a Štibořicích),¹⁹¹² což představovalo nezanedbatelný finanční přínos. Biskupské statky se totiž v té době nenacházely v optimálním stavu.¹⁹¹³ V říjnu 1245 tedy získal dosavadní magdeburský probošt Bruno ze Schauenburka od papeže právo honosit se biskupskými insigniemi¹⁹¹⁴ a český král Václav byl římskou kurií vyzván k podpoře nové hlavy olomoucké diecéze.¹⁹¹⁵ Papežské rozhodnutí bylo oznámeno také olomoucké kapitule.¹⁹¹⁶ Václav I. se však postavil proti (i za cenu interdiktů, který byl formálně v platnosti patrně až do jara roku 1247) a tak Bruno ze Schauenburka vstoupil poprvé na území Moravy až v prosinci roku 1246, ve druhé polovině roku 1247 byl konečně vysvěcen.¹⁹¹⁷ Nejpozději v létě roku 1248 pak eskaloval konflikt mezi stoupenci krále Václava a nespokojenci s poměry v zemi, kteří se zaštitili jménem kralevice Přemysla. Koncem roku 1248 vstoupilo do království vojsko německých žoldněřů, najatých Václavem I., v listopadu roku 1248 porazili při Václavovi stojící Havel z Lemberka a Boreš II. z Rýzmburka Přemysla Otakara v bitvě u Mostu¹⁹¹⁸ a 11. prosince 1248 je král Václav doložen i s vojskem v Brně.¹⁹¹⁹ Zde Václav I. na konci roku 1248 stanovil, že církevní desátek má být v olomoucké diecézi vybírán v souladu s kanonickými normami a nikdo se těmto povinností nemá vyhýbat. V ten samý den také (starší) český král olomouckému biskupu Brunovi postoupil patronát nad Rajhradem a také

219; VILÉM KNOLL, *Jus vassallorum vel ministerialium ecclesiae Magdeburgensis. Poznámka k otázce původu olomouckého lenního práva*, Právněhistorické studie 37, 2005, s. 17-28.

¹⁹¹¹ Viz V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 805.

¹⁹¹² CDB V/1, č. 55, s. 109-119; CDM III, č. 220, s. 195-197.

¹⁹¹³ Srov. V. MEDEK, *Osudy moravské církve I*, s. 86-88; LIBUŠE HRABOVÁ, *Biskup Bruno ze Schauenburku a hospodářské proměny na Moravě ve XIII. století*, in: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*, Olomouc – Brno 2006, s. 147-152; podrobněji TOMÁŠ SOMER – EVA SVOBODOVÁ, *Konrád z Friedberka. Biskup, na kterého se mělo zapomenout*, *Časopis Matice moravské* 132, 2013, s. 3-24, s. 14-15.

¹⁹¹⁴ CDB IV/1, č. 78, s. 166-167; srov. T. SOMER – E. SVOBODOVÁ, *Konrád z Friedberka*, s. 15.

¹⁹¹⁵ CDB IV/1, č. 73, s. 162-163.

¹⁹¹⁶ CDB IV/1, č. 72, s. 161-162.

¹⁹¹⁷ ZDENĚK FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, *Sborník historický* 3, 1955, s. 67; KARLHEINZ TILLACK, *Studien über Bruno v. Schauenburg und die Politik Ottokars II. v. Böhmen*, *Münster* 1959, s. 13-14; V. MEDEK, *Osudy moravské církve I*, s. 89; LIBOR JAN, *Věrně po boku svého krále. Bruno ze Schaumburku*, in: *Osobnosti moravských dějin 1*, Brno 2006, s. 63-64; T. SOMER – E. SVOBODOVÁ, *Konrád z Friedberka*, s. 15-16.

¹⁹¹⁸ TOMÁŠ VELÍMSKÝ, *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 65.

¹⁹¹⁹ CDB IV/1, č. 157, s.

mýto ve Vyškově a převedení práva trhu ze zeměpanského Měřína na biskupské Zatčany.¹⁹²⁰

V literatuře není sporu o tom, že episkopát Bruna ze Schauenburka znamenal výrazný přelom v dosavadním vývoji diecéze, a to především po stránce hospodářské a správní.¹⁹²¹ Jak konstatoval Josef Žemlička, Bruno ze Schauenburka, počínaje svým příchodem na Moravu, vyvinul nevšední úsilí, vedoucí k tomu, aby zpevnil a rozšířil biskupskou doménu a vtisk jí pevnou páteř.¹⁹²² Také Libuše Hrabová označila Brunovu organizátorskou činnost za grandiozní.¹⁹²³ V době Brunova příchodu do čela olomoucké diecéze byl nemalý majetek biskupství i celá správa diecéze v neblahém stavu v důsledku 5 let sporů o obsazení stolce.¹⁹²⁴ Pokud můžeme věřit pozdějším pramenům, které patrně strani biskupu Brunovi a biskupa Konráda záměrně dehonestují,¹⁹²⁵ část statků zabral Konrád z Friedberka a odmítal je vydat i po svém sesazení papežem, naproti tomu i sama olomoucká kapitula (dokonce s kuriálním souhlasem) zastavovala některé statky, aby byla s to financovat své vyslance v Římě. Bruno ze Schaeunburka nakonec vyplatil Konrádovi z Friendberka vysoké odstupné za rezignaci na držbu biskupského zboží. Odtud také podle názoru Libuše Hrabové plyne Brunovo úsilí o zvýšení příjmů olomouckého biskupství.¹⁹²⁶ Doba Brunova nástupu na olomoucký biskupský stolec se tedy na Moravě prolíná s dobou velkých hospodářských i sociálních změn. Nová situace si v důsledku zahušťování městské i venkovské sítě žádala také důslednější organizaci církevní správy, neboť arcijáhenství

¹⁹²⁰ CDB IV/1, č. 149, s. 247-249; č. 150, s. 249-251; č. 151, s. 251-252; č. 152, s. 252-253.

¹⁹²¹ Viz MAX EISLER, *Geschichte Brunos von Schauenburg*, Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 9, 1905, s. 335-384; Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 10, 1906, s. 339-393; Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 11, 1908, s. 344-380; WILHELM WEIZSÄCKER, *Olmützer Lehenwesen unter Bischof Bruno*, Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 20, 1916, s. 32-56; LIBUŠE HRABOVÁ, *Ekonomika feudální držby olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964; TÁŽ, *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské proměny na Moravě ve XIII. století*, in: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*, Olomouc – Brno 2006, s. 145-152; JOSEF MATZKE, *Das Bistum Olmütz im Hochmittelalter von Heinrich Zdík bis Bruno von Schaumburg 1126-1281*, Königstein – Taunus 1969, s. 48-79; MILOSLAV SOVADINA, *Lenni listiny biskupa Bruna*, Sborník archivních prací 24, 1974, s. 426-460; HEINZ STOOB, *Bruno von Olmütz, das mährische Städtetz und die europäische Politik von 1245 bis 1281*, in: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, Köln – Wien 1977, s. 90-129; JAN BISTRICKÝ, *Bruno von Schauenburg*, in: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448: Ein biographisches Lexikon*, Berlin 2001, s. 507-509; L. JAN, *Věrně po boku svého krále*, s. 65-74; STANISLAV BARTA, *Bruno ze Schauenburku, biskup a diplomat*, in: *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów*, Poznań 2007, s. 195-196; TÝŽ, *Bruno von Schaumburg: Olmützer Bischof, Kolonisateur und Staatsman*, in: Michael Brauer – Pavlína Rychterová – Martin Wihoda (eds.), *Die mitteralterliche Kolonisation. Vergleichende Untersuchungen*, Praha 2009, s. 101-109.

¹⁹²² J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 219; V. MEDEK, *Osudy moravské církve I*, s. 90, 104-105.

¹⁹²³ L. HRABOVÁ, *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské proměny na Moravě*, s. 147.

¹⁹²⁴ L. HRABOVÁ, *Ekonomika feudální držby olomouckého biskupství*, s. 36-37.

¹⁹²⁵ Viz T. SOMER – E. SVOBODOVÁ, *Konrád z Friedberka*, s. 19-22. Na druhou stranu závažnost situace ilustruje fakt, že se k hospodářskému stavu diecéze na počátku svého episkopátu biskup Bruno vrátil ještě roku 1267 ve svém testamentu, viz CDB V/2, č. 526, s. 75-77.

¹⁹²⁶ L. HRABOVÁ, *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské proměny na Moravě*, s. 148.

založená před cca sto lety biskupem Jindřichem Zdíkem již potřebám doby nevyhovovala. Za Brunova episkopátu tak dochází v olomoucké diecézi ke zřizování děkanátů cestou sdružování několika farností.¹⁹²⁷ Roku 1255 je doložena první synoda moravského kléru za předsednictví biskupa Bruna, zaveden byl také úřad biskupského soudce – oficiála, prvně pramenně doložený v letech 1258 až 1259.¹⁹²⁸

Počínaje 13. stoletím prameny vykazují nárůst počtu inkorporací kostelů církevním institucím, obzvláště klášterům. Inkorporace znamenala, že vším jměním i důchody, příslušejícími k danému kostelu, disponoval klášter, jemuž byl farní kostel přivtělen.¹⁹²⁹ Kamil Krofta a shodně s ním i Zdeněk Fiala tento trend vysvětlovali snahou církve čelit sporům se šlechtou o patronátní práva.¹⁹³⁰ Pro farní klérus se v praxi podmínky příliš neměnily (stále se jim dostávalo jen určité částky z celkového výnosu pro jejich obživu), církve tak snáze kontrolovala příjmy, na něž si činila nárok. Důležité je, že brzy se ovšem objevují v důsledku takových inkorporací spory mezi řeholníky a světským klérem i biskupskou kurií o desátky, důchody a dosazování kněží.¹⁹³¹ Čemuž plně odpovídá spor o rajhradský klášter mezi olomouckými biskupy Brunem ze Schauenburka a Dětřichem z Hradce a břevnovským konventem. Roku 1228 tak olomoucký biskup Robert rozhodoval spor mezi louckým opatem a rohateckým farářem Martinem o desátky a farní práva z několika vsí.¹⁹³² Roku 1243 se zase přeli loučtí premonstráti s Vilémem, farářem od kostela sv. Michala ve Znojmě o desátky ze znojenského kostela sv. Mikuláše.¹⁹³³ V říjnu 1248 papež Inocenc IV. nařídil svým legátům rozsoudit spor mezi tišnovskými cisterciáckými a komendou řádu německých rytířů ve Slavkově o desátky.¹⁹³⁴ Sám biskup Bruno řešil podobný spor mezi řádem německých rytířů v Německém Brodě a

¹⁹²⁷ L. JAN, *Věrně po boku svého krále*, s. 65-66; srov. TÝŽ, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000; PETR JOKEŠ, *Farní organizace na středověké západní Moravě*, Brno 2011.

¹⁹²⁸ L. JAN, *Věrně po boku svého krále*, s. 66; PAVEL KRAFL, *Neznámá synodální statuta olomoucké diecéze z roku 1282*, in: *Ad vitam et honorem Jaroslava Mezník. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 102, 104.

¹⁹²⁹ Srov. byť na mladším příkladě WOLFGANG PETKE, *Die inkorporierte Pfarrei und das Benefizialrecht. Hilwartshausen und Sieboldhausen 1315-1540*, *Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 75, 2003, s. 1-34.

¹⁹³⁰ K problematice dodnes nenahraditelně PETER LANDAU, *Jus patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*, Köln – Wien 1975; srov. stran souvislostí ULRICH STUTZ, *Die Eigenkirche als Element des mittelalterlich-germanischen Kirchenrechts*, Darmstadt 1964; TÝŽ, *Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens. Von seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III.*, Aalen 1995; ULRICH STUTZ – HANS ERICH FEINE, *Forschungen zu Recht und Geschichte der Eigenkirche. Gesammelte Abhandlungen*, Aalen 1989.

¹⁹³¹ Z. FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách*, s. 73-74; srov. KAMIL KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, *Český časopis historický* 10, 1904, s. 379.

¹⁹³² CDB II, č. 313, s. 309-310.

¹⁹³³ CDB IV/1, č. 38, s. 119-120.

¹⁹³⁴ CDB IV/1, č. 144, s. 241-242.

benediktinským klášteřem ve Vilémově.¹⁹³⁵ Důvod těchto sporů je prostý: otázka výnosů, důchodů a požitků spjatých s výkonem farních, resp. patronátních práv.¹⁹³⁶

Patronátní práva přišla na přetřes už během sporu pražského biskupa Ondřeje s králem Přemyslem Otakarem I. Výsledkem byl známý „konkordát“ mezi církví a panovníkem. Privilegium krále Přemysla Otakara I. z března 1222 potvrdilo rozdělení soudní pravomoci: panovníkovi příslušelo soudit spory světské, týkající se duchovenstva, diecéznímu biskupovi pak připadla pravomoc rozsuzovat záležitosti rázu duchovního a trestního.¹⁹³⁷ Ve výsledku bylo v zásadě uznáno, že kněze má ke kostelům dosazovat biskup. Tento princip se nejnázve ujal právě na statcích komorních, naopak u kostelů na pozemcích šlechty byla otázka patronátu nadále věcí výrazně spornou. V roce 1273 z popudu papežské výzvy sestavil biskup Bruno obsáhlou zprávu o stavu spravované diecéze. Tento dokument dokládá biskupovu hlubokou nespokojenost s držbou patronátu laiky, kteří pak s kostely zacházejí jako se svým majetkem.¹⁹³⁸ Ještě pražský biskup Jan IV. z Dražic se na počátku 14. století potýkal se stejným problémem, na který si stěžoval olomoucký biskup Bruno.¹⁹³⁹ Kostely, které se před 13. stoletím staly součástí klášterní držby, byly podle Kamila Krofta jejich úplným majetkem a kláštery se vůči nim chovaly stejně jako světská vrchnost. Dokonce v době, kdy se již laická vrchnost musela vzdát části práv vůči biskupské kurii, klášterní držby se tento trend nedotkl. To se pak stávalo předmětem sporů.¹⁹⁴⁰ Jak konstatoval na základě své obsáhlé analýzy Kamil Krofta, v písemnostech 12. století se slova *patronus* nebo *ius patronatus* neobjevují (typické vnímání kostelů jako majetku vrchnosti podle něho ukazuje známá závěť kněze Zbyhňeva z roku 1132).¹⁹⁴¹ Postoupení patronátního práva ke kostelu se poprvé objevuje v listině Přemysla Otakara I. z roku 1207 a biskupa Daniela z roku 1209, v nichž stvrzují založení a nadání kláštera v Oseku.¹⁹⁴² Z formulace Přemyslovy se line přesvědčení, že o patronátním právu rozhoduje zakladatel se svolením biskupovým. Tento případ svědčí o tom, že osecký opat ke kostelu ve Slavkově směl kněze dosazovat, podle soudu Kamila Krofta zde byla jištěna práva biskupa toliko ve vztahu k platům, jejichž odvodem byl správce slavkovského

¹⁹³⁵ CDB V/1, č. 90, s. 164-165; srov. T. SOMER, *Smil z Lichtenburka*, s. 166-173.

¹⁹³⁶ Srov. J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II.*, s. 319.

¹⁹³⁷ CDB II, č. 227, s. 210-213.

¹⁹³⁸ CDB V/2, č. 719, s. 369-375; srov. V. MEDEK, *Osudy moravské církve 1*, s. 94; L. JAN, *Věrně po boku svého krále*, s. 73-74.

¹⁹³⁹ Z. FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách*, s. 72-73.

¹⁹⁴⁰ K. KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých*, s. 380-381.

¹⁹⁴¹ Tamtéž, s. 266. Srov. CDB I, č. 124, s. 129-131.

¹⁹⁴² CDB II, č. 360, s. 384-386.

kostela vůči církevním nadřízeným povinován.¹⁹⁴³ Krofta také upozornil na výraznou iniciativu olomouckého biskupa Roberta, kterého jinak nepokládal za horlivého stoupence církevně-reformního hnutí.¹⁹⁴⁴ Ten roku 1220 stvrdil premonstrátské kanonii v Louce patronátní právo hned k několika kostelům.¹⁹⁴⁵ Roku 1226 pak král Přemysl Otakar I. směnil s louckým konventem patronátní právo ke kostelu v Prosiměřicích desátky z vinic u Znojma za část vsí v majetku kanonie za účelem založení města Znojma.¹⁹⁴⁶ V roce 1233 daroval markrabě Přemysl loucké kanonii patronátní právo ke kostela v Příměřicích¹⁹⁴⁷ a rok na to ke kostelu v Tasovicích.¹⁹⁴⁸ Obě donace potvrdili roku 1238 a 1239 jak biskup Robert, tak král Václav I.¹⁹⁴⁹ V roce 1234 moravský markrabě Přemysl daroval oslavanskému cisterciáckému klášteru patronátní právo ke kostelu v Nové Cerekvi,¹⁹⁵⁰ v témže roce dále Budiš z Náměště dosvědčil, že Heřman z Rudíkova dal Oslavanům patronátní právo ke kostela v Rudíkově.¹⁹⁵¹ To klášteru potvrdil o dva roky později i markrabě Přemysl a král Václav I.¹⁹⁵² a následně také olomoucký biskup Robert.¹⁹⁵³ V roce 1239 biskup Robert potvrdil oslavanskému konventu patronátní právo k farnímu kostelu v Miroslavi.¹⁹⁵⁴ Obdobných listin, jimiž olomoucký biskup Robert postupuje klášterům patronátní právo ke kostelům, je dochována celá řada. Roku 1220 postoupil Robert velehradským cisterciákům desátky z řady klášterních vsí,¹⁹⁵⁵ farní právo k několika kostelům témuž klášteru přiznal tentýž biskup roku 1222.¹⁹⁵⁶ V dubnu 1243 potvrdil louckou držbu patronátu k prostiměřickému kostelu biskup Konrád z Friedberka.¹⁹⁵⁷ S ohledem na pozdější události je třeba upozornit na listinu krále Václava I. z října 1250, v níž panovník potvrdil, že se někdejší biskup Robert vzdal desátků z velehradského kláštera a zakázal cisterciákům desátky komukoliv postupovat.¹⁹⁵⁸

¹⁹⁴³ K. KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých*, s. 268.

¹⁹⁴⁴ Tamtéž, s. 269. Toto hodnocení biskupa Roberta je však mylné, jak nově přesvědčivě ukázala EVA SVOBODOVÁ, *Postoj olomouckého biskupa Roberta k emancipačním snahám církve 13. století*, *Vlastivědný věstník moravský* 65, 2013, s. 245-251, čímž antikvovala mínění Johana Schlenze, který tento proces přičítal až době biskupa Bruna. Viz JOHANN SSCHLENZ, *Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zur seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*, Prag 1928, s. 44-48.

¹⁹⁴⁵ CDB II, č. 205, s. 190; č. 206, s. 191; č. 207, s. 191-192.

¹⁹⁴⁶ CDB II, č. 288, s. 287-289.

¹⁹⁴⁷ CDB III, č. 38, s. 36-37.

¹⁹⁴⁸ CDB III, č. 74, s. 80-81.

¹⁹⁴⁹ CDB III, 243, č. 192, s. 243-244; č. 212, s. 276-278.

¹⁹⁵⁰ CDB III, č. 96, s. 111.

¹⁹⁵¹ CDB III, č. 99, s. 114.

¹⁹⁵² CDB III, č. 140, s. 174; CDB III, č. 135, s. 168.

¹⁹⁵³ CDB III, č. 171, s. 211.

¹⁹⁵⁴ CDB III, č. 213, s. 279-280.

¹⁹⁵⁵ CDB II, č. 195, s. 179-181.

¹⁹⁵⁶ CDB II, č. 235, s. 225-226; č. 236, s. 226-227; č. 237, s. 227-228.

¹⁹⁵⁷ CDB IV/1, č. 20, s. 93-94.

¹⁹⁵⁸ CDB IV/1, č. 190, s. 349-350.

Začátkem 13. stoletím se také v českém prostředí začínají objevovat papežská privilegia, vymezující vztah mezi kláštery a biskupskou kurií. Biskupům náleželo právo provádět konsekraci nového opata, udílet kněžské svěcení příslušníkům konventu, světit oltáře, žehnat liturgickému náčiní a oděvům, provádět vizitaci klášterů a trestat prohřešky a v neposlední řadě si také biskupové nárokovali desátek z klášterních statků. Praktický výkon těchto práv ze strany biskupů se často stával zdrojem neshod a třenic. Zvláště horlivě, konstatoval již Kamil Krofta, usilovaly kláštery o to, aby se vyhnuly odvádění desátku do biskupské pokladny.¹⁹⁵⁹ Prvním známým privilegiem tohoto typu jsou výsady, udělené roku 1208 cisterciáckému opatství na Velehradě.¹⁹⁶⁰ Podobné privilegium obdržela od papeže roku 1224 loucká premonstrátská kanonie.¹⁹⁶¹ Přitom již koncem 11. století stanovil papež Urban II. zásadu, že kláštery nesmějí dosazovat ke kostelům ve svém držení duchovní správce bez vědomí a souhlasu diecézního biskupa. Tito kněží, dosazení naopak biskupem, mají být toliko ve věcí temporalii závislí na opatovi kláštera. I tato zásada však nebyla uváděna v život zcela úspěšně, natož v českých poměrech. Podle Kroftovy analýzy se však na Moravě podařilo díky biskupu Brunovi prosadit platnost církevních předpisů o obsazování beneficí dříve než v Čechách.¹⁹⁶² Lze proto uzavřít, že v době působení biskupa Roberta nejenže není v pramenech doložena žádná kontroverze ve vztahu k Rajhradu a jeho vazbám k Břevnovu (přitom za jeho episkopátu vystupoval břevnovský opat Dluhomil jménem Rajhradu se sporu s hradištskou premonstrátskou kanonií),¹⁹⁶³ ale biskup také štědře uděluje a potvrzuje klášterům farní a patronátní práva.¹⁹⁶⁴

Z jednoho jediného dokladu lze těžko co vyvozovat o vztahu biskupa Konráda k inkorporacím kostelů, dlouhý episkopát Bruna ze Schauenburka už ale srovnání umožňuje. Dne 7. prosince 1240 král Václav I. udělil tišnovským cisterciáčkám patronátní práva ke kostelům sv. Petra v Brně, v Moravských Budějovicích a ve Velké Bíteši,¹⁹⁶⁵ což potvrdil roku 1256 i papež Alexandr IV.¹⁹⁶⁶ Biskup Bruno však ke kostelu sv. Petra prezentoval jako faráře a probošta kněze Alberta, čímž započal vleklý spor. Ten se nakonec dostal až před papežskou kurií. V lednu roku 1257 papež Alexandr IV. rozhodl ve

¹⁹⁵⁹ K. KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých*, s. 138-140.

¹⁹⁶⁰ CDB II, č. 76, s. 68-72.

¹⁹⁶¹ CDB II, č. 256, s. 246-247.

¹⁹⁶² K. KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých*, s. 272, 378-379.

¹⁹⁶³ Viz JOSEF ŠRÁMEK, *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k proboštví v horizontu 11.-14. století*, *Vlastivědný věstník moravský* 66, 2014, s. 48.

¹⁹⁶⁴ Srov. v širším kontextu EVA SVOBODOVÁ, *Olomoucký biskup Robert a církevní řády na Moravě*, magisterská diplomová práce, Olomouc 2010.

¹⁹⁶⁵ CDB III/2, č. 259, s. 351-353.

¹⁹⁶⁶ CDB V/1, č. 88, s. 162-163.

prospěch cisterciáček a nařídil opatovi skotského kláštera ve Vídni, aby rozhodnutí realizoval.¹⁹⁶⁷ V říjnu roku 1258 papežský rozsudek odsouhlasil Přemysl Otakar II. a potvrdil Tišnovu také darování svého otce Václava.¹⁹⁶⁸ Tento stav uznal v září roku 1259 také biskup Bruno a Tišnovu patronát i důchody přiznal.¹⁹⁶⁹ Nebude náhodou, že v čele tišnovského konventu stála v této době abatyše Kateřina z mocného jihočeského rodu Vítkovců.¹⁹⁷⁰ Patronát k brněnskému kostelu papež Alexandr IV. Tišnovu znovu potvrdil v lednu roku 1261¹⁹⁷¹ a následně počátkem února téhož roku vydal rozhodnutí o řešení sporu mezi tišnovským konventem a farářem ve Velké Bíteši a olomouckými kleriky o desátky a jiná majetková práva.¹⁹⁷² Další potvrzení patronátního práva ke kostelům v Brně, v Moravských Budějovicích, ve Velké Bíteši ve v Čejči vydal Tišnovu biskup Bruno v září roku 1272.¹⁹⁷³ Ještě v dubnu 1278 Hartleb z Loučky písemně dosvědčil, že král Václav I. věnovat patronát ke velkobítešskému kostelu tišnovskému konventu¹⁹⁷⁴ a v červenci téhož roku biskup Bruno uvedl kněze Jakuba, presentovaného tišnovským klášteřem, do úřadu farního správce u sv. Petra v Brně.¹⁹⁷⁵ Patronát ve Velké Bíteši byl zjevně sporný na více stran. V dubnu 1278 totiž biskup Bruno ze Schauenburka rozhodl takový spor mezi tišnovským a žďárským konventem a Gerhardem z Obřan.¹⁹⁷⁶

Podobně jako Tišnov držel také od roku 1228 patronát ke kostelu sv. Jakuba v Brně klášter oslavanských cisterciáček.¹⁹⁷⁷ Biskup Robert inkorporoval tento kostel Oslavanům,¹⁹⁷⁸ což potvrzuje i pozdější listina papeže Alexandra IV. z roku 1261.¹⁹⁷⁹ Ve stejném roce ale nastaly komplikace. Svatojakubský plebán se dostal do sporu s johanity o desátky z Králova pole a vůbec duchovní správu. Pře se opět dostala až do Říma a papež Urban IV. koncem roku 1261 nařídil řešení sporu rozhodčími soudci. Jejich rozhodnutí pro svatojakubského faráře nedopadlo pozitivně. Rozsudek v létě roku 1263 potvrdil i papež.¹⁹⁸⁰ Patronát však v duchu listiny svého předchůdce Roberta však oslavanským

¹⁹⁶⁷ CDB V/1, č. 82, s. 150-152; č. 110, s. 185-186.

¹⁹⁶⁸ CDB V/1, č. 165, s. 263-264; č. 166, s. 265-266.

¹⁹⁶⁹ CDB V/1, č. 197, s. 311-314.

¹⁹⁷⁰ Srov. DUŠAN HLADÍK, *Porta coeli. Dějiny kláštera od založení do skončení válek husitských*, Tišnov 1994, s. 129-131.

¹⁹⁷¹ CDB V/1, č. 264, s. 397-399.

¹⁹⁷² CDB V/1, č. 269, s. 403-404.

¹⁹⁷³ CDB V/2, č. 677, s. 312-314.

¹⁹⁷⁴ CDB V/2, č. 869, s. 590.

¹⁹⁷⁵ CDB V/2, č. 881, s. 618-619.

¹⁹⁷⁶ CDB V/2, č. 870, s. 591-593.

¹⁹⁷⁷ CDB II, č. 320, s. 315-319; CDB II, č. 322, s. 324; CDB II, č. 338, s. 345-346; CDB II, č. 339, s. 346-349.

¹⁹⁷⁸ CDB II, s. 12-13, č. 14.

¹⁹⁷⁹ CDB V/1, č. 258, s. 391-392.

¹⁹⁸⁰ CDM XV, č. 10, s. 7; srov. CDM III, č. 358, s. 354-357.

cisterciáčkám biskup Bruno v listopadu 1267 potvrdil.¹⁹⁸¹ Vedle patronátu ke kostelu sv. Petra držel oslavanský konvent od roku 1260 také patronát k dalšímu brněnskému kostelu Všech Svatých.¹⁹⁸² Roku 1269 biskup Bruno Oslavanům tuto inkorporaci potvrdil.¹⁹⁸³ Brunův nástupce v úřadě biskup Dětrich z Hradce navázal na politiku biskupa Roberta a v září 1281 potvrdil Oslavanům na základě prosby tamního probošta patronátní právo ke kostelům Všech svatých v Brně, v Troskotovicích, v Mohelně, v Nové Cerekvi a v Miroslavi.¹⁹⁸⁴ O desátky se biskup Bruno ze Schauenburka střetl také s velehradskými cisterciáky. V únoru roku 1265 totiž olomoucký biskup vydal listinu, která dokládá uzavření dohody s velehradským konventem, podle níž mu má dávat klášter hřivnu zlata ročně místo desátků z klášterních vsí.¹⁹⁸⁵

Jinou spornou kauzou, kterou musel biskup Bruno řešit, byl spor oslavanského konventu o držbu kostela v Nové Cerekvi. Spor Bruno ze Schauenburka rozsoudil roku 1253 kompromisem. Oslavanům přiznal podací právo, dosavadnímu plebánovi však povolil setrvat na postu až do jeho smrti.¹⁹⁸⁶ Spor byl ovšem zjevně živý ještě v 2. polovině 60. let 13. století, jak ukazuje aktivita jednak samotného biskupa Bruna, jednak královny Kunhuty Haličské.¹⁹⁸⁷ Výše zmíněné Troskotovice se staly další spornou lokalitou, které musel oslavanský konvent věnovat svou energii. Patronát k troskotovickému kostelu získaly Oslavany roku 1260 od Ekharda z Miroslavi a potvrdil kvardián lávských minoritů Vilém.¹⁹⁸⁸ Dne 29. listopadu 1262 vydal Ekhard z Miroslavi další listinu, v níž při příležitosti prodeje pozemků v Troskotovicích postoupil patronát ve zdejší vsi do rukou znojenskému děkanovi.¹⁹⁸⁹ To roku 1263 potvrdil biskup Bruno ze Schauenburka.¹⁹⁹⁰ Aby byla situace ve vztahu ke troskotovickému kostelu ještě komplikovanější, z roku 1268 je dochována listina vydaná vdovou po Ekhardovi z Miroslavi Agnes, která donaci patronátu přiznala Oslavanům.¹⁹⁹¹ Tento odkaz Ekharda z Miroslavi ale zpochybnil jeho syn Katold. Tento spor se táhl po řadu let a nepatří ke snadno přehledným – i proto, že se za dobu jeho

¹⁹⁸¹ CDB III, č. 14, s. 12-13; CDB V/2, č. 523, s. 71-72.

¹⁹⁸² CDB V/1, č. 237, s. 367-368.

¹⁹⁸³ CDB V/2, č. 595, s. 187-188; srov. CDB V/1, č. 242, s. 373-374; č. 393, s. 586.

¹⁹⁸⁴ CDB VI/1, č. 168, s. 220-221.

¹⁹⁸⁵ CDB V/1, č. 433, s. 642-643.

¹⁹⁸⁶ CDB IV, č. 262, s. 445-446.

¹⁹⁸⁷ CDB V/1, č. 473, s. 700-701; JINDŘICH ŠEBÁNEK, *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských I. Inventář pergamenů z let 1078-1471*, Brno 1932, s. 35.

¹⁹⁸⁸ CDB V/1, č. 227, s. 351-353; č. 228, s. 354-355.

¹⁹⁸⁹ CDB V/1, č. 354, s. 525-526.

¹⁹⁹⁰ CDB V/1, č. 393, s. 586.

¹⁹⁹¹ CDB V/2, č. 543, s. 103-104.

trvání objevila řada listin, jež vyvolávají minimálně nedůvěru.¹⁹⁹² Zabíhat do detailů není s ohledem na téma této studie přínosné, neboť biskup Bruno zde nefiguroval jako angažovaná strana jako v případě rajhradské kauzy. Dne 14. července 1275 urgoval biskup Bruno brzké rozhodnutí sporu.¹⁹⁹³ Celá komplikovaná pře, v níž se angažovalo několik různých subjektů, skončila tak, že Ekhardův syn Katold z Miroslavi nakonec svých nároků zřekl (lze-li věřit zfalšované listině)¹⁹⁹⁴ a v září roku 1281 potvrdil nový olomoucký biskup Dětrich z Hradce sporný patronát oslavanským cisterciáckám.¹⁹⁹⁵ Pro dokreslení dodejme, že o Troskotovice se vedl spor již roku 1252. Biskup Bruno ze Schauenburka tehdy rozhodoval spor mezi premonstrátskou kanonií v Dolních Kounicích a bratry Tomášem a Ekhardem z Miroslavi o kostel v Troskotovicích. Biskup dal tehdy za pravdu knězi, presentovaného ke spornému kostelu oběma bratry.¹⁹⁹⁶

V podobném výčtu by šlo pokračovat dále. Roku 1251 rozsuzoval biskup Bruno spor mezi louckým konventem a klerikem Sperou o kostel v Prostoměřicích, který si obě strany nárokovaly. Poté, co markrabě Přemysl dosvědčil, že sporný kostel darovali již jeho předci premonstrátské kanonii, rozhodl biskup Bruno ve prospěch Louky, zdůraznil však, že ani klášter nikdy od biskupské kurie nepřijal práva duchovní správy.¹⁹⁹⁷ V únoru roku 1257 biskup Bruno působil jako rozhodčí sporu mezi herburským klášteřem v Brně a starobrněnskými johanity o desátky z polí v Králově Poli.¹⁹⁹⁸ Dne 30. března 1258 Bruno ze Schauenburka vydal listinu, v níž dosvědčuje louckému konventu, že upuštění od pře s knězem Martinem nepoškodí jeho práva ve vztahu k patronátu tasovického kostela.¹⁹⁹⁹ V červnu roku 1259 potvrdil olomoucký biskup Bruno oslavanských cisterciáckám darování patronátního práva ke kostela v Mohelně, kterým klášter dříve obdařil markrabě Přemysl,²⁰⁰⁰ v říjnu následujícího roku pak tentýž biskup témuž klášteři stvrdil držbu dalšího patronátu, tentokrát ke kostelu v Myslibořicích.²⁰⁰¹ V květnu roku 1263 biskup Bruno a celá olomoucká kapitula schválili smír, kterým byl uzavřen spor mezi mistrem Janem, plebánem v Blučině, žďárskými cisterciáky o ves Novosice a především tamní

¹⁹⁹² Srov. SÁŠA DUŠKOVÁ, *Listiny rudíkovské. (Pohled do oslavanského skriptoria)*, Časopis Matice moravské 68, 1948, s. 244-286.

¹⁹⁹³ CDB V/2, č. 786, s. 462-463.

¹⁹⁹⁴ CDB V/2, č. 791, s. 474-475; srov. S. DUŠKOVÁ, *Listiny rudíkovské*, s. 276-277.

¹⁹⁹⁵ CDB VI/1, č. 168, s. 220-221.

¹⁹⁹⁶ CDB IV/1, č. 253, s. 431-432.

¹⁹⁹⁷ CDB IV/1, č. 226, s. 393-395.

¹⁹⁹⁸ CDB V/1, č. 122, s. 201-202.

¹⁹⁹⁹ CDM XV, č. 8, s. 6.

²⁰⁰⁰ CDB V/1, č. 190, s. 302-303.

²⁰⁰¹ CDB V/1, č. 242, s. 373-374.

kapli.²⁰⁰² V říjnu roku 1267 biskup Bruno potvrdil donaci Bočka z Obřan ve prospěch žďárského kláštera a ustanovil jakým dílem se mají desátky příslušející ke kostelu v Zaječí dělit mezi cisterciácký konvent a zaječického faráře. Jinou listinou z téhož dne biskup žďárskému konventu potvrdil právo na výběr plných desátků na klášterních statcích.²⁰⁰³ V září roku 1269 pak biskup Bruno povolal čejkovické templáře k soudu za účelem rozhodnutí jejich sporu se žďárskými cisterciáky o desátky ze vsi Vrbice.²⁰⁰⁴ V březnu roku 1278 pak Branislav z Trstěnic a jeho žena Markéta darovali loucké premonstrátské kanonii patronátní právo ke kostela v Trstěnicích, přičemž požádali olomouckého biskupa Bruna, aby tuto donaci potvrdil svou autoritou a z pozice svého úřadu.²⁰⁰⁵ Poměrně klasickou agendou bylo udělování odpustků klášterním kostelům. To se v činnosti biskupa Bruna ze Schauenburka objevuje hlavně v prvním desetiletí jeho episkopátu v souvislosti s důsledky mongolského vpádu na Moravu, resp. vpádu Kumánů za válek Přemysla Otakara II. s Uhry. Do tohoto kontextu zapadá např. listina ze 30. prosince roku 1247, v níž biskup Bruno dokládá, že vysvětil klášter v Rajhradě a udělil tamnímu kostelu odpustky,²⁰⁰⁶ resp. potřeba vysvěcení klášterních budov roku 1255.²⁰⁰⁷

Vrátíme-li se zpět k Rajhradu a sporu z let 1255, domnívám se, že ona rajhradská kauza z let 1248 až 1255 je dítětem své doby. Jsem zastáncem toho, nahlížet na obě rajhradská falza jako na specifický pramen historiografického typu, který odráží kolektivní paměť břevnovského konventu své doby, jak o tom mluvil jeden ze zakladatelů moderní sociologie Maurice Halbwachs. Pojem kolektivní paměti v Halbwachsově slova smyslu označuje vzpomínky, distribuované uvnitř určitého společenství. Minulost je touto kolektivní pamětí přirozeně reflektována pouze zkratkovitě a schematicky. Proto také platí, že nelze klást jednoduché měřítko mezi historickou a kolektivní pamětí, je třeba si být vždy vědom, že tato kolektivní paměť není totožná se skutečnou historií, ale je interpretací této historie ze strany daného konkrétního společenství. Ve své podstatě je tato kolektivní paměť historií živou, která prochází napříč časem a sdílením v komunitě se obnovuje a vyvíjí. Vždy je ale bezpečně nutné, aby se ona komunita v těchto obrazech, i přes jejich vývoj, rozpoznala.²⁰⁰⁸ Maurice Halbwachs také tvrdil, že historie obecně začíná tam, kde končí tradice. Dokud prý určitá vzpomínka přetrvává, je zbytečné ji zaznamenávat

²⁰⁰² CDB V/1, č. 380, s. 564-565.

²⁰⁰³ CDB V/2, č. 515, s. 61-62; č. 516, s. 63-64.

²⁰⁰⁴ CDB V/2, č. 594, s. 185-187.

²⁰⁰⁵ CDM IV, 210, č. 151

²⁰⁰⁶ CDB IV/1, č. 124, s. 218-219.

²⁰⁰⁷ CDB V/1, č. 53, s. 107-108.

²⁰⁰⁸ MAURICE HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009, především s. 93-124, 130-133.

písemně.²⁰⁰⁹ Podle mého soudu je možné takto interpretovat jak obsah onou rajhradských pseudobřetislavských falz, tak i důvody jejich sepsání (analogicky k sepsání Vita Guntheri) ve druhé polovině 13. století. Přijmeme-li náhled na středověká falza jako historiografický či memoriabilní pramen, a jelikož především nebylo doloženo, že toto chronologické zařazení do doby vlády knížete Břetislava I. mohlo být jednoduše ovlivněn svědectvím narativních pramenů staršího období, lze pak podle mého soudu s opatrností konstatovat, že ve druhé polovině 13. století mniši břevnovského a rajhradského konventu věřili tomu, že kořeny rajhradského kláštera nejspíše tkví v době vlády českého knížete Břetislava I. Zároveň bylo v příspěvku poukázáno na to, že naše znalosti o vztahu knížete Břetislava k Moravě nejsou dosud optimální. Svědectví rajhradských falz tak nadále hraje důležitou roli jedné z mála, byť nikoliv nesporných stop. V poslední řadě se s ohledem na výše řečené domnívám, že není třeba komplikovaně uvažovat o existenci a vývoji kolegiální kapituly v Rajhradě, jež se v podstatě omylem či nepřízní osudu posléze stala proboštstvem. A to v době, kdy trend byl opačný a z řady starších kapitul a kostelů se stávaly benediktinské kláštery, jak ukazují např. poměry v rakouských zemích v 11. století. Platí totiž bezpochyby, že pokud jsou prameny o Rajhradě jakožto benediktinském klášteře svou povahou problematické, o kapitule v Rajhradě ovšem mlčí zcela.

V událostech roku 1248 také není třeba hledat nelegitimní akt, jak usuzoval Jindřich Šebánek. Král Václav I. byl jako přímý dědic fundátora břevnovského i rajhradského kláštera oprávněn nakládat s patronátem i fundací jako takovou. Ostatně dějiny samotného břevnovského kláštera skýtají v období konce 13. až konce 15. století víc takových případů.²⁰¹⁰ Neobvyklý je spíše postup břevnovského konventu, který se nejspíše nepokoušel újmu řešit s panovníkem, jak bychom očekávali, ale snažil se vystupovat jako rovný olomouckého biskupa. Z výše uvedeného nástinu také myslím vyplývá, že v případě sporu o Rajhrad nejde o žádné unikum. Podezřelost sporu o Rajhrad myslím zmizí po zasazení do výše nastíněného dobového kontextu. Srovnání skýtá např. staroboleslavská kapitula, jež také od doby Břetislava I. disponovala majetky na Moravě. Ty se časem transformovaly v nároky na placení církevního desátku z 16 kostelů na Brněnsku a Znojemsku, jež se nacházely v majetku dolnokounických premonstrátek. Je náhodou, že zrovna za Brunova episkopátu (roku 1276) staroboleslavská kapitula tyto nároky odprodala

²⁰⁰⁹ Tamtéž, s. 124.

²⁰¹⁰ Srov. JOSEF ŠRÁMEK, *Pod berlou sv. Vojtěcha: Komparace dějin benediktinských klášterů v Břevnově, Rajhradě, Polici a Broumově v epoše středověku*, magisterská diplomová práce, Olomouc 2008, passim.

Dolním Kounicím?²⁰¹¹ Rajhradská kauza je podle mého názoru důsledkem přerodu knížecích Čech v Čechy královské, bezprostředně je ovlivněna konkordátem za vlády krále Přemysla Otakara I. a vývojem právní kultury v českém prostředí na přelomu 12. a 13. století. Nové podněty do dosavadních zvyklostí pak vnesla také sama osobnost biskupa Bruna, jenž byl nepochybně zvyklý na jiné standardy, než s jakými se v olomoucké diecézi setkal. Třebaže platí, že se vztah Rajhradu a Břevnova vzpírá ještě v prvních desetiletích 13. století jasnému výkladu, není podle mého soudu třeba vidět zde nějaký program, plán či přímo podvod, jak se domnívali Václav Hrubý a Rudolf Urbánek. Už v roce 1254 je listina papeže Inocence IV. adresována proboštovi (nikoliv opatovi) a konventu kláštera sv. Petra v Rajhradě.²⁰¹² Už roku 1222 se břevnovský opat Dluhomil (vlastně jménem Rajhradu) vzdává nároků na Hranice ve prospěch Hradiště u Olomouce.²⁰¹³ V roce 1255 se podle mne setkaly dvě různé doby a hlavně právní zvyklosti, které v první polovině 13. století v českých zemích ještě načas koexistovaly.

V otázce břevnovské klášterní domény a expozitur obzvláště vystává ještě jeden problém, jemuž je třeba věnovat pozornost. A sice samotnému počtu břevnovských pobočných domů. Objektem dosavadní pozornosti byly prepozitury v Rajhradě, Polici nad Metují a Broumově, které jsou tradičně s Břevnovem spojovány a jejichž status je – s malou výjimkou v případě Rajhradu – v podstatě nesporný. Jinak je tomu ale v případě dvou dalších lokalit, nacházející se pod břevnovskou správou, a sice kolem jihočeského Kostelce nad Vltavou a Nezamyslic, které se v literatuře někdy též označují jako proboštví.²⁰¹⁴ Jak Kostelec, tak Nezamyslice jistě byly lokálními centry daných ekonomicko-správních jednotek břevnovského klášterství, a analogie se zbytkem panství, kde v čele obdobných celků stálo opatství Břevnov a proboštví Rajhrad, Police a Broumov, k přisouzení obdobného statutu svádí. Nahlédneme-li ale do břevnovského urbáře z počátku 15. století, uvidíme následující: Na Budečsku byla centrem ves Svrkyně s

²⁰¹¹ CDB II, č. 801, s. 488-489; srov. CDB I, č. 382, s. 361.

²⁰¹² CDB V/1, č. 25, s. 64.

²⁰¹³ CDB I, č. 228, s. 213-214; CDB I, č. 247, s. 218-219.

²⁰¹⁴ Např. JOHANNES ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007, s. 42, 138; JAROSLAV ČECHURA – MARIE RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406*, Časopis Národního muzea, řada historická 161, 1992, s. 80, 88, 98-99; DANA KOUTNÁ-KARG, *Die Anfänge des Klosters Břevnov*, in: Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr, St. Ottilien 1993, s. 223; DUŠAN FOLTÝN, *Celly a proboštví kláštera svatého Jana Křtitele na Ostrově – zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 285, pozn. 3; též autor ale v článku *K typům a funkcím cisterciáckých proboštví v předhusitských Čechách*, in: 900 let cisterciáckého řádu, Praha 2000, s. 94, pozn. 89, hovoří jen o Polici, Broumově a Rajhradě.

kostelem (*villa Swrkyn, ecclesia*).²⁰¹⁵ O žádném proboštví nevíme z Litoměřicka, zde ale naopak Břevnov spravoval dva kostely v Počáplících (*villa Poczapli et ecclesia*)²⁰¹⁶ a Chcebuzi (*ecclesia in Chcebuz*).²⁰¹⁷ Kostel byl též v problematickém Kostelci (*ecclesia Kostelec*)²⁰¹⁸ a Nezamyslicích (*villa Nezamislycze, ecclesia*).²⁰¹⁹ V další části středních Čech bylo centrem městečko Chlumín. Naproti tomu, Břevnov je výslovně označen jako opatství (*monasterium Břewnowiense et ecclesia parochialis*),²⁰²⁰ stejně tak Rajhrad (*Reygrad prepositura, ecclesia parochialis*),²⁰²¹ Police (*Policz prepositura, ecclesia parochialis*) i Broumov (*Brumow prepositura, ecclesia*).²⁰²²

Kde se ale tedy povědomí o nezamyslickém a kosteleckém proboštví vzalo? Jediným výslovným dokladem jejich existence je konfirmace výsad broumovského proboštví Karlem IV. z roku 1357, kde čteme o „... *prepositure predicti monasterii videlicet in Brunow, Policz, Costelec et Nezamislicz, que ad ipsum monasterium Břewnowiense tamquam ipsius membra de iure spectant et semper pertinebant*.“²⁰²³ Přitom ještě k roku 1341 jsou Nezamyslice jednoznačně zmiňovány toliko jako fara.²⁰²⁴ Zdeňka Hledíková konstatuje, že jinak jsou Nezamyslice i Kostelec uváděny tak, že lze vyvodit jak postavení proboštví, tak inkorporované fary.²⁰²⁵ Souhlasí však s tím, že normativní pramen, břevnovský urbář, uvádí toliko termín *ecclesia*, resp. *ecclesia parochialis*.²⁰²⁶ Tedy shodně pro řadu dalších v čele s Chrudimí,²⁰²⁷ kde Břevnovu náležel příjem z farního kostela. Obojí interpretaci s ohledem na množství chovaných rukopisů umožňuje opět inventář chrámového vybavení z doby opata Diviše II.²⁰²⁸ Zdeňka Hledíková ale správně

²⁰¹⁵ *Decem registra censuum*, s. 151.

²⁰¹⁶ Tamtéž, s. 152.

²⁰¹⁷ Tamtéž, s. 152.

²⁰¹⁸ Tamtéž, s. 153.

²⁰¹⁹ Tamtéž, s. 152.

²⁰²⁰ Tamtéž, s. 151.

²⁰²¹ Tamtéž, s. 154.

²⁰²² Tamtéž, s. 153. Přestože J. ČECHURA – M. RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov*, s. 81, uvažují o míře přesnosti formulací úvodního rejstříku urbáře (ovšem pro jinou otázku – výměru lánů a procentuální držby dané vsi), domnívám se, že v uvedeného, je rozlišování statutu opatství (*monasterium*), proboštví (*prepositura*), kostela s farou (*ecclesia parochialis*) a samotného kostela (*ecclesia*) víc než zřejmé. Srov. dále ZDENĚK BOHÁČ, *Hospodářské zázemí břevnovského kláštera v době předhusitské*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 56-80.

²⁰²³ RBM VI, č. 680, s. 385.

²⁰²⁴ RBM IV, č. 1012, s. 404.

²⁰²⁵ Viz CDB III, č. 224, s. 302; RBM IV, č. 1291, s. 477; srov. ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, in: *Břevnov v českých dějinách*, Praha 1997, s. 21, pozn. 22. O údajných proboštvích v Kostelci či Nezamyslicích nevěděl nic ani VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Dějepis města Prahy, díl III*, Praha 1893, s. 89-90.

²⁰²⁶ *Decem registra censuum*, s. 152, 184, 215.

²⁰²⁷ Tamtéž, s. 151-154.

²⁰²⁸ *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390-1394*, *Věstník Královské české společnosti nauk* 1888, s. 281-282, 287-288, který o farním statutu Nezamyslic a Kostelce ani v nejmenším nepochybuje.

upozorňuje na fakt, že je to pouhé domýšlení, neboť status proboštství výslovně není zmíněn a soupis uvádí též majetky far.²⁰²⁹ Nezamyslice jsou v tomto inventáři označeny jako *curia Sancte Marie in Nezamislitz*,²⁰³⁰ stejně tak Kostelec.²⁰³¹ Autor nepovažoval za nutné specifikovat status Police,²⁰³² ani Broumova.²⁰³³ Chcebuz je tu označena pouze jako *ecclesia*,²⁰³⁴ kontext ovšem opět vyznívá jednoznačně pro faru.²⁰³⁵ Analogicky pak vypadá i případ Bříství.²⁰³⁶ Překlad latinského *curia* ve smyslu fara uvádí Du Cangeův glosář jako v pořadí třetí alternativu.²⁰³⁷ Zcela jednoznačná je dikce papeže Bonifáce IX. z roku 1396, která uvádí Nezamyslice jako jeden z farních kostelů Břevnovu inkorporovaný.²⁰³⁸ Stejně tak confirmace z roku 1405.²⁰³⁹ Zde může mást jmenování Broumova po boku další kostelů, je však třeba mít na paměti, že v Broumově bylo kostelů více, je tedy nutno rozlišovat mezi farním a konventním kostelem v Broumově, tedy i proboštstvím. Úvaze o Kostelci jako proboštství by snad nahrávala tradice prvního sídla břevnovského konventu, jak ji uvádí kronika Příbika Pulkavy.²⁰⁴⁰ Domnívám se však, že se jedná za absence další dokladů o indicii nic neříkající. Za stávajícího stavu lze myslím vedle teze, že se zde zrcadlí nějaká sídlištní a odtud i institucionální kontinuita, legitimně postavit i tezi jdoucí z opačného konce, a uvažovat o tom, že tato tradice vznikla až sekundárně, kupř. s cílem podpořit tamější majetkové nároky Břevnova. Mám tak za to, že skutečně nelze hovořit o jiných břevnovských proboštstvích než o těch, kterými se v této práci zabýváme.

Jak bylo opakovaně řečeno, studium klášterních expozitur je ztěžováno terminologickou nevyhraněností, resp. mnohoznačností, patrně zvláště na pojmu probošt a proboštství.²⁰⁴¹

²⁰²⁹ Z. HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích*, s. 21, pozn. 22.

²⁰³⁰ *Zlomek inventáře Břevnovského*, s. 287.

²⁰³¹ Tamtéž, s. 290.

²⁰³² Tamtéž, s. 293.

²⁰³³ Tamtéž, s. 297.

²⁰³⁴ Tamtéž, s. 301.

²⁰³⁵ Tamtéž, s. 301: „... *conscripta sunt bona ecclesie in Chcebuz ... in presencia fratris Bohunconis, prioris et prepositi monasterii Brevnoviensis, et fratris Benedicti, tunc vicarii in Czebuz.*“; dále Tamtéž, s. 304, kde je Chcebuz titulována jako *ecclesia parochialis*.

²⁰³⁶ Tamtéž, s. 301, 304.

²⁰³⁷ Charles DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis, tomus II*, Niort 1883, s. 665. Dále s. 665-670. Naopak zcela tento význam postrádá J. F. NIERMEYER, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden 1976, s. 288-290. Ovšem ani jeden ze zde obsažených významů se pro naše poměry logicky a významově nehodí.

²⁰³⁸ MVB V/1, č. 1003, s. 548; č. 1008, s. 551.

²⁰³⁹ *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia I*, Praha 1980, č. 150, s. 97-99.

²⁰⁴⁰ *Kronika Pulkavova*, in: FRB V, s. 27, pozn. 1.

²⁰⁴¹ Srov. množství významů u hesel *praepositura*, *praepositus*, které uvádí CHARLES DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis V*, Niort 1886, s. 463-466. Dále též J. F. NIERMEYER, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden 1976, s. 835-837 (zde výslovný odkaz na řeholi Magistrovu, Benediktovu a Isidorovu). Z literatury srov. D. FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštství*, s. 79-80, 87-95; TÝŽ, *Celly a proboštství*, s. 277, 283-285.

Je tedy vždy třeba vycházet z konkrétních pramenů a ovšem i konkrétních souvislostí.²⁰⁴² Pokud Dušan Foltýn konstatoval, že pojem *prepositura* nemá pevně vymezený obsah,²⁰⁴³ platí to nejen pro cisterciáky, kterými se zabýval přednostně, ale potvrzuje to i případ českých a moravských předhusitských benediktinských klášterů. Jsem proto obzvláště pro české a moravské prostředí skeptický k pokusům o vytváření nějaké obdoby typologií, jak to učinil pro anglické prostředí např. David Knowles. Odhlédneme-li od toho, že nemáme dostatek pramenů k tomu, abychom dokázali v potřebné šíři osvětlil počet bratří žijících v tom kterém domě,²⁰⁴⁴ nejsem přesvědčen o tom, že prosté množství obyvatel *monasteria* bylo tím jediným, resp. tím hlavním kritériem, určujícím jeho status. Dělit proboštství na konventuální a nekonventuální tak nepokládám za rentabilní cestu, neboť mimo jiné klade otázku, zda toto dělení neulpívá na povrchu zdánlivě shodné terminologie, ale ve skutečnosti nesrovnává věci odlišné kvality a charakteru.²⁰⁴⁵ Obezřetně je naopak třeba rozlišovat mezi proboštstvím a inkorporovaným farním kostelem. Prameny v tomto ohledu zachovávají poměrně jasné rozlišení, třebaže je nutno přiznat, že ne vždy, jak bylo ostatně výše poukázáno. Situaci také komplikuje skutečnost, že inkorporace farního kostela často zřízení proboštství předcházela. Obdobně lze charakterizovat vztah k cellám. Právě proto je však třeba rozlišovat a hodnotit případ od případu. Už při tomto nástinu poměrně jasně vysvítá, proč se asi klášterní expozitury netěšily větší pozornosti badatelů: krom skromné pramenné základny je to i obtížná, ne-li nemožná kategorizace, jež by umožnila funkční uchopení tématu a vynesení zastřešujícího soudu. A jako memento před tendencí generalizovat může posloužit i následující příklad.

7.2. Exkurs: Orlová jako výjimka potvrzující pravidlo?

Třebaže už rajhradský klášter může být po zásluze prezentován jako příslovečná výjimka, varující před ošidností jakýchkoli generalizujících typologizací, existuje ještě jeden případ závislé expozitury, která ovšem neměla status celly, proboštství či převorství, ale byla formálně opatstvím. Touto institucí je benediktinský klášter v Orlové na

²⁰⁴² D. FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštství*, s. 79, pozn. 1.

²⁰⁴³ Tamtéž, s. 94.

²⁰⁴⁴ Srov. ZDENĚK BOHÁČ, *K počtu řeholníků v předhusitských kláštorech*, *Historická geografie* 1997, s. 11-17.

²⁰⁴⁵ Viz K. NOVÁČEK – L. PETR, *Praepositura in solitudo*, s. 286, kteří uvažují o rozlišení konventních a tzv. nekonventních dependencí, tj. „od kláštera odloučených hospodářských, rezidenčních a správních jednotek, v nichž mohli krátkodobě i po delší dobu působit také řeholníci (grangie, rezidenční dvory, klášterní hrady a tvrze, opatské a převorské rezidence, inkorporované fary, městské domy, klášterní školy apod.).“

Těšínsku.²⁰⁴⁶ První zmínka o existenci tohoto kláštera pochází z roku 1268. Tehdy vydal opolský vévoda Vladislav listinu, v níž potvrdil benediktinskému konventu v Týnci držbu již dříve udělených majetků na Karvinsku, Orlovsku a Těšínsku. V tomto dokumentu také opolský vévoda vymezil práva orlovského opata a jeho podřízený vztah k představenému kláštera v Týnci u Krakova.²⁰⁴⁷ Už z 20. let 13. století jsou dochovány doklady o tom, že půda v dané oblasti patřila týneckému opatství, vztah polských benediktinů k regionu tak měl relativně dlouhé kořeny a vznik podřízené expozitury byl vlastně jen jeho logickým potvrzením. Orlovské opatství se tak stalo pro svůj vztah k Týnci dokladem složitého historicko-správního vývoje na polsko-moravsko-slezském pomezí.²⁰⁴⁸ Hlavním problémem, který tento dokument před historika staví, je podezření z toho, že se jedná o listinu falešnou či zfalšovanou.²⁰⁴⁹ K problematice tzv. zakládací listiny orlovského kláštera se podnes platným způsobem vyslovil Jaroslav Bakala. Ten ve své studii odmítl podezření ohledně pochybného majetkového nadání a konstatoval, že výčet donace v předloženém dokumentu nebyl v rozporu s rozsahem majetku, který na Orlovsku a Karvinsku týneckým benediktinům od 20. let 13. století náležel.²⁰⁵⁰ Podle Bakalova soudu se základem pro listinu Vladislava Opolského se stala buď nedochovaná listina dřívější nebo aktový záznam v Týnci chovaný, jako účel sepsání dokumentu viděl majetkové zabezpečení nově založeného orlovského kláštera, v nějž se transformovala starší kaple (doložená ještě k roku 1260).²⁰⁵¹

²⁰⁴⁶ Z nejvýznamnějších prací o dějinách kláštera v Orlové: GOTTLIEB BIERMANN, *Das ehemalige Benediktinerstift Orlau im Teschnischen*, Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen 1862, s. 3-28; ALOIS ADAMUS, *Z dějin Orlové*, Kroměříž 1926; JAROSLAV BAKALA, *Z nejstarších dějin Orlové*, in: Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií, Brno 2002, s. 390-401; HERBERT PATZELT, *Das "Kloster des Adlers". Die Geschichte des Benediktinerklosters Orlau im Herzogtum Teschen*, Archiv für schlesische Kirchengeschichte 50, 1992, 215-223; MAREK DERWICH, *Benedyktyni czescy na Śląsku. Z badań nad kontaktami między benedyktynami polskimi i czeskimi w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, in: Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 123-127. Naposledy o dějinách kláštera v Orlové pojednala LINDA HORÁKOVÁ, *Osudy benediktýnského kláštera v Orlové v kontextu dějin kláštera v Týnci*, magisterská diplomová práce, Olomouc 2010.

²⁰⁴⁷ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego I*, Lwów 1875, č. XXIII, s. 47-48. Srov. CDB V/3, č. 1422, s. 281.

²⁰⁴⁸ Srov. JOSEF PEKAŘ, *O správním rozdělení země české do polovice 13. století*, in: Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvor. rady prof. Dra Jaroslava Golla, Praha 1906, s. 81-123; LADISLAV HOSÁK, *Územní rozsah hradeckých obvodů moravských v 11. až 13. století*, in: Pocta Zdeňku Nejedlému, Olomouc 1959, s. 141-151; JAROSLAV BAKALA, *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*, Brno 2002, především s. 53-90; MARTIN WIHODA, *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie*, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 1997, s. 34-43; TÝŽ, *Vladislav Jindřich*, Brno 2007, s. 205-215; LIBOR JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 17-32.

²⁰⁴⁹ Srov. JAROSLAV BAKALA, *Zakládací listina orlovského kláštera falzum?*, in: Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií, Brno 2002, s. 46-47.

²⁰⁵⁰ Tamtéž, s. 49.

²⁰⁵¹ Tamtéž, s. 49-50.

Týnecký benediktinský klášter, jenž se stal mateřským klášterem orlovského opatství, náležel k předním církevním institucím středověkého Polska, k čemuž jej předurčovala už blízkost Krakovu (a tím samozřejmě biskupskému sídlu na Wawelu), který nabyl na významu po poničení Hnězdna českým knížetem Břetislavem I. v roce 1039.²⁰⁵² S nebezpečím jistého zjednodušení by šlo přirovnat postavení Týnce v rámci polských církevních struktur k postavení Břevnova v církvi české. Klášter jak svým názvem, tak polohou odkazuje na předklášterní sídlištní tradici, kdy zde stál opěrný bod, střežící pohyb po obchodní a dálkové komunikaci, vedoucí ke Krakovu.²⁰⁵³ Polští medievisté dlouho diskutovali nad tím, kdo se stal zakladatelem týneckého opatství. Dnes je nejčastěji přijímán názor Gerarda Labudy, který tento akt spojil s osobou Kazimíra I. Obnovitele těsně před polovinou 11. století.²⁰⁵⁴ Už v polovině 11. století se Týnec podílel na založení opatství v Mogilně,²⁰⁵⁵ to se však ještě nestalo týneckou expoziturou, podobně jako další kláštery v Lehnici a Lubiązi.²⁰⁵⁶ Během 11. století se Týnci podařilo konsolidovat svou majetkovou základnu (významnou roli sehrála donace královny Judity z roku 1105)²⁰⁵⁷ a vymanit se z postavení vlastnické instituce (ve smyslu *Eigenkloster*) v autonomní opatství.²⁰⁵⁸ Týnecký konvent tak mohl od počátku 12. století pomýšlet na ambicióznější politiku a opět podobně jako Břevnov v českých dějinách ovlivnil i Týnec rozvoj

²⁰⁵² Srov. VÁCLAV NOVOTNÝ, *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 15-25; BARBARA KRZEMIENSKA, *Břetislav I.*, Praha 1986; s. 173-215; TÁŽ, *Boj knížete Břetislava I. o upevnění českého státu (1039-1041)*, Praha 1979; JOSEF ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí 1034-1198*, Praha 2007, s. 55-63. Ke Krakovu srov. JERZY WYROZUMSKI, *Cracovia mediaevalis*, Kraków 2010, především s. 1-72.

²⁰⁵³ PAWEŁ SCZANIECKI, *Odgadywanie początków*, in: *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 41-45; MIECZYSLAW ROKOSZ, „*Pulchrum patriae clenodium et fortis contra hostiles insidias munimen*“, in: *Tamtéž*, s. 59-70.

²⁰⁵⁴ GERARD LABUDA, *Kto i kiedy ufundował klasztor w Tyńcu?*, in: *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 23-39; TÝŽ, *Najstarze klasztory w Polsce (Szkice historyczne jedenastego wieku)*, in: *Z badań nad dziejami klasztorów w Polsce*, Toruń 1995, s. 10-54; TÝŽ, *Szkice historyczne XI wieku. Klasztor Benedyktynów w Tyńcu*, in: *Szkice historyczne X-XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu*, Poznań 2004, s. 241-303. Srov. HENRYK ŁOWMIAŃSKI, *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV, VI.1*, Warszawa 1985, s. 293-306; ROMAN MICHAŁOWSKI, *Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku*, Warszawa 1993, s. 89-97; JÓZEF DOBOSZ, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 135-140.

²⁰⁵⁵ JADWIGA CHUDZIAKOWA - ANTONI CZACHAROWSKI, *Opactwo Benedyktynów w Mogilnie*, Warszawa 1977, s. 199-206; JADWIGA CHUDZIAKOWA, *Opactwo benedyktynów w Mogilnie*, in: *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 199-206; TÁŽ, *Najstarsze dzieje klasztoru benedyktynów w Mogilnie*, in: *Sześć wieków miasta Mogilna (Kronika obchodów)*, Poznań 1999, s. 27-31; GERARD LABUDA, *Początki klasztoru benedyktynów w Mogilnie*, in: *Szkice historyczne X-XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu*, Poznań 2004, s. 305-361.

²⁰⁵⁶ MAREK DERWICH, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998, s. 184-185.

²⁰⁵⁷ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego I, č. I*, s. 1-3.

²⁰⁵⁸ Słovy M. DERWICHA, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce*, s. 187. Naposled věnoval dějinám týneckého opatství podnětnou monografii TOMASZ MICHAŁ GRONOWSKI, *Zwyczajny klasztor, zwyczajni mnisi. Wspólnota tyniecka w średniowieczu*, Kraków 2007, v níž se věnuje především vnitřnímu fungování týneckého konventu, a to především ve starším středověku.

monastické mapy v Polsku. Během 1. poloviny 12. století byla z Týnce založena opatství Łysa Góra (1136) a Sieciechow (1150) a několik prepozitur, podřízených týneckému opatství.²⁰⁵⁹ Ve 2. polovině 13. století pak byl založeno opatství v Orlové, závislé na Týnci (asi nejvýraznějším dokladem závislosti orlovského kláštera na týneckém opatství byla pravomoc týneckého opata a konventu dosazovat, resp. schvalovat opata orlovského konventu). Základem majetkového nadání týneckého opatství byla stejnojmenná ves a další vesnice v okolí.²⁰⁶⁰ Významnou komoditou, které se podílela na kladné hospodářské bilanci opatství, byl obchod se solí, na němž se mniši podíleli, jak dokládají listiny papežského legáta Idziho a knížete Konráda Mazovského z roku 1242.²⁰⁶¹ Klášter se také podílel na kolonizaci, jak dokládá listina z roku 1282.²⁰⁶² V prvních desetiletích 13. století se kolonizační aktivita týneckých benediktinů napřela směrem na jihozápad do oblasti Těšínska a Orlové. Podle Jaroslava Bakaly se tak dělo s podporou opolského knížete, který si sliboval zisk s exploatace tamějších solných nalezišť a týnecké mnichy pokládal v tomto oboru za zkušené profesionály.²⁰⁶³

Starší bádání uvažovalo o tom, že týneční benediktini před příchodem do Orlové působili někdy od počátku 13. století v Těšině, kde měli vykácet les a založit klášter, resp. kapli sv. Mikuláše, a třebaže tuto myšlenku zpochybnil už Gottlieb Biermann,²⁰⁶⁴ oživil ji Alois Adamus.²⁰⁶⁵ Tomuto názoru oponoval Jaroslav Bakala (ve stopách Gottlieba Biermanna) s poukazem na to, že žádné známé prameny o benediktinském osídlení či výstavbě kostela na Těšínsku nic neví. Naopak vyslovil mínění o tom, že v Orlové stál sakrální objekt již před příchodem benediktinů.²⁰⁶⁶ Podle Jaroslava Bakaly získali týneční benediktini Orlovou (*villa, quae dicitur Orlowa; villam de Orlowa*) nedlouho před rokem 1227, jak usuzuje z listin papeže Řehoře IX. z roku 1227 a z roku 1229.²⁰⁶⁷ Listina

²⁰⁵⁹ MAREK DERWICH, *Rola Tyńca w rozwoju monastycyzmu benedyktyńskiego w Polsce*, in: *Benedyktyni tyńcecy w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 107-114; TÝŽ, *Monastycyzm benedyktyński w śreniowiecznej Europie i Polsce*, s. 187; TÝŽ, *Benedyktynski klasztor Św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa – Wrocław 1992.

²⁰⁶⁰ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego I*, č. I, s. 1-3.

²⁰⁶¹ Tamtéž, č. I, s. 1-3; č. XVIII, s. 41-43. Srov. JERZY WYROZUMSKI, *Państwowa gospodarka solna w Polsce do schyłku XIV wieku*, Kraków 1968, s. 20-35.

²⁰⁶² *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego I*, č. XXX, s. 59-60.

²⁰⁶³ JAROSLAV BAKALA, *Středověké osídlení pravobřežního Ostravska*, in: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*, Brno 2002, s. 160; TÝŽ, *Karvinsko do roku 1268*, in: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*, Brno 2002, s. 389.

²⁰⁶⁴ G. BIERMANN, *Das ehemalige Benediktinerstift Orlau*, s. 5-11.

²⁰⁶⁵ A. ADAMUS, *Z dějin Orlové*, s. 13-15.

²⁰⁶⁶ J. BAKALA, *Z nejstarších dějin Orlové*, s. 392, 398-399; TÝŽ, *Karvinsko do roku 1268*, s. 384-389; TÝŽ, *Ke vzniku města Těšína*, in: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*, Brno 2002, s. 459-462.

²⁰⁶⁷ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego I*, č. VI, s. 13-14; č. IXa, s. 19-20.

Vladislava Opolského z roku 1268 pak potvrzuje držbu, stvrzenou již dříve papežem Řehořem IX., přičemž na prvním místě je zde již zmíněna orlovská kaple (*capellae in Orlova*). Listina také obsahuje sdělení o zřízení benediktinského kláštera (*abbas vero dictae ecclesiae Orloviensis*) podřízeného týneckému opatství. Orlovský konvent byl knížetem osvobozen od určitých povinností jako např. výpomoc při stavbách hradů, naopak orlovskému opatovi byly přiznány stejné svobody, jakých požíval opat mateřského Týnce. Na druhou stranu bylo stanoveno, že opat orlovského kláštera bude volen nebo alespoň schvalován týneckým představeným.²⁰⁶⁸ Ve všech třech listinách je uvedena celá řada lokalit, problémem však je, že v podstatě žádné z nich se zde nepřekrývají.²⁰⁶⁹ Řešením tohoto problému se opět zabýval Jaroslav Bakala, který ztotožnil záhadnou lokalitu *Sal* (podle Bakaly „*kraj soli*“, tj. naleziště), v níž je k roku 1223 doložen kostel (*ab ecclesia de sale*),²⁰⁷⁰ s kaplí v Orlové z listiny z roku 1268.²⁰⁷¹ Rozsah této solné oblasti však nelze podle Bakaly postihnout, neboť orlovský klášter již poměrně záhy značnou část těchto majetků ztratil, aniž by se o tom dochovaly doklady.²⁰⁷² Z listiny Vladislava Opolského známe alespoň lokality *Sal*, *Doubrava*, *Chotěbuz*, *Vrbice* a *Záblatí*.²⁰⁷³ K roku 1291 je doloženo jméno prvního známého opata orlovského kláštera *Jana* (*Ioannes divina miseratione abbas Orloviensis*), který tehdy na základě rozhodnutí a souhlasu týneckého opata přičlenil ves *Vrbice* k bohumínskému farnímu okrsku.²⁰⁷⁴ Svrchovanost Týnce nad Orlovou ukazuje kauza z roku 1345, kdy byl mnich *Bohuško*, putující mezi týneckým a orlovským klášterem, souzen papežskou kurií za falzátorství a přečiny vůči řeholní kázní.²⁰⁷⁵ Bouřlivé poměry uvnitř konventu šly tehdy ruku v ruce s úpadkem hospodářství, bližších informací se ale nedostává.²⁰⁷⁶ O renomé kláštera přesto leccos vypovídá fakt, že v roce 1336 papež *Benedikt XII.* pověřil opata týneckého a právě orlovského zorganizováním generální kapituly benediktinských klášterů *hnězdenské*

²⁰⁶⁸ Tamtéž, č. XXIII, s. 47-48.

²⁰⁶⁹ S důrazem na listinu z roku 1268 VINCENC PRASEK, *Vlastivěda slezská IV.1. Dějiny knižectví Těšínského až do roku 1433*, Opava 1894, s. 62-63.

²⁰⁷⁰ CDM II, č. 149, s. 151.

²⁰⁷¹ J. BAKALA, *Karvinsko do roku 1268*, s. 385-389; TÝŽ, *Z nejstarších dějin Orlové*, s. 393-398.

²⁰⁷² J. BAKALA, *Karvinsko do roku 1268*, s. 389.

²⁰⁷³ CDB V/3, č. 1422, s. 281.

²⁰⁷⁴ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego I*, č. XXXIX, s. 76.

²⁰⁷⁵ Tamtéž, č. LXV, s. 108-110.

²⁰⁷⁶ Konstatuje A. ADAMUS, *Z dějin Orlové*, s. 28-29.

provincie.²⁰⁷⁷ Orlová tak zjevně v očích kurie stála podobně vysoko jako český Břevnov či Kladruby nebo moravská Třebíč.

²⁰⁷⁷ MAREK DERWICH, *Benedyktyni czescy na Śląsku. Z badań nad kontaktami między benedyktynami polskimi i czeskimi*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 125.

8. Závěr

Třebaže studium dějin českých a moravských klášterů má především díky diplomatickému bádání v české medievistice nemalou tradici, benediktinským klášterům nebyla zatím věnována systematická pozornost, jaká je věnována například cisterciákům. Zájmu badatelů se těšily a těší především instituce takřkajíc celozemského významu jako Břevnov, Ostrov, Sázava, Třebíč nebo Kladruby. V případě klášterů typu Postoloprť nebo Podlažic je minimum zájmu vysvětlitelné tristním stavem pramenné základny, příklad vilémovského kláštera, jehož dějinami se v posledních letech zabývalo hned několik badatelů, ovšem ukazuje, že význam jiných fundací byl předchůdci podceněn. Podobným příkladem jako Vilémov jsou např. Opatovice nad Labem. Pokud nelze označit za uspokojivě zpracovanou problematiku benediktinských opatství, téma menších řeholních domů je téměř polem neoraným. Na dlouhá desetiletí se stalo ojedinělým zpracování dějin břevnovských proboštví v Polici nad Metují a Broumově, které až nedávno následovaly analytičtější studie, věnované expoziturám ostrovského a třebíčského kláštera. Je příznačné, že důvtipná reinterpetace historického vývoje významné moravské fundaci v Rajhradě nezbudila přes své podnětné, ba neotřelé závěry v podstatě žádnou reakci, v lepším případě byla v tichosti přejata bez další reflexe či rozpracování. Přitom zde prostor zůstává.

Cílem této práce bylo zmapovat benediktinská proboštví jako celek, a to v kontextu širšího vývoje benediktinského mnišství ve středověkých Čechách a na Moravě. Bylo ověřeno, že vedlejší domy se v podstatě náhle objevují počínaje 13. stoletím. Je to jistě ovlivněno i dochováním pramenů, protože až od 13. století roste počet listinného materiálu, v němž se existence expozitur zrcadlí. Tato skutečnost však není vysvětlením. Třebaže je období 10.-12. století pokryto pramenně výrazně méně, není pochyb o tom, že v této době, kdy navíc vzniká naprostá většina benediktinských klášterů, má většina z nich status autonomního opatství. Vhodným příkladem jsou tu z Břevnova založené Opatovice nad Labem. Sporným příkladem zůstává Rajhrad, ale i u něho je zjevné, že k utužení vztahu s břevnovským opatstvím dochází ještě v průběhu 13. století. Nepodařilo se doložit nabízející se hypotézu o možném vlivu cisterciáckého organizačního systému na fungování benediktinů, třebaže jsou zde obecné indicie v podobě tlaku papežské kurie na převzetí institutu generálních kapitul. Tento požadavek zazněl poprvé roku 1214 na IV. lateránském koncilu a ještě roku 1336 byla papežem Benediktem XII. vydána bulla, označovaná jako

bullae benedictinae, která vyzývala k naplnění koncilních kánonů. Tuto ideu se však přes snahu papežské kurie nepodařilo uvést v život, autonomie prastarých opatství už byla nejspíše příliš zažitá a praktické prostředky k vymáhání patrně nebyly velké. Lze najít i domácí faktory, které rozvoj sítě proboštství podnítily. Rozvoj monastické mapy a rozšíření benediktinských proboštství se na první pohled časově shoduje s vydáním tzv. Velkého privilegia české církve krále Přemysla Otakara I., a tedy pomyslným uzavřením konkordátu, moderními slovy řečeno, mezi státem a církví. Ujasnění a (re)definování právních vztahů se zároveň potkalo s další vlnou osidlování českého království, což se stalo příležitostí, které české a moravské kláštery využily. Snad i proto jsou expozitury fenoménem 13. století, třebaže u řady z nich lze předpokládat starší kořeny, a pomyslným zakončením procesu byla vlna inkorporací farních kostelů klášterům na konci 14. století.

Dosavadní bádání interpretovalo proboštství jako správní jednotky, jejichž vznik si vyžádal růst klášterní majetkové držby. Třebaže je toto bezpochyby pravdou, ukázalo se, že podstatná část budoucích proboštství vznikla kolem objektů sakrálního rázu, ať už rozličných, a ne vždy pevně uchopitelných cell, nebo později kolem farních kostelů, u nichž řeholníci usilovali o inkorporaci. Vhodně to ilustruje příklad břevnovského Broumova či vilémovských Uherčic, nepřímé indicie skýtá příklad ostrovský. Redukovat expozitury na hospodářské či správní jednotky by bylo zploštěním historické skutečnosti. Pobočné kláštery patrně suplovaly chybějící články farní sítě, která se dotvářela ještě ve 13. století. Na druhou stranu příklad orlovského kláštera varuje před mechanickým zevšeobecňováním, jelikož ukazuje, že ne každý závislý klášter musel být nutně proboštstvím.

Tato práce je prvotním zmapováním problematiky českých a moravských pobočných domů ve středověku, téma tím jistě není vyčerpáno, ba naopak. Bylo by nepochybně přínosné ověřit nakolik se poměry české a moravské shodují či liší ve srovnání se situací v okolních zemích. Tj. jaká je v pramenech používána terminologie, kdy se expozitury prvně objevují, jaká je jejich četnost a geografické rozvrstvení obecně. Takový směr výzkumu v kontextu vývoje ve středověké střední Evropě, by se mohl ukázat jako velmi přínosný. Obzvláště srovnání poměrů českých a moravských s vývojem polským nebo rakouským se s ohledem na vzájemné kontakty nabízí. Pobočné domy totiž naznačují, že benediktinský „řád“ nebyl tak strnulý, neflexibilní a odsouzený k upozadění takřkajíc ze své podstaty, jak se lze dočíst v literatuře. Nesmírně cenné by bylo další poznání vývoje klášterních expozitur optikou archeologie, resp. stavební historie, což by přineslo

významný korektiv a doplnění výpovědi písemných pramenů. Studie tohoto typu jsou však zatím jen ojedinělé.

9. Summary

Between norm, reform and praxis: Priories of medieval Benedictine monasteries on example of Czech male convents

The purpose of this thesis is to explain the issue of formation and evolution of priory within medieval monastic development. So far this topic has occurred more rarely in the Czech mediévistic. The previous works on this topics provide a quick look on subordinate dependent monasteries and small religious institutions. Small number of these contrasts sharply with the multitude of dependent monastic houses in pre-Hussite times. Study of history of Benedictine monastery does not reach the level of popularity of Cistercians for example. In the context of Benedictine monasticism the very existence of subordinate monasteries represents a significant novelty as the original Rule of St. Benedict does not reflect this phenomenon. St. Benedict of Nursia conceived his text as a guide (*vademecum*) for autonomous communities and did not expect any formal hierarchical relationships among them. An abbot should have served as a head of each community and embodiment of Christ himself. No later than during IV. Lateran Council Benedictines were ordered to take Cistercian model of General Chapters. Czech monasteries, however, show that this regulation was adopted inconsistently and despite repeated efforts of Apostolic curia this aim was not realized in the Middle Ages.

Accordingly, the thesis is dedicated to development of provostries and their position within the monastic domains on example of male Benedictine convents especially in the period of 13th – 14th century because in this period greater number of sources allowing to examine this problem is available. Even though the essential source material comes from Bohemian environment the topic is discussed in a broader context of history of Christian monasticism and historical development of Benedictine monastic movement. Benedictine monasticism, still presented in literature as conservative, was in fact a phenomenon quite flexible and since its very inception in the 6th century underwent repeated reforms responding to feedback of time and society. Formation of dependent priories (or exterior branches in general terms) and structured hierarchy of Benedictine monasteries which was not originally expected at all is regarded in the same context. Clarifying this issue, still rather unnoticed by researchers, is essential not only for further understanding of the

development of church administration and monastic trends but also for political, legal, social and economic history of the Middle Ages in general.

10. Prameny a literatura

Prameny archivní:

Národní archiv v Praze

Archiv benediktinského kláštera v Emauzích v Praze

Archivy zrušených klášterů

Benediktini – Břevnov

Morava

Stará manipulace

Moravský zemský archiv v Brně

E 6 – Benediktini Rajhrad

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Arcibiskupství Olomouc 1144-1961

Archiv Národního muzea Praha

Sbírka F (topografická). Sbírka F15 – Břevnov (v. Broumov)

Státní oblastní archiv Zámorsk

Velkostatek Broumov

Státní okresní archiv Chrudim

Děkanství Chrudim

Městský úřad Chrudim

Státní okresní archiv Náchod

Archiv města Police nad Metují

Městský úřad Broumov

Sbírka fotografií a reprodukcí rytin Broumovska 1609-1937

Státní okresní archiv Třebíč

Archiv města Třebíče (1277-1945 (1951))

Národní knihovna České republiky Praha

Rkp. sign. VI A 7

Rkp. sign. Cim D 92

Rkp. sign. VI G 11

Staré tisky:

PEŠINA Z ČECHORODU, Tomáš: *Mars Moravicus sive bella horrida et cruenta seditiones, tumultus praelia, turbae et ex iis enatae crebrae et funestae rerum mutationes dirae calamitates incendia, clades, agrorum depopulationes, urbium vastitates, aedium sacrarum et prophanarum ruinae arcium et oppidorum eversiones, pagorum cineres, populorum excidia at alia id genus mala, quae Moravia hactenus passa fuit.* Praegae 1677

PITER, Bonaventura: *Thesaurus absconditus in agro seu monasterio Brzevnoviensi prope Pragam....* Brunnae 1762.

ZIEGELBAUER, Magnoald: *Epitome historica regii, liberi, exempti in regno Bohemiae antiquissimi, celeberrimi ac amplissimi monasterii Brevnoviensis vulgo S. Margarethae Ordinis S. Benedicti prope Pragam.* Coloniae 1740.

Prameny tištěné:

Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia. Tomus I-II. Praha 1980.

Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Díl I-XI, XIV-XX, XXVI. Praha 1840-1892, 1895-1902, 1909.

Archiv pražské metropolitní kapituly. Díl I. Katalog listin a listů z doby předhusitské, díl II. Katalog listin a listů z let 1420-1561. Praha 1956, 1986.

Archivy zrušených klášterů moravských a slezských. Díl I. Inventář pergamenů z let 1078-1471. Brno 1932.

Augustine of Hippo and his Monastic Rule. Oxford 1987.

CAESARIUS Z HEISTERBACHU: *Vyprávění o zázracích. Středověký život v zrcadle exempel.* Praha 2009.

Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Tomus I. Pest 1860.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus I-XV. Olomouc 1836-1845, Brno 1850-1903.

Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomus I-V. Praha 1904-1982.

Codex diplomaticus Silesiae. Tomus I. Breslau 1857.

Codex iuris municipalis. Tomus II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225-1419. Praha 1895.

Corpus consuetudinum monasticarum I. Initia consuetudinis benedictinae. Consuetudines saeculi octavi et noni. Siegburg 1963.

Cronica domus sarensis. Brno 1964.

Das Granum catalogi praesulum Moraviae. Nach der Handschrift des Olmützer Domkapitel-Archives. Ed. J. Loserth. Archiv für Österreichische Geschichtsforschung 1892.

Das Homiliar des Bischofs von Prag. Prag 1863.

Decem registra censuum bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Praha 1881.

Die Zwiefalter Chroniken Ortliebs und Bertholds. Stuttgart – Berlin 1941.

DUDÍK, Beda: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte.* Brünn 1852.

Early Monastic Rules. The Rules of the Fathers and the and the Regula Orientalis. Collegeville 1982.

Fontes rerum Bohemicarum. Tomus I, II, III, IV, V. Praha 1873, 1874, 1882, 1884, 1893.

GERALD Z WALESU: *Putování Walesem/Popis Walesu.* Praha 2008.

GRAUS, František: *Necrologium Bohemicum. Martyrologium Pragense a stopy nekosmovského pojetí českých dějin.* Československý časopis historický 1967, s. 789-810.

Iter Romanum. Theil I. Historische Forschungen, Theil II. Das Päpstliche Regestenwesen. Wien 1855.

Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego I. Lwów 1875.

Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Praha 1978.

Kroniky doby Karla IV. Praha 1987.

Legendy a kroniky Koruny uherské. Praha 1988.

Letters of Peter the Venerable., Volume I. Cambridge 1967.

Libellus de diversis ordinibus et professionibus qui sunt in aecclesia. Oxford 1972.

Liber confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesis. Tomus I-IX. Praegae 1865-1889.

Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Tomus I-VI. Praha 1875-1937.

Magnae Moraviae fontes historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii. Brno 1969.

Monumenta Germaniae Historica. Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters VII. Weimar 1973.

Monumenta Germaniae Historica. Capitularia regni Francorum I. Hannover 1883.

Monumnetta Germaniae Historica. Concilia IV. Concilia aevi Karolini. Hannover 1998.

Monumenta Germaniae Historica. Epistolae selectae. Berlin 1920.

Monumenta Germaniae Historica. Necrologia Germaniae III. Dioceses Brixinensis, Frisingensis, Ratisbonensis; IV. Dioecesis Pataviensis (Regio Bavarica, Regio Austriaca nunc Lentiensis). Berlin 1905, 1920.

Monumenta Germaniae Historica. Scriptores II, IV, VI, X, XI, XII, XIV, XV, XVII, XVIII, XXII, XXIV, XXV, XXIX. Hannover 1841, Stuttgart 1844, 1852, 1854, 1863, 1883, Hannover 1861, 1872, 1879, 1880, 1892.

Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum IV, XVIII, XXXVIII. Hannover 1880, 1891, Hannover 1894.

Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series II, IX. Berlin 1923, 1935.

Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita, quibus non modo patriae, aliarumque vicinarum regionum, sed et remotissimarum gentium historia mirum quantum illustratur. Tomus IV, VI. Pragae 1785.

Monumenta Poloniae Historica IV, VI. Lwów 1884, Kraków 1893.

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus I-V. Praha 1903-1954.

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus prodromus. Praha 2003.

Necrologium Olomucense. Handschrift der Königlichen Bibliothek in Stockholm. Ed. B. Dudík. Archiv für Österreichische Geschichtsquellen Geschichtsquellen 1880.

Papsturkunden 896-1046. Band I. 896-996. Wien 1984.

Petri Damiani Vita beati Romualdi. Roma 1957.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Tomus I-VII. Praha 1855-1963.

Registra decimarum papalium. Praha 1873.

Regula Benedicti. Praha 1998.

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Díl I. Praha 1870.

Sancti Chrodegangi Metensis episcopi Regula canonicorum. Hannover 1889.

Scriptores ordinis Grandimontenses. Turnhout 1968.

SCHRAMM, Romuald: *Regesten zur Geschichte der Benedictiner-Abtei Břevnov-Braunau in Böhmen.* Studien und Mittheilungen aus dem Benediktiner-Orden 1, 1882, s. 66-83, 2, s. 292-309; 3, s. 82-95.

Skutky opata Sugera. Praha 2003.

Soudní akta konzistoře Pražské. Díl I-VII. Praha 1893-1901.

Středověké legendy prokopské. Praha 1953.

SV. ATANÁŠ: *Život sv. Antonína Poustevníka. Život a působení našeho svatého otce Antonína jak ho napsal a mnichům v cizině poslal náš svatý otec Atanáš, biskup alexandrijský.* Velehrad 1996.

ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Kritický komentář k moravskému diplomatáři. Zpracování látky z 3. svazku Bočkova moravského kodexu,* Praha 1952.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Bohemica v Lipsku.* Praha 1907.

TADRA, Ferdinand: *Paměti kláštera ostrovského.* Věstník České akademie 1906, s. 423-431.

TRUHLÁŘ, Josef: *Paběrky z rukopisů Klementinských. Část XXXI. Nekrologické zápisy břevnovské z konce XII. a poč. XIII. stol.* Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1899, s. 451-453.

Účty hradu Karlštejna z let 1423-1434. Praha 1948.

Urkundenbuch des Stiftes Schlägl. Die Rechts- und Geschichtsquellen der Cisterce Slage und des Prämonstratenserchorherrenstift Schlägl von den Anfängen bis zum Jahr 1600. Aigen im Mühlkreis 2003.

Václava Hájka z Libočan Kronika česká. Díl II. Zánik pohanství. R. 905-1100. Praha 1923.

Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480. Praha 1914.

Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390-1394. Věstník Královské české společnosti nauk 1888, s. 280-305.

Prameny internetové a elektronické:

Fourth Lateran Council.

In: <http://www.ewtn.com/library/COUNCILS/LATERAN4.HTM>

Lexikon des Mittelalters (CD-ROM).

Patrologiae Cursus Completus. Series Latina. Tomus 22, 102, 133, 144, 145.

In: <http://www.phil.muni.cz/wlap>

Glosáře a slovníky:

DU CANGE, Charles: *Glossarium mediae et infimae latinitatis. Tomus I-X.* Niort 1883-1887.

NIERMEYER, J. F.: *Mediae latinitatis lexicon minus.* Leiden 1976.

Nepublikované práce:

HORÁKOVÁ, Linda: *Osudy benediktýnského kláštera v Orlové v kontextu dějin kláštera v Týnci.* Diplomová práce. Olomouc 2010.

KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů ve střední Evropě do počátku 13. století. Dceřinná založení klášterů Steinfeld a Dünnewald.* Diplomová práce, Praha 2009.

REINTINGER, Lukáš: *Přemyslovci mezi královskou korunou a knížecím stolcem. Tři studie k prvnímu českému království.* Diplomová práce. Brno 2008.

ROUBIC, Antonín: *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi do konce XV. století.* Diplomová práce. Olomouc 1956.

SVOBODA, Rostislav: *Třebíčské letopisy v kronice Tomáše Pešiny z Čechorodu.* Oborová práce. Brno 2003.

SVOBODOVÁ, Eva: *Olomoucký biskup Robert a církevní řády na Moravě.* Magisterská diplomová práce, Olomouc 2010.

ŠRÁMEK, Josef: *Pod berlou sv. Vojtěcha: Komparace dějin benediktýnských klášterů v Břevnově, Rajhradě, Polici a Broumově v epoše středověku.* Diplomová práce. Olomouc 2008.

VOTOČEK, Hynek: *Vybrané aspekty z díla Anselma z Havelbergu v kontextu řeholních reforem 12. století.* Magisterská diplomová práce. Olomouc 2009.

ZEZULČÍK, Jaroslav: *Anály hradištsko-opatovické.* Diplomová práce. Olomouc 1984.

Literatura:

- 900 Jahre Benediktinerabtei Zwiefalten. Ulm 1989.
- 900 let cisterciáckého řádu. Ed. K. Charvátová. Praha 2000.
- Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám.* Ed. T. Borovský – L. Jan – M. Wihoda. Brno 2003.
- Adalbert von Prag. Brückenbauer zwischen dem Osten und Westen Europas.* Ed. H. H. Henrix. Baden-Baden 1997.
- ADAMUS, Alois: *Z dějin Orlové.* Kroměříž 1926.
- ALTHOFF, Gerd: *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter.* Darmstadt 2003.
- ANTON, Hans Hubert: *Studien zu den Klosterprivilegien der Päpste im frühen Mittelalter.* Berlin – New York 1975.
- ANTON, Hans Hubert: *Trier im frühen Mittelalter.* Paderborn 1987.
- ANTONÍN, Robert: *České země za posledních Přemyslovců. Díl I. Cestou proměny společnosti k vrcholně středověké monarchii (1192-1253).* Praha 2012
- ANTONÍN, Robert: *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283-1300.* Brno 2009.
- ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku.* Praha 2001.
- BAKALA, Jaroslav: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií.* Brno 2002.
- BALATKOVÁ, Jitka: *K dějinám Řádu německých rytířů v Miletíně. Krkonoše – Podkrkonoší 7, 1983, s. 205-214.*
- BALLWEG, Jan: *Konziliare oder päpstliche Ordensreform. Benedikt XII. und die Reformdiskussion im frühen 14. Jahrhundert.* Tübingen 2001.
- BAR, Přemysl: *Královská koruna a vratislavský vévoda Jindřich IV. Probus. Od polemiky k novým perspektivám v bádání.* Časopis Matice moravské 2005, s. 487-507.
- BARCIAK, Antoni: *Czechy a ziemnie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski.* Katowice 1992.
- BARROW, Julia: *Chrodegang, his Rule and its Succesors.* Early Medieval Europe 2006, s. 201-212.
- BARTOVSKÝ, V.: *Vlastivěda moravská. Místopis Moravy. Díl II. Jičínský kraj – hranický okres,* Brno 1909.
- BARTUŠEK, Antonín: *K středověkému osídlení Třebíčska.* Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských 2, 1958, s. 19-25.
- BAŠTECKÁ, Lydia: *Pečetě do roku 1526 ve fondech náhodského archivu.* Stopami dějin Náchodska 7, 2001, s. 117-124.

- BENEŠOVSKÁ, Klára – KUBÍNOVÁ, Kateřina (eds.): *Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. Praha 2007.
- Benedictus. Eine Kulturgeschichte des Abendlandes*. Genf 1980.
- Benediktinské arcidiecéze Břevnov. Pamětní tisk k mileniu (993-1993)*. Praha 1994.
- Benedyktyni tyńieccy w średniowieczu*. Ed. K. Źurowska. Kraków 1995.
- BERANOVÁ, Magdalena - LUTOVSKÝ, Michal: *Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století*. Praha 2009.
- BERENDOVÁ, Nora (ed.): *Christianizace u utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století*. Praha 2013.
- BERMAN, Constance: *The Cistercian evolution. The invention of a religious order in twelfth-century Europe*. Philadelphia 2000.
- BERNHARDT, John W.: *Itinerant Kingship and Royal Monasteries in Early Medieval Germany, c. 936-1075*. Cambridge – New York – Melbourne 1993.
- BERSCHIN, Walter: *Eremus und Insula. St. Gallen und die Reichenau im Mittelalter – Modell einer lateinischen Literaturlandschaft*. Wiesbaden 1987.
- BEZZOLA, Gian Andri: *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220-1270). Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnungen*. Bern – München 1974.
- BIERMANN, Gottlieb: *Das ehemalige Benediktinerstift Orlau im Teschnischen*. Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen 1862, s. 3-28.
- BILSKA – CIEĆWIERZ, Magdalena: *Powstanie i organizacja kapituł kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*. Kraków 2007.
- BISTRŮICKÝ, Jan – ČERVENKA, Stanislav: *Olomoucké horologium. Kolektář biskupa Jindřicha Zdíka*, Olomouc – Praha 2011.
- BISTRŮICKÝ, Jan: *Bruno von Schauenburg*. In: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448: Ein biographisches Lexikon*. Ed. E. Gatz. Berlin 2001, s. 507-509.
- BISTRŮICKÝ, Jan: *Historický obzor olomouckého hradu*. *Archaeologia Historica* 11, 1986, s. 79-86.
- BISTRŮICKÝ, Jan: *Chronologie rukopisů olomouckého skriptoria 12. století*. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Historica* 1981, s. 7-24.
- BISTRŮICKÝ, Jan: *K tzv. moravskému kancléřství z roku 1207*. *Vlastivědný věstník moravský* 2006, s. 34-41
- BISTRŮICKÝ, Jan: *Listinná tvorba v Olomouci ve 12. století*. *Historická Olomouc a její současné problémy* 8, 1990, s. 45-56.
- BISTRŮICKÝ, Jan: *Na okraj glos k olomouckým otázkám*. *Archaeologia historica* 1986, s. 111-112.
- BISTRŮICKÝ, Jan: *Počátky hradu a města*. In: *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 28-46.

- BISTRICKÝ, Jan: *Poznámka k tzv. zakládací listině třebečského kláštera*. Vlastivědný věstník moravský 2002, s. 310-315.
- BISTRICKÝ, Jan: *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdik von Olmütz*. Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel und wappenkunde 26, 1980, s. 135-258.
- BISTRICKÝ, Jan: *Über Falsifikate böhmischer Gründungsurkunden bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*. Archiv Mitteilungen 4, 1991, s. 186-189.
- BISTRICKÝ, Jan: *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny*. Vlastivědný věstník moravský 45, 1993, s. 131-136.
- BISTRICKÝ, Jan: *Zdikovy listiny*. Český časopis historický 1998, s. 292-305.
- BLÁHA, Josef: *Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.-17. století) na území města Olomouce*. Archaeologia Historica 23, 1998, s. 133-157.
- BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Nad'a: *Velké dějiny zemí Koruny české. Díl I. Do roku 1197*. Praha – Litomyšl 1999.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Brno v historiografických pramenech doby přemyslovské*. Brno v minulosti a dnes 11, 1993, s. 78-85.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Castrum sub silva situm, nomine Lutomisl (K první písemné zmínce o Litomyšli v Kosmově kronice k roku 981)*. In: Litomyšl 981-1981. Litomyšl 1981, s. 13-23.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Letopis milevského opata Jarlocha a jeho pramenná hodnota*. In: Český stát na přelomu 12. a 13. století. Ed. I Fuxová. Opava 1993, s. 35-48.
- BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub – ČEŘOVSKÝ, Jan – POCHE, Emanuel: *Klášter v Břevnově*. Praha 1944.
- BLECKER, Michael Paulin: *Roman Law and „Consilium“ in the Regula Magistri and the Rule of St. Benedikt*. Speculum 1, 1972, s. 1-28.
- BLOCH, Marc: *Feudální společnost*. Praha 2010.
- BLUME, Karl: *Abbatia. Ein Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Rechtsprache*. Amsterdam 1965.
- BLUMENTHAL, Uta-Renate: *Der Investiturstreit*. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1982.
- BLUMENTHAL, Uta-Renate: *Gregor VII. Papst zwischen Canossa und Kirchenreform*. Darmstadt 2001.
- BLUMENTHAL, Uta-Renate: *The investiture controversy: Church and monarchy from the Ninth to the Twelfth century*. Philadelphia 1991.
- BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české. Díl IVb. 1310-1402*. Praha – Litomyšl 2003.
- BOBKOVÁ, Lenka: *Velké dějiny zemí Koruny české. Díl IVa 1310-1402*. Praha – Litomyšl 2003.

- BOHÁČ, Zdeněk: *Hospodářské zázemí emauzského kláštera v době předhusitské*. Mediaevalia Historica Bohemica 3, 1993, s. 237-238.
- BOHÁČ, Zdeněk: *K počtu řeholníků v předhusitských kláštorech*. Historická geografie 1997, s. 11-17.
- BOHÁČ, Zdeněk: *K problematice studia feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách*. Historická geografie 1979, s. 5-22.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*. Jílové u Prahy 1999.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Patrocinia kostelů při nejstarších kláštorech a kapitulách v českých zemích*. Historická geografie 1970, s. 3-50.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století*. Historická demografie 1987, s. 59-85.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské*. Historická geografie 18, 1979, s. 165-203.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce. (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*. Folia Historica Bohemica 7, 1984, s. 7-42.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské*. Historická geografie 1995, s. 137-143.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Újezdy a lhoty. Příspěvek k dějinám osídlení středověkých Čech*. Historická geografie 1974, s. 3-25.
- Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*. Ed. F. Seibt. Düsseldorf 1974.
- Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*. Ed. J. Kadlec. Praha 1989.
- BOLINA, Pavel – ŠLÉZAR, *K problematice falz vzniklých při majetkových sporech hradištského kláštera na severu Dražanské vrchoviny*. Časopis Matice moravské 2006, s. 307-342.
- BOLINA, Pavel: *K interpretaci a datování Zdíkových listin*. Český časopis historický 1999, s. 273-291.
- BOLINA, Pavel: *Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145 (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí)*. Časopis Matice moravské 122, 2003, s. 343-373.
- BOLTON, Brenda: *The Medieval Reformation*. London 1983.
- BOMM, Werner: *Augustinregel, professio canonica und Prämonstratenser im 12. Jahrhundert. Das Beispiel der Norbert-Viten, Philipps von Harvengt und Anselms von Havelberg*. In: *Regula Sancti Augustini. Normative Grundlage differenter Verbände im Mittelalter*, Paring 2002, s. 264-284.
- BORAWSKA, Danuta: *Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI wieku*. Warszawa 1964.
- BORKOVSKÝ, Ivan: *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*. Praha 1975.

- BOROVSKÝ, Tomáš: *Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13.-15. století)*. Brno v minulosti a dnes 14, 2000, s. 13-33.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Soukromé kláštery na Moravě ve 13. a 14. století (Pokus o přehled a rozlišení)*. Časopis Matice moravské 2004, s. 461-479.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Vztahy královských měst a venkovských klášterů na Moravě v pozdním středověku*. In: *Colloquia mediaevalia Pragensia 5. Sociální svět středověkého města*. Praha 2006, s. 225-245.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Zvláštní berně v českém středověku*. Dějiny a současnost 2, 2002, s. 8-14.
- BOSL, Karl: *Das Kloster San Alessio auf dem Aventin zu Rom. Griechisch-lateinisch-slavishe Kontakte in römischen Klöstern vom 6./7. bis zum Ende des 10. Jahrhunderts: Kulturbewegung im Mittelmeerraum im archaischen Zeitalter Europas*. In: *Beiträge zur Südosteuropaforschung*, München 1970, s. 15-28.
- BOSL, Karl: *Regularkanoniker (Augustinerchorherren) und Seelsorge in Kirche und Gesellschaft des europäischen 12. Jahrhundert*, München 1979.
- BOYLE, John Andrew: *The Mongol World Empire 1206-1370*. London 1977.
- BRACKMANN, Albert: *Zur Geschichte der Hirsauer Reformbewegung im XII. Jahrhundert*. Berlin 1928.
- BRACKMANN, Albert: *Zur politischen Bedeutung der kluniazensischen Bewegung*. Darmstadt 1955.
- BRANDEJS, Stanislav: *Kniha o Polici nad Metují a Policku. Díl I. Dějiny do roku 1914*. Police nad Metují 1940.
- BRAUER, Michael – RYCHTEROVÁ, Pavlína – WIHODA, Martin (eds.): *Die mittelalterliche Kolonisation. Vergleichende Untersuchungen*. Praha 2009.
- BRENT, Peter: *The Mongol Empire. Genghis Khan: His Triumph and his Legacy*. London 1976.
- BRETHOLZ, Bertold: *Dějiny Moravy. Díl I.*, Brno 1896.
- BRETHOLZ, Bertold: *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306)*. München – Leipzig 1912.
- BROOKE, Christopher: *Europe in the Central Middle Ages (962-1154)*. London – New York 1987.
- BROOKE, Christopher: *Medieval Church and Society: Collected Essays*. New York 1972.
- BROOKS HEDSTROM, Darlene L.: *Redrawing a Portrait of Egyptian Monasticism*. In: *Medieval Monks and their World: Ideas and Realities. Studies in Honour of Richard E. Sullivan*. Leiden – Boston 2006, s. 11-34.
- BROWN, Peter: *Augustine of Hippo. A Biography*. London 2000.
- BROWN, Peter: *Autorita a posvátné. Aspekty christianizace římského světa*. Brno 1997.

- BROWN, Peter: *Religion and society in the Age of Saint Augustine*. London 1972.
- BROWN, Peter: *Tělo a společnost. Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*. Brno 2000.
- BROWN, Peter: *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*. Chicago 1982.
- BROWN, Peter: *The Making of late Antiquity*. Massachusetts – London 1993.
- BROWN, Peter: *The Rise of Western Christendom. Triumph and Diversity, A. D. 200 – 1000*. Malden – Oxford – Chichester 2013.
- BRYNTESON, William E.: *Roman Law and Legislation in the Middle Ages*. *Speculum* 3, 1966, s. 420-437.
- Břevnov v českých dějinách*. Ed. M. Bláhová – I. Hlaváček. Praha 1997.
- Břevnov. První klášter černých benediktinů na půdě slovanské*. Praha 1931.
- Břevnovský klášter. Historie kláštera, průvodce, benediktinský život*. Praha 2002.
- BUBEN, Milan Michael: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích II. Mnišské řády*. Praha 2004.
- BUBENÍK, Josef: *K topografii původní pozemkové držby sázavského kláštera*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 16, 1975, s. 295-302.
- BUDÍK, Beda: *Dějiny Moravy. Díl IV. Od roku 1173 a ž do roku 1197*. Praha 1878.
- BUCHTA, Placidius: *Rajhrad (1045-1895). Dějepisný náčrtek k jubilejnímu roku 1895*. Brno 1894.
- BURKE, Peter: *Variety kulturních dějin*. Praha 2006.
- BURTON, Janet: *Monastic and religious orders in Britain 1000-1300*. Cambridge 1994.
- BYNUM, Caroline Walker: *Jesus as Mother. Studies in the Spirituality of the High Middle Ages*. Berkeley – Los Angeles – London 1982.
- Campana, codex, civitas. Miroslao Flodr octogenario*. Ed. F. Novák. Brno 2009.
- CANTOR, Norman: *The Crisis of Western Monasticism, 1050-1130*. *The American Historical Review* 1, 1960, s. 47-67.
- CARVER, Martin (ed.): *The Cross goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300*. Woodbridge – Rochester 2003.
- CECHNER, Antonín: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Broumovském*. Praha 1930.
- CEJNOVÁ, Dagmar: *Raně středověký průzkum v Brně-Komárově*, Přehled výzkumů Archeologického ústavu Československé akademie věd 1975, s. 66-67.
- CIBULKA, Josef: *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě*. Praha 1958.
- CINKE, Vladimír: *Organizace českých klášterů ve 13. a 14. stol. na podkladě provinčním*. *Československý časopis historický* 16, 1968, s. 435-446.

- Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu.* Ed. M. Pojzl. Olomouc 2006.
- CLANCHY, Michael T.: *From Memory to Written Record. England 1066-1307.* London – Cambridge 1979.
- CLAUSSEN, M. A.: *The Reform of the Frankish Church. Chrodegang of Metz and the Regula canonicorum in the Eight Century.* Cambridge 2004.
- Cluny im 10. und 11. Jahrhundert.* Ed. J. Wollasch. Göttingen 1967.
- Cluny. Beiträge zu Gestalt und Wirkung der cluniazensischen Reform.* Ed. H. Richter. Darmstadt 1975.
- Co můj kostel má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu.* Ed. E. Doležalová – P. Meduna. Praha 2011.
- Colloquia Mediaevalia Historica 3. Historia Monastica I,* Praha 2005.
- Colloquia Mediaevalia Pragensia 8. Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku.* Praha 2007.
- Colloquia Mediaevalia Pragensia 9. Šlechta, moc a reprezentace ve středověku.* Praha 2007.
- Columbanus and Merovingian Monasticism.* Oxford 1981.
- CONSTABLE, Giles – BENSON, Robert: *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century.* Cambridge – Massachusetts 1982.
- CONSTABLE, Giles (Ed.): *Die Cluniazenser in ihren politisch-sozialen Umfeld.* Münster – Hamburg 1998.
- CONSTABLE, Giles: *Cluny from the Tenth to the Twelfth Centuries.* Aldershot – Brookfield – Singapore – Sydney 2000.
- CONSTABLE, Giles: *Religious Life and Thought (11th-12th Centuries).* London 1979.
- CONSTABLE, Giles: *The Abbey of Cluny. A collection of essays to mark the eleven-hundredth anniversary of its foundation.* Münster 2010.
- CONSTABLE, Giles: *The Reformation of the Twelfth Century.* Cambridge – New York – Melbourne 1996.
- Consuetudines monasticae. Eine Festgabe für Kassius Hallinger aus Anlass seines 70. Geburtstages.* Roma 1982.
- COWDREY, H. E. J.: *The Cluniacs and the Gregorian Reform.* Oxford 1970.
- CSÓKA, J. Lajos: *Geschichte des benediktinischen Mönchtums in Ungarn.* St. Ottilien 1980.
- CYGLER, Florent: *Das Generalkapitel im hohen Mittelalter. Cisterzienser, Prämonstratenser, Kartäuser und Cluniazenser.* Münster 2002.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Dvě centra v koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348-1458).* České Budějovice 2011.
- ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie: *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406.* Časopis Národního muzea. Řada A. Historická 3-4, 1992, s. 79-107.

- ČECHURA, Jaroslav: *Břevnov a Strahov na počátku 15. století. Čechura*. In: *Historia docet*. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc. Ed. M. Polívka – M. Svatoš, Praha 1992, s. 35-45.
- ČECHURA, Jaroslav: *Cisterciácké kláštery v českých zemích v době předhusitské ve světle řádových akt*. Právněhistorické studie 1984, s. 35-72.
- ČECHURA, Jaroslav: *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*. Stuttgart – Jena – New York 1994.
- ČECHURA, Jaroslav: *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*. Sborník Národního muzea. Řada A – historická 1, 1988, s. 1-73.
- ČECHURA, Jaroslav: *Klášterní velkostatek v předhusitských Čechách. Základní tendence hospodářského vývoje a metodologická východiska dalšího studia*. *Archeologia Historica* 1985, s. 395-407.
- ČECHURA, Jaroslav: *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419-1420)*. Právněhistorické studie 1989, s. 43-70.
- ČECHURA, Jaroslav: *Sekularizace církevních statků v husitské revoluci a některé aspekty ekonomického a sociálního vývoje v Čechách v době pozdního středověku*. Husitský Tábor 1986-1987, s. 91-100.
- ČECHURA, Jaroslav: *Základní tendence ekonomického vývoje klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*. Právněhistorické studie 1989, s. 31-54.
- ČERNÝ, Miloslav: *K historii sakrálního areálu na Velízu*. *Minulostí Berounska* 5, 2002, s. 42-62.
- ČERVINKA, Inocenc Ladislav: *Slované na Moravě a říše velkomoravská*. Brno 1928.
- České země v raném středověku*. Ed. P. Sommer. Praha 2006.
- ČÍŽEK, Jan – SLAVÍK, Jiří: *Systém vojenského zajištění benediktinského majetku na Broumovsku a Policku*. In: Vladimír Wolf et Opera Corcontica (Sborník příspěvků k šedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa). *Dissertationes historicae* 7, 2002, s. 71-82.
- ČÍŽEK, Jan: *Městské opevnění Broumova v archivních pramenech*. *Stopami dějin Náchodska* 1, 1995, s. 17-28.
- ČÍŽMÁŘ, Zdeněk – KOHOUTEK, Jiří: *Předběžná zpráva o výzkumu kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1996*, *Archeologia Historica* 23, 1998, s. 335-352.
- Člověk českého středověku*. Ed. M. Nodl – F. Šmahel. Praha 2002.
- Das Kloster St. Gallen im Mittelalter. Die kulturelle Blüte vom 8. bis zum 12. Jahrhundert*. Stuttgart 1999.
- DE VOGÜÉ, Adalbert: *Čtyři statě o řeholi svatého Benedikta*. In: *Benediktinské sešity* 2. Praha b. d.
- DE VOGÜÉ, Adalbert: *Mnišská komunita*. In: *Benediktinské sešity* 3. Praha b. d.

- DE VOGÜÉ, Adalbert: *The Master and St. Benedict: A Reply to Marilyn Dunn*. The English Historical Review 1992, s. 95-103.
- Dějiny ve věku nejistot*. Ed. J. Klápště – E. Plešková – J. Žemlička. Praha 2003.
- DERDA, Hans-Jürgen: *Vita communis. Studien zur Geschichte einer Lebensform in Mittelalter und Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 1992.
- DERWICH, Marek: *Benedyktýnski klasztor Św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*. Warszawa – Wrocław 1992.
- DERWICH, Marek: *Gab es eine Krise des Benediktinertums in Polen in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts?* In: *Vita Religiosa im Mittelalter*. Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtstag, Berlin 1999, s. 123-138.
- DERWICH, Marek: *Kruszwica – Włocławek – Szpetal. Epizod „kujawski“ w dziejach opactwa benedyktynów w Mogilnie*. Nasza Przeszłość 2001, s. 269-273.
- DERWICH, Marek: *Monastycyzm benedyktýnski w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*. Wrocław 1998.
- DERWICH, Marek: *Studia nad początkami monastycyzmu na ziemiach polskich. Pierwsze opactwa i ich funkcje*. Kwartalnik historyczny 107, 2000, s. 77-105.
- Die Abtei Reichenau. Neue Beiträge zur Geschichte und Kultur des Inselklosters*. Sigmaringen 1974.
- Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas (mit einem speziellem Blick auf die grossmährische problematik)*, Ed. P. Kouřil. Brno 2005, s. 25-33.
- DINZELBACHER, Peter: *Bernhard von Clairvaux. Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt 1998.
- DINZELBACHER, Peter: *Visionen und Visionsliteratur im Mittelalter*. Stuttgart 1981.
- DOBOSZ, Józef: *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*. Poznań 2002.
- Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Ed. J. Hrdina – M. Maříková. Praha 2011.
- DOKOUPIL, Vladimír: *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha 1966.
- DOLISTA, Karel: *Ještě k listinám hradištského kláštera z roku 1078*. Československý časopis historický 19, 1971, s. 111-118.
- DOPSCH, Heinz – BRUNNER, Karl – WELTIN, Maximilian: *Österreichische Geschichte 1122-1278. Die Länder und das Reich der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien 1999.
- DRAGOUN, Michal: *Vintíř a Radim. Lokální kultury českého vrcholného středověku*. Mediaevalia Historica Bohemica 6, 1999, s. 65-75.
- DRAGOUN, Zdeněk – PREISS, Pavel – SOMMER, Petr: *Břevnovský klášter*. Praha 1993.
- DRNOVSKÝ, Pavel: *Středověké osídlení na horním toku řeky Bystřice*. Ústí nad Orlicí 2013.

- DŘŠKA, Václav: *Die Teilungen des fränkischen Reiches und der Beginn des politischen Systems Westeuropas*. Prague Papers on History of International Relations 1, 1997, s. 5-29.
- DŘÍMAL, Jaroslav a kol.: *Dějiny města Brna. Díl I*. Brno 1969.
- DUBY, Georges: *Rok tisíc*. Praha 2007.
- DUBY, Georges: *Věk katedrál. Umění a společnost 980-1420*. Praha 2002.
- DUDÍK, Beda: *Dějiny Moravy. Díly I-VII*. Praha 1875-1880.
- DUDÍK, Beda: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrafthum Mähren. Band I. Von der Gründung des Stiftes bis zum Ende der Hussitenstürme (1048-1449)*. Brünn 1849.
- DUNIN-WAŚOWICZ, Teresa: *Najstarsi polscy święci: Izaak, Mateusz i Krystyn*. In: *Kościół – Kultura – Społeczeństwo: Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*. Warszawa 2000, s. 35-47.
- DUNN, Marilyn: *The Emergence of Monasticism. From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Oxford 2000.
- DUNN, Marilynn: *Mastering Benedict: Monastic Rules and Their Authors in the Early Medieval West*. *The English Historical Review* 1990, s. 567-594.
- DUNN, Marilynn: *The Master and St. Benedict: A Rejoinder*. *The English Historical Review* 1992, s. 104-111.
- DUŠKOVÁ, Sáša: *K problematice dvou nejstarších listin olomouckého kostela na Podivín, minci a imunitu*. In: *Denárová měna na Moravě*. Brno 1986, 313-318.
- DUŠKOVÁ, Sáša: *Listiny rudíkovské. (Pohled do oslavanského skriptoria)*. *Časopis Matice moravské* 68, 1948, s. 244-286.
- DVORNÍK, František: *Byzantské misie u Slovanů*. Praha 1970.
- DVORNÍK, František: *Svatý Vojtěch, druhý pražský biskup*. Olomouc 1997.
- DVORNÍK, František: *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzanci a Římem*. Praha 1999.
- ECO, Umberto: *Umění a krása ve středověké estetice*. Praha 1998.
- EISLER, Max: *Geschichte Brunos von Schauenburg*, *Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* 9, 1905, s. 335-384; *Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* 10, 1906, s. 339-393; *Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* 11, 1908, s. 344-380.
- ELBL, Pavel Benedikt: *Smil z Lichtenburka. Rytíř, velmož a zakladatel*. Třebíč 2007.
- ELIADE, Mircea: *Dějiny náboženského myšlení II. Od Gautamy Buddha k triumfu křesťanství*. Praha 1996.
- ELM, Kaspar (Ed.): *Norbert von Xanten. Adliger – Ordensstifter – Kirchenfürst*. Köln 1984.
- ENGEL, Pál: *The Realm of St. Stephen. A History of medieval Hungary (895-1526)*. London – New York 2001.
- Europas Mitte um 1000. Band 1-2*. Ed. A. Wieczorek – H.-M. Hinz. Stuttgart 2000.

- Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi.* Ed. E. Doležalová – R. Novotný – P. Soukup. Praha 2004.
- Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové.* Ed. I. Hlaváček – J. Hrdina – J. Kahuda – E. Doležalová. Praha 1998.
- Fälschungen im Mittelalter. Bände I-III.* Ed. H. Furhmann. Hannover 1988.
- FAUST, Ulrich: *Leben nach der Regel Benedikts.* In: Benediktiner, Zisterzienser. Ed. Ch. Römer – D. Pötschke – O. H. Schmidt. Berlin 1999, s. 10-22.
- FELCMAN, Ondřej – MUSIL, František (eds.): *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526).* Praha 2009.
- FELCMAN, Ondřej a kol.: *Území východních Čech od středověku po raný novověk. Kapitoly k územně správním dějinám regionu.* Praha 2011
- FELTEN, Franz J.: *Äbte und Laienäbte im Frankreich. Studie zum Verhältnis von Staat und Kirche im früheren Mittelalter.* Stuttgart 1980.
- FIALA, Zdeněk: *Die Organisation der Kirche in Přemyslidenstaat des 10.-13. Jahrhunderts.* in: Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit. Wiesbaden 1967, s. 133-147.
- FIALA, Zdeněk: *K otázce funkce našich listin do konce 12. stol.* Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity C7, 1960, s. 5-34.
- FIALA, Zdeněk: *K počátkům listin v Čechách.* Sborník historický 1953, s. 27-45.
- FIALA, Zdeněk: *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247-1253-1278).* Sborník archivních prací 1, 1951, s. 165-294.
- FIALA, Zdeněk: *Předhusitské Čechy. Český stát pod vládou Lucemburků (1310-1419).* Praha 1978.
- FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310.* Praha 1975.
- FIALA, Zdeněk: *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století.* Sborník historický 1955, s. 64-88.
- FIŠER, Rudolf – NOVÁČKOVÁ, Eva – UHLÍŘ, Jiří: *Třebíč. Dějiny města I.* Brno 1977.
- FIŠER, Rudolf: *K počátkům středověké Třebíče (Poznámky k archeologickému výkladu problému).* Západní Morava 6, 2002, s. 156-161
- FIŠER, Rudolf: *Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství.* Brno 2001.
- FIŠER, Rudolf: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství.* Třebíč 2004.
- FLACHENECKER, Helmut: *Constitutiones und Seelsorge. Zum Selbstverständnis der Prämonstratenser.* In: Regula Sancti Augustini. Normative Grundlage differenter Verbände im Mittelalter. Paring 2002, s. 302-332.
- FLACHENECKER, Helmut: *Grundzüge der Wirtschaftsverwaltung von Prämonstratenserstiften.* In: Stift und Wirtschaft. Die Finanzierung geistlichen Lebens im Mittelalter, Ostfildern 2007, s. 45-59.

- FLODR, Miroslav: *Paleografické poznámky k rajhradskému rukopisu Adova martyrologia*, Časopis Matice moravské 75, 1956, s. 323-338.
- FLODR, Miroslav: *Skriptorium olomoucké*. Praha 1960.
- FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005.
- FOLTÝN, Dušan: *Tajemství kláštera „svatého Vrbaty“*. In: *Codex gigas – ďáblova bible. Tajemství největší knihy světa*, Praha 2007, s. 61–74.
- FOOT, Sarah: *Monastic life in Anglo-Saxon England, c. 600-900*. New York 2006.
- FRANK, Karl Suso: *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha 2003.
- FRIED, Johannes – GEARY, Patrick J. (eds.): *Medieval Concepts of the Past. Ritual, Memory, Historiography*. Cambridge 2002.
- FRIEDL, Antonín: *Hildebert a Everwin. Románští malíři*. Praha 1927.
- FRIEDL, Antonín: *Přemyslovci ve Znojmě. Ikonografie posvátného Oráče v českém mythu*. Praha 1966. POULÍK, Josef: *O románské rotundě ve Znojmě*. Brno 1987.
- FRIEDRICH, Gustav: *O privilegiu papeže Jana XV. daném r. 993 klášteru Břevnovskému*. Český časopis historický 11, 1905, s. 12-21.
- FROLÍK, Jan – SIGL, Jiří: *Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny*, Hradec Králové 1995.
- FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk: *Archeologie na Pražském hradě*. Praha – Litomyšl 1997.
- FROLÍK, Jan: *Archeologický výzkum na klášterišti u kostela sv. Markéty v Podlažicích*. Muzejní a vlastivědná práce – Časopis Společnosti přátel starožitností 113, 2005, s. 238-239.
- Frühes Mönchtum in Salzburg*. Ed. E. Zwink. Salzburg 1983.
- FUHRMANN, Horst: *Středověk je kolem nás*. Jinočany 2006.
- FÜSER, Thomas: *Mönche im Konflikt. Zum Spannungsfeld von Norm, Devianz und Sanktion bei den Cisterziensern und Cluniazensern (12. bis frühes 14. Jahrhundert)*. Münster 2000.
- GEARY, Patrick J.: *Monastic Memory and the Mutation of the Year Thousand*. In: *Monks and Nuns, Saints and Outcasts. Religion in Medieval Society*. Ed. S. Farmer – B. H. Rosenwein. Ithaca – London 2000, s. 19-36.
- GEARY, Patrick J.: *Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of the First Millennium*. Princeton 1994.
- GEUNICH, Dieter: *Mönche und Konvent von St. Gallen in der Karolingerzeit*. Alemannisches Jahrbuch 2001/2002, s. 39–62.
- GILAR, Štěpán: *Od aktu k falzu, aneb Druhý život listiny Vladislava I. pro litomyšlské premonstráty z roku 1167*. Východočeské listy historické 21-22, 2004, s. 231-240.
- Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis*. Praha 2005.
- GOETZ, Hans-Werner: *Moderne Mediävistik. Stand und Perspektiven der Mittelalterforschung*. Darmstadt 1999.

- GOETZ, Werner: „*Matilda Dei gratia si quid est.*“ *Die Urkunden-Unterfertigung der Burgherrin von Canossa.* Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 47, 1991, s. 379-394.
- GOEZ, Werner – GOEZ, Elke: *Kirchenreform und Investiturstreit 910-1122.* Stuttgart 2008.
- GOEZ, Werner: *Gestalten des Hochmittelalters. Personengeschichtliche Essays im allgemeinhistorischen Kontext.* Darmstadt 1983.
- GRABNER-HAIDER, Anton: *Die grossen Ordensgründer.* Wiesbaden 2007.
- GRAUS, František: *Böhmen zwischen Bayern und Sachsen. Zur böhmischen Kirchengeschichte des 10. Jahrhunderts.* Historica 1969, s. 5-42.
- GRAUS, František: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I. Dějiny venkovského lidu od 10. století do první poloviny 13. století.* Praha 1953.
- GRAUS, František: *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách 10. století.* Československý časopis historický 1966, s. 473-495.
- GRAUS, František: *St. Adalbert und St. Wenzel. Zur Funktion der mittelalterlichen Heiligenverehrung in Böhmen.* In: *Europa slavica – Europa orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag,* Berlin 1980, s. 205-231.
- GRAUS, František: *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit.* Praha 1965.
- GROISS, Albert: *Spätmittelalterliche Lebensformen der Benediktiner von der Melker Observanz vor dem Hintergrund ihrer Bräuche. Ein darstellender Kommentar zum Caeremoniale Melicense des Jahres 1460.* Münster 1999.
- GRONOWSKI, Tomasz Michał: *Zwyczajny klasztor, zwyczajni mnisi. Wspólnota tyniecka w średniowieczu.* Kraków 2007.
- GRÜN, Anselm: *Svatý Benedikt z Nursie. Učitel duchovního života.* Praha 2004.
- GUREVIČ, Aron Jakovlevič: *Feudalismus před soudem historiků aneb O středověké „rolnické civilizaci“.* Dějiny – teorie – kritika 2008, s. 7-38.
- GUREVIČ, Aron: *Kategorie středověké kultury.* Praha 1978.
- HADCOCK, R. Neville: *Medieval religious houses: England and Wales.* London 1971.
- HÁJEK, Vladimír: *Pohled do minulosti Rajhradu.* Brno 1966.
- HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť.* Praha 2009.
- HALLINGER, Kassius: *Gorze, Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter. Band 1-2.* Graz 1971.
- HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, Cecilie: *Brno. Stavební a umělecký vývoj města.* Praha 1947.
- HAMILTON, Bernard: *The Monastery of S. Alesio and the Religious and Intellectual Renaissance of Tenth-Century Rome.* In: *Monastic Reform, Catharism and the Crusades (900-1300).* London 1979, s. 265-310.

- HANÁKOVÁ, Hana – STAŇA, Čeněk – STLOUKAL, Milan: *Velkomoravské pohřebiště v Rajhradě*. Praha 1986.
- HANUŠ, Jiří a kol.: *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě*. Brno 2011.
- HARTMANN, Wilfried: *Die Synoden der Karolingerzeit im Frankenreich und Italien*. Paderborn – München – Wien – Zürich 1989.
- HAUCK, Albert: *Kirchengeschichte Deutschlands, Band III*. Berlin 1958.
- HAUSBERGER, Karl: *Geschichte des Bistums Regensburg, Band I. Mittelalter und frühe Neuzeit*. Regensburg 1989.
- HEALE, Martin: *The dependent priories of medieval English monasteries*. Woodbridge 2004.
- HECHT, Konrad: *Der St. Galler Klosterplan*. Sigmaringen 1983.
- HEJHAL, Petr – ŠRÁMEK, Josef: *Glosy k raně středověkým dějinám Želiva*. In: Archeologie východních Čech. Supplementum 1. Sborník k poctě Jiřího Kalfersta, Hradec Králové 2014, s. 87-92.
- HEJHAL, Petr: *Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny*. Brno 2012.
- HEJHAL, Petr: *Poslední Vánoce biskupa Zdíka*. In: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám. Ed. Š. Ungerman – R. Přichystalová – M. Šulc – J. Krejsová. Praha 2010, s. 581-585.
- HEJNA, Antonín: *Ke stavební minulosti břevnovského kláštera*. Památky archeologické 1956, s. 151-166.
- HEJNA, Antonín: *Příspěvek k počátkům osídlení Břevnova*. Archeologia Pragensia 5/1, 1984, s. 103-111.
- HEMMERLE, Josef: *Germania Benedictina, Band II. Bayern*. Augsburg 1970.
- HERWEGEN, Ildelfons: *Smysl a duch Benediktovy řehole*. Libice nad Cidlinou 2008.
- HEUWIESER, Max: *Geschichte des Bistums Passau, Band I. Die Frühgeschichte*. Passau 1939.
- HIATT, Alfred: *The Making of Medieval Forgeries. False Documents in Fifteenth-Century England*. London – Toronto – Buffalo 2004.
- HILPISCH, Stephan: *Cluny a ostatní středověké mnišské reformy*. Benediktinské sešity 11. Praha b. d.
- HILPISCH, Stephan: *Od Benedikta z Nursie po Benedikta z Aniánu*. Benediktinské sešity 10. Praha b. d. .
- HIRSCH, Hans: *Die Klosterimmunität seit dem Investiturstreit. Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte des deutschen Reiches und der deutschen Kirche*. Darmstadt 1967.
- Historia docet. Sborník prací k poctě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.* Ed. M. Polívka – M. Svatoš. Praha 1992.
- HLADÍK, Dušan: *Porta coeli. Dějiny kláštera od založení do skončení válek husitských*. Tišnov 1994.

- HLADKÝ, Ladislav: *Pečeti, znak a prapor města Broumova*. Stopami dějin Náchodska 9, 2003, s. 9-16.
- HLADKÝ, Ladislav: *Pečeti, znak a prapor města Police nad Metují*. In: Stopami dějin Náchodska 5, 1999, s. 43-54.
- HLADKÝ, Ladislav: *Police nad Metují. Středověké a novověké město či městečko?* Královéhradecko 2004, s. 71-80.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Angebliche Versuche der Přemysliden des 11. Jhs. um das Landeserzbistum in Prag*. In: Prusy – Polska – Europa. Studia z dziejów i czasów wczesnonowożytnych, Toruń 1999, s. 34-44.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Co a jak se událo či neudálo v Broumově před šesti sty lety?* In: Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium. Sborník k počtě Jiřího Kuthana. Praha 2005, s. 77-87.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Česká církev, její organizace a správa ve vztahu ke státu do husitství (Několik úvah)*. In: Z pomocných věd historických XV. Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku, Praha 2003, s. 9-26.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Knihy a knihovny v českém středověku*. Praha 2005.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha 1966.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343)*. Praha 1992.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Fundace českých králů ve 14. století*. Sborník historický 1982, s. 5-55.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve 2. polovině 14. století*. Československý časopis historický 1976, s. 244-274.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Ke studiu a možností využití patronátních práv v předhusitských Čechách*. Folia Historica Bohemica 1984, s. 43-93.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Počátky avignonského papežství a české země*. Praha 2013.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení do doby husitské*. Sborník historický 19, 1972, s. 5-48.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Svět české středověké církve*. Praha 2010.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Úcta sv. Ludmily mezi 12. a 14. stoletím a její formování v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě*. In: Nomine Liudmilam. Sborník prací k počtě sv. Ludmily. Ed. R. Špačková – P. Meduna. Praha 2006, s. 41-53.
- HOLZHERR, Georg: *Řehole Benediktova. Úvod do křesťanského života*. Praha 2001.
- HORN, Walter – BORN, Ernest: *The Plan of St. Gall. A Study of the Architecture and Economy of and Life in a Paradigmatic Carolingian Monastery. Vol. I-III*. Berkeley – Los Angeles – London 1979.
- HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku. Díl II. M-Ž, dodatky, doplňky, přehledy*. Praha 1980.

- HOSÁK, Ladislav a kol.: *Hranice. Dějiny města. Díl I. Od nejstarších dob do války třicetileté*. Hranice 1969.
- HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravsko/slezské*. 2. vydání. Praha 2004.
- HOSÁK, Ladislav: *Kritické poznámky k moravské středověké analistice I*. Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie 2, 1955, s. 77- 87.
- HOSÁK, Ladislav: *Příspěvky ke starému rodopisu moravskému VII. Erb lekna*, Časopis Společnosti přátel starožitností v Praze 46, 1938, s. 55-57.
- HOSÁK, Ladislav: *Středověká kolonizace horního poříčí Jihlavy*. Společnost přátel starožitností československých 60, 1952, s. 142-153.
- HOSÁK, Ladislav: *Územní rozsah hradských obvodů moravských v 11. až 13. století*. In: Pocta Zdeňku Nejedlému. Olomouc 1959, s. 141-151.
- HRABĚTOVÁ, Irena: *Staročeská báseň o Vilémovi z Kounic*. Časopis Matice moravské 103, 1984, s. 84-100.
- HRABOVÁ, Libuše: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. Praha 1964.
- HRABOVÁ, Libuše: *K problému německé kolonizace ve střední Evropě*. Sborník historický 1962, s. 67-94.
- HRABOVÁ, Libuše: *Zprávy z roku 1000. (Středoevropští kronikáři o době na přelomu 1. a 2. tisíciletí)*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 30, 2001, s. 33-41.
- HRUBÝ, František: *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od 10. do konce 13. století a jeho poměr ke státu*. Český časopis historický 22, 1916, s. 17-53, 257-287, 385-421, Český časopis historický 23, 1917, s. 38-73.
- HRUBÝ, Václav: *Falsa břevnovská*. Český časopis historický 26, 1920, s. 94-126.
- HRUBÝ, Václav: *Tři studie k české diplomatice*. Brno 1936.
- HUGHES, Kathleen: *The Church in Irish Society, 400-800*. In: A New History of Ireland I. Prehistoric and Early Ireland. Ed. D. Ó Croinín. New York 2005, s. 301-330.
- HUNT, Noreen: *Cluny under St. Hugh 1049-1109*. London 1967.
- CHADWICK, Henry: *Augustine of Hippo. A Life*. Oxford 2009.
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Kdy byla Morava připojena k českému státu*. Český časopis historický 1947-1948, s. 241-247.
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organizátor uherské církve*. Bratislava 1, 1927, s. 210-228.
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Slovanská bohoslužba v Čechách* Věstník České akademie věd a umění 59, 1950, s. 65-80.
- Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*. Ed. K. Heidecker. Turnhout 2000.

- CHARVÁT, Petr: *Boleslav II. Sjednotitel českého státu*. Praha 2004.
- CHARVÁT, Petr: *Z dějin Litomyšle do počátku 14. století*. In: Litomyšl. Duchovní tvář českého města. Litomyšl 1994, s. 9-27.
- CHARVÁT, Petr: *Zrod českého státu (568-1055)*. Praha 2007.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. Díl I. Fundace 12. století, Díl II. Kláštery založené ve 13. a 14. století; Díl III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*. Praha 1998, 2002, 2009.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Filiační systém cisterciáckého řádu a české řádové domy*. In: Čechy jsou plné kostelů. Kniha k poctě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc. Ed. M. Studiničková. Praha 2010, s. 261-267.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Pluh a sekera: hospodářství a osídlovací procesy na panstvích českých klášterů ve 13. století*. Muzejní a vlastivědná práce – Časopis Společnosti přátel starožitností 1998, s. 65-79.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Postup výstavby cisterckých klášterů v Čechách*. Mediaevalia historica Bohemica 3, 1993, s. 199-223.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *The Economy of the Cistercians in Bohemia*. In: Cisterciáci ve středověkém českém státě, Praha 1993, s. 183–192.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Ve stopách svatého Bernarda z Clairvaux? Nejstarší cisterciácká ekonomika, Francie a Čechy*. Mediaevalia Historica Bohemica 4, 1995, s. 125-145.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Ženská větev cisterckého řádu v Čechách a na Moravě (13.-15. století)*. Mediaevalia Historica Bohemica 1, 1991, s. 297-315.
- CHUDZIAKOWA, Jadwiga – CZACHAROWSKI, Antoni: *Opactwo Benedyktynów w Mogilnie*. Warszawa 1977.
- CHUDZIAKOWA, Jadwiga: *Najstarsze dzieje klasztoru benedyktynów w Mogilnie*. In: Sześć wieków miasta Mogilna (Kronika obchodów). Poznań 1999, s. 27-31.
- JACKSON, Peter: *The Mongols and the West 1221-1410*. Harlow 2005.
- JAN, Libor – KACETL, Jiří a kol.: *Pocťa králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II*. Brno 2010.
- JAN, Libor – PROCHÁZKA, Rudolf – SAMEK, Bohumil: *Sedm set let brněnské kapituly*. Brno 1996.
- JAN, Libor – SKŘIVÁNEK, František: *Němečtí rytíři v českých zemích*. Praha 1997.
- JAN, Libor a kol.: *Morava v časech markraběte Jošta. K 600. výročí zvolení posledního Lucemburka z moravské větve římským králem a jeho úmrtí*. Brno 2012.
- JAN, Libor: *Die Anfänge der Pfarrorganisation in Böhmen und Mähren*. In: Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich. Ed. N. Kruppa. Göttingen 2008, s. 183-199.

- JAN, Libor: *Hereditas, výsluha, kastelánie. Několik poznámek k terminologii a metodologii současné historiografie přemyslovského období*, Časopis Matice moravské 128, 2009, s. 461-472.
- JAN, Libor: *K nejnovější literatuře o sv. Prokopovi a sázavském klášteře*, Český časopis historický 107, 2009, s. 371-384.
- JAN, Libor: *Kdo byl cruciburgensis monetae magister? Několik poznámek k počátkům města Brna*. Folia Numismatica 3, 1988, s. 23-30.
- JAN, Libor: *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*. In: XXVII. Mikulovské sympozium. Vývoj církevní správy na Moravě, Brno 2003, s. 7-20.
- JAN, Libor: *Skrytý půvab „středoevropského modelu“*. Český časopis historický 106, 2008, s. 873-902.
- JAN, Libor: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006.
- JAN, Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno 2000.
- JANÁK, Jan – HLEDIKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha 2005.
- JASIŃSKI, Kazimierz: *Pięcu Braci Męczenników. Kwestie chronologiczne*. In: Kultura średniowieczna i staropolska. Warszawa 1991, s. 355-364.
- JASPERT, Bernd: *Benedikt von Nursia – der Vater des Abendlandes? Kritische Bemerkungen zur Typologie eines Heiligen*. In: Studien zum Mönchtum. Hildesheim 1982, s. 13-44.
- JELÍNEK, Karel: *Slovanská a latinská Sázava*. Slavia 1965, s. 123-131.
- JESTICE, Phyllis G.: *The Gorzian Reform and the Light under the Bushel*. Viator 24, 1993, s. 51-78.
- JIRÁSEK, Zdeněk a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu. Díl I. Od pravěku do roku 1490*. Praha 2012.
- JOHANEK, Peter: *Zur rechtlichen Funktion von Traditionsnotiz, Traditionsbuch und früherer Siegelurkunde*. In: Recht und Schrift im Mittelalter. Hrsg. von P. Classen. Sigmaringen 1977, s. 131-162.
- JOKEŠ, Petr: *Farní organizace na středověké západní Moravě*. Brno 2011.
- JUREK, Tomasz: *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*. Poznań 1996.
- JUREK, Tomasz: *Testament Henryka Probusa. Autentyk czy falsyfikat?* Studia źródłoznawcze 25, 1994, s. 79-99.
- KADLEC, Jaroslav: *Svatý Prokop*. Praha 2000.
- KADLEC, Jaroslav: *K poměrům na Sázavě v 2. pol. XI. stol.*, Slavia 1966, s. 266-268.
- KAHUDA, Jan: *Panovnické konfirmace privilegií českých klášterů v 18. století*. Paginae historiae 2001, s. 30-70.
- KALHOUS, David: *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*. Leiden – Boston 2012.

- KALHOUS, David: *České země za prvních Přemyslovců v 10.-12. století. Díl. I. Čeď sv. Václava*. Praha 2011.
- KALHOUS, DAVID: *České země za prvních Přemyslovců v 10.-12. století. Díl II. Svět doby knížecí*. Praha 2013.
- KALHOUS, David: *Čeští velmoži 10. věku*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C, 2005, s. 5-13.
- KALHOUS, David: *Jaromír - Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038-1090) (Několik poznámek k jeho životu)*. Mediaevalia Historica Bohemica 9, 2003, s. 27-45.
- KALHOUS, David: *Kristiánova legenda v souřadnicích dějin 10. a 11. století*. In: Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Ed. J. Dobosz – J. Kujawiński – M. Matla-Kozłowska. Poznań 2007, s. 57-77.
- KALHOUS, David: *Náčelnictví nebo stát? Několik poznámek k článku Jiřího Macháčka o charakteru Velké Moravy*. Archeologické rozhledy 44, 2014, s. 177-180.
- KALHOUS, David: *Poselství mnicha Kristiána. Počátky křesťanství na Velké Moravě a v Čechách*. Dějiny a současnost 7, 2005, s. 22-24.
- KALHOUS, David: *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. Český časopis historický 108, 2010, s. 1-33.
- KALHOUS, David: *Stará Boleslav v písemných pramenech raného středověku*. In: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Ed. I. Boháčová. Praha 2003, s. 17-28.
- KALHOUS, David: *Znovu o Kristiána: replika*. Časopis Matice moravské 126, 2007, s. 411-417.
- KALISTOVÁ, Jitka: *Majetkové poměry řádu německých rytířů v českých zemích v 1. polovině 13. století*. In: Sborník prací k šedesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka. Olomouc 1968, s. 23-29.
- KALOUSEK, Josef: *Závěr Kochanova*, Český časopis historický 7, 1901, s. 203-204.
- KAMENÍK, Milan: *Burgundsko, kraj mnichů. Cîteaux a Bernard z Clairvaux*. Praha 2002.
- KAMPERT, Otmar: *Das Sterben der Heiligen. Sterbeberichte unblutiger Märtyrer in der lateinischen Hagiographie des Vierten bis Sechsten Jahrhundert*. Altenberge 1998.
- KASTNER, Jörg: *Historiae foundationum monasteriorum. Frühformen monastischer Institutionsgeschichtschreibung im Mittelalter*. München 1974.
- KENNY, Anthony: *Tomáš Akvinský*. Praha 1993.
- KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*. Brno 2010.
- KLÁPŠTĚ, Jan – ŽEMLIČKA, Josef: *Studium dějin osídlení v Čechách a jeho další perspektivy*. Československý časopis historický 1979, s. 884-917.
- KLÁPŠTĚ, Jan: *K některým problémům středověké kolonizace*. Studia medievalia Pragensia 1, 1988, s. 101-103.
- KLÁPŠTĚ, Jan: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.

- KLÁPŠTĚ, Jan: *Změna – středověká transformace a její předpoklady*. Mediaevalia Archaeologica Bohemica 1993. Památky archeologické 85. Supplementum 2. Praha 1994, s. 9-59.
- Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*. Ed. A. Pobóg-Lenartowicz – M. Derwich. Opole 1995.
- Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Ed. M. Derwich – A. Pobóg-Lenartowicz. Wrocław – Opole 2000.
- Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*. Ed. M. Derwich – A. Pobóg-Lenartowicz. Opole – Wrocław 1996.
- KLEMENT, Method K.: *Jsem ražen z českého kovu. Několik kapitol o sv. Prokopovi, Sázavě a Emauzích*. Praha 2002.
- KNOLL, Vilém: *Jus vassallorum vel ministerialium ecclesiaeMagdeburgensis. Poznámka k otázce původu olomouckého lenního práva*. Právněhistorické studie 37, 2005, s. 17-28.
- KNOWLES, David – BROOKE, Christopher N. L. – LONDON, Vera C. M.: *The heads of religious houses: England and Wales 940-1216*. London – New York 1972.
- KNOWLES, David: *From Pachomius to Ignatius. A Study in the Constitutional History of the Religious Orders*. Oxford 1966.
- KNOWLES, David: *The monastic order in England. A history of its development from the times of St. Dunstan to the Fourth Lateran council 940-1216*. Cambridge 1966.
- KNOWLES, David: *The religious orders in England, Volume II*. Cambridge 1961.
- KOLBET, Paul R.: *Augustine and the Cure of Souls. Revising a Classical Ideal*. Notre Dame 2010.
- KONEČNÝ, Lubomír J.: *Románská rotunda ve Znojmě*. Brno 2005.
- KORTA, Waclaw (ed.): *Bitwa legnicka*. Wrocław – Warszawa 1994.
- KORTA, Waclaw: *Rozwój wielkiej własności na Śląsku do polowy XIII. wieku*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1964.
- Korunní země v dějinách českého státu. Díl I. Integrovaní a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku, díl II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.-16. století*. Ed. L. Bobková, J. Konvičná. Praha 2003, 2005.
- KOŘÁN, Jan: *Přehledné dějiny československého hornictví*. Praha 1955.
- KOSS, Rudolf: *Kritische Bemerkungen zu Friedrichs Codex diplomaticus nec non epistolaris regni Bohemiae I*. Prag 1911.
- KOUŘIL, Pavel – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk – PLAČEK, Miroslav: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (Vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu)*. Archaeologia Historica 19, 1994, s. 121–126.

- KOVÁŘ, Miroslav – MUSÍLEK, Martin: *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově. Příspěvek k historii a stavební podobě „zapomenutého“ kláštera pod Železnými horami*. Časopis Společnosti přátel starožitností 117, 2009, s. 157-183.
- KOVÁŘ, Miroslav: *Raně gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově*. Praha 2010
- KRÁLÍK, Oldřich: *Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1241. Příspěvek k ideologii předbřeznové Moravy*. Olomouc 1969.
- KRÁLÍK, Oldřich: *K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*. Praha 1960.
- KRÁLÍK, Oldřich: *Kosmova kronika a předchozí tradice*. Praha 1976.
- KRÁLÍK, Oldřich: *Nová fáze sporů o slovanskou kulturu v přemyslovských Čechách*. Slavia 37, 1968, s. 474-494.
- KRÁLÍK, Oldřich: *O existenci slovanské legendy prokopské*. Slavia 1964, s. 443-448.
- KRÁLÍK, Oldřich: *Sázavské písemnictví XI. století*. Praha 1961.
- KRÁLÍK, Oldřich: *Slavnickovské interludium. K česko-polským kulturním vztahům kolem roku 1000*. Ostrava 1966.
- KRÁLÍK, Oldřich: *Znovu o existenci slovanské legendy prokopské*. Slavia 1966, s. 259-265.
- KRÁSL, František – JEŽEK, Jan: *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter a úcta u lidu*. Praha 1898.
- KREJČÍK, Adolf Ludvík: *O zakládací listině kláštera Třebického*, Časopis Matice moravské 1911, s. 192-199.
- KREMER, Vilém Václav: *Dějiny kláštera kladrubského v době gotické*. Sborník Okresního muzea v Tachově 20, 1985, s. 65-80.
- KREMER, Vilém Václav: *Klášter kladrubský v době svého největšího rozkvětu*. Sborník Okresního muzea v Tachově 22, 1987, s. 1-6.
- KRISTEN, Zdeněk: *Pamětní záznam o založení a obvěnění kapituly litoměřické*. Acta universitatis Palackianae Olomucensis. Historica 1961, s. 69-97.
- KROFTA, Kamil: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*. Český časopis historický 10, 1904, s. 15-36, 125-152, 249-275, 373-391, Český časopis historický 12, 1906, s. 7-34, 178-191, 274-298, 426-446, Český časopis historický 14, 1908, s. 18-34, 172-196, 273-287, 416-435.
- KRZEMIENSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě*. Praha 2000.
- KRZEMIENSKA, Barbara – TŘEŠTÍK, Dušan: *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10.-11. století)*. Československý časopis historický 1979, s. 113-130.
- KRZEMIENSKA, Barbara – TŘEŠTÍK, Dušan: *Přemyslovská hradiště a služební organizace přemyslovského státu*, Archeologické rozhledy 17, 1965, s. 624-655.
- KRZEMIENSKA, Barbara: *Břetislav I*. Praha 1986.

- KRZEMIENSKA, Barbara: *Češi a Poláci v mínění svých nejstarších kronikářů*. In: Tisíc let česko-polské vzájemnosti I, Opava 1966, s. 53–83.
- KRZEMIENSKA, Barbara: *Krize českého státu na přelomu tisíciletí*. Československý časopis historický 18, 1970, s. 497-529.
- KRZEMIENSKA, Barbara: *Olomoučtí Přemyslovci a Rurikovci*. Časopis Matice moravské 106, 1987, s. 259-267.
- KRZEMIENSKA, Barbara: *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012-1034)*. Československý časopis historický 25, 1977, s. 246-271.
- KRZEMIENSKA, Barbara: *Polska i Polacy w opinii czeskiego kronikarza Kosmasa*. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego 15, 1960, s. 75–95.
- KRZEMIENSKA, Barbara: *Wann erfolgte der Anschluss Mährens an den böhmischen Staat?* Historica 19, 1980, s. 195-243.
- KUBEŠ, Adolf: *Dějepis města Třebíče*. Třebíč 1874.
- KUBÍN, Petr: *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*. Praha 2000.
- KUBÍN, Petr: *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011.
- KUBŮ, Eduard: *Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420)*. Historická geografie 18, 1979, s. 205-232.
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I. A-G, Díl V. Par-Pra*. Praha 1996, 2002.
- KUIHAN, Rolf: *Die Benediktinerabtei Zwiefalten in der kirchlichen Welt des 12. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Untersuchung der Zwiefalter Memorialquellen*. Münster 1997.
- KURKA, Josef: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421)*. Praha 1915.
- KURKA, Josef: *Začátky klášterů Sázavského, Opatovického, Podlažického, Svatopolského a Sezemského*. Praha 1913.
- KURNATOWSKA, Zofia: *Początki Polski*. Poznań 2002.
- KUTHAN, Jiří a kol.: *Umění doby posledních Přemyslovců*. Praha 1982.
- KUTHAN, Jiří: *Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis*. Praha 2005.
- KUTHAN, Jiří: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby*. Praha 1983.
- KUTHAN, Jiří: *Splendor et gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity*. Praha 2008.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha 1997.
- KUŹMIUK-CIEKANOWSKA, Agnieszka: *Święty i historia. Dynastia Przemyślidów i jej bohaterowie w dziele mnicha Krystiana*. Kraków 2007.

- LABUDA, Gerard: *Mieszko II król Polski (1025–1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*. Kraków 1992.
- LABUDA, Gerard: *Najstarze klasztory w Polsce (Szkice historyczne jedenastego wieku)*. In: *Z badań nad dziejami klasztorów w Polsce*. Toruń 1995, s. 10-54.
- LABUDA, Gerard: *Początki klasztoru benedyktynów w Mogilnie*. In: *Szkice historyczne X-XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu*. Poznań 2004, s. 305-361.
- LABUDA, Gerard: *Święty Wojciech. Biskup-męczennik, patron Polski, Czech i Węgier*. Wrocław 2000.
- LABUDA, Gerard: *Szkice historyczne XI wieku. Klasztor Benedyktynów w Tyńcu*. In: *Szkice historyczne X-XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu*. Poznań 2004, s. 241-303.
- LABUDA, Gerard: *Utrata Moraw przez państwo polskie w XI wieku*. In: *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich I*. Wrocław 1960, s. 93–124.
- LALIK, Tadeusz: *Włość kanoników starobolesławskich w pierwszej połowie XI wieku. Ze studiów nad organizacją domeny książęcej*. *Kwartalnik historii kultury materialnej* 19, 1971, s. 399–429.
- LAMBERT, Malcolm: *Středověká hereze*. Praha 2000.
- LANDAU, Peter: *Jus patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*. Köln – Wien 1975.
- LANG, Georg: *Gunther der Eremit in Geschichte, Sage und Kult*. *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner Ordens* 1941/1942, s. 1-80.
- LAUDAGE, Johannes: *Alexandr III. und Friedrich Barbarossa*. Kön – Weimar – Wien 1997.
- LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*. Brno 2001.
- LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude (eds.): *Encyklopedie středověku*. Praha 2002.
- LEES, Jay T.: *Anselm of Havelberg. Deeds into Words in the Twelfth Century*. Leiden – New York – Köln 1998.
- LEGO, Jan: *Kde stával filiální klášter „Teslínský“ benediktinů Ostrovských? Památky archaeologické a místopisné* 18, 1898-1899, s. 123-124.
- LECHNER, Karl: *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976-1246*. Wien – Köln – Graz 1976.
- LEISLE, Ulrich G.: *Zur rechtlichen Ordnung prämonstratensischer Seelsorge im Mittelalter*. *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte* 22, 2003, s. 31-45.
- Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht. Band 3 N-Z*. Paderborn – München – Wien – Zürich 2004.
- Lexikon für Theologie und Kirche. Band 8. Pearson bis Samuel*. Freiburg – Basel – Rom – Wien 1999.

- LIPPERT, Julius: *Die älteste Colonisation des Braunauer Ländchens*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1887-1888, s. 325-358.
- LIPPERT, Julius: *Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. Band II. Die soziale Einfluss, der christlich-kirchen Organisation und der deutschen Colonisation*. Prag-Leipzig 1898.
- Litoměřická kapitula. 950 let od založení*. Ed. M. Hrubá. Ústí nad Labem 2007.
- LOSERTH, Johann: *Der Sturz des Hauses Slawnik*. Archiv für österreichische Geschichte 1884, s. 19-54.
- ŁOWMIAŃSKI, Henryk: *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV. Tom VI.1*. Warszawa 1985.
- LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavíkovci. Mýtus českého dějepisectví*. Praha 2004.
- LUTOVSKÝ, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců. Díl III. Správa a obrana země (1012–1055). Od Oldřicha po Břetislava I*. Praha 2008.
- LYSÝ, Miroslav: *Politika českého knížete Břetislava I. (1035–1055) voči Uhorsku*. Historický časopis 52, 2004, s. 451–467.
- MACEK, Jaroslav: *950 let litoměřické kapituly*. Kostelní Vydří 2007.
- MACHÁČEK, Jiří: „Velkomoravský stát“ – kontroverze středoevropské medievistiky. Archeologické rozhledy 64, 2012, s. 775–787.
- MACHALA, Lubomír – KUBŮ, Eduard (eds.): *Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc 1994.
- MACHILEK, Franz: *Die Zisterzienser in Böhmen und Mähren*. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 3, 1973, s. 185-220.
- MALÁ, Dana: *Skladba pražského dvora za vlády Václava II*. Mediaevalia Historica Bohemica 13, 2003, s. 100-130.
- MALÝ, Karel – ROUS, Pavel: *Ověření výpovědních možností strusek z Jihlavska a Havlíčkobrodsko*. Archaeologia Historica 26, 2001, s. 67-87.
- MARKSCHIES, Christoph: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha 2005.
- MATĚJEK, František: *Záhada Sekirkostel – Podivín*. Časopis Matice moravské 87, 1968, s. 245-254.
- MATLA-KOZŁOWSKA, Marzena: *Pierwsi Przemyślidzi i ich państwo (Od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*. Poznań 2008.
- MATTHEW, Donald: *Norman monasteries and their English possessions*. Oxford 1962.
- MATZKE, Josef: *Das Bistum Olmütz im Hochmittelalter von Heinrich Zdík bis Bruno von Schaumburg 1126-1281*. Königstein – Taunus 1969.
- MAUR, Eduard: *Řezenská cesta a zemské stezky na Domažlicku*. Západočeský historický sborník 7, 2001, s. 5-40.
- MCKITTERICK, Rosamond: *The Carolingians and the Written Word*. Cambridge 1989.

- MEDEK, Václav: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982.
- MEDEK, Václav: *Osudy moravské církve do konce 14. věku. 1. díl dějin olomoucké arcidiecéze*. Praha 1971.
- MENZEL, Beda Franz: *Die Geschichte des Braunauer Ländchens*. In: *Das Braunauer Land. Ein Heimatsbuch des Braunauer Ländchens, des Adersbach-Wekelsdorfer und starkstädter Gebietes*. Forchheim 1971, s. 53-93.
- MERDINGER, J. E.: *Rome and the African Church in the Time of Augustine*. New Haven 1997.
- MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Ideové proudy v českém umění 12. století*. Praha 1985.
- MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha 1984.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Basilika sv. Jiří na Pražském hradě*. Praha 1966.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Poznámky k průzkumu kláštera sv. Jiří na Pražském hradě*. *Umění* 11, 1962, s. 177-181.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1973.
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka – RICHTER, Miroslav: *Architektonické zlomky ostrovského kláštera*. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – historická* 34, 1980, s. 1-32.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Církevní instituce na Moravě a jejich úloha ve vývoji hospodářství a osídlení od 10. do předhusitského období*. *Archeologia historica* 10, 1985, s. 375-393.
- MĚŘÍNSKÝ, ZDENĚK: *Hrad Spytihněv v souvislostech moravského vývoje 11. až 12. století a otázka existence údělu Břetislavova syna Spytihněva na Moravě*. *Časopis Matice moravské* 116, 1997, s. 19-38.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů*. *Památky archeologické* 1986, s. 18-80.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava. 1310-1423*. Praha 1999.
- MICHAŁOWSKI, ROMAN: *Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku*. Warszawa 1993.
- MICHAŁOWSKI, Roman: *Święta moc fundatora klasztoru (Niemcy XI-XII wieku)*. *Kwartalnik historyczny* 91, 1984, s. 3-24.
- MICHAŁOWSKI, Roman: *Translacja Pięciu Braci Polskich do Gniezna. P przyczynek do dziejów kultu religii w Polsce wczesnośredniowiecznej*. In: *Peregrationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*. Ed. H. Manikowska – H. Zaremska. Warszawa 1995, s. 173-184.
- Milénium břevnovského kláštera (993-1993). Sborník o jeho významu a postavení v dějinách*. Ed. I. Hlaváček – M. Bláhová. Praha 1993.
- Millenium dioeceseos Pragensis 973-1973. Beiträge zur Kirchengeschichte Mitteleuropas im 9.-11. Jahrhundert*. Hrsg. von F. Zagiba. Wien – Köln – Graz 1974.
- MLATEČEK, Karel – MLATEČKOVÁ, Marie: *Uherčice*. Uherčice 2002.

- Mnišská hnutí východu i západu před svatým Benediktem*. In: Benediktinské sešity, Praha b. d.
- MODRÁKOVÁ, Renata: *Odras dvorského prostředí v klášteře benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě ve 13.-14. století*. In: Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura dvorské společnosti. Praha 2008, s. 459-474.
- Monastische Reformen im 9. und 10. Jahrhundert*. Hrsg. von R. Kottje – H. Maurer. Sigmaringen 1989.
- Mönchtum, Episkopat und Adel zur Gründungszeit des Klosters Reichenau*. Sigmaringen 1974.
- MOORE, John C.: *Innocent III (1160/61-1216). To root up and to plant*. Leiden – Boston 2003.
- MOORHEAD, John: *Gregory the Great*. London – New York 2005.
- Morava ve středověku*. Ed. Z. Měřínský. Brno 1999.
- MORISON, E. F.: *St. Basil and his Rule. A Study in Early Monasticism*. London – Edinburgh – New York – Toronto – Melbourne 1912.
- MULARCZYK, Jerzy: *Mongolowie pod Legnicą w 1241 r.* Kwartalnik Historyczny 1989, s. 3-26.
- MUSIL, František: *Osídlování Podorlicka v době předhusitské*. Ústí nad Orlicí 2002.
- MUSIL, Jan – NETOLICKÝ, Petr: *Studium dynamiky středověkých sídelních struktur v tzv. bojanovském újezdu (Železné hory, okres Chrudim)*. Živá archeologie 15, 2013, s. 32-37.
- NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000.
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny města Litomyšle a okolí, Díl I. Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*. Litomyšl 1903.
- NEUMANN, Augustin: *Předhusitské kláštery a veřejné blaho*. Praha 1939.
- NEUMANN, Augustin: *Z dějin českých klášterů do válek husitských*. Praha 1936.
- New Approaches to Medieval Communication*. Ed. M. Mostert. Turnhout 1999.
- NEW, Chester William: *The history of the alien priories in England to the confiscation of the Henry V*. Chicago 1916.
- NIEDERKORN-BRUCK, Meta: *Die Melker Reform im Spiegel der Visitationen*. Wien – München 1994.
- NIGHTINGALE, John: *Monasteries and patrons in the Gorze reform. Lotharingia c. 850-1000*. Oxford 2001.
- NODL, Martin – ŠMAHEL, František (eds.): *Člověk českého středověku*. Praha 2002.
- NODL, Martin: *Tři studie o době Karla IV*. Praha 2006.
- NOHEJLOVÁ, Emanuela: *Příběhy kláštera opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české*. Praha 1925.
- NOVÁČEK, Karel – ADÁMEK, Jan a kol.: *Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň 2010.
- NOVÁČEK, Karel – PETR, Libor: *Praepositura in solitudo: Ostrovska cella Baštiny (Teslín) a archeologie nejmenších řádových založení*. Archeologické rozhledy 61, 2009, s. 285-302.

- NOVÁK, Antonín: *Vědomí středověku. Z kulturních dějin prvního tisíciletí*. Praha 2007.
- NOVÁK, Miroslav: *Archeologické prameny k nejstarším dějinám polického újezdu*. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 2004, s. 161-173.
- NOVOTNÝ, Aleš: *Malba ve znojenské rotundě a tapiserie z Bayeux. Srovnání sémantického významu pěti vybraných znaků*. Vlastivědný věstník moravský 59, 2007, s. 234-249.
- NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny. Díl I/1 Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha, díl I/2. Od Břetislava I. do Přemysla (1034-1197), díl I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253), České dějiny I/4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271)*. Praha 1912, 1913, 1928, 1937.
- NOVOTNÝ, Václav: *K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143*. Český časopis historický 1919, s. 198-212.
- NOVOTNÝ, Václav: *Počátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny*. Praha 1932.
- NOVOTNÝ, Václav: *Studien zur böhmischen Quellenkunde II. Der Mönch von Sazawa*. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická 1910, s. 94-104.
- NOVOTNÝ, Václav: *Uvedení premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*. Časopis Matice moravské 1926, s. 155-170.
- NOVOTNÝ, Václav: *Vratislav II. a slovanská liturgie*. Časopis pro moderní filologii 2, 1912, s. 289-293, 385-390.
- NOVOTNÝ, Václav: *Zur böhmischen Quellenkunde II. Der Mönch von Sazawa*. Věstník Královské české společnosti nauk 1911, s. 59-66, 81-82, 91-92.
- NOVÝ, Rostislav: *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*. Studia Mediaevalia Pragensia 2, 1991, s. 125-146.
- NOVÝ, Rostislav: *Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století*. Československý časopis historický 19, 1971, s. 397-418.
- NOVÝ, Rostislav: *Opatovická fundační listina z r. 1073 – CDB I.386. Nálezová zpráva*. Československý časopis historický 8, 1960, s. 894-895.
- NOVÝ, Rostislav: *Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390. (K situaci venkovského lidu v době předhusitské)*. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – historická 15, 1961, s. 12-17.
- NOVÝ, Rostislav: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha 1972.
- NOVÝ, Rostislav: *Strahovský urbář z roku 1410. (Příspěvek ke studiu struktury předhusitského velkostatku)*. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 7, 1963, s. 39-69.
- NOVÝ, Rostislav: *Studie o předhusitských urbářích I*. Sborník historický 13, 1965, s. 38-42.
- O'DONNELL, James J.: *Augustine. A New biography*. London – New York 2005.
- OBERSTE, Jörg: *Visitation und Ordenorganisation. Formen sozialer Normierung, Kontrolle und Kommunikation bei Cisterziensern, Prämonstratensern und Chuniensern*. Münster 1996.
- Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Ed. E. Doležalová – R. Šimůnek – D. Dvořáčková – A. Pořízka. Praha 2007.

- OEXLE, Otto Gerhard: *Memoria in der Gesellschaft und in der Kultur des Mittelalters*. In: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*. Leipzig 1994, s. 297–301.
- OHLY, Friedrich: *Typologie als Denkform der Geschichtsbetrachtung*. In: *Ausgewählte und neue Schriften zur Literaturgeschichte und zur Bedeutungsforschung*. Stuttgart – Leipzig 1995.
- Olomouc v době biskupa Jindřicha Zdíka*. Olomouc 1996.
- Osobnosti moravských dějin I*. Ed. L. Jan a kol. Brno 2006.
- PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*. Praha 1926.
- PALMER, James: *The „Vigorous Rule“ of Bishop Lull: Between Bonifatian Mission and Carolingian Church Control*. *Early Medieval Europe* 2005, s. 249-276.
- PAPAJÍK, David: *Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci*. Praha 2009.
- Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka*. Ed. J. Hrdina – E. Doležalová – J. Kahuda. Praha 2002.
- PÁTROVÁ, Karin: *Prebendy nejstarších kolegiálních kapitul do sklonku 14. století (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*, *Český časopis historický* 106, 2008, s. 505-535.
- PÁTROVÁ, Karin: *Probošt versus kapitula. K problematice majetkových vztahů uvnitř vyšehradské kapituly do doby husitské*. *Mediaevalia Historica Bohemica* 11, 2007, s. 79-93.
- PATZE, Hans: *Klostergründung und Klosterchronik*. *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 1977, s. 89-121.
- PATZELT, Herbert: *Das "Kloster des Adlers". Die Geschichte des Benediktinerklosters Orlau im Herzogtum Teschen*. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 50, 1992, 215-223.
- PAUK, Marcin Rafał: *Der böhmische Adel im 13. Jahrhundert: Zwischen Herrschaftsbildung und Gemeinschaftsgefühl*, in: *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit*. Ed. I. Hlaváček – A. Patschovsky. Ostfildern 2011 s. 247-288.
- PAUK, Marcin Rafał: *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI-XIII wiek)*, Kraków-Warszawa 2000.
- PEHAL, Zdeněk: *Zaniklá středověká vesnice Rouzeň u Nové Vsi u Chotěboře, k. ú. Víška*. *Havlíčkobrodsko* 23, 2009, s. 7-33
- PEKAŘ, Josef: *Die Wenzels- und Ludmilallegenden und die Echtheit Christians*. Prag 1906.
- PEKAŘ, Josef: *Nejstarší kronika česká. Ku kritice legend o sv. Ludmile, sv. Václavu a sv. Prokopu*. Praha 1903.
- PEKAŘ, Josef: *O povstání královny Přemysla proti králi Václavovi I*. Praha 1941.
- PENTH, Sabine: *Prämonstratenser und Staufer. Zur Rolle des Reformordens in der staufischen Reichs- und Territorialpolitik*. Husum 2003.
- PETKE, Wolfgang: *Die inkorporierte Pfarrei und das Benefizialrecht. Hilwartshausen und Sieboldhausen 1315-1540*. *Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 75, 2003, s. 1-34.
- PIEPER, Josef: *Tomáš Akvinský. Život a dílo*. Praha 1997.

- PINKAVA, Viktor: *O některých podvržených listinách kláštera Hradištského*. Časopis Matice moravské 1909, s. 392-400.
- PÍŠA, Vladimír: *Břevnov v raném středověku. K stavebnímu a výtvarnému vývoji benediktinského kláštera*. Umění 38, 1990, s. 481-503.
- PLAČEK, Josef: *Glina villa zakládací listiny opatovské*. Český časopis historický 17, 1911, s. 444.
- PLAČEK, Josef: *Ke zprávě mnicha Sázavského o cestě českého svatebního poselství do Uher roku 1157*. Český časopis historický 13, 1907, s. 183-185.
- PLAČEK, Josef: *Příspěvky k otázce Nekrologu Podlažického*. Listy filologické 34, 1907, s. 101-115.
- PLAČEK, Miroslav – FUTÁK, Peter: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*. Praha 2006.
- Pocła Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Ed. B. Chocholáč – J. Malíš. Brno 2002.
- POECK, Dietrich W.: *Cluniacensis Ecclesia. Der cluniacensische Klosterverband (10.-12. Jahrhundert)*, München 1998.
- POHL, Kurt: *Beiträge zur Geschichte der Bischöfe von Olmütz in Mittelalter*. Breslau 1940.
- POCHE, Emanuel: *Stavba kláštera sázavského v době gotické*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 42, 1934, s. 97-120.
- POKORA, Timoteus: *Mongolský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1241. Několik poznámek na základě evropských a čínských středověkých pramenů I-II*. Sborník Vlastivědného spolku muzejního Olomouc 1973, s. 172-183; 1974-1976, s. 98-110.
- POKORNÝ, Ladislav: *Liturgie pěje staroslověnsky*. In: Soluňští bratři, Praha 1962, s. 160-193.
- POKORNÝ, Václav Jan: *Rajhrad, jeho dějiny a památnosti*. Brno 1925.
- POLC, Jaroslav V.: *Církevní správa v Čechách do poloviny 14. století*. In: Česká církev v dějinách. Praha 1999, s. 39-41.
- PRANGER, Marinus B.: *Bernard of Clairvaux and the shape of monastic thought. Broken dreams*. Leiden 1994.
- PRASEK, Vincenc: *Vlastivěda slezská. Díl IV.1. Dějiny knížectví Těšínského až do roku 1433*. Opava 1894.
- PRAŽÁK, Emil: *Kosmas a Sázavský letopis*. Slavia 55, 1986.
- PRAŽÁK, Jiří: *Břevnovská deperdita z doby přemyslovské*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity C 7, 1960, s. 109-123.
- PRAŽÁK, Jiří: *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině krále Vladislava*. In: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí. Pardubice 1959, s. 9-32.
- PRAŽÁK, Jiří: *Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho konfirmace z r. 1276*. Sborník archivních prací 5, 1955, s. 159-203.

- PRAŽÁK, Jiří: *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách. K počátkům české listiny*. In: Pocta Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975, s. 29-40.
- PROFANTOVÁ, Nad'a – PROFANT, Martin: *Modernizace moravské medievistiky?* Archeologické rozhledy 44, 2014, s. 127-140.
- PROFANTOVÁ, Nad'a: *Kněžna Ludmila. Vládkyně a světice, zakladatelka dynastie*. Praha 1996.
- PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A-H*. Praha 1947.
- Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*. Ed. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík. Praha 2000.
- Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*. Ed. H. Krmíčková – A. Pumprová – D. Růžičková – L. Švanda. Brno 2006.
- RADLINGER-PROMPER, Christine: *Sankt Emmeram in Regensburg. Struktur- und Funktionswandel eines bayerischen Klosters im frühen Mittelalter*. Kallmünz 1987.
- RAPPMANN, Roland – ZETTLER, Alfons – SCHMID, Karl: *Die Reichenauer Mönchsgemeinschaft und ihr Totengedenken im frühen Mittelalter*. Sigmaringen 1998.
- Regensburg und Böhmen*. Ed. G. Schwaiger – J. Staber. Regensburg 1972.
- Regulae – Consuetudines – Statuta. Studi sulle fonti normative degli ordini religiosi nei secoli centrali del Medioevo*. Ed. C. Andenna – G. Melville. Münster 2005.
- REICHERTOVÁ, Květa a kol.: *Sázava. Památník staroslověnské kultury v Čechách*. Praha 1988.
- REICHERTOVÁ, Květa: *Litomyšl*. Praha 1977.
- REICHERTOVÁ, Květa: *Probošství ostrovského kláštera na vrchu Velízu*. Památky archeologické 76, 1985, s. 168-183.
- REITINGER, Lukáš: „Census de terra Polonie“ a přemyslovská svrchovanost nad Polskem. Časopis Matice moravské, 128, 2009, s. 473-492.
- RICHTER, David: *Drobnost ke vsi Hlína (dnes část obce Horka) a její úloze v klášterní držbě*. Chrudimské vlastivědné listy 22, 2013, s. 5.
- RICHTER, Miroslav: *Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera*. Praha 1982.
- RICHTER, Václav: *K nejstarším dějinám Třeště*, Časopis Společnosti přátel starožitností 61, 1953, s. 7-37.
- RICHTER, Václav: *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity F2, 1958, s. 68-86.
- Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*. Ed. M. Nodl – M. Wihoda. Brno 2008.
- ROBBINS BITTERMANN, Helens: *The Influence of Irish Monks on Merovingian Diocesan Organisation*. The American Historical Review 1935, s. 232-245.
- RÖHRICHT, Reinhold: *Die Deutschen im Heiligen Lande. Chronologisches Verzeichnis derjenigen Deutschen, welche als Jerusalempilger und Kreuzfahrer sicher nachzuweisen oder wahrscheinlich anzusehen sind (c. 650-1291)*, Aalen 1968.

- ROKOSZ, Mieczysław: *Rzym w X wieku. Lata klasztorne św. Wojciecha-Adalberta*. In: *Tropami Świętego Wojciecha*. Ed. Z. Kurnatowska. Poznań 1999, s. 81-96.
- ROUS, Pavel – MALÝ, Karel: *Průzkum terénních stop po zpracování polymetalických rud na Havlíčkovodsku*. *Mediaevalia Archaeologica* 6, 2004, s. 121-144.
- ROUS, Pavel: *Nález středověké keramiky u osady Ovčín u Havlíčkova Brodu*. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 21, 1995, s. 124-134.
- RŮŽIČKA, Jeroným: *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*. Praha 2013.
- RYBA, Bohumil: *Nejstarší katalog rukopisů kláštera opatovického*. *Studie o rukopisech* 1970, s. 57-77.
- RYBA, Bohumil: *Obrat v posuzování priorit prokopských legend a Břetislavových dekretů*. Strahovská knihovna 1968, s. 15-60.
- RYBIČKA, Antonín: *Kolik berně platily města a klášterové v Království českém do komory král. v XV. století?* *Památky. Listy pro archaeologii a historii* 1871-1873, s. 557-559.
- RYBIČKA, Antonín: *Přehled historie klášterů v Čechách. Pomůcka k domácí topografii a statistice církevní*. *Památky archaeologické a místopisné* 1874-1877, s. 530-547.
- RYCHTEROVÁ, Pavlína: *Kam s ním? Rituál a ceremonie v medievistice*. In: *Colloquia Mediaevalia Pragensia* 12. *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě* 14. a 15. století. Ed. M. Nodl – F. Šmahel. Praha 2009, s. 427-432.
- RYNEŠ, Václav: *Mlada Přemyslovna*. Praha 1944.
- Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Ed. P. Krafl. Praha 2008.
- Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Ed. R. Fifková. Brno – Olomouc 2006.
- SALMON, Pierre: *The Abbot in Monastic Tradition. A Contribution to the History of the Perpetual Character of the Office of Religious Superiors in the West*. Washington 1972.
- SAMEK, Bohumil: *Rajhrad*. Brno 1970.
- SAMEŠ, Čeněk: *Klášter vilémovský*. *Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze* 1933, s. 33-39, 69-77, 176-180; 1934, s. 22-29, 77-86, 120-125, 159-163.
- SAMEŠ, Čeněk: *Příspěvek k dějinám třebičského klášterství*. *Časopis Společnosti přátel starožitností československých* 44, 1936, s. 177-182.
- SAMEŠ, Čeněk: *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč 1972-1979.
- SAYERS, Jane: *Innocent III. Leader of Europe 1198-1216*. London – New York 1994.
- Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*. Ed. J. Bistřický – M. Pojsl. Olomouc 1982.
- Sborník prací historických k 60. narozeninám dvor. rady Prof. Dra Jaroslava Golla*. Ed. J. Bidlo – G. Friedrich – K. Krofta. Praha 1906.

- Scientia nobilitat. Sborník k poctě prof. PhDr. Františka Kavky, DrSc. Příspěvky k dějinám vzdělanosti v českých zemích 1*, 1998. Ed. M. Svatoš. Praha 1998.
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl V*. Praha 1995.
- SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha 1908.
- SEDLÁČEK, August: *Paměti kláštera v Podlažicích*. Method 1-2, 1903, s. 7-11.
- SEDLÁČEK, Augustin Sedláček: *Prvotní nadání Třebického kláštera*. Časopis Matice moravské 35, 1911, s. 200-207.
- Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*. Ed. Z. Hojda – J. Pešek – B. Zilynská. Praha 1992.
- SEMMLER, Josef: *Benedictus II: Una regula – una consuetudo*. In: *Benedictine Culture 750-1050*. Leuven 1983, s. 1-49.
- SEMMLER, Josef: *Die Kanoniker und ihre Regel im 9. Jahrhundert*. In: *Studien zum weltlichen Kollegiatstift in Deutschland*, Göttingen 1995, s. 62-109.
- SEMMLER, Josef: *Zur Überlieferung der monastischen Gesetzgebung Ludwigs des Frommen*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 1960, s. 309-388.
- Septuaginta Paulo Spunar oblata (70 + 2)*. Ed. J. K. Kroupa. Praha 2000.
- SETZLER, Wilfried: *Kloster Zwiefalten. Eine schwäbische Benediktinerabtei zwischen Reichsfreiheit und Landsässigkeit*. Sigmaringen 1979.
- SCHALLER, Marian: *Svatý Benedikt. Patriarcha západního mnišstva*. Praha 1947.
- SCHATZ, Klaus: *Dějiny papežského primátu*. Brno 2001.
- SCHIMMELPFENNIG, Bernard: *Heilige Päpste – päpstliche Kanonisationspolitik*. In: *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter*. Sigmaringen 1994, s. 73-100.
- SCHIMMELPFENNIG, Bernhard: *Das Papstum. Von der Antike bis zur Renaissance*. Darmstadt 2009.
- SCHLENZ, Johann: *Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zur seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*. Prag 1928.
- SCHMID, Alois: *Die fundationes monasteriorum Bavariae. Entstehung – Verbreitung – Quellenwert*. In: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter*. Sigmaringen 1987, s. 581-646.
- SCHMID, Karl: *Kloster Hirsau und seine Stifter*. Freiburg im Breisgau 1959.
- SCHMITT, Ursula: *Villa Regalis Ulm und Kloster Reichenau. Untersuchung zur Pfalzfunktion des Reichsklostergutes in Alemannien (9.-12. Jahrhundert)*. Göttingen 1974.
- SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2009.
- SCHULZ, Jindřich: *Vývoj českomoravské hranice do 15. století*. Historická geografie 4, 1970, s. 52-81.
- SIGL, Jiří: *Informace o předstihovém archeologickém výzkumu v Opatovicích n. L. v letech 2000-2002*. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 29, 2003, s. 134-141.

- SIGL, Jiří: *K osídlení nejbližšího zázemí kláštera v Opatovicích nad Labem ve světle nových archeologických průzkumů*. Východočeský sborník historický 2, 1992, s. 33-44.
- SIGLER, Sebastian: *Anselm von Havelberg. Beiträge zum Lebensbild eines Politikers, Theologen und königlichen Gesandten im 12. Jahrhundert*. Aachen 2005.
- SKŘIVAN, Milan – VOPÁLKA, Pavel: *Litomyšl. Starobylé město*. Praha – Litomyšl 1994.
- SKŘIVÁNEK, Milan: *Litomyšl 1259-2009. Město kultury a vzdělávání*. Litomyšl 2009.
- SKUTIL, Jan: *Nejstarší patrocinia v Brně a na Moravě, Brno v minulosti a dnes* 11, 1993, s. 101-103.
- SLÁMA, Jiří: *O údajném svatovojtěšském založení kostela sv. Jiří v Plzni-Doubravce*. Minulostí západočeského kraje 31, 2001, s. 7-14.
- SLÁMA, Jiří: *Slavníkovci. Významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?* Archeologické rozhledy 1995, s. 182-224.
- SLAVÍK, František Augustin: *Komárov*. Časopis Matice moravské 1893, s. 259-261.
- SLOUKA, Roman: *Raně středověké osídlení Třebíčska v tzv. brněnském údělu*. Západní Morava 9, 2005, s. 5-23.
- SLOUKA, Roman: *Raně středověké osídlení Třebíčska v tzv. znojenském údělu*. Západní Morava 10, 2006, s. 115-123.
- SMÉKALOVÁ, Anna: *Blahoslavený duch zazpíval. Opat Gotšalk a jeho literární obraz v Jarlochově letopisu*. Dějiny a současnost 11, 2005, s. 18-20.
- SMÉKALOVÁ, Anna: *Jarloch a tzv. Ansbert aneb nesmělá návštěva v tvůrčí dílně prvního milevského opata*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské university 54, 2006, s. 15-25.
- SMÉKALOVÁ, Anna: *Osudy strahovského rukopisu DF III 1*. Studie o rukopisech 35, 2002-2003-2004, s. 15-23.
- SMETÁNKA, Zdeněk: *Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech*. Praha 1987.
- SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života*. Praha 2004.
- SMETÁNKA, Zdeněk: *Výzkum na předklášterním ostrůvku v Opatovicích nad Labem*. Archeologické rozhledy 19, 1967, s. 471-477.
- SMOLOVÁ, Věra: *Benediktinské proboštství na Teslíně*. Podbrdsko 14, 2007, s. 7-32.
- SOBIESIAK, Joanna Aleksandra: *Bolesław II Przemysłida († 999). Dynasta i jego państwo*. Kraków 2006.
- SOLAŘ, Jeroným: *Vilémov. Klášter benediktinský s kostelem sv. Petra a Pavla*. Památky archaeologické a místopisné 14, 1868, s. 407-416.
- SOMER, Petr: *Stát, světec a raný středověk. Opat Prokop očima recenzentů*. Český časopis historický 108, 2010, s. 287-305.
- SOMER, Tomáš – SVOBODOVÁ, Eva: *Konrád z Friedberka. Biskup, na kterého se mělo zapomenout*. Časopis Matice moravské 132, 2013, s. 3-24.

- SOMER, Tomáš – ŠRÁMEK, Josef: *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově (1160-1541)*. Praha 2010.
- SOMER, Tomáš: *Patronátní kostely vilémovského kláštera ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století*. Havlíčkovobrodsko 27, 2013, s. 7-53.
- SOMER, Tomáš: *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*. České Budějovice 2012.
- SOMMER, Jan: *Středověké pozůstatky klášterního kostela v Želivě (Poznámky k jeho barokní proměně)*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 10, 1999, s. 96-105.
- SOMMER, Petr – ŠTAUBER, Bedřich: *Příspěvek k lokalizaci postoloprtského kláštera*. Archeologické rozhledy 35, 1983, s. 540-551.
- SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009.
- SOMMER, Petr: – MERHAUTOVÁ, Anežka: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*. Umění 47, 1999, s. 154–168.
- SOMMER, Petr: *Církev a český stát od 10. do 13. století*. In: Przemysłidi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii. Ed. J. Dobosz. Poznań 2006, s. 43-77.
- SOMMER, Petr: *Hradištní pohřebiště v premonstrátské kanonii v Praze na Strahově*. Sborník Národního muzea v Praze A, 39, 1985, s. 193-197.
- SOMMER, Petr: *K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech*. Archeologia Historica 7, 1982, s. 453-469.
- SOMMER, Petr: *K začátkům premonstrátské kanonie v Praze na Strahově*. Archaeologia Pragensia 5, 1984, s. 97-101.
- SOMMER, Petr: *Prokopský esej. K jubileu roku 2003*. Sázavsko 9, 2003, s. 5-25.
- SOMMER, Petr: *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*. Studia Mediaevalia Pragensia 2, 1991, s. 93-94.
- SOMMER, Petr: *Řezno a raně středověký Břevnov*. Český časopis historický 93, 1995, s. 25-36.
- SOMMER, Petr: *Sázavský klášter*. Praha 1996.
- SOMMER, Petr: *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*. Praha 2007.
- SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*. Praha 2001.
- SOMMER, Petr: *Želiv Reginarda Metského*. In: Cisterciáci v českých dějinách. Ed. D. Dvořáčková-Malá – P. Charvát – B. Němec. Praha 2010, s. 129-136.
- SOVADINA, Miloslav: *Lenní listiny biskupa Bruna*. Sborník archivních prací 24, 1974, s. 426-460.
- SPÄTLING, Luchsius: *Kardinal Guido und seine Legation in Böhmen-Mähren (1142-1146)*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1958, s. 306-330.

- STADTMÜLLER, Georg – PFISTER, Bonifaz: *Geschichte der Abtei Niederaltaich 731-1986*. München 1986.
- Stát, státnost a rituály přemyslovskeho věku. Problémy – názory – otázky*. Ed. M. Wihoda – D. Malat'ák. Brno 2006.
- STEIDLE, Basilius: *Beiträge zum alten Mönchtum und zur Benediktusregel*. Sigmaringen 1986.
- STEINHÜBEL, Ján: *Kapitoly z najstarších českých dejín, 531-1004*. Kraków 2011.
- STEJSKAL, Jan: *Ostrov Pereon a stredoevropská misie kolem roku 1000*. *Theatrum historiae* 1, 2006, s. 16-24.
- STEJSKAL, Jan: *Řecké dědictví na Západě. Monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*. České Budějovice 2011.
- STEJSKAL, Karel: *Kláster na Slovanech*. Praha 1974.
- STLOUKAL, Karel (ed.): *Královnny, kněžny a velké ženy české*. Praha 1940.
- STOOB, Heinz: *Bruno von Olmütz, das mährische Städtenetz und die europäische Politik von 1245 bis 1281*. In: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*. Köln – Wien 1977, s. 90-129.
- Studien zum Prämonstratenserorden*. Ed. I. Crusius – H. Flachenecker. Göttingen 2003.
- STUTZ, Ulrich – FEINE, Hans Erich: *Forschungen zu Recht und Geschichte der Eigenkirche. Gesammelte Abhandlungen*. Aalen 1989.
- STUTZ, Ulrich: *Die Eigenkirche als Element des mittelalterlich-germanischen Kirchenrechts*. Darmstadt 1964.
- STUTZ, Ulrich: *Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens. Von seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III*. Aalen 1995.
- SULITKOVÁ, *Brno v listinách do počátků institucionálního města*. *Brno v minulosti a dnes* 11, 1993, s. 54-65.
- SVÁTEK, Josef: *Benediktinské probošství v Březové a jeho velkostatek*. Vítkovsko 4, 1958, s. 1-5.
- Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Ed. P. Sommer. Praha 2006.
- Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*. Ed. D. Třeštík – J. Žemlička. Praha 1998.
- Svatý Vojtěch. Sborník k mileniu*. Ed. J. V. Polc. Praha 1997.
- Světci a jejich kult ve středověku*. Ed. P. Kubín – H. Pátková – T. Petráček. Praha 2006.
- SVOBODOVÁ, Eva: *Postoj olomouckého biskupa Roberta k emancipačním snahám církve 13. století*. *Vlastivědný věstník moravský* 65, 2013, s. 245-251
- Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*. Ed. G. Labuda. Warszawa 1997.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Česká listina v době přemyslovske*. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* C 11, 1960, s. 51-72.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Listina v českém státě doby Václava I*. Praha 1963.

- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři: I. K otázce břevnovských fals.* Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity II.2-4, 1953, s. 261-285.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři: II. Listiny kladrubské.* Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity II.2-4, 1953, s. 285-307.
- ŠEBÁNEK, Jindřich: *Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého.* Časopis Matice moravské 1926, s. 171-275.
- ŠILHAN, Jindřich: *Cisterciácké datování a vzpoura markraběte Přemysla mladšího.* Vlastivědný věstník moravský 23, 1971, s. 322-334.
- ŠILHAN, Jindřich: *Jindřich Heimburský.* Vlastivědný věstník moravský, 20, 1968, s. 26–62.
- ŠILHAN, Jindřich: *Kaplan a kaple.* Archaeologia Historica 6, 1981, s. 248-251.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *České dějiny. Díl I.5. Středověká kolonisace v zemích českých.* Praha 1938.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Historický vývoj Čech severovýchodních.* Od kladského pomezí 1930-1931, s. 51-58, 81-86, 99-104, 114-117, 130-135.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Počátky Broumova a Broumova.* Český časopis historický 42, 1936, s. 575-582.
- ŠOLLE, Miloš: *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu.* Praha 1996.
- ŠRÁMEK, Josef: „*Aby události neunikly paměti.*“ *Středověká listinná falza a kláštery.* Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 2, 2009, s. 13-37.
- ŠRÁMEK, Josef: „*Ctihodný otec a pán Bavor, z Božího milosrdenství opat břevnovský, téhož místa téměř druhý zakladatel.*“ *K vytváření obrazu osobnosti v historiografii.* Církevní dějiny 6, 2010, s. 16–33.
- ŠRÁMEK, Josef: *Benediktinské opatství ve Vilémově na Havlíčkobrodsku a jeho vazby k Moravě ve středověku.* Vlastivědný věstník moravský 3, 2014, s. 1-13.
- ŠRÁMEK, Josef: *Břevnov a Chrudim: ve stínu falz.* Chrudimské vlastivědné listy 3, 2008, s. 1-5.
- ŠRÁMEK, Josef: *Historický vývoj břevnovského klášterství z pohledu jeho proboštství v Broumově v 15. století.* In: *Studia iuvenilia MMIV-MMV.* Ostrava 2006, s. 9-33.
- ŠRÁMEK, Josef: *K výročí roku 1063: Moravský biskup Jan aneb O jednom obrazu z Kosmovy kroniky.* Vlastivědný věstník moravský 3, 2013, s. 4-20.
- ŠRÁMEK, Josef: *Kníže zakladatel? Otázka paměti o vládě Břetislava I. na Moravě v moderním historiografickém paradigmatu i v pramenech domácí provenience 12. až 14. věku.* Historica Olomucensia 44-2013. Sborník prací historických XXXII, s. 11-42.
- ŠRÁMEK, Josef: *Lesk a bída benediktinského mnišství v raně středověkých Čechách: břevnovský klášter v klíčových letech 993-1200.* Historica Olomucensia 35-2009. Sborník prací historických XXIII, s. 21-39.

- ŠRÁMEK, Josef: *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k fundační činnosti rané české šlechty ve 12. století)*, Havlíčkovobrodsko 26, 2012, s. 7-73.
- ŠRÁMEK, Josef: *Ohlédnutí za historií benediktinského opatství v Podlažicích*. Chrudimské vlastivědné listy 18, 2009, s. 11-15.
- ŠRÁMEK, Josef: *Opat Bavor z Nečtin, břevnovský klášter a podlažický Codex Gigas*. Chrudimské vlastivědné listy 18, 2009, s. 12-16.
- ŠRÁMEK, Josef: *Osobnost procházející dějinami, stále záhadný Kristián. Mnich kláštera sv. Emmerama v Řezně nebo sv. Benedikta, Bonifacia a Alexia v Břevnově?*. Studia theologica 1, 2008, s. 32-40.
- ŠRÁMEK, Josef: *Osudy benediktinského opatství ve Vilémově na sklonku středověku jako příklad počátků konfesijního rozkolu mezi Čechami a Moravou*. Církevní dějiny 13, 2014, s. 94-116.
- ŠRÁMEK, Josef: *Otazníky nad nejstaršími dějinami břevnovského konventu: Kosmův vztah k českým klášterům aneb Na okraj jeho kroniky Čechů*. In: Stejskal, Jan (ed.): *Mladá historie*. Sborník studentských prací oboru historie. Olomouc 2008, s. 117-138.
- ŠRÁMEK, Josef: *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k proboštví v horizontu 11.-14. století*. Vlastivědník věstník moravský 1, 2014, s. 43-60.
- ŠRÁMEK, Josef: *Středověká listinná falza. Podvod nebo prostředek uchování dějinné paměti?* Dějiny a současnost 4, 2009, s. 37-40.
- ŠRÁMEK, Josef: *Vzestup a pád rodové fundace olomouckých Přemyslovců. Několik slov ke konci benediktinského konventu v klášteře Hradiště u Olomouce*. Střední Morava 32, 2011, s. 4-15.
- ŠRÁMEK, Josef: *Zamyšlení nad stránkami análů hradišsko-opatovických. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného bádání*. Vlastivědný věstník moravský 63, 2011, s. 305-314.
- ŠRÁMEK, *Vita contemplativa, vita apostolica? Středověké mnišství v interakci mezi normou a reformou*. Církevní dějiny 10, 2012, s. 21-45.
- ŠTEFAN, Ivo: *Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států*. Archeologické rozhledy 44, 2014, s. 141-176.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Moravský markrabě Jošt (1354-1411)*. Brno 2002.
- ŠUSTA, Josef: *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, České dějiny II/2. Král cizinec, České dějiny II/3. Karel IV. Otec a syn (1333-1346)*. Praha 1935, 1939, 1946.
- ŠUSTA, Josef: *Kritické příspěvky k počátkům Přemysla II. Otakara*. Český časopis historický 21, 1915, s. 12-39.
- ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Církevní poměry na Brněnsku před r. 1243*. Brno v minulosti a dnes 11, 1993, s. 86-93.

- ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Tzv. Moravská kronika*. Studie o rukopisech 1973, s. 191-205.
- Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*. Hrsg. von J. Hoffman. St. Ottilien 1993.
- Tausend Jahre Bistum Prag 973-1973. Beiträge zum Millenium*. Ed. F. Plucha – W. Klotzl, München 1974.
- TELLENBACH, Gerd: *Libertas. Kirche und Weltordnung im Zeitalter des Investiturstreites*. Stuttgart 1936. BLUMENTHAL, Uta-Renate: *Der Investiturstreit*. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1982.
- TEPLÝ, Jaroslav: *Bojanovský újezd neboli districtus Boyanouyensis v letech 1329-1419*, Východočeský sborník historický 18, 2010, s. 93-150.
- TEPLÝ, Jaroslav: *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*. Pardubice 1997.
- TEPLÝ, Jaroslav: *Príspevek k problematice okrsku zvaného v listinných pramenech „circuitus“*. Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 9-32.
- The Uses of Literacy in Early Mediaeval Europe*. Ed. R. McKitterick. Cambridge 1990.
- TILLACK, Karlheinz: *Studien über Bruno v. Schauenburg und die Politik Ottokars II. v. Böhmen*, Münster 1959.
- TILLMANN, Helene: *Pope Innocent III*. Amsterdam – New York – Oxford 1980.
- Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově*. Praha 1993.
- TOMEK, Václav Vladivoj: *Dějepis města Prahy. Díly I-IX*. Praha 1879-1905.
- TOMEK, Václav Vladivoj: *Paměti újezdu Polického čili nynějších panství Broumovského a Polického z časů před válkou Husitskou*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1857, s. 200-213, 241-249.
- TOMEK, Václav Vladivoj: *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*. Praha 1881.
- TOMEK, Václav Vladivoj: *Základy starého místopisu pražského. Díl 1. Staré město*. Praha 1866.
- Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Ed. Z. Hledíková. Praha 1993.
- TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef: *O modelech vývoje českého přemyslovského státu*. Český časopis historický 105, 2007, s. 122-164.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Deset tezí o Kristiánově legendě*. Folia Historica Bohemica 2, 1980, s. 7-33.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *K založení pražského biskupství v letech 968-976: pražská a řezenská tradice*. In: *Vlast a rodný kraj v díle historika*. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru J. Petráňovi. Ed. J. Pánek. Praha 2004, s. 179-196.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *K poměru archeologie a historie*. Archeologické rozhledy 53, 1999, s. 357–361.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*. Československý časopis historický 19, 1971, s. 537–566.

- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce? Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci a s českým státem*. Dějiny a současnost 1, 2006, s. 14-16.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kdy zanikla Velká Morava?* Studia Mediaevalia Pragensia 2, 1991, s. 9-26.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kosmas*. Praha 1966.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscetví a politického myšlení*. Praha 1968.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Křest českých knížat roku 845 a christianizace Slovanů*. Český časopis historický 1994, s. 423-457.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*. Praha 2001.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Proměny české společnosti ve 13. století*. Folia Historica Bohemica 1, 1979, s. 131-154.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Přemyslovec Kristián*. Archeologické rozhledy 51, 1999, s. 602-613.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Von Svatopluk zu Boleslaw Chrobry. Entstehung Mitteleuropas aus der Kraft des Tatsächlichen und aus einer Idee*. In: *The Neighbours of Poland in the 10th Century*. Ed. P. Urbańczyk. Warsaw 2000, s. 111-143.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871*. Praha 2001.
- TSCHUDY, Julius Franz – RENNER, Frumentius: *Der heilige Benedikt und das benediktinische Mönchtum*. St. Ottilien 1979.
- TUREK, J. – KOPÁČ, L.: *Mistopis klášterství želivského kolem r. 1200*. Časopis Společnosti přátel starožitností 49-50, 1946, s. 196-217.
- TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 2000.
- TUREK, Rudolf: *Čechy v raném středověku*. Praha 1982.
- TUREK, Rudolf: *Počátky české vzdělanosti. Od příchodu Slovanů do doby románské*. Praha 1988.
- TUREK, Rudolf: *Slavníkovci a jejich panství*. Hradec Králové 1982.
- Typologie der Königsurkunden*. Ed. J. Bistřický. Olomouc 1998.
- UHL, Karel: *Dějiny farnosti Rajhradské*. Rajhrad 1934.
- URBAN, Jan: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Praha 2003.
- URBÁNEK, Rudolf: *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor. Díly I.1–I.2*. Praha 1947–1948.
- VACEK, František: *Sociální dějiny české doby starší*. Praha 1905.
- VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy. Díl I. Středověká Morava*. Brno 1991.
- VAN ENGEL, John: *The „Crisis of Cenobitism“ Reconsidered: Benedictine Monasticism in the Years 1050-1150*. Speculum 1986, s. 269-304.
- VAN ENGEL, John: *The Christian Middle Ages as an Historiographical Problem*. American Historical Review 3, 1986, s. 519-552.

- VANĚČEK, Václav: *Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*. Praha 1938.
- VANĚČEK, Václav: *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*. Praha 1931.
- VANĚČEK, Václav: *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století (Pokus o věcný rozbor imunitních textů)*. Praha 1928.
- VANÍČEK, Vratislav: *Soběslav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140*. Praha – Litomyšl 2007.
- VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české. Díl II. 1197-1250, Velké dějiny zemí Koruny české. Díl III. 1250-1310*. Praha – Litomyšl 2000, 2002.
- VANÍČEK, Vratislav: *Vratislav II. (I.), první český král. Čechy v době evropského kulturního obratu v 11. století*. Praha 2004.
- VANÍČEK, Vratislav: *Vratislav II.(I.). První český král: Čechy v době evropského kulturního obratu v 11. století*. Praha 2004.
- VÁVRA, Ivan: *Haberská cesta*. Historická geografie 3, 1969, s. 8-32.
- VAVŘÍNEK, Vladimír: *Historický význam byzantské misie na Velké Moravě*. In: *Velká Moravy a počátky československé státnosti*. Praha 1985, s. 215-243.
- VAVŘÍNEK, Vladimír: *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha 1963.
- Ve stopách sv. Benedikta*. Ed. L. Jan – P. Obšusta. Brno 2002.
- VEČERKA, Radoslav: *Problematika staroslověnského písemnictví v přemyslovských Čechách*. Slavia 39, 1970, s. 223-237.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*. Praha 2002.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *K donaci vsí Blegou a Nabrezine litomyšlským premonstrátům (Kastelán Blah a jeho rod II)*. In: *In memoriam Jan Rulf*. Ed. I. Pavlů. Praha 2000, s. 452-457.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *K problematice pozemkové držby českých velmožů a družiníků v období 11.-12. století*. Studia Mediaevalia Bohemica 1, 2009, s. 177-186.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *K problematice rané kolonizace 12. století v Českém Středohoří a vzniku feudální pozemkové držby*. Mediaevalia historica Bohemica 4, 1995, s. 89-90.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *Příběh rodu Milhosticů. O počátcích české šlechty*. Dějiny a současnost 6, 2005, s.18-21.
- VELÍMSKÝ, Tomáš: *Trans montes, ad fontes! K roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech*. Most 1998.
- Velká Morava mezi Východem a Západem*. Ed. L. Galuška – P. Kouřil – Z. Měřinský. Brno 2001.
- VENTURA, Václav: *Spiritualita křesťanského mnišství 1. Od prapočátků po svatého Jana Zlatoušského*. Praha 2006.
- VENTURA, Václav: *Spiritualita křesťanského mnišství 2-3*. Praha 2010.

- VESPRÉMY, László: *Die Heilige Adalbert im wissenschaftlichen Gespräch ungarischer Historiker*. In: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 1, 1999, s. 87-102.
- VILÍMKOVÁ, Milada – PREISS, Pavel: *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha 1989.
- Vladislav II., druhý český král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace*. Ed. M. Mašek – P. Sommer – J. Žemlička. Praha 2009, s. 69-82.
- VLASÁK, Antonín Norbert: *Benediktinský klášter sv. Prokopa na Sázavě. Památky archaeologické a místopisné 1871-1873*, s. 489-504, 603-610.
- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.
- VLČKOVÁ, Ludmila: *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*. Hradec Králové 1969.
- VOGTHERR, Thomas: *Die Reichsabteien der Benediktiner und das Königtum im hohen Mittelalter (900-1125)*. Stuttgart 2000.
- VOIGT, Karl: *Die karolingische Klosterpolitik und der Niedergang des westfränkischen Koenigtums. Laienaebte und Klosterinhaber*. Amsterdam 1965.
- VOJTÍŠEK, Václav: *O starém profesním listku kláštera břevnovského. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 3, 1956, s. 15-21.
- VOKOLEK, Vít – SIGL, Jiří: *Archeologický výzkum v Opatovicích n. L. v květnu až červenci 2003*. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 2004, s. 135-140.
- VOKOLEK, Vít: *Slovanská sídliště v okolí Opatovic n. L.* Archeologické rozhledy 14, 1962, s. 636, 653-656.
- VOPATRŇÝ, Gorazd Josef : *Keltská církev prvního tisíciletí a její spiritualita*. Červený Kostelec 2002.
- VOPATRŇÝ, Gorazd Josef : *Keltské křesťanství*. Červený Kostelec 2010.
- VOREL, Petr: *Dějiny města Přelouče. Díl I. 1086-1618*. Přelouč 1999.
- WEINFURTER, Stefan: *Funktionalisierung und Gemeinschaftsmodell. Die Kanoniker in der Kirchenreform des 11. und 12. Jahrhunderts*. In: *Die Stiftskirche in Südwestdeutschland. Ausgaben und Perspektiven der Forschung*. Tübingen 2003, s. 107-121.
- WEINFURTER, Stefan: *Norbert von Xanten – Ordenstifter und „Eigenkirchenherr“*. Archiv für Kulturgeschichte 1977, s. 80-101.
- WEINFURTER, Stefan: *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*. in: *Barbarossa und die Prämonstratenser*. Ed. K.-H. Ruess. Göttingen 1989, s. 67-100.
- WEISÄCKER, Wilhelm: *Olmützer Lehenwesen unter Bischof Bruno*. Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 20, 1916, s. 32-56.
- WENDELHORST, Alfred – BENZ, Stefan: *Verzeichnis der säkularkanonikerstifte der Reichskirche*. Neustadt an der Aisch 1997.

- WENSKUS, Reinhard: *Studien zur historisch-politischen Gedankswelt Bruns von Querfurt*. Münster – Köln 1956.
- WERMINGHOFF, Albert: *Die Beschlüsse des Aachener Concils im Jahre 816*. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 1902, s. 607-675.
- WERNER, Ernst: *Die gesellschaftlichen Grundlagen der Klosterreform im 11. Jahrhundert*. Berlin 1953.
- WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*. Brno 2010.
- WIHODA, Martin: „Stát“ a „státnost“ evropského středověku v souřadnicích historického myšlení, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 7, 2007, s. 29-37.
- WIHODA, Martin: *Anály hradištsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*. In: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Ed. J. Malíř – R. Vlček. Brno 2001, s. 25-32.
- WIHODA, Martin: *Between the Emperor and the Pope: a Traumatic Century of Czech History*. In: *The Neighbours of Poland in the 11th Century*. Ed. P. Urbańczyk. Warsaw 2002, s. 111-136.
- WIHODA, Martin: *Causa Podivín*. *Časopis Matice moravské* 117, 1998, s. 279-291.
- WIHODA, Martin: *Geneze moravské šlechty*. *Acta Universitatis Silesianae Opaviensis* C2 1995, s. 23-41.
- WIHODA, Martin: *Mähren in der Geschichtsschreibung der Přemyslidenzeit*. *Historica* 10, 2003, s. 7-27.
- WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906-1197*. Praha 2010.
- WIHODA, Martin: *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie*. *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 1997, s. 34-43
- WIHODA, Martin: *Přemyslovská medievistika o sobě a sobě. Melancholické rozjímání nad „budováním českého státu“*. *Časopis Matice moravské* 2, 2009, s. 447-460.
- WIHODA, Martin: *Sněmy Čechů*. In: *Šlechta v proměnách věků*. Ed. T. Knoz – J. Dvořák. Brno 2011, s. 17-37.
- WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno 2007.
- WINTERA, Laurentius: *Geschichtsbild der Stadt Braunau und der Umgegend*. Braunau 1894.
- WOJCIECHOWSKA, Maria: *Kosmas z Pragi a benedyktyni*. In: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*. Poznań 1959, s. 345–354.
- WOJCIECHOWSKA, Maria: *O największym kodeksie czeskim*. *Studie o rukopisech* 3, 1964, s. 1-45.
- WOLF, Vladimír: *Osídlení kraje na česko-slezském pomezí východně od Krkonoš ve druhé polovině 13. století*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica* 1998, s. 31-35.

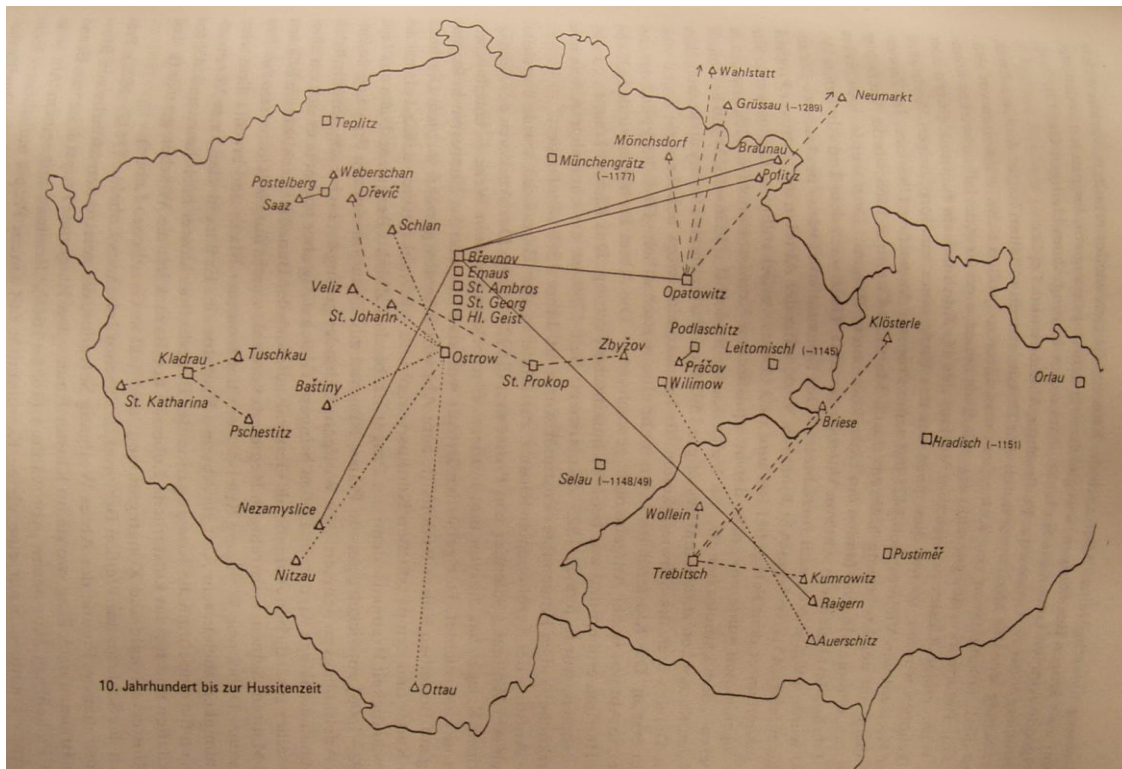
- WOLF, Vladimír: *Vrchlabské proboštství v dějinách kraje na nejhořejším Labi (Příspěvek k církevním dějinám doby předhusitské)*. Krkonoše – Podkrkonoší 5, 1970, s. 18-27.
- WOLFRAM, Herwig: *Konrad II. (990–1039). Kaiser der dreier Reiche*. München 2000.
- WOLNY, Gregor: *Die Markgraffschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert. Band VI*. Brünn 1842.
- WOOD, Ian: *The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe, 400-1050*. Harlow 2001.
- WYROZUMSKI, *Cracovia mediaevalis*. Kraków 2010.
- WYROZUMSKI, Jerzy: *Państwowa gospodarka solna w Polsce do schyłku XIV wieku*. Kraków 1968.
- Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*. Ed. P. Michna – R. Nekuda – J. Unger. Brno 1997.
- ZACHOVÁ, Jana – TŘEŠTÍK, Dušan: *Adhortace De ammonitione presbyterum a biskup Vojtěch*. Český časopis historický 2001, s. 279-292.
- ZAKRZEWSKI, Stanisław: *Bolesław Chrobry Wielki*. Kraków 2006.
- ZAKRZEWSKI, Stanisław: *Opactwo benedyktyńskie św. Bonifacego i Aleksego na Awentynie w latach 977-1085*. In: *Święty Wojciech v polskiej tradycji historiograficznej*. Ed. G. Labuda. Warszawa 1997, s. 59-130.
- ZAORAL, Prokop: *K zakládací listině hradištského kláštera z roku 1078*. Československý časopis historický 16, 1968, s. 275-283.
- ZAP, Karel Vladislav: *Benediktinští klášterové sv. Jana Křtitele na Ostrově a v Skalách*, Památky archaeologické a místopisné 1860, s. 108-117, 154-173.
- ZAPLETALOVÁ, Dana: *Několik poznámek k velkomoravskému Rajhradu*. Brno v Minulosti a dnes 16, 2002, s. 13-31.
- ZBÍRAL, David: *Největší hereze. Dualismus, učenecká vyprávění o katarství a budování křesťanské Evropy*. Praha 2007.
- ZESCHICK, Johannes: *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*. Praha 2007.
- ZETTLER, Alfons: *St. Gallen als Bischofs- und Königskloster*. Alemannisches Jahrbuch 2001/2002, s. 23–38.
- Znojemská rotunda ve světle vědeckého poznání*. Znojmo 1997.
- ŽAMBERSKÝ, Antonín: *K zakládací listině třebičského kláštera*. Naším krajem 7, 1997, s. 28-36.
- ŽEMLIČKA, Josef: *„Decimae trium provinciarum“ pro klášter v Břevnově (K hmotnému zajištění nejstarších klášterních fundací v Čechách)*. In: Ludzie, Kóściół, Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Śródkowej. Warszawa 2001, s. 125-133.

- ŽEMLIČKA, Josef: „*Král jak ubohý hříšník svých poklesků litoval v pláči*“. *Václav II., Zbraslav a svatý Ludvík IX.* In: *Verba in imaginibus*. Ed. M. Nodl – P. Sommer – E. Doležalová. Praha 2004, s. 193-210.
- ŽEMLIČKA, Josef: „*Moravané*“ v *časném středověku*. *Český časopis historický* 90, 1992, s. 20-22.
- ŽEMLIČKA, Josef: „*Omnes Bohemi*“: *Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*. *Mediaevalia Historica Bohemica* 3, 1993, s. 111-133.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, Josef: *České 13. století: „privatizace“ státu*. *Český časopis historický* 2003, s. 509-541.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě)*. *Český časopis historický* 93, 1995, s. 205-222.
- ŽEMLIČKA, Josef: *K dotváření hradské sítě za Břetislava I. „Přemyslovská“ jména v názvech českých a moravských hradišť*. *Historická geografie* 28, 1995, s. 27-46.
- ŽEMLIČKA, Josef: *K charakteristice středověké kolonizace v Čechách*. *Československý časopis historický* 1978, s. 58-80.
- ŽEMLIČKA, Josef: *K nerovnoměrnosti hospodářského vývoje v období vrcholného feudalismu*. *Folia historica Bohemica* 1980, s. 175-185.
- ŽEMLIČKA, Josef: *K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku*. *Český časopis historický* 110, 2012, s. 189-233.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Kasteláni, vilikové a benefícia v netransformované transformaci*. *Český časopis historický* 106, 2008, s. 109-136.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců*. *Časopis Matice moravské* 109, 1990, s. 17-38.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Mitra českých knížat*. *Sborník Společnosti přátel starožitností* 3, 1992, s. 17-22.
- ŽEMLIČKA, Josef: *O „svobodné soukromosti“ pozemkového vlastnictví (K rozsahu a kvalitě velmožské držby v přemyslovských Čechách)*. *Český časopis historický* 107, 2009, s. 269-308.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Odboj královny Přemysla v letech 1248-1249 a jeho sociální zázemí*. *Československý časopis historický* 33, 1985, s. 564-586.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských (1198-1253). Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha 2011.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Století posledních Přemyslovců*. Praha 1998.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Te ducem, te iudicem, te rectorem. Sněmovní shromáždění v časně středověkých Čechách – kontinuita, či diskontinuita?* *Český časopis historický* 91, 1993, s. 369-383.

ŽEMLIČKA, Josef: *Vyšehrad 1130: soud nebo inscenace? (K nekosmovskému pojetí českých dějin)*. In: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. Ed. J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchrtová. Praha 1994, s. 47-68.

ŽEMLIČKA, Josef: *Vznik města Slaného: Příčiny a okolnosti pozdního konstituování jednoho královského města*. Historická geografie 29, 1997, s. 339-357.

11. Příloha

Síť benediktinských klášterů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v době předhusitské

(podle Johannese Zeschicka, *Die Benediktiner in Böhmen und Mähren*, Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 6, 1982, s. 38-102.)